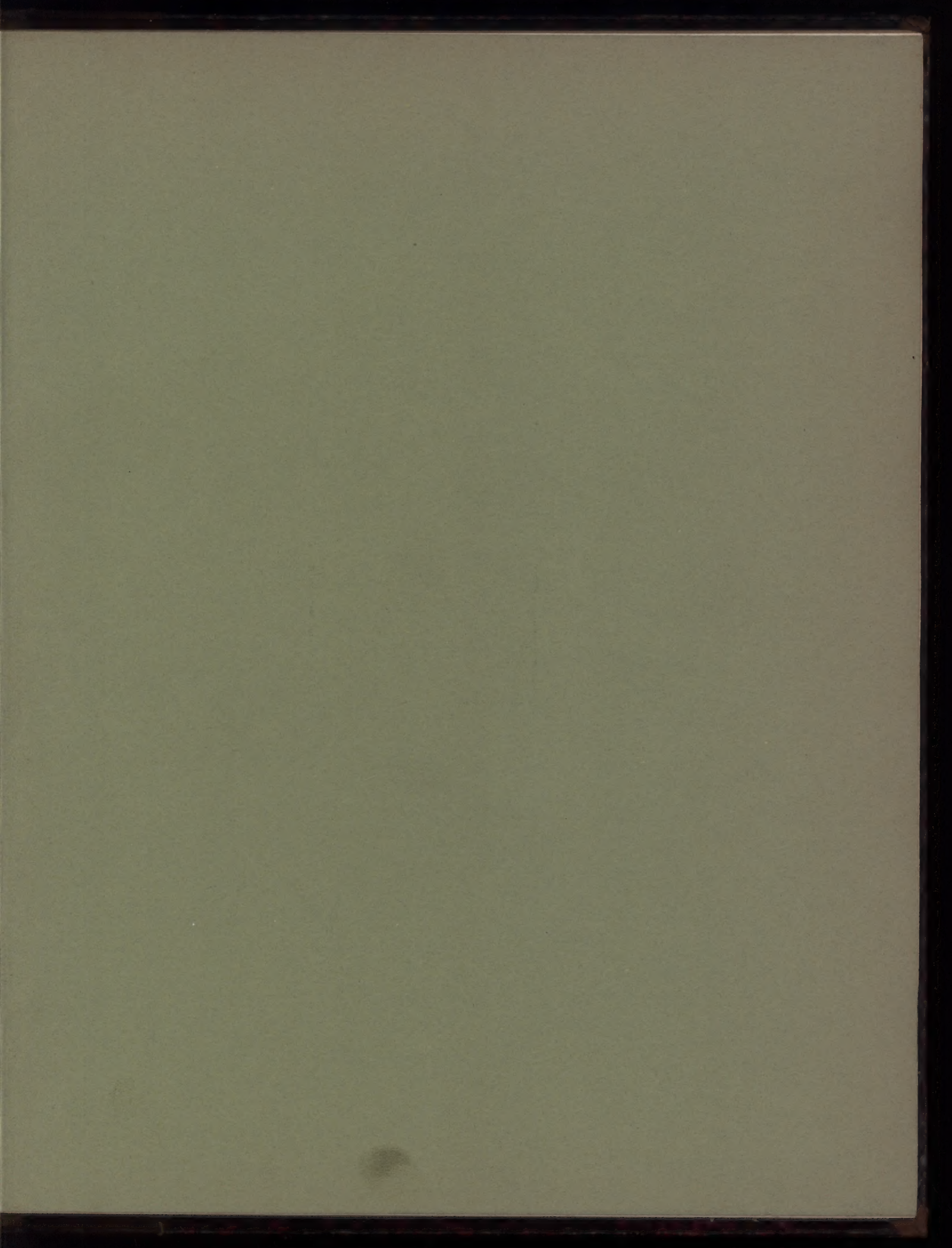
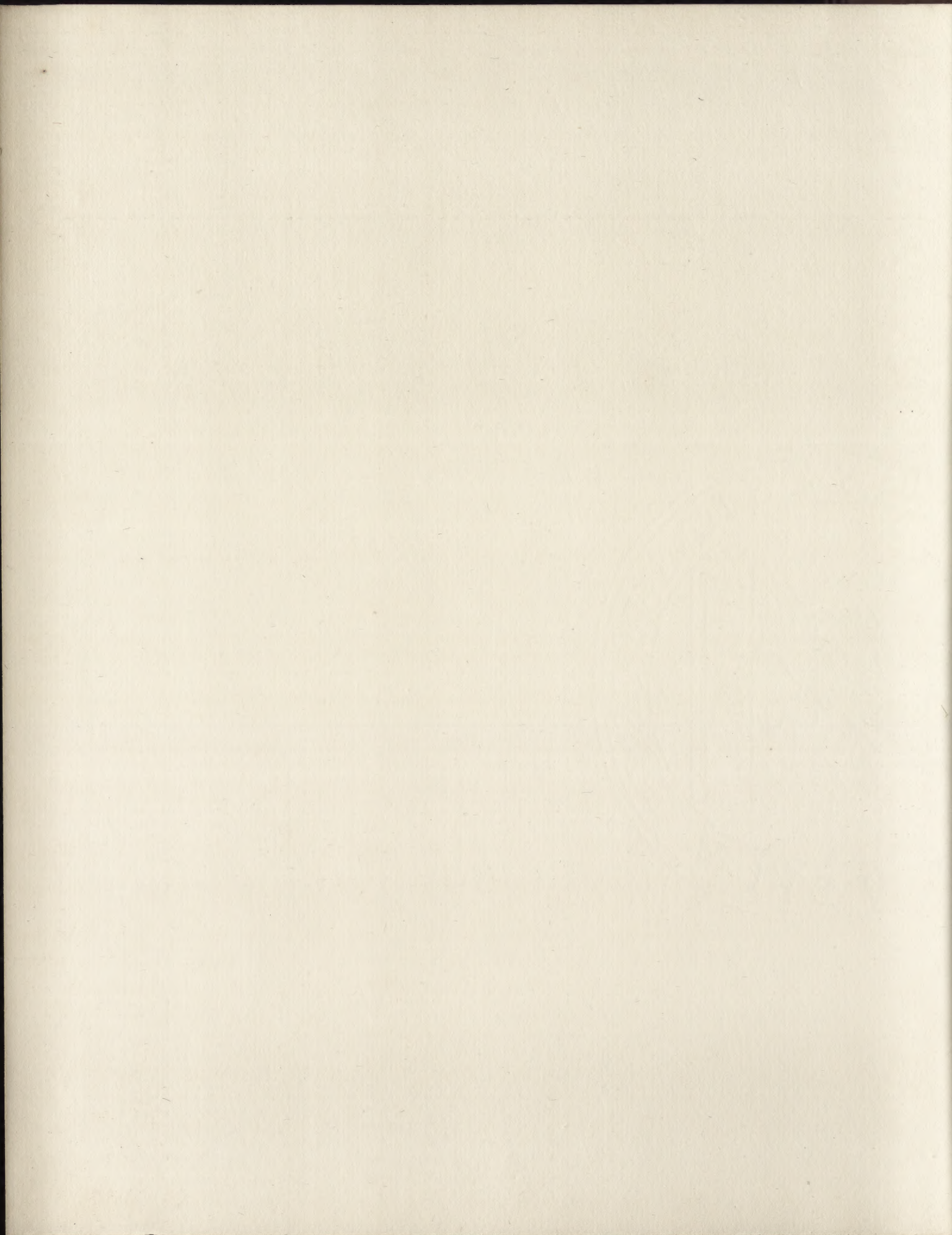
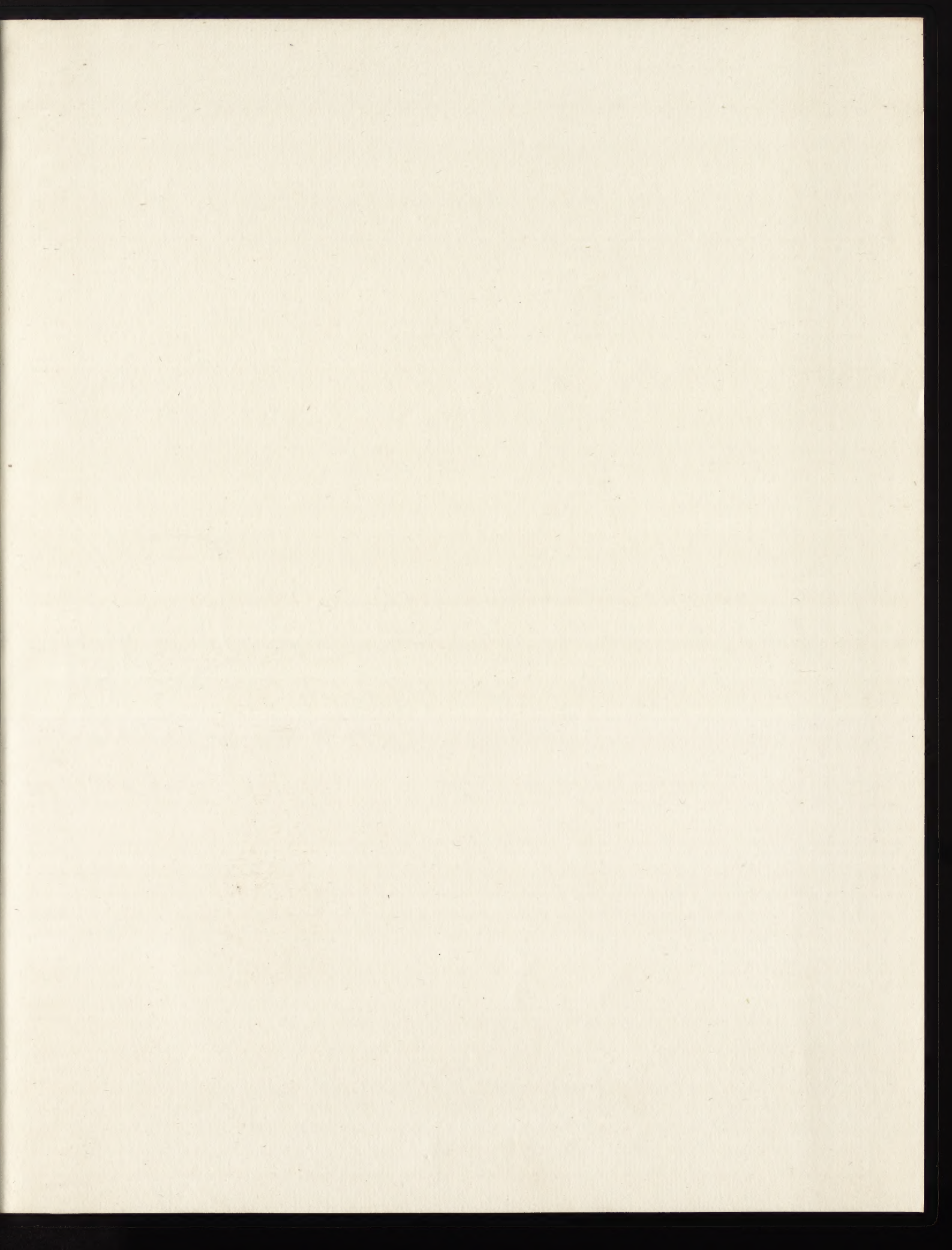
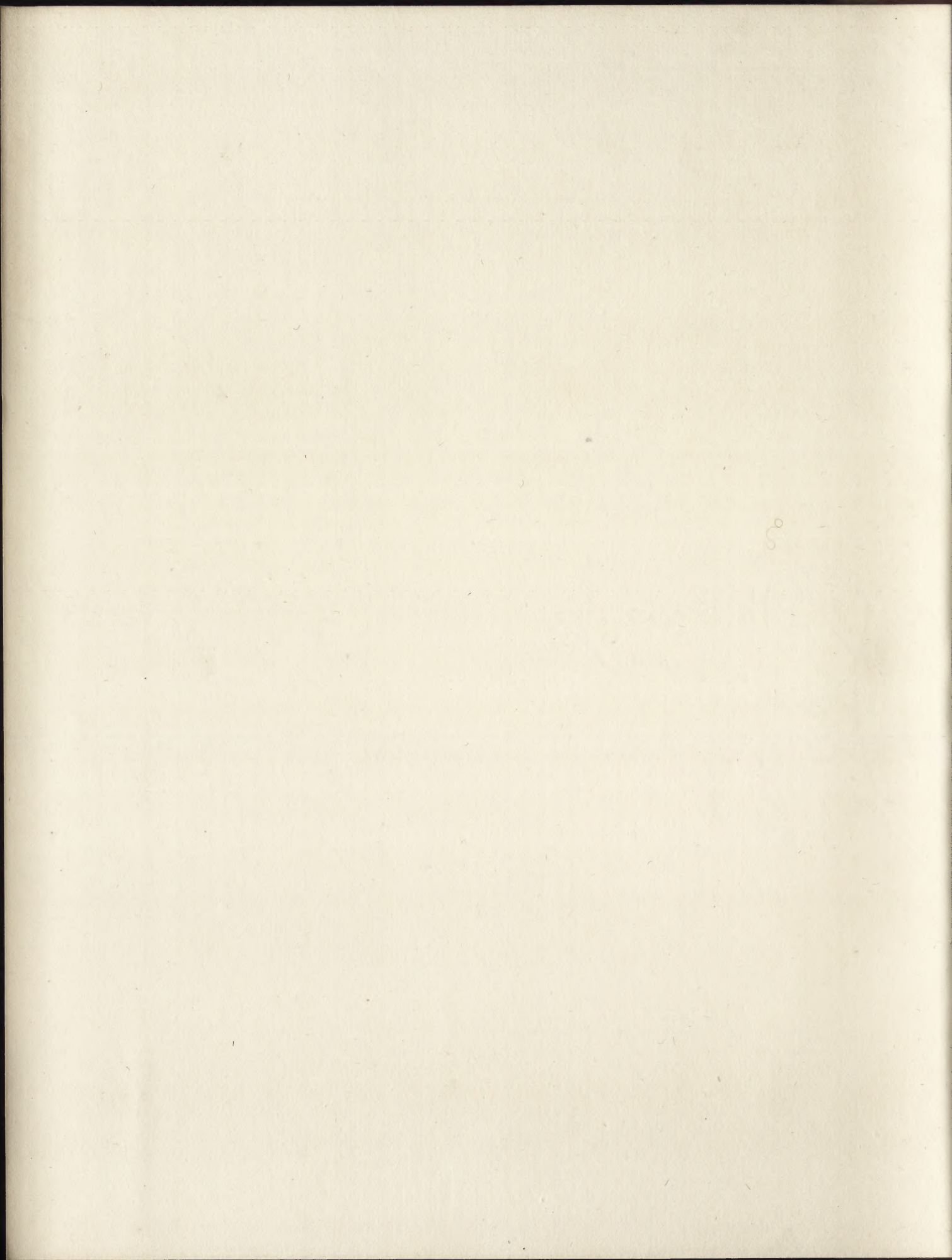

THE J. PAUL GETTY MUSEUM LIBRARY

ORIGINAL RECORD

BRITISH MUSEUM

ORIENTAL COLLECTION

ASIAN DEPARTMENT

OUD-HOLLAND

Nieuwe Bijdragen

VOOR DE

*Geschiedenis der Nederlandsche Kunst,
Letterkunde, Nijverheid, enz.*

ONDER REDACTIE VAN

MR. N. DE ROEVER,

Adjunct-Archivaris der gemeente Amsterdam.

TWEEDE JAARGANG, 1884.

TER DRUKKERIJ VAN DE UITGEVERS GEBROEDERS BINGER,
Warmoesstraat, 174. — AMSTERDAM, 1884.

OLD-HOLLAND

THE J. PAUL GETTY CENTER

THE J. PAUL GETTY CENTER

THE J. PAUL GETTY CENTER

THE J. PAUL GETTY CENTER

INHOUD.

	BLADZ.
IN MEMORIAM M ^r . A. D. DE VRIES AZ., overl. 8 Februari 1884, door M ^r . N. DE ROEVER	I
VONDELIANA II (VONDELS HANDSCHRIFTEN) door J. H. W. Unger. 13, III, 224 en 293	
PIETER CODDE, DE SCHILDER EN DE DICHTER, door M ^r . Ch. M. Dozy.	35
AMSTERDAMSCH E BOEKDRUKKERS EN BOEKVERKOOPERS UIT DE ZESTIENDE EEUW (tot omstreeks 1580) door M ^r . N. de Roever.	68 en 170
RAPIAMUS	80
REMBRANDT, BIJDAGEN TOT DE GESCHIEDENIS ZIJNER LAATSTE LEVENSJAREN, naar de gegevens door wijlen M ^r . A. D. de Vries Az. verzameld, bewerkt door M ^r . N. de Roever	82
REMBRANDT'S STERFHUIS, door M ^r . N. de Roever.	106
DE SCHILDER ADRIAEN CORNELISZ. VAN LINSCHOTEN, door Abr. Bredius . . .	135
DR. BERNARD FONTEYN, door Dr. J. A. Worp.	141
ADRIAEN BROUWER TE HAARLEM, door J. H. W. Unger	161
EEN TELG DER VAN HARENS, door M ^r . C. Bake	209
DRIE WEINIG BEKENDE KUNSTENAARS, door Abr. Bredius.	
I. DE SCHILDER CAREL HARDY	215
II. DE SCHILDER CHRISTIAEN JANSZ. STRIEP	217 en 291
III. DE SCHILDER ABRAHAM UYLENBORCH	219
HET JAAR EN DE PLAATS VAN GEBOORTE VAN CHRISTOFFEL PLANTYN, door M ^r . Ch. M. Dozy.	221
AELBERT CUYP, JACOB GERRITSZ CUYP EN BENJAMIN CUYP, door G. H. Veth. .	233

PRENTEN EN FAC-SIMILE'S.

	BLADZ.
Portret van M ^r . A. D. Vries Az., kopergravure door P. J. ARENDZEN tegenover	I
Fac-simile van een brief van Vondel aan Const. Huygens	24
„ het adres.	25
„ een gedicht van Vondel in Heyblocks Album	30
„ der handteekeningen van den schilder Pieter Codde en zijne vrouw.	53
„ van het monogram van den boekdrukker Doen Pietersz.	77
„ der handteekening van den schilder Lodewijk van Ludick	89
„ „ „ „ „ Christiaen Dusart.	96 en 98
„ „ „ „ „ Barend Graet.	98
„ van een opdracht van Vondel aan Garbrecht Hooft	120
„ „ „ briefje van Vondel aan Gerard Brandt den oude.	125
„ „ twee zwarte kunstprenten van N. Verkolje naar Linschoten	
tegenover	135
„ „ het monogram van den boekhandelaar Pieter Hendriksz.	175
„ „ „ „ „ vormsnijder Jan Ewoutsz.	177
„ „ „ „ „ boekhandelaar Bartholomeus Jacobsz.	180
„ „ „ „ „ „ Jan Jacobsz.	182
„ „ „ „ „ „ Adriaen Barendsz.	197
„ „ „ „ „ „ figuursnijder Harmen Jansz. Muller.	204
„ der handteekening van den schilder Christiaen Striep	218
„ „ „ „ „ „ Johannes Boebou	218
„ van een gedicht van Vondel aan Peter de Wolff	230

	BLADZ.
Fac-simile van de naamteekening van den schilder Jacob Gerritsz. Cuyp . .	247
" " handteekening " " " " " "	251
" " Benjamin Cuyp. . . .	253
" " naamteekening " " " " " "	254
Het huis „Samson” te Dordrecht, Aelbert Cuyps ouderhuis, ets door Jan Veth tegenover	263
Fac-simile der handteekening van Aelbert Cuyp.	268
" " naamteekening " " " " " " " " " " " "	279
" van een inschrift van Vondel aan „Duive”.	340

*Mr. A. D. DE VRIES. Az.
te Amsterdam geboren 15 Maart 1851 overl. 8 Febr. 1884. PJArendzen*

OP DE VERHELDING VAN

W. A. D. DE VRIES, A.

—♦—
Zie het geslacht van de voor haar geslacht, toen
Een werd zijn onmacht overweldigd door de ziele.
Maar niet nog vester zijn, dan zij, in staat van degen
Staat in der vrienden ziel zijn volle geest.

OP DE AFBEELDING VAN

M^R. A. D. DE VRIES, A^Z.

*Zoo doet graveerkunst hem, die voor haar leefde, leven
En werd zijn ommetrek vereeuwigd door de stift,
Maar met nog vaster lijn, dan zij 't metaal kon geven
Staat in der vrienden ziel zijn eedle geest gegrift.*

IN MEMORIAM.

MR. A. D. DE VRIES Az.

Overleden 8 Februari 1884.

EN zijner vrienden heeft het gezegd ¹⁾, en ieder, die DE VRIES kende, heeft het herhaald, dat er in hem is weggegaan een man met een warm hart. Maar daarom niet alleen zou zijn verlies ons zoo sterk hebben getroffen en een zoo blijvend gevoel van gemis hebben teweeggebracht. ADRIAAN DE VRIES liet een ledige plaats achter en we zijn er ten innigste van overtuigd, dat deze niet spoedig zal worden vervuld. In hem waren tal van eigenschappen op de gelukkigste wijze verbonden, eigenschappen van hoofd en hart, die in hoofd en hart van allen, die hij in zijn vriendenkring opnam, achting en liefde vermochten te wekken voor den jongen man, die daar voortging strijdende voor een ideaal, onvermoeid ijverende voor alles, wat hij goed en edel noemde.

¹⁾ Mr. S. MULLER FZ. in het *Handelsblad* van 24 Februari 1884.

Kon hij er soms over klagen, dat onze tijd in de spes patriae het hoofd meer dan het hart ontwikkelt, bij hem had die ontwikkeling gelijken tred gehouden. Zijn warm hart sprak uit den blik van zijn oog, uit den toon van zijn stem.

Was het dáárom, dat DE VRIES een welkome verschijning was, waar hij zijn voetstappen wendde, of was het om zijn omvangrijke kennis, die uit zijn immer boven het alledaagsche verheven gesprekken bleek, om zijn scherpzinnig en geestvol onderhoud, dat hij zoo vaak voerde tot polemiseerens toe, omdat hij de kracht bezat der overtuiging, eene overtuiging, die hij nooit dan voor eene betere, maar dan ook met heeler hart, prijs gaf? Waren zij de onzichtbare draden, waardoor zich onwillekeurig tot deze persoonlijkheid voelde aangetrokken ieder, die dweepen kon met het ijveren voor een zaak? Maar was juist dat ijveren, waarin hij soms geen mate hield, ook de oorzaak, dat zoo menigeen tegen hem werd ingenomen? Of was het omdat hij steeds getrouw aan zijn beginsel: »zaken boven personen,” zonder aanzien des persoons oordeelde, en vaak veroordeelde, waar men een buiging, althans een eerbiedig stilzwijgen had verwacht.

Voorwaar, als spreken in het maatschappelijk leven silver en zwijgen goud is, zijn edel hart, dat zich in dit opzicht geen dwang liet aandoen, had het anders begrepen, en hij heeft het moeten ervaren, hoe de maatschappij voor zulk een omkeering van hare regelen den vermetele boeten laat!

Men heeft, toen de dood aan dit jeugdige leven zoo onverwacht een einde had gemaakt, allerwege aan zijne voortreffelijke eigenschappen hulde gebracht en bij de geopende groeve de veeten vergeten, de kleine grieven, die er hadden bestaan, afgelegd, om in DE VRIES alleen te zien den warmen voorstander van goede zaken. Dat was een bewijs van eerbied voor onkreukbare eerlijkheid, en daarvan mocht ieder overtuigd zijn, die, in zijn vertrouwen deelende, niet zelden vernam hoeveel het hem had gekost om in vriendschap te verflauwen, waar men in ijver verflauwde, om oude vriendschapsbanden te verbreken, waar men zijns inziens verkeerde beginselen huldigen ging. Dat waren teleurstellingen, die hem zeer deden en stemden tot droefheid en somberheid. In zulke oogenblikken had men den vroolijken, steeds opgewekten, ik zou haast zeggen luidruchtigen man niet herkend, die met den fijnen geest, het erfdeel van vader en voorvaderen, gansch een gezelschap wist te boeien en onmerkbaar te voeren in den kring der gedachten, die hem op dat oogenblik bezig hielden, zij het dat zij liepen over zaken van staat, stad of kerk, over kunst of letteren of geschiedenis. Op geen gebied hier genoemd was hij een vreemdeling. Hij had er over gedacht, er zich inge-

werkt en zich daarmede een eigen oordeel gevormd, dat hij plaatsen durfde tegenover dat van een ander en dat hij met oordeel des onderscheids en met talent wist te verdedigen.

Ik ga dan ook niet te ver als ik zeg — eigenlijk herhaal ik hier slechts wat anderen reeds zeiden — dat uit dien hoofde de maatschappij in hem een voortreffelijk lid verliest en allen, die in zijn vriendschap en vertrouwen deelden, een niet minder voortreffelijk vriend.

O klaagt om 't jonge leven, met één slag
 Gesloopt, en zóóveel hope en al zijn droomen, —
 Klaagt om het land, dat niet aanschouwen mag,
 Wat roem van zulk een zoon haar toe zou stroomen, —

Klaagt om den vriend, voor altijd weggenomen,
 Zijn stouten ernst, den geessel van zijn lach, —
 Klaagt om de Waarheid, die voor 't laatste zag
 Heur trouwsten priester tot hare outers komen. ¹⁾

Ja, klaagt om het land! het vaderland, dat hij zoo vurig beminde, en dat hij diende door zijn toewijding aan geschiedenis en kunst.

In die toewijding lag iets idyllisch. Aan de historie van de kunst gaf hij zich ten slotte geheel en vond er wederkeerig zijn geheele geluk in. Met welk een ingenomenheid kon hij u niet vertellen van zijn onderzoekingen in klein-steedsche stadhuizen of gestichten, van zijn ontdekkingen in lang gesloten archieven of buitenlandsche musea, — met hoeveel trots kon hij u dat tal van aantekenboeken- en boekjes toonen, waarin zijn stalen memorie altijd den weg wist te vinden, of wees hij u op die bergen van uittreksels uit allerlei archiefstukken, te zamen evenveel bouwsteen voor een nieuwe geschiedenis van Nederlandsche kunst en kunstenaars. Hoe ijverig was hij steeds in 't mededeelen aan ieder die 't maar hooren wilde, van wat hij heden voor belangrijks had opgespoord en morgen van elders nader dacht bevestigd te zien. Zijn hart was er vol van, en dan was hij er de man niet naar, om er van te zwijgen, ofschoon de onder-vinding hem meermalen had kunnen leeren, dat voorzichtige terughoudendheid in veel gevallen wijzer ware geweest. Dan had hij geen rust vóór alles hem helder en duidelijk was geworden; dan moesten er geen vragen meer voor hem overblijven; dan wantrouwde hij telkens zijn eigen conclusiën, zijn eigen nauwkeurigheid en volledigheid! Vandaar een schroomvalligheid om de uitkomsten van zijn wetenschappelijken arbeid ter perse te brengen. Telkens kwam er immers wat nieuws aan het licht!

¹⁾ Ontleend aan het Sonnet van W. KLOOS, opgenomen in „de Nederl. Spectator.”

Hoe gaarne hij zich ook met verschillende wetenschappen bezig hield, zijn juiste blik deed hem inzien, dat het noodig was zich te beperken, om niet in den oceaan van plannen en gegevens te verdrinken. Politieke geschiedenis, — hij had er zich van moeten losmaken; letterkunde en hare geschiedenis, — hij was bezig er zich aan te onttrekken, maar de vraag is gewettigd of dit geene opoffering boven zijne krachten zou zijn geweest. Aan de kunstgeschiedenis nam hij zich voor uitsluitend zijn tijd te besteden, en zooals hij die wetenschap begreep, was zij ook meer dan genoeg voor een menschenleeftijd.

Daarvan was hij zoozeer doordrongen, dat het hem geen opoffering kostte om zijne eigen met zorg bijeen gebrachte gegevens betreffende eenig onderdeel aan anderen ter bearbeiding af te staan, en den bewerker daarbij met hart en ziel behulpzaam te wezen. RÖSSING zeide indertijd dan ook niet ten onrechte in het weekblad „de Amsterdammer”, dat er wel geen wetenschappelijk werk in den jongsten tijd was uitgekomen, dat op 't gebied van kunst en letteren trad, of DE VRIES had er kennis van gedragen en den schrijver met raad en daad gediend. Hulpvaardigheid was een beminnelijke trek in zijn karakter, die hem aanwees als de natuurlijke leidsman van den jongere, dien het niet aan voorliefde voor de wetenschap, maar aan ondervinding en in weerwil van leerstoelen en leeruren maar al te vaak aan leiding en — vergeten wij het niet — aan een samenwerking metterdaad ontbreekt. Het was DE VRIES aangeboren om wat hij wist in een ander over te gieten, zoodanig echter, dat het individuële van dien ander daarbij niet te loor ging, want geen erger vijand van schoolsheid dan hij. „Laat een ieder toch zich zelf wezen,” zei hij me eens, toen ik schertsend beweerde, dat een jong schrijver zich een voorbeeld kiezen moest. En zich zelf — dat was hij, geheel en al. In het vak zijner keuze was hij een self-made man. Van der jeugd af immers was de richting, waarin hij werd geleid een geheel andere.

Geboren te Amsterdam op den 15^{den} Maart 1851, als derde kind uit het huwelijk van Mr. ABRAHAM DE VRIES, een man, aan wiens nagedachtenis door Prof. THEOD. JORISSEN, in zijne feestrede bij het 250-jarig bestaan van de Instelling voor H. O. in de hoofdstad, hulde is gebracht, en ANTONIA JOOSTING, scheen ADRIANUS DANIEL DE VRIES voorbeschikt een juridische loopbaan te volgen. Aan uitmuntende onderwijzers toevertrouwd, liet de vaderlijke methode van opvoeding den knaap echter ruimte om zijn vrijen tijd aan eene liefhebberij-studie te wijden. Boeken en prenten over de vaderlandsche geschiedenis waren reeds op dien leeftijd zijn uitspanning. Allengs begon hij mede te werken aan het toen nog krachtig levende orgaan „de Navorscher”; allengs zich ook bezig te houden

met andere oud-Nederlandsche dichters dan VONDEL, dien hij van jongs af met voorliefde las; allengs een verzameling aan te leggen van historieprenten en pamfletten. Voor deze studie moesten eerst de klassieke talen, later de rechten min of meer wijken. Het droeg dan ook maar half de goedkeuring zijns vaders weg, dat hij, op zeventienjarigen leeftijd op de rolle van het Athenaeum, Illustre ingeschreven, grooter voorliefde bleef aan den dag leggen voor de geschiedkundige dan voor de juridische wetenschap. Zijn vader was jurist in merg en been, die zich moeielijk kon voorstellen, hoe zijn zoon van gansch andere sympathien kon zijn dan hij. Beider appreciatie van de wetenschap der historie was zoo uiteenlopend, dat ADRIAAN er niet op kon rekenen in zijn ernstig streven door zijn vader te worden gewaardeerd. Dit bewustzijn heeft hem in dien tijd het leven zeer onaangenaam gemaakt.

Reeds was hij een jaar of vijf student, toen ik, als jong student, schoon nagenoeg even oud als hij, hem leerde kennen, en al spoedig hadden we elkaâr zooveel te vragen, zooveel samen te bepraten, dat we ongemerkt van verre neven hartelijke vrienden waren geworden. Toen doorkruisten we de stad in al haar achterbuurten, toen liepen we alle verkoopingën van boeken en oudheden af, toen maakten we voetreizen door weinig bezochte gedeelten van ons land, of lazen samen in de avonduren middel-nederlandsche dichters. Eerst in dien tijd leerde ik de waarde van de oudheidkunde als wetenschap kennen, en het is voor geen gering deel aan zijne aanmoediging te danken, dat ik mij later aan het Amsterdamsche archief verbond.

De voorbereiding voor de Amsterdamsche historische tentoonstelling van 1876 deed voor korten tijd onze bijeenkomsten staken, totdat wij in de laatste maanden van haren duur besloten onze aandacht te wijden aan de kunstwerken van de Nederlandsche goud- en zilversmeden, — ernstige voorbereiding voor de vier jaren later tot stand gekomen tentoonstelling van kunstvoorwerpen in vroegere eeuwen uit edele metalen vervaardigd.

Intusschen was DE VRIES benoemd tot „Opzichter bij 's Rijks-Museum,” een zonderlinge titel, dien men later veranderde in dien van Onder-directeur van 's Rijks Prentenkabinet.

Daar was hij aanvankelijk alleen, weldra onder toezicht van een prentenkenner als VAN DER KELLEN werkzaam. Zijn aanleg voor de prentenkennis was even groot als zijn liefde voor de kunstwerken, door penseel en etsnaald of burijn van onze vaderlandsche meesters gewrocht. Een paar meesters van den tweeden of derden rang HENDRIK BARY en REINIER VAN PERSIJN, troffen zijn aandacht en hij

begon hunne prenten te beschrijven, een werk waarmede hij in 1878 reeds genoegzaam gereed was.

Hard heeft hij moeten arbeiden om den kostbaren prentschat van 's Rijks Museum te verwerken en daarbij kon hij nog den tijd vinden voor de regeling en beschrijving van de retrospectieve afdeeling der in 1877 gehouden Tentoonstelling van Kunst toegepast op Nijverheid en om een te weinig bekende prachttuitgave te bezorgen, waarin hij de merkwaardigste voorwerpen dier tentoonstelling beschreef¹⁾, — om een paar jaren later de Vondel-Tentoonstelling op touw te zetten en met zijn vriend D. C. MEIJER in den catalogus een kostbare bijdrage te geven voor de iconografie van Vondel, en de chronologie van zijn werken, — en om in 1881 de ziel te zijn der Commissie ter herdenking van P. C. HOOFT's driehonderdsten geboortedag. Het was naar aanleiding van de voorgenomen vertooning van HOOFT's Warenar, dat het met den Hoogleeraar ALBERDINGK tot een scheuring kwam.

Bij dit al was hij een voortreffelijk bestuurder en van het Leesmuseum, dat menige verbetering aan zijn krachtig optreden dankt, en van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, waar hij immer ijverde tot vermeerdering der schatten en van den door hem aangelegden Atlas van Amsterdam.

Zijn studie van prenten en oudheden, en hunne beschrijving wees hem voortdurend op de noodzakelijkheid van onderzoek der archieven. Waardeerde hij het werk van een kunstenaar, dan wilde hij diens persoonlijkheid, zijn levensomstandigheden en zijn omgeving leeren kennen. Geen bijzonderheden versmaadde hij daartoe, geen tijd tot nasporens liet hij zich daartoe ontbreken, al moest het hem zijn nachtrust kosten. Stond eenmaal de levensgeschiedenis vast met zijn geraamte van jaartallen, dan gaven nu eens die jaartallen dan weer de naamteekeningen op de kunstwerken, hetzij dan prenten of schilderijen, punten van vergelijking, die hem menigmaal den weg wezen om tot de echt- of onechtheid van een werk te besluiten. Evenzoo was het met de herkenningsteekeningen aan andere kunstwerken. Met adelaarsblikken bespeurde hij iedere vervalsching, doorzag hij al de streken van minder nauwgezette kunst- en antiquiteiten-handelaars. Hij kon u vertellen hoe door zulke praktijken stukken van I. BILTIUS voor die van FABRITIUS waren verkocht, hoe een CL. M(OOYART) in een G. METSU was gemetamorfoseerd en stellig op een dozijn dergelijke gevallen meer. Wie

¹⁾ Het is geen geheim, dat de Heer E. COLINET niet veel meer dan zijn naam aan dit werk leende.

herinnert zich niet de ontsteltenis van auctionaris en publiek toen, bij gelegenheid der verkooping DE VOS, hij op de alom bekende teekeningen van REMBRANDT de naamcijfers van SAMUEL VAN HOOGSTRATEN onder den vervalschten naam des grooten meesters ontdekte? Niet licht zal ik ook ons onderhoud vergeten met den vervaardiger van den veelbesproken beker op de opening van den nieuwen schouwburg in 1637 en al de sensatie onder de oudheidkundigen teweeggebracht door de onthullingen op dat onderhoud gevolgd. Dat was zijn werk geweest en de aanleiding tot dit alles was zijn waarheidszin, die er hem evenzeer toe dreef om door archieven- en bibliothekenstudie de biografien te toetsen van de kunstenaars, waar het vaderland roem op draagt.

Zijn laatste arbeid in dit tijdschrift opgenomen mag worden aangevoerd als een proeve van wat hij door de vereeniging van prenten- en archiefstudie tot stand had kunnen brengen.

Had DE VRIES de prenten moeten vaarwel zeggen, dan had hij zijn carrière als archivaris kunnen maken. Ja, hij verzekerde mij meermalen, dat zijn hart hem in 't eerst, jaren vóór zijne aanstelling bij het prenten-kabinet, sterk naar 't Amsterdamsche archief getrokken had.

Ten gevolge van zijn onverpoosde studie werd hij van lieverlede de vraagbaak van binnen- en buitenlanders, die zich met de kunstgeschiedenis bemoeiden. Met rechtmatigen trots kon hij verhalen van al de inlichtingen, die men hem vroeg, en van den ijver waarmede men er vooral in buitenlandsche Musea op uit was om voordeel te doen met zijn op- en aanmerkingen.

DE VRIES was een wetenschappelijk man, die zich niet gemakkelijk kon schikken in het ambtenaarsachtige, dat aan zijn betrekking verbonden was. Dat was het soms vrij pijnlijke gareel, waarin hij liep; want ofschoon hij zelf erkende, dat men hem tijd, veel tijd overliet voor onafhankelijken arbeid, kon hij oogenblikken hebben, dat hem zijne weinige gebondenheid nog tegen de borst stiet. Dat waren oogenblikken als hij verbitterd door onaangename ondervindingen, die een ander zich misschien niet zoo sterk zou hebben aangetrokken, een pessimist scheen. Dan kon hij, om er enkele oogenblikken later weder berouw over te gevoelen, hard zijn in zijn oordeel, hoe grootmoedig en vergevingsgezind voor een hem gedaan onrecht hij in den regel ook was. Dan lag hij overhoop met zijn beste vrienden om na een paar dagen weder de eerste te zijn in 't toesteken der vriendenhand, mits slechts de strijdpunten geen beginselen raakten, die hij hoog hield, want dan wist hij van geen toegeven.

Zoo hebben ook wij eens — voor een wijle slechts — tegenover elkaar

gestaan. Het was nadat ik in »de Gids» van 1879 een stukje had geschreven over Vondel's Woning. In 't midden van den nacht vertrouwde hij zijn aanmerkingen aan het papier toe en wees er mij op, dat ik het een en ander als feiten had voorop gesteld, waarvoor ik het bewijs nog was schuldig gebleven. »Er is,» schreef hij mij, »over VONDEL al zooveel gefantaseerd, dat ieder meê moet werken om daaraan een einde te maken; ieder woord, dat nu nog over VONDEL wordt »geschreven *zonder bewijs*, moest m. i. liever ongeschreven blijven. Ik heb een »afkeer van phantaseeren waar meedeelen van feiten genoeg is. De waarachtige »geschiedenis wordt door het eerste niet gebaat. Met romans en verhalen, die »het beeld van een zekeren tijd weergeven (Ferdinand Huyck, Vondels portretten, »enz.) kan ik dweepen en ik kan ze als kunstwerken hoog stellen, misschien »hooger dan de dorre historie, maar ieder blijve op zijn terrein; waar de historie- »schrijver zich door zijn phantasie laat meêvoeren verliest hij alle vertrouwen bij »kritische lezers.»

Ofschoon ik de juistheid van zijn kritiek in 't onderhavige geval inzag, hebben wij over dit punt later meermalen geredekaveld, en heeft hij erkend, dat er iets loffelijks gelegen was in het streven, om een dorre stof in een behagelijk kleed te steken.

De bovenstaande woorden haalde ik ook daarom aan, omdat zij den ernst teekenen van zijn standpunt. Dit verklaart ook de scherpe, van vele zijden gelaakte kritiek, die hij oefende in zijne beide Gids-artikelen over de Amsterdamsche Schilderijen, geschreven tijdens de Amsterdamsche Tentoonstelling van 1876.

Bronnen-onderzoek moet schering en inslag van den tegenwoordigen historicus zijn. Dat was zijne leuze.

Die leus zuiver te handhaven, dat was het streven van ons beide, toen we tot oprichting van dit tijdschrift overgingen en het geluk hadden in den Heer H. BINGER een vriend te vinden, wiens kunstenaarshart voor onze plannen gemakkelijk was gewonnen. Wij namen ons voor haar getrouw te blijven, op gevaar af van door een aantal mannen van wetenschap te worden beschouwd, niet als bouwmeesters, maar als opperlieden bij den bouw van den tempel der geschiedenis van letteren, kunst of industrie.

Oud-Holland was de naam voor ons beider sympathiën, en de band, die ons kon 't zijn nog nader tot elkaar bracht.

Wij waren niet gewoon elkanders aanteekeningen of ontdekkingen als gemeen goed te beschouwen, ofschoon wij er immer haast mede maakten om elkaar medetedeelen, wat we hadden gevonden. Er was tusschen ons een minnelijke

strijd om de eerste te zijn in 't ophelderen van zaken wier duisterheid ons beiden hinderde. Dat er buitendien tal van onderwerpen waren, waarmede de een zich wel, de andere zich niet bemoeide, zonder er daarom onverschillig voor te zijn, bewijst dunkt mij dit tijdschrift het best.

Zou het niet aanstonds uit Oud-Holland blijken, DE VRIES zou er weldra misschien de bewijzen van hebben gegeven, dat zijn werken ook tot opbouwen had gediend. De schoone gegevens, die hij langzamerhand had bijeengebracht waren er niet voor bestemd om in hunne omslagen te blijven liggen, noch had hij er vrede mede om alles alleen voor zich zelve en tot vermeerdering van eigen kennis te verzamelen. Één doel had hij met zijn arbeid in musea en archieven voor oogen, en dat was het schrijven van een werk, dat ten titel zou hebben gedragen: Geschiedenis der Nederduitsche Graveerschool.

Uitnemend prentenkenner en scherpzinnig beoordeelaar hunner waarde, ijverig navorscher, in wiens brein was opgenomen al wat bereids was te boek gesteld, ervaren in de geschiedenis des vaderlands en der letteren, en daarbij zoo diep doorgedrongen in den geest van de merkwaardige tijdvakken, dat hij als 't ware de gemeenzame vriend was van de personen, die er den hoofdrol speelden, bezat hij alle kwaliteiten om zulk een omvangrijken arbeid tot een goed einde te brengen.

Wilde men hem voor dien arbeid sparen, of was het om minder grootmoedige redenen, dat hij allerwege tegenwerking ondervond, toen hij een half jaar ongeveer vóór zijn dood vurig begeerde en met recht meende zich te mogen stellen als candidaat voor de betrekking van Directeur der afdeeling Schilderijen in het nieuwe Rijks-Museum? Tegenwerking of onverschilligheid, waar hij gedacht had belangstellende hulpvaardigheid en krachtige medewerking te ontmoeten. Het was niet zoo zeer de benoeming van een ander als wel deze schromelijke teleurstelling, die hem hinderde. Hij, altijd bereidvaardig voor zijn vrienden, had op zijn vrienden hier, doch te vergeefs gerekend. Onder deze ondervinding ging hij gebukt en — ik zou bijna kunnen zeggen — kwijnde hij weg. Hij had behoefte aan afleiding en vond die in een reis naar Engeland, waar een vrije studie in de schilderij-cabinetten en de prentschatten der engelsche musea hem een weldadige uitspanning werd. Daar rijpten zijne voornemens tot het aanvangen van het groote werk, dat hij zich ten taak had gesteld, en gaf hij het plan op, om een prijsvraag te beantwoorden door TEYLLERS genootschap uitgeschreven. In zijn hoofd had hij de geheele indeeling van dat werk gereed. Op een avond voor zijn schrijftafel gezeten op zijn gezellig ingerichte kamer, hoek Heerengracht

en Hartenstraat, te midden van al zijn aantekeningen, ontvouwde hij den Heer H. BINGER zijn plannen en toonde hij hem tal van photographiën en facsimiles, die het werk zouden moeten opluisteren en den tekst verklaren. Uit zijn nieuwe voornemens putte hij kracht en van lieverlede werd hij weder de oude.

Wij weten, dat het, helaas! slechts voor weinige weken heeft mogen zijn.

Had ik tot den uitgelezen kring behoord, die Dinsdags om de veertien dagen ten huize, van den Hoogleeraar ALBERDINGK THIJM in 1876 begon bijeen te komen, dan zou het mij een dankbare taak zijn geweest DE VRIES te schetsen als den vurigen vereerder van dien VONDEL, die daar, op de Nieuwe Zijds Voorburgwal bij voorkeur werd gelezen, en als het middenpunt bijna van dien kring, waar niemand onderdeed in bewondering van het schoone in letteren en kunst, waar door wrijving van gedachten ieder lid tot des anderen ontwikkeling bijdroeg. Wat die bijeenkomsten voor DE VRIES zijn geweest bleek zijn vrienden eerst toen hij er het gemis ten volle van gevoelde. Mijn vriend UNGER, die zich voornam de verdiensten van DE VRIES als litterator te gedenken, is echter beter dan ik in staat daarop het licht te laten vallen.

Nog slechts in één opzicht wilde ik zijner nagedachtenis hulde doen.

DE VRIES was Amsterdammer, en zulk een — ach, dat er geen andere waren! — die bewonderend de schoonheid van zijn geboortestad kon gadeslaan, en wien het hinderde en innig leed deed, dat de tijdgenoot dat eigenaardige Amsterdamsche schoon, dat zich weerspiegelen in Amstels beroemde grachten van die smalle grillige gevels en dat bekoorlijke groen, niet meende te kunnen sparen, en zonder de uiterste noodzakelijkheid de oude gedeelten der stad wijzigt. Daar kwam èn zijn schoonheidsgevoel, meer bevredigd door Burgwallen en Damrakken dan door Spuistraten of nagebootste Unter die Linden's, èn zijn Amsterdamsche hart tegenop. En hij liet het niet bij lijdelyken tegenstand. Hier inspireerde hij de kampvechters voor de bekoorlijkheden en de eer onzer stede-maagd, daar verstrekke hij de gegevens voor een dagbladartikel, ginds predikte hij van de daken om voorstanders te winnen voor de goede zaak, en trok de tegenstanders tegemoet, om ze uit het veld te slaan. In de meeste gevallen was zijn succes gering, maar deze voldoening had hij, dat hij van velen de oogen opende, die door de gewoonte van het schoone te zien het niet meer wisten te waardeeren. Wat wonder, dat hij in aanmerking kwam, om bij een kortelings weder vervulde vacature in den gemeenteraad, op het kussen te worden gezet. Eerst na rijp beraad gaf hij het plan op, dat hem aanvankelijk had toegelachen, omdat hij meende daarmede *zijn* Amsterdam nuttig te kunnen zijn, en ik geloof, dat het

een wijs besluit was. DE VRIES was niet berekend voor het parlementair debat. Te spoedig liet hij zich medeslepen en in 't vuur van zijne rede zou hij dingen hebben gezegd, die hij niet had kunnen verantwoorden. Op bedachtzame halve-woorden-taal verstond hij zich niet en bovendien was hij niet „politiek” genoeg. Dit zij tot zijn eer gezegd.

Voorwaar, de kruis-dragende stedemaagd mag in rouwe gaan over den zoon, die haar ontviel en legde den sluier niet af voor er wederom een is opgestaan, die, als ADRIAAN DE VRIES, met ridderlijke toewijding de knie voor hare schoonheid buigt, en den moed heeft voor haar in 't krijt te treden.

In de laatste dagen zijns levens ijverde hij voor de herstelling van een monument van HENDRICK DE KEYZERS bouwkunst: het wachthuis aan den Munttoren. Hij gevoelde zich aangetrokken tot dien genialen meester, in wiens schepingen de oud-hollandsche bouwstijl zijn schoonste uiting vond, en had een afkeer van die naargeestige steenmassa's, die men tegenwoordig als producten van zuivere hollandsche renaissance opvijzelt en der goede gemeente opdringt. Een gebouwtje als de gerestaureerde Munt zou, in weerwil van zijn eenvoudigheid, door zijne schoone lijnen en verdeelingen spreken. Hoe aangenaam zou het hem zijn geweest als hij het jongste votum in den Raad daaromtrent had vernomen! Het was op een conferentie over deze zaak bij den Wethouder, dat ik hem het laatst zag. Kort daarna gevoelde hij zich onwel. Eenige dagen later vernam ik, dat hij ongesteld was, — 't gebeurde wel eens meer, ofschoon weinig dat we elkaar gedurende enkele dagen niet zagen, — en denzelfden middag kreeg ik een briefje, door hem gedictéerd, waarin hij mij vroeg eenige beschikkingen voor Oud-Holland te maken en, voegde hij er aan toe, »over een dag of zes ben ik zeker weer zoo »ver, dat ik mijn stuk klaar kan maken, er ontbreekt niets aan dan 't verwerken »van de aantekeningen over de DE KONINCKEN; in één avond ben ik er mede klaar.”

Ik spoedde mij naar zijne zuster, waar hij verpleegd werd, maar mocht ofschoon men onkundig was van het gevaar van zijn toestand, niet aan zijn ziekbed worden toegelaten. Weinige uren later had hij kalm en zacht den laatsten adem uitgeblazen, onbewust dat het uur van scheiden daar was van het vele, dat hij had liefgehad en waarvoor hij zijn jeugdige kracht had ten offer gebracht.

Het was in den laten avond van den 8sten Februari.

Op den 11^{den} vertrouwden wij zijn stoffelijk overschot aan den schoot der aarde toe.

Zoo rust thans hij, die de rust nooit zocht.

„Requiescat in pace!”

Zijn vrienden begeerden een in koper gesneden portret van hem te bezitten. Een hunner, wiens naam ik hier noode verzwijg, stelde er mij een onderschrift voor ter hand. Behoef ik het te zeggen, dat het portret hem voorstelt in zijn thuis, omringd van zijn boeken, zijn prenten en al hetgeen hij gaarne zag?

Met hun goedvinden werd de plaat passend gemaakt voor het formaat van Oud-Holland en ter beschikking van de uitgevers gesteld, opdat het tijdschrift, dat in hem zooveel verliest, zijn lezers althans in zijne beeldtenis eenige vergoeding mocht bieden.

Het was mij goed daar een enkel woord ter zijner nagedachtenis bij te mogen voegen.

Een bekwamere pen is er alleen toe in staat om in een biografie deze beminnelijke persoonlijkheid te teekenen.

AMSTERDAM, 1 Mei 1884.

N. DE ROEVER.

VONDELIANA.

II.

VONDEL'S HANDSCHRIFTEN

(*Vervolg*)

DOOR

J. H. W. UNGER.

U voor de eerste maal na den dood van mijn vriend MR. A. D. DE VRIES AZ. een gedeelte Vondeliana verschijnt, zonder zijn naam als medewerker, voel ik mij gedrongen een enkel woord te wijden aan zijn nagedachtenis. Reeds zoo velen hebben hem op waardige wijze bij zijn afsterven herdacht als hartelijk en trouw vriend, als voortreffelijk kenner van prenten en schilderijen, als scherpzinnig beoefenaar onzer letterkunde, als onvermoeid strijder voor wat goed en edel is, als hartstochtelijk kampvechter voor de artistiek-archaeo-

logische belangen zijner vaderstad, dat ik mij op dit terrein niet wil bewegen; ik bedoel slechts in enkele regelen zijn liefde voor VONDEL te gedenken.

Reeds vroeg werd bij hem belangstelling opgewekt voor de groote mannen uit onze geschiedenis. Mr. ABRAHAM DE VRIES, zijn vader, bezat een uitgebreide collectie portretten en historieprenten, waarvan hij de dubbele aan zijn zoon gaf. Diens hoogste

genoegen was het toen, zijn verzameling zooveel mogelijk uit te breiden en als het kon met zijn vader te wedijveren; reeds op jeugdigen leeftijd was de jonge ADRIAAN DE VRIES een trouwe bezoeker van alle aucties van kunst- en boekverzamelingen.

Allengskens begonnen echter de portretten meer waarde voor hem te verkrijgen als proeven van het werk van dezen of genen meester, dan als afbeelding van den persoon, zoodat ten slotte de kunstwaarde bij hem alles overheerschte. Toch verwaarloosde hij daarom de historie niet, en dat hij zich bij zijn eerste studiën geheel en al op geschiedkundig terrein bewoog, bewijzen de opstellen door DE VRIES in de Amsterdamsche Studenten-Almanakken van 1871 en 1872 geplaatst, getiteld: „Leiden in Maart 1794” en „Utrecht in Maart 1785”.

Maar onze literatuur werd evenmin door hem vergeten, vooral de bloeitijd onzer letteren trok hem aan en dit is tot zijn laatsten dag zoo gebleven. Toen hij zich later geheel gewijd had aan het bestudeeren onzer schilder- en graveerkunst, wist hij toch immer tijd te vinden voor zijn literarische studiën. Want niemand begreep beter dan hij, hoe schilder- of graveerkunst nauw verbonden waren aan de letterkunde; men behoeft slechts de gedichten op te slaan van VONDEL, JAN VOS, DE DECKER, OUDAEN en wie niet al, om daarvan ten volle overtuigd te worden. In hun werken vindt men geheele reeksen gedichten op afbeeldingen, door bekende schilders of graveurs uit dien tijd vervaardigd, of bijschriften op hunne schilderijen en prenten en het was juist die groote bekendheid met de voortbrengselen onzer literatuur, welke DE VRIES zoo uitnemend te stade kwam bij zijn studiën op kunsthistorisch terrein. Alhoewel hij soms wel eens gekscherend tot mij zeide, dat hij de letterkunde geheel wilde laten varen, omdat het hem te veel tijd kostte, is hij gelukkig nimmer tot dien stap overgegaan.

Het grootsche tijdperk, waarin VONDEL leefde, boeide DE VRIES bijzonder. De gansche reeks patriciërs, van wier leven en streven in de werken van VONDEL melding gemaakt wordt, wekte reeds op jeugdigen leeftijd in hooge mate zijn belangstelling en zijn weetgierigheid op. Hij was onvermoeid in het nasporen van hun levensbizonderheden, hun zeden en gewoonten, hun onderlinge verhoudingen, tot hij zich eindelijk zoo geheel en al in de zeventiende eeuw tehuis gevoelde, als lag zij niet in het verleden, maar in het heden.

Het was echter niet alleen de omgeving van VONDEL, die hem dus aantrok; de nobele figuur van den dichter zelf was het middelpunt zijner gedachten. Hij kende geheele brokstukken zijner werken uit het hoofd en vooral in zijn jongelingsjaren was het voor hem een groot genot op eenigszins galmenden toon de schoone verzen van den Prins onzer dichters te kunnen declameeren. Hij wist in zijn familiekring zóó de liefde voor VONDEL op te wekken, dat er besloten werd den *Gysbrecht van Aemstel* op te voeren. Weken en maanden werd er gerepeteerd om de jeugdige acteurs, waarvan de oudste slechts 14 jaren telde, in hunne rollen te doen thuis worden. Hij zelf vervulde geen rol, maar had de leiding van het geheel op zich genomen. Op den 11^{den} Januari 1874 had

de eerste, op den „XV van Sprokkelmaand”, zooals het in ouden vorm gedrukte programma vermeldde, de tweede vertooning plaats, tot groot vermaak van het aanzienlijk getal genoodigden en niet het minst van ADRIAAN DE VRIES zelven.

Om van een der belangrijkste quaestiën in onze letterkunde, het BRANDT-VONDEL-vraagstuk, een oplossing te verkrijgen, schreef hij in den „*Nederlandsche Kunstbode*” van 1874¹⁾ een opstel, getiteld: „Niet BRANDT, maar OUDAEN,” om te betoogen, dat de geheimzinnige schrijver der welbekende voorrede van het *Tweede deel* van VONDEL'S *Poesy* (1647) dezelfde was als de toen ook toevallig twintigjarige jongeling JOACHIM OUDAEN FRANSZON. In het volgend nummer verscheen een repliek van prof. ALBERDINGK THYM. Deze opstellen, waaraan kort te voren in denzelfden *Kunstbode* een over de Oude Kamer „*In Liefde Bloeiende*”²⁾ en een over eenige leden der familie FONTEYN³⁾ waren voorafgegaan, zijn de aanleiding geweest eerst tot schriftelijke, later tot persoonlijke kennis-making van DE VRIES met prof. ALBERDINGK THYM. Vooral de Historische Tentoonstelling bracht hen nader bij elkander; de laatstgenoemde verzocht DE VRIES toen om de veertien dagen VONDEL bij hem te komen bestudeeren.

J. H. RÖSSING en Mr. J. C. MAREZ OYENS werden mede uitgenoodigd, ANT. L. DE ROP en B. R. F. VAN VLIJMEN kwamen er later bij. In den beginne werden gelezen: Palamedes, de Maeghden, Gebroeders, Joseph in Dothan en de Leeuwendalers, welke lectuur niet zelden afgebroken werd door gesprekken over kunstgeschiedenis of over genealogische quaestiën uit de 17de eeuw; later geraakte de Vondel-studie eenigszins op den achtergrond om plaats te maken voor de voortbrengselen van het oude Rome of voor de schetsen van den gastheer. Op deze Dinsdagsche avonden werd het denkbeeld der Vondel-feestviering van 1879 het eerst geopperd, waarbij DE VRIES niet de minst ijverige was om het plan te verwezenlijken.

Intusschen was er wijziging gekomen in het kransje; de heeren DE ROP en VAN VLIJMEN waren er uitgetreden, terwijl Mr. W. W. VAN LENNEP⁴⁾ sedert 1879 geregeld de gezellige avonden bijwoonde. Ook nu werd de oude letterkunde niet zelden afgewisseld met de nieuwere, vooral onder invloed van laatstgenoemde. Deze bijeenkomsten duurden tot het najaar van 1880, toen er tengevolge van het al of niet vertoonen van den *Ware-nar* een klove ontstond, die nimmer gedempt is kunnen worden. Sedert dien tijd werd de krans ten huize van den heer VAN LENNEP voortgezet, toen nog bestaande uit DE VRIES, MAREZ OYENS en spoedig versterkt door Jhr. SIX Jr. Enkele boeken van VONDEL'S vertaling van Virgilius, zoowel de proza-overzetting als die in poëzie, werden nu bestudeerd, waarbij DE VRIES steeds met vier of vijf oude uitgaven kwam aandragen.

1) Bl. 101 en 108.

2) Bl. 45.

3) Bl. 68.

4) Zie vooral ook de geestige „Dichterlijke Correspondentie” tusschen Pieter van Tol Abrahamsz (DE VRIES) en Mr. Wouter van Balen (Mr. W. W. VAN LENNEP) in de *Dietsche Warande, Nieuwe Reeks, Tweede deel*, bl. 500 en 501, waarin DE VRIES getuigenis aflegt van zijn liefde voor Amsterdam, en haar „grootsch verleden.”

Toen de heer MAREZ OYENS zich in 1882 elders ging vestigen, spatte de vriendenkring uiteen. Deze echt gezellige bijeenkomsten zijn voor mijn vriend steeds een rijke bron van genot geweest, waarover hij niet dan met geestdrift kon spreken.

DE VRIES had gedurende zijn jarenlange studie in de Amsterdamsche archieven een buitengewoon groot aantal aanteekeningen verzameld, die, behalve op schilders en graveurs, vooral betrekking hadden op de talrijke personen uit VONDEL'S omgeving.

Bovendien was hij door een gelukkig toeval in het bezit gekomen van een prachtige verzameling van VONDEL'S werken¹⁾, die hij steeds met de grootste zorg trachtte te vermeerderen en waarin zich een zeer groot aantal plano-drukken bevonden.

Aan zijn krachtig initiatief was het te danken, dat bij gelegenheid der herdenking van VONDEL'S sterfdag op den 5^{den} Februari 1879, een tentoonstelling werd gehouden, die, ondanks den ongeloofelijk korten tijd, waarin alles in orde gebracht moest worden, een juist beeld opleverde, „waardoor het leven en de werken van den grooten dichter aan velen op aanschouwelijke wijze in herinnering (werd) gebracht.” Het gezegde van den heer J. H. RÖSSING: „de Vondel-tentoonstelling is niet alleen belangrijk voor den letteroefenaar, maar ook voor den geschiedkenner, voor den kunstminnaar, voor den oudheid- en geslachtkenner zoowel als voor den bibliograaf,” is een gepaste hulde aan het talent van den jongen geleerde, die dag en nacht bezig was om zijn doel bereikt te zien.

Vergelijking van de oorspronkelijke edities met den tekst der uitgave van VAN LENNEP en toetsing van de chronologische volgorde der gedichten aan zijn historische aanteekeningen deden hem al spoedig inzien hoe noodig het was, dat deze talrijke onnauwkeurigheden hersteld werden.

Ook ik was, zij het dan ook op eenigszins andere wijze, bezig voor een dergelijk doel. Geen wonder dus, dat wij spoedig met elkaar in kennis geraakten en dat het plan gevormd werd om te zamen dit werk te ondernemen. IJverig werd door ons gewerkt; onze verzamelingen werden steeds uitgebreider, zoodat we, in het bezit van een schat van aanteekeningen en een bijna volledige reeks van uitgaven, in het laatst van het vorig jaar meenden nu eindelijk over te kunnen gaan tot het opstellen van het werk. Intusschen vonden we gelegenheid om enkele onzer resultaten in *Oud-Holland* mede te deelen of in genoemd tijdschrift onderdeelen te behandelen, waarvan de uitvoerige bespreking een te groote ruimte in ons boek zou beslaan. Het plan was namelijk een bibliographische beschrijving te geven van VONDEL'S werken, gevolgd door een geheel nieuwe chronologische lijst van zijn gedichten, waarin wij alle tot heden onbekende bijzonderheden zouden opnemen, betreffende de personen, die er mede in betrekking stonden en daarachter mischien een opgave van VONDEL'S portretten.

En thans liggen al die schoone plannen tot genoeglijke samenwerking in duigen;

¹⁾ Volgens de beschikking der familie is deze verzameling in zijn geheel aan de Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam geschonken. Aan mij is evenwel het belangrijkste gedeelte in levenslang bruikleen gegeven.

de trouwe, hartelijke medewerker en vriend, in wiens bijzijn ik zoo vele heerlijke dagen van onvermengd genot heb doorgebracht en wiens hoogste genoegen het was belangrijke vondsten te doen voor onze Vondel-bibliographie, is niet meer. Hij, aan wien ik als jongere in velerlei zoo veel te danken heb, mocht de verwezenlijking onzer plannen niet aanschouwen. Toch zal dit bij mij geen verandering in het eenmaal opgevatte voornemen brengen; het boek, waarvan hij jaren lang gedroomd heeft, en dat nog slechts in vluchtige omtrekken opgesteld was, hoop ik, al moet ik daarbij ook zijn krachtigen steun en zijn scherpzinnigheid missen, geheel in zijn geest te bewerken.

Behoef ik het nog te zeggen, dat ik thans meer dan ooit behoefte heb aan de medewerking van allen, die in het bezit zijn van stukken over of van VONDEL? Alle bizonderheden, hoe gering ook, elk snippertje van zijn handschrift, elke uitgave zijner gedichten, elk portret, al is het nog zoo klein, zal mij welkom wezen¹⁾.

Reeds is ons van verschillende zijden ruime medewerking ten deel gevallen en ik meen dus te mogen hopen, dat mijn verzoek niet onverhoord zal blijven, en een ruime oogst van bescheiden mij in staat stelle het werk zoo volledig mogelijk te maken.

In den vorigen jaargang hebben we met een enkel woord vermeld, dat AGNES BLOCK eenige handschriften van VONDEL bewaarde. Hij had haar deze, zooals BRANDT²⁾ ons mededeelt, zelf gegeven. „Haar vereerde hy zyne afbeelding, die hem best geleek, door een konstige handt geschildert: en daarna noch eenige zyner vertaalingen; als Nazoos Heldinne-brieven, ettelyke Taafreelen van Philostratus; ook veele Hollandtsche spreekwyzen, uit des Drossaarts Henrik den Grooten getoogen, en andre schriften, die zy onder haare papiere schatten t' zyner gedachtenisse bewaart.” Het portret is bekend; het is de fraaie schilderij, die eens het eigendom was van Mr. J. VAN LENNEP en thans in het bezit is van Mr. M. J. VAN LENNEP.³⁾ De handschriften hebben minder in de belangstelling gedeeld; noch van de Taafreelen van Philostratus, noch van de Hollandtsche Spreekwyzen of van de andere papiere schatten, is eenig spoor gebleven; slechts het toeval zal ze eens doen terugvinden. Anders is het echter met het handschrift van Nazoos Heldinne-brieven, dat een afzonderlijke geschiedenis heeft, die een curieus staaltje oplevert van de wijze, waarop onze 18^e eeuwse philologen het uitgeven onzer klassieken meenden te moeten opvatten en ons tevens kennis doet maken met een geleerde, wiens opzettelijk onwaarheid spreken ik bij deze aan de kaak wil stellen.

Ik begin met de mededeeling, dat ik dit handschrift, naar hetwelk VAN LENNEP niet schijnt gezocht te hebben en dat als verloren mocht beschouwd worden, ontdekte onder de papieren van PAPENBROEK, die zich thans ter Academische Bibliotheek te

¹⁾ Mijn adres is: Rotterdam, Westzeedijk 42.

²⁾ *Leven van Vondel*, (uitgave Verwijs), blz. 109.

³⁾ *Catalogus Vondel-Tentoonstelling*, bl. 4, No. 42, vgl. VAN LENNEP, IX, 629.

Leiden bevinden. Ik vond het een paar jaar geleden, tot mijn groote vreugde en verbazing vermeld in den Catalogus der Handschriften ¹⁾, die reeds in 1852 door prof. J. GEEL in het licht was gegeven en dus geacht kon worden bij VAN LENNEP bekend geweest te zijn.

Hoe het manuscript in het bezit van PAPENBROEK is gekomen, verdient eerst opheldering. Slaan we daartoe de uitgave van 1716 op, dan vinden we omtrent de herkomst van het handschrift door den uitgever DAVID VAN HOOGSTRATEN het volgende vermeld:

Styf twintigh jaren zyn'er verloop, sedert de eerwaardige geleerde en vernuftige Heer KASPAR BRANT, Leeraer in de Gemeente der Amsterdamsche Remonstranten, my ter hant stelde de Vertalinge van Ovidius Heldinnebrieven, zooals die uitgewerkt en beschreven was met de eige hant van J. VANDEN VONDEL; met verzoek dat ik by myne beste ledigheid en gelegenheit die wilde in 't licht geven ten dienst van onze Nederlantsche vernuften. Ik aenvaerdde dezen ongehoopten schat van eene hant my zoo waerd, en hielt hem lang onder my, als belet meenigmael met andere zaken, die myn voornemen telkens stremden. Eindelyk opgewekt door de aanmaningen myner letterlievende vrienden heb ik my gezet tot bevorderen van myn besluit, maer vindende het geschrift zeer gekrabbelt, en op vele plaetsen niet leesbaer dan met veel moeite, daer weder van afgezien, totdat ik door herhaelde gebeden my heb laten bewegen om met nieuwen moedt, door de zwarigheden, die my ophielden, heen te boren. Die hier meest om aenhielt was de Heer JOAN DE HAES, waerdige nazaet en zusters zoon van den gemelden Heer BRANT: dringende boven anderen hier op uit vreeze dat by verloop van tydt deze bladen mogten vallen in handen, die by avontuur niet bequaem mogten zyn om ze uit te geven. Ik heb my dan, gelyk ik zegge, hier toe laten bewegen, en geve nu deze overzetting ten beste aen de beminnaers van VONDELS naem, zonder dat ik eenigszins wil instaan voor de waerde of onwaerde van 's mans arbeit, alleen aangewendt om zich te oefenen, en den vernuftigsten der Latynsche dichteren eenige trekken en kunstgrepen af te zien, wanneer hy voornemens was zyne Maegdebrieven in gedicht toe te stellen, Integendeel beken ik gaerne dat ik eenige plaetsen, hier behandelt, indien 't myn werk ware, anders vertalen zou: opdat de Haegse Keurmeesters weten mogen, dat ik my zoo zeer niet vergaep aen de schoonheit van VONDELS werken, dat ik niet zou kunnen zien eenige misstallen, die als sproeten of vlekken in een schoon aengezicht zyn."

Tot dusverre VAN HOOGSTRATEN; wie belust is zijn verder betoog te lezen tegen de „Haegse Keurmeesters," kan het vinden op bl. 8—15 van de Nalezingen op het 4e deel van VONDEL'S werken. Met deze „Haegse Keurmeesters" bedoelde VAN HOOGSTRATEN eenige critici, die, met JEAN LE CLERC aan het hoofd, in hun *Journal Littéraire* ²⁾, waar-

¹⁾ Het is daar aldus beschreven: No. 584, XXIV Pap. 12. Volumen 28 Foliorum in Folio. J. Vondeli autographa. Versio Hollandica non legata, Heroidum Ovidii. Ex legato Papenbroeckio.

²⁾ In den 2^{en} druk van het *Journal Littéraire* 1715 komt in het 1e deel bl. 173 een beoordeeling voor over der uitgave van R. ANSLOOS *Poezy*, door DE HAES; daarna in het 3e deel (derde druk van 1731) bl. 177—209 in de maanden

van in het jaar 1731 een derde druk verscheen, HOOGSTRATEN en DE HAES hadden aangevallen over hunne zelfvergoding en over de volgens hunne meening overdreven waardeering van de dichters der 17^e eeuw en hun phenix VONDEL. Tengevolge van deze kritieken ontstond er een strijd op den Hollandschen Parnas, die in heftigheid niet onderdeel voor den bekenden Academiestrijd van 1630. Wellicht zal ik deze twisten later breeder behandelen.

Daar KASPAR BRANDT¹⁾ den 5 October 1696 overleed, moet het handschrift hem dus voor dien tijd toevertrouwd zijn door AGNES BLOCK, die den 20 April 1704 stierf. Uit zijn nalatenschap kwam het in handen van zijn neef JOHAN DE HAES, en deze gaf het weer aan DAVID VAN HOOGSTRATEN om het voor de pers gereed te maken. Nadat deze den 13 November 1724 overleden was, werden zijn boeken verkocht. In den catalogus zijner Bibliotheek vond ik onder het hoofd: „Poetae in Folio” op N°. 81 het handschrift aldus vermeld. „*23008 Heildinnebrieven* met VONDEL's eigen hand geschreven,” terwijl uit de aantekening op de marge van den ingevulden catalogus²⁾, in het bezit van de Vereeniging tot bevordering des Boekhandels, blijkt, dat het slechts voor den geringen prijs van 22 stuivers het eigendom van den Hr. PAPENBROEK werd.

Nu de geschiedenis van het manuscript ons geheel duidelijk geworden is, ga ik tot het handschrift zelf over. Het is oningebonden en bevat, behalve eenige vellen wit papier, 55 bladzijden, die, alhoewel dicht beschreven, toch over het algemeen voor dengene, die met VONDEL's handschriften vertrouwd is, duidelijk leesbaar zijn. De eerste bladzijde heeft, vooral aan het onderste gedeelte, nog al geleden; op elke bladzijde is een breede marge open gelaten, waarop hier en daar enkele aantekeningen, meestal betrekkelijk het vers van het oorspronkelijk, zijn geschreven, terwijl op f^o I in de marge, waarschijnlijk door PAPENBROEK, aangeteekend is: „Geschreven met VONDEL's eigen handt.” Daar VONDEL de vertaling van deze brieven begonnen was om zich te oefenen voor zijn eigen dichtwerk: *Brieven der Heilige Maeghden*, dat in het jaar 1642 voor de eerste maal het licht zag, is het handschrift natuurlijk slechts een klad en niet geheel afgewerkt. Op

janvier en Fevrier 1714: Reflexions sur la poésie Hollandoise faites à l'occasion d'une Brochure, publiées contre l'Extrait des Poesies D'ANSLO, mis dans les Journaux de Mai et Juin p. 173. Hierin wordt VAN HOOGSTRATEN op een minder aangename manier gecritiseerd, terwijl de overdreven verheerlijking VAN VONDEL eenigszins belachelijk wordt gemaakt. Eindelijk kwam nog in het 3e deel bl. 392—410 een critiek voor op de uitgave van ANTONIDES gedichten door VAN HOOGSTRATEN, die lang niet zachtzinnig is.

Vergelijk verder het *Vervolg van de Nederduitsche en Latijnsche Keurdichten* 1717, blz. 67—108.

1) Hij werd in de Nieuwe Zijds Kapel begraven, blijkens deze aantekening van DE VRIES uit het grafboek:

9 Oct. 1696. Een man, KASPAR BRANDT, remonstrantsch predikant alhier, compt van de Prinsegracht, oover de Noorder Kerk, compt in 't graf van Tewen Theunisz. Gryssels 8.—

2) Bibliotheca HOOGSTRATANA sive Catalogus Librorum Quibus usus est DAVID HOOGSTRATANUS M. D. et Gymnasii Amstelaedamensis Prorektor Emeritus, Inter quos Excellunt Auctores Virorum Doctissimorum Animadversionibus MSS. illustrati et Notis Ineditis referti Imprimis à Viro Eximio JANU BROUCKHOUSIO. Accedunt Numismata Aurea, Argentea etc. Icones Doctorum Virorum et Appendix Librorum Variæ Eruditionis. Horum Auctio habebitur in Aedibus Joannis Westhuis, Op de Cifigel in den Witten Moolen op Dingsdag den 22 May 1725. De boeken zullen Zaturdags voor de Verkoopung te zien zijn. Amstelaedami Apud Gerardum onder de Linden. In de Nes, ubi Catalogi distribuuntur.

verscheidene plaatsen bleef de vertaler in het midden van een volzin steken, vermoedelijk omdat hij geen passenden vorm in het Hollandsch kon vinden.

Wanneer men nu den door HOOGSTATEN uitgegeven tekst verder vergelijkt met het handschrift, dan merkt men al spoedig groote verschillen op. Tot en met den 14^{en} brief is de volgorde dezelfde, dan volgt echter niet de brief van Saffo aan Phaon, maar die van Paris en Helena. Daarna treft men in het handschrift brief XVII tot en met XIX aan (zie van Lennep IV, bl. 244-262) en daarop volgt die van Saffo aan Phaon. De beide brieven van Acontius en Cydippe ontbreken dus in het handschrift; alleen van den eersten is op bl. 48 onderaan en bl. 49 bovenaan, een stuk door VONDEL vertaald, waarvan de tekst buitengewoon veel verschilt van den gedrukten, die ik daarom beide hieronder laat volgen.

Bij een elftal brieven heeft VONDEL het volgnummer gezet, dat van de eerste tien goed uitkomt. Bij den brief van Canace aan Macareus (XI bij van Lennep) staat: 10^e brief, bij dien van Hero aan Leander, is, in plaats van XI, aangeteekend 13^e brief, terwijl die van Saffo aan Phaon in het handschrift als de 21^e genummerd is.

Men ziet dus, dat er in de volgorde alles behalve gelijkheid bestaat tusschen het manuscript en den gedrukten tekst. Vergelijkt men echter die teksten zelve, dan komt men tot de verrassendste resultaten. Op elke bladzijde zijn tekst- en spelvarianten bij tientallen aan te wijzen; van sommige bladzijden is de oorspronkelijke tekst van VONDEL bijna niet meer te herkennen.

Als proeve geef ik hieronder, naast elkander gedrukt, de beide teksten van een gedeelte van den brief van Deianira aan Herkules, dat bij van Lennep op bl. 202 van het IV^{de} deel te vinden is.

Uitgave van D. VAN HOOGSTATEN, 1716 bl. 43—45

Handschrift, fo. 10 en 21.

O Alcides, schaemt gy u niet dat gy de hant, die u door duizent zwarigheden redde aen naeikorven sloegt? Dat gy met uwen dicken duim grove draden spont en den afgewerckten taeck leverde aen uwe schoone bazin? Och hoe dickwils hebben uwe stercke handen, terwyl gy met uwe harde vingers dit weefwerck handelt, de spillen vermorzelt! U gaet na dat gy helaes bevende voor den geessel uwer meesteres haer te voet gevallen zyt om hare dreigementen te ontgaen. Gy gingt breet weiden in het verhael van uwe groote overwinningen, en daden, die beter gezwegen waren. Hoe gy namelyck noch een wicht in de wieg leggende, twee groote slangen aengreep en de keel toeneept: hoe het Tegeesche everzwyn den cypresdragenden Erimant ontveiligde

O Alcides, schaemt ghy u niet, dat ghy de hant, die u door duizenterleye zwarigheden redden, in de geschraefte teene mandekens steeckt, eenen groven draet spint met uwen dicken duim, en uwe schoone joffrou vernoecht met de gezette taeck. O hoe dikwils hebben uwe stercke handen de spillen gemindert. terwyl ghy het garen met uwe grove vingers spont. dat ghy gevreesst hebt de dreigementen van uwe joffrouwe. ghy vertelde haer den oppersten roem des triomfs met uitnemendestacie en de daden die ghy had behooren te ontveinzen: namelyck hoe ghy noch een wicht zynde met uwe bloote handt geknispst had de onmenschelycke Hydren aen de toegeduwde keelen: hoe het Tegeesche everzwyn op den pynboomrycken

en door uwe hant op de aerde stortte zoo groot als als het was. Vertelde gy niet hoe menschenhoofden aen het hof van Thracië gespyckert, en de paerden met menschen vleesch gemest wierden? Hoe gy voert met Gerion, ryck van vee, dat drevoudigh gedrocht, hoewel drie in een? Hoe met den helhont Cerberus drie koppen aen eenen hals hebbende, en haren met slangen doorvlochten? Hoe met den draeck, wiens afgekapte halzen eens zoo sterck aangroeiden, en baet by 't verlies vonden? Hoe met den reus, dien gy onder den slinken arm, geschoet met de rechter hant de keel toewrongt? Hoe met den troep der Centauwers, die zich vergeefs op vier voeten vertrouwende van u op het Thessalisch gebergt verslagen wierden? Kunt gy gesiert met een Sidonisch kleet deze dingen zeggen? en belet dit sieraadt uw tong niet onder 't spreken? De dochter oock van Jardanus heeft zich gesiert met uwe wapenen, en gingh stryken met de zegetekenen over den verwonneling. Ga nu, draegh moedt, en verhael uwe dappere stucken. Zy was toen met meer recht een man dan gy, waer door gy, o dappere helt, nu zoo veel minder zyt, als grooter was u zelve te overwinnen, dan die gy vermeestert hebt. De staet uwer zaken komt haer toe. Sta van uw goet af: uw lief is erfgenaem van uwen lof. o schande! de hant eenen ruigen leeuw afgestroopt is geworden het dexel van teedere maegdeleden. Gy zyt bedrogen, en weet het niet: dat is geen roof eenen leeuw, maer u, onthaelt. Gy zyt wel overwinnaer des diers, maer zy van u. Een wyf naeulyx bequaem om den spinrock zwaer van wolle te houden droegh de pylen met het vergifder poelslang bestreken: en wapende hare hant met de knods, die de dieren kneusde: en zagh haers mans wapens in den spiegel. Dit had ick nochtans gehoort en kon het wel niet geloof hebben: maer zie de smart van 't gehoor doet het my nu zien. Een vreemde boelin wort voor myn oogen my t'huis gebracht: en my staet niet toe t'ontveinzen 't geen ick lyde. Gy dult niet dat ikze buiten sluit: de gevange door de stadt omgeleit moet ick in weêrwil zien. En zy komt niet naer de wyze der gevangene met ongetooiden haire, noch dekt haer aengezicht ten teken van haer ongeval. Zy komt breed voor den dagh aenstryken, ryckelyck met gout gesiert: hoedanigh gy ook in Frygie opgepronckt waert. Zy steeckt het hoofd trots in de lucht, als Herkules verwonnen hebbende: en niet anders als of Echalie nogh in stant, en haer vader in 't leven ware. Misschien zalze uwe vrou worden, nadat, de Etolische Deianire uitgedreven, zy den naem van boel niet meer drage: en Hymen de Euritische Iole met den uitzinnigen Herkules schandelyck aen een koppele.

Erymanth leit: en den gront benaewt met zyn onbeschofte zwaerte. ghy verzweeght niet hoe ghy de hoofden voor het hof van Thracien nagelde, nochte de merrien met menschenbloet gemest. en Geryons drevoudigh gedrocht, ryck van Spaensch vee: hoewel' er een in de dry was: en Cerberus van eenen halsstruick in zoo veel hontshoofden gedeelt, en thair van dreigende slangen verwart, en de vruchtbare slange, wiens vruchtbare wonde overliep, en door haer eigen verlies rycker wert, en die tusschen de rechte en slinke zyde geperst, hing als een zware last met toegedrukte keel: en de ridderlycke hoop, die vergeefs betrouwende op zyne voeten en dubbelge staltigheid, van het Tessalische gebergte gejaeght wert. kunt ghy uitmuntende in een Sidonisch kleet deze dingen zeggen? of belet het cieraet uw tong niet onder t spreken? de nymph Jardanis heeft u oock met hare wapenen verciert, en is met de vermaerde tropheen van den gevangen man gaen stryken. ga nu, en draegh moedt: en verhaelt uwe dappere stucken, zy was een man tgeen ghy met recht niet waert. door wie ghy zooveel kleender zyt, als ghy, o grootste der dingen, wat meer waert te overwinnen, dan dien ghy overwonnen hebt. de maet van uwe dingen komt haer te baet. wyck de vromen, uw vriendin is er(t)genaem van uwen roem: o schande, de ruwe hant afgestroopt van de ribben des ruigen leeuws bedekte hare zachte zyde. ghy zyt bedrogen, en weet het niet. dat is niet de geroofde leeuwshuid: maer uw roof. en ghy zyt wel d'overwinner des diers, maer zy van u. een wyf, naulix magtigh te houden den spinrock zwaer van wolle, droegh het geweer zwart van Lernasche vergift besmet: en verzagh hare hant met de knods die de dieren kneusde, en zagh haer mans wapens in den spiegel. nochtans hadde ick deze dingen gehoort, en het stont my niet vry dat gerucht te gelooven. zie de zachte droefheit komt van 't oor tot de zinnen. een vreemde boel wort voor myn oogen my thuis gebrocht: noch het staet my niet vry t'ontveinzen tgeen ick lyde. ghy gedoocht niet dat ze uitgesloten werde: een slavin komt en laet zich midden door de stadt zien van onwillige oogen: ende zy komt niet naer de wyze der gevangenen met ongetooiden haire, belydende haere fortuin die het aenzicht bedecken. zy komt breed voor den dagh aenstappen uitmuntende door veel gouts: hoedanigh ghy ook in Phrygien opgepronckt waert. zy beurt het hoofd trots in de lucht aen het volk, dat men zoude meenen dat Hercules Oichalam overwonnen hadde, daer haren vader noch by levenden lyve was. misschien zalze uwe vrou worden, na dat d'Atolische Deianeira uitgedreven, zy den naem van boel niet meer drage. een vermaerde Hymen zal de lichten der Euritische Iole en des dullen Hercules schandelyck paren.

Reeds sprak ik boven van den brief van Acontius aan Cydippe, waarvan VONDEL, waarschijnlijk bij vergissing, midden in dien van Hero aan Leander een stuk was gaan vertalen. Hij haalde er echter spoedig weer een streep door, zoodat van zijn werkelijke vertaling, niet meer dan het volgende bestaat:

Uitgave van D. VAN HOOGSTADEN, 1716
bl. 113 en 114.

Gaven de goden, dat ick meerder stricken kon spannen om u te behagen, op dat uw trouw ingeenen deele vry ware.

Duizenden van treken heb ick nogh overigh; myn bedrogh is nogh maer een begin; want myn gloet zal niets onverzocht laten. Al staet het in twyffel of gy wel te vangen zyt; gy zult evenwel in 't net raken. De uitkomst hangt van de goden af: maar gy zult my echter niet ontgaen. Al ontsnapte gy eenige der lagen, alle stricken zult gy niet ontkomen, die de liefde u in vry grooter getal, dan gy uw verbeelt, gespannen heeft. Baten myne streken niet, wy zullen gewelt plegen, en gy zult wechgedragen worden op de armen van uwen minnaer. Ick ben niet om het bestaen van Paris te bestraffen, noch iemand te berispen, die, om tot zyn wit te komen, getoont heeft, dat hy een man was. wy ook; maer ick zwyg best. al moest ick het schaken van u met de doot bekoopen, zoo zou de doot my minder vreesselyk zyn, dan u te moeten missen. waert gy minder schoon, ick zou met zedigheit naer u staen. uw gelaet maekt my stout. Gy zyt hier oirzaeck van, oock uwe oogen, waer voor het gestarnte aen den hemel moet wyken; oogen, die oirzaeck van mynen gloet geweest zyn. Uw blonde hairen oock, en blanke neck, en schoone hals, dien ick wensch te omhelzen, wercken hier onder; oock de gevoegelyckheit uwer leden, en eerbaer, en noghtans niet boersch, wezen; en uw voetjes, die ick naeulyx denken kan dat Thetis zoo schoon heeft. Kon ick de rest pryzen, ick was geluckiger: en ick twyffel niet of het geheele werck is zich zelf in alle deelen gelyck. 't Is dan niet wonder dat ick, bewogen door zulck een schoonheit, een pant van uwe stem begeert heb. Eindelyck, als gy bekennen moet van my verschalckt te zyn, zoo wees een buit door myn lagen gevangen. Ick wil' er den haet wel af hebben, als ick met dien uit te staen myn loon magh genieten. waerom heeft zoo groot een misdaet haer be- looning niet? Telamon roofde Hesione, Achilles Briseis. Zy beide verwonnen, volgden hare verwinnaers. Beschuldig my vry, en wees verstoort; als ick u, zoo gram als gy zyt, maer genieten magh. Wy die u deze gramschap veroorzaken, zullenze oock minderen; zoo 'er maer het minste middel is om u

Handschrift, fo. 48 en 49.

de goden geven dat ick vele knoopen magh leggen, op dat uwe trouw aen geene deelen vry blyve.

duizenderleye wysen schietender noch over. wy staen op eenen heuvel. myn brant gedooft niet dat ick yets onverzocht late. laet het twyfelachtigh wesen of ghy kunt gegrepen worden: zeker ghy sult gegrepen worden. d'uitkomst staet by de goden. maer ghy wordt nochtans gegrepen. hoe ghy een deel ontvlucht, alle netten sult ghy niet ontvluchten, welcker vele, gelooft ghy 't, de liefde voor u gespannen heeft. zoo treken niet helpen, laet ons tot de wapens komen, en ghy sult den roof in uwen begeerigen schoot dragen. ick ben het niet, die Paris daet plaght te berispen: nocht een man

wy worden door uw aenzicht gedrongen om stout te wezen. ghy doet dit. en uwe oogen, waer voor de vierige gestarnten wycken, die oirzaeck van myn brant waren. dit doet het blonde hair, en d'ivoire hals, en de handen, die ick wensch dat ghy om hals sloeght. en de voeghlyckheit en t'aensicht schaemroodt zonder bottigheit: en de voeten hoedanigh ick meen dat Thetis naeulix heeft. moght ick het overige loven, ick waer geluckiger, en ick twyfel niet of uw deel is t'heele werck. het is geen wonder zoo ick door uwe gedaente getroffen, wil het pant van uwe stemme hebben. endelyck dewyl ghy gedongen wordt te bekennen dat ghy gevangen zyt.

ick zal den nyt verdragen, den lyder zullen zyn be- looningen geworden. waerom mist zoo groot een las- terstuck zyne vrucht? Achilles ving Briseis, Tela- mon Hesione, beide zyn se hare triomferende mans gevolgt. hoewel ghy elck van haer beschuldigt en vergramt zyt, weest vry toornigh.

wy dezelve die het doen willen de gramschap ver- sachten, zoo der slechts een luttel verlof is om u te mogen paien.

te verzoenen. Het sta my vry, schreiende voor uwe oogen te verschynen; en myne gebeden by myne tranen te voegen; en even als de slaven, als zy bang voor slagen zyn, myne handen eerbiedig uit te strecken naer uwe knien. Gy kent uw recht niet. Roep my voor 't gerecht. waarom word ick in myn afwezen beschuldigt? Gebie my, hoe eer hoe liever, als myn meesteres, voor u te komen. Al ruckte gy, als magt over my hebbende, my 't hair uit myn hoofd, en sloegt myn aenzicht blont en blaeu, ick zal 't alles verdragen:

het zy de schreiende geoorlooft voor uw aenzicht te staen, en tsy geoorlooft woorden by myn tranen te voegen. gelyck de knechts plegen, als zy voor harde slagen vreesen, ootmoedige handen om de beenen te slaen. kent ghy uw recht niet, roep, waarom ick afwesende beschuldigt worde? beveel my al over een wyle op vrous wyse te komen. hoewel ghy self heersuchtigh.

Men ziet, dat de teksten verbazend veel verschillen; onwillekeurig doet dit de vraag bij ons rijzen: is dit wel het handschrift, dat door VAN HOOGSTATEN gebruikt werd? Ons antwoord moet, op grond van het boven medegedeelde, toestemmend luiden, daar we gezien hebben, dat PAPENBROEK het gekocht had uit de Bibliotheek van VAN HOOGSTATEN. Vrees voor de „Haegse keurmeesters” en de zekerheid, dat niemand anders het handschrift onder de oogen kon krijgen, misschien ook wel verkeerd opgevatte liefde voor VONDEL, moeten VAN HOOGSTATEN er toe gebracht hebben zoo te handelen, als hij nu gedaan heeft; zeer aardig is het, als men tot deze wetenschap gekomen is, na te lezen, hoe van Lennep¹⁾ oordeelt over de waarde der vertaling, die nu blijkt te zijn, niet het werk van VONDEL, maar van VAN HOOGSTATEN. Slechts één zinsnede uit zijn „Kritisch Overzicht” zij mij vergund, hier af te schrijven, waar hij, sprekende over het voortreffelijke van dit werk, het volgende zegt: „En mocht men ten dezen opzichte, niet zonder grond, my de bevoegdheid toekennen om in dezen oordeel te vellen, zoo beroep ik my hier... op de gunstige verklaring van VAN HOOGSTATEN, die gewis, ten gevolge der betrekking welke hy by de Latynsche Schole bekleedde, meer dan honderd malen de *Heroides* had gelezen en doen vertalen, en wien alzo, indien VONDEL grove fouten begaan had, deze wel in 't oog zouden gesprongen zijn.”

Een van de belangrijkste handschriften, die door de Vondel-tentoonstelling voor het eerst bekend werden, is een brief van VONDEL aan CONSTANTYN HUYGENS, gedateerd „t' Amsteldam 1644 den 16 van Herfstmaent.” Dit manuscript maakte vroeger deel uit der welbekende prachtige verzameling Autographen van de Heeren D. C. en J. J. van Voorst, uit wier collectie het in 1860 overging in die van Mr. J. H. van Swinden. Toen diens autographen den 23 en 24 April 1866 onder den hamer kwamen, werd het aangekocht voor den heer Morrison te Londen, in wiens verzameling het thans nog berust.

Gelukkig was DE VRIES in de gelegenheid gesteld op de laatstgenoemde veiling er een doortrek van te vervaardigen, zoodat het hem daardoor mogelijk was het handschrift onder de oogen van de bezoekers der Tentoonstelling te brengen. Na afloop der Tentoonstelling gaf DE VRIES den brief uit in den *Nederlandschen Spectator* van 10 Mei 1879. Daar er eenige fouten in dezen afdruk zijn opgenomen, meende ik, dat het niet ondienstig was hem hier nogmaals, ter begeleiding van het nevensgaand nauwkeurig facsimile, in zijn geheel op te nemen.

¹⁾ *Vondel* IV bl. 278.

m. ed. 22. Jul. 44

Edelste Huis van Lilijsberg

Ich ben noch in uw E. signet voor de zake van het dijn
 van mijn dierste gte verleden jaar. door de heer Richelieu
 mij toegezonden. Behalve anders gnost gnost die ik wist
 in verdien: nu zijn mij door zekere Berne uw E. langste
 is gnostige buitenschepping toegezonden, die ik met vermerk
 hebbe gnost. is verwonderd bleve dat uw E. zonder te
 noch zo wel te vindt: dat uw E. angestom luit had
 zich niet (sant van de langste, die u noch meer te
 te smake dat alle soveleke welder is erkent. nu
 hebbe sommige liefhebbers de medenake der Nederlanden
 per myn kleine verheide goddij by uw ziele samelt
 is dan dier. want van ich uw E. die is opsmelke
 te zinder, goene gte seltte verwarde hiet is by
 me te dier. onder gte dierke vuyde ich te noch enige
 gte seltte by. waronde is is van uw ziele gsmelin
 uw luit of woz. Behalve sate luitkacht uw E.
 uw dierke gnost. Ich wistte gnost te hebbe om my
 over uw E. gont gnost te moge woz: onder dierke
 hiet ich Godt uw E. is ziele Hout te wille sate by
 gnost luit, is luit

Edelste Huis van Lilijsberg

t'Amsterdam 1644. 24. 6 va
 Houtmarkt.

uw E. otmordige dijn
 Jant Van der Vondel.

Edele Heer van Zuilichem.

Ick ben noch in uwe E. schult voor de paspoorten ten dienst van myne dochter het verleden jaer, door den heer WICKEVORT ¹⁾ my toegezonden, behalven andere genoten gunsten die ick wenschte te verdienen: nu zyn my door zekeren BRUNO ²⁾ uwe E. luchtige en geestige buitensprongen ³⁾ toegezonden, die ick met vermaeck hebbe gelezen, en verwondert blyve dat uwe E. zonder tyt noch zooveel tyts vindt: dan uwe E. aengebore lust kan zich niet spanen van de hengstebren, die u noch meer schynt te smaken dan alle hoffelycke weelden en leckernyen. Nu hebben zommige liefhebbers en Mecenaten der Nederlandtse Poesye myne kleine verstroide gedichten ⁴⁾ by een versamelt en doen drucken, waer van ick uwe ed. hier een exemplaar toezende, hoewel het slechts verwarmden kost is ten meestendeel. Onder het drucken voeghde ick er noch eenige grafschriften by, waeronder een ⁵⁾ is van uwe za(lige) gemalin uw lelie of rooze, behalven hare lyckklaght ⁶⁾ uwe Ed. voor dezen gezonden. Ick wenschte gelegenheit te hebben om my over uwe Ed. goetgunstigheid te mogen wreken: ondertusschen bidde ick Godt uwe Ed. en zyn Hoogheit te willen sparen ten gemeenen beste, en blyve

Edele Heer van Zuilichem

t' Amsteldam
1644. den 16 van
Herfstmaent.

Op het adres staat:

f
Aen myn heer den heer
Constantyn Huigens Ridder
Heer van Zuilichem

uwe Ed. ootmoedige dienaar
JOOST VAN DEN VONDEL.

Aen myn heer den heer
CONSTANTYN HUYGENS Ridder
Heer van Zuilichem, etc.

In

s' Gravenhage.

of in 't leger

of in 't leger

met een paxken

met een paxken

¹⁾ Waarschijnlijk JOACHIM VAN WICKEVORT, raedt van haere Hoogheit van Hessen, aan wien VONDEL in 1640 zijn *Jozef in Dothan* had opgedragen. (Aant. DE VRIES.)

²⁾ De dichter HENDRIK BRUNO, wien HUYGENS korten tijd gedeeltelijk de opvoeding zijner kinderen schijnt te hebben toevertrouwd. Later was hij conrector te Hoorn. Wie wil lezen hoe men dezen poëet, naar aanleiding van een zijner gedichten tegen CROMWELL een poets speelde, sla HOOGSTRATEN *Inleydinge tot de Hooge Schoole der Schilderkunst* bl. 322 op (Aant. DE VRIES.)

³⁾ HUYGENS' *Momenta Desultoria* onder toezicht van BARLAEUS in het jaar 1644 bij Elzevier te Leiden verschenen.

⁴⁾ Vgl. Cat. Vondel-tentoonstelling N°. 154.

⁵⁾ Zie den bundel Poësy van 1644 bl. 316, v. I., III 305.

Aldaar bl. 303, v. L. III 307.

Wat dit handschrift voor ons vooral belangrijk maakt is in de eerste plaats, dat het getuigenis aflegt van de goede gezindheid van den aristocratischen HUYGENS voor den burgerlijken VONDEL, wien hij een exemplaar zijner pas uitgekomen Latijnsche gedichten toegezonden had. Dit zal ons straks nog nader blijken.

In de tweede plaats is deze brief voor ons van belang, omdat er door bevestigd wordt, dat de eerste uitgave van VONDEL'S gedichten door „sommige liefhebbers en Mecenaten der Nederlantse Poesye" bezorgd is. De letters D. B. D. L. B., waaronder zij zich verbergen, deden van Lennep twee gissingen opperen: of dat het DANIEL DE BREEN (Daniel Brenius Dedit Lectori Benevolo) zou geweest zijn, of dat het beteekende: D(e) B(roeders) D(er) L(avendel) B(loem). Beide vernuftige conjecturen vervallen echter door dezen brief; de laatste was toch reeds onmogelijk sedert Dr. Jonckbloet¹⁾ heeft aangetoond, dat de Lavendel Bloem zich omstreeks 1630 met de Academie vereenigde.

Een der vele personen uit VONDEL'S omgeving, over wien van Lennep bijna niets weet mede te deelen, is JACOB HEIBLOCQ, slechts enkele regels zijn hem gewijd, zonder dat er over zijn persoon eenig meer licht verspreid is. Mijn vriend DE ROEVER had de welwillenheid mij zijn aantekeningen over hem af te staan, waardoor het mij mogelijk werd, door deze te combineeren met onze vondsten, 's mans geschiedenis vrij volledig mede te deelen.

JACOB HEIBLOCQ of HEYBLOCK werd den 19 Juni²⁾ 1620 te Amsterdam geboren; zijn vader BARENT JACOB SZ HEYBLOCK was, blijkens de Thesauriers-rekening van 1645 f. 105vo pedel van de Illustre Schole; zijn moeder heette ELSJE GERRITS³⁾. Hun zoon werd voor den geestelijken stand opgeleid en heeft eenigen tijd te Leiden gestudeerd; dit kan men opmaken uit een Latijnsch gedicht *ad ornatissimum juvenem* van zijn vriend MARTINUS LYDIUS. Uit de dagteekening van een ander gedicht⁴⁾ van denzelfden leeren we, dat HEIBLOCQ in 1646 de academie verliet: *Jacobo Heiblocq. Acad. Lugd. Bat. Vale dicenti* 1646. Zijn naam wordt echter tevergeefs in het *Album Studiosorum* gezocht.

In 1647 wilde hij als predikant naar Oost-Indie gaan; de smeekbeden⁵⁾ van zijn vriend LYDIUS, die er hem zocht af te brengen, vermochten niets. Hij bleef vast besloten en toch ging hij niet. Wat daarvan de reden is geweest heb ik niet kunnen opsporen; misschien was het openvallen der betrekking van praeceptor aan de Latijnsche school aan de Nieuwe Zijde oorzaak, dat hij in zijn vaderstad bleef. Sedert 1648 vinden

1) *Geschiedenis der Ned. Letterkunde XVIIe Eeuw* I blz. 189.

2) De datum blijkt uit de dagteekening van een zijner gedichten, zie zijn *Farrago Latino-Belgica*, bl. 168. Het jaartal wordt ons bekend gemaakt door het handschrift van zijn in zwarte kunst door W. VAILLANT vervaardigd portret: JAC. HEIBLOCQ *Rector Gymn. Amstel. Theol. Cand.* 1673, aet. 50. Het is een borstbeeld naar links met lang haar en knevels, in huiselijke kleeding. Zie FR. MULLER. *Beschrijving van 7000 portretten van Nederlanders*, No. 2239.

3) Dit blijkt o. a. uit het Register van kwijtscheldingen, waar we op fol. 23vo vinden, dat BARENDT JACOB SZ HEYBLOCK, als man van ELSJE GERRITS, Jan Harmensz Root, als man van Grietje Gerrits en Huibert Foppen, wedr van Aeltje Gerrits met anderen in hoedanigheid van erfgenamen van Steventje Gerrits den 23 Mei 1658 een huis in de Bisschopstraat verkoopen.

4) *Farrago Latino-Belgica*, bl. 228.

5) *Farrago Latino-Belgica*, bl. 249—256.

we hem ten minste onafgebroken aan genoemde school verbonden¹⁾. Hij werd volgens het weddeboek N°. 1 aangesteld, op een jaarlijksch traktement van 560 gulden, dat in 1664 tot 580 gld. verhoogd werd. Zoodra hij zijn toekomst verzekerd zag, begaf hij zich in het huwelijk; zijn ondertrouw op den 7 October 1650 is in het Register van kerkelijke Huwelijks-proclamatien aldus ingeschreven:

JACOBUS HEYBLOCK *van Amsterdam, proponent en Mr. in de Latynsche Schole aen de Nieuwe Syde, wonende by het Gasthuyschoff, geass. met syn vader BARENT JACOBSZ HEYBLOCK en MARIA DE LANGE*²⁾ *van Amsterdam, out 23 jaren, geen ouders, geass. met haer stieffvaeder en vooght HEYNDRICK ZEGERSZ*³⁾, *woonende op de Louriergracht.*

In zijn gedichten vinden we op bl. 257 een vers van zijn vriend JOB VAN MEEKEREN⁴⁾ op deze bruiloft, dat overvloeit van niet altijd even kiesche toespelingen op de namen van bruid en bruidegom, in verband met het gelijknamige werktuig. Onder de breede rij bruiloftsgasten wordt ook opgenoemd de schilder BARTHOLOMEUS VAN DER HELST, als vriend van den huize; HEIBLOCQ huwde „den eersten dag van de Bloedt-vlietende Maand,” dus 1 November.

In zijn vrijen tijd en niet zelden, terwijl zijn knapen bezig waren met hun overzettingen, vervaardigde HEIBLOCQ gedichten, zoowel Latijnsche als Nederlandsche, die hij in 1662 tot een bundel vereenigde en in het licht gaf onder den titel van *Farrago Latino-Belgica of Mengelmoes van Latijnsche en Duitsche Gedichten, gepast op allerhande gelegentheden en voorvallen*⁵⁾. Hij droeg het boekje op aan zijn „Betaals-heers”: CORNELIS

1) Thesauriers Rekening van 1648 fo. 65vo.

2) Zij was geboren den 24 Juni 1627 (*Farrago*, bl. 165.) Haar vader heette JAN DE LANGE (zie t. a. p.) en uit hun huwelijk waren in 't jaar 1662 twee kinderen, Hillegontje en Jantje geboren.

3) HENDRIK ZEEGERS VAN DE KAMP, woonende op het Huis te Manpadt bij Heemstede, was vier malen gehuwd, en naar het schijnt, telkens met weduwen. In de *Farrago* vinden we de volgende vrouwen opgeteeekend: Hillegonda... was zijn eerste (bl. 137); Hester du Pire, misschien zijn tweede, (zie bl. 259), zijn derde vrouw Hermina van Echteren, met wie hij den 6 Maart 1657 huwde (zie bl. 84), en Anna Greeve, die den 20 Augustus 1658 met hem verbonden werd (zie bl. 116. Ook over zijn kinderen vindt men het een en ander in de *Farrago*.

4) Deze was een zijner beste vrienden (zie *Farrago* bl. XX). Zijn ondertrouw vinden we in de kerkelijke Huwelijks-proclamatien aldus opgeteeekend: den 5 October 1656 Mr. JOB VAN MEECKEREN *van Amsterdam, chirurgijn, wedr. van Lysbeth Michiels en HENDRIETTIE SWANENBURGH van Weesp, out 21 jaren, geass. met Jan Cornelis Swanenburgh, haer vader, beyde op de N. Z. Voorburgwal*. Zij trouwden den 29 October te Slooten. Hij stierf vóór 1668, want den 27 April van dat jaar hertrouwde zijn weduwe, woonende op de Deventer houtmarct, met Pieter Prins, van Weesp, secretaris, en woonende aldaar, oud 26 jaren. (Aanteekeningen DE VRIES).

5) De volledige titel, die in zwart en rood gedrukt is, luidt aldus: JACOBI HEIBLOCQ || Amstelœdamensis || Farrago || Latino-Belgica, || Of || Mengelmoes || Van || Latijnsche en Duitsche || gedichten, || Gepast op allerhande gelegentheden en voor- || vallen. || *Vinjet*. || t' Amsteldam, || By Pieter van den Berge, op de Heere- || gracht, in de Berg Parnass. 1662. XXIV en 268 blz. in 8°.

Het vinjet is een gravure, voorstellende de negen Musen aan den voet van den Olympus zittende, terwijl het paard Pegasus op den berg gereed staat om er af te vliegen. Op den voorgrond is Minerva geplaatst, op een lint leest men *Summa Peto*. Het boekje bevat nog drie gravuren, een als titelprent, voorstellende het heiblok, omgeven door timmer- en heigereedschappen, in het verschiep den Olympus met het paard. Volgens het onderschrift is deze gravure ontworpen en geteeekend door J. MEEKEREN. Zij draagt het jaartal 1663. Op bl. 258 en 268 vindt men de andere gravuren, die eveneens betrekking hebben op het heien. Daar ik tot heden steeds dergelijke exemplaren gezien had, was ik zeer verbaasd, toen mij een exemplaar in handen kwam, waar in het geheel geen prenten in voorkwamen en dat overigens in alle opzichten overeenkwam met het mijne. Op de plaats van het vinjet was een houtsneede geplakt, eveneens den Olymp

DE GRAEF, CORNELIS WITSEN, CORNELIS DE VLAMING en HENDRIK HOOFT, Burgemeesteren, voor welke opdracht hem door den Thesaurier, volgens resolutie van d'heeren Burgemeesteren van 30 Augustus 1662 100 gld. werd uitbetaald. Zijn verzen zijn niet onverdienstelijk, alhoewel men er te vergeefs fraaie poëtische gedachten in zoekt; zijn taal is over het algemeen zeer zuiver, de vorm veelal vloeiend. Één bijzonderheid kenmerkt ze vooral: HEIBLOCQ deelt het ons zelf mede:

weet met een hoe dat ik heb gemijt
Met voordacht, *Cupidoos*, *Mercuri* en *Jupijnen*,
En andre Goden en Godinnen in de tijdt
Gebooren en vergaan, die my niet dienstig schijnen,
(Hoewel 't schier elk een doet) tot hanthaaf mijner lijnnen.

Behalve een groot aantal Hollandsche en Latijnsche gedichten op vrienden en bekenden, vindt men er nog een grooter gedicht in: *Martelkroon voor de vermoorde en verstrooide Waldenzen*. (1655).

Ook in dezen bundel maken de vele personen, die er in genoemd worden, van wie het een of ander wordt medegedeeld, of de data, die er in opgeteekend staan, het boekje zeer belangrijk ¹⁾.

HEIBLOCQ was een man, die, naar het schijnt, in de kracht van zijn leven een algemeene reputatie genoot en door zijn maatschappelijke betrekking met zeer vele personen in aanraking kwam. Volgens de gewoonte dier dagen legde hij ook een Album amicorum aan; dat hij daarvoor niet te vergeefs een beroep deed op de schitterende vernuften van dien tijd, bewijst het „klein, in groen leder gebonden bookske van langwerpig formaat, onaanzienlijk van uiterlijk, maar met een rijken inhoud ¹⁾”, dat thans in het bezit is van den heer Kneppelhout. Het is een der belangrijkste, zoo niet het belangrijkste Album amicorum uit de zeventiende eeuw, dat nog bestaat.

De beste kunstenaars voldeden aan HEIBLOCQ'S verzoek en vulden de bladen met schoone voortbrengselen van hun kunst. REMBRANDT gaf „een precieuse schets: Simeon met het kind Jezus en zijne ouders, geteekend *Rembrandt f. 1661*, waarbij A. LYDIUS een gedicht schreef; LIEVEN WILLEMSZ VAN COPPENOL toonde in 1658 zijn kunst in het schoonschrijven van Oud-Hollandsch en Italiaansch schrift. LODEWIJK VAN DER HELST, de zoon van BARTHOLOMEUS, teekende twee kinderkopjes, gemerkt L. VAN DER HELST, A°. 1663.

voorstellende, met Minerva en den Tijd ter weerszijden met hetzelfde opschrift *Summa Peto*. Hoogstwaarschijnlijk konden de prenten niet zoo spoedig afgemaakt worden als de schrijver wilde en er werden dus voorloopig enkele exemplaren in den handel gebracht zonder prenten. Het jaartal 1663 op de titelprent wettigt dit vermoeden, Het is onnoodig hierbij te voegen, dat exemplaren zonder prenten van dit overigens toch al niet veel voorkomende boekje van de uiterste zeldzaamheid zijn.

¹⁾ De heer C. VOSMAER gaf er in den *Nederlandschen Spectator* van 1863 bl. 266 een uitvoerige beschrijving van. Daar ik niet in de gelegenheid was om het album te zien, heb ik voor het grootste gedeelte dat opstel gevolgd.

MR. VAN LENNEP geeft in zijn IVe deel bl. 757 nog op, dat er handschriften van HOOFT, ANNA ROEMERS en TESSELSCHADE in te vinden waren. De heer Kneppelhout heeft die te vergeefs voor mij in het album gezocht. Dit zal wel één van de talrijke onnauwkeurigheden wezen, waarvan er zoovele in de prachttuitgave zijn aan te wijzen.

JAN DE BRAY gaf een „met de pen zeer goed uitgevoerde teekening van een schaakspeler voor een schaakbord” met een tweeregelig bijschrift en gemerkt: *J. D. Bray* 1661 *A Haerlem*; AART VAN DER NEER schetste „twee geestig behandelde tafereeltjes,” een gezicht op den Amstel en een op een bevrozen gracht in Amsterdam. GOVERT FLINCK teekende met de pen en O. inkt „een zeer fraai uitgevoerden peinzenden filosoof,” gemerkt *G. Flinck f* 1656. JOHANNES VAN DER CAPELLE gaf een ijsvermaakje „een vlug en aardig uitgevoerd teekeningetje”; GERBRANDT VAN DEN EECKHOUDT een slapenden Argus in een landschap, terwijl Mercurius nadert om hem te dooden, een teekening, die „niet van zijn besten trant is.” Bovendien vindt men in het Album nog twee teekeningen van J. VAN DER DOES en „een paar zeer goed in potlood geteekende portretten van HEIBLOCQ, die van 's mans uiterlijk een goeden dunk geven. Het eerste (van 1650) draagt geen naam van den teekenaar, het tweede is door H. TEN OEVER in 1663 uitgevoerd.”

De overige bladen zijn aan de schoone letteren gewijd: de meeste dichters uit dien tijd hebben het album voorzien van proeven van hun talent. HEIBLOCQ heeft op bl. 228—248 van zijn *Farrago* een uitgebreid uittreksel daarvan gegeven, onder den titel van *Versus familiarum of vrienden dichten in mijn stamboek*. Wij vinden er gedichten in van MARTINUS LYDIUS, BERNARDUS HEIBLOCQ, JOB VAN MEK'REN, J. DE DECKER, H. F. WATERLOOS, F. SNELLINX, M. G. TENGNAGEL, JOANNES LEONARDUS BLASIUS, JAN ZOET, ARNOLD MONTANUS, P. DUBBELS, R. ANSLO, ESAIAS MEURANT, HENRICUS BRUNO, J. WESTERBAEN, W. SCHELLINKS, GERBR. VAN DEN EECKHOUDT, C. D. WITTENOOM, CLAES SEEP, JOANNES FREDERICUS GRONOVIVS, J. DULLAERT en vele anderen.

Verder inschriften van THEOD. GRASWINCKEL, JOH. SIX VAN CHANDELIER, JACOB CATS, J. TRIGLANDUS, ASSELYN 1664, LAMB. BARLAEUS, JOH. POLYANDER A KERCKHOVEN, P. VOET, HADRIANUS JUNIUS 1648, P. FRANCIUS, G. VOETIUS en SALMASIUS. „HUYGENS schreef er een griekschen versregel in, onderteekend *Constanter* en lager C. HUGENIUS à ZULICHEM XI Oct. CIOICLX. VOSSIUS gaf in 1645 eenige latijnsche regels; DANIEL HEINSIUS: *Quantum est quod nescimus*, terwijl W. G. FOCQUENBROCH in 1664 verklaarde: *fumus gloria mundi*. ANNA MARIA A SCHURMAN stelde haar naam onder een regel Hebreuwsch schrift.

Ook aan VONDEL werd het album voorgelegd en deze schreef daarin het volgende gedichtje:

• *Fustus Fide Vivit.*

JAKOB, pryst ghy eeuwigh werck,
Bouw geen huis, veel min een kerck
Op den veengront van cleks zin:
Want die gronden zacken in;
Schoon men hout noch HEIBLOCK spaer
Veengront dreight u met gevaer.

Bouw dan liever op een rots,
 Hel en afgront zelf ten trots.
 Bouw gerust op gront van steen,
 Tyt gemeen en plaets gemeen.
 'tALTYT en het OVER-AL
 Vreezen storm noch zwaeren val.

Amsterdam, 1645.
 den 3^{en} van Oegstmaent.

J. v. VONDEL.

De heer Kneppelhout stelde mij in staat van dit gedicht den lezer een facsimile aan te bieden.

Fuſtus Fide Vivit.

IAKOB, eerste ysy newigs warch,
 Bouw gien huis, deel min den kerck
 Oe den wagggront henderde zin:
 Want die ghonden zackes in;
 Sechoon men sout noch HEIBLOCK sparr
 Veenygront dreigst u met gevaer.
 Bouw dan liever op een rots,
 Set en afgront zelf ten trots.
 Bouw gerust op gront van steen,
 Tytgemeen en relatfegemeen.
 'tALTYT en set OVER-AL
 Vreezen storm noch zwaeren val

1° Amsterdam. 1645. J. v. Vondel.
 den 3^{en} van Oegstmaent.

De heer Vosmaer geeft na zijn beschrijving van het album aldus zijn oordeel over HEIBLOCQ, dat ik ten volle onderschrijf: „Schier aller inschrift meldt HEIBLOCQ's lof in deugd en geleerdheid. Zelfs al wilde men een gepaste hoeveelheid daarvan stellen op rekening van de album-courtoisie, dan nog laat dit album genoegzaam een blik slaan in HEIBLOCQ's karakter om van hem te vermoeden, dat hij een verdienstelijk en bemind man was.”

Zeer aardig schrijft JEREMIAS DE DECKER het volgende versje, dat tot de beste behoort, welke in het Album gevonden worden:

De spraakkunst is de grond, waarop dat hecht en vast
 Der Musen Tempelbouw tot aen de wolken wast;
 Waar 't oock dan desen grond ontbreken mach of schorten,
 Daar staat de Tempelbouw der Musen in te storten:
 Gy, Jacob, die dien grond dan in de jonkheit legt,
 Moogt van dien Tempelbouw den Heyblock zyn gezegt.

18 Febr. 1661.

J. DE DECKER.

Nog wil ik hier een paar proeven geven uit dit Album, waardoor ons tevens de toen heerschende smaak voor woordspelingen blijkt.

Meerwaarde HEIBLOK, neemt mijn hert hier in mijn handt;
Daar door ik toon, dat ik wil vriendschap met u vieren,
Ick schreef niet dit bladt, maar dit heele boek in brand,
Indien mijn minnevlam tot u was een papieren.

Den geheel uwen

BRUNO

JOB VAN MEEK'REN dichtte „op de zelfde trant” het volgende :

Rechts om zie ik het hert van BRUNO door zijn hant;
Het staat in lichte vlam om vriendschap hoog te vieren,
Ik steek dit blaetje aen, schoon dat het niet en brant,
Vraagt gy, HEIBLOK, waerom? ik zeng om uw papieren.

Keeren we thans tot HEIBLOCQ'S levensgeschiedenis terug. In 1678 werden de beide Latijnsche scholen vereenigd in een gebouw op den Singel¹⁾ en HEIBLOCQ kreeg het bestuur over de vereenigde Latijnsche school, doch al spoedig kwamen er klachten. De ouders zonden hunnen zonen liever naar de particuliere inrichtingen, zeer zeker omdat deze beter waren. In 1685 was de school dan ook zoo zeer in verval geraakt, dat de Vroedschap maatregelen meende te moeten nemen om verderen achteruitgang tegen te gaan. Den 28 Mei deelden Burgermeesteren aan den Raad mede²⁾, dat, niettegenstaande de twee Latijnsche scholen tot een vereenigd waren, het aantal leerlingen afnam, omdat men de particuliere scholen verkoos, „waerop gedelibereert en omvraage gedaen zynde, heeft de achtbare Raed haar Edel Groot Achtbaren, benevens de Heeren Schoolarchen geauthoriseert om de tegenwoordige rector tot een willige afstand van syn charge te disponeeren ende by provisie nae een ander bequaem rector ende meesters om te sien en te vernemen, ende omme daertoe te facilder ervaren ende capabele mannen te kunnen krygen, werden haer Edel Groot Achtbare insgelyx geauthoriseert om aen den selven eenig meerder appointment als de tegenwoordige syn treckende toe te staen, mitsgaders aen de tegenwoordige Rector ende meesters, die zouden mogen werden gelicentieert een convenabel tractament toe te voegen.” Volgens een aanteekening uit de *Acta Senatus Scholastici* in het archief van Curatoren der Universiteit, werd aan HEIBLOCQ op zijn verzoek, wegens ziekte, omstreeks October 1685 ontslag verleend. Of deze ziekte een voorwendsel was of dat juist daaraan het verval der school is toe te schrijven, heb ik niet kunnen opsporen.

Dat de minder bloeiende toestand der school aan zijn 62-jarigen leeftijd zou te wijten geweest zijn, is niet aan te nemen, als we zien, dat hij, nauwelijks weduwnaar, zich dadelijk weer in het huwelijk begeeft. Dit is zeker geen bewijs van verflauwdens levenslust.

1) WAGENAAR *Amsterdam* VIII. bl. 662.

2) Resolutien van de Vroedschap, Lr Q 28 May 1685 fol. 299.

Zijn eerste vrouw MARIA DE LANGE was in het laatst van Augustus 1683 gestorven en den 27^{en} in de Oude Kerk begraven ¹⁾. HEYBLOCQ woonde toen op den Singel. Reeds den 12^{en} Januari 1684 ondertrouwde hij kerkelijk met DEBORA SCHOONHOVEN, weduwe van SYBRAND BOLCK, *van Amsterdam, wonende op de Negelantiersgracht*. In margine staat opgeteekend: „ZEBASTIAAN VAN HOOGSTRATEN, schoonzoon van D^s. JACOBUS HEIBLOCQ heeft verclaert van zijn schoonvader wegens moeders goet voldaan te zijn.” Of deze gehuwd was met HEIBLOCQ'S dochter Hillegonda, is mij onbekend. Uit de aantekening van haar begraven op den 1 Maart 1691 in het boek van de Oude Kerk blijkt dit niet: „HILLEGONDA HEYBLOCQ *van de Zingel*.”

JACOB HEIBLOCQ zelf was zijn dochter voorgegaan: den 28 September 1690 werd hij van uit zijn woning aan de Rouaansche kade in de Nieuwe Kerk begraven.

Daar ik meende, dat zijn maatschappelijke positie en het aanzien, hetwelk hij genoot van al wie kunst en letteren beoefenden, hem een betere bespreking dan een paar regels waardig maakte, heb ik nog al uitvoerig bij hem stil gestaan en wil voor dit maal eindigen, met enkele woorden over een drietal handschriften, die alle bij van Lennep gefacsimileerd voorkomen.

VONDEL had zijn proza vertaling van den Virgilius opgedragen aan CONSTANTYN HUYGENS en zond hem nu, zoodra het boek gereed was gekomen, een exemplaar met een begeleidenden brief. Het handschrift hiervan bevindt zich in de reeds meermalen genoemde rijke verzameling van PAPENBROEK ter Academische Bibliotheek te Leiden. Van Lennep schreef den tekst niet nauwkeurig af (Vondel V bl. 421); hij las *in den naem van hem* in plaats van *in den naem van eenen*; en een *Maro* voor *en Maro*; *Ick hope myn werck zal ten minste* voor *Ick hoop myn werck zal ten minste* en *verscheyde oordeel* voor *verscheide oordeelen*. Voor hem, die zonder vooroordeel een studie wenscht te maken van de verhouding tusschen VONDEL en HUYGENS, zijn deze brief en de opdracht met het boven medegedeelde briefje belangrijke bronnen. Al is er m. i. zonder grond, wel eens beweerd, dat de rechtzinnige HUYGENS niets met den katholieken VONDEL ophad, zoo wijzen deze gegevens wel degelijk op een vriendschappelijke verhouding, die er tusschen beide mannen bestaan heeft.

Voor het geval dat HUYGENS afwezig mocht wezen zond VONDEL tevens een briefje aan juffrouw ZUERIA ²⁾, die na den dood van SUSANNA VAN BAERLE, de zorg voor HUYGENS' huishouding op zich genomen had, om haar te verzoeken, het hem naar het

¹⁾ Dezen datum zoomede dien zijner ondertrouw ben ik aan den Heer Mr. CH. M. DOZY verschuldigd.

²⁾ Van Lennep vergist zich (v. bl. 422 noot) met haar een zuster van SUSANNA te noemen. Eerst in later tijd is zij meer bekend geworden. CATHARINA ZUERIUS of ZUERIA, dochter van CATHARINA HOEFNAGEL en JACOB SUERIUS, was van moederszijde een volle nicht van HUYGENS (zoon van CHRISTIAAN HUYGENS en SUSANNA HOEFNAGEL). Uit zijn *Dagboek* leeren we, dat zij den 28 Mei 1637, ruim veertien dagen na den dood van SUSANNA VAN BAERLE, bij HUYGENS in huis kwam wonen. Gedurende 31 jaren stond zij hem in het bestuur zijn goederen en de opvoeding zijner kinderen ter zijde. Den 29 October 1668 teekende HUYGENS aan: „Discedit Bredam Cognata CATHARINA ZUERIA post quam 31 annos mihi cohabitavit.” Den 10 October 1680 overleed zij aldaar in den ouderdom van ruim 80 jaren.

leger op te zenden. Het *Dagboek van HUYGENS* leert ons, dat dit verzoek niet overbodig was, daar de heer van Zuilichem zich toen met het leger in Staats-Vlaanderen bevond.

Tegelijk met het pakje aan HUYGENS zond VONDEL met een begeleidend schrijven een exemplaar aan HOOFT. Deze brief maakt ook deel uit van de verzameling van PAPENBROEK. Van Lennep merkte hierbij terecht op, dat VONDEL deze gelegenheid aangreep om te trachten een verzoening met HOOFT tot stand te brengen, maar de Drost van Muiden schreef hem slechts een ijskoud briefje met zijn dankbetuiging terug. Ook hier beging van Lennep eenige fouten bij het afdrukken; hij las bijv.: *waer men niet eenen nagel van kan maecken* voor *waervan men niet eenen nagel kan maecken*, of *Godt geve ter zalige ure* voor *zalige eere*. Dergelijke fouten, en ik noem hier slechts de voornaamste, doen zien, hoe noodig het is dergelijke stukken aan een scherpe kritiek te onderwerpen.

ROTTERDAM, 27 April 1884.

(Wordt vervolgd.)

PIETER CODDE

DE SCHILDER EN DE DICHTER

DOOR

M^r. CH. M. DOZY.

P geen terrein wellicht valt de onbetrouwbaarheid der traditie meer in het oog dan op dat der kunstgeschiedenis. Niet enkel losse opgaven zijn wij aan haar verschuldigd, zij deelt ons tal van uitingen en gebeurtenissen mede, die een helder licht kunnen werpen op karakter- en levensomstandigheden onzer groote kunstenaars; berichten, die destemeer betrouwbaar schijnen, daar zij afkomstig zijn hetzij van tijdgenooten, hetzij van hen die de waarheid uit de eerste hand konden vernemen. Maar hoeveel daarvan heeft evenwel onze tijd niet tot het gebied der sprookjes moeten verwijzen, Hoe menigmaal behoeft het ons geschetste levensbeeld, niet alleen aanvulling en rectificatie, maar moet het met verwerping van al het overgeleverde uit zuiverder bron opnieuw geschapen worden.

Dit laatste is met den schilder, wiens levensschets ik mij hier voorstel te geven, in den volsten zin het geval. Omtrent hem zwijgt echter de traditie geheel, zelfs de plaats zijner inwoning was totdusver niet bekend. De ondervinding bij zoovele andere kunstenaars opgedaan, doet ons dit gemis aan „verhaaltjes” niet alzeer betreuren; wij behoeven hier niet af te breken, maar kunnen dadelijk opbouwend te werk gaan. De heer WILH. BODE heeft in zijne *Studien zur Geschichte der holländ. Malerei, Braunsch.* 1883. (S. 141—153) 's mans werken beschreven, maar zijn levensomstandigheden niet nader besproken; tot voor korten tijd werd dan ook nauwelijks zijn naam genoemd en werd het monogram op

zijne schilderijen soms aan dezen, soms aan genen meer bekenden kunstbroeder toegekend. Alleen gaf een huwelijksacte, die niets met hem uit te staan had en daarenboven verkeerd gelezen was den heer HAVARD stof tot acht bladzijden zonderlinge en stoute beweringen. (*L'art et les artistes Hollandais* III 1880 f. 139—146). Lang heeft het dan ook geduurd, voordat het mij uit de menigte opgaven omtrent de tallooze naamgenoten van den schilder duidelijk werd in welke familiegroep hij thuis behoorde en welke aantekeningen op hem en zijne naaste bloedverwanten betrekking hadden. Ook nu ontbreken nog enkele schakels; het toeval zal ze moeten openbaren. Kan het hierna medetedeelen op den naam van levensschets aanspraak maken, dan is dit stellig ook te danken aan de bereidwilligheid, waarmede de redacteurs van dit tijdschrift mij hunne aantekeningen afstonden. Enkele dagen vóór zijn overlijden verrastte mij Mr. de Vries nog door de toezending der nader te vermelden gedichten.

Na kennisneming van de uitwendige levensomstandigheden van PIETER CODDE zal overigens het algeheele stilzwijgen onzer kunsthistorici der 18^e eeuw omtrent hem minder bevreemding baren. Werden de lotgevallen van andere kunstenaars tot een later geslacht overgebracht door hunne vrienden en leerlingen; de indruk dien CODDE'S biographie op ons maakt is niet die van een gevierd lid der bent, van een gezochten leermeester. In geringe omgeving geboren en opgevoed, werd hij evenwel blijkbaar van der jeugd af aan in staat gesteld zijn liefde tot de schilderkunst te volgen. Reeds vroeg met een meisje min of meer boven zijn stand gehuwd, had hij daardoor toegang verkregen tot de kringen, waartoe hij blijkens zijn ons resteerende stukken zich het meest aangetrokken gevoelde. Als, zij 't dan ook verre buurman van Rembrand was hij allicht geen vreemde op diens atelier, trouwens, reeds vóór diens komst te Amsterdam was hij op 28 jarigen leeftijd als *konstrijck* schilder bezongen. Hoeveel kon hij toen niet nog van het leven verwachten? En wat bracht het hem? Wij kennen alleen enkele feiten, maar het zijn wel-sprekende. Ten gevolge van ontrouw zijner vrouw gerechtelijk van deze gescheiden; met zijne bloedverwanten in onmin levende, benoemde hij eerst éene zijner zusters tot zijne erfgename, en later na haar overlijden, met voorbijgaan zijner naaste betrekkingen zijne dienstmaagd. Geen enkele schilderij van zijn hand draagt jonger dagteekening dan, toen hij in de kracht van zijn leven, immers 42 jaren oud was. Van de kunst had hij dus reeds lang afscheid genomen, toen hij, bijna 80 jaren oud geworden, zijn woning en andere bezittingen aldus in vreemde handen liet overgaan. Alleen bij het taxeeren van schilderijen van anderen wordt zijn naam nog eens genoemd, toen hij de 70 jaren even gepasseerd was. Maar dit éene feit is niet voldoende om den indruk wegtenemen, dat hij vergeten leefde en onbetreurd ten grave daalde; dat zij, die den 12^{en} October 1678 zijne lijkbaar ter Oude Kerke droegen, die plicht als zijne gildgenoten, niet als zijne kunstbroeders vervulden.

Bedriegelijk is, die indruk wellicht maar niet te ontwijken; zijn aandenken is door hen niet in eere gehouden. Alvorens te herstellen, wat zij verzuimd hebben, zij het mij

vergund te spreken over naamgenoten van den schilder, die in de eerste helft der 17^e eeuw tot de aanzienlijkste bewoners der Kalverstraat behoorden, maar evenwel geene bloedverwanten van hem waren. Tot hen behoort de tooneeldichter, wiens werken de heer ALBERDINGK THYM in de *Dietsche Warande* Dl. X blz. 298 aan eene min vleierende kritiek onderwierp. In de daaraan toegevoegde, zeer foutieve stamlijst der Codden, in hoofdzaak steunende op de thans uitgegeven genealogie Boelens wordt ook hem evenwel niet de juiste plaats aangewezen. Dit te redresseeren en die stamlijst door eene vermeerderde en verbeterde te vervangen ligt thans allereerst op mijn weg, ook al werd deze aanvankelijk alleen met het oog op den kunstschilder ingeslagen.

Ook de heer Thym stelt zich dezen voor, als in de Kalverstraat woonachtig en tot de aanzienlijke koopmansfamilie behorende, waaruit later de bekende aartsbisschop van Sebaste, de vader van het Jansenisme, ontsproot. 's Man's voorliefde voor deftige gezelschappen maakte de gissing dat hij zich persoonlijk in zulke kringen bewoog niet alleen begrijpelijk maar, behoudens tegenbewijs, zelfs aannemelijk. Bovendien houdt de heer Thym zich slechts terloops met den schilder bezig en is zijn aandacht in hoofdzaak op diens naamgenoten en allereerst op den tooneeldichter gericht.

Zijne beschouwing maakt evenwel het bovengemelde stuk van Havard volkomen overbodig, daar de acte door dezen „in de archieven ontdekt” daarin reeds gepubliceerd en met den schilder in verband gebracht was. De heer Havard houdt zijn vondeling voor den kunstenaar op grond van het, zijns beweerens weinig voorkomen van diens naam, zoodat verwarring met een naamgenoot niet waarschijnlijk te achten zou zijn. Ik kan hier slechts de bewering tegenover stellen dat weinige familienamen in de 15^e en 16^e eeuw veelvuldiger zijn dan de betrokkene; het tweede argument evenwel, naar de meening van den schrijver op zich zelf reeds voldoende, moge ieder zelf beoordeelen. De medegedeelde handteekening nl. zou zóo elegant, zóo karakteristiek zijn, dat slechts een schilder en wel bepaaldelijk de vervaardiger der stukken, die onder den naam van PIETER CODDE bekend zijn, aldus zijne verklaring bekrachtigen kon. Eene tweede huwelijksacte, die van een Utrechtsch kruidenier, maar naamgenoot van een bekend schilder met MARIA CODDE moet de bewijsvoering voltooien en den schrijver het recht geven tot een trotsch: quod erat demonstrandum.

Het recht van den heer Havard om al deze redenen overtuigend te achten wensch ik niet aantetasten; een ieder kan zijne hypothese naar eigen goedvinden deelen of verwerpen. Dat ik het bewuste stuk niet schouderophalend voorbij gegaan ben heeft dan ook een andere reden; ik zou nauwelijks daarbij hebben stilgestaan, indien er geen ernstiger grief daartegen bestond dan het gewaagde der conclusie. Afkeurenswaardig moge dit zijn; gevaarlijk is het niet, immers een ieder kan daarin zoover medegaan als hij zelf verkiest.

Maar het minste dat men ten deze verwachten en eischen kon, was dat de huwelijks-acten, waarop het geheele betoog gebouwd was, juist gelezen waren en dit nu is niet het

geval. Volkomen duidelijk meldt het trouwregister ter bepaalde plaatse dat PIETER CODDE oud was 25 jaar, aldus las ook de heer Thym; de heer Havard evenwel stelt den leeftijd van 27 jaar te boek. Hier was eene juiste lezing te meer van belang daar de oudst-bekende stukken van den schilder van 1627 dagteekenen. Daar het bewuste huwelijk in 1637 gesloten werd, is de pseudoschilder in 1612 geboren en had reeds dit de ter onzaliger ure gevonden acte ter zijde moeten doen leggen. De rectificatie van dit éene cijfer reeds doet het kaartenhuis van den heer Havard ineensstorten. Ten overvloede is ook de tweede bovengemelde huwelijksacte van FREDERIK BLOMMERT met de zuster van PIETER CODDE even slordig weergegeven. Hun ondertrouw zou gesloten zijn den 5^{en} Juli 1667; zij waren toen reeds lang man en vrouw, daar de aanteekening van hun huwelijk op 5 Februari van dat jaar plaats gevonden had. Waar aldus eene acte, in extenso medegedeeld en tot uitgangspunt dienende voor een breedvoerig betoog, zoo onnauwkeurig gelezen is, is immers wantrouwen volkomen gewettigd, ten opzichte van losse opgaven, ter loops genoteerd en als 't ware in margine medegedeeld.

Er is vaak over geklaagd dat wij ons, zelfs op een zoo eigen terrein als dat der vaderlandsche geschiedschrijving, het werk uit handen zouden laten nemen en ons door vreemdelingen laten vóorlichten en vóorgaan. Het zou ondankbaar wezen ongevoelig te zijn voor de belangstelling door den heer Havard bij voortduring in ons land betoond; eene sympathie, die het niet bij woorden gelaten heeft. Maar bij het onderhavige geval past stellig minder dankbaarheid dan wel de bede: bewaar ons voor onze vrienden!

Mij staat nu te bespreken de *Geslachtslijst der CODDEN* van den heer Alberdingk Thym, door dezen onder bijvoeging van enkele data overgenomen uit een handschrift van Jan van Wieringen Ghysbertszoon, dat denkelijk uit de tweede helft der zeventiende eeuw dagteekent. In extenso wordt dit thans onder den titel van *Genealogie Boelens*, naar het heet, onder toezicht van gemelden heer afgedrukt. Daar te recht of ten onrecht beweert wordt dat alle oude Amsterdamsche familien daarin hunne stamouders terugvinden, is met die uitgave blijkbaar bedoeld een point de départ te geven aan allen, die de geschiedenis van een hier thuis behorend geslacht wenschen nategaan. In hoeverre het daartoe dienstig kan zijn, blijke uit de vergelijking van den hierna volgende stamboom met den door den Heer Thym gepubliceerden. Geen enkele maal heb ik bij het opmaken daarvan op vermoedens afgegaan, maar alleen duidelijke positive gegevens der officieele registers gegroepeerd; namen of jaartallen, die ik nergens bevestigd vond, die evenwel niet met andere gegevens in strijd waren, zijn cursief gedrukt. De *Genealogie Boelens* blijkt nu ten opzichte van dit geslacht tal van grove onjuistheden te bevatten. Wie kan hier het ex uno ad plura van zich weren, ook al mocht dit soms onbillijk zijn, en welke waarde heeft zulk eene uitgave, die tot fundament moet strekken voor tal van monographiën. Voorzeker, de heer Thym geeft wat hij heeft; maar een manuscript als het zijne ontvangen wij liefst niet dan in kritische uitgave. Liever geen licht dan dwaallicht. Eene genealogie, als die onlangs verschenen is van de *Dommer's*, zonder naam van bewerker, heeft

waarde als gedrukt Ms., welks opgaven wij per se onder voorbehoud aannemen. Van een handschrift evenwel, *onder toezicht* van professor Alberdingk Thym uitgegeven mogen wij meer verwachten, immers, zoolang het woord: toezicht niet identisch is met collationeering en correctie. Deze aanmerking zou onverdiend en kleingeestig zijn, indien het hier enkele verspreide opgaven betrof, maar wij hebben met eene verwarring van generatie's te doen, die reeds bij oppervlakkige bronnenstudie openbaar zou geworden zijn. Laten wij echter aan de feiten het woord.

De gemeenschappelijke stamvader was volgens den heer Thym: PIETER CODDE, gehuwd met NELLE CLAES BOELENSDR.; hij zou de vader geweest zijn van GEERTRUYD CODDE, echtgenoot van JACOB BAS; van MARTEN CODDE en van CORNELIS CODDE. Deze opgave vindt men evenzoo in de ten Gemeentearchieve aanwezige genealogie Francken, aldaar evenwel vergezeld van de aantekening dat, volgens een andere geslachtslijst gemelde PIETER CODDE niet de vader, maar de broeder van MARTEN en CORNELIS zou geweest zijn. De hierdoor gewekte twijfel wordt zekerheid door het opslaan van het Bewijsregister der Weeskamer in dato 6 Augustus 1568. Toen nl. werd aan de kinderen van CORNELIS CODDE hun vaderlijk erfdeel bewezen ten genoegen van hun oom PIETER en hunne *moeijen* NELLE BOELEN en ANNA GOOSSENS (de vrouw van Marten). Wordt Pieter Codde hierdoor met Marten en Cornelis gelijkgesteld, niet aldus met de bovengenoemde Geertruyd; zij was wel degelijk zijne *dochter*. Dit blijkt uit de acte van bewijs aan Marten's kinderen van huns vaders erf (gedáan in dato 15 Mt. 1566). Hierin consenteerde nl. JACOB CLAASZ. BAS, hun *rechtsusterlinck* (m. a. w. hun volle neef) van zijner huisvrouw wege. Niet hij alleen, maar behalve Cornelis Pietersz. Codde hun oom, ook PIETER BICKER hun schoonoom. Deze laatste komt noch in de genealogie Boelens, noch in de geslachtslijst der Dietsche Warande voor. Onbekend was hij ons daarom niet. Immers in het Trippenhuys kunnen wij zijn contereitsel, door Ketel geschilderd naast dat zijner echtgenoot aanschouwen. Haar portret wordt aangeduid als dat van ANNA SCOTERS CODDE, geboren in 1504 uit PIETER CODDE en AEL IJSBRANDS HEIN. De tusschenvoeging van den naam SCOTER is mij hier vreemd, ik vond hem elders slechts eenmaal¹⁾, maar overigens wordt de aantekening bevestigd door het 2de bewijsregister der weeskamer fol. 344. In dato 14 Januari 1505 nl. werden door JAN GHYSBERTSOEN en PIETER CODDE goederen aangebracht, toebehoorende aan ANNA dochter van PIETER CODDE voornoemd en den 5^{en} November 1522 ontvangt haar man Mr. PIETER BICKER GERRITSZ, het zijner vrouw toekomende erfdeel. De naam harer moeder wordt hier niet genoemd. In het Belastingboek van het St. Pieters gasthuis evenwel wordt omtrent 1530 vermeld Anna, Pieter Coddes Dr., daar Jan Ghysberts *oude vader* (grootvader) af is. Nergens blijkt of hij dit van vaders of moeders zijde was; de naam

1) Verdeeling der nalatenschap van LOUW SCOTER en zijne weduwe LYSBETH tusschen hunne kinderen Geerte Simon en Claes in dato 9 Maart 1520 Bewijsregist. Weeskam.

van haar dochter Alida strekt tot bevestiging van bovengemelde bewering dat hare moeder Ael Ysbrands Hein heette. Hare stiefmoeder, immers de moeder van Marten, Pieter en Cornelis zou volgens de genealogie Boelens NEELTJE PIETERS VAN DER HEM, lees HEM geweest zijn. Dit wordt, ten deele althans bevestigd door het feit dat den 29^{en} September 1558 in de Oude Kerk begraven werd *Neel Pieter Kodde huysfrou*. De heer Thym geleidt in de Dietsche Warande op dien dag Nelle Claes Boelen, de vrouw van den jongen Pieter Codde grafwaarts. Dit kan niet juist zijn, daar zij zoowel als haar man in 1568 (immers bij het bewijs aan Cornelis Codde's kinderen gedaan), nog in leven was.

Voor hem die dit niet weet, schijnt die dwaling moeielijk te vermijden, daar de aanduiding der overledene dubbelzinnig schijnt. Zij is dit evenwel niet, maar het klakkeloos aannemen van den man van Nelle Claes Boelen als vader van Marten en Cornelis wreekt zich hier; immers bij de betaling van het grafgeld in dato 29 September 1558 wordt de overledene aangeduid als *moeder* van Marten, dus nimmer als Nelle Claes Boelens maar wel als Neeltie Hem, want waar de voornaam juist blijkt, is er geen reden den familienaam te verwerpen. Haar man leefde in 1558 nog en daar de sterfdag van 5 Juni 1565 door Thym als die van den man van Nelle Boelen beschouwd, naar wij gezien hebben niet juist kan zijn heeft hij wellicht op zijn vader, den ouden Pieter Codde betrekking.

Gaan wij nu tot de tweede generatie over. Omtrent PIETER kan ik niets naders mededeelen dan dat hij de langstlevende was, in 1550 als huiszittenmeester der armen *aan de Nieuwe Zijde* voorkomt en dat Geertruyt zijn enig kind *schijnt* geweest te zijn. Omtrent Cornelis en Marten weten wij meer; beiden waren wijnkoopers en wel in de Kerkstraat, eerstgenoemde in den *Vergulden Toren*; de laatste in het *Uyltgen*. MARTEN schijnt zelfs als restaurateur (s. v. v.) beschouwd te moeten worden; Mei 1557 immers was het ten zijnent dat Burgemeesteren, Thesaurieren en Pensionarissen een afscheidsmaaltijd gaven aan de Commissarissen en Admiralen der vóór de stad liggende oorlogschepen¹⁾. Dat ook zijne wijnen boven die van vele anderen verkozen werden was reeds in 1549 gebleken, toen de Stadsregeering bij hem als waart in 't Uyltgen den wijn gekocht had, die tot een geschenk voor den prins van Spanje bestemd was²⁾. Zijne vrouw, de burgemeestersdochter quitteerde de betaalde rekening. Men meene niet dat zij daardoor haar afkomst oneer aandeed. De nijvere, neringdoende burgerij was nog de eerste en als zoodanig de regeerende klasse der maatschappij; de groothandel en kleinhandel waren nog niet scherp gescheiden; nog niet had zich uit en boven de winkeliers en herbergiers een patriciaat gevormd, dat voor een groot deel de regeeringstaak niet als bijzaak maar als levensdoel beschouwde en een veel strengere oligarchie zou vormen dan de 14^e en 15 eeuw gekend hadden.

Het Uyltgen, om daartoe terug te keeren lag tusschen de St. Annastraat en de Wijdekerksteeg in, een paar huizen van de Zoetenaam Jezussteeg af. Minder dan een

¹⁾ Stadsrekening fol. 65. De kosten bedroegen L 1-19-11; zie ook 1557 fol. 64 v.

²⁾ Ten bedrage van 10 aemmen en 13 vierrendeelen Rijsche wijnen ad L 2 de aam fac. L 21-6; fol. 115.

maand na den dood van Marten, immers reeds den 22^{en} December 1565 werd het aan Symon Henricksz., laekencoper verkocht voor 4905 Carolusguldens. De woning van CORNELIS, de vergulde toren, lag aan de overzijde van de Warmoesstraat, noordwaarts van de Papenbrugsteeg. Ter loops zij aangestipt dat zijne schoonmoeder, door den heer Thym als Yda Baronesse van Scherpenseel Evertsdr. betiteld, bij de scheiding van de nalatenschap van haar man (in dato 23 Juni 1535) aangeduid wordt als TIET JAN EVERTSDR.; zij hertrouwde later CLAES BAS HENDRIKSZ., den schoonvader van Geertruyd Pieters Codde. De erfenis van Cornelis Codde ten bedrage van 7000 Carolusglds. werd, zooals wij hierboven reeds vermeld hebben den 6^{den} Augustus 1568 verdeeld tusschen zijne *drie* nagelaten kinderen, Gerrit, Tiet en Pieter. Daar nu Tiet hare beide broeders beërfde, stierf deze tak met haar uit. In de Dietsche Warande wordt Pieter uitgehuwd aan Maria Elberts van Hoorn. Dit is eene te merkwaardige vergissing om er niet even bij stiltestaan. Naar wij later zullen zien trouwde de schilder, Pieter *Jacobs* Codde met Maria, dochter van Arent Elberts van Hoorn. Blijkbaar is dezelfde alliantie bedoeld, maar welk eene verwarring!

De nalatenschap van MARTEN was grooter dan die van zijn broeder, nl. 8400 gld; zij moest echter in zessen verdeeld worden. De weduwe van zijn oudsten zoon, Claasgen Dircksdr. hertrouwde in 1582 met den bekenden Dr. Marten Jansz Coster; haar zoon uit het eerste huwelijk MARTEN JACOBS CODDE woonde alhier als arts en schijnt niet gehuwd geweest te zijn; hem werden als vader's erfdeel o. a. bewezen zeven kussens met het wapen van Goossen Jansz. Reecalf, den man van 1535 en zijn overgrootvader, versierd. Zijn oom PIETER was de eenige der zes kinderen van Marten Codde, die het geslacht in mannelijke lijn voortplantte. Reeds in 1605 vinden wij hem in de Kalverstraat in de twee Codden, vrij zeker een gedeelte van het tegenwoordige Poolsche Koffiehuis op den hoek der Papenbroeksteeg. Aan de hem bekende zes kinderen van dezen PIETER CODDE voegt de heer Thym een zevende toe, die Adriaan zou geheeten hebben. Het bestaan van dezen is hem nergens gebleken maar hij acht diens creatie, het eenige middel om den tooneeldichter PIETER ADRIAANSEN CODDE een plaats in zijn geslachtslijst te verschaffen. In de voorrede van een zijner tooneelstukken spreekt nl. deze poëet MARTEN CODDE, den oudsten zoon van Pieter als zijn oom aan. Zijn vader Adriaan moet dus diens broeder of zwager geweest zijn en met een enkelen pennestreek roept de heer Thym dezen bloedverwant in 't leven. Noodig was dit niet; de juiste oplossing der vraag ligt zoozeer voor de hand dat ook de heer Thym haar niet kan voorbijzien. Enkele onbeduidende bezwaren daartegen wegen evenwel bij hem zwaar genoeg om het in 't leven roepen van den overigens volstrekt onbekenden ADRIAAN CODDE te rechtvaardigen, aldus aan eene hoogst gewaagde conjectuur de voorkeur gevende boven eene oplossing, die even mogelijk is als zij voor de hand ligt. Vóordat ik deze aangeef, kan en moet ik even de schepping van den heer Thym verwijderen. De mogelijkheid daartoe verschaft mij eene acte van 1653 in het archief der Oude Kerk voorkomende. Eenige graven, zoowel in deze als in de Nieuwe

Kerk, die nog altijd op naam stonden van Anna Goossens Reecalff, de boven vermelde waardin in het Uyltgen werden toen eindelijk tusschen hare descendenten verdeeld. De kinderen van PIETER CODDE en MARY ROELOFS DR. van elders bekend, worden daarin *allen* achtereenvolgens vermeld maar geen ADRIAAN CODDE noch ook erfgenamen van hem bevinden zich daaronder en dit moest toch het geval zijn, indien de bewering van den heer Thym een constateeren mocht heeten. *Wel* komt onder die kinderen en nog al als eerstgenoemde voor ADRIAAN ANDRIES, of althans zijne weduwe ANNA PIETERS CODDE. Bij hun huwelijk in 1605 gesloten, was de bruidegom woonachtig geweest in de brouwerij van het Jeruzalemskruis en de heer Thym kent hem dan ook als Adriaan Andries van der Cruysse. Van hem weten wij dat hij eene dochter, MARIA had, in de D. Warandeten onrechte Adriana genoemd die in 1643 met Hendrik van den Broek trouwde, daarbij vergezeld van hare moeder en haar oom Marten, die aldus de plaats van den waarschijnlijk reeds overleden vader innam. Maar uit hetzelfde huwelijk was ook een zoon PIETER gesproten en het kost weinig moeite in dezen den tooneeldichter te herkennen. In de omstandigheid dat deze den geslachtsnaam van zijn moeder zou aangenomen hebben ziet ook de heer Thym geen bezwaar; hij acht dit echter niet waarschijnlijk, daar 's vaders naam zoo oud en waardig zou geklonken hebben in de ooren van den zestiend'eeuwschen Amsterdammer. De mogelijkheid dat die naam zou verzaakt zijn komt hem zoo gering voor dat hij nog liever dan dit aantenemen een wildvreemden vader fingeert. Daar deze nu echter onbestaanbaar geworden is moeten wij het er wel voor houden dat Pieter Adriaanszoon er in deze anders over dacht dan de heer Thym en de afstamming van den wijnkooper in 't Uyltgen hooger stelde dan die van den bierbrouwer in 't Jeruzalemskruis. Zijn vader kon hem dit moeielijk euvel duiden, daar hij zelf blijkbaar niet sterk aan het familiekrus hechte; hij verzuimde althans de vermelding daarvan bij de onderteekening van zijn huwelijksacte en in den gevel van zijne echtelijke woning plaatste hij de twee kodden van zijn vrouws familie¹⁾, Nergens ook wordt hij als van der Cruysse aangeduid, en ik moet ronduit bekennen dat de achtbaarheid van dien naam mij problematiek voorkomt. Reden voor Adriaan Andrieszoon en zijne kinderen om er waarde op te stellen schijnt er althans niet geweest te zijn.

Nadere bijzonderheden omtrent het leven van den tooneeldichter kan ik niet mededeelen. Naar men weet had hij den docterstitel; wellicht was hij de PETRUS CODDE, die den 1^{en} October 1631 te Rheims tot Dr. medic. gepromoveerd en in 1641 alhier als arts gevestigd was²⁾. Den 23^{en} Augustus 1667 was hij niet meer in leven, want toen verkocht Hendrik van den Broek, *als eenige erfgenaam* van de weduwe van Adriaan Andries zoon aan zijn neef Jan de Swaan een graf in de Oude Kerk³⁾.

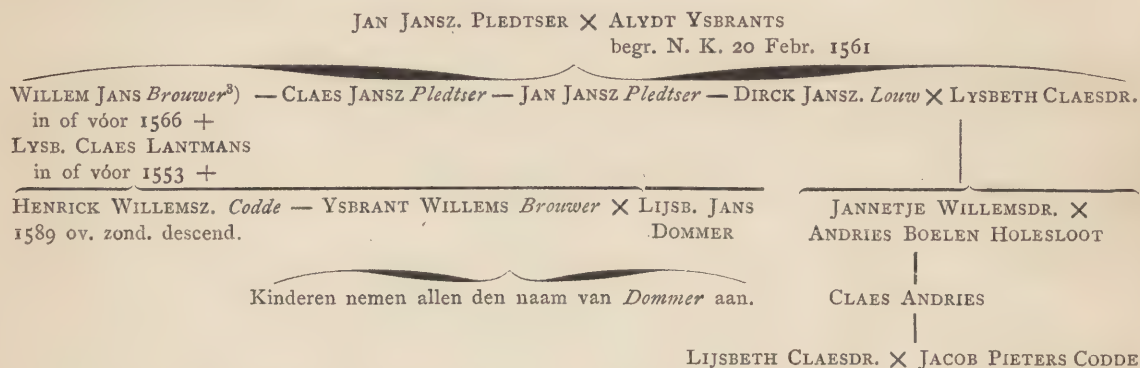
1) Begraven Oude Kerk 10 August. 1623 Kind van Aerjaen Andriessen, wonende op de nieuwe zijds voorburgwal in de twee kodden; aldaar overleed October 1618 ook Maria Roelofs, de schoonmoeder van Adr. Andries.

Den 11^{en} Januari 1684 werd een huis verkocht op de N. Z. Oostervoorburgwal, op de Pijpenmarkt, daer de Codde den gevel staat.

2) Eodem dato et loco Nicolaas Fontanus en Jacobus Gorsius.

3) Zie de acte in het archief der Oude Kerk.

In de 15. en 16^e eeuw was het aannemen van vreemde geslachtsnamen, althans in vele Hollandsche steden schier meer regel dan uitzondering; het samenstellen van genealogiën ondervindt er de grootste moeielijkheid door; de familienaa m schijnt vaak meer als bijnaam, als onverschillig aanhangsel beschouwd te zijn dan als aanduiding van hetzelfde bloed, van gelijke afstamming in mannelijke lijn. Soms is het eenvoudig de naam der moeder, die door de kinderen boven dien des vaders verkozen wordt, maar vaak ook gist men te vergeefs wat de oorzaak der adoptie kan geweest zijn. Een bijzonder sprekend voorbeeld vond ik bij de familie PLEDTSE¹⁾. Het volgende fragment maakte ik uit de bewijsregisters der weeskamer op ²⁾; het is onvolledig maar de daarin voorkomende alliantiën zijn niet aan twijfel onderhevig.

In drie generatie's zien wij hier vijf verschillende geslachtsnamen; gelijkheid van dezen is dan ook nooit in dit tijdperk bewijs van bloedverwantschap; uitdrukkelijke vermelding der parentage is een vereischte om tot deze te mogen besluiten, en daar deze maar al te vaak ontbreekt zal een goed inzicht in de familieverbindingen van de vroede bevolking van het middeleeuwsch Amsterdam wel steeds een pium votum zijn. Maar keeren wij tot de CODDEN terug.

MARTEN CODDE, de oom, aan wien de tooneeldichter zijn *Herdoopers aanslag* opdroeg was de oudste der kinderen van Pieter Codde en Mary Roelofsdr.; hij hield de eer van zijn geslacht beter op dan zijne broeders ROELOF en JACOBUS, die beiden hunne namen zagen inschrijven in de registers der Desolate Boedelkamer. Laatstgenoemde staaakte zijne betalingen in 1646. Zijn inboedel werd den 4^{en} September van dat jaar geinventariseerd. Ook hier evenals bij andere dergelijke inventarissen moeten wij het betreuren dat schilderijen en andere kunstwerken zoo zelden nauwkeurig omschreven en bijna nooit met bijvoeging van den naam des meesters vermeld worden. Wij zouden het gaarne weten wie *Salomon's eerste gezicht* in de Zijdelkamer, de conterfytselfs van den gefailleerde en zijne huisvrouw in 't voorhuys, die van den ouden Holesloot en zyn huisvrouw

¹⁾ Elders Peltzer genoemd. Bewijsreg. weesk. in dato 3 August. 1529.

²⁾ In dato 9 December 1566; 6 Augustus 1589.

³⁾ Bepaaldelijk niet beroepsaanduiding.

in het Saeltgen daarachter geschilderd hadden. Van taxatie was geen sprake, daar broeder Marten zich borg stelde en na lange deliberatiën de crediteuren met een accoord van 12½ pCt. genoeg namen.

Het faillissement van ROELOF CODDE had in 1656 plaats; het was van veel grooter beteekenis dan het voorgaande; het passief immers beliep ruim f 110,000, waarop in twee repartitie's ruim 35 pct. werd betaald. Nog in 1684 had een uitdeeling plaats. Er was dan ook vrij wat te beheeren en te gelde te maken, allereerst verscheidene hofsteden onder Soest en Zeist gelegen met de daartoe behorende landerijen, dan huizen te Amsterdam, waarvan Roelof er reeds meer dan een, in de jaren vóór zijn val, als om dezen te voorkomen verkocht had; eindelijk een zeer rijke inboedel. Karakteristiek is de inrichting der woning, die dan toch in de Kalverstraat gelegen was en een vermogend man huisvestte. Een voorhuis met sydelcamer er naast, de Sael met bijbehorend portaal, een ondersaal, het kantoor; daar boven twee kamers, keuken, kelder en zolder ziedaar de geheele woning van een deftig Amsterdamsch Koopman van 1640.

Met de taxatie der schilderijen werden Hendrik Uylenburgh en Martin Cretser belast. Aan de lijst ontbreken evenwel de prijzen. Den 22^{en} Maart 1657 werd gelast dat zij in het Heerenlogement verkocht zouden worden. In het voorhuis hing een schilderij van fruytagie en groenten, daar in twee persoonasien, een lantschap daer in den grooten Christoffel door 't water gaende, een lantschap met vee van *Hondecoeter* en een groot lantschap met gebergte van R. SAVERY. In de sydelcamer bevond zich een lantschappie met persoonasien, daer in een piramide en een schilderye, daer in een kadt, aep en vos. De beste stukken mogen wij op de Sael verwachten; wij vinden er vermeld een Koken van *lange Pier*, een schilderye daer Christus Maria in 't hoffie verschijnt en een groote schilderye van den Paus Gregorius met een groen gordijn daarvoor. Andere tafereelen zijn te onduidelijk aangeduid om vermelding te verdienen. Wij zien dat MARTEN CODDE en zijne descendentes niet alleen stonden in de belijdenis van het Katholieke geloof. De oudste van diens kinderen was PIETER CODDE, de held van Havard, mocht deze zich voor hem blijven interesseeren dan kan hem 's mans sterfdag alsmede die van zijne vrouw uit de hier volgende genealogie blijken. Of zijn oudste zoon Marten descendentes heeft gehad is mij niet bekend; alleen dat hij de eenige erfgenaam ¹⁾ was van zijn broeder PETRUS CODDE den aartsbisschop van Sebaste. Op eigenaardige wijze zou anders in dezen het geslacht der katholieke CODDEN zijn uitgang vinden.

1) Testament van 28 Januari 1706 voor nots. Cornelis van Schuylenburgh te Utrecht.

JAN GHUJSEBETS

l. 1905.

Pieter CODDE

l. Sept. 1538

X NEELTJE PETERS Hem 3)

begrav. O. K. 5 juni 1565? 29) X begr. O. K. 29 Sept. 1558.

CORNELIS DE VLAAMINCK X TRET JAN EVERSDR.
hett. Claes Bas Hendriksen.

ANNA Scaters C. 4) geb. 1504
12 Juli 1522.

X PIETER GER-
RITS BICKER 4)

MARTEN C. X ANNA GOOS-
Wijnkoop en
waardin t' Uyl-
gen in de Kerk-
strat. begrav. O. K.
6 Nov. 1567.
(in de pant)

PIETER C. X NELLE CLAES
l. Aug. 1568
begrav. O. K. 17 April
1533? 7)

CORNELIS C. X GRIET CORNE-
wijnkoop in
den gulden To-
ren in de Kerk-
begrav. O. K. 12
April 1567 9).

ALIDA B. X HENDRIK HAAK
1548.
JANSZ.
hett. Klaasiedr van
Ysbrand Hem en
Elisab. Bards
(geneal. Dommer).

BOELENS
l. Aug. 1568
begrav. O. K. 17 April
1533? 7)

BOELENS
l. Aug. 1568
begrav. O. K. 17 April
1533? 7)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

GEERT C. X JACOB C. X
geb. 1546/47
begr. O. K. 4 Febr. 1567.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

GEERT X JACOB BAS 8)
TRUYT C. X
geb. 1536/37
begrav. O. K. 20 Sept.
1607.

GEERT C. X TRET C. X
geb. 1550/51
geb. 1553/54
geb. 1559/60
l. 1580.

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

CLAESGEN
geb. 1551/52
begr. O. K. 31
1582 Dr. Marten
(N. Z. Achterb.
burgemeester,
wed. Weijtingen
Gertis (begrav.
O. K. 21 Jan.
1594).

MARIJ ROE-
LOFSDR.
geb. 1553/54
begrav. O. K. 18 juni 1580
1618 +
(N. Z. Voorb.
wal in de twee
Kodden.)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

LIJSETH C. X GERRIT COR-
geb. 1557/58
begrav. O. K. 3
Nov. 1637 bij
de gasthuisburg)

PIETER C. X
geb. 1555/56
Mei 1586 +
sonder des-
cendenten.

- 1) Schepen in 1480. 1489. 1498. 1507. 1516. 1525. 1534. 1543. 1552. 1561. 1570. 1579. 1588. 1597. 1606. 1615. 1624. 1633. 1642. 1651. 1660. 1669. 1678. 1687. 1696. 1705. 1714. 1723. 1732. 1741. 1750. 1759. 1768. 1777. 1786. 1795. 1804. 1813. 1822. 1831. 1840. 1849. 1858. 1867. 1876. 1885. 1894. 1903. 1912. 1921. 1930. 1939. 1948. 1957. 1966. 1975. 1984. 1993. 2002. 2011. 2020. 2029. 2038. 2047. 2056. 2065. 2074. 2083. 2092. 2101. 2110. 2119. 2128. 2137. 2146. 2155. 2164. 2173. 2182. 2191. 2200. 2209. 2218. 2227. 2236. 2245. 2254. 2263. 2272. 2281. 2290. 2300. 2309. 2318. 2327. 2336. 2345. 2354. 2363. 2372. 2381. 2390. 2400. 2409. 2418. 2427. 2436. 2445. 2454. 2463. 2472. 2481. 2490. 2500. 2509. 2518. 2527. 2536. 2545. 2554. 2563. 2572. 2581. 2590. 2600. 2609. 2618. 2627. 2636. 2645. 2654. 2663. 2672. 2681. 2690. 2700. 2709. 2718. 2727. 2736. 2745. 2754. 2763. 2772. 2781. 2790. 2800. 2809. 2818. 2827. 2836. 2845. 2854. 2863. 2872. 2881. 2890. 2900. 2909. 2918. 2927. 2936. 2945. 2954. 2963. 2972. 2981. 2990. 3000. 3009. 3018. 3027. 3036. 3045. 3054. 3063. 3072. 3081. 3090. 3100. 3109. 3118. 3127. 3136. 3145. 3154. 3163. 3172. 3181. 3190. 3200. 3209. 3218. 3227. 3236. 3245. 3254. 3263. 3272. 3281. 3290. 3300. 3309. 3318. 3327. 3336. 3345. 3354. 3363. 3372. 3381. 3390. 3400. 3409. 3418. 3427. 3436. 3445. 3454. 3463. 3472. 3481. 3490. 3500. 3509. 3518. 3527. 3536. 3545. 3554. 3563. 3572. 3581. 3590. 3600. 3609. 3618. 3627. 3636. 3645. 3654. 3663. 3672. 3681. 3690. 3700. 3709. 3718. 3727. 3736. 3745. 3754. 3763. 3772. 3781. 3790. 3800. 3809. 3818. 3827. 3836. 3845. 3854. 3863. 3872. 3881. 3890. 3900. 3909. 3918. 3927. 3936. 3945. 3954. 3963. 3972. 3981. 3990. 4000. 4009. 4018. 4027. 4036. 4045. 4054. 4063. 4072. 4081. 4090. 4100. 4109. 4118. 4127. 4136. 4145. 4154. 4163. 4172. 4181. 4190. 4200. 4209. 4218. 4227. 4236. 4245. 4254. 4263. 4272. 4281. 4290. 4300. 4309. 4318. 4327. 4336. 4345. 4354. 4363. 4372. 4381. 4390. 4400. 4409. 4418. 4427. 4436. 4445. 4454. 4463. 4472. 4481. 4490. 4500. 4509. 4518. 4527. 4536. 4545. 4554. 4563. 4572. 4581. 4590. 4600. 4609. 4618. 4627. 4636. 4645. 4654. 4663. 4672. 4681. 4690. 4700. 4709. 4718. 4727. 4736. 4745. 4754. 4763. 4772. 4781. 4790. 4800. 4809. 4818. 4827. 4836. 4845. 4854. 4863. 4872. 4881. 4890. 4900. 4909. 4918. 4927. 4936. 4945. 4954. 4963. 4972. 4981. 4990. 5000. 5009. 5018. 5027. 5036. 5045. 5054. 5063. 5072. 5081. 5090. 5100. 5109. 5118. 5127. 5136. 5145. 5154. 5163. 5172. 5181. 5190. 5200. 5209. 5218. 5227. 5236. 5245. 5254. 5263. 5272. 5281. 5290. 5300. 5309. 5318. 5327. 5336. 5345. 5354. 5363. 5372. 5381. 5390. 5400. 5409. 5418. 5427. 5436. 5445. 5454. 5463. 5472. 5481. 5490. 5500. 5509. 5518. 5527. 5536. 5545. 5554. 5563. 5572. 5581. 5590. 5600. 5609. 5618. 5627. 5636. 5645. 5654. 5663. 5672. 5681. 5690. 5700. 5709. 5718. 5727. 5736. 5745. 5754. 5763. 5772. 5781. 5790. 5800. 5809. 5818. 5827. 5836. 5845. 5854. 5863. 5872. 5881. 5890. 5900. 5909. 5918. 5927. 5936. 5945. 5954. 5963. 5972. 5981. 5990. 6000. 6009. 6018. 6027. 6036. 6045. 6054. 6063. 6072. 6081. 6090. 6100. 6109. 6118. 6127. 6136. 6145. 6154. 6163. 6172. 6181. 6190. 6200. 6209. 6218. 6227. 6236. 6245. 6254. 6263. 6272. 6281. 6290. 6300. 6309. 6318. 6327. 6336. 6345. 6354. 6363. 6372. 6381. 6390. 6400. 6409. 6418. 6427. 6436. 6445. 6454. 6463. 6472. 6481. 6490. 6500. 6509. 6518. 6527. 6536. 6545. 6554. 6563. 6572. 6581. 6590. 6600. 6609. 6618. 6627. 6636. 6645. 6654. 6663. 6672. 6681. 6690. 6700. 6709. 6718. 6727. 6736. 6745. 6754. 6763. 6772. 6781. 6790. 6800. 6809. 6818. 6827. 6836. 6845. 6854. 6863. 6872. 6881. 6890. 6900. 6909. 6918. 6927. 6936. 6945. 6954. 6963. 6972. 6981. 6990. 7000. 7009. 7018. 7027. 7036. 7045. 7054. 7063. 7072. 7081. 7090. 7100. 7109. 7118. 7127. 7136. 7145. 7154. 7163. 7172. 7181. 7190. 7200. 7209. 7218. 7227. 7236. 7245. 7254. 7263. 7272. 7281. 7290. 7300. 7309. 7318. 7327. 7336. 7345. 7354. 7363. 7372. 7381. 7390. 7400. 7409. 7418. 7427. 7436. 7445. 7454. 7463. 7472. 7481. 7490. 7500. 7509. 7518. 7527. 7536. 7545. 7554. 7563. 7572. 7581. 7590. 7600. 7609. 7618. 7627. 7636. 7645. 7654. 7663. 7672. 7681. 7690. 7700. 7709. 7718. 7727. 7736. 7745. 7754. 7763. 7772. 7781. 7790. 7800. 7809. 7818. 7827. 7836. 7845. 7854. 7863. 7872. 7881. 7890. 7900. 7909. 7918. 7927. 7936. 7945. 7954. 7963. 7972. 7981. 7990. 8000. 8009. 8018. 8027. 8036. 8045. 8054. 8063. 8072.

I I.

Van den dichter tot den schilder. Zijn mij diens levensomstandigheden veel beter bekend geworden dan die van den eerstgenoemde, zijne familie is op zich zelf niet dezelfde aandacht waardig als de tot dusver besprokene. Zij behoorde, althans sinds de tweede helft der 16e eeuw, bepaaldelijk tot de smalle gemeente of ten minste tot de kleine burgerij. Te vergeefs heb ik naar eenige bloedsbetrekking gezocht tusschen de twee geslachten van denzelfden naam, die één der beide hoofdpersonen van dit opstel tot den hunne mochten rekenen. Ten onrechte zou men dit wijten aan gemis van de noodige gegevens. Het bestaan van zulk een samenhang is op zijn minst genomen twijfelachtig. Had soms de betrokken naam als zooveel zijn oorsprong in een aartsvaderlijk uithangbord, welnu de Kodde was niet zulk een ongewoon instrument, dat niet meer dan één persoon die tot aanduiding zijner woning kan gekozen hebben. Verwarring kon toch wel voorkomen worden. In later tijd vinden wij bewoners van „de twee Kodden”, van „de drie Kodden”¹⁾, van „de twee groene Kodden”²⁾ en zoo meer. Licht was ook bij dezen of genen, die zich later Codde noemde, die naam eene herinnering aan het voorvaderlijk bedrijf, waarbij dat werktuig een hoofdrol gespeeld had. Anderen zou het bij volledige kennis hunner voorouders veellicht blijken, dat een van hen hun lateren geslachtsnaam van zijn moeders familie overgenomen of wel om gansch andere redenen geadopteerd had. In geen geval waarborgt identiteit van naam gemeenschappelijke afstamming, zelfs niet langs vrouwelijke linie³⁾.

Het is mij evenwel niet onbekend gebleven in welken kring de schilder is geboren en opgevoed en wie zijne voorouders in rechten lijn waren. Ter elfder ure werd mij bovendien de zekerheid dat een reeks generatiën van naamgenoten, die ik reeds als onnut genealogisch fragment ter zijde had gelegd tot zijne verre bloedverwanten behoorden; ik heb ze daarom in mijn geslachtslijst opgenomen, zij doen evenwel verder niets ter zake⁴⁾.

Het zou mij nu het gemakkelijkst zijn dadelijk den uitslag van mijn onderzoek medetedeelen en eenvoudig te verhalen, wie de ouders van den schilder geweest zijn en waar zijn geboortehuis stond. Maar allerminst in een tijdschrift dat naast het *narrare* het

¹⁾ Op de N. Z. Voorburgwal b/d gasthuissluis Kwijtscheld. regist. VIII 148.

²⁾ Op de Bloemgracht Kwijtscheld. regist. in dato 6 Juli 1651.

³⁾ Ook elders komt de naam Codde voor, o. a. in den Leggher van het St. Lucasgilde te Antwerpen 1453 en volgende jaren. Den 22en Juli 1561 was burger van Oudewater Aerian Anthoniszoon Codden; 1571 was Willem Codde notaris te Hoorn. In de 17e eeuw komen o. a. voor Charles C. uit Heidelberg, Pieter Jans C. van Hamburg, Jacob C. van St. Jeune. Te Amsterdam vinden wij den naam reeds in 1344. Sibrand C. werd toen wegens vechten met een schelling beboet (Reken. der Grafelijkh. Heneg Huis I 324). Daarna in de Schoutsrekening van 1389 (Jan C. lid v. h. Snijdersgilde). In 1444 had Claes Pieterszoon C. de Kabeljauwsche partij gekozen (ter Gouw Gesch. Amsterd. III 65). In de 16e eeuw was het een *zeer* algem. naam.

⁴⁾ Velen zijn de fragmenten van dien aard, die — voor mij fragmenten bleven. Vermelding verdienen daarvan echter de descendenten van JAN GERRITS CODDE en AEGHJE JACOBS WITSEN, de zuster van den burgemeester Gerrit Witsen. Hunne dochter Hillegond geb. omstr. 1573 huwde Huybert Elberts Kriek, keurmeester van den haring. Twee zoons van dezen Jan Huybertsen Codde en Elbert Huybertsen Kriek zijn afgebeeld op het schutterstuk van Jacob Backer in de Raadzaal hangende (No. 8 van de Beschrijving der schilderijen v. h. Raadhuis). Den CAPITEYN PIETER CODDE VAN ENKHUYSEN, die eene kaart van de seehaven ende stadt van Duynkercken teekende, welke in 1631 bij Hendrik Hondius te Amstd. verscheen, kon ik aan geen enkelen naamgenoot vastknoopen.

probare ten plicht stelt, mag ik den lezer voor conclusiën stellen, van wier juistheid ik niet vooraf getracht heb hem te overtuigen. Evenwel kan ik daartoe den achteraf kortst gebleken weg verkiezen boven den langen, kronkelenden, die den nog in het duister tastende allengs tot het gewenschte einddoel geleid heeft.

Uit de nader in extenso medetedeelen huwelijksacte van den schilder blijkt dat zijn vader Jacob Pieterszoon heette; dat hij in 1599 of wel in 1600 geboren is en dat hij, let wel, *op* den Nieuwebrug woonde. Naast het kerkintekenregister van 1623 leggen wij nu het bewijsregister der Weeskamer van 1625. Den 25^{en} November van dat jaar werd den minderjarigen kinderen van JACOB PIETERS CODDE en MARIA JANS hun ouderlijk erfdeel bewezen door hun zwager Claes Hectors en hunne drie meerderjarige broeders ¹⁾). Onder deze laatsten wordt PIETER JACOBS CODDE in de tweede plaats genoemd, zeker zonder beroepsaanduiding, maar toen in 1630 Claes Hectors dat vaderlijk erfdeel tot zich nam in ruil van een custinghbrief van 6 pCt. 'sjaars, was het behalve een anderen zwager Pieter Jacobs Codde, *schilder*, die voor hem borg bleef. Hem, die dit niet overtuigend acht, kan ik de huwelijks intekenacte van gemelden Claes Hectors met Clara Jacobs ²⁾), voorleggen, gedateerd van 18 Maart 1617 en hem daarna verwijzen naar het later medetedeelen testament van den schilder, waarin deze een en ander legateert aan „Marritje Claes, dochter zijner overleden zuster Clara Jacobs.

In dat testament worden ook andere van elders bekende descendenten van bovengemelden Jacob Pieters genoemd en bedacht, zoodat geen twijfel overblijft dat uit zijn huwelijk met Maria Jans, de schilder ontsproot. Welk beroep oefende hij uit? Voor de geschiedenis van den kunstenaar is het van rechtstreeks belang den maatschappelijken kring te kennen, waarin hij is opgegroeid. Ten einde dien te weten te komen, slaan wij de doopacte op van Grietje Jacobs, een der bovengenoemde minderjarige kinderen. Zij was in 1625 vijftien jaren oud en dus omstreeks 1610 geboren. In dato 13 Juni van dit jaar vinden wij haar dan ook in het doopregister der Oude Kerk ³⁾); stellig vermoedde de koster dier kerk niet welk een grooten dienst hij ons deed, toen hij achter den naam van haar vader vermeldde dat hij *paalknecht* was. Daardoor immers wordt tot zekerheid het vermoeden, dat reeds bij ons oprees, toen wij zagen dat tijdens het huwelijk van den schilder zijn ouderlijk huis op de Nieuwebrug gelegen was. Aldaar immers stond het *paalhuysken*. Wat was dit en waarin bestond de officie van zijn bewoner?

Van ouds had de stad Amsterdam het recht tot het heffen van een paalgeld als vergoeding voor het stellen van bakens en het leggen van zeetonnen in de Zuiderzee. Elk schipper, die vóór de stad kwam, moest alvorens zijne lading te lossen, „totten paelmeester gaen ende laten hem schrijven ende inteykenen, ende nemen ende ontfangen

¹⁾ Bewijsregister Weeskamer in dato.

²⁾ „Vergezeld van Jacob Pieters Cod en Maria Jans, haren vader en moeder, wonende op de nieuwebrugge.”

³⁾ Grietje, kind van Jacob Pietersz. paalknecht en Mary Jansdr. Get. Lubbert Diercks.

van hem een teycken." ¹⁾ Geïnd werd die belasting in een gebouwtje op den Nieuwenbrug, dat natuurlijk als 't „paelmeesters huysgen" ²⁾ bekend stond. Zij werd even als andere accynsen door de stad verpacht, in 1563 voor p. vl. 525, in 1573 voor 470 p. vl. Maar toen in 1572 Amsterdam alleen de Spaansche zijde bleef aankleven, en zich aldus vijandig stelde tegenover de andere steden van Holland, werd zij door de overheid van dit gewest dan ook als vijand behandeld. De Prins van Oranje, beducht dat de geïsoleerde stad niet de noodige zorg zou kunnen of willen dragen voor de tonnen en bakens, die op verren afstand van haar den toegang tot de Zuiderzee aanwezen, ontnam haar den 9^{den} Februari 1573 het „recht van de paelkiste" en gaf het aan Enkhuizen. Wel protesteerde Amsterdam tegen die ontheffing en betrok het Enkhuizen voor het Hof van Holland, maar tot een herstel van den vroegeren toestand kon het niet geraken. Burgemeesteren hadden het paalgeld aanvankelijk blijven invorderen, het evenwel niet verpacht, maar aan Aert Joosten opgedragen het op rekeningh te bedienen ³⁾ m. a. w. het van stadswege te innen. De ontvangst was echter niet groot; in 1578 luidde zijne declaratie zelfs dat hij sedert 1 Febr. 1577 „gheen ontfangh ghehad" had en de stad hem daarentegen een salaris van 30 gld. 'sjaars verschuldigd was „voor het bewaren der paalkist." Voortaan werd dan ook in de rekeningen deze post pro memorie uitgetrokken. Onder de uitgaven blijkt daarentegen niets omtrent het salaris van den paalknecht.

Toch bleef deze bij voortduring in functie; den 16^{en} Juni 1582 komt Pieter Willems op 't paelhuis voor ⁴⁾; twintig jaren later was, naar wij gezien hebben JACOB PIETERS CODDE paalknecht en nog 25 Januari 1633 werd na het overlijden van Jacques de Vos het „officie van het paelhuysgen" aan diens weduwe gegund ⁵⁾. Dat officie bestond natuurlijk in de eerste plaats in de bewaring van het gebouwtje, maar daaraan waren ook andere plichten verbonden. De weinige orde en regelmaat in de plaats en tijd van dagelijksche bijeenkomst der kooplieden hier ter stede deden de Regeering besluiten daaromtrent eene keure uittevaardigen. Den 29^{en} Juli 1592 werd zij afgekondigd. Het oosteinde der Nieuwebrug werd daarin aangewezen als plaats om te vergaderen; 's ochtends en 's avonds zou daartoe telkens een uur lang gelegenheid gegeven worden. Na afloop van dat uur zou „een clocxken, hangende aan 't paelhuys" een half kwartier lang geluid worden, binnen welken tijd ieder koopman of schipper de beurs bezoekende, gehouden was zich van dezelve te verwijderen ⁶⁾. Wellicht oordeelt men dat dit luiden de taak, niet van

1) Keurboek A fol. 159 (26 Maart 1487.)

2) „ A „ 180 v. (5 Apr. 1492).

3) Rapiamus thesaurieren 1576 fol. 4. „Aert Joosten, gecommitteert tot den ontfanck bij den burgemeesteren," zie desgelijks rapiamus van 1575 en 1578 na de alteratie.

4) Kerkintekeningregister no. 2, tweede helft in dato; begrav. Oude Kerk 6 Januari 1593 Pieter Willemsz. Kroon op 't paelhuys;

5) Genaamd Neeltie Claes Coeckebakkers. Resolutieboek van regerende en oud-burgemeesteren. I fol. 98 v.

6) Keurboek H fol. 19 v; Scheltema, De beurs van Amsterdam blz. 16 vgg.

den paalknecht maar van den beursknecht was. Ik betwijfel het. Bij voorschriften van anderen aard wordt uitdrukkelijk vermeld dat deze laatste er toe verplicht was, waarom dan niet hier?

Minder twijfel biedt eene Verordening van 31 Januari 1598¹⁾. Alzoo, wordt daarin gezegd, „by verscheyden Coopluyden geclaecht wordt dat alhier dagelycx groot verlet „ende ongeryst geschiet door 't qualick bestellen der brieven commende van Oosten ende Westen” en de schippers, die vaak zelf niet lezen konden, de hun toevertrouwde brieven ter bezorging gaven aan soms even onwetende meisjes en jongens, die niet zelden hun last dagen later „alst wel behoort, t' haren appetite” volbrachten, werd tot dat bestellen een betere gelegenheid gegeven. Elk schipper nl. zou bij aankomst alhier de door hem medegebrachte brieven voor een halven stuiver mogen afgeven aan het „paelhuysgen deser stede om besteld te werden door den paelknecht, aldaer wonende.” Deze moest ze in bepaalde volgorde ter beurse ophangen, (let wel, niet aan den beursknecht daartoe overgeven) en ze op verzoek aldaar den adressanten overleveren. Waren gedurende den eersten beurstijd dat hij brieven onder zijne bewaring had, deze niet allen aldus afgehaald dan moest hij de overgeblevenen „ter plaetse van der Coopluyden wooninghe” bestellen. Voor elken brief, die onder zijne berusting geweest was, genoot hij „voor zijn arbeyt en moeyte” een stuiver boven den halven stuiver vracht, dien hij zelf er voor betaald had. Eene opmerking en eene vraag hieromtrent. Van geene andere dan van koopmansbrieven is hier sprake en natuurlijk. De schamele gemeente correspondeerde zelden of niet met vrienden buitenaf; voor haar was de stad het vaderland, wie dit metterwoon verlaten had werd reeds spoedig uit het oog verloren; zij kon ook in den regel niet schrijven; de burgerij daarentegen was met weinige uitzonderingen van de eene poort tot de andere, nering doende en handeldrijvende. Groothandel en kleinhandel, beursbezoeker en winkelier waren nog niet zoozeer twee elementen. In veel ruimeren zin dan tegenwoordig was toen Amsterdam in merg en been eene handelsstad. En nu eene vraag. Ter welker beurse werden de aangekomen brieven opgehangen? In 1586 was wel is waar de St. Olofskapel in geval van slecht weder daartoe ingeruimd, maar in 1592 was uitdrukkelijk de Nieuwebrug als plaats van bijeenkomst aangewezen. Werden die brieven tegen den muur van het paalhuis gehangen of ligt hierin eene aanduiding dat tusschen 1592 en 1613 de beurs op een tot dusver onbekende plaats gehouden werd?

Wat hierop ook het antwoord zij, wij weten nu dat de vader van den schilder paalknecht was. Hij had echter nog andere functie's. Dit bleek mij uit den verkoopcedul van zijn nalatenschap²⁾. Die vendutie had wel plaats in „het paalhuysgen op de nieuwe brugh”; de boedel heette echter afkomstig te zijn van Jacob Pietersen, *afslager van de schepen*. Mogelijk was hij dit in zijne qualiteit van paalknecht en vond hij in de daaraan verbonden recognitie van 1½ pCt. vergoeding voor het salaris van 30 gld., dat de

1) Keurboek H fol. 125 vº.

2) Register van boedelverkoopingen ter weeskamer in dato 17 Februari 1625.

stad aan zijne voorgangers voor het bewaren der paalkist had toegekend. Mogelijk was het ook eene afzonderlijke betrekking. Zijne acte van aanstelling, waaruit dit zou kunnen blijken, heb ik niet kunnen vinden. Trouwens de Resolutieboeken van Burgemeesteren, waarin die benoeming waarschijnlijk geboekt is, beginnen met het jaar 1603. Als paalknecht komt hij het eerst in 1606 voor,¹⁾ als afslager alleen in den zoo even vermelden ceël.

Wel is waar verrekende reeds 11 April 1594 JACOB PIETERSZ CODDE met de thesaurieren geïnde gelden; dit kan evenwel een ander geweest zijn; te minder zou ik hem met den paalknecht willen identificeeren, daar den 24 October 1596 in de Oude Kerk een kind, Jannetgen genaamd, gedoopt werd van Jacop Pieters, binnenlandsvaarder²⁾. Dit beroep is een natuurlijke overgang tot het ons bekende van een vroeger, dat daarmee volstrekt niet strookte. De reeds bovengenoemde Clara nl. later gehuwd met Claes Hectors, vind ik gedoopt in de Nieuwe Kerk den 2^{en} Juni 1593. Een jaar vroeger, den 11^{en} Juli 1592 werd in de kerkelijke intekeningregisters de volgende acte ingeschreven

JACOB PIETERSZ., passamentwerker, 24 jaren oud, wonende bij Jan Roonpoort, geassist. met zijn vader PIETER JANSZ.
en

MARY JANSZ., oud 23 jr., wonende St. Pieterkerkhof, geassisteerd met hare moeder MARY JERONIMUS.

Geen enkel ander huwelijk tusschen personen van hunne namen vind ik sinds 1578 hier te Amsterdam aangeteekend. Het ontbreken van den familienaam doet natuurlijk niets ter zake. Daarentegen vind ik een sterk sprekende aanwijzing dat wij op het goede spoor zijn, in de woonplaats van den bruidegom. Er staat niet, dat deze *buiten* de poort woonde en daarbinnen was alles genoeg volbouwd om het noemen van een straat of wal aangewezen te doen zijn. De verkozen uitdrukking doelt meer op een wonen aan de veste, op of tegen stadswal aan. Welnu, vijf jaren na gemeld huwelijk, den 4den April 1597 werd in de Oude Kerk begraven PIETER JANSZ KODDE (wonende) *op St. Jacobs tooren*. Slaan wij Wagenaar op³⁾ dan blijkt ons dat deze laatste in de onmiddelijke nabijheid van de Jan Roodenpoort stond. Van de vier, die er tusschen deze en het Waterpoortje achter den gasthuismolen gelegen waren, was hij het verst van deze, het dichtst bij voorgemelde poort.⁴⁾

Dien Pieter Janszoon Codde, kunnen wij dus gerust als den grootvader van den schilder beschouwen. Het ambt dat hij bekleedde, maakt de benoeming van zijn zoon tot paalknecht zeer begrijpelijk. Hij immers, was bode van de weeskamer en ook destijds zal het spreekwoord wel gegolden hebben omtrent de voordeelige positie van hem, die het dichtst bij het vuur is. Dat het niet een naamgenoot was, die gemelde post bezat blijkt uit den tijd en de bewoordingen van de aanstelling van Gerrit Jans Block daartoe nl. 3 Juni 1597 en „in de plaats van PIETER JANS CODDE overleden”⁵⁾. Deze had zijne

¹⁾ Begrav. in de Oude Kerk 11 Decemb. 1606 kint van Jacop Pietersen op de N. Brugh.

²⁾ Moeder Marri Jans, getuige Ane Pieters,

³⁾ I bl. 18.

⁴⁾ Zoo woonde JACOB, *stadsbode*, blijkens zijne begrafenisacte (O. K. 24 Juni 1606) *op Jan Rodenpoort*.

⁵⁾ Groot Memoriaal II fol. 149.

betrekking te danken gehad aan den ommekeer van 1578. Immers, pas sinds 30 Mei 1577 was zij toen door Pieters Zeghers bekleed en juist twaalf dagen na de alteratie, den 10^{den} Juni 1578 deden de nieuwe Burgemeesteren hem plaats maken voor onzen Pieter Jansz ¹⁾.

Waaraan deze dit te danken had? Ik vond zijn naam niet onder hen die door daden of lijden, door conspiratie of ballingschap het eerst geroepen schenen om de vruchten der omwenteling te plukken. Toch kan ik mij die benoeming verklaren. Ik moet daartoe evenwel tot hypothese mijne toevlucht nemen. De vaste grond, dien ik tot dusver, naar ik meen, onder de voeten had begeeft mij hier, en, om eene geijkte nitdrukking te gebruiken, het glibberig pad der conjectuur ligt voor mij.

Toch valt naar ik hoop, mijn pen niet der fabel in den schoot; de gissing, die ik aan het oordeel der lezers heb te onderwerpen schijnt mij niet al te gewaagd toe. De zaak is deze. JAN JACOBS CODDE komt in 1540 voor als man van HAESJE, dochter van CLAES BOUWENSZON in de Cat ²⁾ en zuster van dien JAN CLAESZON CAT, dien de gebeurtenissen van 1578 op het kussen brachten; eerst op dat van weesmeester, een jaar later op het burgemeesterlijke. Indien deze als de oom van onzen Pieter Janszoon mag beschouwd worden, ³⁾ welke post lag meer te zijner begeving dan die van bode der Kamer, waarvan hij regent was? Men achte dit geene onnatuurlijke verhouding tusschen oom en neef. Toen Geurt Dirckszoon van Beuningen reeds lang schepen was en naar den burgemeestersstoel stond, dien hij tien jaren later zou innemen, achtte in 1617 zijn broeder Jan Dirckszoon het bodeambt niet beneden zich ⁴⁾. En in later tijd, toen het stedelijk patriciaat zich vrij wat meer liet voorstaan en het zich vrij wat meer afsloot van de burgerij, lieten herhaaldelijk zonen van patricische familiën zich eene benoeming daartoe welgevallen. Men moet zich den bode der weeskamer ook niet bloot als looper en kamerbewaarder voorstellen; bij gebreke van aanwezige bloedverwanten fungeerde hij niet zelden als voogd „in dezen gecoren” van hen, die zulks van noode hadden. Is het onzeker of hij dit ambtshalve, dan wel tegen vergoeding deed, stellig profytelijk was zijn optreden in qualiteit van afslager der roerende en onroerende goederen, speciaal van die de weeskamer betroffen. De daaraan verbonden emolumenten bedroegen zelfs vijf pCt., dus vrij wat meer dan later den zoon van onzen Pieter Jansz. aan de Nieuwebrug bij iedere vendutie toekwam ⁵⁾. In het onaanzienlijke der betrekking ligt dus geen bezwaar tegen de gestelde alliantie. Ook is onder de talrijke CODDEN in de 16de eeuw, die ik aanteekende

¹⁾ Groot Memoriaal II fol. 180 v°. op een tractement van 6 Carolus glds. 's jaars; zijne borgen waren Jan Pietersz. Proost, Jan Cornelis Hooft en Gerrit Jansz. Cop.

²⁾ Bewijsregister der Weeskamer in dato 27 Septemb. 1536 (scheiding der nalatenschap van Mathea Jan Wolbrantszns weduwe). De Cat stond op den Middendam.

³⁾ Volgens de genealogie Francken, in Ms. ten Gemeente-archieve berustende, was hij door zijne vrouw TRYN JANSZ. HEYN, de oom van Pieter Codde, dte met Nelle Claes Boelens getrouwd was, (zie de geslachtslijst der Katholieke Codden). Immers de moeder van deze laatste wordt wel Nelle FRANS HEYN genoemd, maar als zuster van eerstgenoemde aangemerkt, immers beiden als dochters van FRANS CLAES HEYNEN en TRYN BENNING.

⁴⁾ 2° Groot Memoriaal fol. 268.

⁵⁾ Hij moest dan ook bij zijne benoeming borgstellen, in 1576 ten bedrage van f 800; in 1597 tot f 1200. In 1617 werd dit verhoogd tot f 10,000.

geen ander, die als vader van den bode, die ons een oogenblik bezig gehouden heeft, kan aangemerkt worden. Ik erken graag dat dit op zich zelf geen schaduw van bewijs is, maar na het boven aangevoerde versterkt het mij in de meening dat het onder voorbehoud opnemen van genoemden JAN JACOBS CODDE in de geslachtslijst van den schilder verantwoord mag heeten.

In zijn gevolg komen een breede rei van descendenten zijner zuster, die haren naam boven dien van hun vader Harinck verkozen¹⁾. Dat JACOB CODDE, van wien de schilder aldus in rechte lijn zou afstammen, dezelfde is als die in de regeeringslijst van 1528 voorkomt, is m. i. waarschijnlijk omdat deze, in dat jaar als fungeerend schepen overleden zijnde²⁾, vervangen werd door Pieter Jansz. Ackerman. Deze keus wordt dubbel verklaarbaar, indien we weten dat deze laatste de schoonvader was van de dochter des overledenen. De nieuwe schepen stond dus wel niet met onzen JACOB CODDE in familiebetrekking, maar hij behoorde toch tot denzelfden familiekring als deze. Mocht dit niet als bewijs beschouwd worden, dan is misschien meer overtuigend de omstandigheid, dat de boedscheiding van JACOB CODDE den 29e Januari 1529 plaats vond³⁾, dus eenige maanden na het overlijden van den gelijknamigen schepen, met wien ik hem wensch te identificeren. In de regeeringslijst teruggaande, ontmoet men den naam pas weder in 1433. Ik meen dan ook te mogen béwèren, dat de schilder evenmin van voorname afstamming als het kind van welgestelde ouders was. Menigeen zal wellicht het zorgvuldig nagaan dier afstamming onnoodig en onnut achten. Zoolang evenwel generatie's niet als de cijfers van een getal elkander opvolgen, maar, elkaar determineerend, een verband vormen, behoort de studie van een persoon m. i. niet met zijn geboorte te beginnen, maar moet die van zijne familie daaraan voorafgaan.

Wij hebben gezien dat de vader van den schilder paalknecht was; minder zeker is het dat hij zelf, even als jongere broërtjes en zusjes in het paalhuis op den Nieuwebrug geboren is. Waarschijnlijk is het echter.

Dat paalhuis was in 1560, toen de houten brug, waarop het stond afgebroken en ten deele in steen herbouwd werd, eveneens nieuw opgetrokken. Versierd met een torentje, mocht het met recht een fraai gebouwtje heeten, dat het oog van den uit het Y binnenvarende, aangenaam aandeed. Hoe het zich in 1668 aan hem vertoonde blijkt uit een Yzicht van Jan Beerestraaten, dat ten Raadhuize in de kamer van den Wethouder van Financiën prijkt⁴⁾. Duidelijk is de voorstelling evenwel niet, zij is in dit opzicht in lijnrechte tegenstelling met een ander stuk van denzelfden schilder, dat op het Trippenhuis hangt en eene keurige voorstelling geeft van den Nieuwebrug van de Stadszijde gezien. Deze laatste schilderij draagt ten onrechte tot opschrift: *de schippersbeurs*. Van de

1) In een brief van 22 Novb. 1570 vond ik Pieter Jansz. Codt als broeder van Katrijn Jansd., de vrouw van Pieter Gerrit Jacobznsz., couckebacker. Zijne daarop voorkomende handteekening kan ik niet met die van den bode vergelijken, daar deze mij onbekend is.

2) Volgens een schepenbrief ter Weeskamer berustend was den 5^{en} Mei Pieter Ackerman reeds schepen.

3) Bewijsregister Weeskamer in dato.

4) Catalogus der Schilderijen van het Raadhuis 1879 n°. 14; zie ook Dapper blz. 455 en von Zesen S. 177.

schippers- of zgn. platjesbeurs is daarop niets te zien; zij stond op de westzijde tegen den binnenkant der brug aan en werd pas 1661 gebouwd. Zij is èn bij Domselaar (I 174) èn bij Commelin (I 625) afgebeeld. Wel zegt Dapper (blz. 455) dat de brug den geheelen dagh door krioelde van allerlei slag van menschen, voornamelijk van schippers en bootsvolk; maar van geregeld beurshouden is daar geen sprake. De verwarring is dan ook ontstaan door eene overdekte gaanderij, die aan de oostzijde van het paalhuis aangetimmerd was en die men voor de betrokken beurs heeft gehouden. Dat „vierkant verdek op houten pylaren rustende,” zooals Commelin zich uitdrukt, was in 1624 gebouwd¹⁾ en had met de schipperij alleen dit uit te staan, dat de namen der op vertrek staande schepen er aangeslagen werden met vermelding van plaats van bestemming. Bij onstuimig weder werd het naar de zeekant gesloten, maar was dit onnoodig, dan genoot men van daar een uitzicht op den met schepen beladen Ystroom, dat in schoonheid schier alle anderen der Amstelstad overtrof. Zelfs onze deftige stadshistorici vermelden het in hunne dorre beschrijvingen met opgetogenheid.

De schilderij van het Trippenhuys komt in copie bij Havard²⁾ voor en is nagevolgd bij Dapper (blz. 454). Deze geeft er een juister titel aan nl. *De nieuwe brugh*. Weinig ziet men er van de Cassen *voor*, elders *bij het paelhuysgen*, die der stad f 80 à 100 opbrachten, althans tot 1681, want toen werd de brug geheel vernieuwd en het paalhuis afgebroken. Aan paalgeld dacht men toen niet meer en de kooplui vergaderden sinds lang niet meer in de open lucht; het oude gebouwtje was dus onnut geworden en verdween derhalve. Het als sieraad te behouden, was toen nog veel minder sprake van dan er nu zou zijn.

Wij weten nu, waar denkelijk de schilder geboren is; de tweede vraag is wanneer? Hierop kan ik helaas geen kort en bondig antwoord geven. Volgens zijne huwelijksacte tusschen October 1599 en October 1600. Van al zijne andere en jongere broeders en zusters op één na, heb ik de betrokken doopacte opgeslagen; voor den schilder heb ik mij niet tot de twee gemelde jaren beperkt, maar met het oog op de mogelijkheid van 's mans begeerte om het zij ouder, hetzij jonger te schijnen, ook de vroegere en latere jaren der doopregisters van de Oude en Nieuwe Kerk doorgezocht. Aan den lezer zij het nu overgelaten zich met de opgave 1599/1600 tevredentestellen, of met mij de hier volgende acte als de gewenschte te beschouwen.

In de Oude Kerk werd nl. den 11^{en} December 1599 gedoopt PIETER, zoon van JACOB PIETERSEN, *screyver* en ANNE JANS; getuige was MARY PIETERS. M. i. moet men hier eene verwarring der voornamen van moeder en peet aannemen; daarvoor pleit dat bij den doop der drie oudste kinderen van Jacob Pietersz. Codde (Pieter was het vierde) Anna Pieters als doopgetuige en Mary Jans als moeder wordt vermeld, en de acte dus

¹⁾ Commelin I 625; overeenkomende met het bij Dapper blz. 455 geciteerde, in 1628 uitgeven vers: 1624. *De Nieuwe-rugh vernieuwd met Galerij*.

²⁾ L'art et les artistes hollandais, f. 24.

luiddt, zooals ik die van Pieter zou willen lezen. Dergelijke schrijffouten en misstellingen zijn verre van zeldzaam in de koster- en graafmakersboeken; het beroep van den vader nl. van *scryever* duidt hetzij op dat van paalknecht, hetzij op een daarmede verwante betrekking¹⁾, die dan eene natuurlijke overgang daartoe zou vormen van het vroeger vermeldde van binnenlandsvaarder. In dit laatste geval zou de schilder niet op het paalhuis geboren zijn.

Niet als argument maar toch als ter zake dienende, moet ik ten overvloede nog constateeren dat de Oude Zijds Kapel niet vóór 1602 tot den hervormden eeredienst bekwaam is gemaakt; dat in de Nieuwe Zijds Kapel 1589 het eerst gepredikt en waarschijnlijk niet vóór geruimen tijd na 1600 het eerst gedoopt is; dat de overige gereformeerde Kerken van Amsterdam, de Oude en Nieuwe uitgezonderd, na 1600 gebouwd zijn, dat dan ook alle overige kinderen van onzen JACOB PIETERS CODDE in één dier twee gedoopt zijn²⁾.

Weten wij al niet met zekerheid, of de schilder zijne allereerste levensjaren in het paalhuis sleet, toen hij zes jaren oud was bewoonden zijne ouders het reeds. Was er schilderachtiger omgeving denkbaar, éene, meer geschikt om het voor zulke indrukken ontvankelijk kinderlijk gemoed te boeien, om het kinderoog te gewennen aan harmonie van lijnen en kleuren, om het genre van den toekomstigen schilder te bepalen? Wel wonder dan ook dat uit den jongen Pieter geen zeeschilder gegroeid is; het IJ met tal van in- en uitvarende schepen vóór zich; bij het omwenden het gezicht op het Damrak, zooals het zich vertoonde, vóordat een nijdige korenbeurs halverwege en de achtergevel der koopmansbeurs aan het eind, den wandelaar op de Nieuwebrug dwong zijne ergernis te ontvlieden door zich te verlustigen in den aanblik, dien het ruime sop vóór hem aanbood. Hoe veel uitlokkender op 't doek te brengen en hem juist nader liggende dan „plunderende roovers” en „muziceerende gezelschappen.” Wij zouden die tegenstrijdigheid beter begrijpen, indien wij Pieters leermeester kenden. Hoe gaarne zou ik daarvoor de kennis van een half dozijn neven; als 't moest zelfs van zijn grootvader en verdere ascendenten missen. Maar het was mij niet gegeven diens naam optesporen; wij ontmoeten Pieter het eerst op 23 jarigen leeftijd, op den dag van zijn ondertrouw.

Kerkintekenregister 27 October 1623.

PIETER JACOBS CODDE out 23 Jaeren, schilder, geass. met JACOB PIETERSZ. CODDE zijn vader, woon. op de Nieuwebrug.

MARRITJE AERENTS out 18 jr., wier ouders haer consent aen JAN JACOBS hebben verclaert tot het huwel., woon. op de Kaysersgracht (geass. met NIESGE JACOBS haar meue).³⁾

A handwritten signature in dark ink, likely a reproduction of the original document. It appears to read 'Pieter Jacobs Codde' followed by 'Marritje Aerents' in a cursive script.

1) Begrav. in de Oude Kerk 6 April 1616 Evert Dircks, schriver, won. in St. Olofspoort. Aldaar August. 1599 Claes Janssen, scryever.

2) Den 12^{en} Novemb. 1598 werd gedoopt Pieter, zoon van Jan Pietersen en Mary Jans, Get. Brech Jans. Ik zou dit zelfs niet in nota vermelden, indien niet in het trouwregister der Nieuwe Kerk het huwelijk van den paalknecht was vermeld als van Jan Pieters met Marry Jans.

3) De woorden in parenthesi zijn doorgehaald. Het woord „meue” is onduidelijk; „moeder” staat er stellig niet.

Het belang ligt voor de hand van eenige nadere opheldering omtrent de familie, waartoe PIETER CODDE in zoo nauwe relatie trad. De ouders zijner bruid worden geen van beiden genoemd; moeten wij soms uit hunne afwezigheid afleiden dat zij slechts tegenstrevend toegestemd hadden; in verband met het vroege tijdstip, waarop zij grootouders werden, zouden wij het haast vermoeden. Maar laat ik den lezer met hen in kennis brengen.

Marritje Arents was tijdens haar huwelijk 18 jaren oud; zij was derhalve geboren na October 1604, en vóór die maand van het jaar 1605. Werkelijk vinden wij den 31^{en} Maart van laatstgemeld jaar in het doopregister der Oude Kerk haar naam vermeld als de dochter van Arent Elbertsz., hoedestoffeerder, en Trijn Jansdr; getuige was Niesgen Jacobsdr. Juist is deze acte niet. De naam van 's kinds grootvader van moederszijde was niet Jan maar Jacob. Ter zake doet dit niet, maar het kan strekken tot bevestiging der dubieuze doopacte van den schilder.

Arent Elbertsz. Schilt was 31 Mrt. 1604 ondertrouwd met Trijn Jacobsdr ¹⁾; hij was toen weduwnaar van Griete Claesdr., en blijkens zijne eerste huwelijksintekenacte geboren in 1569/70 als zoon van Elbert Garbrants ²⁾. Dit alles geeft ons nog weinig licht. Ontstoken wordt het pas door de bewoordingen van eene acte van kwijtschelding van 1626. Den 19^{en} Maart van dit jaar werd een huis op de Keizersgracht verkocht door Trijn Jacobs, weduwe van Arent Elberts Schilt, „in zijn leven substituut schout deser stede.” Daar zij hierin bijgestaan werd door PIETER JACOBS CODDE, „haren behouden sone” kunnen wij ons in de persoon niet vergissen. Ook al stellen wij ons dit ambt niet al te zeer verheven voor, blijkt toch uit de instructie van 1613 ³⁾ voldoende dat het gansch iets anders als dat van schoutendienaar was. Den substituten wordt dan ook gehoorzaamheid, (niet aan den schout maar) aan Burgemeesteren bevolen. Zij traden in alle opzichten zelfstandig op; de rolle van bekeuringen legden zij rechtstreeks aan schepenen over en nergens treedt hunne afhankelijkheid van den schout op den voorgrond. In hen ziet men veeleer de politie, afgescheiden van de justitie belichaamd. In de 16e eeuw was er slechts één ⁴⁾, maar 27 Juli 1606 besloten XXXVI Raden op voorstel van Burgemeesteren „ten aensien van 't vergroten deser stad ende aenwasch van Volck” den Schout te doen assisteren met twee goede substituten ⁵⁾. Toch komt in de stadsrekeningen der volgende jaren telkens één voor, totdat 29 Juni 1613 nogmaals besloten werd drie ofte vier bequame mannen tot Commis^{en}. ofte substituten van stadswegen aantenemen ⁶⁾. Twee werden er

¹⁾ Kerkregist. Arent Elberts Schilt, hoedestoffeerder, weduwnr. Griete Claesdr., won. Nieuwebrugsteeg en Trijn Jacobsdr. oud 29 jaren, wonende op de Waal, geen ouders hebbende, geassist. met Lobbrich Elbertsd., haar gewezen stiefmoeder:

²⁾ Kerkregist. in dato 19 Octob. 1591 Arent Elberts, oud 22 jaren, won. N. Z. Achterburgwal met zijn vader Elbert Garbrants en Griete Claesdr. oud 28 jaren, won. Warmoesstraat.

³⁾ Tweede groot Memoriaal fol. 245. v^o.

⁴⁾ Zie de lijst bij Commelin blz. 419 en hunne aanstellingen, allen in de betrokken Gr. Memorialen. Gheryt Claesz. den 31^{en} Augustus 1568 benoemd, wordt er aangeduid als „in de gulden poort”. Pieter Strijcker is niet 1596 maar 15 Januari 1597 aangesteld.

⁵⁾ Vroedschapsresolutiën n°. 10 fol. 103.

⁶⁾ Vroedschapsresolutiën n°. 11 fol. 83.

toen aangesteld, Haen en Vlasvat¹⁾ Wie van hen Arent Elberts was, is niet twijfelachtig. Wel is waar wordt hij in de Rapiamus nooit anders dan door zijn toenaam aangeduid²⁾, in die van 1626 evenwel wordt gesproken van Pieter Janszoon Vlasvat, zoodat de naam van Haen wel op Arent Elberts moet doelen³⁾. Schout Haen, want zoo heette hij in de wandeling, is geen onbekende in de Amsterdamsche geschiedenis. Toen in 1617 de Remonstrantsche bijeenkomsten door het grauw gestoord werden, bracht zijne weifelende houding hem in verdenking van sympathie met de plundersaars. Hun opzet zou daardoor niet weinig bevorderd zijn⁴⁾. Wagenaar, die dit mededeelt, doet het voorkomen, alsof de naam Haen, niet bijnaam maar familienaam van den onderschout zou geweest zijn. Toch was het niet anders dan eene herinnering aan diens vroegere woning in de Warmoesstraat⁵⁾. Het ouderlijke huis had, naar wij zagen, op de N. Z. Achterburgwal gestaan en reeds in 1604 was de Nieuwebrugsteeg boven de eerste echtelijke woonplaats verkozen, maar het vroegere uithangteeken had zich zoozeer met den bewoner van het huis vereenzelvigd, dat diens familienaam als 't ware in vergetelheid geried. De substituut was SCHOUT HAEN, zoowel in den mond des volks als bij Burgemeesteren. Dat hij eigenlijk Arent Elberts Schilt VAN HOORN heette, bleek mij alleen uit een genealogie van dit geslacht, die de heer A. de Roever mij welwillend ten gebruike afstond en waarvan ik in nota een uittreksel geef⁶⁾.

In officieele stukken vond ik hem nooit aldus genoemd. Zooals wij gezien hebben was hij, wellicht bij de verandering zijner maatschappelijke positie, naar een deftiger woning verhuisd op de oostzijde van de Keizersgracht tusschen Brouwersgracht en

¹⁾ Zie Resolutieboek van Burgemeesteren I fol. 31.

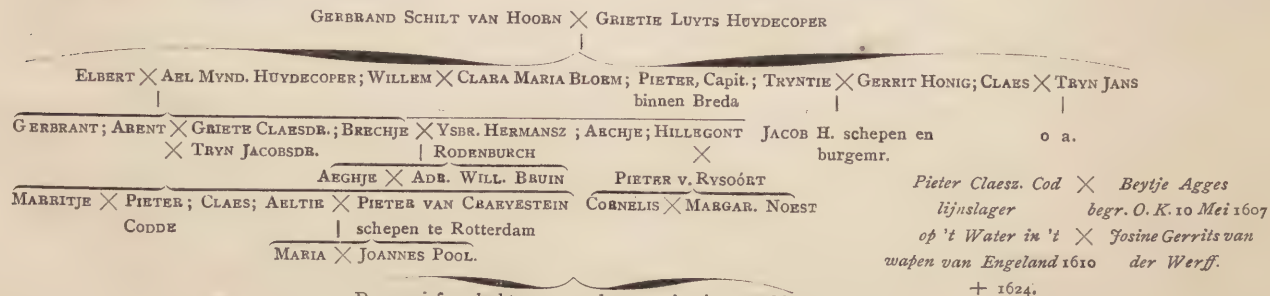
²⁾ Het eerst in die van 1614, met ingang van wedde ad f 800 in Septemb. 1613.

³⁾ Commelin en Wagenaar I 462 had ik in de eerste plaats geciteerd, indien zij de samenvoeging der namen door een enkele officieele aanhaling gestaafd hadden. Zie ook hieronder het testament van *Marretje Schilt, alias Haen*, eene uitdrukking, die mij lang onverstaanbaar bleef.

⁴⁾ Wagenaar I 462.

⁵⁾ Oude Kerk 22 Juli 1592 Kind van Arent Elberts in die witte haen begraven; Oude Kerk 6 Decb. 1594 Kint van Arent Elberts in de witte haen in de warmoesstraat begraven.

⁶⁾ Tenzij descendenten den door hen geadopteerden naam ook aan hunne voorouders toegekend hebben.

De cursief gedrukte namen komen niet in gemelde genealogie voor, maar werden mij bekend door het bewijsregister der Weeskam. in dato August. 1628.

Heerestraat gelegen. Aldaar overleed hij omtrent 1625; den 19^{en} Maart van het volgende jaar verkocht zijne weduwe het huis aan Pieter Jacobs Olieslager ¹⁾.

Er is geene sterke verbeelding toe noodig, om zich voortestellen, hoe de kennis-making tusschen Pieter en Marritje ontstaan was; immers haar vader woonde in de Nieuwebrugsteeg, die de zoon van den paalknecht allicht dagelijks passeerde. Daarentegen was de Ykant en de Nieuwebrug de aangewezen wandel- en speelplaats voor de bewoners der aangrenzenden stegen en straten. Bescherming van het meisje door den ruim vier jaar ouderen Pieter tegen overlast van kwājongens; schuitje varen op den breeden stroom, waarop de knaap zich van kindaf wel moest thuis gevoelen; onze phantasie heeft hier ruim spel; zeker intusschen was de hoedestoffeerder niet zulk een aanzienlijk man, dat zijn dochtertje geen passende speelnoot zou zijn voor Pieter van den paalknecht. Mocht de onderschout, bewoner der Keizersgracht, de oude verbinding soms hebben willen verbreken, het bleek toen te laat te zijn; uit de kinderlijke genegenheid hadden zich ernstiger gevoelens ontwikkeld, en enkele jaren vóór zijn dood moest hij zijne toestemming geven tot een huwelijk zijner 18jarige dochter met Pieter Jacobs, wel is waar schilder maar toch altijd zoon van den paalknecht en zwager van een koekebakker.

Een klein half jaar later werd het huwelijk gezegend met een dochtertje, dat door de ouders CLARA genoemd werd ²⁾, denkelijk naar zijn tante, de vrouw van gemelden koekebakker. Of dit kind in leven is gebleven en of het broertjes of zusjes heeft gehad, ik kan den belangstellenden lezer niet met zekerheid hieromtrent inlichten, maar ik betwijfel het. Waar het geboren is m. a. w. de eerste echtelijke woning van den schilder kan ik met meer waarschijnlijkheid aanwijzen. De huizen in de Jodenbreestraat tusschen de Lazarusteeg en het Markenplein, die nu de Openbare school n°. 14 vormen aan de achterzijde van het politiebureau der 3de sectie behoorden in de 17^e eeuw aan het Leprozenhuis. Het derde daarvan „van de poort aff” werd in 1631, en denkelijk reeds in 1628, bewoond door P^r. CODDEN ³⁾. Een naamgenoot van onzen held was dit niet, want in het verponding-register van 1650—’53 wordt voor hetzelfde huis als huurder der Leprozen aangewezen: PIETER CODDE, schilder ⁴⁾. Niet onmogelijk is het natuurlijk, dat deze de allereerste jaren van zijn huwelijk elders gewoond heeft en pas door den dood van zijn schoonvader in staat gesteld werd een nieuwe woning te betrekken, geriefelijk genoeg om er 35 jaren lang verblijf te houden. Zijn eigen vader had evenmin als Arend Elberts de geboorte

1) Kwijtsch. regist. B fol. 218 Tryn Jacobs wed. van Arent Elberts Schilt, in zijn leven Substituyt Schout deser Stede geassist. met Barent Hermans Backer, haren swager en voochd in desen, P^r. Jacobs Codde, haren behouden soon; Corn. Pieters, schrijver op de Convoy en d^rvsz. Barent Hermans hare vierendeelen enz. Het huis was belend Gysb. Jansz. Cloeck aen de noortzijde en Claes Jansz. timmerman aan de suitzijde.

2) Gedoopt in de Oude Kerk 25 April 1624 Clara; vader: Pieter Jacobs, schilder, moeder: Marytje Arendsdr. Getuigen: Jacob Pieters en Lubbert Dirks.

3) Quoyer van de quotisatie van den 200^{en} penningh voor 1631, gedresseert naet quoyer van den lesten 200^{en} penn ingewillicht anno 1628 fol. 154 v.

4) Wijk II; fol. 158.

van beider kleinkind lang overleefd. Reeds in November 1624 was hij, even als deze op omtrent 56jarigen leeftijd overleden.¹⁾ Dat het er in het paalhuis niet pover uitzag, blijkt voldoende uit den reeds vroeger vermelden verkoopceel van den inboedel²⁾. Behalve een rijk voorziene linnenkast en niet alledaagsche vrouwekleederen werden er verscheidene schilderijtjes, zilveren bekers en ringen verkocht en zelfs een fluweele tas met zilveren ketting aan Jan, den oudsten zoon voor *f* 5—10 toegeschat. De totale opbrengst bedroeg dan ook *f* 1058—4—8, boven de onkosten ad *f* 52—18. Bovendien werd den kinderen nog voor een bedrag van *f* 283—1 gepryseert. De daarbij met name genoemden waren Jan, Claes, Pieter, Jannetje, Dirck en Lysbeth. De twee slaaplakens, de ijzeren pot, het ovaaltjen en het linnengoed dat aan onzen Pieter toegekend werd, achtte hij blijkbaar voldoende souvenirs aan het ouderlijk huis; op de vendutie kocht hij niets. Mogen wij soms in de onder den hamer gebrachte schilderstukjes zijne eerste kunstproeven zien? enkelen brachten voor dien tijd tamelijke prijzen op, althans meer dan stuivers, als zoovele anderen. Pieter stelde er evenwel geen prijs op; zij gingen allen in vreemde handen over, wij zullen ze echter toch even memoreren. Behalve zes, waarvan het onderwerp niet nader aangeduid wordt en een waarop een *koocken* te zien was, die voor *f* 7—5 van de hand ging, waren er drie met bijbelsche voorstellingen nl. een met *Jacob en Esau* dat *f* 1—1, een met *de benedictie van Ysaac*, dat slechts 16 stuivers waard geacht werd en een *tavreel van Juda en Tamer*, dat voor *f* 8—10 verworven werd door *Lazarus*, een naam of aanduiding die onder de koopers van dien tijd vaak voorkomt.

Het is natuurlijk ook mogelijk dat bij Pieter niet de wil, maar de middelen ontbraken; de omvang van dezen is ons trouwens niet onbekend; in 1631 althans werd hij geschat, *f* 1000 gegoed te zijn, terwijl in 1650 de huurwaarde zijner woning, dezelfde als die van 1631, op *f* 160 getaxeerd werd, voor dien tijd zooal niet hoog dan toch verre van armoedig. Rembrandt's woning wel is waar, een dertig à veertig huizen verder gelegen, werd toen geacht eene huurwaarde van *f* 350 te hebben. Rembrandt, hoe gaarne zouden wij weten of de, zij 't dan ook verre nabuurschap eenige vriendschappelijke betrekking tusschen beide kunstgenooten gewrocht heeft. De leerling kan CODDE van den hoezeer boven hem staande, dan toch acht jaar jongeren niet geweest zijn. Zijne oudstbekende schilderij dagteekent van 1627, dus verscheidene jaren, voordat Rembrandt zich te Amsterdam vestigde. Was dat stuk niet gedateerd, dan zouden wij CODDE toch reeds in dit tijdperk als zelfstandig schilder kennen uit de opdracht door den auteur *aen den E. E. Sr PIETER CODDE, Konstigh Schilder tot Amsterdam* van het tooneelstuk:

Tyrus. Belegeringhe en Ondergangk door de laeste veroveringhe van Alexander de Groote, Coninck van Macedonien, de derde Monarch der bewoonder werelt. Anno

¹⁾ Begraven Oude kerk 25 November 1624 Jacob Pyetters Kodt, wonende op dye nywe brug *f* 8.—

²⁾ Register van boedelverkoopingen ter Weeskamer in dato 17 Februari 1625 zie het Bewijsregister in dato 25 Novb. 625 en hiervoren blz. 13 en 16.

Salutiis 1627 Idus Februarii In Amsterdam. Op het spreekwoord: Hoogmoet komt voor den val.
Die *toeygening* geschiedde in het hier volgende lofdicht dat aan het tooneelspel voorafgaat:

Doen ick onder U Pinceelen
Sagh den Alexander speelen
't Treurspel met sen minne-broer
Docht ick (wonder) wat verscheelen
Op des werelts treurtooneelen
De eewen aan der eewen snoer
Dese toond haer blij en jonstigh
Geene stuurs, maar die kan konstigh
Vleyen, d'ander braeckten fenijn.
Dese vlucht de hellebaerden
Die met uytgetrocken swaerden
Komt als vriend in vijands schijn
Dit en diergelijk verander
Sagh ick in uwe Alexander
Daerop mijn Melpomen rees
Om mijn stoffe te bereijen
Om mijn graege geest te weijen
Die den val van Tyrus prees
Dese dan mijn Vriend vereer ick
U en door deselve leer ick
Al het kransigh hoofsch geswier
Alle staeten, alle rycken
Datse dese klippen wycken
Op de toonen van mijn lier.

U EE. genegen vrund

E. HERCKMANS. 1)

Moeten wij hier aan een tot dusver onbekend schilderstuk van PIETER CODDE denken en de eerste proeven van dezen in het historische genre zoeken? Of doelt bovenstaand gerijmel soms op door CODDE geschilderde tooneeldecoratiën²⁾. Het antwoord moet ik schuldig blijven. Ook hier zweeg het archief, waar het er op aankwam den schilder als zoodanig aan het werk te zien, terwijl tal van onbeduidende bijzonderheden, die slechts tot de omlijsting der biographie konden bijdragen, voor het grijpen waren. Maar al bleef zijn atelier veelal voor ons gesloten; in zijn huiskamer konden wij hem enkele malen bespieden en geen huiselijk geluk was het, dat wij daar gadesloegen. Zeker, een blijmoedige stemming heerscht er in het hier volgende minnedicht, voorkomende op blz. 243 van *Hollands Nachtegaelken*, uitgegeven tot Amsterdam bij Jacob Pieters Wachter 1633. Dat het van de hand van den schilder is, vind ik geen reden te betwijfelen. Deze was tijdens de uitgave van den bundel 33 jaren oud en zeer mogelijk komt het reeds in een vroegeren bundel voor. Ook ken ik wel andere Pieter Jans en Pieter

1) Zijn zinspreuk was blijkens het slot van zijn stuk: *Ne cui invidias*. Zie omtrent Elias Herckmans, van der Aa in voce.

2) Wijbrands, Het Amsterd. Tooneel blz. 44; Rodenburghs Alexander dateert evenwel van 1631.

Jacobs Codde, maar geen enkele, die eenigszins als de auteur van dat gedicht in aanmerking kan komen. Veel valt er overigens niet uit optemaken; wij leeren den zinspreuk van den schilder kennen, maar of de gevoelens in het gedicht uitgedrukt gepantaseerd waren, of het nog uit de dagen zijner verkeeringsperiode met Marritje Arends dateerde, of het werkelijk z. t. z. geadresseerd en verzonden is, wij weten er niets van en kunnen er geen enkele conclusie uit trekken. Maar men leze het gedicht zelf.

Op de wijze: *'t Windeken daer den Bosch afdrilt.*

Waerom vlucht ghij Millibe
Toch so schielyk na u Vee,
Loopt niet harder
Van u Harder,
Die u al zijn schaepjens jont
Om een kusjen van u mondt.

Al 't geen ick heb dat is voor u
Waerom zijt ghy toch soo schu
Ach mijn leven, u te geven
In het bruyn beschaduw't Wout,
Daer hem 't quelend Wilt onthout.

Hoe grontjes ist hier, en hoe soet
Ruyckt o Lief u Roosen-Hoet,
Van die Roosjes, maer de bloosjes
Van u wangetjes verdooft,
Al de Bloemjens op u hoofd.

U handen wil beschame me
Al het wit- gevlockte mee,
En u voetjes, die soo soetjes
Sijn gestrict geciert soo eel,
Als men schildert met een pinceel.

Ach! Princes voor wien ick kniel,
Ach beheerster van mijn ziel,
Die mijn sinne dus doen minne,
Loont mij met gelijcke loon,
Want ick u myn liefde thoon.

P. I. CODDE, *Soeckende verwerf ick.*

Reeds meermalen heb ik gezinspeeld op ongelukkige huiselijke omstandigheden van onzen PIETER CODDE; het wordt tijd den lezer daarmede bekend te maken. Ruim vijftien jaren zijn er verlopen, sedert wij den schilder betrapten op het kweelen van een minneliedje; vijftien jaren, gedurende welken wij hem alleen uit zijne werken kennen, jaren vruchtbaar voor zijn talent, maar ook rijk aan onrust voor zijn particulier leven. Wij kennen evenwel alleen het effect van den storm. Den 25^{en} April 1646 nl. compareerde voor den notaris Laurens Lamberti „d'Eerbare MARITJE ARENTS SCHILD, huys-

vrouwe van PIETER CODDE, doch van den selven van tafel en bed door den E. gerechte alhier gescheyden, tegenwoordigh wonende op de Egelantiersgracht binnen deser stede''¹⁾. De aanleiding tot deze scheiding kennen wij niet; het rechterlijk archief loopt niet ver genoeg terug, maar dat de schuld bij MARITJE te zoeken was, zal ons straks blijken. Zij wenschte nu haar testament te maken. „Haer doode lichaem zoû „begraven ende gelegd'' worden „int graffstede 't welck zy leggende'' had in de Capelle, genaemt de H. Stede, by de deur op 't Rockin uyt te gaen'', welke grafstede zij legateerde aan haren neef CORNELIS PIETERSZ. VAN RIJSOORT. Diens dochter HILLEGONTGHE besprak zij „alle de clederen, kleynodiën en juweelen tot haer lyve behoorende, terwijl MARIA CRAEYESTEIN, de dochter van haer suster AELTJE alle huysraet, inboedel, schilderijen ende silverwerk zou erven. Wij kennen geene andere kinderen van Aeltje, dan deze Maria, gehuwd met JOANNES POOL, zij schijnt echter broertjes of zusjes gehad te hebben; immers Marretje stelde vòorts tot haer erfgenaemen de kinderen van haer halve suster Aeltgen Arents voorn.²⁾

Haer broeder CLAES schijnt dus toen reeds overleden te zijn, tenzij zij hem passeerde even als andere neven en nichten, die haar even na bestonden als gezegde Cornelis van Rijsoort. Wanneer haar doode lichaam in de Nieuwe Zijds Kapel ter ruste is gelegd weet ik niet; denkelijk voór 1658, anders zou haar nalatenschap in de registers der Collaterale successie geboekt zijn³⁾, evenwel na 1651 want toen beproefde Pieter Codde eene poging tot verzoening, althans hij deed onderzoek naar den levenswandel en de gemoedsstemming van Marretje. Waarom hij bij dat onderzoek voor getuigen zorgde en met welk doel hij daarvan door den notaris van Nieuland eene acte liet opmaken⁴⁾ is mij duister. Die getuigen waren S^r. WILLEM KALFF, capiteyn van de ratelwacht oud 50 jaren en S^r. HEEREMAN ELLERTS, Coopman oud omtrent 25 jaren. Zij getuigden op zekeren avond ten clocke omtrent zes uyre ten huize van S^r. Pieter Codde, schilder gekomen te zijn, Capiteyn Kalff casuelijck, de andere daartoe ontboden zijnde. Het onderzoek had bestaan in de ondervraging van zekere MARRITJE ROBERTS, die toen 26 jaar oud was, negen jaren lang bij „Marri Schild, alias Haen'' als dienstmaagd gewoond had en dus volkomen van hare levenswijze op de hoogte kon zijn.

Bij dat verhoor waren tegenwoordig geweest PIETER CODDEN, makelaar en zijne huisvrouw⁵⁾ en daar de deur van de kamer wijd openstond en deze onder het vertrek lag, waar de beiden getuigen zich bevonden, konden dezen alles „perfectelijk hooren.'' Genoemde Marritje Robberts nu door den schilder „ondervraeght zijnde, wegens het comportement van zijn huysvrouw'' legde daaromtrent allermintst loffelijke getuigenis af. Zij

¹⁾ Blz. 135.

²⁾ Den 2^{en} Augustus 1635 worden Pieter Codde en Dirk Rodenborch als voogden genoemd over de kinderen van Symon Pietersz. van Craaienstein te Delft bij Aeltgen Arents Schilt. Mr. A. de Roever deelde mij dit mede.

³⁾ Het oudst bewaarde begrafenisboek der kapel begint met 1657.

⁴⁾ In dato 16 October.

⁵⁾ Oomzegger van den schilder, zie de geslachtslijst.

noemde enkele personen, wier namen hier niet ter zake doen, die langer en op andere uren den welvoegelijk was bij Marritje bezoeken hadden afgelegd of wel gedurende korter of langer tijd met haar als man en vrouw geleefd hadden.

In verband met de vraag, waartoe dit verhoor eigenlijk diende, is niet onbelangrijk dat de schilder daarna „de voorsz. dienstmaeght wel twee a driemalen afvraegde off zyn vrouw noyt leetwezen off berouw gehad hadde van haer quaet leven”; waarop het antwoord luidde, dat dit wel degelijk het geval was geweest, en dat zij dikwijls daarover geschreid had. Het is de vraag, of ook op dit laatste de bewering doelde dat Pieter Codde, de makelaar het door Marritje Robberts verklaarde even goed wist en daaromtrent getuigen kon als zijzelve. Meende zij bij dat verhoor wellicht dat hij er met zijne vrouw alleen bij was, toen zij vernam dat ook anderen het gesprek afgeluisterd hadden, bevestigde zij hare verklaring voor den notaris, die op verzoek van den schilder de getuigenis dier verborgen getuigen had te boek gesteld.

Maar de getuigenis der oude dienstmaagd was blijkbaar niet afdoende of overtuigend genoeg, althans veertien dagen later, den 30^{en} October verschenen, nu voor den notaris J. Hellerus, de schoutsdienaar Jan Valois met zijne huisvrouw Christina Anseel, om op hun beurt verzwarende getuigenis afteleggen omtrent „Maria Schilt, alias Haen, jegenswoordich huysvrouw van St. Pieter Codde, op de Egelantiersgracht alhier.” Daaruit bleek dat deze reeds tien à elf jaren geleden een zeer lichtzinnig leven geleid had en reeds toen dus, dus omstreeks 1640, niet meer met haren man samen woonde. Verschillende kleine bijzonderheden, die zeer voor het geheugen der deposanten pleiten, werden in geuren en kleuren te boek gesteld en daardoor o. a. ook een schel licht geworpen op de intime verhouding der schuldige tot „eenen genaemt DE POTTER, synde schilder. Dat dit de bekende Pieter Potter was, zal wel niet betwijfeld worden.¹⁾

Wat den schilder bewogen heeft tot zulk een openrijten der oude wonde is mij onbekend gebleven; dat niet het overlijden zijner echtgenoot daartoe de aanleiding was, bewijst de uitdrukking *jegenswoordich* in de laatstgemelde acte; uitlandig was hij niet geweest, althans de woning, die hij met haar bewoond had, huisvestte hem nog in 1653; mogelijk, maar niet waarschijnlijk had in weerwil van al het gebeurde er eene toenadering en verzoening plaats, wij vernemen verder van Marritje Arends niets en ontmoeten den schilder niet vóór zijne verhuizing naar de Keizersgracht in 1657.

Uit eigen verkiezing heeft hij denkelijk de woning, waarin hij zoolang vertoefd had, niet verlaten; maar Leprozenmeesteren namen waarschijnlijk de huisjes, totdusver door hen verhuurd zelf in gebruik²⁾ en Pieter Codde moest met zijn lotgenoten een goed heenkomen zoeken. Hij vond dit, zooals gezegd op de Keizersgracht tusschen

¹⁾ Ik ben de kennis hiervan verschuldigd aan de vriendelijkheid van den Heer A. Bredius.

²⁾ Na 1658 wordt in de Verpondingregisters de uitdrukking: *de Leprosen per Pieter Codde* vervanger door *de Leprosen p. de Leprosen*.

de Huidenstraat en Leidsche gracht in het huis, dat thans het no. 385 draagt en het eigendom is van Mevr. de Wed. Croockewit. De welwillendheid, waarmede de eigenaars der aangrenzende perceelen, de heeren Beets en Mr. Karseboom mij inzage hunner eigendoms-papieren verleenden, verschafte mij hieromtrent zekerheid.

De schilder wenschte blijkbaar eene tweede, verplichte verhuizing te voorkomen; hij kocht althans den 7^{en} Januari 1657 het betrokken huis met twee woningen daarachter, uit de nalatenschap van Simon Gerrits voor de som van *f* 5000.¹⁾ Aan de Zuidzijde grensde het aan *Stadts erven* m. a. w. de Stadssteenhouwerij, die omtrent 1663 naar de Baangracht verplaatst werd, aan de noordzijde was Pieter Verhagen de naaste buurman. Dit huis bewoonde PIETER CODDE tot aan zijn dood, dus nog ruim twintig jaren. Of hij er veel geschilderd heeft? Dat geen zijner stukken een latere dagteekening draagt dan 1642 is ten deze geen bewijs; ontbrak de lust hem een genrestukje op het doek te brengen, dan gaf toch allicht eene of andere bestelling eene gewenschte aanleiding om het penseel ter hand te nemen. Dat hij ook als portretschilder werkzaam was, blijkt uit den inventaris der nalatenschap van Mr. F. W. van Loon, in 1708 opgesteld.²⁾ Onder andere schilderijen komt daarin voor „een groot familiestuk van diverse portraits door PIETER KODDEN”, geschat op *f* 200 door den makelaar Jan Pietersz. Soomer. Van andere schilderijtjes kan ik alleen zeggen dat er allicht enkelen van, van zijne hand waren. De waarde, waarop zij getaxeerd werden, doet ons het gemis van zekerheid hieromtrent niet al te zeer betreuen.

Had ik in de familie van den tooneeldichter een paar faillissementen te vermelden, ook één der bloedverwanten van den schilder overkwam dit, nl. zijn oomzegger, den bovengenoemden makelaar, Pieter Codde. Den 20^{en} Februari 1663 werd zijn boedel onder curatele gesteld, reeds acht dagen te voren was hij geïnventariseerd en op eene waarde van *f* 332—10 geschat. Toereikend was dit zeker niet om de vordering van *f* 850 te voldoen, die Jan Michielse Raven had ingebracht als grond voor zijn verzoek tot faillietverklaring. Hem werd intusschen toegestaan den bewusten inboedel tegen het bedrag, waarop het getaxeerd was tot zich te nemen. Van de schilderstukken, wier waarde in dat bedrag begrepen was vermeld ik alleen de voornaamsten met aanduiding dier waarde. In het voorhuis hingen er zes nl. één met zes troniën (*f* 8.—), een ander, daarin eenige boomen, een derde, daarin een boom en eenige personaasien (*f* 4.—); een vierde, daarin een bovenhuis en een boom (*f* 4.—). De twee overigen waren stillevens nl. een tafel met een roemer en eenige limoenen (*f* 3.—) en een tafel, met een porceleyne com en kan. In de sijdclamer waren de pièces de résistance nl. twee conterfeytsels van Codde en deszelfs huysvrouw te zamen *f* 24.— waardig geacht; een schilderijtje, daarin een paert en een hengelaar, zou, meende de schatter slechts *f* 3.— en een ander, met een tafel

1) 5e register van afschrijvingen bij decreet fol. 151. 13e register van de dekreeten fol. 136.

2) Fol. 48 Archief der Weeskamer.

daerop een roemer en een doorsneden limoen slechts *f* 1.10 kunnen opbrengen. Men ziet; schitterend was de collectie niet en de vraag rijst van zelf bij ons op, of er voor den oom geldige reden bestond om den makelaar zijne hulp te weigeren en de executie te doen doorgaan. Er was geruimen tijd verlopen sinds 1651, toen hij zijne hulp bij het verhoor van Marritje Roberts inriep, lang genoeg voor dezen om den erfoom aanleiding tot misnoegen te geven; hoe het er in allen gevalle in 1663 tusschen hen uitzag, in 1669, toen de schilder zijn testament maakte, was van onterving geen sprake, ook al werd de eene neef boven den andere bevoordeeld. Den achtsten October van dit laatste jaar verscheen voor den notaris Jacobus Hellerus „d'eersame S^r. Pieter Kodde, konstrijck schilder, wonende op de Keyzersgraft binnen deser stede, sieckelijk van lichaam, nochtans gaende en sijn verstant, memorie ende spraek ten volle gebruyckende". Had wellicht de dood van Rembrant onzen Codde herinnerd aan de zekerheid des doods en de onzekerheid der ure van dien? Wij willen hopen dat het testeeren hem niet verhinderde sijn grooten kunstbroeder ten grave te geleiden. Wij weten, dat dienzelfden achtsten October diens stoffelijk overschot in de Westerkerk bij wierd gezet en wij zouden Pieter Codde ongaarne missen onder de velen, die naar wij hopen, de laatste eer bewezen aan hem, dien een geijekte, maar dan ook juiste uitdrukking, kroont als den vorst der Nederlandsche schilders.

Tot „zijne eenige en universele erfgenaem eeuwiglyck ende effelyck" benoemde Codde zijne zuster Elisabeth en in gevalle van vooroverlijden hare descendenten. Zij was omtrent vijf jaren jonger dan de schilder en sinds 1630 gehuwd met Hans de Reiger, die destijds het beroep van pasteibakker had uitgeoefend maar later het postje van doodgraver aan het Karthuizerskerkhof verkregen had. Of zij alleen van de vele broërs en zusters van Pieter nog in leven was, en of alleen de oudsten Claertje en Jan kinderen hebben nagelaten? Ik weet het niet; zij alleen echter werden in het testament bedacht en wel met „alle Tekenkunst, soo schilderijen, Tekeningen, Prenten, Plaesterwerk ende voorts alle syn testateurs schildergerieetschap." Dit alles zou „egalyck ende voor vyff gelycke portiën verdeeld worden tusschen Tryntje Claes, Marritje Claes en Annetje Claes, dochteren van (Pieter's) overleden zuster Sa^r. Clara Jacobs Codde ende Pieter Kodde (de makelaar) en Catharina Codde, kinderen van sijn overleden broeder Jan Jacobs Kodde".

Clara's echtgenoot, Claas Hectors, de koekebakker in de drie druiven op den Nieuwendijk¹⁾, waar Elisabeth na den dood harer ouders verblijf had gehouden, was waarschijnlijk in 1669 even als sijn vrouw overleden. Maar de drie genoemde meisjes waren niet zijne eenige kinderen; sijn oudste zoon Hector scheen evenwel minder in de gunst bij sijn oom te staan dan zijne zusters. Van het hun in het testament beschrevene was een en ander uitgezonderd; vooreerst des testateurs conterfijtsel dat de erfgename, syn suster Elisabeth zou bekomen en dan voor ALBERT JANS . . . syn testateurs oude discipel een stuckje schilderye by he . . . geschilderd, by denselven

¹⁾ Begraffenisregister Oude Kerk 2 October 1626; een kind van hem werd toen begraven.

Albert Jans uyt te kiezen" en voor Mr. JAN een bancketschilderye van HANS VAN ES.

Hier zijn een paar namen, die ons een oogenblik moeten bezighouden. Beginnen wij met laatstgenoemden. Van Hans van Essen deelde ik in het Kunsthistorisch Archief (V blz. 13) den ondertrouw mede met Anna Jans in dato 20 December 1636. Later bleek mij uit de Legghere van het Antwerpsche St. Lucasgilde dat hij in 1601 als leerling bij den schilder HAECK was ingeschreven, en in 1609 aldaar als vrije meester ontvangen was. Reeds vroeg schijnt hij hierheen verhuisd te zijn, immers den 29^{en} October 1619 huwde hij alhier met MARY SYBRANTS de weduwe van den goudsmit ANTHONY BOONHOFF. In 1633 leefde zijne vrouw nog, want op 10 Maart maakte zij vóór den notaris Laur. Lamberti haar testament, waarin zij de kinderen van hare voordochter Geertruyd Boonhoff met deze zelf tot hare erfgenamen benoemde. Zij woonde toen in een slopje over de St. Jansstraat op een kamer van 't huis van HANS AUXBREBIS. Of zij dus ook gescheiden van haar man was, weet ik niet en doet er nu ook niet toe. In 1634 werd die scheiding, zoo zij al bestond, bestendigd, immers op 19 Decemb. van dat jaar bewees de schilder aan Maria en Jan, de nagelaten kinderen van Jan Goverts (wijnkoper) en Geertruyt Boonhoff de erfenis hunner grootmoeder. In 1636 hertrouwde hij, zooals wij gezien hebben; den 11^{en} December 1642 fungeerde hij nog als getuige bij erfeniskwestie's in zake de nalatenschap van JAN ANDRIES, omtrent 1594 te Amsterdam geboren uit het huwelijk van den zilversmit Andries Henricks met Trijn Sybrants¹⁾, maar later als JEAN DAUDRY te Toulouse gehuwd met Magdalena Noyers en aldaar als Mr. schilder overleden. Na 1642 komt onze Hans van Essen niet meer voor.

En nu ALBERT JANS, want Mr. JAN is te onbepaald aangeduid om eenige vingerwijzing te geven. Dat een noodlottige brand ook juist de bewuste namen moest onleesbaar maken! Reeds spoedig meende ik, wel is waar dien Albert Jans te herkennen in dien A. J. DUCK, wiens stukken zoo vaak met die van Codde verward zijn. Besproken is deze in Bode's Studiën (S. 134—141) en door A. Bredius in het Archief V blz. 288. Laatstgenoemde ziet in het geentrelaceerde A.I. de onderteekening van Jacob Duck, die in Utrecht zijn opleiding genoten had en later lang in den Haag woonde. Van die twee letters heeft echter Bode nooit de I alleen aangetroffen, maar daarentegen wel vaak de initiaal A. zonder toevoeging der andere letter. In de onderteekening A. I. Duck den naam JACOB AZN. te lezen gaat dus niet aan; en afgescheiden van den veeschilder Jan le Ducq en den Utrechtschen Jacob Duck zijn er dus van zekeren A. Duc stukken in den trant van Codde bekend. Dat dit Albert Janszoon zou zijn is niets dan eene conjectuur. Jacob Azn. evenwel is hij, blijkens de ondervinding van Bode, evenmin. Dat het bestaan van een derden gelijknamen schilder onzeker is, zal ik gaarne erkennen maar A. Duc is

¹⁾ Bewijsregister Weeskamer in dato 23 Decemb. 1638; in dato 19 Maart 1643 wordt JACQUES DE VILLE, schilder als borg genoemd.

nu eenmaal geen Jacob Duck; het laatste woord over de schilders van dien naam is in allen gevalle blijkbaar nog niet gesproken. Maar, revenons à nos moutons, in casu Pieter Codde.

Niet alleen zijn kunstkabinet zonderde hij uit van zijne erfstelling. Een niet onbelangrijk legaat viel ten deel aan zijn dienstmaagd BARENTJE WILLEMS. „Ten respecte ende insichten van de lange ende oude diensten, die sij hem bewezen” had „ende nogh dagelyks” bewees, vermaakte hij haar alle zijne gereede penningen en gelden, al zijn zilverwerk, zijne bedden, peluwen, lakens en dekens, al zijne kleederen en bovendien nog keukengereedschap, ter waarde van *f* 25.—, naar keuze en volgens taxatie. Ontevredenheid der nabestaanden over zulke liberaliteit ten opzichte der dienstbare was te voorzien; haar legaat was allicht grooter dan het hunne, maar om alle oppositie te voorkomen en om zeker te zijn, dat zijne Barentje het haar toegedachte rustig zou genieten, bepaalde hij uitdrukkelijk, dat wie tegen haar querelleerde of haar ten opzichte van het haar nagelatene eenige moeielijkheid in den weg legde, zelf van de erfenis geheel uitgesloten zou zijn. Overbodig of niet, de bedoeling dezer bedreiging werd bereikt; Barendje kwam in het rustig bezit van haar legaat, maar vooreerst nog niet.

Hierover zal zij echter niet geklaagd hebben, want het wachten droeg haar goede vruchten. Pieter Codde, hoe ook „sieckelyck van lichaam” overleefde zijn gang naar den notaris Hellerus nog vele jaren. Wellicht knapte hij weer op en kon hij in 1671 een werkzaam aandeel nemen aan eene taxatie van schilderijen.¹⁾

Zijn testament bleek zelfs voorbarig te zijn geweest, daar 22 Septemb. 1676 zijn zwager Hans de Reiger in de Nieuwe Kerk en 1 April 1678 zijne zuster Elisabeth in de Oude Kerk ter ruste gelegd werd. Bij vooroverlijden waren hare descendents geïnstitueerd; in 1669 zullen zij er dus wel geweest zijn, want verwachten kon de 65jarige Elisabeth ze bezwaarlijk meer. Of ze in de negen jaren, die er voor Pieters dood nog verliepen overleden zijn? Zoo ja, profiteerden niet hunne neefjes en nichtjes er van; zoo neen, werden zij nog meer uitgesloten dan deze. Toen Pieter Codde den 12^e October 1678 in de Oude Kerk naast zijne zuster begraven was²⁾, liet hij zijne dienstmaagd Barentje Willems na als eenige en universeele erfgename. Er is dus blijkbaar een tweede testament geweest, wellicht in den zomer van 1678 na den dood van Elisabeth gepasseerd, zijne beschikkingen omtrent zijne teekeningen en schilderstukken zal Pieter daarin wel bevestigd hebben, veel genoeg zou Barendje daarin toch wel niet hebben gehad, tenzij om ze te gelde te maken. Behalve het haar in het eerste testament beschrevene, erfde zij nu nog het huis, waarin zij met haar meester zoolang gewoond had. Andere bezittingen, den collateralen impost subject waren er niet; zij werden althans niet aangegeven³⁾.

¹⁾ Bode S. 614.

²⁾ Handboekkapel no. 35, 2^e laag; Pieter Codde, schilder, van de Keyzersgraft.

³⁾ 3^e register der collaterale successie, fol. 204 v°.; 20 Januari 1679 door Jan Zeeuw, Craenmeester aen de buytekant van nieuweyland; begr. Zuid. Kerk, 6 Sept. 1690, Jan Seeuw, Kraenmeester op Rapenburg by de oude Oost-Ind. werf.

Er was trouwens genoeg om der erfgename, een rustigen ouden dag te bezorgen; immers voldoende om haar een plaatsje als provenierster in het St. Jorishof of eene andere dergelijke instelling te verschaffen. Wellicht zocht zij dit dan ook; op de Keizersgracht bleef zij althans niet wonen. Reeds 13 Juli 1679 verkocht zij het huis aldaar aan Sara Sloyer, de weduwe van Mattheus van Uffelen voor de som van *f* 2500¹⁾. Sedert 1657, toen het voor *f* 5000 gekocht was, zal het wel niet zooveel in waarde gedaald zijn, maar toen waren in de koopsom twee achterwoningen begrepen, die er nu wellicht niet bij behoorden. Dat de voorkeur aan Barentje betoond, haar niet in onmin gebracht heeft met de gansche familie van haren overleden meester, blijkt uit de assistentie, haar bij den verkoop van het huis door Pieter Codde, denkelijk den makelaar verleend; behalve hem worden JAN ZEEUW en ALBERT VAN DER EYCK als hare vierendeelen genoemd. Was de laatste als schilder bekend, dan zou zijne identiteit met Barentje's medelegataris evident zijn. Maar als zoodanig vond ik hem nergens vermeld.

Waarheen de gelukkige erfgename van Pieter Codde verhuisd is en wat er verder met haar is voorgevallen, is mij niet gebleken en zal wel niemand mijner lezers belang inboezemen. Zonder descendenten overleden, leefde de schilder zelfs niet in zijne werken voort, totdat hij pas in den laatsten tijd in zijne eer hersteld werd. Dat ik hier eene levensbeschrijving van hem heb kunnen geven, moge op nieuw een bewijs leveren hoeveel er nog in onze kunstgeschiedenis te doen valt. Immers, waarom zou, wat voor Pieter Codde gelukt is, niet bij tal van anderen evenzeer mogelijk zijn, omtrent wier levensomstandigheden zeker niet minder bekend kan zijn dan tot dusver omtrent de zijne.

Ik zal wel niet weersproken worden in mijne bewering, dat de geschiedenis der kunst een even onmisbaar deel der Nederlandsche volksgeschiedenis vormt als de historie van de staatkundige partijen of van het streven naar rijkdom door handel en nijverheid. Onder kunstgeschiedenis versta ik daarbij stellig niet eene reeks biographiën van kunstenaars; hun invloed op hunne tijdgenoten, de mate, waarin hun genie de minder rijk bedeeden ontvonkte en bezielde, daarin ligt hunne beteekenis voor de kennis van het voorgeslacht. Maar om die te kunnen schatten, moeten wij henzelf kennen, allereerst in hunne werken, maar ook in hun doen en laten. Kan men nu een kunstenaar, ook als zoodanig onmogelijk ten volle begrijpen, zonder zijne levensgeschiedenis te kennen, dan is de biographie van ieder man van eenige beteekenis eene, zij 't dan ook indirecte bijdrage tot de geschiedenis van beschaving en ontwikkeling.

1) Kwijtscheldingsregister XX fol. 54.

GESLACHTSLIJST VAN DEN SCHILDER PIETER CODDE.

[illegible]

N.B. Zie de algemeene toelichting bij de eerste geslachtslijst.

(r) Bewijsregister Weeskamer in dato 14 Juli 1540.

2)	»	A	»	»	»	29 Januari 1529
----	---	---	---	---	---	-----------------

3) Zijne descendenten verdeelden 16 Mei 1677 een aantal graven in de Oude Kerk. Zie archief Oude Kerk in dato.

44) Bewijsregister Weeskamer in dato 10 November 1623.

5) Noch in het trouwregister der Oude, noch in dat der Nieuwe Kerk is zijn trouwdatum te vinden.

AMSTERDAMSCHÉ BOEKDRUKKERS EN BOEKVERKOOPEERS

UIT DE
ZESTIENDE EEUW

(tot omstreeks 1580.)

DOOR
MR. N. DE ROEVER.

IJ, Nederlanders, hebben ons met voorliefde bezig gehouden met de geschiedenis van het gulden tijdperk van ons volksbestaan. Wetenschappelijke mannen valt het thans niet moeielijk aan de hand van kundige schrijvers over historie, letteren, kunst, wetenschap of volksleven zich te verplaatsen in de laatste jaren van de zestiende en over het geheel in de zeventiende eeuw. Het is een hulde door de zonen van de ijzeren aan hun vaders van de gouden eeuw gebracht.

Die voorliefde is begrijpelijk. We kennen of leeren de hoofdpersonen kennen en meenen de drijfveeren te bespeuren, die hunne handelingen hebben geleid, en met deze personen, van lieverlede onze vrienden, stoffeeren we het verleden, dat ons nu hooger belangstelling inboezemt. Onder welke menschen zij verkeerden weten we. We kennen de deugden en gebreken van het volk waaronder zij leefden. De denkbeelden van dat volk zijn ons niet vreemd, evenmin als het ons onbekend is op welk peil van verstandelijke ontwikkeling het stond en hoe het dacht over kunst, ja we kunnen ons duidelijk voorstellen, hoe het er in de steden en in de huizen van dien tijd uitzag.

Onze hulpmiddelen daartoe waren reeds niet weinig in getal en dagelijks, om zoo te zeggen, worden in de archieven nieuwe bronnen geopend, die voor de schrijvers van vóór onzen tijd of niet toegankelijk waren of door hen niet op hunne juiste waarde werden geschat.

De „cultuur”-toestand van onzen gulden tijd is ons dus vrij wel bekend. Ik zal echter de laatste zijn om te beweren, dat we er in veel opzichten niet dieper in zouden kunnen doordringen.

De gulden tijd heeft echter een voorganger gehad, waarin de boomen werden geplant, die de gouden appelen zouden dragen.

Wat we weten van die zestiende eeuw is niet te vergelijken met al hetgeen ons van de zeventiende bekend is.

Voor al blijkt deze onwetenschap als we de plaatselijke geschiedenis beoefenen. Op zoo afgebakend terrein treden we gaarne in allerlei bijzonderheden, waarnaar men in de landshistorie niet vraagt. We zien gaarne leven in de straten, waarvan ons thans iedere steen bekend is, we treden gaarne de huizen binnen om een oogenblik te verwijlen bij hunne toenmalige bewoners. Maar drie eeuwen en meer hebben de straten en de huizen veranderd en hunne bewoners niet minder. Slechts als we kasten vol boeken en bergen van papieren hebben doorgeworsteld gaan we de poorten van de stad van 't verleden binnen.

Blijven we ons bepalen tot Amsterdam, dan zullen we moeten erkennen, dat we, komt het op toestanden en personen aan, ons slechts een in vele opzichten onduidelijk beeld kunnen vormen.

In de eerste plaats is dit te wijten aan de schaarschte der bronnen. De tijd- en landgenooten van den keizer, in wiens staten de zon nooit onderging, hebben er weinig werk van gemaakt, om gedenkschriften achter te laten of, zoo ze bestaan hebben, zijn ze te loor gegaan of door de nakomelingschap opgeruimd. De dichters en schrijvers onder hen zijn te tellen; vele denkers zijn door den looden arm der kerk verdrukt; de kunstenaars, wier werken we nog vaak bewonderen, zijn met hunne namen, op weinige uitzonderingen na, der vergetelheid ten prooi geworden, en als we thans uit het stof der archieven hunne namen hebben opgedolven, dan kost het ons moeite om hunne kunstvoortbrengselen aantewijzen. Het heeft er bijkans den schijn van alsof de mannen van dien tijd niet anders waren dan mannen van zaken of stoere zeevaarders, die meer zorgden voor 't vullen van de geldkist, dan van 't kweeken van geest of schoonheidsgevoel.

Zoo schijnt het ons, want in waarheid was dit het geval niet. Telkens ontdekken we de sporen van een krachtig en opgewekt leven, worstelende tegen de toenmalige sociale toestanden, maar moeilijk is het, om die sporen te volgen. Voor 't overige geven onze musea van kunst en van oudheden met de gedenkteekenen door tijd en restauratie-woede gespaard de bewijzen voor de aanwezigheid van een fijn beschaafd schoonheidsgevoel, de vrucht van een hoogere ontwikkeling. Dat daarnaast nog echt

middeneeuwsche ruwheid kon bestaan, maakt het bestudeeren van dit tijdperk voor ons niet minder aantrekkelijk. De menschen van dien tijd deden zich voor gelijk ze waren, en de gekunsteldheid van latere eeuwen was bij hen niet te vinden.

De schaarschte der bronnen is er wel de grootste oorzaak van, dat vele onzer schrijvers zich vasthoudende aan de weinige hun bekende gegevens voor het overige hunne verbeelding vrij spel lieten of in een andere fout vervielen, dat ze toestanden heerschende op de eene plaats ook geldig verklaarden voor eene andere.

Wie zich met de plaatselijke geschiedenis bezig houdt vindt dan ook telkens reden om zich te verwonderen over de weinige ernst en volharding waarmede de gevierdste schrijvers over de cultur-geschiedenis van dit tijdperk zijn te werk gegaan. Ja, zelfs de schrijvers, die zich bepaalden tot onderdeelen vertoonen maar al te vele kwestbare plekken, evenzoovele gevolgen van het verzuimen van archieven-onderzoek, de gewone fout van hen, die meenen, dat de wijsheid alleen in gedrukte boeken steekt, en die zweren bij de auteurs van gezag.

Ik heb mij voorgesteld in dit tijdschrift eenige bijdragen te leveren voor de kennis van het tijdvak van KAREL DEN V. Dat ik mij hierbij strikt wensch te beperken tot Amsterdam, Amsterdamsche toestanden en Amsterdamsche personen kan niemand verwonderen. Ik zou van het bovenstaande afwijken en in den fout vervallen, die ik anderen tot een verwijt maak, indien ik mij waagde op een veld, mij niet zoo goed bekend als dat, waarin de schatten voor de geschiedenis van Amsterdam begraven liggen: het Archief.

Deze opstellen kunnen er wellicht toe medewerken, om ons meer en beter de personen te doen kennen, die de kern der toenmalige burgerij uitmaakten.

Ik wensch een begin te maken met de Amsterdamsche boekdrukkers en boekverkoopers uit de zestiende eeuw tot ongeveer 1580, met dien verstande, dat ik mij veroorloven zal, waar het onderwerp het medebrengt, het vastgestelde jaartal te overschrijden.

Met instemming onderschrijf ik de woorden van Dr A. M. LEDEBOER, in de voorrede van zijn alfabetischen lijst van boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Noord-Nederland (Utrecht 1876)¹⁾ als hij zegt: „de boekdrukkunst” — laat mij er bijvoegen de boekhandel — „waardoor al wat wetenschappelijk is, leeft en werkt, wordt in haar „nut het meest gewaardeerd wanneer men op hare geschiedenis acht geeft.”

Op twee wijzen kan men tot de kennis dier geschiedenis medewerken. Men kan met nauwlettende zorg de titels aanteekenen der boeken in een bepaald tijdvak gedrukt, en de namen opschrijven van drukkers en uitgevers, hun lettervormen vergelijken en hun werken bestudeeren, om daarmede tot de wetenschap te komen van wat, waar en door

¹⁾ Naar dit werk, met zijn chronologisch register van 1877, en het in 1872 verschenen „de boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Noord-Nederland” (niet in den handel) verwijs ik hier meermalen.

wien er is gedrukt en uitgegeven. Dit is de bibliografische methode der geschiedenis van de boekdrukkunst.

De bewerker daarvan verschaft eene onmisbare handleiding voor ieder, die de boeken wil ter hand nemen, om uit hun inhoud de ontwikkeling te peilen van een bepaald tijdperk.

Maar hij, die zich hiermede onledig wenschte te houden, verlangt meer te weten dan een bibliografie hem geven kan. In den kring der coryfeen op het gebied van wetenschap, letteren en kunst mag men geen plaats aan den boekdrukker en boekhandelaar ontzeggen. Voortdurend kwamen deze met gene in nauwe aanraking. Wat er daarom nog kan worden gevonden, dat het leven een streven van boekverkoopers en drukkers toelicht, verdient te worden aangeteekend, niet alleen omdat het bijdragen geeft voor de geschiedenis van den boekhandel, — op zich zelve een belangrijk onderdeel van de cultuurgeschiedenis — maar niet minder omdat het de vrienden betreft van de denkers en werkers van voorheen, door wier tusschenkomst hun tijd tot den onzen spreekt.

De methode, die zich dit ten doel stelt zou ik eene biografische willen noemen.

Hoe beide elkaar aanvullen en alzoo onmisbaar zijn voor elkaar en voor deze tak der geschiedenis zal ik wel niet behoeven te betoogen. Toch werden ze zeldzaam te gelijk gevolgd.

Vindt de eerste methode hare bouwstoffen in de boekerijen, de andere moet de archieven tot werkplaats kiezen.

Sedert meer dan anderhalve eeuw heeft men in de eerste richting gewerkt. Het is hier niet de plaats om de meer- of mindere waarde van de bekende bibliografische werken te beoordeelen. Ik wijs er echter op, dat al deze schrijvers bij het te boek stellen van hunne uitkomsten afhankelijk waren van de aanwezigheid der voortbrengselen van de vijftiende- en zestiende- eeuwse pers, en dat tengevolge daarvan chronologische lijsten van boekverkoopers en boekdrukkers voorshands gedoemd zijn om te lijden aan groote onnauwkeurigheid. Alleen de uitkomsten van een nauwgezet archieven-onderzoek kunnen die onnauwkeurigheden verbeteren en vaak het ontbrekende aanvullen.

Waar de archieven goed bewaard en gespaard zijn, dáár zou 'k haast durven zeggen dat alles, mits men slechts redelijke eischen stelle, te vinden is. Dáár is het zeker mogelijk ook de drukkerijen uit de vijftiende eeuw aantewijzen, de prenters, de lettersnijders en figuursnijders te doen kennen, die samenwerkten, om het aanschijn te schenken aan die thans zoozeer gewaarde wiegedrukken, die de oud vaderlandsche pers tot eer verstreken.

Het Amsterdamsche archief heeft ten gevolge van de bekende stadhuisbranden — laat ons al het verlorene maar op de rekening van 't vuur zetten — geen stukken, althans geen noemenswaardig aantal, uit de vijftiende eeuw. Voorstanders der historie betreuren dit te recht. In het midden van de vijftiende eeuw, toen de stad voor het grootste deel in vlammen was opgegaan, getuigde de landsheer, dat Amsterdam „la ville la plus „marchande de tout nostre Pays de Hollande” was. Dat dit geene overdrijving was heeft

de heer TER GOUW in zijne uitmuntende geschiedenis van Amsterdam aangetoond ²⁾). Maar dit zegt nog niet, dat het ook de rijkste stad kon worden genoemd. Hoe dit zij, het is te bejammeren, dat de meest onmisbare bronnen voor de kennis der cultuurstoestanden door het vuur zijn verteerd.

Laat ik er aanstonds bijvoegen, dat ik mij niet voorstelde voor de geschiedenis van de boekdrukkunst uit dien tijd iets aan het licht te brengen. Ofschoon de jaartallen, waartusschen men den werktijd van de oudste nederlandsche boekdrukkers plaatst, meerendeels in de tweede helft der vijftiende eeuw vallen, ontmoet men, zonderling genoeg, geen hunner te Amsterdam, tenzij men geloof mocht schenken aan de zegslieden van LEDEBOER, waar deze in zijn chronologisch register op de alfabetische lijst twee Amsterdamsche drukkers uit de vijftiende eeuw opgeeft.

Ik noem dit een zonderling verschijnsel, omdat er wél drukkerijen en boekverkoopers genoemd worden in verscheidene steden van ons land, waar in dien tijd zeker niet zooveel omging als te Amsterdam, — ik noem slechts Gouda, Leeuwarden, Zwolle, Deventer, 's Hertogenbosch, Middelburg al maak ik hier gaarne eene uitzondering voor Haarlem, Delft en Leiden, van ouds de drie voornaamste Noord-Hollandsche steden, en voor Utrecht, de Bisschopsstad. — Amsterdam heeft dit gemeen met Dordrecht, waar de eerste boekdrukker zelfs niet voor het midden der zestiende eeuw wordt aangetroffen. En Dordrecht had toch ook wel iets te beteekenen!

Ik vleide mij, dat het oud-archief der omstreeks 1466 ingestelde Amsterdamsche weeskamer, althans eenig bewijs zou geven voor de aanwezigheid van drukkerijen hier ter stede vóór den aanvang der zestiende eeuw, doch ik heb er, evenmin als de Heer TER GOUW, iets gevonden, wat mijn vermoeden kon wettigen. Het behoeft geen betoog, dat daarmede nog niet de onbestaanbaarheid is aangetoond van Amsterdamsche wiegedrukken van vóór 1500. Ik zou zelfs aan onze vaderlandsche boekerij-bewaarders ernstig op het hart willen drukken, om daarnaar een onderzoek in te stellen. Het is niet van belang ontbloom om te weten, of de welvarende handelsstand van dien tijd een zoodanige afnemer van den boekhandel was, dat binnen de vesten eenige boekhandelaars of-drukkers een bestaan konden vinden. Ik wil echter opmerkzaam maken op het verschijnsel, dat als in de oudste intitutie-registers der Weeskamer ³⁾ van boeken wordt melding gemaakt, ze steeds zijn opgesomd onder de „cleynheden” (cleynoden) of juweelen, waaruit ik de gevolgtrekking maak, dat het schoon verlichte getijde-boeken waren, zeker even schoon gebonden als versierd, want ze werden meestal in een lederen of in een „warsetten boeck-sack” geborgen en allezins waardig gekeurd om wel „besloeten” te worden met zilveren of verguld zilveren „sloten ende capittelstock” ⁴⁾. In dien tijd waren gedrukte boeken naar 't schijnt zeer zeldzaam.

²⁾ Deel III bl. 74 en volg.

³⁾ Gewoonlijk Weesboeken genoemd.

⁴⁾ Zie b.v. Weesb. I bl. 368. II bl. 45 vó. 266. 335 vó.

De eenige bezitter van een bibliotheek, wiens naam ik aantekende, was Mr. JAN VAN NAERDEN, de vader van dien JAN JANSZ. VAN NAERDEN, in de Warmoesstrate, die in 1501 raad en in 1505 schepen der stad werd⁵⁾. Waaruit zijne bibliotheek, die naar 't schijnt in 't bezit van zijn genoemden zoon bleef, bestond, was helaas niet opgegeven. Met den iets later geleefd hebbenden ANDRIES BOELEN, den door den Heer VAN SOMEREN ontdekten Amsterdamschen boekenminnaar⁶⁾, hebben we thans nog slechts een tweetal bij name bekende wereldlijke boekenverzamelaars. We zullen het er voor mogen houden, dat er aan het kleine wetenschappelijke centrum, dat het college van de familie EGGERT vormde, een bibliotheek van eenigen omvang verbonden was, en dat in de kloosters en in de pastorien van de Amsterdamsche geestelijkheid godgeleerde boeken te vinden waren, waaruit wellicht de drie geleerde zonen van Amsterdam, die in de geschiedenis zijn bekend geworden, hunne eerste wijsheid hebben geput.

De Anonymus ad calcem Pontani, die in dezen tijd leefde, zegt wel van de Amsterdammers, als hij hunne deugden opsomt, dat ze arbeidzaam en winstzoekend, spaarzaam en matig, liefdadig en getrouw aan hun vorst waren, dat ze zich toededen op den handel en dapper zich toonden in den strijd, maar dat ze de wetenschappen beoefenden daarvan maakt hij geen gewag. Daardoor schijnen de Amstelaren in 't algemeen op het laatst der vijftiende eeuw nog niet te hebben uitgeblonken. Eerst als dit een onjuiste opmerking is, kan men zeggen, dat er *vele* namen van boekverkoopers en drukkers voor ons verloren gingen.

Uit de eerste jaren van de zestiende eeuw zijn ons echter reeds een drietal „prenters” bekend. De eerste is CORNELIS VAN PEPINGEN, blijkbaar geen geboren Amsterdammer, wiens drukkerij gelegen was in de Jonge Jacobsteeg⁷⁾ in de Kalverstraat, uit wiens werkplaats JACOBUS KONING een uiterst zeldzaam boekje bezat getiteld: „Hier beghint een seer goet en(de) devoot boecxke(n) voor ee(n) yegelicken kerstene(n) mensce. Hoe me(n) den barch va(n) Caluarian op climme(n) sal ende helpen onsen heer sijn sware cruse dragen wa(n)t hi seer moede is gheworde(n) va(n) den swaren anxte des doots⁸⁾.”

Daarna noemen wij HUYG JANSZ. VAN WOERDEN, die na te Delft en nog in 't jaar 1505 te Leiden te hebben gedrukt, waar men vermoedt, dat hij door JAN SYVERSZ werd opgevolgd, weldra zijne persen naar Amsterdam, in de Kalverstraat bij de H. Stede, overbracht en in 1506 een stichtelijk boekje in 12°. „wandelinghe der kersten mensche” in 't licht gaf, een boekje, dat met een ander zijner drukwerken op de historische tentoonstelling van Amsterdam in 1876 in het Oudemannenhuis te zien was⁹⁾. De tijd van zijn vestiging

⁵⁾ Weesb. III bl. 53.

⁶⁾ Oud-Holland I bl. 228.

⁷⁾ Waar die gelegen is, kan ik niet opgeven, zeker niet ver van den Dam, aan de Westzijde vgl. Wagenaar III bl. 190.

⁸⁾ Dit exemplaar berust thans op de stedelijke bibliotheek te Haarlem.

⁹⁾ Catalogus bl. 136. Zij berusten thans op de Universiteits-bibliotheek te Amsterdam.

hier ter stede schijnt op een paar maanden na bepaald te kunnen worden. Hij verscheen namelijk nog op 20 Juli 1506 voor schepenen van Leiden en kocht van den volder CORNELIS CORNELISZ. een obligatie, waarvoor hij betaling kon bekomen ter weeskamer van Amsterdam¹⁰⁾. Men zal zich herinneren, dat het bovengenoemde boekje in December van de pers kwam.

Op de Amsterdamsche weeskamer berust een „weesboek” het derde in den reeks, dat loopt over de jaren 1509—1529. De beide vorige zijn in perkament, dit echter is in leder gebonden. De beide bladen zijn versierd met randen bestaande uit ruitvormige stempels welke beurtelings vertoonen een distelstruik en een leeuw, die het wapen der sleutelstad vasthoudt. Één echter bestaat uit rozen. Zou dit bindwerk van HUYG JANSZ. zijn?

Een derde boekdrukker is ons alleen bij zijn voornaam bekend. In een klein stukje in Eigen Haard van 1881 deelde ik reeds de ontdekking van zijn bestaan mede. Hij scheen in zijn tijd algemeen bekend te zijn als CLAES de prenter. De Heer TER GOUW in zijn kortelings verschenen derde deel van de geschiedenis van Amsterdam¹¹⁾ houdt hem voor een gezet van HUYG JANSZ., maar hij zou evengoed de meester-drukker geweest kunnen zijn van een boekje mede in 12°. getiteld: „Dit is een nieuwe suverlike boemgaert, die noyt geprent is”, dat in 1508 werd „gheprent binnen Amstelredam op die oude Burchwal”¹²⁾. CLAES overtrad de keur op het drinken van onveraccijnsd bier en deed boete bij eene processie van de St. Nicolaas-parochie kerk. Mag men hieruit opmaken, dat hij aan de oude zijde woonde?

Of deze drukkerijen in „la ville la plus marchande” hebben gebloeid, is niet gemakkelijk uittemaken. Zeker is het, dat we HUYG JANSZ. in 1517 te Delft terug vinden, hetgeen echter nog geen reden geeft om het tegenovergestelde te vermoeden. Wij weten, dat de boekdrukkers van die dagen meermalen van woonplaats veranderden. Moet men dit toeschrijven aan de slechte uitkomst, waarmede zij op de eene plaats werkten en die er hen toe dreef hun geluk elders te gaan beproeven, of is het te wijten aan de strengheid waarmede — zij het dan ook eerst eenige jaren later — de magistraten gedwongen waren toetezien op het verspreiden van boeken en geschriften, die den ketter-schen geest aanwakkerden, en waardoor ze vooral na de keizerlijke placaten van 8 Mei 1521. 17 Juli 1526. 14 October 1529. 7 October 1531. 22 September 1540 en 18 December 1544 wel genoodzaakt waren de „printers” nu en dan voor het gerecht te roepen, om ze eene „correctie” toetediene? Zoowel de eene als de andere reden zullen er toe hebben medegewerkt.

Een gestrenge keur tegen zulke verboden lectuur werd te Amsterdam in den

¹⁰⁾ Schepenbrief in 't gemeente-archief.

¹¹⁾ blz. 302.

¹²⁾ Dit boekje behoorde in 1876 aan den Heer J. B. Westerwoudt en bevindt zich thans in het Bisschoppelijk Museum te Haarlem.

zomer van 1528, op den 7 Augustus afgekondigd¹³⁾. Zij hield in „dat alle printers ende „druckers voertaen ghenen materie drucken ofte printen zullen, tensy dieselve materie „eerst gevisiteert ende geadmitteert zij by mijne Heer die Schout ende Burgemeesteren”. De vrijheid van drukpers werd hiermede afgeschaft en de censuur ingesteld¹⁴⁾ van het stedelijk gerecht, dat het onderzoek later aan de universiteit van Leuven moest overlaten.

Uit deze keur blijkt duidelijk, dat er toen reeds een *aantal* drukkers in Amsterdam hun beroep dreven.

Mij is omstreeks dien tijd een achttal boekdrukkers en boekverkoopers bekend, die ik hier achtereenvolgens zal behandelen; allereerst PIETER JANSZ THIBAUT of TIBOUT, die de aanleiding tot het afkondigen van die keur gaf, verder DOEN of DODO PIETERSZ., M^r. LUYT, JAN SYVERSZON DE KREUPELE met REINIER HENRICKSZON, JACOB DE BOEKBINDER, en WILLEM CORVER.

Ik wensch mij bij deze bespreking wel zoo veel mogelijk maar niet streng aan eene chronologische volgorde te houden. Goede chronologische lijsten zijn — ik zei het reeds — niet optemaken zoolang de aanvangs- en eindpunten van den werktijd onzer typografen niet vaststaan. Daartoe moet ook bibliographisch worden gewerkt, en daaraan heb ik mij, ofschoon het aanvankelijk in mijn plan lag, niet gewaagd, omdat ik vernam, dat D^r. H. C. ROGGE, de boekbewaarder onzer Universiteits-bibliotheek, zich juist dit werk had ten taak gesteld, en, beschikkende over alle hulpmiddelen, ongetwijfeld tot een goed einde zal brengen.

Een voorloopige chronologische lijst van Amsterdamsche boekdrukkers-, binders en-verkoopers kan uit hetgeen volgt gemakkelijk worden opgemaakt.

In den Catalogus der boekerij van den Amsterdamschen Hoogleraar MOLL werd onder N°. 701 het eenige boekje beschreven voor zoover mij bekend door den eersten hier genoemden prenter gedrukt. Het droeg het jaartal 1528. In hetzelfde jaar werd hij door het gerecht gecorrigeerd.

Waaraan PIETER JANSZ. zich had schuldig gemaakt, lezen we in de correctie.

„Gecundight den VII Augusti XVe XXVIII present enz.

„Alzoo PETER JANSZON TIBAUT, printer, God noch eer ansiende zekere „schandelicke ende oneerlicke briefgens geprint heeft begrypende grote schof- „feirlicke materie, treckende alle eerbare harten zoe wel geestelick als waerlick „tot oneer, zulcx, dat men die nyet en behoert te noemen, soe seggen myne „Heeren vanden Gerechte hem ouer voer correctie, dat hy twee uren lang „staen sal op die kaek hebbende dese briefgens om zyn hals ende dat gedaen „zynde, zal hy eenen bedevaert doen tot onsen lieuer Vrouwen ten Eenzeel „gaende vuyter stede ende die vryheit van dien voer een soendaghe eerst- „comende, brengende schyn dese bedevaert gedaen te hebben”¹⁵⁾

¹³⁾ Keurboek D. blz. 134.

¹⁴⁾ Een aardig voorbeeld van die censuur meen ik te ontdekken in de afwijkingen van twee met den datum van 15 Juni 1568 door WILLEM JACBSZ. uitgegeven mirakelboekjes. LE LONG maakt daarvan uitvoerig gewag in zijne Reformatie bl. 334 en schrijft het verschil toe „aan de valscheertigheyt der Papisten”, dat ik natuurlijk voor zijne rekening laat.

Correctiën achter keurboek D. bl. $\frac{206}{251}$

Dat men hier niet aan obscoene maar aan naar Luthery riekende „briefgens” te denken heeft, wordt waarschijnlijk als men aanneemt, dat deze Amsterdamsche drukker dezelfde persoon is als de leidsche, die in 1536 een bijbel drukte, die verboden werd¹⁶⁾. Deze bijbel lag te Amsterdam bij JAN SYVERSZ. te koop.

De onderstelling, dat wij hier één en denzelfden persoon voor ons hebben is niet te gewaagd. De laatste maal, dat hij te Amsterdam wordt genoemd is in 1530. We zullen zoo aanstonds zien, dat hij naar elders vertrokken is. Van 1533 tot 1546 vinden we een PIETER JANSZ. te Leiden en juist in Mei 1546 zullen we berichten van den dood des vroegeren Amsterdamschen drukkers ontvangen.

Het is echter evengoed mogelijk, dat de Leidsche drukker dezelfde is als een naamgenoot, die in September 1546 te 's Gravenhage geädmitterd werd.

We mogen het er voor houden, dat PETER de hem opgelegde bedevaart naar Eenzeel volbracht heeft, ofschoon de secretaris, die gewoonlijk op den kant van de bladzijde aantekende, dat hem het bewijs „de schijn” was vertoond, het in dit geval niet heeft gedaan. PETER bleef voorzeker niet wederspanning aan de wet, ware dit zoo geweest hij zou „uyt deser stede ende de jurisdictie van dien” gebannen zijn en . . . in 1530 ontmoeten we hen nogmaals, nu echter niet in zijn bedrijf, maar als belangstellend bloedverwant.

Op den 16 Juli 1530 verscheen ten stadhuize voor weesmeesteren URSUL JANSDOCHTER, de weduwe van den kalkmeter WILLEM GERRITZSOON, om in tegenwoordigheid van de verwanten van haren overleden man, hunne gezamenlijke kinderen dat gedeelte van de vaderlijke nalatenschap toetewijzen, waarop zij recht hadden¹⁷⁾. PIETER JANSZ., boeckprenter, vergezelde haar en ontving als oom het „bewijs” voor de zes minderjarigen, waarvan het oudste veertien het jongste twee jaren oud was, in tegenwoordigheid van JAN JACOBZ. van Monnickendam en van PIETER HENRICKSZ.¹⁸⁾ als „vrunden”, bloedverwanten. Aangezien het regel was, dat deze acte plaats had ten overstaan van de magen van de bestorven zijde, in dit geval van den vader, moeten we het er voor houden, dat PIETER JANSZ. met de zuster van WILLEM GERRITZ. gehuwd was. Uit dit huwelijk werd hem een zoon geboren, JAN PIETERSZ. genaamd, die we eenige jaren later als boekverkooper hier ter stede gevestigd zullen vinden.

PIETER JANSZ.'s naam heb ik in Amsterdam niet meer ontmoet. Hij heeft zich blijkbaar elders gevestigd. Wij zagen, dat een PIETER JANSZ. als drukker te Leiden optad in 1533, alwaar hij tot 1546 werkzaam bleef¹⁹⁾. Juist in dit jaar is onze PIETER

¹⁶⁾ Wellicht is hij dezelfde PIETER JANSZ. die, omdat hij zich in de Oude Kerk oneerbiedig gedragen had, in 't vorige jaar door schepenen verwezen werd tot een bedevaart naar onze Lieve Vrouwe te Amersfoort. Vgl. ter Gouw, Gesch. v. Amst. IV bl. 153.

¹⁷⁾ Weesboek IV. bl. 23 v°.

¹⁸⁾ Of deze PIETER HENRICKSZ dezelfde is als de boekverkooper van dien naam, durf ik niet beslissen. JAN JACOBZ was het zeker niet. De drukker van dien naam noemde zich JAN JACOBZ van Amstelredam.

¹⁹⁾ Zie LEDEBOER, in voce.

JANSZ. overleden. Dit blijkt uit een acte van 29 Mei 1546 in het weesboek ingeschreven ²⁰⁾ luidende:

„Is op de Weesk. gecomen JAN PIETERSZ ende heeft beloof t FYE „REYERSD²¹⁾, nagelaten weduwe van wijlen PETER JANSZ THIBAULT s. g. zijnen „vader, doe hij leefde, niet te eyschen ofte te molesteren ter zake van zijn „voorsz. vaders erve, noch oock van zijn moeders erve, alzoo deselve zynen vader „uyt deser stede scheydende vander voorsz. FYE, deselve FYE gheen „goederen nagelaten heeft en stervende geen goederen heeft nagelaten, die tot „profyte van FYE voorn. gecomen zyn, mits dat wederom de selve FYE gehouden „sal wesen te betalen den schulden van zijnen voorn. vader, ende hen daerof „tot ewigen dagen te vryen ende scadeloos te houden; 't welck de voorn. „FYE, mede comparerende, also beloofde te doen.”

We leeren hieruit, dat hij hertrouwd is en in zijn drukkerij geen goudmijn had gevonden. Wat wonder, dat we zijn zoon in 't volgende jaar in een boekenstal op den Dam zien staan!

Van DODO of DOEN PIETERSZOOM, wiens werktijd voor zoover tot heden bekend is tusschen de jaren 1518 en 1532 valt, kan ik geene nadere levensbizonderheden mededeelen. Ik mag als bekend veronderstellen, dat hij woonde in de Kerkstraat (Warmoesstraat) op de hoogte van de Papenbrug, en dat zijn huis Engelenburg genoemd werd.

Waar dit Engelenburg gelegen was, meen ik te kunnen aantoonen, daar dit huis in 1569 bewoond werd door CORNELIS LOEFFSZ. een van de fugitiven, wier huizen door de magistraat publiek werden verhuurd. Het werd toen in huur genomen door zijn zwager JACOB VAN SEGEN. Door het opsporen van de belendenen, bij die acte duidelijk opgegeven, in het register van de 100^e penning van het jaar 1578 bleek het mij, dat het was het 12^e huis benoorden de St. Jans- en het 9^e bezuiden de St. Anna-straat. Het ligt dus werkelijk bij de Papenbrug of liever over de Papenbrugsteeg en draagt thans het nummer 143 ²¹⁾.

JACOB VAN SEGEN, wien het in Engelenburg was goedgegaan, schreef dien naam later op het uithangbord van zijn benoorden de Heintje Hoeksteeg gelegen huis.

Wij weten, dat WILLEM JACOBSZ, toen hij zich als boekdrukker en uitgever vestigde — waarschijnlijk niet als directe opvolger van DOEN PIETERSZ. — hetzelfde uithangbord koos, maar zijn zaak in de St. Annastraat dreef.

Onze DOEN is een man, die belangstelling inboezemt aan de kunsthistorici, omdat hij de uitgever was van verschillende prenten en prentwerken van JACOB CORNELISZOOM VAN OOSSANEN. Daarom achtte PASSAVANT, in zijn beroemd boek „le peintre graveur” het noodig zijn monogram op blz. 27 van het derde deel aftebeelden. Het is daar echter niet geheel juist weergegeven. Nauwkeuriger is het gelijk hier wordt afgebeeld.

²⁰⁾ Weesboek V bl. 86 vo.

²¹⁾ De uitdrukking „bij de Papenbrug” zou doen veronderstellen, dat dit huis aan de zijde der Papenbrugsteeg gelegen was geweest. CORNELIS CARELSZ. zei later, dat zijn boeken bij St. Olofspoort te koop lagen, ofschoon zijn winkel voor 't Paalhuis aan de oost zijde van de nieuwe brug stond, en minstens evenver van de Olofspoort als Engelenburg van de Papenbrug verwijderd was.

Neemt men aan, dat de kunstenaars van die dagen meermalen het in hout snijden van hunne teekeningen aan vormsnijders overlieten, en dat deze vormsnijders in den regel tegelijk de drukkers waren, dan zal het niemand verwonderen, indien er te eeniger tijd een kunsthistoricus opstaat, die beweert, dat DOEN drukker en vormsnijder was.

Mogen we uit den inhoud van de boeken, die uit DOEN PIETERSZOONS werkplaats kwamen, besluiten tot den geest, die hem bezielde, dan herkennen we in hem een ijverig voorstander der hervorming.

Hij toch was degene, die het eerst het Nieuwe Testament drukte (in 1523) volgens LUTHERS overzetting en er een drietal jaren later een naderen druk van deed het licht zien. In 1527 gaf hij het Oude Testament uit, en omstreeks denzelfden tijd een register op den Bijbel²²⁾.

Het verwondert ons daarom niet, dat M^r. LUYT eenige jaren later een Delftschen drukker verkoos boven den hervormingsgezinden DOEN, en dat eenige jaren vroeger de rijke bankier POMPEIUS OCCO een stichtelijk boekje evenmin bij hem, maar te Parijs bij JOANNES DU PRÉ drukken liet (in 1519)²³⁾. In laatstgenoemd jaar was er dan ook geen keus van drukkers binnen de stad. DOEN was de eenige naar 't schijnt.

DOEN PIETERSZ was evenwel niet altijd een zoon der kerk geweest, die zijne sympathiën bij de ketters vond. In 1518 nog had hij een stichtelijk boekje „het licht der kersten” op de pers gelegd en in 't zelfde jaar bezorgde hij de uitgaaf van een mirakelboekje, dat geïllustreerd werd door niemand minder dan door JACOB CORNELISZ²⁴⁾. Omstreeks denzelfden tijd moet hij ook een herdruk hebben uitgegeven van het boven vermelde boekje door CORNELIS VAN PEPINGHEN gedrukt. Valt hier uit af te leiden, dat hij diens opvolger was? Op deze vraag valt evenmin het antwoord te geven als op die, hoe WILLEM JACOBZ aan zijn gelijknamig uithangbord kwam. WILLEM JACOBZ was geenszins een geestverwant van DOEN PIETERSZ. Onder zijn leiding werden in Engelenburg geen andere boeken gedrukt dan dezulke, die den toets der censuur konden doorstaan, al mochten de visitatoren er ook een kleine verandering in maken.

In 1527 bracht M^r. LUYT, koster van de Oude Kerk, een vertaling van het bekende boekje van JOHAN ECKIUS in den handel, gericht tegen de leerstellingen van den grooten hervormer. Met de beste bedoelingen uitgegeven, haalde dit boekje zich dra de ongenade der geestelijkheid op den hals. Het werd ten vure gedoemd en openlijk verbrand.

22) LE LONG de Reformatie van Amsterdam bl. 468.

23) PONTANUS Hist. beschr. van de vermaerde Coopstad Amsterdam bl. 283.

24) JACOBUS KONING, van wiens hand een geschreven lijst van boeken te Amsterdam vóór 1600 gedrukt ten jare 1882 voor het gemeente-archief werd aangekocht — een arbeid, die ik bij deze studie meermalen gebruikte — verkeerde in de meening, dat dit werkje, dat hij alleen in zijn latere drukken kende, bij WILLEM JACOBZ in Engelenburg was uitgegeven voor 't eerst in 1518. Hij zag over 't hoofd, dat diens werktijd meer dan een tiental jaren later aanvangt en meende zijn

Dit boekje was niet hier ter stede, maar bij CORNELIS HENRICKZON, Lettersnider te Delft gedrukt, die volgens LEDEBOER van 1518 tot 1541 werkzaam zou geweest zijn.

De kostersplaats bij de beide hoofdkerken, werd in dien tijd niet begeven voor het leven, maar voor een bepaald aantal jaren. Ook gebeurde het meermalen, dat twee personen tegelijkertijd tot dit ambt werden benoemd en er de voordeelen van deelden. Het schijnt geene betrekking te zijn geweest, waarvoor men al zijn tijd noodig had, zoodat de koster zijn vroeger beroep er niet bij kon aanhouden. Met het oog op den korten duur van de bediening, kon dit wenschelijk zijn. Het was in dien tijd een notabel ambt, en menig makelaar, timmerman of glasschrijver bewaarde er voor zijn nakomelingen de herinnering aan door het aannemen van den beroeps- tot familienaam. In latere jaren vinden we in de Thesauriers-rekeningen der stad menig bewijs, dat de kosters van de kerken schrijfbehoeften ten dienste van de secretarie en thesaurie leverden, maar vooral de was, die voor het bezegelen der schepenbrieven noodig was. Het voortdurend afdruipeu der op de altaren brandende kaarsen, wellicht ook de oude votief mannen- en vrouwenbeeldjes, armen en beenen, die van zuiver was moesten zijn, en de overgeschoten eindjes kaars vulden waarschijnlijk 's kosters voorraad terstond weer aan, nadat hij voor een in dien tijd niet onaanzienlijk sommetje eenige ponden tot de prijs van 5 st. het pond had verkocht. De Thesauriers rekeningen geven alzoo de namen van een aantal kosters. Mr. LUYT de koster vond ik echter niet genoemd. Wel weet ik, dat er in denzelfden tijd binnen de vesten woonde zekere Meester LUYT JANSZ., die het beroep van chirurgijn uitoefende en ongetwijfeld dezelfde is, die op de lijst van kerkmeesters 'der Oude Kerk ten jare 1512 voorkomt ²⁵⁾, in 1517 voor 't gebruik van ongeijkte kannen werd bekeurd met een boete van 6 pond heeregeld ²⁶⁾ en tot een levering van 6000 leidsche steenen werd veroordeeld in 1520, wegens het vervalschen van goed Hollandsch met zuur Hamburgsch bier ²⁷⁾. Mogen we bij den chirurg van die dagen eenige kennis van de latijnsche taal onderstellen, dan is het vermoeden niet ongerijmd, dat de verkooper tevens de vertaler was.

(Wordt vervolgd.)

gevoelen kracht bijzetten door de bewering, dat het aan onze kunsthistorici niet onbekende monogram van JACOB CORNELISZ. I. M. A. dat van WILLEM JACOBZ. moest zijn. Hij dacht, dat in dit merk door den plaatsnijder een fout was gemaakt die hersteld moest worden tot I. W. A. uit welke letters hij WILLEM JACOBZ. wist te lezen. Hij schonk er blijkbaar geen aandacht aan, dat JACOB CORNELISZ. twee prent-werken, in den catalogus van LE LONG opgenoemd (N°. 530 in 4°. en N°. 2283 in 8°.) evenzeer bij DOEN PIETERSZ. in Engelenburg drukken liet. Voor andere door JACOB CORNELISZ. vervaardigde en door hem uitgegeven prenten zie men BARTSCH, le peintre graveur VII. p. 444, maar vooral PASSAVANT, le peintre graveur III. p. 27.

Hij volgde hierin den bij al zijn geleerdheid weinig critischen ISAAK LE LONG (Reformatie bl. 334), die een mirakelboekje zag, gedrukt bij WILLEM JACOBZ. zonder jaartal doch met een titelplaat, waarop het bovenstaande monogram en het jaartal 1518 voorkwamen. Het is dunkt mij duidelijk, dat WILLEM JACOBZ. de titelplaat gebruikte, die DOEN PIETERSZ. in 1518 voor de — ons voor zoover ik weet nog onbekende, maar ook door TER GOUW aangenomen — eerste uitgaaf gebezigd had. Reeds JACOBUS KONING merkte op, dat WILLEM JACOBZ. „soms tijds in zijne boeken figuren geplaatst heeft welke DOEN PIETERSZON gebruikte”.

²⁵⁾ Wagenaar II bl. 106.

²⁶⁾ Keurboek D. bl. 201 v°.

²⁷⁾ id. bl. 215.

RAPIAMUS.

PETROLEUM IN DE XVIe EEUW.

„FRANCISCO DU PALUW, de la cité de Balon, lande van Venegie, pieterolie-vercoeper,”
wordt op den 30 Juli 1563 aangenomen als poorter der stad Amsterdam en betaalt het
vereischte poortergeld. Thesauriersrekening bl. 35.

EENS PRIESTERS BEGRAFENIS IN 'T MIDDEN DER XVIe EEUW.

MR. JACOB JOESTEN in leven pater van St. Ursulen-convent overleden 18 December 1552.

In den eersten in syn exequiis ghegeven Heer JACOB WALICHSZ pater (van St.)

Clare om die vigilien, zielmissen ende andere oncosten als ten huys te gaen

bedragende tsamen 6 gl. 5 st.

Item die hontslager van die vaenen ende baer te brengen — 7 st. 8 d.

van die vaenen te draegen ende weder in die kerck te brengen — 2 st. 8 d.

Item dat dootscreen kost 2 gl. 18 st.

Item die gravemaecker vant graff te maecken, die zarck van 3 graven breed

te lichten en wederomme te leggen 1 gl. 2 st.

Item FLORIS CORNELISZ vant belichten 1 gl. 10 st.

Item voer die maeltyt van den paters ende vrinden betaelt an rijnsche wijn

romenie, visch ende broot te samen 8 gl. 12 st. 8 d.

Noch betaelt syn dootscult in calende-gilt 1 gl. 8 st.

Noch betaelt voor die maeltyt den susteren int convent besproecken voer gebr-

den vleisch, hutspot, broot ende romenie te samen 10 gl. 1 st. 12 d.

Noch GHERIT HAGENS betaelt voor testament ende dat copieren van dien — 8 st.

Item die kistemaecker betaelt voer 't bord van epithaphium — 12 st.

Item BAERNT, die schilder, gegeven van schilderen ende vernissen van epithaphium 1 gl. 2 st.

Item betaelt een schuytvoerder om paters boecken tot SIJBRANT OCCOES te brengen — 4 st.

Noch betaelt op paters jarichtyt voer die zielmis ende belichten te samen — 6 st.

EEN VROUWELIJKE DOCTOR IN DE XVIIe EEUW.

„Aen DE LA ROCQUE, france pestdoctoresse, betaelt voor dat zy uyt
„Engelant hier expresse was gecomen omme met de Heeren Burgemeesteren te confereeren
„1260: — gl.” Thesauriersrekening van 1663.

EEN NOORSCH ZEEKONING BURGER VAN AMSTERDAM.

COERT SIEUWERTSZ. ADELAER, van Scheen (Skien?) in Noorwegen, cavallier van
den grooten Senaat van Venetien, aangenomen den 2 Augustus 1663 als behuwde poorter
van Amsterdam na zijn huwelijk met ANNA PELT, dochter van ARNOUT PELT, in leven
suikerbakker.

LAATSTE RUSTPLAATS VAN MIRABEAU'S LIEFDE.

Begraven 24 Juni 1818 in de oude Walenkerk in 't graf van de amilie Deutz
van Assendelft HENRIETTA AMALIA DE HAREN NERAH.

REMBRANDT.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN ZIJN LAATSTE LEVENSJAREN.

Naar de gegevens, door wijlen Mr. A. D. DE VRIES Az. verzameld,

BEWERKT DOOR

MR. N. DE ROEVER.

OVER REMBRANDTS laatste levensjaren is ons even weinig bekend als over zijne levensomstandigheden, zijn gezin en de vrienden zijns ouderdoms. In den eersten jaargang van dit tijdschrift leerden we de personen kennen, die het huis op de Rozengracht met den meester bewoonden, en zagen we de nederige figuur van HENDRICKIE JAEGHERS de plaats innemen, die SASKIA in zooveel voorspoediger tijden op de St. Anthonis-breestraat had vervuld. Wij erkenden REMBRANDT's vaderlijke zorgen voor het kind, dat HENDRICKIE hem geschonken had, in het optreden van den apothecar ABRAHAM FRANSZEN, zijn vriend, als haren voogd, en we meenden te mogen aannemen, dat REMBRANDT niet geheel onbemiddeld ten grave daalde. Van zijn leerlingen en zijn vrienden uit dit tijdperk van zijn leven kwamen we echter weinig te weten; evenmin vernamen we of de droeve ondervinding van een bankroet met den nasleep van vendutiën den kunstlievenden en koopgragen meester tot een harde les had gestrekt en of hij van een onbezorgd over het geld beschikkenden Muzen-zoon, een eerzaam en spaarzaam huisvader geworden was.

Dat we ons niet bedriegen, wanneer we ons REMBRANDT als denzelfden onbezorgden wereldburger blijven voorstellen, dien we uit een vroeger tijdperk van zijn leven kennen, bewijzen de volgende stukken. Steeds in geldverlegenheid verkeerende, scheen het boven zijn

krachten te zijn, om de schuld af te doen, die TITUS wegens zijn moederlijk erfdeel van hem te vorderen had, en waarvoor deze weinige jaren vóór REMBRANDT's dood nog als bevoorrecht schuldeischer optreedt. Het pleit én voor TITUS én voor zijn vader beide, dat de onderlinge verhouding niet onder die finantiële kwestieën geleden heeft. Ook thans zullen we TITUS zien als helpende en zich borgstellende voor onzen meester, en als we weinige dagen na des schilders dood, terwijl zijn stoffelijk overschot nog niet aan de aarde is toevertrouwd, de verwanten reeds met den notaris het sterfhuis zien binnentreden, om den staat des boedels op te maken, dan zullen we bedenken, dat TITUS zijn vader in het graf was voorgedaan en zijn weduwe MAGDALENA VAN LOO uit een familie kwam, waar onder 't gehaspel over geldzaken de ouderlijke uiterste wilsbeschikkingen werden op zijde geschoven. Ook TITUS schijnt een van die naturen te zijn geweest, die gemakkelijk over geldzaken heenstappen en het niet anders dan billijken kon in zijn vader, dat hij in stede van zijn schuldeischers af te lossen zich wederom kamers vol kunstschaten aanschafte.

REMBRANDT was nu eenmaal geen financier, en dat zal hem in zijn rijke dagen menigmaal duur te staan zijn gekomen. Wellicht geeft de eerstvolgende acte hiervan een voorbeeld. Had REMBRANDT zich hier een schuldbekentenis in betaling laten geven op een man van aanzien, doch die moeilijkheden maakte, om de betaling te laten volgen en moest onze meester daarom den wissel protesteeren laten? Gelukkig kwam hij er dan nog zonder schade af.

Op huyden den 1 Mey 1654 hebben(de) my gevonden ten huyze van DIRCK VAN CATTENBORCH ¹⁾ en mits des zelfs absentie aen WILLEM CORNS. TOLL uitten naeme en van wegen d' E. REMBRANT VAN RHYN geins^t. en voorgelesen 't geene volcht,

Alsoo d' E REMBRANT VAN RHYN door NICOLAES DUYSENDAELDER ²⁾ ter handen is gestelt seeckere wisselb(rief) ter somma van *f* 1005 capitaal en *f* 40 over verloop bij U, DIRCK VAN CATTENBORCH, ten behoeve van voorn. DUYSENDAELDER getrocken op uwen broeder OTTHO VAN CATTENBORCH, in dato den (oningeuld) en ingevolge van ulieden beyder mondelingh verdrach moeste bet(aelt) worden op dato deser. Derhalve zoo doet de voorn. VAN RHYN, als houder van voorn. Wisselb(rief) (alsoo den vervaldach tegenwoordig om is, en de voorn. uwen broeder ter stede niet en is nochte ordre tot de bet(aling) gesteld heeft) U als trecher van selfde mits desen door mij Not^e. afvorderen parate betaling van voorn. *f* 1045, protesteren(de) anders hy Inst. van meenige te zijn aen zelfde te sullen corten soodanige pretentie van omtrent *f* 800. — als ghij geins^e t' zynen laste te sprecken

¹⁾ DIRCK VAN CATTENBURCH was een geboren Tielenaar, zoon van DIRCK VAN C. en van MARIA VAN LENT OTTO's dr. en kocht op den 29 Maart 1641 het poorterrecht van Amsterdam. Hij was wijnkooper en woonde op den O. Z. Voorburgwal (Fluweelen burgwal) naast PIETER SIX. Zijne vrouw was MARIA RAEY, met wie hij den 2 September 1642 gehuwd was. Zij was eene dochter van MARTEN RAEY, en hare grootmoeder was ELISABETH JACOBS BAS, de weduwe van den admiraal ZWARTENHONDT, wier schoon door REMBRANDT geschilderd conterfeytsel thans een sieraad van 't Rijks-Museum is. Hare grootmoeder was bij haar huwelijk tegenwoordig. Zij had een zuster, MARIA RAEY de jonge de vrouw van ROELOF MOLENAAR. DIRCK VAN CATTENBURCH hertrouwde in Juni 1646 MARGARETA VAN BEECK, OTTO VAN CATTENBURCH, die hier zijn broeder wordt genoemd, was Raad-ordinaris van den graaf van Brederode van Vianen en bekleedde bovendien het ambt van Thesaurier, Secretaris en Burgemeester dier stad.

Beide behoorden tot het aanzienlijke Neder-Betuwsche geslacht, waarvan de genealogie in het jongste prachtwerk van den Heer A. A. VORSTERMAN VAN OYEN gegeven wordt. Uit talrijke thans ter mijner beschikking staande bescheiden betreffende dit geslacht blijkt mij, dat deze genealogie op verschillende plaatsen kan worden verbeterd en aangevuld. (N.d.R.)

²⁾ NICOLAES DUYSENDAELDER was advocaat en wellicht omstreeks 1620 geboren. Bij den ondertrouw van WILLEM D., zijn broeder, op 6 Januari 1646, kwam hij mede voor Commissarissen. Hij maakte op 2 Mei 1657 met DIRK VAN CATTENBURCH voor den Not. VAN TOLL een contract, dat deze voor hem allerhande wijnen zou koopen en verkoopen.

hebt met intentie, o(mm)e en de resteren(de) penn(ingen) aen U te verhaelen daer en sulcx hij sal geraden vinden.

T' Welck by de voorn. WILLEM CORNS. TOLL gehoord zijnde, gaff tot antwoord, Ick sal 'them aendien en als hy t' huys comt; Gedaen ter p(resen)tie van Hendr. Thysz. en Gerrit Lucas Clercqven get(uigen).

Waernaer op den 2^{en} may desselfden Jaers 1654 ten comptoire mijns Not^a. gecompareert is d' voorn. DIRCK VAN CATTENBORCH, verclarende te consenteeren, dat d' voorn(oemde) REMBRANT VAN RYN de voorn. f 800. - aen voorn. Wisselb(rief) corte, Ende dat hy aen voorn. NICOLAES DUYSSENT-DAELDERS totte geheele voldoeningh van zelfde hadde op dato gegeven een assignat(ie) van f 245 tot casse van Hercules Sanderts, Gedaen ter p(resen)tie als boven 1).

Testor.

P. van Toll

1654

NP.

(w. g.) H. TYSEN.

G. LUCASSEN.

Aanstonds nadat REMBRANDT'S boedel aan de Desolate Boedelkamer vervallen was moest hij zijn vrienden aanspreken, om in 't bezit te komen van gereed geld. Wie echter geld leent aan iemand, die in staat van insolventie verkeert en wiens goed publiek zal worden verkocht, moet buitengewone middelen beramen, om zijn leening niet tot schenking te zien ontaarden. Tot zulke middelen nam Mr. DANIEL FRANSZEN, Chirurgyn, zijn toevlucht, toen hij in 1656 onzen meester met een „merquelycke somma van penningen” was bijgesprongen. De volgende acte toont ons dit aan.

Op huyden den 26^{en} September 1656 compareerden voor my Henricus C. Torquinius openbaer Notar. etc. en de getuygen onder genoemt, de E. REMBRANT VAN RYN, mij Notario bekend, dewelcke bekende een merquelycke somma van penningen schuldich te wezen aan M^r. DANIEL FRANSSEN, Chirurgyn hier ter stede, volgens schepenen-kennisse daer van zynde, en gemerkt hy comparant zyne goederen en consten laet vercopen, soo belooft hy door en bij dezen, dat by aldien uyt het rendement van de vercochte en noch te vercopene goederen en consten, de voorn. M^r. DANIEL FRANSSEN ten volle niet en conde werden betaelt, dat hy comparant in soodanige geval het surplus ofte soo veel als naer gedaen vercopinge sal werden bevonden noch te resteeren, hetselve te sullen suppleren met het maecken van eenige schilderijen, die den voorn. Mr. DANIEL FRANSSEN tot taxatie van twee goede mannen haer des verstaende sal hebben aen te nemen [en zyn by desen tot taxateurs expresselyck geadmitteert LODEWYCK VAN LUDICK ⁴⁾ en ABRAM FRANSSEN ⁵⁾] op welcke conditiën zij

³⁾ Protocol van den Notaris P. VAN TOLL p. 21 H. 3 bl. 77.

⁴⁾ L. VAN LUDICK komt als schilder voor in den Cat. Hoet: „Een landschap door L. V. LUDIK, niet minder als van Both.” Verkocht in de Auctie van JAN SMEES, kunstschilder 6 April 1729 te Amst. voor 33 gl. „Een bergagtig Landschap, door L. VAN LUDICK of J. BOTH, hoog 43 breed 54 duim. Op deszelfs voorgrond is dit gestoffeerd met een Man te Paard, dryvende een Koppel Ossen door 't Water, een Waterval op de tweede grond en voorts in 't verschiep hoog Gebergte, alles zeer Zonachtig en fraai op doek geschildert.” Verkocht Auctie A. SYDERVELT, Amst. 23 April 1766, voor 28 gl.

De Heer ABR. BREDIUS deelde mij mede, dat er in de Münchener Pinacothek, blijkens den catalogus (1884), onder No. 591 een italiaansch landschap berust, tot dusver wellicht ten onrechte aan HERMAN VAN SWANEVELDT toegeschreven, dat „unterhalb auf einem Felsstück” de handteekening van L. v. LUDICK. f. draagt, eene handteekening, die vrij wel overeenkomt met het fac-simile, dat wij hier achter geven. Er schijnen van dezen meester weinig werken gespaard te zijn.

In latere acten zullen we hem als koopman genoemd vinden. Den 1 Juli 1659 lieten hij en zijne vrouw CORNELIA BOSMAN een zoon met den naam van Lodewijk doopen. Nadere bijzonderheden zijn niet van hem bekend, evenmin als het jaar van zijn dood; alleen weten we, dat hij overleden was 20 Sept. 1704, toen „een jonghman JACOB VAN LUDICK „soon van wijlen LODEWIJCK VAN LUDICK (komende) uyt het huys van zyn behoutbroeder CHRISTOFFEL ROTHE op de „niewwesylts voorburghwal (compt in 't graf van HENDRICK VAN ESSEN)” in de Nieuwe Zijds Kapel begraven werd.

In 1663 vind ik een LODEWIJCK VAN LUDIK de oude genoemd. Hij kan de vader van onzen LODEWIJCK zijn geweest.

⁵⁾ Over ABRAHAM FRANSZEN zie men Oud-Holland I, bl. 252. Ik kan daar nog het volgende aan toevoegen. Hij wordt in 1642 als echtgenoot genoemd van MARRETJE JANS, in 1646 van GEERTJE HERMANS. In beide jaren liet hij een kind doopen.

comparanten met malcanderen zyn verdraegen en overeengekomen, onder verbant van eer en vromich(eyt), Aldus gedaen te goeder trouwen, in presentie van Samuel Stulingh en Antony Paneel de Jonge als get. hiertoe versocht ⁶⁾).

(w. g.) REMBRANDT VAN RHYN.
ANTHONY PANEEL DE JONGE.
S. STULINGH.

Uit eene acte, ten zelfden dage verleden, leeren we het bedrag kennen, dat REMBRANDT opgenomen had en zien we den schuldeischer den bekenden vriend van den schuldenaar machtigen, om de geleende penningen in te vorderen. Uit deze handeling blijkt duidelijk, dat het er Mr. DANIEL niet om te doen was, het den kunstenaar lastig te maken.

Op huyden 27 September 1656 compareerden voor my HENRICUS C. TORQUINIUS, openb. nota(ri)s etc., den E. DANIEL FRANSEN, Chirurgijn alhier ter stede, dewelcke verclaerde geconstitueert en machtich gemaect te hebben, sulcx hy doet by desen, den eersamen ABRAHAM FRANSEN, des comparants broeder, special. omme uyt syn constituants naeme te innen, vorderen en ontfangen, 't sy by solventie ofte insolventie van REMBRANT VAN RIJN, schilder, de somme van drie duysent een hondert en vyftich guldens, hem constituant van de selve REMBRANT VAN RHYN competerende volgens schepenkennisse in dato den 30 May 1656, Quitantie van den ontvangen te passeeren, des noot synde rechtsvorderingh daerover te plegen en general. in desen alles te verhandelen, wes den constituant zelfs present sijnde soude connen ofte vermogen te doen. Met macht omme te mogen substitueeren. Belovende voor goet vast en van waerde te houden en doen houden alle 't geene hierin by den geconstitueerden ofte desselfs gesubstitueerdens gedaan en verricht sal worden, onder verbant als naer rechten. Aldus gedaen ter goeder trouwen binnen Amsterdam voorsz. ter presentie van Samuel Stulingh en Anthony Paneel de Jonge. ⁷⁾

(w. g.) DANIEL FRANSEN.
S. STULINGH.
ANTHONIJ PANEEL DE JONGE.

Een ander vriend, die een beschermer was gebleven, ook na de ongelukken van 1656, de pas in de regeerings-colleges opgenomen commissaris JAN SIX, werd blijkbaar evenzeer door REMBRANDT om een voorschot aangesproken. SIX had hem 1000 gl. ter hand gesteld, waarschijnlijk op voorwaarde, dat deze som binnen een vastgestelden tijd zou worden teruggegeven. Toen REMBRANDT in gebreke bleef zelfs om de renten te betalen, nam de rijke koopman GERBRANDT ORNIA de schuldvordering, waarschijnlijk op dezelfde voorwaarde over; doch had daarbij, geleerd door de ondervinding, die SIX had opgedaan, een borg verlangd. LODEWIJK VAN LUDICK, dien we zoo even noemden, had zich laten vinden en was, toen REMBRANDT wederom niet op den bepaalden tijd betaald had, door ORNIA om betaling aangesproken. Hij had inderdaad de hoofdsom en 200 gl. aan achterstallige rente moeten betalen en was volkomen in zijn recht, toen hij van REMBRANDT een schuld-

⁶⁾ Protocol van den Notaris H. C. TORQUINIUS. Kast. A No. 10.

⁷⁾ Protocol Not. TORQUINIUS, Kast A pak 12.

bekentenis vorderde, en daarbij een overeenkomst met hem aanging, waardoor hij de kwijting dier schuld REMBRANDT zoo gemakkelijk mogelijk maakte.

REMBRANDT passeerde nu de volgende acte.

. . . . Maart 1659.

Compareerde S. REMBRANT VAN RHIJN, konstschilder hier ter stede, my Notaris wel bekendt, ende bekende deugdelijck schuldich té wesen aen S^r. LODEWIJCK VAN LUDICK, coopman hier ter stede, de som. van Twaelffhondert gulden, over en ter saecke van soodanige somme van penninghen, die de voorn. S^r. VAN LUDICK voor hem comparant heeft betaelt aen S^r. GERBRANDT ORNIA ⁸⁾ als 't recht hebbende van d'H^r. JAN SIX, ten behoeve van de welcke hij comparant hadde verleeden een Obligatie van duysent guldens, daervoor die voorn. S^r. VAN LUDICK sich hadde borge gestelt, en by gebreecke van hem comparant de voorn. twaelffhondert guldens voor Capitael en interesse hadde moeten voldoen en betaelen volgens de actionem-cessiam ende 't bescheyt, dat de voorn S^r. VAN LUDICK van den voorn. S^r. ORNIA heeft. Welke somme van f 1200 — hy comparent by desen beloofde aen den voorn. S^r. VAN LUDICK ofte thoonder deses te voldoen en betalen van dato deser binnen den tijd van drye jaren, yder jaer de som van vierhondert guldens, ende dat aan Schilderijen, die hy comparant selfs sal schilderen en den voorn. S^r. VAN LUDICK aangeven tot taxatie van neutrale persoonen, hen dies verstaende, bij yder een te kiezen, alles prompt en precys, sonder eenigh dilay, uytvlucht ofte rechtsvorderinge. Gelyck hy comparant oock belooffde aan den voorn. S^r. VAN LUDICK te sullen affschilderen en leveren een stuckje schilderije uytbeeldende de HISTORIE VAN JONATHAN EN DAVIDT, dat hij alreede onderhanden heeft, en dat naerby het eerste jaer naer dato Alles onder verbandt enz ⁹⁾.

(w. g.) REMBRANDT VAN RHIJN.

Wij komen zoo aanstonds op deze geldkwestie terug.

Het is merkwaardig, dat de verhouding tusschen SIX en REMBRANDT sedert dien tijd blijkbaar geheel veranderd was.

Onder REMBRANDT'S vrienden van dien tijd ontmoeten we, behalve de afslagers HARINGH, — die niet, gelijk men nu eenmaal gewoon is te gelooven, menschen van zulken geringen stand waren, maar onder hunne grootvaders en overgrootvaders vrij wat meer burgemeesters van Amsterdam telden dan menig burgemeester, die in hun tijd op 't kussen zat — nog den dichter JEREMIAS DE DECKER, van wien REMBRANDT, niet, zooals men tot dusverre meende, in zijn sterfjaar 1664, maar in of vóór 1660 het portret maakte. Een in 1660 uitgegeven dichtbundel „de Hollandsche Parnas” levert ons daarvoor het bewijs ¹⁰⁾. Hooren wij hoe H. F. WATERLOOS aldaar onzen kunstenaar aanspreekt:

⁸⁾ De hier genoemde Heer GERBRAND ORNIA was een zoon van GOOSSEN en GEERTRUIDA HOUTLOOCK. Hij was als weduwnaar, eerst van MARIA BICKER VAN SWIETEN, daarna van EMMERENTIA DEYMAN (eene zuster van den Hoog-leeraar?) op den 10 Mei 1654 hertrouwd met EMMERENTIA VAN SEL, vrouwe van Vryenes, Sluypwyk en Ravensbergen. Na haren dood verbond hij zich in den echt met BREGITTA VAN DER HEM.

Hij overleed 1692. (Genealogie FRANCKEN ten gemeente-archieve bewaard).

⁹⁾ Prot. Not. N. LISTINGH. De bovenkant van de bladzijde is afgebrand, zoodat de juiste datum niet blijkt. Zij volgt echter op een acte van 19 Maart 1659 en is vermoedelijk van denzelfden dag.

De Heer ABR. BREDIUS had de goedheid mij deze acte mede te deelen.

(N. d. R.)

¹⁰⁾ Aldaar blz, 406,

Aan den wytberoemden schilder

REMBRANDT VAN RYN

Toen zyn Ed. den diepzinnighen Poët

JEREMIAS DE DEKKER

schilderde.

Ay REMBRANDT, zo ghy ons DE DEKKER af wilt teek'nen
 Zo wilt eer ghy begint te schilderen, vry reek'nen
 Dat ghy een paerel der Poëten maalen zult,
 Die met zijn harssenbeelt heel Holland heeft vervult.
 En so ghy door 't pinseel zyn pen zoekt t' overtreffen,
 Zo moest ghy uwen geest al vry wat hooger heffen
 Alsof ghy slechte slagh van menschen maalen zoudt,
 Ghy moest niet denken op een hand vol ydel gout
 Maar dopen uw pinseel in held're hemelglansen:
 Dan zouwt gy 't aanzicht, dat van so veel lauwerkransen
 En eikenblaaderen als overschaadwt wort,
 Om strydt vereewighen en ik zouw aangeport
 Door uw grootmeesterschap, met alle puik Poëten,
 Niet zoeken als uw loff ten breedsten uit te meten.
 Zo leeft myn dichtkunst, in uw schoone schildery
 En uwe tekenkunst door myne poëzy.

H. F. WATERLOOS.¹¹⁾

Eenige jaren waren verlopen en REMBRANDT had VAN LUDICK teleurgesteld. Wat daarvan de reden is geweest, is op 't oogenblik nog niet met zekerheid te zeggen. Wellicht was het aan een zekere slordigheid in geldzaken te wijten, misschien ook, — en dit schijnt mij waarschijnlijker — stond REMBRANDT, een gretig kooper, gelijk wij weten, van allerlei kunstschaten, voortdurend in rekening bij VAN LUDICK, die blijkbaar handel in schilderijen dreef, en kocht hij de werken van andere meesters in, om de daarvoor bedongen koopsom met zijn eigen werken te voldoen, zoodat hij feitelijk, wat zijn werken betreft, min of meer aan den leidband van dezen en wellicht van nog andere kunstkoopers liep. Om aan zijne manie naar 't bezitten en verzamelen van wat zijn oog streelde te voldoen, moest hij zich een voortdurend gebrek aan contante penningen getroosten. Hoe dit zij, VAN LUDICK begeerde in 1662 een nieuwe regeling van de oude geldzaak, en zoo gemakkelijk als hij 't vroeger had gemaakt, zoo veel te harder schijnen ons thans de voorwaarden, die hij stelde, en waaraan REMBRANDT genoodzaakt was zich te onderwerpen.

Deze overeenkomst is zeer merkwaardig. Ongelukkiger wijze kunnen we de acte, die aan de aandacht van DE VRIES ontsnapt was, niet in haar geheel geven, daar bij den brand het protocol, waarvan zij een deel uitmaakt, aan de rugzijde ongeveer 2½ centimeter

¹¹⁾ Ook H. F. WATERLOOS mag onder REMBRANDTS vrienden, althans begunstigers worden genoemd. Hij schilderde voor WATERLOOS „de verzezen Christus en Maria Magdalena" gelijk blijkt uit de Holl. Parnas bl. 405. VOSMAER haalt het daar opgenomen gedicht uit de Rijn-oefeningen van JEREMIAS DE DEKKER aan, alwaar de besteller van dit stuk niet genoemd wordt.

heeft verloren, zoodat de verso-bladzijden meer hebben geleden dan de recto's, van welke de margo alleen wegbrandde. Ik waagde het het ontbrekende aan te vullen, de bijvoegingen cursief drukkende. Een tweede minute, toevalligerwijze in 't protocol bewaard, evenzeer gehavend als de eerste, stelde mij echter in staat enkele woorden in te vullen.

(blz. 1.)

Huyden den XXIIIX^(sic) Augustus

XV^{ie} tweentsestigh compareerden voor mij NICOLAES LISTINGH, openb. Notaris tot Amsterdam bij den Ed. Hove van Hollandt geadmitteert ende de getuygen nagenoemt, LODEWYCK VAN LUDICK, ter eenre ende REMBRANDT VAN RHYN, konstschilder, ter andere syde, verklarende met malkanderen geaccordeert te syn ende te accorderen by desen

Voor eerst, dat soodaenige verkoop ende koop van drye schilderyen respective van LASTMAN ende PYNAS, als tusschen hen den 29 Januarij 1660 gesloten is sal afgedaen ende te niet te syn, sulcx dat de voorn. LUDICK, die noch voor VAN RHYN onder hem behouden hebbende, nu daer mede sal mogen doen syn welgevallen alleenlyck, dat VAN RHYN VAN LUDICK, voort quiteren vant selve ende d'ophoudinge daar door gehad, een schilderye sal maken *ter* discretie van de schilder.

Ten anderen dat sylieden oock vereffent ende geliquideert syn, over de leveringende voldoeninge van de twee schilderyen 't eene DE KARSNACHT¹²⁾ ende 't ander DE BESNYDENIS, door VAN RHYN aen VAN LUDICK verkocht voor fl. 600.— ende gerescontreert met printen ende plaetiens, respective aen VAN RHYN selfs geleverd ende door hem in de venditie van VAN LUDICK daer opgemeynt.

Behoudelyck dat VAN RHYN daer af noch moet hebben hondert achttien gulden, die minder dan de voorn. fl. 600.— door hem syn genoten, des dat VAN RYN gehouden sal wesen de besnyder in 't voorn. bortie te verschilderen ende verbeteren soo 't behoort.

Ende ten derden, dat de voorn. *VAN Rhyn schuldig* zal wezen aen VAN LUDICK te voldoen de *f* 1200.— guldens, die hy aen hem over beschadigheyt van borghtochte ende actio cessa wegens GERBRANDT ORNIA schuldigh is, doch daerop eerst afslaende de voorsz. fl. 118.— ende sulck de reste *ten bedrage van f* 1082 dat die betaelt sal werden als volgt:

Te weten, dat VAN LUDICK sal genieten *een vierde* part van alle 't gene de voorn. VAN Ryn *sal comen* te profiteeren over 't stuck schilderye op 't Stadhuys

(In margine staat: *geregistreerd in 't 8e regre van de transporten der Stadt Amsterdam fo. 2*

blz. 2).

¹²⁾ Waarschijnlijk is de *Kersnacht* het schilderij, dat thans „*Aanbidding der Koningen*” gedoopt, in 't Buckingham Palace en de *Besnydenis* het paneel, dat in de verzameling van EARL SPENCER zich bevindt. Het laatste moet het jaartal 1661 dragen.

gelevert, ende dat voor sooveel als hy VAN RHYN daer van te pretendeeren heeft, als hier *verder* noch off profiteren mach by *verschildering, ofte* anders *beneficeren*, hoe 't mach vallen; *ende dat* weyders de voorn. VAN LUDICK sal *ontfangen* ende trekken de helfte van al 't *gene hy van* RHYN met *schilderen* comt te verdienen *ende* veroveren 't sedert pro Januari 1663 *toecomende*, ende dat totte volle betaeling van de *voorgemel.* te fl. 1082.— toe, die hy hem bekende *daeren-*boven deugdelyck schuldigh te wesen, ende *verbindende* daer voor respective hetselve vierde *part van* 't genot wegens 't stuck op 't *stadthuys* ende wat daer uyt komt, mitsgaders de *helfte* van 't *gene hy na primo January met schilderen* verdient, expresselyck transporteert *ende* cedeert, sonder dat hy comparant *daeraen* voor sóóveel recht, actie of pretensie *behoud.* onder eenigh pretext

(blz. 3).

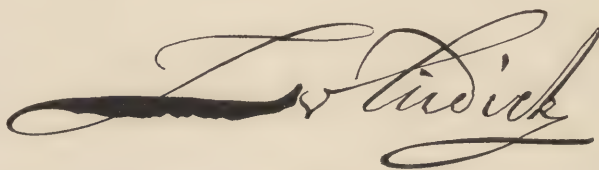
Waarmede dan te niette sullen wesen *ende* geannulleert blyven alle de geschriften *ende* accoorden ende pretensien, die tusschen *hen* lieden tot dato toe open en oneffen syn *geweest*, alleenlyck dat VAN RYN *sal* hebben syn belofte te quytten, soo verre hij *gehouden* mach syn wegens een conterfeytsel aan van LUDICK in seckere occasie toegezeyt ende *aangenomen* te maecken.

Waer op de voorse partyen verclaerden *met* malkanderen finalyck geaccordeert ende verdragen te syn. Beloovende ten *wedersyde* dat selve te houden ende byzonderlyck de voorsz. VAN RHYN, dat hij ter goeder trouwe wegens syn voortsz stuck ende noch te maeckene schilderijen sal handelen, om het vierde part ende de helfte respectieve daer *van* aan de voorsz. VAN LUDICK te laeten gauderen sonder yets daar van te rugge te houden of *te* verbergen in eeniger manieren. Ende dat weyders bij overleyden van de voorsz. VAN RHYN voor en aleer VAN LUDICK is betaelt, deselve syn verder achterwesen zal connen ende mogen consequeren uitte schilderyen en provenuen van dien, de voorsz. VAN RHYN te dier tijdt bevonden sullen werden aantegaen ofte te competeren, die hy in dat cas, nu voor als dan, daer voor speciaelyck transporteert ende op draegt mids desen

Renuntieërende partyen welbedachtelyck van herreeckeninge, erreur, relief ende andere beneficiën, exceptien ende graciën van rechte, die d'een of d'ander in contraventie deses te bate soude mogen comen ende speciaelyck vanden,

regel in rechte dicterende dat generale renun-
ciatie niet en valideert, ten sy speciale voorgae.
(blz. 4.) Alles onder verbandt van hunne *comparanten*
goederen, roerende ende onroerende, *tegenwoordige ende*
toecomende, deselve ende den ke.....
submitterende ten bedwange van
rechten ende rechteren ter goeder *trouwe*.
Ende versochte hier van gemaect *ende ge-*
levert te werden acte. Dat aldus *doen-*
de binnen deser voorn. stadt Amsterdam, *ter*
presentie van Nicolaas Brouwer ende *Andries*
Walraven, als getuygen, ende hebben deselve *met de compa-*
ranten de minute ondertee kent.¹³⁾

(w. g.)

REMBRANDT VAN RHYN.
N. BROUWER.
A. WALRAVEN.
N. LISTINGH.

Not.

In ongeveer twee jaren schijnt REMBRANDT niets aan VAN LUDICK te hebben afgelost. Of hij niet bij machte was, of gegronde reden had weigerachtig te blijven, om de schuld te voldoen, weten we niet; zeker is het, dat VAN LUDICK REMBRANDT in rechten aansprak en vonnis verkreeg ten nadeele des meesters. Dit vonnis moet gewezen zijn vóór 1665¹⁴⁾. Gaarne had ik het in het schepen-archief opgeslagen, maar de boeken van dien tijd zijn niet meer aanwezig.

Merkwaardig is deze acte ook in een ander opzicht.

Ze leert ons den prijs kennen, dien REMBRANDT voor twee zijner meesterstukken ontving. De *kersnacht* en de *besnijdenis* zijn beide bewaard gebleven. Het laatste bevindt zich in de verzameling van EARL SPENCER en moet het jaartal 1661 dragen. 't Is niet onbelangrijk na te gaan of de figuur des besnijders inderdaad sporen draagt van overschildering. De *kersnacht* kan het stuk zijn, dat prijkt in 't Buckingham Palace¹⁵⁾ en thans bekend is onder den naam van „*de aanbidding der koningen*” dagteekenende van 1657.

Wat het stuk betreft, geleverd op 't stadhuis, waarvan in deze acte mede wordt gewaagd, aanvankelijk dacht ik, dat hiermede geen ander dan de „*staalmeesters*” kon

¹³⁾ Protocol van den Notaris N. LISTINGH kast M.M. pak 161.

¹⁴⁾ Zie de hierachter opgenomen acte van 4 Juni 1664 voor den notaris MEERHOUT verleden.

¹⁵⁾ De talentvolle schrijver van de *Studien zur Geschichte der Holl. Malerei* (W. BODE) noemt beide werken in één adem, blz. 525. Dat de „*aanbidding*” van 1657 is, zien we aldaar, blz. 584.

bedoeld zijn, Maar tegen deze meening rezen drie bedenkingen: ten eerste draagt de „staalmeesters” het jaartal 1661; ten tweede had dit schilderij op het stadhuis niets te maken. Immers sedert de oprichting van het Staalhof (1626) hadden de staalmeesters of waardyns van de lakenen hun „eygen huys en vergaderplaats op de Verwersgracht uytkoomend”¹⁶⁾, gelijk ons een tijdgenoot J. COMMELIN meldt. REMBRANDT schilderde in 1661 de toenmalige staalmeesters zeker niet voor rekening van de stadskas, maar voor rekening der uitgeschilderde heeren zelven, gelijk bij al de schutters-gilden en andere corporatiën gebruikelijk was, en heeft ongetwijfeld, toen het meesterstuk zijn atelier verliet, het gevoerd naar de vergaderplaats van zijn betaalsheeren; en ten derde blijkt uit de acte, dat de som, die het stuk „op 't stadhuis” zou opbrengen, volstrekt nog niet bepaald was, hetgeen men moeielijk kan aannemen, dat het geval was met de „staalmeesters”.

Ik houd het er daarom voor, dat REMBRANDT, die er niet onkundig van kan gebleven zijn, dat verschillende zalen in 't nieuwe stadhuis nog met beschilderde wandbekleedingen zouden kunnen worden versierd, daarover met burgemeesteren in onderhandeling is geweest, en bereids schetsen aan hun oordeel had onderworpen. Wij weten, dat er echter niets van is gekomen, hetzij ten gevolge van zuinigheidsmaatregelen, hetzij — eene gissing is geoorloofd — omdat wij juist in dit jaar een der burgemeesterszetels zien ingenomen door denzelfden Dr. CORNELIS WITSEN, die eenige jaren te voren in REMBRANDT'S finantieele moeielijkheden een rol speelde.

Weinige maanden na de overeenkomst met VAN LUDICK had REMBRANDT een nieuwen geldschietter gevonden in den rijken koopman HERMAN BECKER. Den 7 December 1662 en den 28 Maart 1663 nam hij successivelijk 537 en 450 gulden op, de eerste som tegen 5 pCt. de tweede renteloos, doch onder zekere voorwaarden, welke ons onbekend zijn gebleven, maar waarover in 't begin van 't jaar 1664, toen REMBRANDT zijn schuld wenschte af te lossen, verschil van gevoelen ontstond, met dit gevolg, dat BECKER de door hem ter leen verstrekte penningen niet verkoos aan te nemen. Dat BECKER de schuldvorderingen gebruikte als een middel, om REMBRANDT voor zich aan 't werk te houden, spreekt m. i. duidelijk uit de laatste woorden van de eerstvolgende acte, zoo mede, dat REMBRANDT niet genegen was aan die eischen te voldoen.

Uit de acten blijkt wederom, dat ook deze geldschietter het zekere voor het onzekere nam en zich een pand liet geven in schilderijen en prenten. REMBRANDT was dus weder in 't bezit van een aantal kunstwerken.

Op huyden den 29 Augusti a^o 1665 compareerde voor my JOHANNES HELLERUS, notaris pub. by den hove van Hollant geadmitteert en te Amsterdam resideerende, S^r. ABRAHAM FRANSEN, wonende hier ter stede, out 50 jaren, en heeft ten versoecke van S^r. REMBRANT VAN RYN, schilder, wonende op de Roosegracht¹⁷⁾, geattesteert en getuygt hoe waer is, dat omtrent ander half jaer geleden, sonder de precysen tyt onthouden te hebben, hy deposant door ordre van den req^t. gegaen is ter woonstede

¹⁶⁾ T. VAN DOMSELAER, Beschr. v. Amst. IV. bl. 274.

¹⁷⁾ Hier had eerst Lauriergracht gestaan.

en by den persoon van HARMEN BECKER, denselven uyt des req^l. name aendienende, dat de req^l. bereijt was den selve te voldoen de hoofdsomme en interesse t' geene hy volgens twee distincte obligatien tot laste van req^l. hadde te pretenderen, mits dat hy BECKER nevens de betalinge aen reg^t. voorts soude hebben over te leveren en restitueren soodanige pand, als hem in guarand waren ter hand gestelt, te weten negen stuckx schilderyen en twee boecken van prenten en tekeningen, uytwysende de voorn. HARMEN BECKERS eygen hand, waerop BECKER tot antwoord gaf:

»Laet REMBRANT eerst de JUNO opmaken»¹⁸⁾ daernevens noch yets van Req^l wilde gedaen hebben, 't welk den req^l seyde niet gehouden te syn, waer by hy BECKER persisterende, weygerich is gebleven van de voorn. penningen van de req^l te ontfangen, presenterende sulcx des noods versocht synde by eede te sterken. Gedaen t' Amster. int by syn van Jan Cranendoncq en Christiaen Becker als get.¹⁹⁾

(w. g.) ABRAHAM FRANCEN.
JAN CRANENDONCQ.
C. BECKER.

1665.

Quod Attestor

J. HELLERUS, *Not. pub.*

A^o 1665.

Hoe gaarne BECKER REMBRANDT ook aan 't lijntje hield, op den duur kon hij zich niet tegen de aflossing der schuld verzetten. Zij had plaats in October 1665, gelijk de volgende wederzijdsche kwijting ons doet zien.

Naerdar ick ondergeschr. aen S^r. HARMEN BECKER hadde voldaan en in contant aengetelt den den innehouden van twee distincte obligatien, by my t' zynen behoefte gepasseert, de eerste van dato den sevenden December 1662, innehoudende de somme van vyfhondert seven en dertich gulden capitaal, waerop over intrasse verlopen was tot dato drie en tseventich gl. vyftien stuyvers, de tweede van dato 28 marty 1663, innehoudende de somme van vierhondert vijftich gl. capitaal sonder intrasse, soo verclaere te gelyck op dato ondergeschr. van voorn. BECKER daertegen weder overgenoomen en van denselve ontfangen te hebben de negen stuckx schilderyen en twee const print boecken als pant voor gemelte sommen onder de voorn. BECKER berust hebbende, ende mede ingetrocken de voorn. twee obligatien by my ondert. sulcx dat ik de voorn. BECKER deswegen quitere en voorgoede overleveringe bedancke, en beloove de recepissen off obligatoire acte so de voorn. BECKER my daarvan hadde gegeven, nu in den Hage berustende, hem zonder uytstel in corte dagen te restitueeren en weder overleveren, onder verbant als naer rechten. Actum den sesten October 1665 Amsterdam; sulcx dat tot desen huydigen dach, de voorn. BECKER op VAN RYN, nocte de voorn. VAN RYN op HARMEN BECKER, uyt eenige acte hoedanich die soude mogen wesen, iets vorder (eyschen, houden offte pretenderen, dan alleenelyck, dat de voorn. BECKER ten laste van REMBRANT VAN RYN, ongeprejuditeert open blyft en voorbehout syn actie uyt zaecke van den transporte, dewelcke LODEWYCK VAN LUDICK aen hem heeft getransporteert. Actum ut supra.²⁰⁾

(w. g.) HERMAN BECKER.

REMBRANT VAN RHYN.

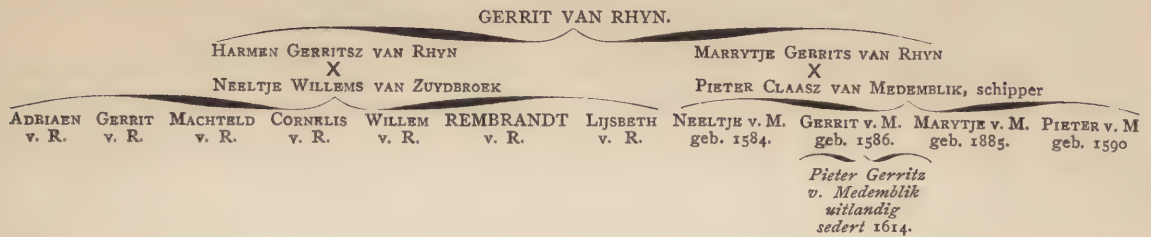
In dien tijd was de fortuin den kunstenaar waarlijk niet gunstig, hoezeer zij hem ook een oogenblik scheen toe te lachen. Van de Leidsche bloedvrienden, die hem vroeger vaak geld hadden gekost, was er een, die een klein kapitaaltje op de Leidsche weeskamer had achtergelaten, toen hij omstreeks 1614 het land verliet, om nimmer terug te keeren. De wettige eigenaar van dit kapitaaltje was PIETER GERRITSZ VAN MEDEMBLIK, die REMBRANDT volgenderwijze in den bloede bestond:²¹⁾

¹⁸⁾ Of het tot het opmaken van de JUNO gekomen is betwijfel ik, aangezien VOSMAER noch BODE een schilderij van dien naam vermelden.

¹⁹⁾ Protocol als voren, Pak 164 bl. 107.

²⁰⁾ Protocol van den Not. F. MEERHOVT, pak 123 bl. 111.

²¹⁾ Dit stamtafeltje is opgemaakt uit het Leidsche wees- en armboek. Behalve het cursief gedrukte komt het met de door VOSMAER gegeven genealogie overeen.

Nadat weesmeesteren gedurende een halve eeuw het geld hadden beheerd, deden of zij, of de naaste betrekkingen moeite, om het den rechthebbenden te doen geworden. Twee derde gedeelten werden benaderd door CORNELIS ARENTSZ VAN RHYN, neef (wiens moeder dus NEELTJE of MARRYTJE VAN MEDEMBLIK moet zijn geweest en die geen zoon kan geweest zijn van ADRIAEN VAN RHYN, gelijk de heer VOSMAER meent) en door MATTHYS THYSZ VAN CASTER, behuwd-neef van den vermoedelijk overledene²²⁾. Het overblijvende zou REMBRANDT als mede-erfgenaam zijn toegevalen. Waarom juist hem en niet den reeds genoemde nadere betrekkingen? We weten het niet, maar gissen, dat het krachtens een testamentaire dispositie van REMBRANDTS moei, of van zijn grootvader was.

REMBRANDT zelf scheen niet best omtrent zijn recht op die nalatenschap ingelicht. Men zou meenen, dat hij hier slechts een derde te ontvangen had en zelf spreekt hij van de helft, terwijl we zoo aanstonds zullen zien, dat weesmeesteren later moesten erkennen, dat de geheele nalatenschap hem toekwam. De heeren schijnen zelven de zaak niet goed te hebben ingezien.

Gesterkt met de navolgende volmacht verscheen nu TITUS VAN RHYN voor weesmeesteren, om zijns vaders belangen waar te nemen.

Op huyden 5 Eebr. 1665 compareerde voor my JOANNES HELLERUS Not. pub. bij den Hove van Hollandt geatmitteerd t' Amst. residerend, S^r. REMBRANT VAN RYN, schilder, wonende op de rosegraft²³⁾ alhier en heeft geconstitueerd, volmachticht sulx doende mits desen TITUS VAN RYN, syn soon, om uytten naem en van weghe hem comp. als voor de helfte erfgenaem ab intestato van PIETER VAN MEDEMBLIK, syn vaders susters soons soon, van de heeren weesmeesteren tot Leyden te eyschen, vorderen en ontfangen de gerechte helfte van soodanige rentebrieven met de verloope renten van dien, mitsg(ade)rs contante penninge ter voorn. weescamer berustende, mitsgaders alle soodanige goederen effecten als de voorn. PIETER VAN MEDEMBLIK verder metter dood ontruynt heeft, hem comp^t. voor de helft competeerende, behoort. en vereyschte quitantie van de ontfangh te geven, en voorts in desen alles meer te doen en laten, wat hy Comp. self pr(esen)t zijnde soude connen off moeten doen, belovende van waerden te willen houden 't gene in cracht deses gedaen sal werden. Onder verband als na rechten. Gedaen te Amsterdam int bysyn van Peter Bartels ende Jan Cranendoncq als get.²⁴⁾

(w. g.) REMBRANT VAN RHYN.

PETER BARTELS.

JAN CRANENDONCQ.

Quod attestor

J. HELLERUS Not. Publ.

A^o 1665.

²²⁾ Register H der Quittantiën van voljaerden blz. 309. 310. ten archieve van Leiden.

²³⁾ Hier had aanvankelijk weder gestaan „Lauriergracht.”

²⁴⁾ Protocol van den Notaris HELLERUS. In het protocol van den Notaris LISTINGH van den jare 1663 (M. M. 161) bevindt zich mede een procuratie van den vader op den zoon. Zij is in te algemeene termen verrat, om daaruit op te maken voor welke zaak zij werd verleden.

Maar TITUS werd blijkbaar teruggewezen. Zijn voogden hadden ongetwijfeld den weesmeesters tijdig aan het verstand gebracht, hoe de vork in den steel zat; dat TITUS eigenlijk de eenige rechthebbende was op al hetgeen zijn vader als buitengewone bate zou toevloeien, en, daar TITUS nog minderjarig was, werden hem twee voogden ad-hoc toegewezen. Dit geschiedde blijkens het Leidsche voogdijboek den 13 Februari 1665.²⁵⁾

Den Ed. CAERL VAN DER PLUYM, veertig in Rade deeser stede en de E. ALEXANDER DE CONING, koopman, syn voogden gestelt over TITUS, minderjarige soon van M^r. REMBRANT VAN RHYN, schilder, als mede erfgenaam van PIETER, soon van GERRIT PIETERSZ VAN MEDEMBLIK, dienu omtrent vijftich jaaren is uytlandig geweest. Comparende hebben de voogdye aengenomen ende eede gedaen aen Buytenvest en van Leyden van Leeuwen.

Vóór het evenwel tot de uitbetaling kwam had TITUS brieven van venia aetatis verkregen, en nu zien wij hem van zijn recht gebruik maken om, gelijk we zoo aanstonds opmerkten, de geheele nalatenschap in ontvangst te nemen, die een groote 882 gulden bedroeg. De Leidsche neven, die ieder reeds een derde hadden opgestreken, schijnen hun aandeel, ten bedrage van juist het derde van dit bedrag, te hebben teruggegeven, zwichtende voor REMBRANDTS betere rechten, die ons echter niet zeer helder voor den geest staan.

TITUS kwiteerde de Heeren weesmeesteren bij de volgende, voor schepenen van Leiden verleden acte.

Wij schepenen der stadt Leyden hier ondergeteykent, doen kondt eenen ygelycken dien 't behoort, dat voor ons gekomen ende verschenen is TITUS VAN RHIJN, veniam aetatis bekomen hebbende van de E. Gr.Mo. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt als geprefereerde crediteur des boedels van REMBRANDT VAN RHYN, sijn vader, die universeele erfgenaam is van PIETER VAN MEDENBLIK GERRITSZ, over de vyftig jaren uytlandig geweest sijnde zonder dat men van desselfs verblijf kennisse heeft, ende de welcke daeromme gepresumeert werd overleden te zijn.

Ende bekende bij dezen voor hem, zijne erven en nakomelingen, uyt handen van d'EE: Heeren Weesmeesteren dezer stede, als Oppervoogden van alle onmondigen ende anderen toezicht behoevende, gelicht, ontfangen, ende met volcomen genoegen naer hem genomen te hebben alle zoodanige goederen, geschriften, papieren ende munimenten als van wegen den voorn. uytlandigen tot deesen dagen toe ter weeskamere alhier in getrouwe bewaringe gelegen ende berust hebben, geene van dien uytgezondert; bestaende de zelve goederen in een somme van achthonderd twee en tachtig guldens sestien stuyv. ende elf penningen. Quitterende daervan by dezen d'EE: Heeren Weesmeesteren voorn. oock den voorn. PIETER VAN MEDENBLICKS voogden ende wijders allen anderen dien 't behoort, Mitsgaders van alle handelinge, bewindt ende administratie dezen aengaende t' eenigen tijde gehadt ende gedaen. Belovende alle dezelve ende yder van hen in 't bysonder daer of jegens yder man te idemneeren ende bevrijden: Oock alle de voorn. goederen t' allen tijde, des vermaent zijnde, weder te zullen opbrengen ende restitueren, met behoorlijcken interesse van dien, indien de voornoemde PIETER VAN MEDENBLICK in tijden en wijlen te voorschijn mochte komen, of dat iemandt quaeme daer toe beter of zoo wel als hij compt. gerechtigdt zijnde, onder verbant van zijn compt. persoon en alle zijne goederen, roerende, onroerende, jegenwoordige en toekomende, geene van dien uytgezondert; onderwerpende de zelve de jurisdictie van den E: Gerechte dezer stede. In 't verder hebben den E. KAREL VAN DER PLUYM, veertig in Rade dezer Stede, ende ALEXANDER DE KONING, koopman, huyden mede voor ons Schepenen comparerende, zich zelve voor de voornoemde TITUS VAN RHIJN gestelt, boven ende mede als principalen, nopende de restitutie ende indemniteit vooren geroert. Renuncierende ten dien eynde de beneficien ordinis en excusionis et divisionis, van den

²⁵⁾ Voogdijboek F blz. 326 verso (archief van Leiden.)

effecte van dien wel onderrecht, mede onder verbandt van hunne personen en al hunne goederen, geene exemt. Des zoo beloofde TITUS VAN RHYN voornoemt zyne voorn. borgen in 't geheel ende zy borgen elckanderen voor de helfte ter zaecke van de voorgeroerde borgtochte vrij, kosteloos ende schadeloos te houden, onder gelyck verbandt ende bedwangh als vooren. In oirconde dezer by ons schepenen voornt. geteykent huyden den XXIJ Auguste XVJ^e vijf en t' zestich.²⁶⁾

(w.g.) W. HASIUS.

H. VAN DER MEER.

Er is in de verhouding tusschen TITUS en zijn vader nog veel raadselachtigs.

Waarom verlangde TITUS op eigen beenen te staan, als hij ingenomen was met de leiding zijner zaken en belangen door zijn voogden? En zoo we in deze meerderjarigheids-verklaring — gelijk wij gelooven — het bewijs moeten zien, dat hij het niet billijkte, dat zijne belangen behartigd werden ten koste van de finantieële rust van zijn vader, waarom treedt hij dan hier nog in zijn kwaliteit van bevoorrecht crediteur zijns vaders op? Stak zijn vader dan zóó in de schulden, dat hij het beter kon rekenen zijn recht te doen gelden, opdat die penningen niet aanstonds in handen van andere crediteuren zouden vallen, en zoodoende REMBRANDT persoonlijk allerminst ten goede komen? Ik geloof inderdaad, dat dit de reden moet zijn geweest. REMBRANDT, het blijkt juist uit de kwaliteit, die TITUS aanneemt, was blijkbaar, nadat zijn boedel aan de boedelmaker vervallen was, niet gerehabiliteerd. Van het tot stand komen van een accoord met de crediteuren schijnt geen sprake te zijn geweest, zoodat hij voortdurend in insolventie gebleven was. Dit verklaart veel. Nu begrijpen we wáárom zijn vrienden, die hem geld leenden, de overeenkomst goten in den vorm van een voorschot als het ware op zijn nog te vervaardigen werken. Nu bespeuren we de noodzakelijkheid voor zijn erven — gelijk we ten slotte uit den inventaris van REMBRANDTS sterfhuys zullen zien — om den boedel niet aanstonds te aanvaarden, en behoeven we daarin niet noodzakelijk een aanwijzing te zien, dat er bij de liquidatie van dien boedel niets voor de erven zou overblijven. Is het niet zeer goed denkbaar en zelfs aannemelijk bij het karakter, dat we van REMBRANDT kennen, dat hij niet alles, wat hij met zijn kunst verdiende, aanstonds aanwendde tot schulddelging, maar het ook voor een deel besteedde tot het aankopen van kunstwerken van allerlei aard, en, onbezorgd als hij was, het er beter van nam dan zijn finantieële toestand hem eigenlijk zou hebben veroorloofd als hij eens een goed financier ware geweest? Een kunstenaars-natuur als de zijne mag men dat niet euvel duiden.

Ik moet, vóór ik tot de vermelding van andere acten overga, nog even stilstaan bij de acte van 5 Februari 1665, omdat zij ons iets nieuws leert aangaande REMBRANDTS woning. In de zoo aanstonds te vermelden acte van 31 December 1664 wordt de Lauriergracht genoemd als des meesters woonplaats. In de acte van 5 Februari daarop volgende, was hij blijkbaar nog zóó kort op de Rozengracht metterwoon gevestigd, dat hij, of althans de notaris, zich nog vergissen kon bij het opnoemen van de gracht, waar

²⁶⁾ Register H der Quittantien van voljaarden, bl. 321.

zijn huis stond. De data vergelijkende, weten we thans, dat onze meester tusschen 1 Januari en 5 Februari 1665 naar de Rozengracht verhuisd is, waar hij den laatsten adem zou uitblazen. Waar dit huis precies gelegen was zal ik in een aanhangsel bij dit stuk vermelden. Het huis op de Lauriergracht kan ik op het oogenblik nog niet aanwijzen, zoo min als het jaar, waarin hij het betrok.

Op het laatst van het jaar '66 had REMBRANDT wederom elders zaken waar te nemen en penningen te ontvangen. Van welken aard ze waren blijkt niet. Wederom is het zijn zoon, die door hem wordt aangewezen, om voor hem optetreden.

De acte luidt:

Op huyden den 18 Novemb. 1666 compareerde voor mij JOES HELLERUS enz. Sr. REMBRANDT VAN RYN, schilder, wonende op de Rosegracht alhier, mij notaris bekend, en heeft geconstitueert en vol machticht sulcx doende mits desen TITUS VAN RYN, zijn soon, [en CHRISTIAEN DUSART, schilder alhier, te samen en elck van hen in 't bysonder,] ²⁷⁾ om uyttenname en van wege hem comparant alle sijne saken en affaires overal waer te nemen, bevorderen en procureren, penningen van alles en een ygelijck in te vorderen, ontfangen, quitantie van ontfang te geven, des nood sijnde daarvan als om de leste daarvan te doen.... eeren bij middelen van Justitie, tot dien einde te compareren voor alle heeren, hoven, gerechten en rechteren en aldaer te ageren voor en tegen eenen ygelijck derselve alle anderen des nood sijnde, soo int eischen als verweeren ter diffinitie en sententie toe, sententien te herwijzen, ter executie te leggen off daarvan te appelleeren, reformeren, off andersints te provoceren en deselve provocatie te vervolgen ten uyteinde toe, oock met alle en eenen ygelijck te mogen effenen, rekenen en liquideren, accorderen, compareeren, transigeeren, accoorden en transactionen te passeren, alle questien en differentien aen goede mannen te submitteren en verwijzen, derselven uyt-spraeck aen hen..... derself..... tot dien eynde compromis op te rechten, arresten, combrementen op personen en goederen te doen en voorts in dezen alles meer te doen en laten wes hij comp selfs present sijnde soude connen off moeten doen, al waar 't dat een nader last vereischt wiert dan als voors. staet, cum potestate substituendi ad lites..... voor goed en van waarde te zullen houden alle 't gene in crachte deses gedaen sal werden, onder verband als nae rechten. Gedaen te Amsterdam int bijsijn van Jan Bartelsen en Jan van Vreelandt de Jonge als get. ²⁸⁾

(w. g.) REMBRANDT VAN RHYN.

JAN BARTELTSEN.

J. v. VREELANDT DE JONGE.

Quod attestor:

J. HELLERUS. *Not. publ.*

A°. 1666

Door deze acte leeren we een nieuwen vriend van REMBRANDT kennen, een kunstenaar, waarvan we bijna niets weten, ofschoon zijn bestaan reeds door KRAM werd verondersteld. Het weinige wat er later hem betreffende is geboekt, doet hem ons kennen als een omstreeks 1618 geboren Antwerpenaar, die historie- en portretschilder was. ²⁹⁾ Wij zijn in staat deze gegevens aanmerkelijk aan te vullen.

CHRISTIAEN DUSART werd te Antwerpen geboren, den 25 Februari 1618, juist op

²⁷⁾ De tusschen haakjes geplaatste woorden zijn later in de minute doorgehaald.

²⁸⁾ Protocol van den Not. v. HELLERUS pak 167 bl. 263.

²⁹⁾ Zie Nederl. Kunstbode van 5 Nov. 1881 — Archief voor Nederl. Kunstgesch., deel V. bl 12.

denzelfden dag waarop de Joffer, die later zijne vrouw werd, het eerste levenslicht binnen Amstels vesten aanschouwde. Wij weten dit uit een gedicht op deze — wil men toevallige — omstandigheid vervaardigd door CATHARINA QUESTIERS³⁰⁾. Hij was de zoon van zekeren JAN DUSART en woonde bij zijn ondertrouw op den Heiligen-weg. Zijn vader stond hem daarbij ter zijde. Die ondertrouw had plaats den 27 September 1642, en de jonge dame, die hem hart en hand schonk, heette CATHARINA, de dochter van ABRAHAM DE VERWER³¹⁾ toen wonende op de Prinsengracht. In extenso is de inteekenacte medegedeeld in den „Kunstbode” t. a. p. door M^r. CH. M. DOZY. Hier volgt een fac-simile van zijne toen geschreven handteekening.

Het huwelijk werd van de puije afgekondigd en voor schepenen gesloten, hetgeen bewijst, dat zij niet tot de heerschende Hervormde Kerk behoorde. Dit nam niet weg, dat op 4 December 1644, toen het huwelijk korte dagen te voren met een spruit gezegend werd, MARIA — dezen naam ontving de kleine — in de Nieuwe kerk den doop ontving³²⁾. Y, Onze DUSART was geen door de fortuin misdeeld man. Dat hij eigenaar werd van menig huis in Amsterdam mag als bekend verondersteld worden, na hetgeen de heer DOZY daaromtrent in het archief voor Nederl. Kunstgesch. mededeelde. Toch weten we door de nasporingen van den heer ABR. BREDIUS, dat hij den 10 Mei 1664 als lid van de schilders-confreerie in den Haag werd aangenomen³³⁾. In 1668 had hij REMBRANDT met 600 gl. geholpen en als pand ter minne een kunstboek met houtsneden en teekeningen van LUCAS VAN LEYDEN ontvangen, dat hij na den dood van REMBRANDT tegen betaling der voorgeschoten som teruggaf.

Dit blijkt uit de navolgende acte, uit het protocol van den notaris HELLERUS³⁴⁾, dat bij den brand, die 1762 in de bewaarplaats der notarieële minuten woedde, door het vuur werd beschadigd, en alzoo aan de buitenzijde van 't papier eenige hiaten vertoont, die we zoo goed mogelijk hebben aangevuld.

³⁰⁾ Het gedicht is opgenomen in de „Lauwerstrijd tusschen CATHARINA QUESTIERS en CORNELIA VAN DER VEER,” 1665 bl. 42.

³¹⁾ CATHARINA VERWERS is wellicht de in de letterkundige kringen dier dagen niet onbekende juffer van dien naam, van wie in den eersten jaargang van dit tijdschrift gesproken wordt (bl. 213). Dit zou hare bekendheid met CATHARINA QUESTIERS kunnen verklaren. Een ABRAHAM VERWER is als schilder van zeestukken niet onbekend.

³²⁾ Getuige daarbij was MARIA WYNANTS — CHRISTIAEN schijnt een zoon of althans een broeder te hebben gehad, die den naam ABRAHAM droeg en gehuwd was met ANNA WEYLANTS. Op den 6 Juni 1661 was CHRISTIAEN getuige bij den doop van hun dochtertje ANNA. Ik heb reden te vermoeden, dat de satijnschilder ISAAK DUSART, van wien WAGENAAR Amsterdam III bl. 262 spreekt, zijn zoon was.

In acten van 1668 ontmoette de Heer BREDIUS CHRISTIAEN, ABRAHAM, ISAAC en JOHANNES DUSART als erfgenamen van CORNELIS WEYLAND, te Utrecht overleden. Deze personen schijnen mij toe kinderen van ABRAHAM te zijn geweest.

³³⁾ Archief Nederl. Kunstgesch. deel V. bl. 132. Enkele andere bijzonderheden vindt men in deel IV bl. 101 en 151.

³⁴⁾ Pak 175.

19 September 1670 Compareerden voor mij *Johannes*
 HELLERUS, nots. publ. bij den hove van Hollant *geadmitteerd te Amst.*
 resideerende, S^r. CHRISTIAEN DUSART, konstrijck *schilder*, wo-
 nende op de Prinsengracht dezer stede, mij notaris bekend, *te kennen*
 gevende en verclzrende, dat REMBRANT VAN RYN ende TITUS van
 RYN, volgens obligatie in dato 23 July A^o. 1668 te samen *en ieder in*
solidum en voort geheel, onder renunciatie van de *beneficien*
 van excussie en ordinis, aan hem comp. deugtdelijck schuldich sijn de *somme*
 van seshondert caroly guldens, en dat hem comp. daerentegen *over by*
 deselve TITUS VAN RYN ter hande gestelt is, als pandt metter *minne*
 een boeck inhoudende het werck van LUCAS VAN LEYDEN, alsmede
 eenige tekeninge bij denselven LUCAS VAN LEYDEN getekent, Ende
 alsoo Sr FRANCOIS VAN BYLER, als bij testament van de voorn. TITUS
 VAN RYN za, getrouwt geweest zijnde met MAGDALENA VAN LOO, geordonneerde
 voocht over sijn dochter TIETJE VAN RYN, aen hem comp. in volle
 betalingh van de voorn. obligatie met de verschenen onbetaelde renten
 betaelt hadde de somme van seshondert en acht en twintig guldens,
 Soo bekende hij comparant niet alleene van deselve obligatie en de
 rente van dien voldaan en betaelt te sijn, maer daarvan aen de voorn.
 Sr FRANCOIS VAN BYLER, present en accepteerende mits dezen, gevende en
 verleenende actionem cessam en transporterende de voorn. obligatie
 en alle het recht hem daeruyt ten laste van S^{rs}. REMBRANT en TITUS VAN
 RYN competerende, ten eynde denselven Sr FRANCOIS VAN BYLER voor soo
 veel hij voor de voorn. REMBRANDT VAN RYN betaelt heeft sijn *goed*
 weder mach consequeren en verhalen doen, soo hij comp. verm(...) *heeft*
 en denselven (...) wel en belovende tegens desp(...) *in eeniger*
maniere. Voorts compareerde mede voor mij nots.
 Sr FRANCOIS VAN BYLER en bekende het voorn. boeck met het
 werk van LUCAS VAN LEYDEN en sijn voorn. teekeningen
 uit handen van den voorn. Sr CHRISTIAEN DUSART
 ontfangen te hebben, hem daer voor quiteerende en
 belovende voor alle namaninge te caveren. Onder verbant als *naer*
 rechte. Gedaen t' Amst. int bijzijn van S^r. ABRAHAM FRANSEN ende
 HENDRICK VAN SOMEREN als getuyghen.

(w. g.)

CHRISTIAEN DUSART.
 FRANCOIS VAN BY(LER).
 ABRAHAM FRA(NSEN).
 HENDRIK VAN SOM(EREN).
 J. HELLERUS.

1670.

Of DUSART een volgeling van REMBRANT was? Er is ook van dezen meester te weinig bekend, om op deze vraag een antwoord te geven.

Waren we omtrent zijn genre niet reeds ingelicht, dan zou de volgende acte daarvan getuigenis afleggen.

Op den 19 Juni 1669 compareerde voor my P^r. DE BARY Nots. (enz.) S^r. CHRISTIAEN DUSART, out ontrent 1(50) jaeren, en BARENT GRAET, out ontrent xl jaeren, vermaerde historieschilders alhier ter stede. Ende hebben ... ten versoecke van Sr ABRAHAM DE LA SAULX getuyght .. hoe waer is, Dat sy getuygen respectiv een jaar a dry herwaerts, elck van henluyden attestanten separaat, niet onderscheyden maar veele maelen, hen hebben bedient nae de gelegenheit en het subject van hun historien, daer

naeckte beelden in quaemen, van de persooene van MARIKE ofte MARIE DAMBRINE, ende dat sy deselve MARIE DAMBRINE (moge nae gissinge omtrent twintig jaeren out) gansch naeckte hebbe geconterfeyt, nae en in soodanich postuur als hun subject en historie requireeren en noodigh hadt, om een silveren ducaton daegs.

(Volgt eene verklaring omtrent haar gedrag.)

Alles oprecht gedaen binnen desen stad den XIX^{en} Juni XVIc negen en sestigh.

(w. g.)

*Christiaen DUSART
Barendt graet*

JOHANNES NISINK.

JAN VOLGER.

P^r. DE BARY.

Not.

Het is reeds bekend, dat DUSART in 1671 nog leefde. Wanneer hij overleden is zal een later onderzoek echter moeten uitmaken. Wellicht had zijn dood zelfs na 1681 plaats.³⁴⁾

Het voornaamste, dat er over den hier evenzeer genoemden BAREND GRAET te vermelden valt, lezen we in WAGENAARS Beschrijving van Amsterdam.³⁵⁾

Keeren we thans tot den grooten meester terug.

Zoo aanstonds zeiden wij reeds, dat LODEWIJK VAN LUDICK REMBRANDT in 1662 geld geleend had. Wat de schuldeischer er toe bewoog, om zijn rechten aan een ander over te dragen kunnen we gemakkelijk gissen. Zeker is het, dat hij twee jaren later al zijn recht en actie verkocht aan HARMEN BECKER, die een groote rol in REMBRANDTS laatste levensjaren schijnt gespeeld te hebben, en die eene nadere beschouwing uit dien hoofde alleszins verdient.³⁶⁾

De overdracht geschiedde bij de volgende acte :

Op huyden den 4^{en} Juny anno 1664 compareerde voor mij FRANCOIS MEERHOUT, openbaar nots. (enz.) ter presentie van (enz.) Sr LODEWIJCK VAN LUDICK,³⁷⁾ coopman, wonende binnen deser stede, mijn Nots. bekend, ende verclaerde de voorn. comparant vercocht, opgedragen ende getransporteert te hebben gelyck hij dede mits desen, aen Sr HARMEN BECKER, mede coopman binnen deser stede, alle sooda-

³⁴⁾ Ik teekende althans aan, dat een CHRISTIAEN DUSART nog in dat jaar op de Prinsengracht bij de Rozenstraa woonachtig was. (N. d. R.)

³⁵⁾ Wagenaar III bl. 261. Hij was de zegsman van IMMERZEEL.

³⁶⁾ HARMEN BECKER was mij als kunstverzamelaar niet onbekend. Wat ik van hem weet deel ik later in een kort opstel mede. (N. d. R.)

³⁷⁾ LODEWIJCK VAN LUDICK was in 1679 aan den boedel van zaliger HERMAN BECKER nog een kleinigheid schuldig.

nich recht en actie als hem comparant uyt den notariale contracte van dato den 28 Augusty 1662 tusschen hem en REMBRANT VAN RYN opgerecht voor den nots. NICOLAES LISTINGH en seekere getuygen, ten laste van voorn. REMBRANT VAN RYN deuchdelijck competeert, bekennde daervan door den voorn. BECKER t' sijnen comparants genoegen voldaan en welbetaelt te wesen, den lesten penn. met den eersten, soodat hy daeromme de voorn. BECKER geheel en absoluyt stelde in sijn comparants stede en plaetse, om den innehouden van dien ten laste van den voorn. VAN RYN te innen en te vorderen, want hij compt. verclaerde uyt crachte van denselve contracte geen vorder recht ten laste van voorn. VAN RYN te hebben, behouden noch reserveeren in eenigerley manieren, gevende hy compt. daeromme 't selve contract in handen van voorn. BECKER, alsmede 't vonnisse op sijnen naeme ten laste van voorn. VAN RYN geobtimeert, ten einde hy d'executie daeruyt moge vorderen naer behooren. En beloofde hy compt. desen transporte gestant te doen en het getransporteerde jegens alle aentael te bevryden, onder verbant van syn compt. persoon ende goederen, roerende en onroerende, presente ende toecomende, die stellende ter bedwangh als naer rechten, welck transport de voorn. BECKER mede compareerende, accepteerde. Ende consenteerde den eersten comparant hiervan acte in forma, 't welck aldus passeerde binnen den voorn. stede Amsterdam, ter comptoire mijns nots. ter presentie van Mathys Osdorp en Jan Joosten, myn clerquen, als getuygen hiertoe versocht.³⁸⁾

(w. g.) LODEWYCK VAN LUDICK.
M. OSDORP.
JAN JOOSTEN.
FRANCOIS MEERHOUT.

Nots. publ.

Dat deze overdracht niet geschiedde zonder REMBRANDTS voorkennis en goedkeuring, bewijst de verklaring, die hier volgt. REMBRANDT stelde er waarschijnlijk prijs op, dat hij aan een zoo kunstlievend man een schuld had, die hij wellicht met penseel en palet dacht te kunnen lossen.

Op huyden den 31 Decemb. A°. 1664 compareerde voor my JOANNES HELLERUS, Notaris Publicus by den Hove van Hollandt geadmitteert, t' Amst. residerende, Srs ABRAHAM FRANSEN, out 51 jaren en THOMAS ASSELYN,³⁹⁾ out 44 jaren, inwoonders deser stede, en hebben ten versoecke van Sr REMBRANT VAN RIJN, schilder, wonende op de Lauriergracht alhier, geattesteert getuigt hoe waer is, eerst ABRAHAM FRANSEN alleen, dat negen a thien maenden geleden, sonder den precysen tyt onthouden te hebben, hij deposant ten huuse van HARMEN BECKER alhier is geweest, alwaer mede was LODEWYCK VAN LUDICK, welke VAN LUDICK met de voorn. BECKER te (*rade gegaan*) synde, dat hy BECKER van hem v. LUDICK, soude overnemen de schult, die hy VAN LUDICK hadde tot laste van den req^t. volgens de laetste acte daervan synde gepasseert voor den notaris LISTINGH en daervoor laken betaelen tot acht gulden d' elle, 't welk hij hem vertoonde, daerop hij VAN LUDICK tegen hem BECKER seyde, dat hij BECKER t' voorn. laeken te hoog instelde, seggende hij VAN LUDICK tegen hem BECKER „ick wil u alle 't laken 't welck ghy my presenteert voor de actie laten houden voor vijf hondert gulden", welke presentatie hij BECKER dadelyk heeft geaccepteert en voort wederom daer uytgescheyden, waerna hij VAN LUDICK tegen hem BECKER wederom seyde: „ick sal u all het laken noch vyfen- „twintich guld. minder als vyfhondert laten", hij BECKER daer op seyde „ick wil liever t' laken quyt „zijn, als gelt voor die actie geven" waerop hij BECKER hem VAN LUDICK de voorn. actie heeft voldaan

³⁸⁾ Protocol van den Not. J. MEERHOUT pak. 123 bl. 233.

³⁹⁾ THOMAS ASSELYN, de dichter, was scharlakenverwer te Amsterdam op de Keizersgracht. Hij had zich 11 Juni 1644 laten inschrijven als lid van 't hoekverkoopersgild, doch wordt bij LEDEBOER niet vermeld.

met het voorn. laken; getuygt THOMAS ASSELYN, mede alleen, dat eenige dagen na het sluyten van het voorn. accoord, hij VAN LUDICK tegen hem deposant verclaert heeft, dat hij de actie van REMBRANDT hadde verhandelt aen voorn. BECKER tegen laeken en hij deposant daer op seggende „soo wilt ghy „lichtelyck goede handelinge gedaen hebben”, hij VAN LUDICK wederom seyde „wat soude ik een „goede handelinge gedaen hebben, ick heb hem het laken wederom gepresenteert voor vyfhondert „gulden” presenteerende sulx des noods versocht synde by eede te sterken. Gedaen tAmst. in het bijzijn van Jan Cranendoncq en Christiaan Becker als getuygen.⁴⁰⁾

(w. g.) ABRAHAM FRANCEN.

THOMAS ASSELIJN.

Quod attestor :

J. HELLERUS, *Not. publ.*

A°. 1664.

Wie deze acte met aandacht leest zal daaruit bespeuren, dat VAN LUDICK niet veel vertrouwen stelde in de solvabiliteit van den kunstenaar. Zoo spoedig verkoopt men zijn inschulden niet voor minder dan 50 procent.

Wat nu de reden kan zijn, dat REMBRANDT deze verklaring uitlokte, schijnt mij niet onduidelijk. HARMEN BECKER was zeker geen gemakkelijk schuldeischer. Hij had wel de vordering op den kunstenaar voor 500 gl. gekocht, maar schijnt er gansch niet mede tevreden te zijn geweest, dat zij iets minder dan 't nominale bedrag opbracht. Het komt mij voor, dat REMBRANDT dit onrechtvaardig vond — wie weet of hij VAN LUDICK voor het ontbrekende niet reeds had schadeloos gesteld — en, terwijl hij weigerachtig bleef om te betalen, eene verklaring uitlokte, opdat de ware koopprijs van de schuldbekentenis blijken zou. Ze zou hem echter niet veel baten. Nadat het geschil eenige jaren achtereen had geduurd, onderwierpen partijen het aan de uitspraak van scheidslieden, die den meester veroordeelden om BECKER het geheele bedrag te vergoeden.

Eene overeenkomst, naar aanleiding van die uitspraak gemaakt, vinden we in 't protocol van den Notaris MEERHOUT.

Op huyden den 24 July anno 1668 compareerde voor my FRANCOIS MEERHOUT, openbaarnots. enz. Sr REMBRANT VAN RHYN, constschilder, woonende binnen deser voorn. stede, mijn Nots. bekend verclaerende de voorn. comparant, dat Sr HARMEN BECKER volgens uitspraecke by de heeren en M^{rs}. WILLEM BLAEV, utschepen deser stede, JACOB DE LA MINE en PAULUS BUYS, ad^{ten}. naer voorgaende submissie van partyen gedaen, die hy comparant in alle syne leden en poincten volcoomentlyck laudeert en approbeert, liquide competeert een somme van duysent twee en tachtig gl. die hij comparant, ingevolge van deselve uitspraecke, gehouden was te betalen twee derde parten in gelt sonder eenige stipulatie van tyt en mitsdien contant, en een derde part in kunst off schilderyen. by hem comparant ter ordonnantie van voorn. HARMEN BECKER te maecken ende te leveren binnen den tyt van ses maenden, ende dat die alsdan soude werden getaxeert by luyden hen dies verstaende byde voorn. goede mannen te nomineeren, soo nochtans evenwel deselve kunst bevonden wierde meerder te belopen als een derdepart van de voorn. duysent twee en tachtig gl., dat in dien gevalle de voorn. BECKER het overige in gelt aen hem comparant soude moeten rembourseeren en weder uytkeeren, ende naerdemael hem comparant de voldoeninge van deselve uitspraecke soo aenstons niet gelegen en quam, soo was 't, dat de voorn. BECKER, tsynen versoecke, hadde geconsenteert daer

⁴⁰⁾ Protocol van den Not. J. HELLERUS pak 161 bl. 376.

mede afftewachten van nu aff den tyt van 6 maanden, beloovende hy comparant, en sich mits desen obligeerende aen en ten behoefte van de voorn. HARMEN BECKER, de twee derdeparten der f 1082.—synde 721 gulden 6 st. 10 penn. over zes maanden precis pront te voldoen, opteleggen ende te betalen met den interesse van dien, jegens vier ten hondert int jaar, te reekenen naar beloop des tyts tot d'effectuele voldoeninge toe, ende insgelycx mede in den tyt hierboven gementioneeret voor den voorn. HARMEN BECKER 't syner ordonnantie, aenvang nemende de gemelte ses maanden van den tyt aff, dat hy sijn meyninge sal hebben gedeclareert, te maecken en aen denselven te leveren het beloop van een derdepart der voorn. f 1082 in const off schilderijen by den voorn. comp^s selfs te schilderen en maecken, alles op de voet soo hier vooren staet vermelt, waer en boven de voorn. comparant noch bekende en verclaerde, dat de voorn. HARMEN BECKER, soo overt salaris van goede mannen als andere onkosten voor de portie van hem compt. heeft verstrekt de somme van drie en vyftich gulden, die den compt. insgelyck aen voorn. BECKER belooft te restitueren over ses maanden naer dato deses precis metten Intresse als boven; verbindende de voorn. comparant tot precise naarcominge vant geen voorn. is sijn persoon ende goederen, hebbende end vercrijgende geene exempt., die stellende ten bedwang van allen rechten en rechteren; en tot meerder verseeckeringe vande voorn. HARMEN BECKER soo compareerde mede voor ons nots. en naergenomen getuygen TITUS VAN RHYN, mede myn nots. bekend, die welcke verclaerde wel voorbedachtelijken sich selven te stellen en constitueren borge ende principael voor de voorn. REMBRANT VAN RYN, synen vader, aen en ten behoefte vande voorn. HARMEN BECKER, aennemende beloovende en zich verobligeerende aen de voorn. HARMEN BECKER zelfs te voldoen en presteren, alle 't geene de voorn. REMBRANT VAN RYN hier boven heeft beloofd en gehouden is, soo hij van sulcx te doen in gebreecke comt te blijven, te dien eynde renuncieerende wel expresseelick de beneficien ordinis et excussionis, van den effect derselve onderrecht sijnde. Alles onder verbant en submissie als boven. Aldus gedaen en gepasseert binnen de voorn. stede Amsterdam ten comptoire mijns nots. ter presentie van Jan Jaaster ende Reynerus Staapel, myn Clerquen als getuygen hiertoe versocht. En sal met de voldoeninge van desen gemelte uytspreecke zyn en blyven geannulleert, waarin de voorn. BECKER, mede comparerende, verclaerde sich te vergenoegen. Present als boven. ⁴¹⁾

(w. g.) HERMAN BECKER.

REMBRANDT VAN RHYN.
TITUS VAN RHYN.
J. JAASTER.
R. STAAPEL.
FRANCOIS MEERHOUT.

Nots. publ.

Of onze meester vóór zijn dood zijn verplichtingen aan BECKER heeft nagekomen weten we niet. Het komt mij voor, dat hij, zij het dan ook gedeeltelijk, in gebreke bleef en BECKER TITUS als borg aansprak, die hem uitbetaling deed, maar daarvoor zelf geld moest opnemen, waarvoor hij zeven stukken schilderij, benevens drie kunstboeken, gevuld „met al de costelyckste printen, die REMBRANDT VAN RHIJN gemaect heeft”, in pand gaf, welke na zijn dood, als behoorende tot zijn nalatenschap, mede werden opgeschreven.

Dit blijkt uit den door den Notaris MEERHOUT opgemaakten inventaris van den boedel van MAGDALENA VAN LOO, waarvan wij hier een uittreksel inlasschen. ⁴²⁾ Een groot gedeelte van de acte is wederom door het vuur beschadigd.

⁴¹⁾ Protocol Not. MEERHOUT pak 123.

⁴²⁾ De geheele inventaris meenden we hier niet te moeten afdrukken, omdat daarin behalve hetgeen ik hierachter aanteeiken, niets merkwaardigs voorkomt.

De naervolgende goederen
 TITUS VAN RYN voor
 REMBRANT VAN RYN, ge
 uyt handen van HERMAN [Becker]
 ende daerover aen selve
 verschoten een somme
 hondert guldens wae
 desen boedel als nu dit
 wederom verpant zijn

Een quacksalver van ADRIAEN BROUWER

Een sieck boertje van dito

Een toback drincker van dito

Een tanttrecker van dito

Een priestertje van JAN LIEVESSEN

Een landtschapje van dito

Een seetje, synde het (van)

JAN PERCEELIS.

Drie constboecken gevult met al (de)

costelyckste printen, die REMBRANT VAN

RYN in syn leven gemaect heeft." ⁴³⁾

Nog waren er geen vijftien maanden verlopen sedert REMBRANDT met zijn zoon TITUS het kantoor van den Notaris MEERHOUT had verlaten, of er was rouw gekomen over het huis des meesters. TITUS ontviel aan het vaderhart, en op den 8sten Oetober 1669 volgde de vader den zoon in de groeve.

Drie dagen vóór de begrafenis trad de Notaris STHEEMAN met zijn clerquen het huis op de Rozengracht binnen, om in tegenwoordigheid van TITUS' weduwe en CORNELIA's voogd de gereede goederen op te schrijven. Waarom zoo aanstonds nadat de groote meester de eeuwige rust was ingegaan en zijn stoffelijk overschot nog niet aan de aarde kon zijn toevertrouwd? Wederom kunnen wij het slechts gissen. Er zullen schuldeischers geweest zijn, die met een beslag dreigden en van de erfgenamen eene verklaring verlangden, of ze zich al dan niet den boedel zouden aantrekken.

De acte bevindt zich in het protocol van den genoemden Notaris, pak 34, en heeft

⁴³⁾ Onder het huisraad worden, behalve eenige schilderijen zonder naam van den maker, vermeld

„twee conterfeytsels van Bo..... (BOL?)

„een conterfeytsel van des overledens schoonvader" (dus REMBRANDT).

„een conterfeytsel van des overledens schoonmoeder" (dus SASKIA).

„een conterfeytsel van des overledens man, daer hy over de leuning leyt." Een portret alzo van TITUS, dat, indien het nog bestaat, gemakkelijk te herkennen zal zijn.

In de boedelbeschrijving komt niet voor het portret van ANNA HUYBRECHTS wed. JAN VAN LOO door REMBRANDT geschilderd, dat deze bij testament, op den 14 November 1668 verleden voor den Notaris FRANCOIS MEERHOUT, aan hare dochter MAGDALENA VAN LOO had gelegateerd.

wederom door het vuur veel geleden, zoodat de klapper moest aanwijzen, dat op den
5^{den} October

REMBRANDT VAN RHIJN(S) *Inventaris*

was opgemaakt.

De acte volge hier, zoo nauwkeurig mogelijk afgeschreven.

1^e bldz.)

Op de beste Camer

Een bedt en peulue.
Vijff oorkussens met een peulue.
Ses sijde gordijnen met drie valletjens.
Een bedde spree vant selve stoff.
Vier groene glasgordijnen.
Een eeckenhoute taeffel met een spree.
Een spiegel.
Vier stucken schilderije onopgemaect.
Een beugel-stoel.
Een ijseren plaet.

Int voorhuys.

Twee en twintigh stuckx soo opgemaecte als
onopgemaecte stucken schilderijen.

Vier spaense stoelen.

Een eeckenhoute pars met een schabel.

(2^e bldz.)

. 44)

(V)ueren houte Tresoor

(T)wee tinne schotelen m(et) tinne kandelaars

Een kannebort met ses kann(en met) tinne leden

Drie slechte schilderijtjens.

Ses soo laeckense kussens

Vijff slechte stoelen.

Een vierkant taeffeltje.

Twee gordijnen met twee va(llen)

Een bijbel.

Een coopere Lampet ⁴⁵⁾ met een (schotel)

Een coopere vijsel stamper.

Twee coop(ere) kandelaers met een blaecker met...

Ijsere kandelaers

Een groote lantaren.

Een bedtpan.

Een tinne kommetje, trechter, Hons(?) met twee

aerde kannen met tin(ne) leden.

Een strijckijser.

Int achterkeukentje

Drie roosters.

Een hangh-ijser, drie snuyters, hengel...(?) en asschop.

Seven aerde schotels, eenige schaelen en taeffel-
borden.

⁴⁴⁾ Hier heeft waarschijnlijk gestaan „in de binnen haert” = huiskamer. Dat men hier in een ander vertrek moet zijn binnen getreden, bewijst de nieuwe vermelding van schilderijen en stoelen.

⁴⁵⁾ Eerst stond er „vles.”

Een cleyn taeffel.

Voorts eenige potten en pannen en and(ere) rom-
melingh niet waardigh om t(e) specificeren.

Een ijzeren pot.

Vier slechte stoelen.

Opt achterkamertje

(3e bldz.)

Twee bedden met twee peulen en vier kussens.

. . . fellaecken.

. . . mtdoecken.

. . . laeplakens soo out als n(ieu).

. . . manshemden.

4 peuleue laeckens.

(.) 6 sloopen soo cleyn als groot en out als nieu.

8 dasjens soo out ais nieuwt.

10 mansmutsen.

. . béffen (doorgeschrapt).

eenige beffen en ponjetten.

8 sackneusdoeken.

Een oude spiegel met een capstock.

Sijnde de vordere goederen soovan
schilderijen, teyckenen, rariteijten,
antiquiteijten en anders op drie beson-
dere Camers geset, de deuren daervan
door my Notaris toegesloten, d'selve
deure ten overvloet noch met myn
signet toegezegelt en de sleutels
daer van door mij in bewaringe ge-
nomen alles op 't versoeck van Juffr. MAGDALENA
VAN LOO, weduwe van TITUS VAN RYN, en S^r.
CHRISTIAEN DUSART, als voocht over CORNELIA
VAN RYN, onder expresse protestatie, die sy in
kennisse van ons Not^r. en getuygen deeden, dat
zy haer voor als noch in geene deelen wilden
declarereren erfgenaemen van den overleden te syn,
maer dat sy haer recht van deliberatie dien
aengaen(de) wilden open houden, om naderhant

(4^e bldz.)

.
. uyt godt vr. h
. de doode de aerde toekomt
. gelden daer toe van nooden
. souden verschieten, mits deselve
repeteerende uytte afcompste
inden boedel bevonden werdende h
gelyck vooren is geseyt, erfgen
dragen naer haer recht van delibera
tot nader resolutie. Aldus gedaen
ter presentie van Symon Fraes
Meerhout als get. hiertoe vereischt
den 5 October 1669.

(w. g.)

CHRISTIAEN DUSART.

MAGDALENA VAN LOO.

S. FRAES.

T. MEERHOUT DE JONGE.

Is het te bejammeren, dat er vele woorden van de acte voor ons te loor gingen, nog meer is het te betreuren, dat er geen taxatie van den inboedel schijnt te hebben plaats gehad en dat het tot nog toe ons niet mogelijk was een blik te slaan in de drie geheimnisvolle bovenkamers, waar we al de schatten weten opgehoopt, die de meester uit de handen brak der kunstkoopers, of die hij wist te ontdekken

. op bruggen en op hoeken

Op Nieuwe en Noordermarkt.

Wat zouden we er niet voor geven, om nogmaals ons te kunnen verplaatsen in die artistiek gegroepeerde en gedoste omgeving, waar de bewonderde vorst der kunst arbeidde!

Maar laten we den tijd niet vooruitloopen.

Die niet aflat de papieren door 't voorgeslacht ons nagelaten te doorzoeken, dien zal op 't einde de fortuin moeten begunstigen.

Welk nieuw licht zal er dan over REMBRANDT'S groote persoonlijkheid opgaan!

AMSTERDAM, 2 Juli 1884.

REMBRANDT'S STERFHUIS.

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

E heer VOSMAER en de heer SCHELTEMA, twee mannen, die mogen medespreken op 't stuk van de REMBRANDT-literatuur, zijn het oneens gebleven over de juiste ligging van des meesters huis op de Rozengracht.¹⁾

VOSMAER meende het gevonden te hebben, doch Dr. SCHELTEMA toonde op afdoende gronden aan, dat het de tooverstaf der verbeelding was geweest, die den warmen REMBRANDT-vereerder had geleid. Immers het huis van REMBRANDT stond „teghenover het Doolhof”, gelijk het Begrafenis-rekeningenboek der Westerkerk opgeeft, of „tusschen de twee laetste brugghen” gelijk de hierna te vermelden veilconditiën getuigen, met één woord dus op het laatste vierde gedeelte der Rozengracht en niet op het derde, waar VOSMAER het zocht.

De Heer SCHELTEMA wees er op, dat alle huizen over dat vroegere doolhof verbouwd waren, en dat het gebouw zelf dus niet meer terug te vinden zou zijn. Daar valt niets op af te dingen; alleen is het niet onmogelijk aan te wijzen, zelfs bij gebreke van het verpondingboek van 1669, welk der verbouwde huizen eens den meester herbergde, en zoo we 't dan al niet kunnen gaan bezichtigen in den toestand, waarin het in REMBRANDT'S tijd verkeerde, we zullen er ons in kunnen verplaatsen met behulp van de documenten, die de archieven ons opleveren, we zullen de kamers door, de trappen op en af kunnen

¹⁾ VOSMAER, Rembrandt, sa vie et ses œuvres.

SCHELTEMA in 't Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis IV bl. 311

loopen als of we den weg kenden als de huisgenooten zelf, ja als het eens noodig ware, zouden we bijna den kubieken inhoud, zeker de oppervlakte van ieder der door REMBRANDT'S gezin gebruikte vertrekken kunnen opgeven. En wat wil men meer? De nieuw-modische gevel zinkt dan als van zelf voor onze oogen weg en het schilderachtige trapgeveltje, dat de bouwmeester van de eerste helft der zeventiende eeuw ontwierp, en waarvan nog verscheiden voorbeelden op die Prinsengracht zelve gevonden worden, herrijst weder, wederom speelt de avondzon door het groen van den onmisbaren voor het huis geplante boom, en als we dan met haastigen tred een kunstlievenden stadgenoot de stoep zien opstappen, die den klopper optilt en wederom vallen laat op de voordeur, dan staan we een oogenblik stil om te wachten of zich niet het welbekende gelaat van onzen meester, met zijn schilderachtige muts getooid, over de onderdeur vertoonen zal, om te vernemen, wie hem in zijn avondrust storen komt.

Gaarne verplaatsen we ons in den kring van den man, die de belangstelling gaande maakt en verdient van heel de wereld, van ieder, die gevoelt wat kunst is en wat tooveren met kleuren, — en terwijl we vroeger ons konden voorstellen, hoe het er bij den meester uitzag in de gelukkige dagen, is het ons thans ook mogelijk hem te bespieden in de niet weelderige, maar toch evenmin armoedig ingerichte woning, waar hij de laatste jaren zijns levens sleet.

Dat danken wij aan den ijver van M^r. A. D. DE VRIES AZ., die van REMBRANDT'S kunst een der vurigste bewonderaars was. Met DE VRIES als leidsman zagen we de meubels in de kamers staan, maar we wisten nog niet waar en hoe we ons die kamers hadden voor te stellen, omdat de juiste ligging van het huis nog niet was ontdekt.

Voortaan zal daaromtrent geen onzekerheid meer behoeven te bestaan.

Op het laatst van het jaar 1666 was de eigenaar van het door REMBRANDT op de Rozengracht bewoonde huis komen te sterven zonder achterlating van descendenten. Zijn goederen vervielen aan de zijmagen, die verplicht waren, ingevolge de placcaten op 't stuk van de collaterale successiën, overgangsrechten te betalen, en van de onroerende goederen en van de Nederlandsche staatsfondsen.

Die eigenaar was de op 't Water voorbij de Oude Brug woonachtige kaarten-maker ²⁾ JACQUES VAN LEEST, een huisgenoot van PIETER VAN GHESEL, in „de Blauwe Croon.”

De man zelf boezemt ons slechts weinig belang in ³⁾. Ons is 't genoeg te weten, dat in zijne nalatenschap zich bevond het recht dat hij had op de helft van drie huizen op de Noordzijde van de Rozengracht tusschen de twee laatste bruggen, met een huis achter de andere gelegen, waartoe men toegang verkreeg door een overdekten gang, onder het grootste dier huizen doorlopende.

²⁾ Uit het verpondingboek N. N. bl. 270vo (A_o 1647/49) blijkt zijn beroep.

³⁾ Het is intusschen der vermelding waard, dat hij waarschijnlijk een broeder was van den plaatsnijder A. VAN LEEST.

In de memorie van successie, daarvan ten Stadhuize ingediend en overgeboekt, lezen we het volgende: ⁴⁾

„de helft van een huys en erve op de Rozengracht tegenover 't Doolhof,
„daer REMBRANDT VAN RIJN, schilder, in woont.”

Het werd door de taxateurs, die voor de belasting de waarde te bepalen hadden, geschat op 1100 gl., terwijl de huizen daarnaast, waarvan het naaste door PIETER COELART, — REMBRANDTS buurman dus, — bewoond werd ieder op 1000 en het achterhuis „in te gaen in „den gangh nevens het huys daer REMBRANDT in woont,” voor 350 gl. getaxeerd werd.

De erven van VAN LEEST besloten deze huizen te verkoopen. Zij lieten de veilconditiën beschrijven en leverden als naar gewoonte ten Stadhuize een afschrift in, opdat volgens deze conditiën de veiling door den Stads-secretaris of ten zijnen overstaan zou kunnen plaats hebben. Deze veilconditiën zijn tot op dit oogenblik bewaard ⁵⁾.

Ik acht het van gering belang, om hier deze veilconditiën af te drukken, en neem er slechts uit over, wat ons kan dienen, om de plaats te bepalen.

Allereerst zien we, dat het meest oostelijke der drie aan de gracht gelegen perceelen belend was vóór aan GERRIT HENRICKSZ, kranckbesoeker, en achter aan HENDRICK HENDRIKSZ, foelieslager. Deze laatste woonde alzoo in een dergelijk huisje, als zich blijkens het vorenstaande achter de drie grootere perceelen van VAN LEEST bevond. Aangezien zulk een achterhuisje een toegang in een steeg of door een overdekte gang moet hebben, juist gelijk het achterhuisje van VAN LEEST, hebben we een paar huizen meer oostelijk zulk een toegang te zoeken. Inderdaad bevindt zich daar een toegang, die nog ten huidigen dage den naam van Foelieslagers-gang draagt. Zeker naar den bewoner uit REMBRANDTS tijd.

We hebben thans slechts aan dit gedeelte van de Rozengracht een bezoek te brengen, om daar ten noorden van dien Foelieslagers-gang een anderen overdekten gang te zoeken, welken wij zes huizen verder inderdaad vonden en die thans met den naam van Romolen-gang is aangeduid.

Deze gang nu moet loopen onder het huis dat REMBRANDT eens op de Rozen-gracht bewoonde.

Slaan wij nu weder het register der willige verkooping en, dan zien we, dat dit huis ten westen belend was vóór aan NICOLAAS VAN DER KAPPEN en achter aan den gang, die naar het genoemde achterhuisje voerde, met dien verstande, dat de gang van voren „by dese huys overtimmert” was. Achter het huis, dat aan de zijde van den gang was uitgebouwd, bevond zich een open plaats, waartoe tot op 't oogenblik der veiling de vier huizen schijnen toegang te hebben gehad, doch die bij de veilconditiën zoodanig onder de toekomstige koopers der huizen werd verdeeld, dat het huis, door

⁴⁾ Register der Collaterale successiën II bl. 36.

⁵⁾ Willige verkooping en 1666/67 No. 43.

REMBRANDT bewoond, een plaatsje van 23 voeten diep verkreeg, onder verplichting den kooper opgelegd om dit van 't overige te laten afschutten.

In den gang had waarschijnlijk reeds toen ook de bewoner van den „woonkelder”, vóór aan de straat zijn ingang, juist gelijk hij dien nu nog heeft.

Een bezoek, dat ik ter plaatse bracht, overtuigde mij, dat de gang nog geheel in haar ouden toestand was, zelfs wat zijn zoldering aangaat. De verbouwing van het huis heeft dus blijkbaar de buitenmuren onaangetast gelaten en zich bepaald tot het binnenste en den voorgevel, met een wijziging van den achtergevel.

De veilconditiën vermeldde nog, dat het huis tot Mei 1668 was verhuurd voor 225 gl. sjaars.

Den 17 Januari 1667 werd het huis in veiling gebracht, opgeboden en voor 3906 gl. gemijnd door den bovengenoemden PIETER VAN GHESEL, die nu de nieuwe huisheer van REMBRANDT werd.

De commissarissen belast met de taxatie van de vaste goederen „het collateraal subject” hadden ze voorwaar niet te hoog aangeslagen! Ook de andere huizen brachten naar evenredigheid meer op.

Het erf, waar REMBRANDT'S huis opstond, had een breedte van ongeveer 4 M. bij een lengte van bijna $23\frac{1}{2}$ M. Het huisnummer is thans 184. ⁶⁾

Met deze gegevens en vooral met den door DE VRIES ontdeekten inventaris in de hand, die ons vergunt een blik te slaan op de inwendige verdeeling van het huis, is het niet moeilijk meer, om ons in REMBRANDT'S woning te verplaatsen.

Ik stel mij de verdeeling van het huis op deze wijs voor. De stoep opgaande — de benedenkamer vóór aan de straat was afzonderlijk verhuurd en had haren ingang in den overdekten gang — kwam men in een voorhuis, dat de volle breedte van 't huis had en waaruit men toegang kreeg tot de „beste kamer” die de geheele achter-helft van het huis innam en door een deur verbonden was met het „achterkamertje”, dat zich in een uitbouw bevond.

Uit het voorhuis wees een trap naar beneden den weg naar de „binnenhaert”, of zoo men de benedenkamer onder de beste-kamer anders gelieft te noemen, die wederom verbonden was met het onder het achterkamertje gelegen „achterkeukentje”. Deze beide kwamen uit op het open plaatsje.

Een trap naar boven moet gevoerd hebben naar de „drie besondere kamers” waarin REMBRANDT'S schatten geborgen werden. Eene daarvan was ongetwijfeld het atelier, natuurlijk de achterkamer, die noorderlicht had. ⁷⁾

Het was geen vorstelijke woning, waarin we ons den koning der Hollandsche schilderschool hebben voor te stellen, slechts een burgerlijk verblijf, maar groot genoeg

⁶⁾ Het Rembrandt-huis behoort thans, met de drie op de plaats van het achterhuis verzezen huisjes aan PIETER JOSEPHUS VAN PARREREN, koopman in de Dijkstraat alhier.

Het is zonderling dat van den zolder niet wordt gerept.

voor de behoeften van 't gezin. Men vergete niet, dat in de zeventiende eeuw de eischen, die een gezeten burger aan zijn woning stelde, niet zoo hoog waren als tegenwoordig.

Na 't huwelijk van TITUS en het overlijden van HENDRICKIE STOFFELS was REMBRANDT alleen achtergebleven met zijn dochter CORNELIA en voor deze twee personen bood het huis ruimte genoeg aan.

Noch het huis, noch de inboedel getuigt van armoede en gebrek, al mogen dan de vele acten hiervoren medegedeeld pleiten voor de zorgvolle finantiële omstandigheden, waaronder de meester leefde.

In de huizen, waar groote mannen hebben geleefd, gedacht en gewerkt, brengt men in 't buitenland vaak bijeen alles wat aan zulke mannen herinnert.

Waarom te Amsterdam nu geen REMBRANDT-HUIS gemaakt? Waarschijnlijk omdat de voorwerpen, die eens aan den meester hebben toebehoord, verdwenen zijn evengoed als zijn werken het land verlieten. De eerste grondslagen voor een REMBRANDT-MUSEUM in een REMBRANDT-HUIS ontbreken derhalve. Vermoedelijk zou het ook moeielijk zijn, om genoeg geld bijeen te brengen tot het aankopen van het huis op de Jodenbreestraat. Het huis op de Rozengracht bezit zoo groote waarde niet.

Dat koope de vereeniging REMBRANDT, die zich het aankopen en voor 't vaderland bewaren van vaderlandsche kunstschaten ten doel stelt. Daar brenge zij bijeen een verzameling van reproductiën van al de werken van haren schutspatroon, een verzameling van alle boeken hem betreffende, van alle bijdragen voor de geschiedenis van zijn leven. Dan vestige zij in het naar den stijl van REMBRANDT'S tijd gerestaureerde huis hare kantoren, opdat ter zelfder plaatse, waar eens de groote zoon van Nederland arbeidde aan Neerlands onsterfelijken roem, ook de banierdraagster zetele van de piëteit voor Neerlands glansrijk verleden in zaken van kunst.

Amst: 14 Juli 1884.

VONDELIANA.

II.

VONDEL'S HANDSCHRIFTEN

(*Vervolg*)

DOOR

J. H. W. U N G E R.

EN huize van zekeren KRETZER, die mij geheel onbekend is gebleven, bevond zich een schilderij van TITIAAN, Maria Magdalena voorstellende, aldus leidde Mr. van Lennep een gedicht van VONDEL ¹⁾ op dit schilderij in. Voor ons behoeft hij gelukkig geen onbekende meer te blijven; de gegevens, die mij ten dienste staan, veroorloven mij deze niet onbelangrijke persoonlijkheid eenigszins uitvoerig te schetsen.

■ MARTEN KRETZER of CRETSER werd omstreeks 1598 geboren; zijn ouders waren den 16 April 1588 in ondertrouw opgenomen; „BARTELT CRETSER van Oxenfort, soudaet onder Hopman Swaen, oudt omtrent 26 jaren, woonende in Betanien dwersstraet, verclarende geen ouders in 't leven te hebben ende

1) Vondel's werken, V, blz. 772.

CATELYNE TOUSSAIN van Antwerpen, oudt omtrent 22 jaeren, woonende in 't Swarte lakenssteechjen." Wanneer we op het beroep en de woonplaats des vaders letten, dan ligt het vermoeden voor de hand, dat KRETZER's ouders niet bizonder rijk zullen geweest zijn. MARTEN KRETZER zal dus waarschijnlijk zijn lateren rijkdom geheel aan zich zelven te danken hebben gehad.

Hij was „coopman", zoo wordt hij althans genoemd in een acte, dd. 9 Sept. 1628 voor den notaris J. Meerhout; waarin hij zaken deed, is mij niet gebleken. Uit zijn huwelijks-aanteekening in het register van kerkelijke huwelijks-proclamatien blijkt dit evenmin:

24 October 1626.

MARTEN CRETZER van Amsterdam, out 28 jaeren, wonende op de Kaysersgracht, geassisteert met BARTHOLOMEUS CRETZER en SAARA VAN LOON van Rochel, out 17 jaeren, geassisteert met JAN VAN LOON, haer vaeder, wonende (5 annis, d. i. gedurende 5 jaren) op de Heeregracht.

In margine staat hierbij opgeteekend: „de geboden syn sonder verhinderinge inde franse kercke genaen," terwijl de onderteekening van den bruidegom luidde: MARTIN KRETZER. Hun huwelijk werd rijkelijk gezegend; DE VRIES vond niet minder dan tien kinderen in de doopboeken vermeld. ²⁾

De naam van MARTEN KRETZER zou zeker als gewoon „coopman" nooit tot ons zijn gekomen, als hij niet bizonder had uitgeblonken door liefde voor de kunst. Hij was kunstverzamelaar en wel een van de beste soort. In een gedicht van L. VAN DEN BOS, dat ik straks uitvoeriger bespreken zal, wordt hij „Minnaer van de Konst, Mecnas van doorluchte geesten" genoemd. Kort na zijn huwelijk schijnt hij begonnen te zijn met verzamelen; in genoemd gedicht, dat in 1650 uitgegeven werd, zegt de dichter, dat hij

²⁾ Mij zijn de volgende kinderen bekend:

- CHRISTIAEN, ged. Nieuwe kerk 8 Aug. 1627, getuige BARTHOLOMEUS KRETZER.
 - SARA, ged. Oude kerk 11 Meert 1629, get. Jan Kretzer en Elysabet Neering, begr. 24 Maert 1630, even als alle hier volgende kinderen in de Oudezijds-kapel. De vader woonde toen op de „Sedijck"
 - SARA, ged. Oude kerk, 9 Meert 1631, get. Gillis Jansz., Aeltjen Buers en Emmerentia Coeschot, ondertr. 28 April 1650 met JAN HALLER van St. Merten, out 28 jaer, noch een vaeder hebbende in Vrancryck.
 - CHRISTINA, ged. Oude kerk, 24 April 1633, get. HANS KONINGSLOO en Marya Rotty.
 - CATHARINA, ged. Oude kerk, 28 May 1637, get. Claes Florisz en Grietje van Heulen, begraven 14 Januari 1638, „gecomen van de Sedijck."
 - CATHARIJN, ged. Oude kerk 23 Januari 1639, get. Isaak Ypesz en Lysbeth Kretzer.
 - ELISABET, ged. Oude kerk, 20 Juny 1641, get. Engel van Dulke, en Elysabet en Trijn Kretzer.
 - ANNEKEN, ged. Oude kerk, 12 Mei 1644, get. Pieter Dubordieu, met Anneken Kretzer en Giertje Isbrants.
 - ALITA, ged. Oude kerk, 28 January 1646, get. Douwe Claesz. Cloeck, Harman Meindersz. en Aechjen Ypens.
 - BARTHOLOMEUS, ged. Oude kerk, 29 Nov. 1648, get. Anneken Kretzer, Jacob Alofsen, en Jacob Ericsz. van Meerwijck.
- Van deze laatste vijf kinderen zijn er drie jong gestorven; op den 3 en op den 11 Augustus 1647 en op den 22 December 1648 werden kinderen van MARTEN KRETZER „uyt de Barrende steech" grafwaarts gedragen.
- Volledigheidshalve vermeld ik hier nog een ouderen broeder van MARTEN. Deze, JAN genaamd, was den 29 Aug. 1590 in de Nieuwe kerk gedoopt. Hij was eerst gehuwd met EMERENTIA KOESCHOT; zij werd 15 Nov. 1635 begraven in de Oudezijds-kapel, „comende wtte barnde steech". Den 9 Januari 1637 ondertrouwde hij voor de tweede maal, met MARGRIET VAN HEULEN; hij stierf echter spoedig daarna en werd den 21 Juli 1637 bij zijn eerste vrouw begraven.

zijn „onverlijckelijcke Beelden, in 't langh verloop van twintigh jaer” bijeenbracht. Een oogenblik meende ik, dat hij tevens kunsthandelaar was en dat hij in die hoedanigheid met HENDRIK UYLENBORGH in 1657 de schilderijen van ROELOF CODDE ³⁾ taxeerde. Nergens vond ik hierop eenige toespeling; het gedicht van L. VAN DEN BOS bevat niet het minste, waaruit men dit zou kunnen gissen. Toch moest hij, om schilderijen te mogen taxeerden, lid zijn van het St. Lucas gilde. In 't algemeen was men geen lid van een gilde, of men had met zulk een gilde iets te maken; hieruit zou dus kunnen volgen, dat de „coopman” KRETZER kunstkooper was. Zeker is dit echter niet.

Dat hij als kunstverzamelaar in betrekking stond met de meeste Amsterdamsche kunstenaars, zal wel geen nader bewijs behoeven. KRETZER schijnt ook partij gekozen te hebben bij de scheuring, welke omstreeks 1650 onder de leden van St. Lucas gilde te Amsterdam ontstaan is. Dit meen ik ten minste uit een paar regels van het gedicht van L. VAN DEN BOS te moeten opmaken:

Maer leyder ô wat leyder druck,
Wat droeve smart en wat verand'ren
De konst en min verlaet malkand'ren,
En scheyt van een, ô ongeluck!

O voedsterlingen schreyt en weent,
U voedster Heer wiens arm u torste,
Ontruckt u endlijk sijne borste,
En uwe mondt wordt hier gespeent.

Gespeent van 't liefelijck onthael
Van kennis en gesonde reden,
Waer door u konst met wijde schreden,
Opstapte naer de eeren zael.

Den 20 October 1653 werd op den St. Joris Doelen door een honderdtal „Schilders, Poëten en Liefhebbers der dicht- en schilderkunste” een maaltijd gehouden ⁴⁾, waarvoor THOMAS ASSELYN een allegorisch gedicht vervaardigde, de vereeniging van Apollo en Apelles voorstellende. Op dit feest werd VONDEL plechtig met den lauwerkrans gekroond. In het volgende jaar had op den 21 October een dergelijk feest plaats, doch nu schijnt er een soort vereeniging van kunstenaars opgericht te zijn, die misschien den naam droeg van „Broederschap der Schilderkunst.” KRETZER nam hieraan ijverig deel; zijn naam vindt men met B. VAN DER ELST, NICOLAES VAN HELDT STOCKADE en J. MEURES onder de oprichters. In JAN VOS' *Strijdt tusschen de Doodt en Natuur, of Zeege der Schilderkunst* ⁵⁾ lezen we bepaald, dat „door KRETSERS raad” de „broederschap” opgericht is, „om U (d. i. de Kunst) op 't jaargetij ten dienst te staan”.

KRETZER was echter behalve kunstbeschermer, ook letter- of liever tooneel-maecenas. In de jaren 1644-45, 1647-48 en 1648-49 wordt zijn naam vermeld onder de Schouwburghoofden ⁶⁾. Hoeveel hij met het tooneel ophad, kan uit enkele tooneelstukken

³⁾ *Oud-Holland*, II. blz. 43.

⁴⁾ J. A. WORP. *Thomas Asselyn*, in het *Tijdschrift voor Ned. Taal- en letterkunde* IV. bl. 48.

⁵⁾ JAN VOS. *Alle de Gedichten*, 1662, I. bl. 140.

⁶⁾ C. N. Wybrands. *Het Amsterdamsch Tooneel*, bl. 226 en 227.

dier dagen blijken. LEON DE FUYTER ⁷⁾ droeg hem in 1647 zijn *Verward Hof* op, A. BOELENs schreef een opdracht aan KRETZER en J. MEURS voor zijn *klucht van den Bedrogen Vrijer*; aan ADAM KARELSZ VAN GERMEZ gaf KRETZER het onderwerp op voor diens *Eduard, anders Stantvastige weduwe*. Hij schijnt zich ook niet onthouden te hebben van gepaste kritiek op stuk en vertooner. Een onbekend dichter, JORDIS schreef achter VAN GERMEZ' *Eduard* een gedicht tegen de personen, die „den lof, door KRETZER aan VAN GERMEZ gegeven, niet telden.”

Nadat KRETZER den 29 Augustus 1656 zijn vrouw SARA VAN LOON naar haar laatste rustplaats in de Oude Kerk had gebracht; — zij kwam „uyt de Coninxstraet” —, was het den 1 December 1669 zijn beurt om uit zijn woning in de Oudebrughsteegh naar de Oude Kerk gedragen te worden. Blijkens de in de noot in extenso medegedeelde advertentie ⁸⁾ uit de Haarlemsche Courant van 20 December 1670 N°. 50 kwamen zijn verzamelingen een jaar later onder den hamer.

Zijn met zooveel zorg bijeengebrachte schatten kwamen dus in verschillend bezit: gelukkig hebben we van zijn schilderijen een goede uitvoerige beschrijving in het reeds meermalen genoemde gedicht van LAMBERT VAN DEN BOS ⁹⁾. Het is getiteld *Konst kabinet van MARTEN KRETZER* en bestaat uit 98 vierregelige verzen. Met dit boekje in de hand, kunnen we een nauwkeurig overzicht verkrijgen van al wat KRETZER in 1650 reeds bijeen gebracht had.

De dichter begint met zijn „verbaestheid” uit te drukken over al het schoone, dat hij binnentredende aanschouwt, daarna bezingt hij het werk van elken schilder afzonderlijk. TITIAAN is het eerst aan de beurt met zijn *Johannes de Dooper onthoofd*.

O TITIAEN wat heeft u die
Soo wonderlijcke deught gegeven,
Den langh verstorven te doen leven?
Of is hy doot die ick daer sie?

Wat schrick is dit! Aenmerckt de Maeght,
Met bleecke en met besturven wangen
Ontfanght, en weygert te ontfangen,
Het hoeft te dragen, 't geen sy draeght.

Den Beul verheught sich in sijn daedt
Noch neêrslaegh niet, maer in sijn oogen
Door medelyden staet bewogen
Van hem die hy ter neder slaet.

Merckt hoe versmadelijck hy geeft
Het saligh hooft haer boos begeeren,
De bange en ciddleende deeren,
Terwijl haer Dienaer 't oogh vast heeft

⁷⁾ Omtrent dezen dichter vond ik in de aantekeningen van DE VRIES het volgende extract uit het register van kerkelijke huwelijks-proclamatien:

8 Januari 1649. LEONARD DE FEUTER van Amsterdam, coopman, out 27 jaeren, geassisteert met JACOBUS de FEUTER zyn vaeder, woonende op de Keyzersgracht ende MARGARITA VAN ZINNICK van Amsterdam, weduwe van Hendrick Vogelpoot, woonende in de Halsteech.

Hij teekende LEONAERT DE FUYTER.

⁸⁾ De erfenamen van MARTEN KRETZER zyn van meening in openbaar te verkopen alle deszelfs nagelaten seer rare papierkonst van de voortreffelijkste Italiaansche en Duitsche meesters gedaan, als breeder uit de aangeplakte billetten aan de liefhebbers kan gezien worden, als ook eenige gesneden platen, gedaan door CORNELIS VISSER, en zal de verkooping zyn ten huize van Symon la Montagne, woont in de Kalverstraet, in de Keyzerskroon, tot Amsterdam, aanvangende 29 Dec. 1670.

⁹⁾ De volledige titel luidt aldus: *Konst || kabinet || Van || MARTEN KRETZER. || Vinjet: drukkersmerk van VAN RAVESTEYN: Elia wordt gespijgeld door de raven met omschrift: Perfer et obdura, || t'Amsteldam, || Gedrukt by NICOLAES VAN RAVENSTYNN, CIO IO C L. 27 blz in 4°. Het door mij gebruikte exemplaar van dit uiterst zeldzame boekje behoort aan het Kon. Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam.*

Op haer bedrukt en bangh gelaet,
En merckt d'ontsteltnis in haer wesen,
Waer in de droefheydt staet te lesen,
En rouw die vast om 't harte slaet.

Hier staet' er een in klare schijn
Met stomme lippen uyt te beelden:
Ontfanght u eysch ô kindt van weelden,
Waer van u voeten oorsaeck zijn.

Van BASSANO bezat KRETZER een *Christus met de doornenkroon*, van PIETER LASTMAN *Pyramus en Thisbe*.

Daer sien ick weêr een bloedigh stael
't Geen 's Minnaers eygen hant bemorste,
Gewet op Maeghdelijke borsten,
En flux daer op een purple strael.

Waer sagh men ooyt een bleecke mont
Soo wel met doot en dootsnick kampen,
De Min verwoedt, door soo veel rampen,
En 't hart door Min ter doot verwondt?

Den Jongelingh in 't groene gras,
't Geen 't bloet dat uyt sijn borst quam stralen,
Met droevigh root gaet overmalen,
Jae rooder als het selver was.

Als hier ô LASTMAN u penceel,
Verruckt door ongemeene weelde
Van konst en verw, weet uyt te beelden,
Op 't treurigh gloeyende paneel.

De volgende twee stukken zijn van 't „Leyder Kindt”, het eene stelt voor *Jezus en de overspelige vrouw* naar aanleiding van de woorden „Uw geloof heeft u behouden,” het andere is een *aanbidding der drie koningen*. Wie hier bedoeld is, blijkt niet duidelijk, hoogst waarschijnlijk is het LUCAS VAN LEIDEN, misschien ook REMBRANDT. Beiden hebben deze onderwerpen behandeld.

O wel geloovigh ongeloof!
Hoe smeeckt u tongh, u handt, u oogen,
Aen hem die ôver langh bewoogen,
Self eer ghy badt, noch schijnt als doof,

O Leyder kindt is dit u handt
U konst soo kies en uytgelesen?
En wiens doch soud het anders wesen
Daer sulck een stoute geest in brandt?

Als doof voor kermen en gebeên,
Jae schijnt als honden te verachten,
Die hy alreeds in sijn gedachten,
Verheft naer boven van beneên.

Met wat een wesentlijck gelaet,
Drie Koningen hun offerhanden
Aen Godt en kinderlijke handen
Op-offeren! ô overdaet.

Schept moed ô droevigh vrouwenbeelt,
Ick sie alreeds van sijne stralen
Vergoode schijnsels op u daelen,
En u syn zegen met gedeelt.

O kracht van ongemeene konst!
Wat onbelemmertheyt van wesen!
Sou 't verw of souden 't spieren wesen,
Verdiens of opgehoopte gonst?

Daarna trekt een stuk van RUBBENS zijn aandacht; wat het voorstelde is niet duidelijk omschreven.

Van JORDAENS waren er *Satyrs en gedrogh*, van POELBURGH een *Banket der Goden*.

JORDAENS wat's dit, benijdt ghy noch,
Benijdt ghy desen Man⁹⁾ sijn deughden?
Door overvloedt van dartle vreughden
Gespeelt door Satyrs en gedrogh?

Laet at wy kennen het geweldt,
De kracht en treck van u penceelen,
Men schrickt voor sulcke konst-paneelen,
En sulck een wijdt beploeghe veldt.

9) De dichter bedoelt hier den kort te voren genoemden RUBBENS.

Sal dit van 't hooge Feest een schijn
Geviert van maghten uyt den Hoogen,
Of eerder een bancket der oogen,
Segh grooten POELNBURRIGH, zijn?

TER BRUGGE was vertegenwoordigd door een *Slapenden Mars*; FRANS FLORIS door een *Heilige familie*.

Slaept ginder Mars, soo koen en vroom
Wel eer, en brandend in de wapen,
TER BRUGGE seght, is dit u slapen,
Of slaep ik self, en is 'et droom?

Jae Mars die slaept, en 't is gewis,
Misschien om haest weêr op te branden,
Maer ghy en slaept niet noch u handen,
Te toonen 't geen een wonder is.

FRANCISCO FLORES wat geval
Gaf u soo schoonen stof te malen
En ongemeene roem te halen
In dit verheven drie getal?

Wat verf! wat seght ik? vleesch en huyl,
Noch swart noch wit komt sich verhoogen,
De Godtheyt straelt ten Godlijcke oogen,
Jae half geloocke blicken uyt.

Het voedsel onser zielen schreyt,
Om spijs en voedsel sijner leden,
De saelge Moeder stelt te vreden,
De hongerige Godtlijckheyt.

U honger niet, ô waerde vrucht,
Eyscht voedsel van des Moeders handen,
Ons honger druckt u ingewanden,
't Is ons gebreck waerom ghy sucht.

KRETZER bezat van LASTMAN een stuk 't *Vrouwken van Sarepta*, van PINAS een *Eng'len bootschap* en van HONTHORST de *dood van Seneca*.

Ach LASTMAN sien ick weder aen
U brave konst, jae toover-swieren
Door eyndeloose lof te vieren,
In 't Vrouwken van Sarepta staen?

O Eng'len bootschap van PINAS
Aen salige Harders by hun schapen,
Hoe klaer getuyght ghy self met slapen,
Wat Meester ooyt u Meester was?

O grouwsaem! ô ondancbaer stuck!
Niet 't geen ons HONTHORST hier gegeven,
Maer 's werelts monster heeft bedreven
Een yeders schrick en ongeluck.

Eer wel geluckigh, driemael jae,
Hoewel door Neroos woedende handen,
In hooge grijsheydt, en in banden
Ter doot braghte Seneca.

Die sulck een handt getroffen heeft
En 't langh verhoopte end gegeven,
Om door een ander weêr te leven,
Gelijck ghy eertijds hebt geleefd.

Staet vry verbaest wie dit oock siet,
Ghy hebt hier 't afgedruckte wesen,
In 't welck de wijsheydt staet te lesen,
Maer 's Meesters eygen vindingh niet.

Van zijn „beroemde(n) Vrient” WEENIX was in het „konst-kabinet” een stuk met *vechtende Ooievaars*.

Wat wonderstuck, wat bloet, wat strijdt!
Zijn 't Oyevaers gedost in veeren,
Of zijn 't veel eer gepluynde Beeren,
Verhit op bloedt, gespist door nijdt?

Wat kracht, wat overstoute handt,
Wat dappre treck, wat schijn van saecken,
Wat wondre keur van tin en daecken,
Wat eel en levendigh verstandt!

Gaf u den Tyber dese Geest
Of komt ghy in de plaets van leeren,
O WENIX Romen self braveeren,
Als had voor u nooyt konst geweest?

Maer ach wat kracht verhoont sich daer,
Wat groot wat heerlijck vermogen,
Wat eedle konst in mijne oogen,
Van meer als eene Konstenaer?

Al 't geen men anders toonen magh
Danckt een alleen voor konst en leven,
Hier siet men ruym twee Geesten sweven,
De braefste, die ooyt yemandt sagh.

Wie stel ick voor, wie roem ick 't meest,
Of u penseel soo rijk in swieren,
Die Koninghs kameren vergieren,
Maer aldermeest u dappre geest?

Beroemde Vrient? Of sal ick weêr
Gepresen WENIX, op gaen halen
U wondre Wonders in het malen,
En konst van scheyen heynd en veer?

Of sal my porren uwe naem
O VAN DEN BOS, u handt te loven?
O neen u eer gaet die te boven,
En u vernuft haer bey te saem.

Wat schoon, wat tooverend penseel!
Men watertant door sulcks t' aenschouwen,
En men benijdt de rijke vouwen
Van 't schoon en Vorstelijk fluweel.

Daarna wordt TITIAAN'S *Maria Magdalena* besproken; ik kom op dit schilderstuk straks nader terug. Een schoone jonkvrouw door ANDREA DEL SARTO en een paar stukken van MORO en DEN ESEL wekken de bewondering van den dichter op.

Maer wat is dit! wat schoonder Maeght!
ANDRE DEL SERTO 't zijn u handen
Die dese Sterrekens doen branden,
Door 't vuur dat's in haer oogen draeght.

O schoone Jonkvrouw VAN DER WERF,
Segh wat is meer, dat schoone wesen,
Of konst gepresen, nooyt volpresen,
Van schild'ren sonder treck en verf.

Wie heeft nu hier de prijs behaelt,
Of hy die tsestigh kinders teelde?
Of MOR vol Mor en dartle weelde,
Die hem met al sijn bastaerts maelt.

Is dit een ESEL met verlof?
Een gulden seght ghy, 'k moet bekennen,
Indien 'er gulden Esels bennen,
Ick maeck 'er ook een Esel of.

Hoe is 't begeerlijck minne vuur
Van nieuws hervormt in Vrouwe wesen?
Of is 'er nieuwljcks op-geresen.
Een nieuw en seldsaem Minne dier?

SANDRART u sien endlijck daer,
Wat schoonder visch hebt ghy gevangen!
Die nimmer stincken sal, soo lange
Men leeft in Platoos groote jaer.

Een bordeel van BOTH wordt slechts even aangehaald, een portret van RUDOLF II door RAVESTEYN en een stuk van ALBERT DURER trokken meer de aandacht van den dichter.

RUDOLPH ick sie en bid u aen,
Soo om het wesentlijcke Wesen,
Als om de konst, die nooyt volpresen
Syn handt aen u heeft derven slaen.

En wie kost beter 't Vorstlijck breyn
Verlieft op alle deughde schatten,
In 't heerlijk beekeneel bevatten,
Als die doorluchte RAVESTEYN?

Maer ALBERT DURER uwe handt,
Was noodeloos alhier te prysen,
Wiens wercken ons genoegh bewysen,
De wondre kracht van u verstandt.

Van de schilders DE WIT, waarschijnlijk EMANUEL DE WIT, KLEEF en PORCEL bezat KRETZER eveneens stukken.

.....
 Een Joseph by zijn waertste panden,
 Gequetst door 't schaven aen zijn handen
 Een swarte nacht gemaelt door WIT.

Hoe speelt DE WIT hier dus in 't swart,
 En ginder door de selve handen,
 Speelt WIT op verre witte wanden,
 En scheyt sich echter even hart.

Doet wit alleenigh al in al
 O Konstenaers van alle verwen,
 Soo mooght ghy 't wit dan 't minste derven,
 En prijst DE WIT dan boven al.

Jammer is het, dat VAN DEN BOS de volgende stukken van REMBRANDT, en VAN DYCK niet nader beschrijft.

Ick sal niet poogen uwe roem
 o REMBRANT met mijn pen te malen,
 Elck weet wat eer dat ghy kont halen,
 Wanneer ick slechts u name noem.

Wat sal ick MIRABEL, VAN DYCK,
 Of VLEGELS lamp- en kaers-licht prysen
 De stommen sullen 't vonnis wysen,
 Geen leven is hier ongelijk.

En wat is 't noodigh WILLEM KEY,
 FABRITIUS meerder af te malen,
 Gelijck hy eertijds gaf de stralen
 Van 's Heeren woordt de sael'ge Rey.

Eindelijk worden stukken opgenoemd van JAN ASSELYN, bijgenaamd *Krabbetje* en van JAN LIEVENS: deze laatste wordt in 't bizonder als landschapsschilder vermeld.

En stoort u oock niet ASSELYN
 Al moet u konst mijn penne derven,
 Sy leeft nochtans, en sal niet sterven
 Soo langh' er Konst-bemidders zijn.

Ick sie soo verr' mijn kennis straelt,
 Het slaefs te saem en konstigh graven,
 Van die soo konstelijcke haven,
 Van u wel konstigh afgemaelt.

U avontstondt hoeft oock, mijn Heer
 Zijn naem van my geensins te halen,
 Al is u Sonne daer in 't dalen,
 Eer 't morgen wordt verrijst se weêr.

Dat dalen van die Wester Son
 Doet uwe glans te hooger rysen,
 Die nacht sal u den dagh wel wysen
 Die selden konst bereycken kon.

O sotte KLEEF, wat kleene jonst
 U dese naem magh waerdigh vinden,
 Ick sie se niet in u Beminde
 En over-heerelijcke konst.

Vergeeft my dat ick schielijck moet
 Mijn loflijck loven af gaen breecken,
 En niet van u Maria spreekken,
 En wat u handt noch anders doet.

Noch oock PERCEL' van d'uwe meê
 Die konst in leven kondt hervormen,
 Door schepen en door wreede stormen,
 Door rotsen, sanden, klip en zee.

Of ook VAN LAER op hooger troon
 En luchtiger tooneel te stellen,
 De kenners moeten d'uytspraeck vellen
 En stellen uwe deucht ten toon.

En raeck ick eenmaal VAN DE HEEM,
 Soo sal sich VAN DEN BOS dat belgen,
 En swaerlijck dese brock verswelgen,
 Dat ick quansuys zijn eer beneem.

O neen, gepresen jonge man,
 Geen lof en magh u meer verhoogen,
 Hy heeft geen sinnen noch geen oogen
 Die uwe Konst niet sien en kan.

Wat oogh begint my van ter zy?
 En schelt my selver sonder spreekken?
 Och laes! 't is LIVIUS, ontstecken
 Voor bitse tooren tegens my.

Stelt u te vrêen doorluchtigh man,
 'k Heb u noch uwe Konst verschoven,
 Maer eer gespaert om die te loven,
 Wanneer ick niet meer loven kan,

De kracht en deught van u penceel
 Wanneer de mijne slaet aen 't hellen
 Sal mijn gewrichten dan herstellen,
 Herstellen weder in 't geheel.

Hoe menigh Landschap hebt ghy niet
 U glimmende Palet ontwreven,
 In leven selver boven 't leven,
 Wanneer men 't op zijn schoonste siet.

Gegroet ó schoone Magdaleen,
 Wiens oogen klaer van yver branden,
 Ghy rockt u peerlen met u handen,
 En met de peerlen 't hart van een.

Seght is' er meer geweldt of kracht
 In u wel schoon maer eerbaer wesen,
 Of in des Meesters handt te lesen,
 Die sulck een Beeldt ter werelt braght.

Die gulde Lyst vergiert soo veel
 Die schoone konst noch dartle zwieren,
 Als self het gout wel sou vergieren,
 Het meer dan wonderlijck penceel.

Is dit Homeer, dien grooten Heer,
 Die seven wyde Stéen doet stryden?
 Sijn roem doet my de penne myde
 Voor sulck een eer, ben ick te teer.

Ten slotte wijdt LAMBERT VAN DEN BOS nog vele verzen aan den verzamelaar en betuigt herhaaldelijk, hoe hij slechts onvolkomen het „konst-kabinet” heeft kunnen beschrijven.

Gaan we na deze lange uitweiding nu de verzen na, die betrekking hebben op het schilderij, dat door VONDEL bezongen werd. Over deze Maria Magdalena van TITIAAN lezen we het volgende:

Boetvaerde en schoone Magdaleen,
 Verwacht niet van mijn rouwe dichten
 U groote waerde voor te lichten,
 Die stof is meerder als gemeen.

Een beter pen heeft uwe lof
 Soo hoogh als die haer toon kost halen
 Bestaen te schildren en te malen,
 Wat my aengaet, ick hou m' 'er of.

„Een beter pen” doelt natuurlijk op het gedicht van VONDEL, dat in 1648 voor het eerst, achter het treurspel *Salomon* gedrukt was. Ik merk hierbij nog op, dat in het gedicht van VAN DEN BOS niet gezegd wordt, wie het schilderde; misschien had KRETZER dus na 1648 ontdekt, dat het geen echte Titiaan was.

Van VONDEL's gedicht bestaan twee handschriften; slechts één is mij bekend, het andere zocht ik overal te vergeefs. Van dit laatste was de kunstliefhebber A. D. Schinkel bezitter; VAN LENNEP gaf enkele varianten daaruit op. Het andere handschrift, dat gefacsimileerd voorkomt in VONDEL's werken is thans in de Universiteits-Bibliotheek te Gent; vroeger behoorde het Dr. F. A. Snellaert toe, die het met nog eenige andere handschriften toevallig kocht. Het is geauthentiseerd door KAREL COUVRECHEF, prior der Karmelieten te Antwerpen, door het volgende bijschrift: *Haec D. J. Vondelius propria manu scripsit aº. 1650 22 July.* Van Lennep vergiste zich echter, toen hij meende, dat de woorden *Aen M.* KAREL COUVRECHEF onder het gedicht ook door VONDEL geschreven waren. In het handschrift blijkt het duidelijk, dat deze van een andere hand zijn.

Behalve de uitlating van vs. 5 en 6 in het handschrift van Snellaert, en den variant in vs. 31 schijnen beide handschriften volkomen gelijk geweest te zijn. Met den gedrukten tekst in *Salomon* verschilt de geschrevene op vele plaatsen, die alle bij van Lennep opgegeven zijn.

Een voor ons geheel nieuwe persoonlijkheid in „de breede rijen, die zich om VONDEL scharen”, is GARBRECHT HOOFT. Op het schutblad van een exemplaar van VONDEL's *Poesy* van 1650, ter Vondel-tentoonstelling aanwezig, bevonden zich een paar regels schrift, die hier in facsimile volgen.

f
 De deughtrycke Jongkvrouwe
 Garbrecht Hooft

De deughtrycke Jongkvrouwe
 GARBRECHT HOOFT

Onze Graftmeermis
 En zanggodin
 Wiens zang ick mis

Onze Graftmeermis
 En zanggodin
 Wiens zang ick mis

1650.

J. v. Vondel.

1650.

J. v. VONDEL.

Terstond deed zich de vraag voor: wie is GARBRECHT HOOFT en tot mijn spijt moet het juiste antwoord nog steeds uitblijven. Voor zoover de leden van het geslacht HOOFT thans bekend zijn, waren er twee BRECHTJES ¹⁰⁾ bij: BRECHTJE HENDRICKSD_R. en BRECHTJE PIETERSD_R. Eerstgenoemde was den 27 November 1640 geboren en had dus in 1650 nauwelijks den leeftijd van tien jaren bereikt. De andere was omstreeks 1633 geboren en dus in 1650 zeventien jaren oud. Daar het niet aan te nemen is, dat VONDEL zijn pas uitgegeven dichtbundel aan een tienjarig kind zal weggeschonken hebben, zou BRECHTJE PIETERSD_R. hier het meest in aanmerking komen. Bovendien woonde haar vader, toen zij den 3 Augustus 1651 met LENERT DOBBESZ ondertrouwde, op de Leliegracht, waar VONDEL van Mei 1650 tot 1653 (in welk laatstgenoemd jaar wij hem op de Prinsegracht aantreffen, zooals zal blijken uit een straks nader te bespreken briefje) gewoond heeft, is tot heden uit niets bekend ¹¹⁾. Veel zou er dus voor pleiten om in deze BRECHTJE PIETERSD_R. de veel besproken GARBRECHT HOOFT te zien. Haar aantekening van ondertrouw in het Puiboek komt echter alles weer omverwerpen. Zij heet daarin, evenals in een notariëel stuk, dat ik in de noot ¹²⁾ geef, voluit BRIGITTA HOOFT en daar deze beide namen

¹⁰⁾ J. A. ALBERDINGK THYM en A. A. VORSTERMAN VAN OYEN. *Het geslacht Hooft*, bl. 19 en 24 en het opstel van den heer D. C. MEYER JR. in de *Dietsche Warande* van 1881, (bl. 8 van het overdrukje).

¹¹⁾ MR. N. DE ROEVER AZ. *Vondels Woning*, bl. 14 en 18.

¹²⁾ In de aantekeningen van DE VRIES vond ik het volgende fragment van een notariële acte, dat ik hier in zijn geheel laat volgen, omdat het een nieuw licht werpt op deze personen uit de familie HOOFT.

Op huyden 29 April 1666 compareerden voor my, Mr. PIETER VAN TOLL, notaris... Juffrou BRIGITTA PIETERS HOOFT, huysvrouw van SR LEONARD DOBBES woonende tot Ceulen, machtigt haer bekende JAN VAN BLESSEN om voor Heeren rekenmeesters te compareeren en aldaer bekend te maecken, dat PIETER CRYNSZ HOOFT haer vaeder zalr. tot haer hertelyck leedwezen in soodanigh verloop van saecken is geraeckt dat hy genootsaecht is geweest cessie van zijne goederen ten behoeve van syne crediteuren te doen en dat sy comparant niet de minste goederen van haer voornoemden vader zalr. geeft maer selfs ter caemere alhier voor Crediteur erkent is.

Garbrecht en Brigitta onmogelijk dezelfde kunnen zijn, vervallen mijne gissingen. GARBRECHT HOOFT is en blijft dus een even geheimzinnige onbekende voor ons, als zij het was voor de geleerden, die zich bij gelegenheid van de Vondel-tentoonstelling met haar bezig hielden. Moge spoedig uit de archieven een voldoende licht over haar verspreid worden.

Tot de handschriften van Dr. F. A. Snellaert, waarvan ik boven reeds melding maakte, behoort nog een briefje, dat in facsimile voorkomt in Vondel's werken, uitgave van Lennep VI, bl. 187. Het is een aan beide zijden beschreven blad in folio, dat oorspronkelijk gediend had voor een briefje van VONDEL aan den oud-prior der Antwerpsche Karmelieten, KAREL COUVRECHEF. Het bevat slechts het volgende:

D. CAROLE, optime pater,
Exspecto Reverentiam tuam cras, hora secunda.
Invitavit nos in hortum pia virgo NORDICIA.
Adventus noster illi gratus erit.

Tuus ex animo

J. VONDELIUS.

Op de prince graft, op
een huis na het hoeckhuis
van de Beestraet,
by VAN VEERLE.

Dit handschrift, dat in 1854 het eerst door Dr. Snellaert in den *Algemeenen Konst- en Letterbode* werd beschreven, is naar ik meen, door den heer J. A. Alberdingk Thym het eerst historisch toegelicht in den *Volksalmanak voor Nederlandsche Katholieken voor het jaar 1857*. Dit geschiedde naar aanleiding van een romantisch verhaal, getiteld *Op het Hof*, waarin de schrijver een juffrouw CORNELIA NOORTDYCK en den schilder ABRAHAM VAN DIEPENBEEK als hoofdpersonen doet optreden. CORNELIA NOORTDYCK werd daarin voorgesteld als „een eerzaam bagijntje, wonende op het Bagijnshof”, welke verkeerde voorstelling het gevolg was van de onjuiste vertaling der woorden *in hortum*, die hier niet, zooals de heer Thym destijds meende, beteekenden *op het Hof*, maar eenvoudig *in den tuin*.

Latere onderzoekingen¹³⁾ hebben echter aan het licht gebracht, dat niet CORNELIA, de speelgenoot van AGNES BLOCK, maar DINA NOORTDYCK, wier offerstaatsie VONDEL in 1651 bezong, hier bedoeld werd. Deze was geen „eerzaam bagijntje” maar „integendeel slechts een eenvoudig klopjen, aan het Jesuïten-kerkjen van St. Franciscus-Xaverius

¹³⁾ Zie de noot van den heer Thym in de uitgave van *Peter en Pauwels* door P. J. Koets K. Pr., (Amsterdam, C. L. van Langenhuysen 1869) bl. 122. Naar aanleiding van de mededeelingen van den eerw. H. J. ALLARD herstelde de schrijver van *Op het Hof* zijn verkeerde opgave.

verbonden" ¹⁴⁾. Reeds had Mr. van Lennep er op gewezen, dat hier niet CORNELIA, maar DINA moest bedoeld zijn. Ter loops zij hier aangeteekend, dat CORNELIA NOORTDYCK niet katholiek was, zooals mij bleek uit de aantekening van DE VRIES uit het begrafenisboek der Noorder kerk: 21 May 1679 CORNELIA NOORTDYCK op de Keyzersgraft.

Het adres, dat VONDEL in den linker benedenhoek van het briefje schreef, is niet dat van COUVRECHEF'S gastheer, zooals van Lennep meende, maar dat van VONDEL zelf. Reeds had de heer Thym in zijn genoemd verhaal aan deze woorden de juiste uitlegging gegeven zonder dat dit door Mr. van Lennep, naar het schijnt, opgemerkt was. In welk huis VONDEL op de „Prince-graft" woonde is, bij gebrek aan de noodige documenten, nog niet met zekerheid aangewezen kunnen worden.

Behalve deze kleine onnauwkeurigheid, vermeldde van Lennep een veel grootere ten opzichte van het overige gedeelte van het handschrift.

Aan de achterzijde van het briefje is een gedicht van VONDEL geschreven op de afbeelding van COUVRECHEF. Hoe het mogelijk is dat een man, zoo geheel vertrouwd met VONDEL, als Mr. Jacob van Lennep, dit handschrift heeft aan kunnen zien voor dat van VONDEL is mij een raadsel. Een vluchtige vergelijking met de regels onder VONDEL'S briefje, welke, volgens het eigen getuigenis van den heer van Lennep van „de hand des Paters" zijn, doet reeds dadelijk zien, dat beide handschriften door denzelfden persoon geschreven zijn. De hand van COUVRECHEF ¹⁵⁾ gelijkt in niets op VONDEL'S flink karakteristiek schrift. Van heden af moet dit manuscript dus, als onecht, verdwijnen uit de rij van VONDEL'S handschriften.

Na de mededeeling van dit gedicht op COUVRECHEF, laat van Lennep terstond een ander gedicht van VONDEL op ABRAHAM VAN DIEPENBEEK volgen. Ook hiervan is thans het handschrift bekend geworden; het kwam voor als N°. 388 op de autographenauctie A. G. de Visser, door Frederik Muller in November 1882 gehouden. De heer A. Th. Hartkamp te Amsterdam kocht het aan voor zijn bekende schoone VONDEL-verzameling. Het handschrift, waarvan de titel eerst luidde: „Op d' afbeeldinge van den kunstrycken Heere ABRAHAM VAN DIEPEBEECK," biedt niet veel merkwaardigs aan ¹⁶⁾. VONDEL zelf bracht in zijn gedicht, nadat hij het reeds had neergeschreven, een paar kleine veranderingen aan. In den eersten regel werd *Zoo tekende Abraham* veranderd in *Dus tekende*, terwyl vs. 4 en 5 eerst aldus gelezen werden:

't Welschicken, van Natuur aen weinigen gegeven,
Is 't velt, waer in hy weit met zyn begaeft penseel.

¹⁴⁾ H. J. ALLARD, *Vondels gedichten op de Societeit van Jesus, 's Hertogenbosch W. van Gulick*. 1868 bl. 57.

¹⁵⁾ Opmerkelijk is het oordeel van van Lennep hier: „Het gedicht, waarvan ik even als van de keerzijde het facsimile hierbij voeg, is blijkbaar voor de vuist gemaakt; de vaste hand, waarmede het geschreven is, en het niet bestaan van eenige verbetering of doorhaling, getuigen van 't gemak en de vaardigheid, waarmede VONDEL dichtte."

¹⁶⁾ In den rechter bovenhoek staat het cijfer 120; wat dit kan beteekenen, bleek mij niet, misschien is dit er door BRANDT bij gezet.

VONDEL veranderde den laatsten regel aldus: *Is 't vrye velt, waerin hy weet met zyn penseel*. Het is voor de tekstcritiek niet zonder belang hierbij op te merken, dat de oudste gedrukte tekst, die van dit gedicht bekend is, in *Klioos Kraam, De tweede opening* bl. 366 juist de eerste lezing van vs. 5 heeft, terwijl in VONDEL'S *Poëzy* van 1660 bl. 407 en in die van 1682, I bl. 593, evenals in alle volgende edities, de laatste lezing voorkomt.

Een der weinige kladhandschriften, die wij van VONDEL bezitten, is dat van het vers: „Op d'afbeeldinge van Utrecht, Getekent door HERMAN ZACHTLEVEN.” GEERAERDT BRANDT heeft dit gedicht naar het eenig bekende handschrift uitgegeven; men vindt dit vers dan ook het eerst in zijn uitgave van VONDEL'S *Poëzy* (1682). Dat hij dit handschrift gebruikt heeft, kan blijken uit de schrap, welke BRANDT, zooals hij gewoon was¹⁷⁾, stelde tusschen vs. 14 en 15, en waarbij hij in margine opteekende P p 5 (*lees* 3) 301. Slaat men nu het tweede deel van VONDEL'S *Poëzy* van 1682 op, dan komen deze letters en cijfers juist met de signatuur en de paginatuur overeen. Doch er is nog een ander bewijs; boven aan het folio-blad leest men met VOLLENHOVE'S hand: „dit behoort eer by de steden dan by de schilderyen, printen, etc. No. III.” Mocht iemand twijfelen of dit wel door VOLLENHOVE geschreven is, dan verzoek ik hem het handschrift te vergelijken met de eigenhandige brieven van dezen Haagschen dichter, welke zich in de verzameling van PAPENBROEK bevinden.

In den rechter bovenhoek leest men bovendien nog een paar cijfers: 5 en 90. Wat deze beteekenen weet ik niet, misschien is 90 of liever III het nummer in de reeks handschriften door BRANDT voor zijn uitgave gebruikt. Bij het handschrift van het gedicht op DIEPENBEEK stond 102; zoo mijn gissing juist mocht wezen, dan is dit weer een bewijs te meer, hoeveel er verloren is gegaan.

Het handschrift behoort thans aan den heer A. Th. Hartkamp te Amsterdam en werd door hem, naar ik meen, aangekocht op de auctie Diedrichs. Vroeger maakte het deel uit van de autographen-verzameling van Mr. J. H. van Swinden, die het verkregen had op de verkooping der handschriften van F. LIMBORCH, bij Mart. Nyhoff in 1862. Voor dien tijd was het in eigendom van de Doopsgezinde gemeente te Enschede. In No. 25 van den *Algemeenen Konst- en Letterbode* voor het jaar 1816 verscheen voor de eerste maal met toestemming van den kerkeraad van genoemde gemeente een nauwkeurig facsimile, gegraveerd door D. VEELWAARD, terwijl, behalve een kort woord over het handschrift, VONDEL'S gedicht er bij gevoegd was naar de lezing in zijn *Poëzy* van 1682. De vraag naar dit facsimile was zoo bijzonder groot, dat de redactie der *Konst- en Letterbode* „niettegenstaande een grootere oplage dan gewoonlijk” van dit nummer, een afzonderlijke uitgave in 4° liet verschijnen, „om hetzelfde bij de Gedichten van VONDEL te bewaren.” Naar dit facsimile schijnt Mr. VAN LENNEP het zijne gegeven te hebben.

¹⁷⁾ Zie ons opstel in *Oud-Holland* I bl. 146.

Het gedicht is geschreven op een blad uit een kasboek, met roode inkt gelinieerd en is, behalve in het laatste gedeelte, goed leesbaar. Mr. VAN LENNEP gaf den tekst van het gedicht eenvoudig naar de uitgave van BRANDT (1682) en verzuimde meermalen de verschillende lezingen op te geven, die het blad juist zoo belangrijk maken. Gaarne gaf ik het geheele gedicht met alle lezingen, maar de voor mij beschikbare ruimte gedooft dit niet en, ik zal mij dus vergenoegen met de voornaamste verschillen hieronder in de noot op te geven ¹⁸⁾.

Ik vind deze herhaalde eigenhandige veranderingen van VONDEL te belangrijk om ze hier niet alle op te geven. Juist door dit handschrift kunnen we eenig begrip krijgen, hoe VONDEL zijn schoone gedichten maakte. Zijn doorhalingen en veranderingen, die veelal verbeteringen zijn, doen ons zien, dat ook bij hem niet elk gedicht in eenen adem gereed was.

Op welke afbeelding van Utrecht dit gedicht doelt, is niet gemakkelijk uit te maken. In de Resolutiën der Utrechtsche Vroedschap vindt men in de jaren 1647 en 1669 melding gemaakt van vereeringen, aan SAFTLEVEN voor door hem aangeboden „afteyckeningen der stad.” De heer VAN LENNEP meent, dat hier de eerste plattegrondskaart bedoeld wordt; hoogstwaarschijnlijk heeft hij juist gezien, daar VONDEL's handschrift omstreeks de jaren 1669 en 1670 niet meer zoo krachtig was. In elk geval heeft VONDEL dit gedicht na 1650 vervaardigd, daar het anders wel opgenomen zou zijn in de door hem in dat jaar bezorgde uitgave van zijn *Poëzy*.

Een bijzonder belangrijk handschrift, dat door de Vondel-tentoonstelling het eerst aan het licht werd gebracht, is het briefje van VONDEL aan „Monsieur BRANT,” waarvan een facsimile hierbij gaat:

¹⁸⁾ Zoo heeft het handschrift in vs. 9 en 10 eerst gehad *als onigenooten* des Tibers oude stadt, daarna veranderd in *Des Tibers en zyn stadt*, in vs. 14 eerst *De blinde Heidens*, daarna *De wilde*, in vs. 21 eerst *als de fenix nieu gekleet*, daarna *de fenix weer geteelt*, in vs. 24 *uit het axront op een steenen wal*, daarna *van den steenen wal*, in vs. 29 eerst *doorluchte huizen*, daarna *stammen*, in vs. 32 *Verplicht staen aen de stadt*, daarna *Van outs verbonden staen*, in vs. 35 *voor medeleden*, verbeterd in *voor zijne medeleën*, in vs. 36 *'t Gewyde Stichtsgebiet*, daarna *bisschopsrecht*, in vs. 35 staat duidelijk: *Voor onderdruckten* in plaats van *Van onderdrukke*, vs. 36 luidde eerst: *Beheerschte toen de Eems en Schelt, en zeven vrye landen* VONDEL veranderde dit in: *Beheerschte ook Eems en Schelt, noch zeven Nederlanden*, en in vs. 39 lees ik *herderlyken staf* in vs. 45 en 46 eerst *Dees stadt*, de hoofdstadt van het Sticht en ryck van zegen „*Is in 't beloofde lant*, veranderd in *Dees stadt*, in top gestegen, „*Leght in een vruchtbren schoot* (ik lees hier *staet*), in vs. 49 lees ik duidelijk *Hier vloeien Vecht en Mare* in plaats van *Vecht en Vaert*, zooals VAN LENNEP las of *Vecht en Ryn*, zooals BRANDT opgeeft, in vs. 50 en 51 lees ik: *Hier trecken boschtooneelen*, „*De tortels en het vee*, in plaats van *Hier locken boschtooneelen*, „*De tortels en het wilt*. Eindelijk, behalve een paar veranderingen van *hier* in *daer* en *daer* in *gints* in vs. 50 en 51, lees ik in vs. 53 in het handschrift: *Een liefelyk gezang*, voor *Een liefelyk velmuzyck*, terwijl de laatste regel eerst begon *Aldus groeit (?) Utrecht*, daarna *Dit's Utrecht* toen *Wie Utrecht*, daarna *Hoe noemt men dese stadt* en eindelijk *Hoe noemt men Utrecht dan*.

Monsieur Brant, de Tragedie daer commentarij
 op heeft, hebbe ick seer veranderet en verbeteret,
 en zal, zoo ras die gedrukt is, aen uwen vader
 een copy laten stelly.

uwe E. dienstwillige
 J. v. Vondel.

ontfangen den
 2 November. 1654.

Het luidt aldus:

Monsieur BRANT, de Tragedie, daer commentarien op passen, hebbe ick seer verandert en verbeteret, en zal, zoo ras die gedrukt is, aen uwen vader een copy bestellen.

ontfangen den
 2 November. 1654.

uwe E. dienstwillige
 J. v. VONDEL.

Het briefje is gevoegd bij aantekeningen in handschrift voor eene uitgave van 1652 van den *Palamedes*, die zich ter Academische Bibliotheek te Leiden bevindt. Vroeger behoorde dit boekje aan PAPENBROEK en hij was het, die deze aantekeningen overschreef en er het briefje voor plaatste. Op de eerste bladzijde lezen we: „Uitleggingen en Aantekeningen op J. v. VONDEL'S *Palamedes*, zoo uit VONDEL'S eigen mondt, als uit verscheide Memorien en schriften bijeen gestelt door GERARD BRANDT, naar wiens handschrift ik dezelve heb afgeschreeven.” Daaronder schreef dezelfde hand een gedeelte van „een brief van JOANNES ANTONIDES VAN DER GOES aan JOACHIM OUDAAN, van den 20 van Lentemaant 1673, die onder mij berust.” Dit is de bekende brief, die onlangs in zijn geheel door Dr. Penon¹⁹⁾ werd uitgegeven en waarin verhaald wordt, dat BRANDT de namen en bijzonderheden van „*Palamedes*” op papier had.

Daar het bekend is, dat deze brief het laatst in het bezit geweest is van GERARD PAPENBROEK en het bovendien uit zijn handschrift genoegzaam blijkt, weten we nu, met voldoende zekerheid, door wien dit afschrift van BRANDT'S aantekeningen vervaardigd is.

¹⁹⁾ *Bijdragen tot de geschiedenis der Ned. letterkunde* II, bl., 153.

Onderzoekt men de nu volgende 18 bladzijden, dan ziet men, dat deze aantekeningen²⁰⁾ in hoofdzaak overeenkomen met die in het handschrift van de Koninklijke Bibliotheek, waarvan Dr. Penon een juiste beschrijving en kritiek leverde, en dat tot grondslag diende voor de uitgaven van den *Palamedes* met aantekeningen, die in 1705, 1707 en 1736 te Amersfoort verschenen. De Leidsche zijn echter veel uitvoeriger en meerder in aantal en wat vooral hun waarde doet stijgen, bijna altijd worden de bronnen, waaruit geput is, opgegeven. Geschiedkundige werken als HOOFT, REIDT, UYTENBOGAERT, GROTIUS, BENTIVOGLIO, THUANUS, ROHAN'S *Memoires* en theologische en politieke pamfletten als SLATH *Libellus adversus Remonstrantes*, BARNEVELT'S *leven*, *Achabs biddagh*, *Legende van de gulden St. Jan*, en talloze andere worden bij elken regel aangehaald, waaruit, naar mijn meening, op nieuw zeker blijkt, dat de geschiedschrijver der Reformatie tevens de samensteller is der aantekeningen op VONDEL'S *Palamedes* en *Hekeldichten*.

Wellicht is het handschrift der Koninklijke bibliotheek ook door BRANDT bewerkt en was dit bestemd voor de pers; immers de bekende aantekening: „Uit Vondel's verhaal van den 24 November 1654", die stellig van BRANDT is, ontbreekt in het Leidsche handschrift. Misschien kom ik later nog eens terug op beide manuscripten.

Beschouwen we thans VONDEL'S briefje, dan is het voor den kenner van diens handschrift duidelijk, dat het werkelijk van de hand van VONDEL is; de woorden: „ontfangen den 2 November 1654" zijn door GEERAERDT BRANDT geschreven. Wat kan de beteekenis van dit geheimzinnige briefje zijn? Alhoewel het geplakt is bij deze aantekeningen van BRANDT, verbiedt de datum, waarin de altijd zoo nauwkeurige BRANDT zich wel niet zal vergist hebben, ons aan den *Palamedes* te denken. Dit treurspel, waarop wel degelijk „commentarien passen", werd door VONDEL omgewerkt uitgegeven in 1652, in welk jaar verscheidene drukken verschenen; voor zooverre mij bekend is, zag echter in 1654 geen nieuwe editie het licht. *Palamedes* is dus de hier bedoelde „Tragedie" niet.

Het jaartal 1654 wijst ons evenwel op den *Lucifer*, die eveneens een treurspel kan genoemd worden, „daer commentarien op passen"; maar ook hier zijn bedenkingen te maken. Uit de lijst bij Wybrands²¹⁾ leeren we, dat de *Lucifer* den 2 Februari 1654 voor de eerste maal ten tooneele werd gebracht. Na twee opvoeringen wist de kerkeraad²²⁾ het van Burgemeesteren gedaan te krijgen, dat de „tragedye, gemaect by JOOST VAN DEN VONDEL, ghenaeamt Luisevaers treurspel, van den val der Enghelen, handelende op een vleesselycke manier de hooghe matery van de diepten Godes, met veele erghelycke

²⁰⁾ Achter deze aantekeningen van BRANDT voegde Papenbroek nog een afschrift van Taalkundige op- en aanmerkingen van JOAN VAN BROEKHUIZEN, zie diens *Leven* door D. VAN HOOGSTRATEN voor zijn gedichten.

²¹⁾ C. N. WYBRANDS. *Het Amsterdamsch Tooneel*, bl. 260.

²²⁾ Dit en de volgende citaten uit de „protocollen" van den kerkeraad te Amsterdam zijn ontleend aan het opstel van Dr. J. VAN VLOTEN achter de laatste uitgaaf van *Lucifer* bij Roelants te Schiedam in klein 8°. (1875).

en onghereghelde verdichtselen voorgesteld", verboden zou worden en dat het „noit na dezen dach meer gespeelt sal worden."

Zooals bekend is, bleef het hier niet bij. De kerkeraad besloot „dewyle de tragedie van JOST VAN DEN VONDEL, ghenaeamt Luicifars treurspel, in druk opentlyck te koop hangt, in welke veele schandelycke dinghen vervat zyn" aan Burgemeesteren te verzoeken om „de gemelde tragedye te doen ophalen, en het verkoopen derselvige te verbieden". Burgemeesteren zagen terecht in, „dat de luiden des te begeeriger zouden zyn om 't zelve te koopen"; toch werd op herhaald aandringen van den kerkeraad door hen toegegeven. Hoezeer dit op het debiet werkte, blijkt ons uit het *Leven van Vondel* door BRANDT²³⁾: „Doch dat tegenstreven verwekte te grooter nieuwsgierigheid om te leezen 't geen men verboodt te speelen: de gansche druk van duizendt boeken werdt in acht daagen tijds uitverkocht: zoodat de Boekverkoper het treurspel weér van nieuws op de pers braght." De eene druk volgde dus den anderen, zoodat het treurspel in één jaar zes of zeven malen herdrukt werd.

Wanneer we nu nog eens aandachtig het briefje van VONDEL lezen en daarbij vooral op den datum letten, dan komt het mij voor, dat hier geen sprake kan zijn van den *Lucifer*. VONDEL spreekt van een „veranderd en verbeterd" stuk, en dat was de *Lucifer* niet. De eerste druk verschilt wel met de volgende, mij bekende uitgaven, doch slechts zeer weinig, alleen is hier en daar een woord veranderd of een fout tegen spraakkunst of versbouw hersteld. Ook schijnt het mij toe, alsof VONDEL hier doelt op een pas vervaardigd treurspel.

De Vries was geheel van dezelfde meening; telkens hield ons de vraag bezig: welk stuk kan hier toch bedoeld zijn? Het eenige treurspel, dat in 1654 een herdruk beleefde, was *Salomon*, maar ook deze editie heeft slechts zeer geringe geschillen met de uitgaven van 1648. En bovendien passen op dit treurspel geen „commentarien", al zijn er ook wel eenige plaatsen aan te wijzen, waar VONDEL stellig toespelingen maakte op gebeurtenissen en toestanden uit zijn tijd.

Thans eerst durf ik, al is het aarzelend, onze gissingen mededeelen. Wij meenden, dat hier niet anders bedoeld kon zijn dan *Salomoneus*. De eerste uitgave van *Salomoneus* verscheen in 1657 bij de Weduwe van Abraham de Wees. Het „Berecht aen alle kunstgenooten en voorstanders van den Schouburgh" begint VONDEL aldus: „Het nadeel geleden by het Wees- en- oudemannenhuys, door het sluiten van den kostelijcken en kunstigen tooneelhemel, na twee reizen speelens, beweeghde my, nu dry jaeren geleden, *Salomoneus* treurspel te dichten, om ten minste toen d'onkosten eenighzins te vergoeden."

We zien dus, dat VONDEL nog in hetzelfde jaar, waarin *Lucifer* van het tooneel verbannen werd, *Salomoneus* dichtte, en kunnen dus met reden onderstellen, dat het treurspel in het najaar van 1654 persklaar was. Dat de dichter van den „Speelstrijd van

²³⁾ *Leven van Vondel, Uitgave van E. Verwys* bl. 76.

Apollo en Pan" deze gelegenheid niet voorbij zou laten gaan om zijn tegenstanders op het tooneel een gevoelige les te geven, lag geheel in VONDEL's aard. Het in de noot aangehaalde uit het „Berecht" ²⁴⁾ doet ons duidelijk zien, hoe zeer hij gebeten was op zijn aanvallers.

Slechts langs dezen weg is *Salmoneus* te verklaren. Terecht oordeelde Dr. JONCKBLOET ²⁵⁾ „De allegorie zou althans zin leggen in dit gedicht, ofschoon zij het als kunstproduct niet zou redden." De schrijver van de schoone *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* heeft het eerst ingezien, dat VONDEL waarschijnlijk in dit treurspel een allegorie bedoeld had. Zeer juist zal ons, na al het bovenstaande, zijn oordeel ²⁶⁾ voorkomen: „Theofrastus en de priesterrei vertegenwoordigen Gōdsdienst en maatschappelijke orde: zij zijn krachtig en machtig en worden zichtbaar door den Hemel gesteund. Is het zoo vreemd, wanneer de gedachte zich aan ons opdringt, dat VONDEL waarschijnlijk ook hier een bijoogmerk had, en niet zoozeer den val van Salmoneus wilde schilderen, als wel de macht en de heerlijkheid der ware Kerk? Zij zou zegevierend keeren uit den strijd, door revolutionaire priesters of geestelijken, gesteund door het wereldlijk gezag, tegen haar ondernomen. Dan zou zij hem kroonen, die in de eerste plaats haar trouw wilde zweren, gelijk in het stuk met den Veldheer Basilides geschiedt!"

Waarschijnlijk heeft zich de zaak, als volgt, toegedragen. In den loop van het jaar 1654 was VONDEL gereedgekomen met zijn *Salmoneus*. Hij zond toen het handschrift aan den vader ²⁷⁾ van GEERAERDT BRANDT, die nog Schouwburgregent ²⁸⁾ was, om te onder-

²⁴⁾ VONDEL zegt in zijn „Berecht" het volgende: De ridder en drost HOOFT, loflijcker gedachtenisse, verhaelde my, veele jaeren geleden, hoe een fluitenist in het dolhuis, op zyn Duitsche fluit begon te blazen, waerop terstont elck krankzinnigh hooft eenen byzonderen toon en grimmas zette, naer den ongelycken temper en inbeeldinge der ontstelde herssenen, d'een begon te lachen, d'ander te schrejen, te zitten, te klauteren, te springen, te zingen, de handen te wringen, te kermen, te schermen, men hoorde en zag den haenekraey, geblaet van schaepen, greepen van aepen, gebas van honden, gehuil van weerwolven, en het loejen van stieren, men hoorde aexters, papegaejen en kraejen, uilen, zeemeeuwen, en spreeuwen, en wiltzangk, een oubollige muzijck van dolle muzikanten, zonder maet, onder een gemengt, en zoo menigh dolhuis, zoo menigh weërgalm. Toen nu mijn leerachtigh treurspel van Lucifer zoo veel spels maeckte, docht mij het verhael van den Heere Drossaert hier niet qualick op te sluiten, en dat ick mede onder diergelijck gezelschap vervallen was. Indien wy den tooneeltoon op bybelstof zetten; men schreeuwt dat Godts naam gelastert, het heilighdom des Heiligen Geests ontheiligh wort. Speelen wy Heidensche fabelen, en kloecke verzieringen, men beschuldigh ons van ydelheit en lichtvaerdigheit. Brengt men zinnespelen te voorschyn, om goede zeden te planten, dat waenen zommigen hun alleen aenbesteet te zyn.

²⁵⁾ *Geschiedenis der Ned. letterkunde*, XVII^{de} Eeuw II bl. 280.

²⁶⁾ T. I. a. p.

²⁷⁾ C. N. WYBRANDS. *Het Amsterdamsch Tooneel*, bl. 228, waar abusievelijk de jonge BRANDT vermeld is.

²⁸⁾ Het is hier de plaats om het een en ander mede te deelen uit de aantekeningen van DE VRIES betreffende den ouden BRANDT. Zijn ondertrouw op den 10 Augustus 1623 werd in het register van Kerkelijke huwelijksproclamatien aldus opgeteekend: GERRIT BRANT van Middelborgh, oorlogiemaecker, out 24 jaer, geassisteert met syn moeder Barbar Jaspers, woonende inde Beurstræet ende NEELTJE JEROENS GYSELS, geen ouders hebbende, geassisteert met AEFGEN JEROENS haer suster, is out 24 jaer, woonende op de Nieuwezijds Achterburgwall.

In het *Leven van Geraert Brandt* bl. 2 door JOAN DE HAES wordt de moeder ten onrechte NEELTJE JERVENs genoemd.

Verder vond ik nog in genoemde aantekeningen twee kinderen vermeld: CORNELIA gedoopt 9 Maart 1628 en ANTHONY, gedoopt 9 Januari 1631, beiden in de Oude Kerk. Zie over hen het *Leven van G. BRANDT*, bl. 2.

De oude BRANDT overleed den 4 Februari 1659 en werd den 8 daaraanvolgende in de Nieuwezijds Kapel begraven. De aantekening in het grafboek is belangrijk genoeg, om ze hier woordelijk mede te deelen: „een man GERAERDT BRANDT, uirwerckmaecker comt van het Rockin by de beurs in 12 uiren, comt in het graft van JEROEN THEUNISSEN GHYSELS, nalatende 4 kinderen.

zoeken of het stuk geschikt zou zijn voor het tooneel en deze wees hem enkele plaatsen aan, die veranderd moesten worden. Nadat VONDEL zijn werk „seer verandert en verbeterd” had, werd het gedrukt en op nieuw aan BRANDT gezonden. Misschien hebben de oude BRANDT en andere vrienden den dichter wel geraden om, nu de gemoederen kort geleden zoo heftig in beweging waren geweest over zijn *Lucifer*, het tijdstip van uitgave nog wat te verschuiven; van daar dat het treurspel drie jaren is blijven liggen, vóór het werd uitgegeven. Slechts op deze wijze is het briefje van VONDEL verklaarbaar en is men eenmaal overtuigd, dat hier bedoeld wordt op *Salmones*, dan zal ook in dit treurspel de uiterste zwakke dramatische bouw gerechtvaardigd of liever verklaard worden door de allegorische beteekenis, welke de dichter in zijn werk gelegd heeft. Moge een onzer letterkundigen lust gevoelen om VONDEL’S treurspel, onder dit licht beschenen, eens aan een ernstig onderzoek te onderwerpen.

Uit dezen tijd dagteekent ook het handschrift van VONDEL’S gedicht „Op de gelukkige regeeringe van Leiden,” dat weinig merkwaardigs aanbiedt. Het is niet onderteekend, alleen de gewone krul met de twee puntjes, die meestal VONDEL’S handteekening vergezelt, is onder het handschrift te vinden. De tekst is geheel gelijk aan dien bij VAN LENNEP. Deze heeft het handschrift trouwens gekend; het was toen het eigendom van den bekenden boekdrukker A. D. Schinkel, thans is de heer J. W. Wurfbain te Wörth-Rheden daarvan de bezitter. Het eenige min of meer belangrijke, dat hierbij te vermelden valt, zijn de volgende regels, die een vorige eigenaar er bij schreef: Eigenhandig handschrift van den groten Dichter JOOST VAN DEN VONDEL. Zie VONDEL’S *Poëzy* het 2^e deel, pag. 333 en is mij vereerd door den Heer JAKOB SPEX, die het had uit de verzameling van den Dichter POOT.” Toch kan dit niet hetzelfde handschrift wezen, dat door SPEX bezongen werd en waarvan wij vroeger melding maakten ²⁹⁾.

Een zeer fraai handschrift is dat van het gedicht: „Aen myne Afbeeldinge, door GOVERT FLINCK geschildert, toen ze den Heere Directeur Generael GEERAERT HULFT, in Oost-indien toegezonden wiert.” De onderteekening „J. v. VONDEL” in drukletters geschreven, schijnt door een ander onder het vers geplaatst te zijn; reeds de bleekere inkt doet dit vermoeden. Bovendien teekende VONDEL omstreeks dien tijd (1655) op geheel andere wijze. Waarschijnlijk, ofschoon niet zeker, is de onderteekening, evenals de enkele veranderingen in de spelling, en in sommige hoofdletters, die ook met bleekeren inkt zijn geschreven, van de hand van GEERAERDT BRANDT. Deze toch heeft het handschrift gekend en gebruikt voor zijn uitgave van *Vondel’s Poëzy*. Ook hier zien we weder potloodstrepen bij de afdeeling der bladzijden, met opgave van signatuur en paginatuur R 4 132, R 5 133 en R 6 134, terwijl bovenaan het woord *Brief*

²⁹⁾ Zie onze Vondeliana in den eersten jaargang van *Oud-Holland* bl. 137.

aanduidt, dat het geplaatst moest worden onder de rubriek *Brieven*. Het handschrift, dat een der fraaiste is, welke tot heden bekend zijn, maakt thans deel uit van de verzameling van den heer A. Th. Hartkamp te Amsterdam.

Zooals bekend is, had VONDEL zijn portret³⁰⁾ aan den Directeur Generaal GERARD HULFT gezonden en daarop dat gedicht vervaardigd. Hij verhaalt daarin, hoe hij, onlangs had gedroomt," dat HULFT bij het jagen „door 't ryck Kaneelbosch" een duif had achtervolgd, maar, toen hij zich gereedmaakte om zijn buit te schieten, sprong het geweer en verwondde HULFT zoodanig, dat „hy ter aerde lagh."

VONDEL had hier een profetischen blik gehad, want, zooals de dichter er later, blijkens den bleekeren inkt, bijschreef: „Columba daer de Heer voor gebleven is, heet een duif." HULFT werd den 10 April 1656, terwijl hij het beleg geslagen had voor de stad Colombo op Ceylon, in de loopgraven dood geschoten³¹⁾. Mocht iemand twifelen aan het profetische in VONDEL'S verzen, of liever mocht iemand niet gelooven, dat dit gedicht vervaardigd werd vóór dat de tijding van den dood des Directeurs in het vaderland was aangekomen, dan staat mij het getuigenis van een tijdgenoot ten dienste om dit te bewijzen. In 1657 bezong JOACHIM OUDAEN³²⁾ den Offerstrijd tusschen Pylades en Orestes door den schilder P. LASTMAN, en sprak aldus de hoop uit, dat VONDEL ook op dit schilderstuk een gedicht zou maken:

Zoo 't VONDEL nu zijn zwang're geest
(Die vroeg is op Ceilon geweest,
En HULFT betreurd' in doods-gevaar.
(Eer 't iemand wist, en 't wierde waar;)
Zoo als 't hem voor Kolombo griede)
Te leenen tot dit werk geliefde;
Zoo stond dit Stuk, zoo wel als dat,
In meer dan goude lijst gevat:

Uit die weinige regels blijkt dus, hoe VONDEL'S gedicht, dat in 1658 in *Apollo's Harp* voor het eerst gedrukt werd, gemaakt is, vóór dat de noodlottige gebeurtenis hier te lande bekend was.

De vele veranderingen, welke de dichter in zijn werk maakte, geef ik in de noot³³⁾; ik wil mij slechts bepalen tot enkele verschillen tusschen het handschrift en de

³⁰⁾ Waar zich dit portret thans bevindt, is niet met zekerheid bekend. Tot heden is er geene door GOVERT FLINCK geschilderde afbeelding aan het licht gebracht. Mijn vriend DE VRIES opperde echter in den *Nederlandschen Kunstbode* van 1879, bl. 57 het vermoeden, dat „het portret, hetwelk een deel uitmaakt van 's Rijksmuseum te Amsterdam en dat steeds aan LIEVENSZ werd toegeschreven de lang gezochte GOVERT FLINCK" is.

³¹⁾ Zie de „ophelderingen" achter VAN HAREN'S *Geuzen*, IX^{de} zang. (Uitgave H. A. M. Roelants, te Schiedam, 1875 bl. 186)

³²⁾ Het gedicht werd het eerst gedrukt in den *Bloemkrans van Verscheide gedichten*. Amst. L. Spillebout, 1659, bl. 602. In OUDAEN'S *Gedichten*, Amst. Wed. P. Arents, 1712, bl. 305 is het jaartal er bij vermeld.

³³⁾ In vs. 5 veranderde VONDEL *aen alle kanten* in *van alle kanten*, in vs. 7 *maghtige Gezanten* in *smeekende gezanten*, in vs. 11 *heer in helt*, in vs. 25 stond eerst *vogel*, daarna *duive*, en toen *boschduif*, in vs. 33 *wilde woeste dieren* in *draeck*, noch *Kolchis stieren*, in vs. 35 *leeuwen* (?) in *tigers*, in vs. 39 *Die menschen moort* in *Noch moort geen mensch*, in vs. 41 luidde eerst: *Het heugt U hoe een spreekw u heeft gebeeten*, in vs. 49 is *verdwänen* veranderd in *vervloogen*, in vs. 50

gedrukte teksten bij BRANDT en bij VAN LENNEP. In vs. 30 *Myn geest verschrickte, en, om hem* (den jager) *in te toomen*, „sprack dus bedacht den jongen schutter aen, lees ik stellig *beducht* in plaats van *bedacht*. De lezing van het handschrift in vs. 56 *hy schuw' die duivelucht* zal wel een vergissing zijn: BRANDT en VAN LENNEP hebben dan ook juister *die duivevlucht*.

Op het beeldhouwwerk aan het poortje van het Tuchthuis aan den Heiligen Weg te Amsterdam, maakte VONDEL een vierregelig gedichtje, dat hij opdroeg „aen den Heer JACOB HINLOPEN VERMAES”, die in 1655 regent van het Tuchthuis was geworden. Het gedichtje is dus tusschen de jaren 1655 en 1660 gemaakt, want het verscheen in laatstgenoemd jaar voor het eerst in druk in den *Hollantschen Parnas*. Het handschrift, waarvan de tekst geheel gelijk is aan dien bij VAN LENNEP, bevindt zich op het Rijksarchief te 's Gravenhage en maakte deel uit der verzameling manuscripten en autographen, van wijlen Jonkheer G. J. Beeldsnijder van Voshol, die in het vorig jaar door het Rijk werd aangekocht.

Dat M^r. JACOB VAN LENNEP zich somwijlen vergiste, in zijn overigens merkwaardige Vondel-uitgave, daarvan wordt ons een bewijs geleverd in het volgende handschrift: „Spore voor den edelen en gestrengen Heere, CHRISTIAEN HUIGENS, Zoone van den Heere van Zuilichem etc., dat hy zyn heer Vaders gedichten het licht gunne.” In de noten bij van Lennep wordt een paar malen een variant van het handschrift met den gedrukten tekst bij BRANDT opgegeven, zoodat het voor de hand lag aan te nemen, dat Van Lennep het handschrift zelf gekend heeft; doch wat blijkt er nu, als we dit naast den bij Van Lennep aangehaalden tekst leggen? In vele regels zijn belangrijke afwijkingen en daaronder ook werkelijk de twee, welke Mr. van Lennep opgegeven heeft. Hij had die echter niet ontleend aan het handschrift, maar aan een opstel van Dr. A. DE JAGER, getiteld: Vergelijking, uit een taalkundig oogpunt, van den eersten druk van VONDEL'S Pascha met een drietal latere uitgaven³⁴⁾. Hierin werden juist alleen de onzuiver afgedrukte lezingen van vs. 12 en 61, opgegeven. Behalve deze biedt het handschrift nog vele belangrijke varianten aan, die ik hier in de noot opgeef³⁵⁾. Het gedicht werd het eerst gedrukt voor CONSTANTYN HUYGENS' *Korenbloemen*, welke in 1658 te 's Graven-

Van waer (?) hy quam in Naer zyn spelonck. In vs. 52 schijnt VONDEL eerst te hebben willen zetten *met schroomte en vrees*), voordat hij echter het woord *vrees* geheel had neergeschreven, koos hij wegens de alliteratie *met schroomte en schrik*. In vs. 55 veranderde de dichter *gingse* in *gingenze* en in vs. 60 *De troni* in *Het aensicht*. De overige veranderde woorden zijn of onleesbaar of van geen belang.

³⁴⁾ *Archief voor Nederlandsche Taalkunde*, II bl. 332.

³⁵⁾ In vs. 6 heeft het handschrift *In de legers, en in t Hof* in plaats van *In de legers, in het Hof*, vs. 7 *eene ry* voor *eenen ry*, vs. 10 *Ledige uren stal*, voor *Ledigh uren stal*, vs. 23 *Help ze eens* voor *Help z' eens*, vs. 42 *Aertige* voor *Aerdige*, vs. 44 *Zedevormers* voor *Redevormers*, vs. 61 *Onder linde, in bosch, en dreven* voor *Onder Linden, in bosch in dreven*, en vs. 64 *terwyl hy leeft* voor *dewyl hy leeft*.

hage bij ADRIAEN VLACK uitgegeven zijn, en reeds hier wijkt de gedrukte tekst belangrijk van het handschrift af, zoodat we haast zouden vragen, of HUYGENS het soms geweest kan zijn, die naar zijn goedvinden het gedicht hier en daar veranderd had.

Daar de varianten voor het meerendeel welluidensheidshalve zijn aangebracht, heeft, naar ik meen, deze gissing reden van bestaan. In VONDEL'S *Poësy*, uitgave BRANDT, is het gedicht overgenomen volgens den tekst in den tweeden druk der *Korenbloemen* (1672), waar het vers ook in enkele regels weer afwijkt van den eersten druk. Het fraaie handschrift was vroeger het eigendom van bovengenoemden heer Beeldsnijder van Voshol en is thans, als betrekking hebbende op HUYGENS, bij den aankoop zijner verzameling door het Rijk, geplaatst bij de Huygensiana in de Bibliotheek der Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam.

Moest ik boven het handschrift van VONDEL'S gedicht op de afbeelding van KAREL COUVRECHEF voor onecht verklaren, ook dat van het vers op het Eeuwgety van den E. Heere KAREL COUVRECHEF moet hetzelfde lot deelen. Het handschrift behoorde eertijds aan Dr. F. A. Snellaert en bevindt zich thans in de Universiteits-Bibliotheek te Gent. In de uitgave van Van Lennep is een facsimille te vinden. Legt men het boven besproken onechte handschrift naast dit, dan zal het den aandachtigen beschouwer niet moeilijk vallen te ontdekken, dat beide handschriften door eenzelfde persoon geschreven zijn en hemelsbreed afwijken van VONDEL'S krachtig zeventiende-eeuwsche schrift. Zonder twijfel zijn beide door COUVRECHEF³⁶⁾ zelven geschreven.

VAN LENNEP³⁷⁾ stelt VONDEL'S gedicht „Op de afbeeldinge, van den geleerden en beleefden heere, nu Commissaris, JOAN SIX” op het jaar 1658. Toch is er gegronde reden om aan de juistheid van dien datum te twijfelen. De titel van het handschrift luidt anders: „Op d'afbeeldinge des geleerden en beleefden Jongelings JOAN SIX.” Hieruit zien we dus, dat SIX ongehuwd was en daardoor is het mogelijk den tijd van vervaardiging iets nauwkeuriger op te geven. Uit aantekeningen uit de familiepapieren van Dr. J. P. Six³⁸⁾ bleek mij over JAN SIX het volgende, in een soort familieregister geschreven: „A° 1618 Januari 14 ben ik JAN SIX geboren, soon van JAN SIX en ANNA WYMERS, op een Sondach 's morgens ten 5 uren en een half, groot en kloeck” en verder „1655 den 20 July ben ik met mijn huisvrouw MARGARITA TULP getrouwt in de Nieuwe Kerk, Quod felix faustumque sit, door D. ABRAHAM DE ROOY.”

³⁶⁾ Het handschrift komt ten minste geheel overeen met dat van een gedicht op de plechtige begravenis van ANTONIUS SCHELLINGWOUW, geboren Anno 1602, gestorven den 26 Augustus 1651 te Amsterdam. Onder dit handschrift is het monogram geplaatst van C. COUVRECHEF, zoodat het haast niet te betwijfelen valt, of het is eigenhandig door den Antwerpschen prior geschreven. Behalve dit handschrift, bezit de bibliotheek der Universiteit te Gent nog een paar beschreven bladen, met aantekeningen over de heilige Hildegard.

³⁷⁾ *Vondels werken* VII, bl. 728.

³⁸⁾ Deze bevonden zich onder de door mijn vriend DE VRIES nagelaten aantekeningen.

Het gedicht moet dus vóór Juli 1655 gemaakt zijn. Daar het niet voorkomt in de door VONDEL zelven bezorgde uitgave zijner *Poëzy* (1650), zou men kunnen aannemen, dat het gedicht tusschen de jaren 1650 en 1655 vervaardigd is. In 1650 was SIX echter al 32 jaar oud; zijn jongelingsjaren lagen dus reeds geruimen tijd achter hem. Daarbij komt nog, dat hoogstwaarschijnlijk VONDEL'S gedicht niet doelt op een van REMBRANDT'S afbeeldingen van SIX, maar op een door DAVID BAILLY. DE VRIES vond namelijk bij de teekeningen van REMBRANDT in het Britsch-Museum een portret liggen van JAN SIX, door STOLKER, hetwelk geheel gelijk is aan dat, hetwelk Dr. J. P. Six bezit³⁹⁾. Van onderen stond: *D. Baillii Fec. 1642 op de Buyteplaats Elstbroek te Hillegom* en op de achterzijde had STOLKER eenige levensbizonderheden geschreven van Six en daaronder VONDEL'S gedicht met dit opschrift: *Op de afbeelding van den Heer Joan Six, door David Baily met de pen getekent.* Alhoewel dit nu geen authentieke bron kan genoemd worden, is het toch eerder te denken, dat het gedicht op de afbeelding van den jongeling SIX slaat op een portret van 1642, toen hij 24 jaar oud was, dan op latere afbeeldingen door REMBRANDT in 1647 en 1656⁴⁰⁾. Het handschrift van VONDEL'S gedicht ken ik alleen uit den doortrek, die de heer J. W. Wurfbain te Wörth-Rheden er van heeft en die geen twijfel doet ontstaan over de echtheid van het oorspronkelijke handschrift. Het eerst werd het bijschrift gedrukt in 1658 in een klein 8° boekje, dat onder den titel van „Afbeeldingen van Stamheeren en sommige telgen van de Graeven, Boelensen, Bickeren, en Witsens” niets bevat dan bijschriften van VONDEL op portretten der leden van genoemde familien. Hier is het opschrift reeds veranderd, zooals ik boven opgaf.

Tot de personen, die bij van Lennep voorzien zijn van het praedicaat „een zekere”, behoort ook de pastoor JOANNES WANDELMAN. Slechts zeer weinige, schrale bizonderheden deelt hij ons over dezen geestelijke mede. Het was eerst voor den heer Alberdingk Thym weggelegd meer licht over hem te verspreiden. Zijn opgave, alsof WANDELMAN waarschijnlijk een zoon geweest is van den dissenter kistenmaker CLAES JANSEN WANDELMAN, die in de Gasthuysstraat woonde en den 9 juli 1619 reeds voor de tweede maal ter ondertrouw ging, dunkt mij, twijfelachtig. In 1659 noemt VONDEL hem „den edelen jongeling WANDELMAN”; het is dus haast niet denkbaar, dat deze CLAES JANSEN zijn vader was. Doch de heer Thym vertelt⁴¹⁾ ons ook, dat hij sedert 1664, toen hij GILLIS of AEGIDIUS DE KOOKER opvolgde, pastoor was bij de kerk aan de Boommarkt, thans N. Z. Voorburgwal te Amsterdam, en dat zijn geschilderd portret hangt in de kerk over het Koningsplein. Met dezen JOANNES WANDELMAN nu stond VONDEL ook in

³⁹⁾ Zie over dit laatste portret C. VOSMAER *Rembrandt. Sa vie et ses œuvres*, bl. 268.

⁴⁰⁾ Zie aldaar, bl. 272.

⁴¹⁾ Zie voor verdere bizonderheden betreffende WANDELMAN THYM'S *Vondelportretten* en het opstel in den *Volks-Amanak voor Nederlandsche Katholieken van 1877*, bl. 130 en volg., waarin men ook een afbeeldsel van WANDELMAN vindt.

betrekking. Den 20 Juni 1659 bood onze dichter den jongen geestelijke een exemplaar aan van zijn in 1657 verschenen psalmberijming met het volgende inschrift:

Pio et erudito juveni D. Joanni Peripatetico Philosophiae, artium, et S. Theologiae candidato.

JUSTUS VONDELIUS.

1659. 20 Junij Amsterdami.

Op de schutbladen van het boekje had VONDEL met sierlijke kleine letter een gedicht geschreven op „Den E. Jongeling JOANNES WANDELMAN⁴²⁾, Beyveraer der wysheit, kunsten, en H. Godtgeleerdheit,” waarvan de tekst geheel overeen komt met den gedrukten. Het exemplaar der Psalmen, waarin VONDEL dit schreef, is thans het eigendom van het Seminarium Hageveld.

Het handschrift, dat nu aan de beurt van bespreking is, zal ik hier slechts ter loops behandelen, daar ik spoedig gelegenheid hoop te hebben dit uitvoeriger te doen. Ik bedoel het gedicht op „den geleerden jongeling H. JOAN LEEUWENAERT BLASIUS, vryer der Rechtsgeleerdheit.” VONDEL schreef dit versje „den 16 van Slaghtmaent 1659” in het Album amicorum van BLASIUS⁴³⁾. Daar wij over dezen banierdrager der Romantische school in de zeventiende eeuw vele gegevens bijeenverzameld hadden, die ook gedeeltelijk leemten aanvullen in de flinke monographie van Dr. J. te Winkel, zou de mededeeling daarvan hier ter plaatse te veel ruimte eischen. Ik hoop dus binnen kort meer uitvoerig op hem terug te komen.

Eindelijk maak ik hier nog melding van een fragment van VONDEL's *Heerlyckheit der Kercke*, dat in 1663 het licht zag. Het handschrift behoort tot de verzameling van Papenbroek te Leiden en bevat vs. 39 tot 64 van het Eerste Boeck⁴⁴⁾. De tekst wijkt op vele plaatsen zeer af van den in 1663 gedrukten. Bij welke gelegenheid en voor welk doel VONDEL deze regels overschreef is niet duidelijk. Door een andere hand is er ondergeschreven. „Opdracht van de Heerlyckheit der Kercke, geschreven door J. v. VONDEL.” Misschien dienden deze regels als opdracht, bij het aanbieden van een exemplaar aan Alexander VI.

ROTTERDAM, Augustus 1884.

(Wordt vervolgd.)

⁴²⁾ Alleen heeft vs. 25 *Onder 't brullen, piepen, bassen*, terwijl de gedrukte tekst heeft, *Onder 't piepen, brullen, bassen*.

⁴³⁾ Van Lennep X. 172.

⁴⁴⁾ Het handschrift heeft in vs. 39 *eer van Fabius*, in plaats van *eer van Fabien* vs. 41 *uit zynen stam*, voor *uit zuick een stam*, vs. 51 *Na datze in schemering verbystert en verdwaelt*, voor *Na datze, een tyt lang van Sint Peters stoel gedwaelt*.

DE SCHILDER
ADRIAEN CORNELISZ. VAN LINSCHOTEN.

GEBOREN TE DELFT 1590 (?). OVERLEDEN TE 'S GRAVENHAGE JULI 1677.

DOOR

A B R. B R E D I U S.

ET is een hoogst merkwaardig verschijnsel, dat van enkele onzer zeventiende eeuwsche schilders, door oude kunsthistorici wijdloopig beschreven, die een lang leven door en veel hebben geschilderd, niets, of bijna niets, tot ons gekomen is. Onder deze meesters behoort ook ADRIAEN VAN LINSCHOTEN. Verscheidene gegevens door mij in de oude papieren omtrent hem gevonden, geven mij aanleiding wat uitvoerig over hem te handelen. De hierbijgaande reproducties, van zijne beide Apostelen, door VERKOLJE in zwarte kunst gebracht, leeren ons dezen schilder kennen als navolger der

17e eeuwsche Italiaansche School, en wel voornamelijk van CARRAVAGGIO en RIBERA (SPAGNOLETTO). HOUBRAKEN beweert, dat hij een leerling van den laatsten is geweest; het zou mij niets verwonderen.

Te Delft geboren,¹⁾ is hij waarschijnlijk reeds vroeg naar Italië getrokken. Dat hij er geweest is, blijkt allereerst uit zijn schilderwerk, en ook uit zijne handteekening.

¹⁾ Zijn vader, CORNELIS ADRIAENSZ. LINSCHOTEN was er „glaesmaecker.” Uit eenige acten bleek mij, dat diens zuster gehuwd was met HENDRICK GILLISZ. VAN BEYEREN vader van den schilder ABRAHAM VAN BEYEREN. Deze schilders waren dus neven.

Want geregeld onderteekent hij: ADRIANO LINSCHOTEN, ééns ADRIANO à LINSCHOTEN. Wellicht dateert ook zijn vriendschap met GERARD HONTHORST reeds van een gemeenschappelijk samenzijn in Italië.

In 1634/1635 vinden wij hem als meester van het Delftsche St. Lucasgilde aangeeteekend ²⁾. Volgens HOUBRAKEN trok hij in dat jaar (1634) naar Brabant en trouwde er eene schoone, jonge, maar arme speldewerkster. Zou dat JULIA LARDINOIS zijn, die hem nog overleefde? Het is niet onwaarschijnlijk; want HOUBRAKEN zegt, dat hij *na eenige jaren* met haar en 2 dochtertjes in den Haag kwam wonen: Dit geschiedde pas na 1645. Tot zoolang woonde hij te Delft. Den 18 Nov. 1642 verkocht hij daar een derde part van een huis, dat f 2000.— opbracht, en 4 Jan. 1643 verleed hij voor den Notaris A. v. D. BLOCK aldaar zijn testament. Hij woonde toen aan de Oostzijde van den Verwersdijk; tot erfgename werd zijne moeder ingesteld; en, mocht die vóór hem overleden zijn, dan moesten de armen f 200.— ontvangen.

HOUBRAKEN vertelt, dat hij een los, onbesuisd en slordig leven leidde, en noemt hem „een ruig schaap onder de geschoren kudde.” Uit enkele documenten meen ik dit te kunnen bevestigen. Zoo uit de navolgende acte:

27 Mey 1645 getuigen eenige personen te Delft, dat zij eenige dagen geleden gezien hebben ADRIAEN CORNELISZ. VAN LINSCHOTEN, *Schilder* „mede wonende „tot Delft uyt sijne huysinge comende loopen met een bloote bardesaen in zijn „hant, daarmede hij ARENT CORNELISZ. BRABER eenen slach heeft gegeven, oock „dat LINSCHOTEN met d'voorsz bardesaen naer hem was stekende en sochte te „quetsen.” Uit eene gelijktijdige depositie blijkt, dat hij toen ook een pistool gelost heeft ³⁾.

In 1649 treffen wij hem in den Haag, als aldaar wonende, aan. Toch vermelden de Haagsche gildeboeken zijn naam niet, een teeken, dat hij zijn werk in den Haag niet verkocht, al schilderde hij er ook. Hij schijnt in dat jaar een pretentie op een stoelmaaker gehad te hebben;

17 Sept. 1649. ADRIAEN LINDTSCHOTEN, *schilder* alhier, eysscher, Contra JORIS VAN AECKEN, Spaense stoelmaecker alh^r. ged^e, te kennen ofte ontkennen syn obligatie, ende voorts de ged^e gecondemneert sal werden aen den ey^r te leveren ses goede spaense stoelen met blaeu laecken becleet, ofte anders daervoor te betaelen 50 guldens ⁴⁾.

Doch reeds een jaar later wordt hij door een wijnkooper, (vader der schilderesse CATHARINA DE HEN) bedreigd.

²⁾ Archief voor Nederl. kunstgeschiedenis. I. 6.

³⁾ Prot. Not. G. ROTA, Delft.

⁴⁾ Rollen, Schepen-Archief.

26 Maert 1650. LUCAS DE HEN, wynkooper, eyr contra Mons. LINTSCHOTEN schilder, ged^e (wegens f 38-3-0 volg. 't register, over geleverde wijnen.⁵⁾

Dat hij toch met zijn schilderen geld verdiende zien wij hieruit:

3 Mey 1652 compareerde.... d'Heer ARTUS PELS, Burgem^r. der Stede Geertruydenbergh, d'welcke verclaerde schuldich te wesen aen Sr ADRIAEN LINSCHOTEN, schilder, wonende in 's Gravenhage, de somme van 250 car: glds. *ter saecke van leverantie van verscheijde schilderijen, geschildert bij den voorn. LINSCHOTEN ten behouwe van hem comparant...* welke somme hij belooft aen LINSCHOTEN te betalen over een halff jaer na dato sonder enigh dilay. Verbindende enz.⁶⁾

Hij werkte dus voor aanzienlijke personen, en voor goede betaling. Want in dien tijd bracht een schilderij van een Haagsch levend meester zelden meer dan 10 à 25 gulden op. In 1647, in groote verkooping door A. v. D. VENNE, VAN GOYEN, A. v. BEYEREN en anderen gehouden, is de som van f 50.— niet bereikt⁷⁾.

Een zeer merkwaardige getuigenis omtrent onzen schilder behelst de volgende attestatie:

28 Juny 1655 verklaren 2 personen, waarbij de E. HENDRICK SCHULLENBURGH ten verzoeke van den wynkooper JOHAN OVERYCX „dat sy seer wel syn „kennende den Persoon van ADRIAEN VAN LINSCHOTEN, *Mr. Schilder*, en dat de „selven is een persoon, die nieuwers vaste domisilie en heeft, maer hem selven ont „hout soo hier en daer zulx hem gelegen compt, sonder dat men seeckere reeckeninghe „soude connen maecken waer hij deurgans te vinden is, als synde een eenloopendt „gesel, die overal en nergens thuis en is.” De E. PIETER VAN BUEREN verklaart uit den mond van den voorn. ADRIAEN VAN LINSCHOTEN verstaen te hebben: „het en scheelt my niet waerick ben, de geheele werelt is mijn „Vaderlandt.”⁸⁾

Toch teekende hij in dat jaar (1655) een acte als getuige, zich noemende „schilder in den Hage,” en 30 April 1658 huurde hij, voor 70 gulden 'sjaars een huis in de Doublethstraat aldaar, van den heer GERARD MAES.⁹⁾

Delft ligt niet ver van den Haag, en LINSCHOTEN kwam er nog wel eens; zoo o. a. in 1662:

18 July 1662 verklaart iemand, dat hij 24 Junij 1662 HENDRICK DE SWARDT, schilder te Delft, met Monsr. LINSCHOTEN, mede schilder „in harde woorden” gezien heeft. LINSCHOTEN moest aan DE SWARDT geld betalen, maar zeide: „Ick

⁵⁾ Rollen, Schepen-archief.

⁶⁾ Prot. Not. J. v. Boutesteyn, den Haag.

⁷⁾ Ik hoop de catalogen van die veilingen in het „Archief” te publiceeren

⁸⁾ Prot. Not. D. ANNOCQUE den Haag.

⁹⁾ Prot. Not. A. VAN TONGEREN, den Haag.

„sal U metten degen betalen.” DE SWARDT daarop: „Comt, ghij sijt een schilder, „maeck mij een stuckgen schildery voor het gelt; wanneer het gemaect is sal ick „neffens u twe schilders nemen, om 't selve te laten extimeren, indien het meer „dan mijn pretensie waardich is, sal dat aen gelt uytreycken, indien minder sal 't „selve in minderingh behouden.” De deposant seijde: „LINSCHOOTEN, dat is een „goede presentatie, accordeert samen”, nemende alsoo haerluyder beyde handen, sluitende deselve in den anderen, waer op LINSCHOOTEN seijde: „Ick ben te vreden.” Heengaande zag hij echter, dat LINSCHOOTEN DE SWARDT „met een stock op sijn borst stiet.”¹⁰⁾

Dit staaltje van LINSCHOTEN's karakter komt met HOUBRAKEN's mededeeling vrij wel overeen. Aardig is ook het verhaal dat S. VAN HOOGSTRATEN in zijn „Inleijdinghe” omtrent hem doet.

„HONTHORST” zegt hij „gelukkig Haegs hotschilder, verviel in lateren tijd „tot een stijve gladdicheijt: waerover hem LINSCHOTEN, *die gewoon was zijn werk „dapper aen te tasten*, beschimpte, zeggende: dat hij HONTHORST tans niet één „brave streek meer toonen kon. Ik doe nochtans dagelijks beter streeken dan gij, „hernam de ander, en zalder u een toonen, die gij mij niet naedoen kunt: dit „zeggende haalde hij een hand vol dukaten uit zijn beurs... te kennen gevende, „dat hij met zijn schilderen... wel geld wist te winnen, daer LINSCHOTEN met „zijn groot penseel maer een armen bloet bleef.”

Dit oordeel van een man als HOOGSTRATEN is belangrijk en begrijpelijk, als we de prenten van VERKOLJE naderbij beschouwen. Men ziet dien breeden streek, dat *groot penseel*; die man heeft fors geschilderd, en het is begrijpelijk, dat hij geen smaak in de latere, gladde, gelikte portretten van HONTHORST had.

20 April 1668 verhuisde onze schilder, en huurde op eigenaardige condities elders in.

Ik merk hierbij op, dat dit geen alleenstaand geval is. Meestal beloofde een schilder, boven de huishuur, jaarlijks een schilderij te vereeren. Soms werd er de waarde van gestipuleerd. O. a. beloofde MOZES VAN UYTENBROECK, toen hij een huis kocht, boven de koopsom een of twee zoons van den verkooper te instrueeren in de schilderconst. Ik kom daarop later terug. Zie hier LINSCHOTEN's huurcontract.

20 April 1668. St. ADRIAEN VAN LINSCHOTEN, Konstschilder in 's Gravenhage, bekend aldaar gehuurd te hebben een achterbenedenkamer met de bovenkamer en het zolderkamertje er boven, in 't Westeinde in „de groene schaer” voor f72.— 's jaars.

„Noch is geconditionneert, dat hy huyrder sal schilderen (boven de voorsz.

¹⁰⁾ Prot. Not. C. P. BLEIJSWIJCK, Delft.

„somme) des verhuuyrers dochter, te weten, de schildery by Mons. MONINCX,¹¹⁾ schil-
„der zal: gedaen, te voltrecken, en daarenboven mede te schilderen de verhuyrster
„en desselfs *overleden man* ofte degene, die 't haer believen sal. Met conditie, dat
„de huurder het hangcamertje mede in huyre sal hebben.¹²⁾

HOUBRAKEN meldt ons, dat LINSCHOTEN tot armoede zou zijn geraakt, hadden niet twee zijner zusters hem tot erfgenaam harer nalatenschap gemaakt. Toch schijnt hij in armoede overleden te zijn. Ik vond den

Inventaris van alle de goederen bij ADRIAEN VAN LINSCHOTEN, in syn leven Mr. fijnschilder in 's Gravenhage, en JULIA LARDINOIS, desselfs huysvrouw in't gemeen beseten en bij denselven LINSCHOTEN metter doot ontruijmt, en bij de... priseerstes gepriseert 2 Augustus 1677.

Het is een zeer armoedig boeltje; de geheele taxatie-som bedraagt nog geen f 200.— waartegen de schulden bijna f 300,— belooopen. Er is niets belangrijks in van schilderen of diergelijken.¹³⁾

PIETER VAN RUYVEN, konstschilder van Delft, kende LINSCHOTEN in zijn laatste levensjaar, en verhaalde aan HOUBRAKEN, dat hij toen 87 jaar oud zijnde, „een langen ongeschoren (sic) baard” droeg. Hij laat er een verhaal over eene schilderij van LINSCHOTEN, de verloochening Petri, op volgen, waarin de schilder tegen een predikant zegt. „Ik heb „zoo dikwijls gelogen en gezworen tegen mijn beter weten, en heb er nooit over gehuilt.” Als het waar is, is het geen getuigenis voor des meesters hooge moraliteit.

Den 14 September 1677 eindelijk, huurt JULIA LARDINOIS, Wed^e van ADRIAEN VAN LINSCHOTEN een huisje in de Jan Hendrikstraat voor 66 gulden 's jaars.¹⁴⁾ Mij dunkt, wij hebben thans een tamelijk afgewerkt beeld voor ons van een 17de eeuwsch schilder, zooals wij ons dien dikwijls gedacht hebben. Geniaal, wat loszinnig, luchthartig, dan hier dan daar levend, in armoede stervende. Maar waar, vraag ik thans, zijn al de werken van dien man? Ik vind er zoovele in oude Catalogi en Inventarissen der 17de en 18de eeuw opgeteekend, en nooit kwam er mij een onder de oogen. Zouden niet vele zijner werken voor die van anderen doorgaan? Zouden niet sommige RIBERA'S LINSCHOTEN's zijn? Ik vind het wenschelijk hier een lijstje van de werken te laten volgen, die ik uit Delft'sche en Haag'sche Inventarissen bijeenbracht; hij, die in de gelegenheid is zeldzame oude catalogi te raadplegen, kan deze lijst zeker nog aanvullen en verbeteren. Ik hoop van harte, dat een en ander dienen moge, een werk van LINSCHOTEN aan het daglicht te brengen.

¹¹⁾ Waarschijnlijk CORNELIS MONINCX, over wien later meer

¹²⁾ Prot. Not. J. BOUTESTEYN, den Haag.

¹³⁾ Prot. Not. G. VALETTE, den Haag.

¹⁴⁾ Prot. Not. G. VALETTE, den Haag.

1641. Inventaris van den Schilder JACOB VOSMAER, te Delft.
een naeckte Andromeda van Linschooten.
1645. Inventaris van HARMAN PIETERSZ VAN RUYVEN te Delft. (Schoonzoon van MIEREVELT). Met taxatie
een hont van Linschoten..... 8-0-0.
een schilderij, sijnde een bock, van Linschoten..... 25-0-0.
een groot schilderij van den coninck Ninus, van Linschoten..... 100-0-0.
een doot man int vercorten, van Linschoten..... 24-0-0.
een bort van de Alchemisten ¹⁵⁾ van Linschoten..... 250-0-0.
twee musicijns nae Linschoten,
de groote..... 36-0-0.
de harpslager..... 54-0-0.
een schilderij sijnde een doot mensch, van Linschoten..... 40-0-0.
een schilderij daarin een dootshoofd, van Linschoten..... 30-0-0.
(Men ziet hier in ééne verzameling reeds verscheidene werken van den meester bij elkander!)
1646. Delft'sche inventaris van?
een trongie VAN LINSCHOTEN.
een roomer VAN LINSCHOTEN.
1650. Inventaris van HUYCH VAN RIJCK, Delft,
een schilderij VAN LINSCHOTEN.
1658. Inventaris van ALEIDA VAN DER DUSSEN, Delft,
een trony VAN LINSCHOTEN, nae sigh selffs gedaen.
1658. Inventaris van PIETER MIDDELHOUCK, Delft,
Een tronye VAN LINSCHOTEN nae hem selven.
Een groot stuck VAN LINSCHOTEN met naeckte beelden.
Een tronye VAN LINSCHOTEN nae beste vaertje. (Grootvader)
1658. Inventaris van EVA BRIELS, Wed. M^r. NIC. BOGAERT, Delft.
Een schilderij van Formetus, bij LINSCHOTEN..... 60-0-0
(Een Palamedes werd op f 15.- Fr. Floris f 30.- Lelienberch f 8 getaxeerd.)
1660. Inventaris van Mr. JAC. VAN ROSENDAEL, den Haag.
de 4 getijden van 't jaer, door LINSCHOTEN.
1664. Inventaris van Dr. FRANCO VAN BEEST, Delft.
een donckere schilderje van LINSCHOTEN.
1666. Inventaris van ANTONY DE MONTIJN, den Haag.
een portret van Antony de Montijn, gedaen bij LINSCHOTEN.
1677. Inventaris van ALETTE VAN DER WEL, Delft.
Icarus, van LINSCHOTEN,
een groot stuck van LINSCHOTEN daer in een cleyn en 2 groote beelden de por-
tretten van den Oudt-Burgemeester van Delft, DIRCK VAN DER LEE en ALETTA VAN
DER WEL, sijn leste hujsvrouw, door LINSCHOTEN gedaen.
1679. Inventaris van den plateelbacker WOUTER VAN EENHOORN, Delft.
Een trongie VAN LINSCHOTEN.
1680. Taxatie der schilderijen van JOH. VAN SEGHEVELT, Delft.
een stuck VAN LINSCHOTEN..... 5-0-0
een schilderje VAN LINSCHOTEN..... 18-0-0

Uit Catalogen:

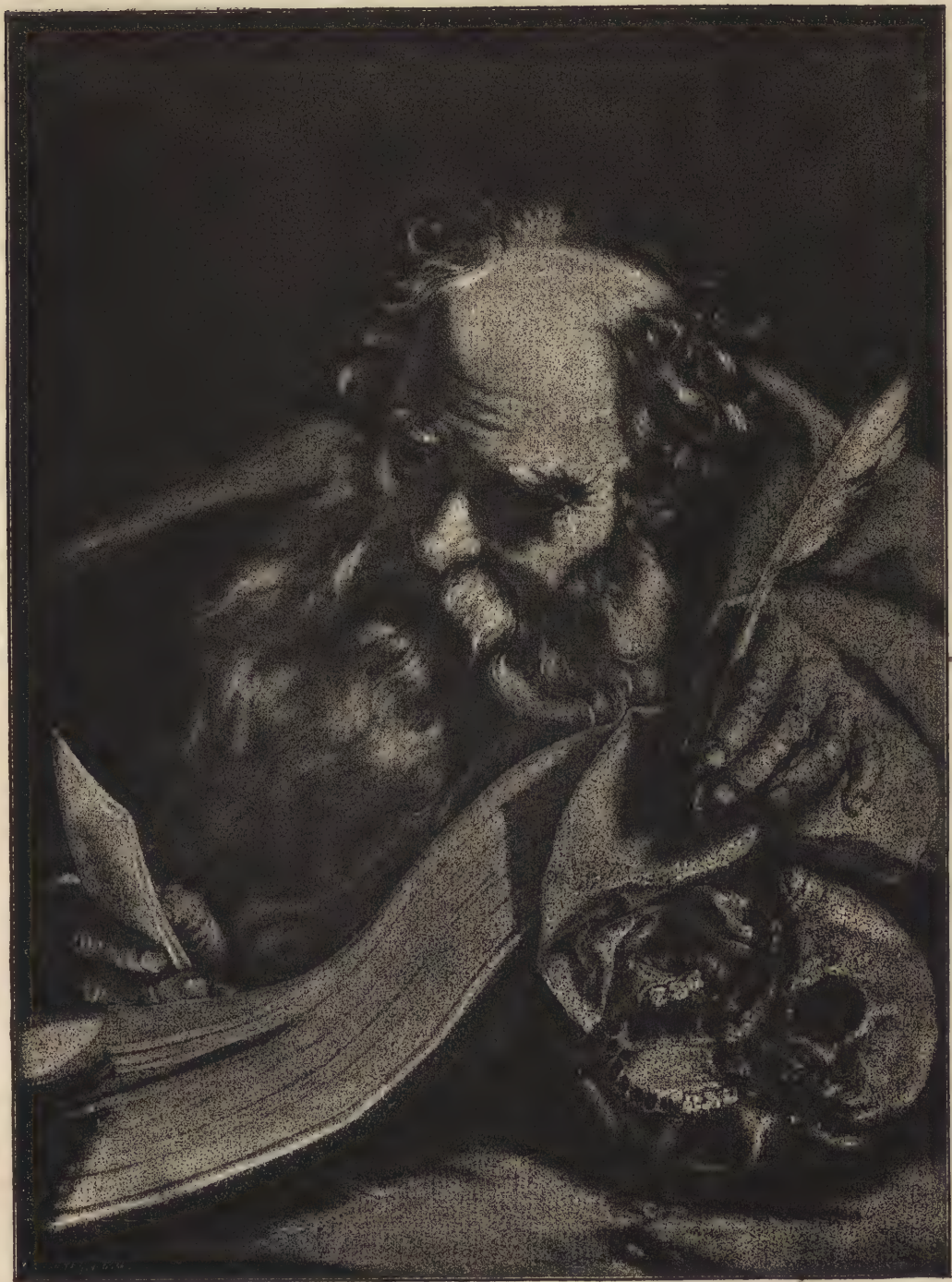
Collection NICOLAS REBER. Basel 1809.

No. 119. ADR. VAN LINSCHOTTEN (sic) l'adoration des bergers; sur cuivre. Hauteur 17 pouces
largeur 13 pouces.

No. 322. ADRIAEN VAN LINSCHOTEN l'adoration des bergers; grande composition. Sur cuivre
hauteur 35 pouces largeur 21½ pouces.

¹⁵⁾ Dit zeer hoog getaxeerde stuk is zeker hetzelfde waarvan HOUBRAKEN zegt: Bij deze heer VAN DER HEUL, bus-
kruitmaker buiten de Waterloo'se poort, hangt een konststuk van hem verbeeldende *een Alchimist in zijn werkhuis* geestig
gedagt en geschildert; inzonderheid de borst en armen van het mansbeeld zijn vleezig en natuurlijk geschildert en vast en
konstig geteekent.

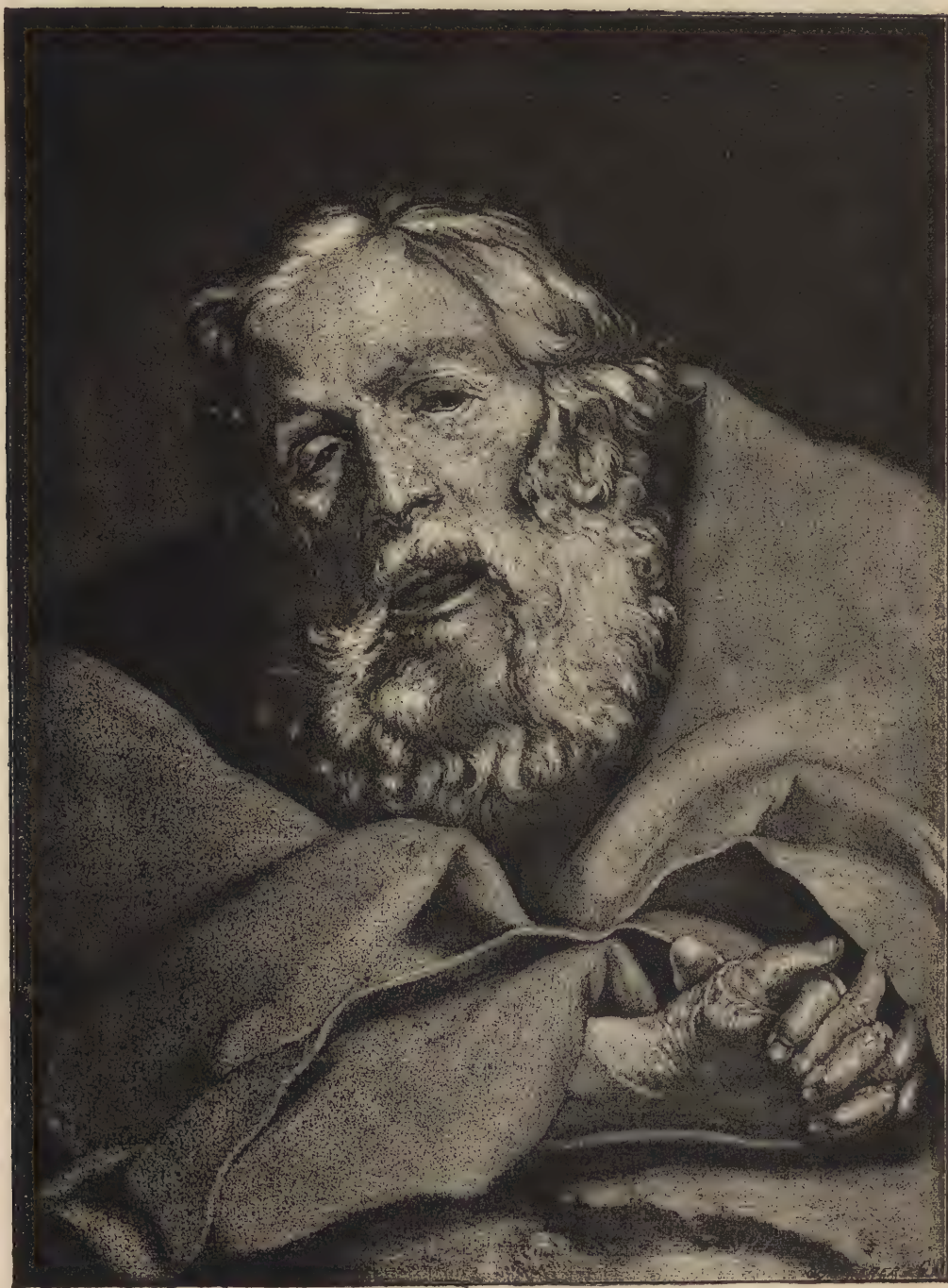

St. PAULUS.

Linschoten pinx.

Naar de kopergravure van N. Verkolje.

Boekdr. v. Gebr. Binger, Amst.

St. P E T R U S.

Linschoten pinx.

Naar de kopergravure van N. Verkolje.

Boekdr. v. Gebr. Binger. Amst.

DR. BERNARD FONTEYN.

DOOR

DR. J. A. W O R P.

EZE tooneeldichter behoorde tot een geslacht, dat zich in de 17de eeuw in de wetenschap der medicijnen naam heeft weten te maken. De vader van onzen dichter, Dr. Johan Fonteyn — of Fontanus — was een zeer bekend Amsterdamsch geneesheer. Hij werd in 1621 in plaats van Dr. Sebastiaan Egbertsz tot praelector van de chirurgijns benoemd ¹⁾, heeft een wetenschappelijk werk geschreven, dat eerst na zijn dood het licht heeft gezien ²⁾, stond in hooge achting bij den beroemden Tulp ³⁾ en schijnt in 1623 na het overlijden van R. Bontius, tot lijfarts van prins Maurits te zijn benoemd ⁴⁾. Zijn broeder, Rembertus Fontanus, was een gezien apotheker ⁵⁾, die in 1637, bij de oprichting van het collegium medicum, tot inspector bij dat genootschap

¹⁾ Zie de mededeeling van den heer J. H. Rössing in de *Nederlandsche Kunstbode*. Eerste jaargang. 1874, blz. 78.

²⁾ Het had tot titel: *Joh. Fonteyn het eerste deel betreffende de konst der Chirurgie door Ant. Fonteyn, Amstelod. 1651* (Vgl. Hermann Boerhave *Methodus studii medici emaculata et accessionibus locupletata ab Alberto ab Haller*.... I, Amstelaedami, 1751, blz. 738.

Tulp noemt hem in zijne *Observ. lib. IV*, c. 37: „*medicus felicissimus, collega noster*” (aangehaald bij Dr. J. Banga *Geschiedenis van de geneeskunde en hare beoefenaren in Nederland*. Leeuwarden, 1868, blz. 245.)

⁴⁾ Vgl. Banga, t. a. p.

⁵⁾ Volgens eene welwillende mededeeling, mij door Dr. C. E. Daniels te Amsterdam verstrekt, komt zijn naam voor op eene lijst van apothekers te Amsterdam in 1637.

werd benoemd ¹⁾ en deze waardigheid tot 1658 bleef bekleeden ²⁾. En ook twee zoons van Dr. Johan Fonteyn hebben de medicijnen tot hun studievak gekozen.

Behalve de medicijnen beoefende Johan Fonteyn de dichtkunst. Er wordt bericht, dat hij Latijnsche verzen, waarschijnlijk lofdichten, heeft geschreven ³⁾ en uit *De geest van MATTHEUS GANSNEB TENGNAEL, In d'andere werelt by de verstorvene Poëten* ⁴⁾ leeren wij, dat hij een tooneelspel heeft vervaardigd, waarin eene bijbelsche stof werd behandeld, doch dat niet uitmuntte door den toon in zulk een werk vereischt. Wij lezen daar nl:

»'k Moet 'er ietwes af verhalen.
d'Oudst ⁵⁾ wist van 't verloren schaep,
Dat belachlijk spel te maken.
d'Heer noemt zijn Discipels knaep:
Zy den Baes hem weder, even
Of 't een Mets'laer was, dè Heer.
Vraegt hy naer des volcks leven,
Zonder beet'ring, zy dan weer,
Het is al verloren fluyten,
Als het paert niet pissen wil,
d'Heer daer op; loopt dat niet buyten?
't Evangely zwijgt dat stil?"

Johan Fonteyn is dertig jaar lid der oude kamer geweest en heeft er de waardigheden van prins en factor bekleed ⁶⁾. Met vele dichters van zijn tijd is hij dus in aanraking gekomen. Vondel droeg hem in 1620 *De helden Godes des ouwden verbonds* op, „overmids uwe E. de dichtkunst met lieflijk gemoed omhelst, oock zomtyds uyt lust oeffent" ⁷⁾. Aan dezelfde zonen, die hij liefde voor de medicijnen had ingeboezemd, liet hij zijn smaak voor de dichtkunst na.

De meest bekende zijner zeven kinderen, hem geboren uit zijn huwelijk met Geertruy Verwer Ryck ⁸⁾, was Nicolaas. In 1631 te Reims in de medicijnen gepromoveerd ⁹⁾, komt hij in 1637 onder de apothekers te Amsterdam voor ¹⁰⁾, was in 1640 en 1643 inspector van het collegium medicum ¹¹⁾, is een tijd lang dokter van het

¹⁾ Vgl. Wagenaar, *Amsterdam*, VIII, blz. 692. Dr. Daniëls deelt mij mede, dat Rembertus Fontanus in 1637 door burgemeesters met anderen werd gecommiteerd „om de keuren enz. in trein en practique te brengen." Dit slaat zeker op die benoeming.

²⁾ Zie Rössing, t. a. p.

³⁾ Vgl. Banga, t. a. p., blz. 248.

⁴⁾ *Tot Rotterdam, By Johan Naeranus, Boeckverkooper. 1652.*

⁵⁾ Nl. van de drie doktoren „Barent, Klaes en Jan Fonteyn."

⁶⁾ De heer A. C. Loffelt haalde uit de *Per Oratio Poëtica, in laudem Poësis, of 't Lof der Rijkkomst* de woorden aan, dat „Dr. Joan Fonteyn dartigh jaren langh, achter een volgende, in zijn leven Prince van de oude Kamer „*In Liefd' Bloeiende*" is geweest (vgl. *Nederlandsche Kunstbode*, t. a. p., blz. 69); maar in de opdracht van Rodenburg's *Wraeck. gierigers-treurspel* (1618) wordt hij „Factor" betiteld.

⁷⁾ Vgl. van Lennep's *Vondel*, II, blz. 16.

⁸⁾ Vgl. de genealogie der familie Fonteyn bij J. A. Alberdingk Thijm, *Portretten van Joost van den Vondel*.

⁹⁾ Vgl. Rössing, t. a. p.

¹⁰⁾ Volgens mededeeling van Dr. Daniëls. Hij woonde toen „in de notemuskæt op den nieuwendyk."

¹¹⁾ Vgl. Rössing, t. a. p. blz. 77.

weeshuis geweest, en bekleedde in 1644 het ambt van lijfarts bij Ferdinand, aartsbisshop van Keulen ¹⁾. Hij heeft eene menigte medische werken geschreven ²⁾, voor een deel aan allerlei voorname personen, als Lodewijk XIII, Richelieu en Frederik Hendrik opgedragen ³⁾, en stond met vele bekende medici in betrekking ⁴⁾. Ook voor het tooneel schreef hij. Behalve de *Triumphs Trompet, speelsgewijs uytghebeeldt op 't ve overen van 's Hertogenbosch* ⁵⁾ zijn er drie tooneelstukken van hem bekend ⁶⁾. Mogen wij geloof hechten aan wat in *De geest van Mattheus Gansneb Tengnagel* getuigd wordt, dan liet hij zich op zijne dichtgave wel wat voorstaan, immers:

»Klaes dee my zo vaakmael zwijmen,
Als ik in zijn huys moest treên,
Door het lezen van zijn rijmen;
Was ik niet, hy was te vreên.»

Hij schijnt iemand te zijn geweest, die gaarne van zich liet spreken. Een veel bescheidener rol heeft zijn broeder Bernard vervuld, wiens leven en werken het onderwerp van dit opstel uitmaken.

Bernard, ook wel Barend genoemd ⁷⁾ en zelfs onder dien naam meer bekend, werd in 1602 of 1603 geboren ⁸⁾. Hij werd voor dokter opgeleid en 23 Maart 1622 op achttienjarigen leeftijd als medisch student te Leiden ingeschreven ⁹⁾. Aan die universiteit heeft hij zijne studiën niet voltooid, maar heeft, naar de gewoonte dier dagen een deel zijner opleiding in den vreemde ontvangen, en is 24 Mei 1625 te Padua geprovomeerd ¹⁰⁾. Naar het vaderland teruggekeerd zette hij zich te Amsterdam neer en trad daar den 4^{den} October 1626 in het huwelijk met Pietertgen Cragen ¹¹⁾. Hij was een gezien genees-

¹⁾ T. a. p., blz. 78.

²⁾ Opgesomd door Haller, *Bibliotheca medicinae practicae, Basileae, 1776*, blz. 45 en II, blz. 601—603.

³⁾ Vgl. Rössing, t. a. p.

⁴⁾ Vgl. Banga, t. a. p., blz. 248, vlgg. Ook met Samuel Coster (vgl. *Samuel Costers werken. Uitgegeven door Dr. R. A. Kollwijn. Haarlem. 1883*, blz. 624—627).

⁵⁾ Genoemd door Jonckbloet, *Gesch. der Nederl. Letterk. in de 17de eeuw*, 1881, I, blz. 190.

⁶⁾ De titels zijn: *Nicolaas Fonteyns Casta, Ofte Spiegel der kuysheyd. t'Amsteldam. Ghedruckt by Joost Broersz. Boeckdrucker, enz. 1637.*

Nicolaas Fonteyns Esther, Ofte 't Beeldt der Ghehoorsaamheid. t'Amstelredam. Gedrukt by Iohannes Iaquet, op de Prince-graft. Voor Balthazar van Dorsten, Boeckverkooper, enz. 1638.

Nicolaas Fonteyns Aristobulus. Exodus 20. vers. 12. Ghy sult uwen Vaeder en uwe Moeder eeren, op dat ghy langhe evet in den Lande, dat u de Heere uwe God geeft. t'Amstelredam. Ghedruckt by Joost Broers, enz. 1638.

⁷⁾ Vgl. de aanhaling uit de *Per Oratio Poëtica* door den heer Loffelt meegedeeld in de *Nederlandsche Kunstbode*, t. a. p.

⁸⁾ Hij huwde in 1626 op 23jarigen leeftijd; zijn naam werd in de doopboeken niet gevonden.

⁹⁾ Bernhardus Fontanus Amsterodamensis. 18 M. Hij moet toen echter 19 of 20 jaar zijn geweest.

¹⁰⁾ Zie Rössing, t. a. p. Dr. Daniëls was zoo vriendelijk mij mede te deelen dat de bron van dit bericht een boek op het Amsterdamsche archief is, dat de nomina medicorum bevat.

¹¹⁾ 16 Sept. 1626 werden in het Puyboek ingeteekend:

Bernardus Fontanus, Dr. Medicine van A out 23 jaren geass. met zyn vader Dr. Jan Anthoniesz en Pietergien Craagen van A, out 19 jaren geass. met haar Moeder Grietgen Dirckx, byde wonende op de Koningsgracht.

De bruid spelde haar naam zooals ik dien boven opgaf.

4 October huwde het paar „op het stadhuys voor scheepenen.”

heer en heeft zeker bij den dood van zijn vader, den 13^{den} Aug. 1628 ¹⁾, een deel van diens praktijk gekregen. Als beoefenaar der dichtkunst was hij lid der kamer *In liefde bloeyende*, en hoeveel hij met dat genootschap ophad, blijkt wel hieruit, dat aan het slot van verscheidene zijner tooneelspelen toespelingen op dien naam voorkomen. Fonteyn was bevriend met Krul, op wiens portret hij een Latijnsch versch schreef ²⁾ en wiens *Eerlijke Tijkorting* hij in Nederlandsche gedichten bezong ³⁾, terwijl Krul Fonteyn's *Fortunatus Beurs en vvensch-Hoedt* door een lofdicht verheerlijkte. Hij schreef somtijds onder de spreuk *Fons Gratiae Christus*, terwijl zijn vader *Fons Vitae Christus* tot devies had gekozen.

In 1633 gaf Fonteyn uit *Mr. Sullemans soete vriagi* ⁴⁾, eene „Boertige klucht, Gestelt op stemmen om gesongen en tusschen beyden gesproken te worden.” Sulleman en Truytje, eene jonge juffer, die niet voor een klein geruchtje vervaard is, zullen een paar worden; als zij zoo wat hebben staan vrijen, komen twee soldaten op, van welke de eene verklaart, dat Truytje zijn meisje is. Sulleman spreekt tegen, maar de soldaten doen hem het hazepad kiezen en blijven bij Truytje, over wie zij twist krijgen. Daar komt Sulleman terug, doch „in een oudt mans kleedt” gestoken; de soldaten, die hem niet herkennen, vertrouwen hem Truytje toe, tot zij de zaak zullen hebben uitgevochten. Sulleman maakt zich nu aan Truytje bekend, doch als zij willen weggaan, verschijnen de soldaten weer. Zij houden hem voor een „ouw Susannaes boef”, trekken hem een wit hemd aan en plaatsen hem boven op een stoel; hij moet stokstijf blijven staan en, als iemand hem iets vraagt, niets anders zeggen dan „Mom.” Terwijl de soldaten met Truytje weggaan, komen achtereenvolgens een „Rottevanger,” een „Quacksalver” en een „Pen en Inckt” op; de beide eersten gaan verschrikt door de witte gedaante op den loop, maar „Pen en Inckt” is dapperder en blijft. Sulleman maakt zich aan hem bekend en vertelt zijn wedervaren, en zij besluiten op hunne beurt de soldaten eene poets te spelen. „Pen en Inckt” trekt het witte hemd van Sulleman aan en gaat op zijne plaats staan, terwijl Sulleman zich gaat verkleeden „as ien Droes.” De soldaten en Truytje komen terug; zij willen Sulleman plagen en spreken in zijne plaats „Pen en Inckt” aan, die niets anders antwoordt dan „Ho ho.” En als nu ook Sulleman verkleed opkomt jagen zij onder het voortdurend zingen van Ho ho de soldaten op de vlucht. Truytje is weer teruggegeven aan Sulleman, die het zoo nauw niet neemt, en „Pen en Inckt” zegent hun huwelijk in.

Het stukje is aan het Engelsch ontleend, zooals blijkt uit de voorrede, die aldus begint: „De Fel-stekende Adders Tongen (lust-gierige Lesers) hebben mijn gemoedt soo

1) Zie de mededeeling van Mr. A. D. De Vries Az. in de *Nederlandsche Kunstbode*, t. a. p., blz. 68. Zijn leven werd beschreven door zijn neef Anthonie, en zijn portret, in 1625 door Nicolaas Elias geschilderd op een doek, dat eene anatomieles, door hem gegeven, voorstelt, bestaat nog (vgl. de Vries, t. a. p.).

2) Zie De Vries, t. a. p., blz. 45.

3) De Vries, t. a. p., blz. 69.

4) *Gespeelt op de Amsterdamsche Camer. 22, Augusti, Anno M.DC.XXXIII. T' Amstelredam. Voor Dirck Cornelisz. Houhaeck, enz. Anno 1633.*

seer geprickelt, dat ick ghenootsaeckt ben, een weynich tegen weer, voor dit onnoosel, doch vermaeckelijck kleyn Gedichtjen, (wel eer by de Engelsche ghevonden, nu op ons Loffelijck Toneel voor V. E. het selfde nagebootst) te gebruycken." De heer Loffelt heeft medegedeeld, dat de klucht eene vertaling is van *The Black Man*, een stukje, dat in eene latere verzameling van Engelsche kluchten weer is afgedrukt ¹⁾.

Uit de voorrede blijkt verder, dat men, toen Fonteyn's klucht vertoond was, tegen de onzedelijkheid er van was opgekomen. De schrijver liet het stukje toen drukken, „op dat ghy lieden te samen daer uyt proeven kunt of daer eenige vergiffen van oneerbare, vuyle en onnutte woorden in verdroncken leggen." Inderdaad is de klucht niet erger dan de meeste anderen van dien tijd.

In hetzelfde jaar verscheen *Tranquilli de Mont Droef Bly-Eyndent-Spel, en Fortunati Geluck en Ongeluck* ²⁾. De inhoud is als volgt.

Tranquillus de Mont, een koopman te Genua, gaat naar de Levant, maar neemt zijne vrouw en beide kinderen, Fortunatus en Genura, mede; de laatste heeft hij manskleederen doen aantrekken. Het schip wordt door een Turkschen zeeroover, Odabassi, genomen, en het geheele huisgezin als slaven verkocht en van elkander gescheiden. De moeder en kinderen komen na verschillende lotgevallen in Venetië; zij sterft kort daarna, Fortunatus wordt de slaaf van Dorothea, eene „Cortisana," en Genura, die steeds voor een jongen doorgaat en den naam Ruberto heeft aangenomen, komt in dienst van den edelman Maximus Carocoli. Deze laatste heeft een zoon en eene dochter; de eerste, Gostanso, is doodelijk verliefd op Dorothea, maar wordt, nadat hij aan haar veel geld ten koste heeft gelegd, door hare moeder Andriana, „Coppelaerster", het huis uitgeaagd. De dochter van Maximus, Portia, wordt verliefd op den knappen slaaf Ruberto, alias Genura; de jonge slavin weet met hare hartstochtelijke meesteres geen raad en neemt haren broeder, Fortunatus, te hulp, die in plaats van Ruberto aan Portia een afgesproken nachtelijk bezoek gaat brengen. Gostanso is inmiddels wanhopig over het verlies van Dorothea en tracht op elke wijze hare moeder er toe te brengen om de vroegere verstandhouding te herstellen, maar Dorothea heeft een anderen minnaar opgedaan, den rijken, ouden dokter Panthalion, die het met zijne vrouw niet goed kan vinden en daarvoor vergoeding zoekt. Er komt nog bij, dat Genura, alias Ruberto, verliefd wordt op haren jongen meester Gostanso en dezen van zijne liefde voor de „Cortisana" wil genezen. Maar ook Dorothea meent het goed met Gostanso; zij weet den ouden Panthalion geld en kostbaarheden afhandig te maken en stuurt deze naar Gostanso om zoo hare moeder weder voor zich te kunnen winnen. Dit geschiedt en er wordt ten overstaan van een notaris een contract opgemaakt, dat Andriana hare dochter Dorothea voor een jaar aan

¹⁾ Vgl. *De Nederlandsche Spectator* van 1870, blz. 291.

²⁾ *Gespeelt op de Amsterdamsche Camer. Anno M.DC.XXXIII. T' Amstelredam, Voor Dirck Cornelisz Houthaeck, Boeckverkooper, enz., Anno 1633.*

Gostanso zal afstaan. De nachtelijke samenkomsten van Fortunatus met Portia zijn niet zonder gevolg gebleven; zij bevalt van een zoon. Haar vader Maximus is woedend, dat zijne dochter een kind heeft bij den slaaf Ruberto. Doch met zijn vriend Tullius beluistert hij een gesprek tusschen Ruberto, alias Genura, en zijn zoon Gostanso; zij belooft, als hij van Dorothea wil afzien, hem een veel schooner en jonger meisje te zullen verschaffen, maakt zich eindelijk aan hem bekend en weet Gostanso geheel voor zich te winnen. Nu wordt Fortunatus gevat als de verleider van Portia en ter dood veroordeeld. Maar daar komt Tranquillus de Mont na eene veertienjarige slavernij in Venetië; bij de terechtstelling herkent hij zijn zoon en Maximus heeft er niets op tegen, dat zijne dochter Portia met Fortunatus en zijn zoon Gostanso met Genura in het huwelijk treedt.

Uit deze inhoudsopgave blijkt reeds voldoende, dat dit ingewikkelde blijspel geene vrucht van Hollandschen bodem is. Inderdaad heeft Fonteyn dan ook vergeten te vermelden, dat hij zijn stuk bewerkt heeft naar een Italiaansch blijspel van Niccolo Secchi of Secco, getiteld *GP Inganni* (De misleidingen), dat in 1562 het licht had gezien ¹⁾. De verwikkeling van dit Italiaansche stuk is op eenige kleinigheden na geheel gelijk aan die van het Hollandsche; de meeste namen komen overeen, en slechts eene enkele persoon, een „Capitano,” minnaar van Dorothea is weggelaten ²⁾. Fonteyn heeft of uit het Italiaansch, of uit eene Fransche vertaling van het blijspel, die in 1610 te Troyes werd uitgegeven door Pierre de l'Arrivey, onder den titel *Les Tromperies* ³⁾, geput. De enkele plaatsen, die ik kon vergelijken, doen mij vermoeden, dat Fonteyn meer eene bewerking dan eene nauwgezette vertaling heeft gegeven ⁴⁾. Het is niet onmogelijk, dat hij tijdens zijn verblijf in Italië het drama heeft leeren kennen. Zooals op den titel wordt vermeld is het stuk in 1633 opgevoerd; waarschijnlijk is het echter niet op het repertoire gebleven.

Een geruimen tijd duurde het, voordat Fonteyn weer met een nieuw stuk optrad. Intusschen werd in 1638 de schouwburg geopend. En kort daarna, nl. in 1642, treffen

¹⁾ Vgl. J. L. Klein, *Geschichte des Dramas*, IV, *Das italienische Drama*, Erster Band, 1866, blz. 792.

²⁾ Vgl. de inhoudsopgave van *GP Inganni* bij Klein, t. a. p., blz. 801, vlgg.

³⁾ T. a. p., blz. 805, Noot.

⁴⁾ Klein citeert verschillende plaatsen, die niet volkomen overeenstemmen met Fonteyn's stuk. Daarentegen komt het argumentum van het Hollandsche werk vrij wel overeen met eene Engelsche vertaling van het argument van *GP Inganni*, zooals dat te vinden is de „Introduction” op Shakespeare's *Twelfth-night: or, what you will* (*The works of William Shakespeare... by J. Payne Collier, London, 1842*, III, blz. 320). Ook het volgende tooneeltje in het Engelsch vertaald (t. a. p., blz. 321) — men heeft overeenkomst willen zien tusschen de Italiaansche comédie en de *Twelfth-night* — stemt overeen met Fonteyn's arbeid;

„GOSTANZO. And where shall I find her? RUBERTO. I know one who is more lost for love of you, than you are for this cartion. GOST. Is she fair? RUB. Indifferently. GOST. Where is she? RUB. Not far from you. GOST. And will she be content that I should lie with her? RUB. If God wills that you should do it. GOST. How shall I get to her? RUB. As you would come to me. GOST. How do you know that she loves me? RUB. Because she often talks to me of her love. GOST. Do I know her? RUB. As well as you know me. GOST. Is she young? RUB. Of my age. GOST. And loves me? RUB. Adores you. GOST. Have I ever seen her? RUB. As often as you have seen me. GOST. Why does she not discover herself to me? RUB. Because she sees you the slave of another woman.”

Bij Fonteyn (Eerste Bedrijf, Sevende Vytkomst):

wij onzen dichter aan als regent; eene waardigheid, die hij tot 1645 bleef bekleeden¹⁾. Tot zijne collega's behoorde o. a. Mr. Jacob Block, die met hem bevriend schijnt te zijn geweest; hij vervaardigde een lofdicht op één der beide tooneelspelen van Fonteyn, die in 1643 het licht zagen.

Die beide tooneelstukken, die met elkander in verband staan, zal ik eenigszins uitvoerig bespreken, niet omdat zij juist zooveel waarde hebben, maar omdat hetzelfde onderwerp ook door anderen is behandeld. De titel van het eerste stuk luidt: *Dr. B. Fonteyns, Fortunatus Beurs en vvensch-Hoedt. Bly-droef-eyndend spel*²⁾; het werd in niet minder dan vijf lofdichten geprezen. Een woord „Aen den Leser,” dat de dichter aan zijn stuk vooraf deed gaan, begint aldus: „Dat de onderwijsinge, door geschicht-boecken, waer of onwaerachtigh, den mensch tot leeringh' sijn streckende: is ons' vooroudren bewust geweest; hebben derhalven veel Geschicht-schrijvers verscheyden doen prenten; onder anderen dit alder-geringhste en onwaerschijnlijxte: by my in eenige ledige uren over loopen, 't selvige door verdeeling in smal-deeling, op maet' gestelt, geensins, my aen de geschiedenisse vast te binden; in tegendeel, by en of doende, nae behagen. En alsoo in eenige geen waerheyt, als in dese: heb ick goet gevonden te minderen of meerderen.” Iets verder lezen wij: „Den inhoud ick u voor oogen stelle, doch kort verhael: gelief u meerder? doorsnuff'le het geschicht-Boeck in onse tael beschreven. Het verdeelen in tweeën geschiet sonder hinder van sijnen beschrijver; en dat ick het nae mijn gevoelen herstelle, sal niet ten quade genomen werden,” enz.

GOST. „Hoe of ick die souw vinden?

RUB. Soo ghy 't mijn toe vertrouwt derf ick mijn onderwinden

Soo Edelen Princes voor u te brengen Heer,

Dat ghy u DOROTHE nimmer sult wensen weer

GOST. Is sy schoon van gedaent? RUB. Ick vint aen haer geen leet.

GOST. Maer woont sy veer van hier? RUB. Veel nader dan ghy weet.

GOST. Wat kost het schaden of ghy mijn by haer eens voeghde?

RUB. Och! of de Goden gaven dat ghy haer vernoeghde.

GOST. Vernoegen soud' ick haer, mocht ick haer komen by.

RUB. By haer ghy komen kunt, even drae als by my.

GOST. Even drae als by u? hoe weet ghy sy mijn minde?

RUB. Om dat sy mijn secreet in al haer doent laet vinde.

GOST. Kent ghy haer wel Rubert? RUB. Even soo wel als my.

GOST. Maer is sy oudt of jongh? RUB. Even oudt ick en sy.

GOST. Mint sy mijn dan soo seer? RUB. Sy liefd u niet alleene,

Maer viert, smeeckt, dient en vleyt mijn om u gunst met eene.

GOST. Heb ick haer oyt gesien. RUB. Soo claer als ghy mijn siet.

GOST. Waerom ontdeckt sy selfs 't geheym haers boesems niet?

Op dat ick haer eens sie. RUB. Ghy kunt haer licht'lijck oogen.

GOST. Wel vint sy dan geen middel om haer liefd' te toogen?

RUB. Och neen, 'terwijl sy merckt dat ghy een ander dient."

¹⁾ Vgl. C. N. Wybrands, *Het Amsterdamsche tooneel van 1617—1772. Utrecht 1873*, blz. 227.

²⁾ *Gespeelt op de Amsterdamsche Schouw-burgh. t' Amsterdam, Gedrukt by Nicolaes van Ravesteyn. Voor Dirck Cornelisz. Hout-Haack, enz. Anno 1643.*

Met het „geschicht-Boeck” wordt, zooals beneden zal blijken, het volksboek bedoeld, waarin de lotgevallen van Fortunatus en van zijne zonen worden verhaald. De geschiedenis van Fortunatus, voor een deel geput uit de *Gesta Romanorum* en Mandeville's reis¹⁾, schijnt in het midden der 15de eeuw den vasten vorm aangenomen te hebben, dien de volksboeken in verschillende talen ons nog doen zien. Voor de vergelijking met de stukken van Fonteyn heb ik gebruik kunnen maken van het volksboek, dat in 1700 werd gedrukt en tot titel heeft: *Een nieuwe Historie van Fortunatus Borse ende van sijnen Wensch-hoet, seer geneughlijck ende playsant om te lesen, Leerende hoe een jongh geselle heusselijck houden sal in handel ende wandel, met woorden ende wercken, by hooge ende lage*²⁾. Dat het boekje meer dan eene halve eeuw na Fonteyn's stukken werd gedrukt, doet, wegens de bekende taaheid van leven van dit soort van werkjes, weinig af.

Ik zal een overzicht geven van de tooneelwerken met verwijzing naar het volksboek. Zooals de dichter zelf heeft medegedeeld, liet hij veel weg en maakte er veel bij; waar het eerste geschiedde zal ik er niet telkens melding van maken, maar daarentegen wijzen op overeenkomst in handeling en zegswijze.

In het begin van het stuk neemt Fortunatus, die te Famagusta op Cyprus woont, afscheid van zijne vrouw Cassandra, de dochter van een hertog, en van zijne beide zonen, Ampedo en Andalosia. „De onderganch van staet” is oorzaak, dat Fortunatus besloten heeft elders zijn fortuin te zoeken en wel in zulke streken,

»Daer noyt het Christen bloedt wert eenigh goet gedaen”

Hij reist af, verdwaalt in een woud en vlucht voor de wilde dieren in een boom. Een beer vervolgt hem, maar, verhaalt Fortunatus³⁾:

»En heb hem door de kracht mijns narrems neer gevelt,
En aen sijn open wond mijn lippen droogh gestelt,
Om suygen 't laeuwe bloed, op hoop het mocht verquicken
Mijn uytgedrooghde maegh,” enz.

Zijne woorden worden telkens door eene echo herhaald, totdat Fortuna opkomt, begeleid door Providentia, Dionysius, Bellisarius, Perseus, Christophorus en Suadocopus. De laatst-

1) Vgl. Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *De Nederlandsche Volksromans*, 1837, blz. 129 en *Die Schauspiele der Englischen Komödianten in Deutschland. Herausgegeben von Julius Tittmann Leipzig*, 1880, blz. XXXIII. De korte inhoud van het volksboek wordt meegedeeld door Dr. G. D. J. Schotel, *Vaderlandsche volksboeken en volksprookjes*, 1873, dl. I, blz. 232, vigg.

2) *Van nieuus oversien, ende verciert met veel Schoone nieuwe Figueren. Tot Utrecht, Gedrukt by de Weduwe van J. van Poolsum*, enz. 1700.

Dr. M. F. A. G. Campbell te 's Hage was zoo vriendelijk mij dit werkje uit zijne eigene bibliotheek ten gebruike af te staan. Een enkelen keer zal ik wegens het verschil van lezing gebruik maken van het volksboekje, dat ongeveer in 1850 werd gedrukt en tot titel draagt: *De schoone Historie van Fortunatus Borse en van zyn Wensch-Hoedeken Zeer amuzant en vermaeckelyk om lezen, Verciert met veel schoone Platen, betrekkekyk op deezee Historie. T Antwerpen, By J. B. Vermueren*, enz., z. j.

3) Volksboek, blz. 33: „nemende sijnen degen stack hy in den Beyr een diepe wonde ende leyde sijn mon op des Beyren wonde, en soogh dat warm bloet daer uyt 't welck hem een luttel kracht gaf.”

genoemden, door Fortuna van hun voorspoed beroofd, vervloeken haar. Fortunatus, die was ingeslapen, wordt wakker en ziet Fortuna; zij maakt zich aan hem bekend:

»'k wil heden u verrijcken,
Terwijl Planeten twee van daegh my sijn vergunt,
Vol Goddelijcke kracht, door wien ghy krijgen kunt
Van dees ses machten een die ick u hier sal noemen,
Waer mede dat ghy sult de gantsche Werelt roemen.
Wijsheyt dat is 'er een, Rijckdom, Gesontheyt, Kracht,
Langh-leven, Schoonheyt's-glans, van dees ses ick verwacht
Uw Antwoord', want ghy moet wat gauw sijn in 't verkiesen,
Ons uur verloopt, wy haest Planeten's kracht verliesen" ¹⁾.

Na het bezit van al deze gaven overwogen te hebben, kiest Fortunatus rijkdom en de godin schenkt hem eene beurs, waarin hij, telkens als hij de hand er in steekt, tien goudstukken zal vinden. Providentia geeft hem dan nog eenige wijze lessen en beveelt hem drie dingen. Den verjaardag van Fortuna's begiftiging,

»Die overgrooten dagh van u luck sult' ghy vieren,
En haer ter eeren ghy op 't schoonste u sult cieren;
De aldereelste Maeght indien sy u versocht,
En sult ghy raecken niet, of by haer sijn gebrocht.
In wat Land' dat ghy sijt, daer in sult ghy gedencken
Dat ghy een arme Maeght of Weduw-vrouw sult schencken,
(Wiens jaren bloeyend' syn en tot de Echt bequaem,
Om haer te paren met een knecht,) uyt hare naem,
Vier hondert stucken Gouds," enz. ²⁾

Zij verbiedt hem om te zien en brengt hem uit het bosch. Hij ontmoet een armen, ouden edelman, Leopoldus, die veel heeft gereisd, en hij wil hem in zijn dienst nemen waartegen de ander eerst bezwaren heeft:

»Ick ben Bejaert, 'k heb vrouw, en kinderen, die mienen
Dat ick gestorven ben, soo dat natuur my dringht,
En Vaderlijcke liefd' nae haer te reysen dwinght.
FORT. Indien ghy doet mijn wil soo sal ick u geleyen
Tot in Hibernia, en eer wy van daer scheyen,
Uw vrouw' en kinderen ick zoo beschencken sal,
Dat sy genoegend sijn" ³⁾.

¹⁾ V. blz. 34: „en door influentie des Hemels sijn my verleent ses viertuyten, die ick voorts verleen en mach, een, twee, drie, of meer, na gelegentheyt van de uren daer in de planeten regeeren, te weten, wijsheyt, rijckdom, sterckte, gesontheyt, schoon ende langh leven. Nu kiest een van sessen ende en bedenckt u niet lange, want de uyre om geluck te geven is by na gepasseert.

²⁾ V. blz. 35: „Dat eerste is gy sult desen dagh vieren, geene Vrou-persoon bekennen, ende alle ja ren in wat landt gy zijt, vraegen waer ergens een arm Man een houbaer dochter heeft, die sully suyperlijck kleede, en geven haer Ouders vier hondert stucken gouts om die ten houwelijcken staet te brengen."

³⁾ V. blz. 42: „ick ben oudt, ende heb wijf en kinderen die weten van my niet, en de natuerlijcke liefde dwinght my dat ick weder na huys moet. Hy antwoorde hem en seyde, Leopoldus doet na mijne wille, soo sal ick met u trecken in Hibernia, ende sal u wijf en kinderen eerlijck beschencken", enz.

Men wordt het eens en reist af. — Het tweede bedrijf speelt in Byzantium, waar beide heen zijn getrokken. De waard Mala-testa, bij wien zij hun intrek genomen hebben, sluipt des nachts in hunne slaapkamer en berooft hen; als Fortunatus wakker wordt, is hij wanhopig over het verlies van de beurs. Op hun geroep komen de waard en de knechts toeschieten.

MALA-TESTA.

»Hoe draeght ghy sulcken rouw?

Is het soo veel mijn Heer het geen u is ontdragen?

FORT. Het geld en is niet veel. MAL. Waerom dan soo verslagen

Indien 't niet veel en is? u self soo niet ontstelt;

Op gister avond, Heer, woud' ghy met een stuck geld

Een Alemisse doen, en willighlijck besteden

Aen eenigh arme maecht om in den echt te treden

Met d'een of ander knecht, en ik u een' op deed;

Heer, spaer 't voorseyde geld; tot uw nootdruft 't besteed,

Dat u gestolen is en sal mijn Heer niet deeren.

FORT. Het geld is 't alderminst, 'k wot duystmael meer verteeren,
Had ick den buydel maer¹⁾."

Hij geeft voor, dat er in de beurs een wisselbrief zit en de waard krijgt medelijden; men gaat zoeken en vindt de beurs onder het bed. Fortunatus overtuigt zich er van, dat zij nog dezelfde kracht heeft behouden en laat arme menschen voor zich komen, die eene huwbare dochter hebben. Lesbia, de dochter van Charinus en Syra, op wie de worstkoopman Meso-matto verliefd is, komt in aanmerking voor het geschenk. Fortunatus bedenkt intusschen, dat hij iets anders dan rijkdom had moeten kiezen:

»Een mensch verliest sijn moet, als hy verliest sijn goed.
Wysheyt, Gesontheyt, Kracht, die mach men wel verkiesen
'k Segh boven Rijckdom groot, men sal die niet verliesen
Alsmen de Rijckdom doet²⁾."

Terwijl het huwelijk in orde wordt gemaakt³⁾, besluit de waard nu dezen nacht beter zijn slag te slaan; hij zal zijne gasten krachtigen wijn te drinken geven en verder:

»De kaers die voor haer bed, de gantsche nacht door brant
Die dient wel uyt-gedaen, wat raet? het ingewant
Van binnen wroeten uyt, en 't hol met water vullen,
En stoppen 't loch met was⁴⁾."

1) V. blz. 49 zegt de waard: „Is 't veel geldt dat gy verlooren hebt? sy seyden dattet niet veel was. Doen seyde de Weerd, hoe kondy dan soo ontstelt zijn om een luttel geldt? Gy wildet gister-avondt een arm schamel Deerne een Man geven spaerd't dat geldt en verteeret. Fortunatus antwoorde seer flauwelijck, het is mijn meer gedaen om de Borse dan om 't geldt, daer is een kleyn wissel-briefken in."

2) V. blz. 50: „verliest een mensche sijn goet, soo verliest hy sijn moet. Wijsheydt is te verkiesen boven rijckdom. Sterckheyt, gesontheidt, schoonte ende langh leven, dat kan men niemant stelen," enz.

3) Vgl. het volksboek, blz. 51, vlgg. „Hoe Fortunatus een armen Mans dochter uytstelde, ende hoe hy vier hondert Ducaten te houwelijck gaf."

4) V. blz. 53: „en boorde gatten in de keersse, ende dede daer Water in, en plackte dan de gaeten wederom toe."

Maar Leopoldus blijft wakker liggen met zijn zwaard naast zich en nu de waard in het donker binnenkomt om zijn voornemen te volvoeren, doodt hij hem. Fortunatus vreest, dat men niet zal kunnen ontkomen, maar Leopoldus troost hem en werpt het lijk in een „borren-put;” de paarden worden gezadeld, de knechten der herberg goed bedacht en hun gezegd, dat men den waard en de waardin niet wil wekken¹⁾. Na vele reizen komt Fortunatus

»Uyt 't Persiaensche Rijck, door Chatans Chatay land,”

en van „Paep-Jans weeld'rich Hof”²⁾ bij den „Soudaen, Keyser van Turkeyen;” hij weet hier den admiraal Marcholandus voor zich te winnen, die hem aan het hof zal brengen. Dit geschiedt en de Soudaen laat hem al zijne schatten bewonderen. Zijn grootsten schat toont hij het laatst:

»Siet, 't is alleen dees Vild, dees kael en slechte Hoet,
Die my veel meerder vreught, als 't Keyserrijk aendoet.
Dit is de bloem alleen daer ick smaect uyt ken suygen;
Dit is mijn tweede Ziel daer ick op aerd' nae buyge.
Wanneer de geest versuft, en d'harsens sijn ontroert,
Dees ongeachten Hoet in 't Paradijs mijn voert;
Jae doet my als ick wil des werelts lusten naecken.
Met een wensch (als ick dees maer op mijn hoofd' doe raecken)
Ben ick ter plaets, al waer dat mijn gedachten sijn.
Wanneer ick weer herdenckt, soo voert haer kracht stracks mijn
Waer dat ick wesen wil; haer deughd ken ick niet noemen,
Genoegh en ken ick niet van al haer machten roemen.
Als ick maer aen de Jacht van Leeuw of Tyger denck,
Soo ben ick in het Bosch, dat 's in een oogenwenck³⁾”.

Fortunatus zegt:

»Ick overpeyns vast, dat
Dees Hoed heeft sulcken kracht, en geeft my nae-bedencken,
Of hy niet swaerder is, of oock het hoofd ken krencken?
SOUD. Verhole macht geen swaert', of ongemack en haert.
Dees Vild met and'ren meer, is van gelijcker aert.
Daer, voeght hem op u hoofd', wat dunckt u, is hy swaerder?
FORT. Swaerder! in 't minste niet. Ik dacht dat hy veel naerder
Sesmael 't gewicht van dees sou heben op-geroert.
Heer, hy behaeght my wel. Ick wensch my wegh gevoert,
Terstont met mijn Galey, in Cyprus, by mijn kind'ren⁴⁾.”

1) V. blz. 55, 56.

2) V. blz. 75: „en quam eerst in 't Landt van den Keyser van Persia, daer reysde hy door, ende quam in 't Landt van den grooten Cham van Cathay, daer na door de Wildernisse na Indien in Paep Jans Landt,” enz.

3) V. blz. 78: „doen dede de Soudaen een kiste op en nam daer uyt een ongesiene. viltten hoet sonder hayr, en seyde tot Fortunatus desen hoet heb ick liever dan alle de Juweelen, die gy gesien hebt. Fortunatus seyde Heer Koningh waer 't niet tegen uwe Majesteyt soo soude ick geerne weten wat virtuyten dit Hoedeken heeft: de Koningh seyde, dat sal ick u seggen, het heeft sulcken kracht, als ick dat op mijn hooft sette, of yemant anders, waer hy begeert te zijn daer is hy, en daer heb ick meer geneugte mede dan met mijne schat, want als mijn Dienaers ter jacht zijn, en my verlanght daer oock te zijn, soo sette ick mijn Hoedeken op mijn hooft, en ick wensch my by hen, soo ben ick terstondt daer,” enz.

4) V. bl. 79: „ick geloove is 't dat den hoet soo groote kracht heeft, dat hy oock zeer zwaer is als hem yemant op 't hooft heeft. De Koningh antwoorde: hy is niet zwaerder dan een andere Hoet, en hy sette hem den hoet

En de Soudaen is zijn schat kwijt, want de galei van Fortunatus was al zeilree gemaakt. In het 5de bedrijf komt Fortunatus weder te huis op hetzelfde oogenblik, dat het vroeger door hem gelukkig gemaakte paartje, Mesomatto en Lesbia, te Famagusta landen. Reeds spoedig verschijnt een gezantschap van den „Soudaen,” dat trachten zal den wenschhoed terug te krijgen. De pogingen van Marcholandus, het hoofd van dit gezantschap, gelukken niet¹⁾ en eindelijk stelt hij Fortunatus een brief ter hand, die vergiftigd is. Cassandra sterft eerst; Fortunatus deelt aan zijne zonen het geheim der beide schatten mede²⁾ en sterft ook. De beide zoons, Ampedo en Andalosia, moesten beurs en wenschhoed niet scheiden, maar reeds terstond na den dood van hun vader, worden zij oneenig. Andalosia wil, evenals Fortunatus, de wereld zien, Ampedo wil in zijn land blijven³⁾:

»Wie wand'len wil die mach, ick heb geen lust om wand'len.”

Hoe moet het nu met de beide schatten?

AND. »Doch eer dat ick vertreck, laet ons die twee Juweelen,
Die ons sijn aenge-erft, eerst met malkand'ren deelen.

AMP. Neen Broeder, deelen! neen. Wilt ghy hier overtreen
Ons Vaders sterck verbodt? daer toe soo segh ick neen;
't Sal niet sijn met mijn wil. AND. U wil sal hier niet baten;
Ick acht u willen niet; ghy sult het volgen laten,
Wy leven, hy is doodt, ons wil moet sijn volbrocht⁴⁾.”

Eindelijk wordt men het eens. Andalosia zal de beurs nemen, nadat hij eerst eenige kisten met geld zal hebben gevuld voor zijn broeder, en zal zes jaren uitblijven; Ampedo zal den wenschhoed behouden en in zijn vaderland blijven wonen.

Zoo eindigt het stuk, dat vervolgd wordt in *Dr. B. Fonteyns, Fortunatus Soonen, Op en Onder-gangh. Tweede deel*⁵⁾. De dichter heeft de stof, die hij in het volksboek vond, in tweeën gedeeld, in de geschiedenis van Fortunatus en die zijner zoons. Ook in dit tweede deel zijn vele afwijkingen van het volksboek.

De koning van Engeland heeft oorlog gevoerd tegen de Schotten en is als overwinnaar wedergekeerd. Andalosia, die in dien krijg dapper heeft meegevochten, richt een groot gastmaal aan, waarop de koning en het geheele hof genoodigd zijn. Maar de koning heeft iedereen verboden hem hout en andere benoodigdheden te verschaffen, omdat een ander gastmaal, door Andalosia gegeven, zijn eigen feest in pracht heeft overtroffen. Andalosia weet echter raad en geeft aan zijne dienaars den volgenden last:

op 't hooft en seyde; wat dunckt u, Fortunatus antwoorde: seecker ick en had niet gemeynt dat hy soo licht geweest sou hebben, ende dat gy soo sot waert dat gy my den Hoet op mijn hooft setten soude, ende dit woordt spreekende soo wenscht hy hem in de Galeye, daer hy terstond in was”, enz.

1) Vgl. Volksboek, blz. 80, vlgg. „Hoe de Soudaen een Ambassade aen Fortunatum om sijn Hoedeken sant.”

2) V. blz. 82, 83.

3) V. blz. 84: „wie wandelen wil die magh wandelen, maer ick heb daer geenens lust toe,” enz.

4) V., t. a. p.: „Andalosia seyde: Is 't dat gy soo gesint zijt soo laet ons die Juweelen deyen. Ampedo seyde: Wilt gy alreede dat gebodt van onsen Vader breecken? Andalosia seyde: Ick achte dat gebodt niet, hy is doodt, ende ick leve, daerom wil ick deyen.”

5) *Amsterdam, Gedrukt by Nicolaes van Ravesteyn, Voor Dirck Cornelisz. Hout-Haeck, enz. Anno 1643.*

»Hoor, ghy sult daet'lijk stappen
In alder yl van hier, en koopen al het geen,
Datmen verbranden ken, met namen kostelheen
Van Indiaensche Waer die alhier is te vinden;
Als Groffel-nagelen, noch sult ghy onderwinden
De Bloemen van Muschaet met hare Nooten eel
Te koopen, en daer by 't welrucykende Kaneel" 1), enz.

Het geheele hof staat verstomd over zooveel pracht en over den heerlijken geur;
en, zoo verhaalt de koning aan de koningin:

»Eynd'lijk nae mijn vertreck, soo quam hy oock vereeren
Aen al den Adeldom, en oock mijn Ruytery
Ses-hondert in 't getal, yder vereerden hy
Gelijck sy sijn gemunt thien dubb'le Rosenobels 2)."

Gaarne zouden zij weten,

»Waer hem soo grooten schat verborgen sy geseten,"

en zij besluiten aan hunne dochter, Agrippina, op wie Andalosia verliefd is, de taak op te dragen om dat uit te vorschen. Agrippina weet Andalosia te bewegen haar het geheim van de beurs mee te deelen op voorwaarde van eene nachtelijke bijeenkomst; Andalosia laat haar de beurs zien:

»Princes, opent uw' schoote
Dees Goud-mijn delve ick op, waer in dat leyt gesloote
Soo veel als 't my gelieft, hoe langh dat ick dees heb.
Jae 't geld vloeit hier meer uyt, als oyt wegh stroomt de eb.
Dees Nobels schenk ick u 3)."

En Agrippina:

»Dees nacht den Coningh sal
By mijn Vrouw Moeder lief, de Coninginne slapen,
Komt ghy ter halver nacht, wy sullen vreughde rapen
En plegen heusche min; ick sal mijn Camenier
Verwittigen uw' komst" 4).

Maar de prinses deelt terstond het geheele gesprek met Andalosia mede aan hare ouders en men maakt te zamen het plan, dat Agrippina haren minnaar zal afwachten, hem een slaapdrank geven, van zijne beurs berooven en er eene andere voor in de plaats stellen. Dit plan wordt uitgevoerd in de volgende tooneelen; Andalosia wordt wakker,

1) In het volksboek van 1700 komt van den geheelen maaltijd niets voor. Maar wel in het latere boek (zie boven) blz. 41: „dan zond hy zyne dienaers by de Venetiaenen die tot Londen waeren, en hy kocht veel Giroffel-nagels, Notte Muscaet en Caneel," enz.

2) T. a. p., blz. 42: „als de maeltijd gedaen was, kwamen de knegten van den koning, en d'ander Heeren wel met 500 Peerden, om hun Heeren te haelen, en Andalosia gaf hun elk 10 kroonen."

3) Volksboek van 1700, blz. 88: „Als Andalosia dese woorden hoorde, sey hy, nu houd op u schoot, ende hy trock sijn Borse uyt sijn boesem ende liet Agrippina die sien, en seyde, soo lange ick dese Borse heb, soo heb ick geen gelt gebreck, en hy leydt duysent kroonen in haer schoot, ende seyde, die schenck ik u," enz.

4) T. a. p.: „de Koninginne sal desen nacht by den Koning slapen, soo sal ik 't dan maecken me mijn Camenier dat gy by my slapen sult; want sonder haer kan 't niet geschien."

bemerkt zijn verlies en wil naar Cyprus reizen om den wenschhoed te halen. Het vorstelijk drietal krijgt intusschen ruzie over de beurs; Agrippina wil haar niet afstaan ¹⁾:

»Daer ick mijn frisse jeught en leven om gingh wagen,
Daer schey ick soo niet af.....
Indien hy waer ontwaecht, mijn bloet had hy vergooten."

In het derde bedrijf zien wij Andalosia in zijn vaderland terug bij zijn broeder Ampedo

»Ach! Broeder my vergeeft 'k heb grootelijck misdaen,
En overtreen 't gebod' van ons gestorven Vader.
AMP. Waer in, ontdek het my? AND. Helaes! ik derf u nader
De faut ontblooten niet. AMP. Waerom?
AND. Het kruyst mijn hert.
AMP. Sijt ghy den Buydel quijt? AND. Dit is alleen de smert
Die my gestadigh pijnt. AMP. Hoe! hebt ghy haar verloren,
Of is sy uw' ontrooft ²⁾?"

Hij vertelt, hoe dit gebeurd is en roept:

»Lief waerde Broeder, ach! het leven my verdriet ³⁾,"

maar Ampedo troost hem; hij heeft nog geld genoeg en men kan den wenschhoed immers weer aan den Soudaen verkoopen. Maar hier komt Andalosia tegen op:

»Ick bid mijn Broeder, 'k bid dat ghy hem my vergunt,
Want seker ghy de Beurs, hier door, bekomen kunt ⁴⁾."

Ampedo weigert, maar de ander weet den hoed van hem te leenen en verdwijnt er mee om naar Engeland terug te keeren. Eerst heeft hij zich echter met behulp van den wenschhoed meester weten te maken van de kostbaarste juweelen, die in Florence, Genua en Venetië waren te vinden; nu verkoopt hij die en heeft zijne kraam opgeslagen bij eene kerk ⁵⁾. Aan de koningin en Agrippina, die voorbij komen, biedt hij zijne waar aan; men looft en dingt en Andalosia toont een goed koopman te zijn;

»Ick heb meer-mael gehoort van haer Princessens waerde,
Dat hare Majesteyt de rijkste is op aerde:
En daerom heb ick hier dees kostelheyt gebrocht,
Die ick de wereld door en weer door heb gesocht ⁶⁾."

Er wordt een koop gesloten, maar terwijl Agrippina den kramer de bedongen som toetelt, grijpt deze haar aan, wenscht zich „met dees Princes, stracks, in de Wildernisse," en is tot groote verbazing van de koningin plotseling met hare dochter verdwenen. ⁷⁾

¹⁾ T. a. p., blz. 89: „seggende, dat sy haer leven daerom gewaeght had, want doen wy alsoo met hem omgingen, hadde hy wacker geworden, hy had my mogen doot-slaen".

²⁾ T. a. p., blz. 92: „eylacen mijn alderliefste Broeder, ick moet quade tijdinge brengen, ick heb de geluck-Borse verloren, het is mijn seer grooten kruys in mijn herte: Ampedo verschrickte, en seyde, is zy u met fortse genomen of heb-dyse verloren, hy antwoorde, ick heb 't gebodt overtreden 't welck ons onse Vader gaf," enz.

³⁾ T. a. p., blz. 93: „och lieve Broeder het is my soo hertelijcken leet, dat my mijn leven begint te verdrieten."

⁴⁾ T. a. p.: „ick soude wel begeeren dat gy my dat Hoedeken gaeft, ick soude hoopen dat ick noch de Borse daer mede wel weder krijgen soude".

⁵⁾ Over dit alles Volksboek, blz. 94, 95.

⁶⁾ T. a. p., blz. 95: „genadige Koninginne ick heb dickwils hooren seggen, dat gy de rijkste Koninginne zijt, en daerom heb ick uyt-gesocht de alderschoonste Juweelen die men vinden magh", enz.

⁷⁾ Vgl. Volksboek, blz. 95, 96, 97.

Andalasia bevindt zich nu met Agrippina in de wildernis: zij heeft dorst en Andalusia klimt in een boom om appelen voor haar te plukken, doch zet haar zoo lang zijn hoed op; de prinses, die van de wonderbaarlijke kracht van den wenschhoed niets weet, zegt:

»Ach! Hemel, wilt my togh weerom in Eng'lant stieren,»

en verdwijnt plotseling na dien wensch, tot groote smart van Andalusia, die nu beide, beurs en wenschhoed, heeft verloren. Hij eet een appel tegen den dorst en voelt nu, tot overmaat van ongeluk, dat hem een paar horens op het hoofd groeien. Gelukkig vindt hij een kluizenaar, pater Benedictus, die in de wildernis woont:

PAT. In dertigh jaren wierd' ick hier noyt mensch gewaer,
Ick wilde dat ghy oock my niet en waert verscheene.

AND. Helaes! nu ick hier ben bid' ick wilt my verleene
Uyt gonst een weynigh broot, en een kleyn drupken wijn?

PAT. Wijn, broot, of diergelijck, smaeckten de tongh van mijn
In dertigh jaren noyt, ick heb my hier geleden
Met vruchten van der aerd'; maer wilt ghy met my treden,
Ick sal u wijsen plaets, daer g'u verversen kunt.

AND. Den Albeheerscher daer sijn Hemel u voor gunt.

PAT. Godt loont mijn lieve Soon, komt pluckt van dese tacken
De app'len soet van smaeck, uw' hoornen vast gebacken,
Mijn vrient, hier op u hoofd, die vallen daer door af.

AND. Neemt dan dees appel wegh, het geen den and're gaf?

PAT. Och jae mijn waerde Kint; die Hemel heeft geschapen
Uyt niet, schiep meê dees vrucht. AND. Machmen van die
[wel rapen,]

Soo veel het ons gelieft? PAT. Veyligh mijn lieve Soon,
Sy komen my niet toe¹⁾."

Andalusia, weder van zijne horens bevrijd, neemt van beide soorten appelen mede, geraakt uit de wildernis en komt terug te Londen. Agrippina is reeds terug en doet aan hare ouders het verhaal van hare vreemde lotgevallen. Andalusia heeft zich vermomd, spreekt koeterwaalsch en biedt zijne appelen te koop voor drie kronen het stuk. Natuurlijk koopt Agrippina er van, evenals een paar lieden van het hof, en allen krijgen horens op het hoofd²⁾. De prinses tracht zich dit plotseling gegroeide sieraad af te rukken, te vergeefs!

¹⁾ Volksboek, blz. 98: „de Cluys-broeder seyde, ick heb n dertigh jaren noyt mensche gehoort noch gesien, ick woude dat gy hier oock niet gekomen waert. Andalusia was seer flaeuw, en vraeghden den Broeder of hy niet t'eten hadt, de Broeder leyde hem in sijn Cluyse, daer was broodt noch wijn, en hy had anders niet dan ooft en water, daer hy by leefde, maer hy seyde tot hem: Ick sal u wijsen daer gy genoegh t'eten en drincken vinden sult. Hy vraeghde, lieve Broeder hoe sal ick 't met de Hoornen maecken: Die Broeder leyde hem een stuck weeghs van de Cluyse en brack twee appelen van eenen anderen boom, en sey, lief Sone, neemt en eet dese appelen: soo haest als Andalusia die appelen at, soo begosten de Hoornen te verdwijnen, als hy dit sagh soo vraeghde hy hoe dat togingh, dat hy soo haest Hoornen gekregen had ende datse soo haest weder verdwenen waren? de Broeder seyde, de, Schepper die Hemel en Aerde geschapen heeft, die heeft die boomen oock geschapen en heeft hen die nature gegeven dat sy sulcke vruchten voortbrengen, en op 't aerdtrijck en vintmen diergelijcke niet, dan alleen in dese wildernisse: Andalusia seyde, Lieve Broeder, laet ick sommige van dese appelen met my dragen, de Cluysenaer seyde Sone neemt wat u belieft, en vraeght my niet, sy hooren my niet toe", enz.

²⁾ T. a. p., blz. 100.

»Elendigh schepsel, ach! wat of het my nu baet,
 Dat al de wer't mijn acht, als 't opperste cieraet
 En 't alderschoonste beelt onder de aertsche Vrouwen!
 Nu, laes! een hooren-beest, een monster om t'aenschouwen" 1).

De koning geeft het bevel,

»Dat men van Cantelbergh haelt al de Professoors,"

maar iemand maakt melding van een wonderdokter,

»Excellentissimis Dominis Doctoribus Suillae Boutius wort hy geheten,"

en deze wordt gehaald. Natuurlijk is het weder Andalosia in eene andere vermomming en thans gebroken Duitsch sprekende. De dokter „met zijn fraeye gevel" 2) geeft aan zijne patiënt een stuk appel van de andere soort te eten, en de horens worden kleiner. Hij moet nog medicijnen gaan koopen, zegt hij, die veel kosten:

KONINGIN. Koopt, en ontsiet geen gelt, soo veel men u eyst, telt;

Ick wil niet datmen geld sal tot d'onkosten sparen.

AND. Aber der gar nicht hat der mus es wol bewaren.

Ich hab kein geld, darum ist sparen voor mier goeth" 3).

Agrippina geeft hem geld, maar Andalosia heeft intusschen zijn wenschhoed in het vertrek teruggevonden; hij zet hem op en is nogmaals met Agrippina verdwenen. Hij bevindt zich met de prinses in een bosch, ontnemt haar de beurs en dreigt haar te dooden. Hij krijgt echter medelijden, voert haar terug naar haars vaders paleis, maar laat haar, wat er nog van de horens over is, behouden 4).

Het 5de bedrijf speelt weer op Cyprus, waarheen Andalosia met beurs en wenschhoed is teruggekeerd. Maar twee edelen, Lupino en Nicandro, die van de toovermacht der beurs hebben gehoord, overvallen hem op eene jachtpartij, dooden hem en maken zich meester van de beurs. Deze echter heeft na den dood van Fortunatus'zoon hare kracht verloren; de beide edelen krijgen twist, vechten samen en Lupino sneuvelt. Ampedo vindt het lijk zijns broeders:

»Ach! mijn vermoeden is, dat hier meer Moorders zijn.

Sijn Beurs die is hy quijt. Nu sweer ick, dat ick mijn

Wensch-Hoed, als ick ben t'huys, in 't vyer sal doen verbranden,

Op hoop dat nae ons dood' hem niemand' krijgt in handen" 5).

Hij volvoert dit voornemen, wordt ziek en sterft, en Providentia houdt eene beschouwing over de gaven van Fortuna, die aldus eindigt:

1) T. a. p., blz. 101: „o ick onsalighe creature, wat profiteert my dat ick eens Koninghs Dochter ben, en dat ick heet de schoonste te zijn, boven alle Vrou-personen, ende dat ick nu moet een hooren-beest gelijk zijn," enz.

2) T. a. p., blz. 103: „men heet my de Doctor met de groote neuse", enz.

3) T. a. p., blz. 107: „De Koninginne seyde; ick bevinde wel dat uwe konst goet is, daerom bidde ick u, helpt my en spaert geen gelt. De Doctor seyde: gy seght ick soude geen gelt sparen, maer ick moet wel sparen, als ick geen en hebbe."

4) T. a. p., blz. 109, 110.

5) T. a. p., blz. 120: „Doen dacht Ampedo dat hy zijnen Broeder verlooren hadde om de Borse wille, en dat sy 't hem oock soudén doen om 't Hoedeken dat hy hadde, maer dat en sal niet zijn, seyde hy, en met gramschap nam hy dat kostelyck Hoedeken ende hiel dat in stucken, ende wierp 't in 't vyer, en stont daer by tot dattet te pulver verbrant was, op dat niemant daer by geen geneughte hebben en soude."

»Dus wel bedenckt hoe dat den mensch,
 Tot onluck streckt zijn g'luckens wensch.
 Wel luckigh dan, die door 't verstant,
 En rijp beraet ontbind de bant
 Van 't aerdsch, en sich met kleynheydt moeyt,
 Op dat hy nae, *In Liefde bloeyt.*

Er kan wel geen twijfel zijn, of Fonteyn heeft zijn stuk aan het volksboek ontleend. Hij heeft echter niet al de stof verwerkt, die het „geschicht-Boeck” hem aan de hand deed, maar heel wat weggelaten en veranderd. In het volksboek gaat Fortunatus als jongeling de wereld in, krijgt de beurs en keert na vele avonturen naar huis terug. Hij huwt en leeft eenige jaren rustig, maar zijn reislust drijft hem weder van huis; hij maakt zich meester van den wensch-hoed en komt terug. „Als sy nu menigh jaer in vreughden geleefd hadden, viel de schoone Cassandra in een doodlijcke sieckte, daer zy af stierf, niet tegenstaende alle Medecijs haer geerne geholpen hadden, dit was Fortunatus soo zwaren kruys, dat hy oock in een sieckte viel en begost uyt de drogen”¹⁾.

Ook in het tweede deel van Fortunatus zijn afwijkingen van het volksboek. Als Andalosia Agrippina voor de tweede maal met behulp van den wensch-hoed heeft ontleend, brengt hij haar in een klooster. Maar als de koning van Cyprus zijn zoon met de dochter van Englands koning wil doen huwen, gaat Andalosia eerst naar de wildernis, waar de appelen groeien, neemt er eenige van mede, begeeft zich naar het klooster en bevrijdt Agrippina van de horens, om haar dan naar het hof haars vaders terug te brengen, waar het huwelijk met den prins van Cyprus wordt gesloten. Op zijn terugtocht wordt Andalosia door twee graven, Theodorus en Limosi, gevangen genomen; zij voeren hem naar een slot, martelen hem, ontnemen hem de beurs en doden hem. Maar nu verliest de beurs hare kracht en de beide roovers krijgen twist, waardoor de moord uitkomt en beide worden geradbraakt.

Natuurlijk rijst de vraag op, of deze afwijkingen misschien hieruit zijn te verklaren, dat Fonteyn nog van eene andere bron dan van het volksboek gebruik heeft gemaakt. Immers de sage van Fortunatus is meermalen gedramatiseerd. Vooreerst bestaat er een stuk van Hans Sachs, getiteld: *Der Fortunatus mit dem wunschseckel. Tragedia mit zweihundzwanzig personen und hat fünf actus*, dat in 1553 werd geschreven²⁾. Fonteyn's werk staat met dit drama, dat ook aan het volksboek is ontleend, niet in verband.

Er is een Engelsch drama van Thomas Decker, dat in 1600 uitkwam en tot titel heeft: *The Pleasant Comedie of Old Fortunatus*³⁾. Hoewel het later weder is uitge-

¹⁾ Volksboek, blz. 82.

²⁾ Weer afgedrukt in *Deutsche Dichter des sechzehnten Jahrhunderts. Mit Einleitungen und Worterklärungen. Herausgegeben von Karl Goedeke und Julius Tittmann.* dl. VI, Leipzig, Brockhaus, 1871, blz. 112—156.

³⁾ Vgl. Grässe, *Trésor de livres rares et précieux*, II, blz. 346. Waarschijnlijk was het eene omwerking van twee vroegere stukken van Decker tot één (vgl. Albert Cohn, *Shakespeare in Germany in the sixteenth and seventeenth centuries: an account of English actors in Germany and the Netherlands and of the plays performed by them during the same period.* London, 1865, blz. CIX.)

geven¹⁾, is het mij niet gelukt het werk machtig te worden. Ik ken slechts den korten inhoud²⁾ en een paar fragmenten door Charles Lamb medegedeeld in *Specimens of English Dramatic Poets who lived about the time of Shakspeare*³⁾.

De Engelsche *Fortunatus* werd, evenals de Hollandsche, aan het volksboek ontleend, ook met heel wat veranderingen, zooals het dramatisceeren van zulk een verhaal eischt. *Fortunatus* is in het begin van het stuk een oud man, die vrouw en kinderen verlaat; nog in het eerste bedrijf keert hij terug met beurs en wenschhoed gewapend, doch *Fortuna* voorspelt hem een spoedigen dood en aan zijne zonen een jammerlijk einde. Reeds in de tweede acte is hij gestorven en beginnen zijne zonen hunne avonturen; beide leven in Engeland, waar ook de prins van Cyprus optreedt, die in het volksboek *Agrippina* huwt. Dit huwelijk komt bij Decker niet tot stand en de moordenaars van *Andalosia* worden niet gestraft. Hier zijn dus een paar punten van overeenkomst tusschen de beide dramatische bewerkingen. Hun aantal wordt nog vermeerderd door het tooneeltje in het begin van het stuk, waar *Fortunatus*, terwijl hij in het bosch verdwaald is, telkens zijne woorden door eene echo hoort herhalen, en waar *Fortuna* optreedt begeleid door vier koningen⁴⁾. Als verschilpunten noem ik nog, behalve een proloog en epiloog van het Engelsche stuk, het koor, dat er in optreedt, en de figuur van *Andalosia's* dienaar, *Shadow*.

Lamb deelt drie fragmenten van het Engelsche drama mede. Het eerste, de ontmoeting van *Fortuna* en *Fortunatus*, heeft in de verte eenige overeenkomst met het tooneeltje bij Fonteyn. Het tweede, de ontvangst van *Fortunatus* door zijne vrouw en kinderen bij zijne terugkomst, komt in het Hollandsche stuk niet voor, evenmin als het derde, eene ontboezeming van den gevangenen *Orleans* tegen *Galloway* (geene personen van Fonteyn's drama's) over zijne liefde voor *Agrippina*.

Voor zoover men uit deze weinige gegevens eene gevolgtrekking kan maken, ze in verband brengende met de dikwijls woordelijk overgenomen uitdrukkingen van het volksboek, geloof ik, dat Fonteyn van het Engelsche drama geen gebruik heeft gemaakt voor zijne stukken. Daar de overeenkomst in enkele kleine bijzonderheden bij eene quaestie als deze dikwijls den doorslag moet geven, zou het voorkomen van eene echo bij dezelfde gelegenheid in het Engelsche en het Hollandsche stuk een argument kunnen zijn voor het

1) In Dilke's *Old English Plays, being a Selection from the early dramatic writers*. III, London, 1814. Het werk schijnt in onze openbare boekeringen niet aanwezig; ook de universiteitsbibliotheek te Bonn bezit het niet. Eene Duitsche vertaling door W. Schmidt in 1819 te Berlijn uitgegeven, heb ik evenmin kunnen inzien.

2) Vgl. *Die Schauspiele der Englischen Komödianten in Deutschland*. Herausgegeben von Julius Tittmann. Leipzig: F. A. Brockhaus. 1880, blz. XXXVI, vlgg.

3) London: Henry G. Bohn, 1854, blz. 50.

4) Dit blijkt, wat het Engelsche stuk betreft, uit een ragment, mij welwilleend door den heer A. C. Löffelt medegedeeld. Aan het slot van het tooneel voegt *Fortuna* den koningen toe:

„behold here lies a wretch;
To vex your souls, this beggar I'll advance
Beyond the sway of thought;”
bij Fonteyn:

„Nu sal ick, snoo verrader,
Dees laegh vervallen man u t'samen tot een spijt,
En trots, verheffen vol van rijkdom.”

in verband staan der beide drama's. Maar daar het uit één der andere werken van onzen dokter blijkt, dat hij eene echo op het tooneel erg aardig vindt, kan men deze overeenkomst zeer wel op rekening van het toeval zetten. In elk geval staat het vast, dat Fonteyn geene vertaling van Decker's werk heeft gegeven.

In den bundel *Englische Comödien und Tragedien*, in 1620 voor het eerst verschenen, komt eene bewerking voor van Decker's drama, onder den titel: *Comoedia von Fortunato und seinem Seckel und Wunschhütlein, darinnen erstlich drei verstorbenen Seelen als Geister, darnach die Tugend und Schande eingeführet werden*¹⁾. De schrijver heeft én het volksboek én het Engelsche stuk gebruikt om één dier vreemde, kinderachtig ineengezette drama's te leveren, die wij in den zoo even genoemden bundel aantreffen. Het staat niet met Fonteyn's werk in eenig ander verband, dan dat het hetzelfde onderwerp behandelt.

In 1644 volgde Fonteyn's laatste stuk, *Romilius en Pelagia*²⁾, een soort van herdersspel. De dichter droeg het op aan zijne vijf mederegenten van den schouwburg, Mr. Jacob Block Dielifsoon, Kasper Vinckel, Gerrit Brant, Symon Engelbreght en Kornelis Danckers, met de woorden: „Aenvaert en beschermt, onder de lommer van U. E. *Egentiers* groente, dees geringe arbeyd.” De inhoud is aldus. Romilius, een jong edelman te Rome, is verliefd op Pelagia, maar zijn vader, Victorijs, is tegen een huwelijk. Terwijl Romilius met zijn vriend Arnulphus op de jacht is, hooren zij herders en herderinnen zingen; Arnulphus wordt verliefd op de herderin Galathea, en beide vrienden steken zich in herderskleederen om zich bij de feestvierenden te voegen. Intusschen heeft de knecht van Romilius, Francotrijpe, zijne meesters uit het oog verloren en keert alleen terug, doch Victorijs stuurt hem terstond weer uit om zijn zoon te zoeken. Als hij in het bosch loopt klagen, geeft Arnulphus, die zich in de buurt verborgen houdt, door middel van eene nabootste echo, hem den raad naar de tooveres Debora te gaan, die hem wel zal kunnen helpen. Deze verwijst hem naar den kluizenaar Xenophilus en verwijdert zich; Francotrijpe roept nu met behulp van één harer boeken allerlei duivels op, die eindelijk weer door Debora, op zijn angstgeschrei toegesneld, worden gebannen. Xenophilus wordt door Victorijs opgezocht en zegt, dat hij zijn zoon niet ver van daar bij herders en herderinnen zal vinden. Arnulphus heeft intusschen het hart van Galathea veroverd en Victorijs vindt de herders aan het feestvieren. Hij herkent zijn zoon en stemt toe in het huwelijk met Pelagia. Deze verwikkeling wordt aangevuld door verscheidene tooneeltjes, waarin herders en herderinnen optreden, die elkander het hof maken, aan Apollo offeren, feestvieren en liedjes zingen.

Ook dit stuk is misschien eene vertaling of bewerking van een ander, hoewel het mij niet gelukt is de bron er van aan te wijzen. Wat boven over Fonteyn's andere drama's in het midden is gebracht, pleit zeker niet voor zijne vindingrijkheid en maakt het waarschijnlijk, dat ook dit herdersspel geen eigen werk is.

¹⁾ Vgl. Tittman, blz. 75—124.

²⁾ *Bly-Eyndend'-Spel. Musica multis est incitamentum Amoris. Menand. in The. 1* Amsterdam, Gedrukt by Nicolaes van Ravesteyn. Voor Dirck Cornelisz. Hout-haeck, enz. Anno 1644.

De *Romilius en Pelagia* kwam in 1644 uit en werd den 23sten Mei van dat jaar voor 't eerst werd opgevoerd¹⁾. Fonteyn is kort daarna gestorven, namelijk tusschen de jaren 1644 en 1650. Terwijl hij toch nog voorkomt op de lijst der schouwburgregenten voor 1644—1645, gaf zijn broeder, Anthoni Fonteyn, een nagelaten werkje van hem uit, waarvan de opdracht gedateerd is van 20 Augustus 1649. Een onderzoek naar den datum zijner begrafenis is vruchteloos geweest en wij moeten ons dus met de zooeven vermelde tijdsbepaling vergenoegen. Het nagelaten werkje, de *Per Oratio Poëtica, in laudem Poësis, Of 't Lof der Rym-konst Gerijmt door Dr. Barent Fonteyn, In zijn leven Doctor in de Medicijnen, en Hooft des Amsteldamse Schouburghs*²⁾ werd opgedragen aan de burgemeesters „ende Regeerders” van Amsterdam. Fonteyn was nl. van plan geweest het stukje aan die heeren voor te lezen, toen zij hem tot regent van den schouwburg hadden benoemd; van daar de opdracht door Anthoni. 't *Lof der Rym-konst* is een uitgebreid gedicht vol herinneringen aan de klassieken; het is versierd met een lofdicht van J. Nozeman.

Veel opgang hebben Fonteyn's stukken niet gemaakt; slechts één is herdrukt, *Sulleman's soete Vriagi*, waarvan mij uitgaven van 1643³⁾ en 1649⁴⁾ bekend zijn. De eerste dezer beide uitgaven is merkwaardig, omdat de muziek er aan is toegevoegd⁵⁾. Het stukje heeft zich een poos op het tooneel staande gehouden. Terwijl het den 22sten Augustus 1633 voor het eerst op de Amsterdamsche kamer was gespeeld, deed het den 17^{den} October 1639 zijne intrede in den nieuwen schouwburg⁶⁾ en werd nog in het seizoen 1658—1659 zeven keeren als nastukje opgevoerd⁷⁾.

Ten slotte volgde hier nog het oordeel over de Fonteyn's uitgesproken in het reeds genoemde werkje *De geest van Mattheus Gansneb Tengnagel*.

»k Zie drie Artzen van ter zijen;
Barent, Klaes en Jan Fonteyn⁸⁾,
Die wel eer de rijmerijen
Achten groot en maekten kleyn.
't Waren minnaers in haer darmen
Van de Poësy: maer, Ach!
Zouj'er over niet ontfarmen,
Dat z'er by in Armoe lag?

Z' hadden haer, eylaes! ontogen
Al haer glants, en al 't cieraed,
Datze als naakt stont voor diens oogen,
Die 'er kon in het gewaet,
Daerze Hooft wel eer in kleden,
Daerze Huygens mee verrijkt,
Daerze Vondel in doet treden,
En daer zy door Kats in prijkt."

Thans komen de beide reeds aangehaalde coupletten, en dan:

»Barent droeg zig wat bedachter,
Rijmd' ook niet in overdaed.
't Dokterschap maakt hem gheachter,
Dan d' onnoosle Fortunaat.

Hij bespringt wel twintig Steden,
In zijn speeltijt op zijn reys.
't Was een lamte in 't spel zijn leden,
Schoon het anders had zijn eysch."

GRONINGEN, April 1884.

1) Vgl. Wybrands, t. a. p., blz. 258.

2) *T' Amsteldam, By Baltus de Wild' op d' Angeliers-Graft. Voor Anthoni Fonteyn. Anno 1649. 46.*

3) *Monseur Sulleman's Soete Vriagi. Ghespeelt op de Schouw-burgh. Den derden druck van nieuws oversien en verbeterd. t' Amsterdam. By Paulus Matthijss Gedrukt. Voor Dirck Corneliss. Hout-haek, enz. Anno 1643.*

4) *De soete Vryagie van Monseur Sulleman, Gespeelt op de Amsterdamsche Schouwburg. Den vierden Druck. t' Amsterdam, By Corneliss. Hout-haek, enz. 1649.*

5) Het zijn wijzen op *Sir Eduardt nouwels delight, Mijn lief is met een ander op de been en Engelsche Fortuyn.*

6) Vgl. Wybrands, t. a. p., blz. 256.

7) Vgl. het opstel van den heer Wybrands in *Het Nederlandsch tooneel — Kroniek en Critiek — 2de jaarg.*, 1873, blz. 251—321.

De rolverdeeling was toen als volgt (blz. 267):

Sulleman	— J. Meerhuijsen.
Truijtje	— J. Kemp.
1e Soldaat	— J. Verkam.
2e " "	— C. L. Krook.

Rotteval	— J. van Daalen.
Quacksalver	— H. de Koot.
Pen en Inck	— J. Noseman.

17 April 1659 trad juffr. A. Molesteen als Truijtje op.

8) In Tengnagel's *Amsterdamsche Lindebladen* (1639) wordt onder de Amsterdamsche dichters het drietal, „Gerrit, Barent, Klaes Fonteyn” opgenoemd.

ADRIAAN BROUWER TE HAARLEM

DOOR

J. H. W. UNGER.

VER weinige kunstenaars van naam zijn de gegevens voor de kennis van hun biographie zoo gering als over den voortreffelijken meester ADRIAAN BROUWER. De gewone bron, waaruit we die kennis, bij gebrek aan officieele bescheiden, putten, is meestentijds ARNOLD HOUBRAKEN's *Groote Schouburgh der Nederlantsche kunstschilders*. Kan dit boek in vele gevallen slechts met de uiterste omzichtigheid gebruikt worden, in het bijzonder is die voorzorg noodig bij de levensbeschrijving van ADRIAAN BROUWER. HOUBRAKEN levert ons daarin een zoo opgesmukt verhaal, dat Dr. W. Schmidt het een tiental jaren geleden noodig oordeelde een „*Kritische Beleuchtung, der über ihn verbreiteten Sagen*” in het licht te geven.

Hij ging daartoe zorgvuldig na wat hij bij DE BIE,¹⁾ SANDRART,²⁾ BULLART³⁾ en HOUBRAKEN opgeteekend vond en trachtte daaruit kritisch een biographie samen te stellen.

1) *Het Gulden Cabinet van de edele vrye schilderconst, Antwerpen 1661, blz. 91.*

2) *Teutsche Academie der Edlen Bau-, Bild- und Mahlereykünste, Nurnberg, 1675. II Theil, III Buch, S. 305.*

3) *Académie des Sciences et des Arts, Paris 1682, II blz, 488.*

De belangrijkste vraag, die door hem behandeld werd, was deze: is BROUWER in Oudenaarde of in Haarlem geboren? Hieraan verbond hij een tweede: is BROUWER bij FRANS HALS in de leer geweest, ja, dan neen?

Op goede gronden meent Dr. Schmidt te kunnen beweren, dat niet aan Haarlem, maar aan Oudenaarde de eer toekomt, de geboortestad te zijn van onzen schilder; zijn bewijzen zijn echter vrij zwak.

In hoofdzaak is zijne bewering gegrond op de mededeeling van den heer RAEPSAET¹⁾, dat in de nog bestaande doopregisters van de Nederduitsch Hervormde Kerk te Haarlem geen ADRIAEN BROUWER voorkomt, terwijl in die van het Katholieke Oudenaarde verscheidene BROUWER'S en daaronder eenigen met den doopnaam Adriaan gevonden worden. Toch bewijst dit slechts, dat de mededeelingen van den toenmaligen Secretaris van Haarlem aan den heer RAEPSAET zeer onvoldoende waren, immers Dr. VAN DER WILLIGEN²⁾ vond in het Grafboek der Groote Kerk te Haarlem op den 3^{en} Maart 1640 een ADRIAAN BROUWER³⁾ ingeschreven, welke door hem voor den schilder werd aangezien.

De beste bron om iets van BROUWER'S leven te weten te komen, zijn de artikels door den heer F. JOS. VAN DEN BRANDEN, archivaris van Antwerpen in den *Nederlandschen Kunstbode* van 1881 geplaatst. Hij meent, zonder het met oorspronkelijke bescheiden te kunnen bevestigen, toch te mogen verklaren, dat de kunstenaar te Oudenaarde geboren werd, omstreeks het jaar 1606⁴⁾ en grondt zijn meening op deze feiten: CORNELIS DE BIE, die met de kunstmakkers van onzen BROUWER bevriend was, stelde tot opschrift der levensschets van dezen kunstenaar: ADRIAAN BROUWER, 'schilder uyt Vlaanderen' en spreekt verder bepaald over hem als geboortig uit Vlaanderen.

ISAAK BULLART, een ander tijdgenoot van BROUWER, gaat verder, als hij schrijft

1) SCHMIDT, *Das leben des malers ADRIAEN BROUWER. Kritische Beleuchtung der über ihn verbreiteten Sagen. Leipzig Verlag von W. Engelmann, 1873.* blz. 9. Wij lezen aldaar het volgende:

Dans la note sur la découverte de caquer le hareng par Guil. Beukels, pilote à Biervliet en Flandre, lue le 18 Novembre 1816, à l'Académie de Bruxelles par notre aïeul Jean-Joseph Raepsaet, il se trouve „Quant au peintre Adrien de Brauwere, j'ai vu, avant la révolution et du temps que j'étais secrétaire du collège des chefs-tuteurs de la ville d'Audenarde, l'état des biens ou inventaire après décès du père d'Adrien de Brauwere; il était peintre de patrons pour les maîtres tapissiers et mourut en état de déconfiture. Les tuteurs de ses enfants renoncèrent à sa succession; son fils, le peintre, alors âgé seulement de seize ans, avait déjà abandonné la maison paternelle, sans que l'on sut où il s'était retiré.

2) *Les artistes de Harlem. La Haye, Nyhoff 1872*, bl. 346.

3) Hoe uiterst voorzichtig men moet wezen bij het zoeken naar personen, die als geslachtsnaam een zoo algemeenen beroepsnaam voeren, kan blijken uit het volgende: In de aantekeningen van DE VRIES vond ik een Adriaan Brouwer van Amsterdam oud 29 jaar opgeteekend, die zich den 18 November 1649 ter ondertrouw aanmeldde. Zoo wees mijn vriend DE ROEVER er mij op, dat in 1659 een Adriaan de Brouwer, misschien wel dezelfde, provoost der burgerij te Amsterdam was. Ik zelf vond in het Rotterdamsch Archief, op den 24 September 1627 in het Contractboek van Schepenen een Adriaen Brouwer vermeld, aan wien zijn zwager ANDRIESZ JACOBSZ. SCHAECK, schilder, acte van borgtocht verleende. Men heeft hier dus uit drie verschillende plaatsen denzelfden naam zonder dat er eenige verwantschap tusschen hen bestond.

4) *Nederlandsche Kunstbode*, 3e Jaargang 1881, bl. 170.

„ADRIEN DE BROUWER, natif d'Audenarde en Flandre.” Zeer zeker verdient aan het gezegde van dezen schrijver wel gewicht gehecht te worden, omdat al zijn uitvoerige berichten over onzen schilder zoodanig bevestigd worden, dat het niet anders kan, of hij moet den kunstenaar persoonlijk gekend, of althans rechtstreeksche berichten over hem ontvangen hebben.

Stelliger bewijs voor het Vlamingschap vonden de heeren Schmidt en van den Branden in het onderschrift onder BROUWER'S portret, dat door SCHELTE VAN BOLSWERT, naar ANTONY VAN DIJCK gegraveerd en door GILLIS HENDERICX te Antwerpen uitgegeven werd. „Onder een der eerst voltooide proeven dier prachtige beeldtenis was letterlijk gesneden: ADRIANUS BRAUWER *Gryllorum pictor Antwerpiae*. Het onderschrift werd door den Frieschen plaatsnijder veranderd als volgt: ADRIANUS BROUWER *Gryllorum pictor Antverpiae natione flandre*.”

Niet ten onrechte wijst de heer Van den Branden er op, dat „dit beteekenisvolle onderschrift bij BROUWER'S afbeelding niet met lichtzinnigheid gesneden” is. Het portret werd in het jaar 1645 uitgegeven, dus slechts zeven jaar na BROUWER'S dood; daar BROUWER zijn laatste levensjaren in Antwerpen doorgebracht heeft, mag men veronderstellen, dat de graveur of de uitgever van het portret, zoo niet persoonlijk met den schilder, dan toch wel met zijn geschiedenis bekend geweest is, en dus heeft dit onderschrift groote waarde voor ons.

Eerst in 1718 is HOUBRAKEN komen beweren, dat BROUWER, volgens een geschrift van den Heer NICOLAAS SIX, leerling van den schilder KAREL DU MOOR, dat hij onder de papieren zijner voorzaten gevonden had, Haarlemmer van geboorte was. Hij zelf schijnt evenwel niet bijzonder veel geloof aan zijn eigen mededeeling geslagen te hebben.

Alhoewel dit alle bekende feiten zijn, meende ik toch ze met een enkel woord in herinnering te moeten brengen, alvorens tot de tweede vraag over te gaan: Is BROUWER bij FRANS HALS in de leer geweest?

Dr. Schmidt zegt o. a. „Indem also nach meiner Anschauung das holländische Haarlem dem flandrischen Audenaarde die Ehre überlassen muss, dem grossen Künstler das Licht geschenkt zu haben, so wird auch die weitere Erzählung, wie er zu FRANS HALS in die Lehre gekommen sei, ganz unwahrscheinlich.... Die Erzählung ist überhaupt so romanhaft, dass sie schon an und für sich als sehr verdächtig betrachtet werden müsste, geschweige denn in unserm Falle, wo *Alles dagegen spricht*.¹⁾“

Volgens den heer Raepsaet had BROUWER, nog geen 16 jaren oud, bij den dood zijns vaders, een patroonschilder voor tapijtwerk, reeds het ouderlijk huis verlaten; de overlevering bevestigt dit en voegt er bij, dat hij naar Holland gegaan is. Dr. Schmidt tracht nu uit zijn manier van schilderen te bewijzen, dat BROUWER zijn opleiding noodzakelijk in België, bij RUBENS en onder invloed van PIETER BREUGHEL, moet gehad

¹⁾ Schmidt t. a. p. bl. 16.

hebben en dat hij slechts als „gebildeter Meister” in Holland kan gekomen zijn. Eerst op 21 of 22jarigen leeftijd zou deze gebeurtenis volgens zijn meening mogelijk geweest zijn, hoewel hij het blijft betwijfelen.

Toch zal het wel degelijk blijken, dat hij zich op jeugdiger leeftijd reeds in Holland bevond, want oorspronkelijke getuigenissen komen alle onderstellingen van den heer SCHMIDT omverwerpen.

Bij het doorbladeren eener verzameling tooneelstukken, ter Koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage, kwam mij een treurspel in handen met den volgende titel:

P. NOOTMANS spel, || Van den Bloedigen || Slach van Pavyen, || gheslagen, || Tusschen den Victorieusten Roomschen || Keyser Carel de Vijfde, || Ende den Stoutmoedighen || Coninck Franciscus Primus || van Vranckryck. || CID. IO. XXV. den XXIV. Februarij. || *Vinjet: gravure, een veldslag voorstellende.* || t' Amstelredam, || Voor Hessel Gerritsz. Boeck-vercooper, wonende op den || hoeck van de Doele-stræet. Anno 1627. || 48 blz. in 4o.

Op de tweede bladzijde van dit fraaie treurspel, vond ik de volgende opdracht aan den dichter:

Aen
Den Constrijcken en Wijtberoemden
Jongman,
ADRIAEN BROUWER,
Schilder van Haerlem.

Eerwaerde Vrient, Aenghesien veler menschen Natuere veel tijts genegen is, om alle Ridderlijke en roemwaardige feyten, ende oorlochs daden der Voorouderen te doorsnuffelen; soo heb ick niet connen na laten (voorby gaende de roemruchtige Romeynen) mynen ledigen tijt te besteden, int lesen ende doorgronden van den onverwinnelijken Roomsche Keyser Carel, den Vijfden van dien naam, wiens wapen cracht, en welgesegende Oorloge, alleen oogen merck heeft genomen, op de welstant syner Landen, ende opde welvaert der Gemeynthe, het welck het principaelste wit ende doel hoort te wesen, om 't welck te treffen, alle Christelijke Coningen ende Princen gehouden zijn alle vlytigheyt te bethoonen. In wiens leven ick geen waardiger nocte treffelijker Historie ofte geschiedenisse en hebbe connen vinden, dan den pryswaardigen en wytberoemde Veltslach van Pavyen; ende dat om drie principale oorsaken, dewelcke my hebben ghemoveert dit selve U. L. (nevens den goetwilligen Leser) in druck op te offeren. Ten eersten, om de eerwaardige geheugenisse in veler menschen memorie, (door die als niet te langh geledene tijt, als noch ghegriffet) op een nieu te ververschen, ende haer te bewysen in welcker voegen de selve geschiet, ende geslagen is. Ten tweeden, om de treffelijke Materie, de welke daer inne verhandelt wordt, als de licht geloovigheyt van veele Princen bestraffende, ende door voorsichtigheyt de selve verbeterende. Ten derden, om hier door een danckbaerheys schijnsel te bewysen, van de goede ghene-gentheyt, die U. L. in veler aen my bewesen hebt: Derhalven biddende, dit selve in danck te willen nemen, ende voor alle quawillige, ende Schorpioenige Tonghen te bewaren. Vale. In Amsterdam den 10 Martij. 1627.

V. L. Dienstwillighen
P. NOOTMANNUS.

We zien dus uit deze opdracht allereerst, dat BROUWER in 1627, dus op 21-jarigen leeftijd, indien we 1606 als zijn geboortejaar aannemen, reeds „wijtberoemd” was en dat zijn verblijf in Haarlem thans onwederlegbaar vaststaat.

Ook schijnt hun vriendschap reeds van langen duur geweest te zijn, daar BROUWER aan NOOTMANS „in veler” dienst had bewezen. In verband met dit laatste gezegde, is twijfel aan de door HOUBRAKEN met zoo zwarte kool geteekende tirannie van HALS over zijn leerling wel eenigszins gewettigd. Nu we eenmaal weten, dat BROUWER korter of langer te Haarlem verblijf heeft gehouden, ligt juist in verband met zijn manier van schilderen, en de door hem behandelde onderwerpen, de veronderstelling voor de hand, dat hij bij HALS in de leer is geweest, en moet dus grootendeels het spitsvondig betoog van Dr. Schmidt vervallen.

Reeds had de heer VAN DEN BRANDEN ¹⁾ medegedeeld, dat BROUWER zich in 1634 voor het eerst als „Liefhebber der Violier Bloem” te Antwerpen had laten inschrijven, waarvoor hij 18 gulden inkomgeld moest voldoen. Niettegenstaande zijn berooide geldmiddelen, betaalde hij ook voor het volgende jaar 1635—36 zijn jaargeld als rederijker en nam hij deel aan den feestdich der kamer. ²⁾ Eindelijk staat hij in de rekening van het Sint Lucasgild, loopende van 18 Sept. 1636 tot 18 Sept. 1637 weer aangeteekend als Liefhebber der Kamer, aan wier feestmaal hij toen ook deelnam, doch dit is voor de laatste maal, daar hij in Januari 1638 overleed.

Tijdens zijn verblijf in Haarlem, had hij zich eveneens bij een Rederijderskamer aangesloten. In de Naamlijst der broeders van de Rhetorykkamer: *In Liefd Boven Al*, ³⁾ werd in het jaar 1626 onder de „Beminnaers” opgenomen:

ARIEN BROUWER.

Uit deze aantekening het gevolg te trekken, dat BROUWER slechts in de jaren 1626 en 1627 te Haarlem vertoefd heeft, schijnt mij onjuist. Hij zal toch wel eerst eenige bekendheid verkregen moeten hebben, alvorens als lid toegelaten te worden.

Ik ben in staat den lezer tevens van zijn dicht een proeve aan te kunnen bieden, die hij vervaardigde als antwoord op de beleefdheid van zijn vriend NOOTMANS. De klinckert is allesbehalve fraai en draagt geheel en al het karakter en den vorm der rederijdersgedichten.

1) *Nederlandsche Kunstbode*, 3e Jaargang, 1881, bl. 180.

2) Ph. ROMBOUTS en TH. VAN LERIUS. *De liggen en andere historische Archieven der Antwerpsche Sint Lucasgilde*, II bl. 78.

3) In deze „Lyst van de Namen der Broederen, die men uyt d'oude boeken vind dat zedert den jare 1603 yder zyn geweest op de Kamer onder het woord van Liefd Boven Al, dat aldus bijeen versamelt en gecopieert is in den jare 1727 door den Hr. Mr. Jan Abraham Casteleyn, keyser van Liefde Boven Al” vond ik bij een onderzoek over de jaren 1614—1634 gedurende 1614—1619 SALOMON DE CONINCK onder de Beminnaers, FRANS HALS in 1616—1625, SIMON DE BRAY in 1616—1619 en 1621, JAN CLAESZ LOO in 1616, 1618, ESAIAS VAN DE VELDE in 1617 en 1618, DIRCK HALS in 1618—1626, STEVEN TEUNISZ. VAN DER LUST, vaandrig in 1620 en 1623. JAN WIJNANTS in 1626 en GERRIT DIRCKSZ BROUWER eveneens in 1626. De jaren 1627 tot 1633 ontbreken.

KLINCKERT.

Juycht Musen drymael dry! bralt uyt Bataefsche Maecht!
 Laet af van 't Helicon, dijn Goude Wimpels swieren;
 Wilt 't stale Nootmans brayn, met Lauwer lof vercierien,
 Die 't hooghe Reenrijcx lof, aen 's Hemels Poolen draecht.
 Siet hier de Lely Vorst, sijn Croon en Scepter waecht,
 Om synen vuer'gen Helm, met Manhaft te laurieren.
 Doch Carel niet en acht, des Fransmans brullich tieren,
 Dan wort na Crijchs ghebruyck, met Oorlochs list belaecht:
 Siet vluchtich van Maraen, wiert hy uyt 't Velt ghedreven.
 (Voor wiens snel gladde stael, scheen 's Weerelts crits) te beven,
 En 't schand'lyck 't wrevel hart, noch namaels wiert gheplet:
 Want de Borbons ghemoet, had vol verraedt gheschonnen,
 Wiert namaels door de cracht, van Spangiens Croon verwonnen,
 Ghestelt opt Slotd Madril, Pavyen oock ontsiet.

A. BROUWER,

Ick hoop noch meer.

Behalve dit gedicht zijn er er nog enkele rijmpjes van BROUWER bekend, die onder zijn weinig talrijke etsen gevonden worden.

Eindelijk nog een enkel woord over zijn vriend PIETER NOOTMANS.¹⁾ Deze was den 2 July 1600 te Amsterdam geboren, zooals blijkt uit een lofdicht op het bovengenoemd treurspel. Hij heeft niet altijd in Amsterdam gewoond; misschien wel eenigen tijd te Haarlem. Ik vond ten minste onder zijn gedichten een „Graffdicht op d'eersamen discreten Jacob Jansz. van der Beets, Prins van de Reden-rycke Kamer onder 't woordt: „Trouw Moet Blycken'', binnen Haerlem.”

Omstreeks 1620 begaf hij zich metterwoon naar 's Gravenhage; sedert dien tijd vindt men van hem een aantal bruiloftsgedichten, alle op Haagsche personen betrekking hebbende. Zijn laatste gedicht, dat mij bekend is, verscheen in 1635, zoodat hij waarschijnlijk kort na dien tijd overleden is.

Zijn letterkundige arbeid bestaat uit vier treurspelen: *het spel van den Coninc Nabuchodonosar*, *Boreas*, *het Spel van den Bloedigen Slag van Pavyen* en *Ulysses*, vervolgens *Vertooningen op de Heerlycke en noyt voor desen verkregen Victorie van 's Hertogen-Bosch* (1629) en eindelijk een bundel Liedekens, Bruiloftsgezangen, Klinckerts en andere gedichten onder den titel van *Feugdige Minnespiegel*.

In dit laatste boekje vindt men zijn portret (Aetat. XXIII), gegraveerd door W. HONDIUS naar P. STAVERMANS; het doet hem ons kennen als iemand met een niet onaangenaam uiterlijk, een hoog voorhoofd, omgeven door lang, eenigszins golvend haar. Zijn gedichten blijven bijna alle ver onder het middelmatige; evenals zijn treurspelen zijn het niets dan rijmelarijen, slechts proza, dat in het enge keurslijf der poëzie gewrongen is.

1) Op dezen PIETER NOOTMANS en zijn werken, in verband met de geschiedenis der Haagsche Rederijderskamers denk ik binnenkort in den *Nederlandschen Spectator* terug te komen.

Dit geldt ook vooral van de gedichten, waarmede hij zich als zeer rechtzinnig Contra-Remonstrant in het strijdperk der Godsdiensttwisten waagde.

Nog een enkel woord over het Spel van den Slag van Pavyen zij hier bijgevoegd. Uit de opdracht blijkt, dat de dichter „na het lezen en doorgronden van den onoverwinnelijken Roomschen keizer Carel den Vijfden” het voornemen opvatte dit tooneelstuk te vervaardigen. Toch zou men uit de volgende plaats kunnen besluiten, dat het reeds vroeger door Engelsche tooneelspelers vertoond was.

In A. BORMEESTER'S *Infidelitas ofte Ontrouwe Dienstmaeght*, (Amst. 1645) zegt Hans Kleepel, alias Graapenbraad in het begin van het 1° tooneel, sprekende over den dood van een vrouw, wier man tevergeefs „syn deur en syn venster vastslot”, opdat „haar Geest daar blyven sou.”

Straks hadje de sleeplenden van de buurt, an 't huylen en an 't heulen,
't Was of j'er Miester Gam hoorden de slacht van Pavyen speulen.

De naam van dien tooneelspeler, Miester Gam, klinkt bizonder Engelsch; geen onzer Hollandsche acteurs, voor zoover zij bekend zijn, heette zoo. Ik zou dus geneigd zijn te gelooven, dat het stuk eerst door Engelschen gespeeld was.

ROTTERDAM, 8 Februari 1884.

N A S C H R I F T.

Eenigen tijd, nadat ik het bovenstaande geschreven had, verscheen in het bekende schoone tijdschrift: *Die Graphischen Künste*, als 2e en 3e aflevering van den zesden jaargang, een studie over BROUWER van de hand van Dr. WILHELM BODE, getiteld: ADRIAEN BROUWER. *Ein Bild seines Lebens und seines Schaffens*. In deze rijk met etsen, houtsneden en heliogravuren voorziene monographie, tracht de schrijver zoo nauwkeurig mogelijk ons een beeld te geven van BROUWER'S leven en werken, ontgaan van alle anecdoten en overleveringen.

Toch is het ook hem niet mogen gelukken over alle tijdperken in BROUWER'S leven een voldoende licht te verspreiden; in het bijzonder is dit het geval met de jaren, welke aan des kunstenaars verblijf te Antwerpen voorafgingen.

Nadat Dr. Bode met een scherp kritischen blik in de verhalen van de levensbeschrijvers waarheid en fantasie heeft trachten te onderscheiden, meent hij, ook op grond van hieronder te vermelden argumenten, aan te mogen nemen, dat BROUWER werkelijk eenigen tijd in ons land heeft doorgebracht.

Hij zegt op bl. 33 en 34 zijner studie het volgende: „Dieser unwiderstehliche Drang, zur „Libertinage und zum Trunk” ist vielleicht in der Jugendzeit begründet, die

derselbe nach verschiedenen Anzeichen geradezu als Abenteurer verbracht zu haben scheint. Dasz BROUWER auf der Festung von Antwerpen als Gefangener internirt war, ist (wie uns VAN DEN BRANDEN mittheilt) ein Beweis dafür, dasz er wegen politischer Vergehen festgenommen war. Die Karte der Belagerung von Breda, welche sich in seinem sonst so dürftig ausgestatteten Atelier befand, DE BIE'S Angabe, dasz er „wanneer hy (op Zee gheweest hebbende, van den Vyandt gans berooft was” und nach Amsterdam sich rettete, sowie BULLART'S Nachricht, BROUWER'S Verhaftung sei erfolgt, weil der Künstler auf der Festung sich in „Holländischer Tracht” gezeigt hatte, endlich wenn Raepsaet die verlorenen Urkunden richtig citirt — der Umstand, dass der halferwachsene Jüngling das Vaterhaus verlassen hatte, ohne dasz man bis zum Tode des Vaters wieder etwas von ihm hörte: alle diese Umstände wirken zusammen, um die oben von mir ausgesprochene Vermuthung nahe zu legen, BROUWER habe in seiner Jugend aus Abenteuerlust zum Söldnershandwerk gegriffen. Als junger Bursch, jedes schon von dem sechzehnten Jahre, hatte er heimlich das Vaterhaus verlassen; die Belagerung von Breda machte er auf holländischer Seite mit; nach der Uebergabe, 1625, suchte er sein Heil bei den Waterguisen; und erst als er hier in einem Rencontre mit Spanischen Schiffen mit Mühe das nackte Leben gerettet hatte, ging er nach Amsterdam um wieder in der Kunst sein Heil zu suchen. Nach einigen Jahren, nachdem er annehmen durfte, dasz in der Heimat sein Vorleben vergessen wäre, kehrte er in 1631 in die Spanischen Niederlande zurück, und zwar nach alter Volksüberlieferung die der Wahrscheinlichkeit nicht entbehrt, mit einer Schauspielertruppe, der er vielleicht gar selbst damals angehörte. Irgend ein Zufall oder eine unvorsichtige Aeuszerung verrieth ihn aber den Spanischen Behörden und führte seine Internirung auf der Festung herbei, aus der ihn erst nach Monaten die Fürsprache gut Spanisch gesinnter Gönner, vielleicht von RUBENS selbst, befreite.”

In hoeverre deze onderstellingen waarheid bevatten, zal ik hier niet nader uiteenzetten. Onnoodig is het den Nederlandschen lezer te wijzen op het verkeerd opgegeven jaartal 1625 voor de belegering van Breda; het moet natuurlijk 1622 zijn. BROUWER was toen omstreeks 16 jaar oud en volgens de mededeeling van den heer RAEPSAET juist het ouderlijk huis ontvlucht. Ook op het in het geheel niet bestaan van Watergeuzen in dien tijd zal ik wel niet nader terug behoeven te komen. Mijns inziens berust deze voorstelling van Dr. Bode op minstens even losse gronden als de verhalen van HOUBRAKEN, DE BIE, BULLART, enz.

Anders is dit met Dr. Bode's bewijzen voor BROUWER'S verblijf hier te lande. Het onderschrift onder een teekening van MATTHYS VAN DEN BERG, naar een schilderij van BROUWER: *Adriaen Brauwer Harlemensis inventore*¹⁾, het, blijkens den inventaris van

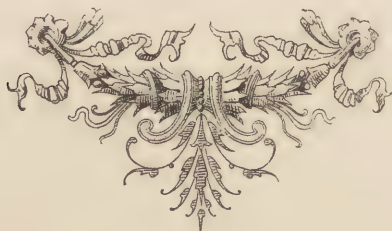
1) Op bl. 36 van deze Dr. BODE'S-studie wordt een afbeelding in houtsnede gegeven van deze teekening. Het onderschrift schijnt mij toe eerst anders geweest te zijn, onder het woord *Harlemensis* kan men duidelijk nog eenige andere letters onderscheiden. Mogelijk heeft er zelfs wel eerst *Antwerpiensis* gestaan. BROUWER'S naam is hier m.i. ook gespeld BRAUWER, en niet BROUWER, hetgeen dus evenzeer op Vlaamschen oorsprong zou wijzen.

REMBRANDT's inboedel en de verkoopcatalogi van G. HOET in vrij grooten getale aanwezig zijn, van werken van BROUWER, zoowel schilderijen als teekeningen hier te lande, de afbeelding van het Amsterdamsch wapen op den achtergrond van een ets van BROUWER, die volgens Dr. Bode „offenbar eine Jugendarbeit des Künstlers” is, de vele gravuren en etsen, welke door tijdgenooten, hier wonende, naar schilderijen van BROUWER vervaardigd werden, zijn sterke, ofschoon indirecte bewijzen voor BROUWER's verblijf in Nederland.

Dr. Bode eindigt zijn beschouwing over „BROUWER's Aufenthalt in Holland” aldus: Wenn diese Zeugnisse nun wirklich einen längeren Aufenthalt Brouwer's in Holland, wie mir scheint, nahezu zweifellos erscheinen lassen, so muss derselbe jedenfalls in die Jugendzeit des Künstlers fallen, da BROUWER, wie wir sahen, vom Ende des Jahres 1631 ab, ununterbrochen in Antwerpen nachweisbar ist. Er würde also, schon nach seinem damaligen Alter, durch diesen Aufenthalt in Holland und ins besondere nach jener Angabe VAN DEN BERGH's in Haarlem einen wesentlichen Einfluss empfangen haben müssen, wenn er nicht geradezu hier seine Lehrzeit durchmachte. Dasz dieses wirklich der Fall war, dasz BROUWER in Haarlem und zwar bei FRANS HALS in die Lehre ging, lässt sich allerdings aus jenen Zeugnissen für einen längeren Aufenthalt des jungen Künstlers in Holland nicht weiter nachweisen, wenn es auch dadurch möglich und zum Theil selbst wahrscheinlich gemacht wird; es lassen sich dafür bisher die überzeugenden Anhaltspunkte nur aus den Gemälden des Künstlers gewinnen”.

Zooals uit het bovenstaande genoegzaam blijkt, is Dr. Bode, niettegenstaande zijn langdurige en grondige studie, zoowel van de werken van BROUWER als van de oorspronkelijke bescheiden over zijn leven, niet in staat geweest met voldoende zekerheid het verblijf van ADRIAAN BROUWER hier te lande te bewijzen. Aangenaam is het mij door mijn opstel aldus een leemte te kunnen aanvullen in de levensgeschiedenis van dezen kunstenaar.

ROTTERDAM, 13 Juli 1884.

AMSTERDAMSCHЕ BOEKDRUKKERS EN BOEKVERKOOPERS

IN DE
ZESTIENDE EEUW

(tot omstreeks 1580.)

DOOR
MR. N. DE ROEVER.

(*Vervolg.*)

EN man in de geschiedenis van den boekhandel, maar meer nog in die van de hervorming bekend, is JAN SYVERSZ DIE CROPEL, of van der Schelling²⁸⁾, aldus bijgenaamd zoowel naar een lichaamsgebrek, dat hem kenbaar maakte voor iedereen, als naar zijn geboorteplaats. Hij werkte eerst te Leiden, daarna te Utrecht, alwaar hij in 1524 en andermaal in 1525 uit de stad werd gebannen wegens overtreding der placcaten op het drukken en verspreiden van verboden boeken²⁹⁾. Gedwongen zich elders neder te zetten, schijnt hij Amsterdam tot zijne woonplaats te hebben uitgekozen, zonder evenwel voorzigtiger te zijn geworden in de keus

²⁸⁾ VAN DOORNINCK, *Biblioth. van Ned. Anoniemen en Pseudoniemen* bl. 119, noemt hem JAN CORNELISZOEN alias JAN JEVERS, printer. Ik heb er meer voorbeelden van gevonden, dat een JAN, wiens vader b.v. HENDRIK heette, genoemd werd JAN WILLEMSZ, wanneer zijn grootvader van moederszijde zijn peet was. Dit zou hier ook het geval kunnen zijn. Opmerkelijk is het, dat de zoon van JAN SYVERSZ, CORNELIS genaamd was.

²⁹⁾ VAN DER MONDE. *Tijdschrift voor de Gesch. enz. van Utrecht* XII. bl. 96.

der boeken, die hij in zijn winkel te koop legde. In Amsterdam mocht men na 't advies van het Hof³⁰⁾ op dit punt al even weinig toegevend zijn als te Utrecht, en 't kon dan ook niet anders, of hij haalde zich eene duchtige berisping en eene gepaste straf van den Gerechte op den hals. Zijn vonnis is ons bewaard en luidt:

„Alzoe tmitter waarheyt bevonden is, dat JAN ZYVERTS ZOEN DIE „CROPEL, boekvercoper, boecken in zijnen huys gehad heeft ende vuytgegeven, „die bij des Keyzers placaten verboden zijn geweest, soe seggen mijne heeren „hem over voer correctie, dat hij twee maenten lanck leggen zal op sint Olofspoert „te brode ende te bier, daer op gaende voor een woensdaghe over achte daghen, „ende daer nae noch een half jaer lanck gebannen blijven in zijn huys, ende „voerts betalen in handen van den gezworen clercken deser stede XII karolus „guldens voer ende eer hij van de poort geraken zal, oft ten ewigen daghen „gebannen wesen vuyt desen stede" (publicatie van 18 Maart 1527)³¹⁾.

In zijne gevangenis kan hij nog bange uren hebben doorgebracht. Niet omdat hij het bij den stokbewaarder naar omstandigheden niet goed had, maar omdat het hem niet onbekend kon zijn gebleven, dat het Hof van Holland het vonnis tegen hem gewezen te licht achtte, en de stadsregeering had aangeschreven hem op te zenden naar den Haag, een last, waaraan echter om goede redenen door de regeering geen gevolg werd gegeven, zoodat de zaak daarbij bleef³²⁾.

Wat wonder, dat JAN SYVERSZ geen plan had wederom een andere stad ten verblijf te zoeken en verkoos zich naar het vonnis te gedragen. Hij liet op een van de laatste dagen van zijn gevangenschap de vastgestelde boete betalen. Dit blijkt uit een marginale aantekening bij bovenstaande acte.

Waar hij te dien tijde en in de eerstvolgende jaren woonde, is mij niet gebleken. Op Allerheiligen (1 Nov.) 1530 nam hij van de stad een klein huisje of winkeltje op de Oude brug in huur. Er stonden langs die brug verscheidene zulke winkeltjes, en dat, hetwelk onze boekhandelaar betrok, was gemerkt met de letter G. Hij betaalde het 's jaars met negen gulden³³⁾. In de stadsrekeningen komt hij tot 1537 als huurder van dit winkeltje voor, alwaar hij „de vier Heemskinderen" uithing. De stadsregeering ver-eerde hem, voor zoover mij bleek, eens met hare orders voor de levering van drukwerk; het was toen er in 1532 twee stads-huizen te huur moesten aangeslagen worden. Toen leverde hij voor één penning de twee „briefkens dairinne gedrukt stont dit huys is te huyr"³⁴⁾, zonder dat het blijkt of hij ze zelf had gedrukt of niet.

Als we hem voor de laatste maal in de Thesauriers-rekening ontmoeten, zal hij niet lang meer te leven hebben.

³⁰⁾ TER GOUW geschiedenis van Amsterdam IV. bl. 152.

³¹⁾ Keurboek D. bl. 118 vo.

³²⁾ TER GOUW. I.I. IV blz. 157.

³³⁾ Thes-Rekening 1532 blz. 7 en 9.

³⁴⁾ Thes-Rekening 1532 blz. 9.

Het schijnt dat hij op St. Jacob (25 Juli) van het jaar 1538 overleden is. Ik maak dit op uit de volgende acte geboekt ter weeskamer :

»JAN ZYVERTSZ, boekcooper, heeft bij Testamente gemaect
»ende besproken CORNELIS, zyn natuerlycke zoon, hondert gulden,
»die ontfangen heeft AELTGEN ZYVERTSZ, daer vooren zy den
»voorsz CORNELIS tsjairs Renten gheven zal de penning XVIII
»een, verschynende alle jaer op Sint Jacobsdach, dair off Sint Yacob
»anno XXXIX teerste jair verscheenen zal wesen, houdende op
»alle hoer goederen. Actum den IIII Novembris anno XXXVIII.
»Presentibus enz." ³⁵⁾

Zijne zuster zoowel als zijn zoon waren nog in 1549 in leven; den 22 Mei ontvin hij van zijne moei het bovenbedoelde kapitaaltje. ³⁶⁾

Dat JAN SYVERSZ te Utrecht *boekdrukker* was, blijkt uit de vonnissen waarnaar door mij verwezen werd. Hier wordt hij alleen *boekverkooper* genoemd. Alleen LE LONG vermeldt hem als drukker van twee verboden boeken omstreeks 1534. ³⁷⁾ JACOBUS KONING teekende evenwel aan, dat omstreeks 1530 zoowel CORNELIS HENRICKSZ te Delft als REYNIER HENRICKSZ te Antwerpen voor hem als drukkers werkzaam waren. Dit belet natuurlijk niet, dat hij omstreeks 1534 weder eene eigen drukkerij kon hebben, die na zijn dood met het uithangbord „de vier Heemskinderen” aan JAN JACOBZ kan zijn overgegaan.

In een m. s. ter gemeente-archieve bewaard en getiteld : „Extracten uit het sententieboek” wordt op blz. 44 vermeld, dat in Mei 1535 AECHJEN JANS, de huisvrouw van JAN SYVERTSZ, wegens naaktlooperij voor haar huis werd opgehangen. Wellicht is zij de wettige huisvrouw van onzen boekverkooper geweest.

Zoowel JACOBUS KONING als LEDEBOER noemen REYNIER HENRICKSZ „aen de oude zijdé in den Gulden Eenhoorn” als drukker te Amsterdam. Ik noem hem hier slechts in één adem met zijn werkgever, om te verwijzen naar de aankondiging, door den heer P. A. TIELE van LEDEBOER'S „proeve” gegeven ³⁸⁾, waarin wordt aangetoond, dat de man te Antwerpen en later te Yperen werkzaam was.

Is het een toeval, dat deze drukker tegelijk met CORNELIS HENRICKSZ. door onzen hervormingsgezinde JAN SYVERSZ werd aan 't werk gezet? Of moeten we gissen, dat REYNIER en CORNELIS broeders en zonen waren van HENRICK ECKERT, die zijn sympathie voor de zaak der hervorming niet beter kon te kennen geven, dan door in zijn uithangbord dat van den bekenden ongelukkigen Antwerpschen bijbeldrukker JACOB VAN LIESVELD na te volgen?

³⁵⁾ Weesboek 4 bl. 199 vo.

³⁶⁾ Aanteekening in margine aldaar.

³⁷⁾ LE LONG, Reformatie bl. 25, 26, 481.

³⁸⁾ Bibliophile Belge 1873.

Al evenzeer der nieuwe leer toegedaan als de meeste zijner gildebroeders van dien tijd was JACOB de boeckebynder. Onder het zetal, dat in 1524 te 's Hage werd gedagvaard wegens het houden van vergaderingen wordt hij genoemd.³⁹⁾ Het schijnt, dat krachtens het privilege de non evocando, de stadsregeering hem aan de rechtspraak van het Hof wist te onttrekken. Althans in 't volgende jaar was hij nog op vrije voeten, toen men hem beschuldigde van het houden van vergaderingen ten zijnen huize, waarin voor de verzamelde mannen en vrouwen het evangelie gepredikt werd. Boze tongen voegden er bij, dat de vergadering later „met paren bovengaende ende daer gespeelt had crescite et multiplicamini” en dergelijke lasterpraatjes meer. Zekere JAN JACOB SZ had er onzen boekbinder openlijk van beschuldigd, en werd nu door hem voor den gerechte geroepen. Mijne heeren van den Gerechte, die in dien tijd niet gezind waren de tweedracht onder de burgerij aan te stoken, veroordeelden hem den 26 Augustus 1525 tot boete, omdat hij het feit had moeten aanbrengen als het waar, en had moeten zwijgen als het niet waar was geweest⁴⁰⁾; een oordeel tegen een lasteraar, Salomo waardig.

Van dezen JACOB is mij verder niets bekend. LEDEBOER noemt omstreeks dezen tijd wel een JACOBUS SEVERI CLAUDUS, maar ik denk hier met den heer TIELE eer aan een drukfout, dan aan een broeder van JAN SYVER SZ.

Onder de zes voor 't Hof van Holland gedaagde personen treffen we ook WILLEM CORVER aan, in wiens huis, „de gulden Lelie”, in 1520 een te Zwolle gedrukt boek: „Curculio, Plauti Comoedia longe lepidissima, metro numerique a Palide restituta” te koop was.⁴¹⁾ Of hij in familie-betrekking stond tot den omstreeks denzelfden tijd te Zwolle geleefd hebbenden boekverkooper SIMON CORVER, durf ik niet uitmaken. Hij schijnt geen onvermogen man te zijn geweest. In 1529 was hij nog in leven, maar zijne huisvrouw NEEL EELGIS dr. kort te voren overleden. Zijne zeven kinderen, waarvan het oudste dertien en het jongste één jaar oud was, keerde hij toen voor moederlijk erfdeel te zamen 1600 gulden uit.⁴²⁾

Een nieuw zevental treedt op den voorgrond in het vierde decennium van de zestiende eeuw. Zij dragen de namen van REYER GOVERTSZ, PIETER HENRICKSZ, THYMAN PIETERSZ, JAN EWOUTSZ, BARTHOLOMEUS JACOB SZ, JAN JACOB SZ, en zekere

³⁹⁾ TER GOUW, Geschiedenis van Amst. IV bl. 139.

⁴⁰⁾ Correctien achter Keurboek D bl. 193.

⁴¹⁾ TER GOUW, l.l. en Catal. van LE LONG No. 969 (oct°).

⁴²⁾ Weesboek 3 blz. 295.

boekbinder GERRIT, door KONING opgeteekend op het jaar 1534, doch door mij niet teruggevonden.

REYER GOVERTSZ, GOERTSZ of GEURTSZ was een boekbinder, die in 't begin van 't jaar 1529 zijne vrouw GHIJSLAND AERNTSDr. verloor, en als weduwnaar met een dochtertje van anderhalf jaar achterbleef. Deze vrouw was eene zuster van comen AERNT VAN DEN BROECK, die in de oudste stads-rekeningen meermalen als leverancier van papier wordt genoemd, en ook onder het zestal voorkomt, dat, gelijk zoo aanstonds is gezegd, in 1524 wegens ketterij voor het Hof van Holland werd gedaagd. REYER's dochtertje beurde uit de moederlijke nalatenschap de voor dien tijd niet onaanzienlijke som van 100 gulden, toen zij op bijna twintigjarigen leeftijd in het huwelijk trad. REYER ontving daarvoor kwijting op den 21 Mei 1547.⁴³⁾ Hij kan dus bijna twintig jaren zijn beroep hebben uitgeoefend.

De tweede der hier genoemden bleef eene tot dusver nagenoeg onbekende grootheid. LEDEBOER maakt enkel melding van zijne admissie in den jare 1546. Reeds een geruim aantal jaren vroeger oefende hij echter zijn beroep uit, en eerst een nog grooter aantal jaren later werd hij door zijn gildebroeders ten grave gedragen. In 1532 komt in een boedel een schuldbekentenis van 12 gl. voor van PIETER HENRICKSZ, boekbinder, waarvan op 18 Januari 1533 de eerste jaarlijksche rente verschijnen zou. Een jaar te voren moet PIETER dus reeds die schuld hebben aangegaan. Wellicht ontdekten we zelfs een spoor van zijn bestaan in 1530.⁴⁴⁾ Ook in 1534 wordt hij boekbinder genoemd, als hij papier levert aan de stad. Een zestal jaren later ontmoeten we hem echter als boekverkooper.⁴⁵⁾ Het behoeft geen betoog, dat de woorden boekverkooper en boekbinder vaak promiscue gebruikt werden, omdat beide beroepen dikwijls te zamen werden uitgeoefend.

Inmiddels was PETER HENRICKSZ op den poortterrol der stad ingeschreven en we in den loop van het jaar 1538⁴⁶⁾ Hij draagt daar den toenaam van MOL, terwijl hij in 1543 en 1566 toen hij wederom papier aan de stad leverde⁴⁷⁾ PETER of PETER HENRICKSZ „in de vette Henne” wordt genoemd. „De Vette Henne” is de naam van een boekverkoopers-uthangteeken, dat van 1579 tot 1588 mede door CORNELIS JANS te Delft, en in PIETER's leeftijd door den Leuvenschen boekdrukker MERTEN VERHASSELT gebezigd werd.

Ik vestig de aandacht op dien toenaam MOL, omdat er omstreeks 1540 te Antwerpen

Weesboek 3 bl. 292 vo.

⁴⁴⁾ Zie blz. 76 hiervoor.

⁴⁵⁾ Thesauriers-rekening 1540 bl. 70.

⁴⁶⁾ Thesauriers-rekening in den hoofde poortergelden.

⁴⁷⁾ Thesauriers-rekeningen 1543 bl. 1566 bl. 118.

een drukker leefde HENRICK PETERSZ genoemd, wiens adres „in de Mol” was, en die de vader van PETER HENRICKSZ kan geweest zijn.

Onze PETER was een handelsvriend van den beroemden CHRISTOFFEL PLANTIJN, en dus zeker een boekverkooper van beteekenis.⁴⁸⁾ Daarbij was hij een welgesteld man. Dit blijkt niet alleen uit het register der taxateurs van 1557, waarin zijn aan de oostzijde van de Warmoesstraat, het vijfde benoorden de St. Jansstraat, gelegen huis op een som van 56 £ vl. geschat is,⁴⁹⁾ maar het blijkt uit de omstandigheid, dat hij den 28 Augustus 1560 van kerkmeesteren van de Oude kerk een graf kocht, gelegen in het zuiderperk in de zesde rij.⁵⁰⁾ In het grafboek vindt men het graf staan ten name van „PIETER HENRICKSZ, boeckverkoper in de vette Henne van Mol”. Moet men hieruit opmaken, dat het in Brabant (prov. Antwerpen) gelegen Mol zijn geboorteplaats was, waaraan de naam, in 't poorterboek opgeteekend, was ontleend?

Het door hem gekochte graf liet hij, gelijk in dien tijd gebruikelijk was, merken. De edelman deed het met zijn wapen, de koopman of de poorter met het merk, dat hij gewoon was te bezigen, hetzij bij wijze van handteekening of ter waarmerking van zijn eigendommen. In de grafboeken is dit merk aangeteekend:

Ik geef er hier eene afbeelding van, omdat zonder twijfel de boeken, door hem gebonden of in den handel gebracht, dit merk zullen vertoonen.

In dit graf werd zijn stoffelijk overschot den 2 Januari 1569 bijgezet, en vier jaren later, den 13 Februari 1573, werd er wederom een lijk naar de Oude kerk gedragen, dat uit „de vette Hen” gekomen was. Het was WYN RYCKEN. Was het zijne weduwe, op wier naam het huis nog tot in 1578 staan bleef? Wij moeten het antwoord hierop schuldig blijven. „De Vette Henne” was blijkbaar een huis, dat een goede reputatie genoten had. Nog in 1594 is het bekend, ofschoon geen boekhandelaar maar zekere HERMAN HESTERS het bewoonde.

In de geschiedenis der vaderlandsche boekdrukkunst neemt de familie VAN OS, uit Breda herkomstig, een eervolle plaats in. PETER VAN OS, die in 't laatste kwartaal der

⁴⁸⁾ MAX ROOSES. *Vie de Plantin* p. 409. Document 9.

⁴⁹⁾ Registers van taxateurs bl. 97 vo. in verband met het Register van de rooe penning van het jaar 1578, bl. 29.

⁵⁰⁾ Grafboek der Oude kerk.

vijftiende eeuw te Zwolle werkzaam was, — GODFRIED VAN OS, die in 1486 te Gouda drukte, — THYMAN PIETERSZ VAN OS, die van 1497 tot 1507 te Zwolle, en in 1517 en '18 te Zutphen werkten, behooren tot deze familie. Het merk van PIETER vindt men in het bekende werk van W. J. HOLTROP ⁵¹⁾ afgebeeld, ook dat van zijn zoon THYMAN, die het merk zijns vaders omgekeerd bezigde. Deze THYMAN PIETERSZ, die te Zutphen reeds zijn familienaam aflegde, schijnt, als zoovele zijner vakgenooten, een zwervend leven te hebben geleid, en in 1534 metterwoon te Amsterdam te zijn gevestigd geweest. Ook hij behoorde tot de ontrouwe zonen der kerk, die geheime sympathiën gevoelden voor de te Amsterdam, na den bekenden aanslag, zoo zeer verafschuwde secte der anabaptisten, en die het onderstonden om, in weerwil van de gestrengte verbodsbepalingen daartegen afgekondigd, briefwisseling te houden met wederdoopers buiten de stad, zonder de ontvangen brieven aan 't gerecht te vertoonen. THYMAN PIETERSZ „de boeckbynder” werd uit dien hoofde den 16 Juni 1534 tot eene bedevaart naar Keulen verwezen. ⁵²⁾ Negen jaar daarna, op den 2 Juni 1543, komt hij op de Weeskamer, om zijne toen veertienjarige, bij wijlen YMME AERNTSDr. verwekte dochter HEYLTJE, voor moeders erf te bewijzen een rente van 4½ gl. 's jaars, staande op een huis — waarschijnlijk het zijne — aan den burgwal op den zuiderhoek van de St. Jansstraat. Deze dochter, waarschijnlijk geboren uit een huwelijk van onzen „boeckbinder” op meer gevorderden leeftijd gesloten, werd de echtgenoot van den metselaar JAN CLAESZ, en ontving van haren vader het haar toekomende erfdeel tusschen 1552 en 1557 ⁵³⁾.

Neemt men in aanmerking, dat hij reeds in 1497 drukte, dan moet hij in dien tijd een zeer bejaard man zijn geweest.

Toch wijst de chronologie uit, dat deze acte alleen op hem, en niet op zijn gelijknamigen kleinzoon, betrekking kan hebben.

Dat zijn huis geen kweekplaats was voor rechtzinnigheid, spreekt uit den brandstapel, in 1552 voor zijn zoon opgericht. Dit weinige slechts is het wat wij van hem weten.

Eene gansch andere verschijning is die van JAN EWOUTSZ. Bij geen der tot dusver besproken personen treedt het kunstenaars-element meer op den voorgrond, dan bij hem; want niet alleen was hij boekdrukker, maar ook figuur- of vormsnijder; ik geloof niet, dat de bibliografen veel hebben omgezien naar, zelfs hier te lande zeldzame, voortbrengselen van zijn houtsnijkunst, en deze in verband met zijn drukwerken hebben beschouwd, om

⁵¹⁾ W. J. HOLTROP. *Monuments typographiques* pag. 85.

⁵²⁾ Correctien achter Keurboek D. blz. 230. WAGENAAR Amst. I, bl. 238.

⁵³⁾ Weesboek IV bl. 327.

de eenvoudige reden, dat de prenten, die zijn werkplaats verlieten, in de kunst-portefeuilles, onder die van de kunstenaars zijn geborgen, en het merk van den boekprenter JAN EWOUTSZ „in den vergulden Passer” slechts aan kunsthistorici bekend kon zijn.

In de Thesauriers-rekening van 1535 vinden we onder het hoofd van ontvangen poortergelden het volgende aangeteekend:

»den 2^{en} Octobris anno voors. van JAN EWOUTSZOON form snijder

»die ten zelven dagen poorter gheworden es, op rekeninge 4 sc. 2 d.

dat is de helft van het verschuldigde bedrag. Wanneer hij de andere helft betaalde, vond ik niet aangeteekend. Of men 't hem uithoofde zijner verdiensten geschonken heeft?

Wat men vermoeden kon uit deze inschrijving te weten te komen: zijn geboorteplaats leert men er helaas niet uit, en wij zouden kunnen meenen, dat hij zich in dit jaar hier ter stede had nedergezet, gaf het grafboek van de Oude kerk, in 1524 aangelegd en eenige jaren met dezelfde hand bijgehouden, niet aanleiding tot het vermoeden, dat zeker graf van vijf steenen, in het noorder-vak in de 10^e rij gelegen, reeds vóór 1535 ten zijnen name stond. Daar althans staat geschreven:

een graf van V stenen.

Dit graf comt toe JAN EWOUTSZ, in die vergulde passer, en zyne erfgenamen.

terwijl het gemerkt was:

JAN EWOUTSZ noemt zich zelve nu eens figuursnijder, dan weer vormsnijder en meermalen boekprenter. Hij sneed dus niet alleen in hout de teekeningen, die kunstenaars — gelijk b. v. CORNELIS ANTHONISZ — hem gaven,⁵⁴⁾ en waarop hij een ander monogram, een passer tusschen de letters I en E, plaatste, maar schijnt ook naar zijn eigen compositiën te hebben gewerkt.⁵⁵⁾

Hij was de uitgever van vele ordonnantien op de munt, en voorzeker ook de snijder der munt-afbeeldingen in tal van evaluatie-boekjes, waarin de juiste waarde van de vele toen gangbare muntspeciën werd opgegeven. Hij schijnt de eenige te zijn geweest, die te Amsterdam de kunst van houtsnijden beoefende, geen andere dergelijke beeldenaars, dan die uit zijne werkplaats kwamen, zijn mij uit dien tijd bekend. Op den 18 September 1546 liet hij zich tegelijk met zijn vriend CORNELIS CARELSZ admiteeren. Toen

⁵⁴⁾ PASSAVANT, le peintre graveur III blz. 32.

⁵⁵⁾ Catal. van ISAAK LE LONG No. 280 der folios, zoo althans deze *niet* door hem zijn gesneden naar teekeningen van CORNELIS ANTHONISZ, gelijk PASSAVANT, I. bl. 33 schijnt te veronderstellen.

de stad in 1549 zich gereed maakte om Prins PHILIPS, den troonopvolger, feestelijk te ontvangen, werd hij belast met het snijden en drukken van verschillende wapens zoo van den Keizer en den Prins, als van Holland en Amsterdam. Hem werd daarvoor 9 gulden uitbetaald, blijkens den volgenden post in de thesauriers-rekening.⁵⁶⁾

JAN EWOUTSZ, figuersnyder, van 150 's prinsen wapenen te printen, bet. voor 't stuck XII l., noch van 4do. kleine wapenen van den Keyser, Hollant ende Amsterdam te printen, bet. van 't stuck IX l. ende van de printen te snyden bet. 4 gl.... compt 1 £ 10 'sc.

In zijne werkplaats hebben ongetwijfeld gezellen en leerjongens onder zijne leiding en toezicht gewerkt, en tegelijkertijd hun eerste opleiding in de kunst genoten. Dat hem dit onderwijs eenige geldelijke voordeelen opleverde, is duidelijk. Waaruit die bestonden, leert ons het volgende voor Weesmeesteren van Amsterdam verleden contract, waarbij de bloedverwanten van den overleden boekverkoopster CORNELIS CARELSZ diens toen ongeveer negenjarigen zoon CHRISTOFFEL CORNELISZ bij hem, JAN EWOUTSZ, in de leer besteedden.

Ik neem dit contract hier op, omdat er uit blijkt, wie de meester was van dien, tot dusver ten onrechte, bij de duitsche kunstschool van den Boven-Rijn ingelijfden, doch te Amsterdam in 1546 of '47 gewonnen en geboren kunstenaar CHRISTOFFEL VAN SICHEM, de stamvader van een geheel kunstenaars-geslacht, van wien men tot dusverre geen oudere berichten had, dan die van zijn werkzaamheid te Basel in 1573 en wellicht in 1569⁵⁷⁾ In 't vervolg van dit opstel zal ik gelegenheid hebben meer over hem en zijne verwanten te zeggen.

Opten 5e Aprilis anno 1555 is op de Weeskamer gecomen JAN EEUWOUTSZ, figuersnyder, ende heeft angenoomen ende aennam mits desen te onderhouden in cost ende cleederen ende zynen ambacht van figuersnyden, lettersnyder ende prenten te leeren, STOFFEL, de zoone van CORNELIS KAERLSZ voorn., ende dit tot dat de voorn. STOFFEL tot zynen achtiën jaren gecomen sal wesen, 's jaers omme de somme van vyff karolus guldenen, die de voorn. STOFFEL aen een brief van 15 ca. guldenen 's jaers spreekende heeft ende hem voor zyne moeders erfve bewesen is, blyckende by 't voorgaende registre fo. 218 in de 2e syde.

Ende hier en boven zal de voorn. JAN EEUWOUTSZ noch hebben ende ontfangen, ende hy mits desen bekende uyt handen van HENRICK ELBERTSZOON, boeckvercoper, ontfangen te hebben, de somme van vyftich karolus guldenen, wel verstaende, indien de voorn. STOFFEL quame te overlyden voir zynen achtiën jaren voorn., zoo zal de voorn. JAN EEUWOUTSZ de voorn. vyftich karolus guldenen behouden sonder gehouden te wesen den erfgenamen van de voorn. STOFFEL dair off yet te restitueren, mair zullen de voorn. vyff guldenen sjaers, inden voorn. gevalle van sterven, comen ende erfven op des voorn. STOFFELS broeders ende zusters; welverstaende oft gebeurde, dat de voorn. JAN EEUWOUTSZ quame te overlyden voor ende aleer hy de voorn. STOFFEL tot zynen achtiën jaren gebracht zal hebben, zullen

⁵⁶⁾ Thesauriers-rekening 1549 blz. 112 vol.

⁵⁷⁾ PASSAVANT, le peintre graveur III bl. 71.

alsdan des voorn. JAN EEUWOUTSZ erfgenamen de voorn. STOFFEL houden tot zyn achttien jaeren voorn. ende 't voorn. ambacht in maniere voorn. te leeren ofte doen leeren, ofte by gebreecke van dien zullen gehouden wesen de voorn. vyftich karolus guldenen, by de voorn. JAN EEUWOUTSZ hier vooren ontfangen, tot proffyt van de voorn. STOFFEL alleene te restitueeren.

Omme te volcomen tgunst voorscr. is heeft de voorn. HENDRICK ELBERTSZ, boeckvercoopere, hem borge gestelt ende stelt hem borge mits desen voor den voorn. JAN EEUWOUTSZ onder verbant van allezyne goede roerende ende onroerende, tegenwoordige ende toecomende.

Ende dit all by consente van HENRICKGEN GOODSCHALCX, mit BARENT ELBERTSZ, haren man ende voocht, moije van 't voorn. kindt. Presentibus beyde de Weesmeesteren. ⁵⁸⁾

JAN EWOUTSZ woonde, zooals uit menig door hem gesneden prentwerk blijkt, aan de oude zijde in de Kerkstraat, of, gelijk wij zouden zeggen, in de Warmoesstraat tusschen de Damstraat en de Oudekerks-steeg. Uit het register van de taxateurs van den jare 1557 blijkt, dat zijn huis aan de oostzijde der straat gelegen was, terwijl wij, door vergelijking van dit register met dat van den 100^{en} penning van den jare 1578, tot de ontdekking kwamen, dat het benoorden de St. Jansstraat stond, en het negende huis was van die straat at gerekend. ⁵⁹⁾ Het schijnt een huis van middelmatige grootte en waarde te zijn geweest. In laatstgenoemd jaar werd het door HENDRICK JANSZ, een snijder, bewoond. HARMEN JANSZ, die JAN EWOUTSZ in den Vergulden Passer opvolgde, schijnt dus het uithangbord aan een ander huis in de Kerkstraat te hebben gehecht.

Het was of JAN EWOUTSZ, nadat hij het bovenstaande contract met de verwanten van CORNELIS CARELSZ had gesloten, het zich tot een heiligen plicht achtte het ondermaansche niet te verlaten, vóór hij CHRISTOFFEL CORNELISZ zijn achttiende jaar had zien bereiken. Toen ook kon hij het hoofd gerust nederleggen. In het door hem gekochte graf in de Oude kerk werd hij den 3 Mei 1564 bijgezet, en zijne weduwe, die gelijk bekend is, de zaak minstens tot in 1568 voortzette, betaalde het grafgeld ter somme van 4 gl. 7 st. ⁶⁰⁾

Of JAN kinderen naliet? Zou HARMEN JANSZ, beter als uitgever dan als graveur bekend, die gemeenlijk den toenaam MULLER voerde, zijn zoon zijn? Er is iets voor te zeggen, als men in aanmerking neemt, dat HARMEN JANSZ een broeder had, CORNELIS JANSZ, die zijn zoon wederom EWOUT noemde. In ieder geval zal een nader onderzoek dat moeten uitmaken.

Gelijk een eeuw later het Damrak de plaats was waar de groote boekverkoopers zich bij voorkeur schenen nedergezet te hebben, ⁶¹⁾ was het in de eerste helft der zestiende eeuw de toenmalige Oudezijds-kerkstraat en hare zijstraten, waar de boekhandel welvoer bij

⁵⁸⁾ Weesboek VI bl. 93 vo.

⁵⁹⁾ Het draagt thans het nummer 149.

⁶⁰⁾ Begrafenisboek der Oude kerk.

⁶¹⁾ A. WILLEMS. les Elsevier p. LXIII.

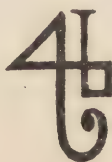
het drukke verkeer. We kennen er reeds „Engelenburg”, „de Vette Henne” en „de Vergulde Passer”, en we kunnen „de Vergulde Bybel” of eenvoudig „de Bybel” er bijvoegen.

De eigenaar van „de Bybel”, BARTHOLOMEUS JACOBSZ genaamd, wordt van zijne twee in denzelfden tijd te Amsterdam levende naamgenooten onderscheiden door de vermelding van zijn beroep: boekbinder of boekverkooper. Nog in 1530 woonde hij te Leiden ⁶²⁾ en vestigde zich weinige jaren later te Amsterdam. JACOBUS KONING teekende in zijn, hiervoren besproken, handschrift aan, dat er in 1534 een boekbinder BARTHOLOMEUS hier ter stede woonde. Is dit juist, dan kan 't niemand anders zijn dan hem. Zeker woonde hij reeds hier in 1536, toen in een acte van 12 Januari BARTHOLOMEUS, bouckcooper, vermeld werd als een der burens van den bakker GERRIT HENDRICX VAN DEVENTER ⁶³⁾ Waarschijnlijk heeft hij ook in dit jaar het burgerrecht van Amsterdam gekocht. Het thesauriers-rekeningboek van dit jaar ontbreekt, maar noch in die van vorige, noch in die van latere jaren komt zijn naam voor.

„De Bybel”, waarin hij zijn winkel had, was gelegen in de Warmoesstraat, het vierde huis benoorden de Pijlsteeg. Thans is dat huis met 193 genummerd.

Bij zijn boekhandel dreef hij handel in papier, en leverde tusschen 1541 en 1545 menigmaal papier aan de stad, soms met uitsluiting van alle anderen, soms daarentegen had hij concurrentie vol te houden tegen Antwerpsche papierhandelaars, die deze onmisbare koopwaar tot lagere prijzen schenen te kunnen aanbieden. Hij liet zich als beëdigd boekverkooper admitteeren 22 September 1546. Van zijn boekhandel heeft men geen latere berichten dan van 1547. In een acte van Januari 1548 ontmoette ik hem echter nog als executeur van den uitersten wil van Heer CLAES GYSBERTSZ, uit de familie WORMER, priester. ⁶⁴⁾

Den 18^{en} Maart van het vorige jaar (1547) had hij met zijn huisvrouw WEYN DIRCX van de kerkmeesters van de Oude kerk een graf gekocht in 't noordelijk gedeelte van de kerk, in de wandeling „de Noorderkerk” genoemd, gelegen, en op de steenen, waarmede het gedekt was, had hij zijn merk laten houwen ⁶⁵⁾. Ik laat er hier eene afbeelding van volgen:

Wanneer BARTHOLOMEUS overleden is kunnen we niet dan bij benadering bepalen. Het begraafboek van de Oude Kerk vangt aan met 1553. Na dien tijd is hij niet, derhalve moet hij vóór dien tijd begraven zijn. Het is immers niet waarschijnlijk, dat hij

⁶²⁾ LEDEBOER.

⁶³⁾ Weesboek IV bl. 44.

⁶⁴⁾ Weesboek IV bl. 191.

⁶⁵⁾ Grafboek II bl. 27.

elders dan in de Oude Kerk begraven is, waar zijne vrouw WEYN DIRCKS „in die Bijbel,” den 28 Augustus 1564 werd bijgezet.

Na BARTHOLOMEUS' dood schijnt zijne weduwe te zijn verhuisd naar een kleiner ofschoon nog een van de grootste huizen in de Pijlsteeg, wellicht een der achter aan „de Bijbel”, (in de Warmoesstraat) grenzende woningen, die nog in 't laatst der zestiende eeuw daarbij behoorden. In 1557 werd „de Bijbel” in de Pijlsteeg door WEYN DIRCKS bewoond⁶⁶⁾, terwijl JACOB⁶⁷⁾ „knecht in de Bijbel”, twee deuren verder in een klein huisje woonde. WEYN vermaakte bij haar testament 10 gl. aan 't St. Pietersgasthuis, die HENDRIK in de Bijbel aan dit gesticht op den 29 November 1564 uitkeerde.⁶⁸⁾

Uit BARTHOLOMEUS' huwelijk werd althans ééne dochter geboren, MARIE, die met dezen HENDRIK in de Bijbel, eigenlijk HENDRIK ALBERTSZ genoemd, de opvolger van zijn schoonvader, gehuwd was.

Het is niet onmogelijk, dat hij nog een zoon had: JACOB BARTHOLOMEUSZ, reeds in 1546 te Hoorn geadmitteerd, boekbinder van beroep, dien wij in 1554 als schepen der stad Hoorn genoemd vinden⁶⁹⁾.

Nadat in den zomer van 1538 JAN SYVERSZ overleden was, zien we JAN JACOB SZ, nu eens „boeckcooper” dan eens „bouckbinder” genoemd, een winkeltje betrekken aan de Oude Brug, zoo al niet hetzelfde, dan toch zeer in de nabijheid van datgene, waar JAN SYVERTSZ „de vier Heemskinderen” had uitgehangen. Hij betaalde daarvoor aan de stadskas aanvankelijk een som van 9 gl., later van 14 gl. 'sjaars, tot in 1541. Een jaar later was het aan een ander verhuurd. Uit het jaar 1541 dagteekenen de laatst bekende, bij hem uitgegeven boeken. Voegt men beide gegevens bij elkaar, dan ligt de gissing voor de hand, dat hij toen overleden is; onder de in 1546 geadmitteerde prenters en boekverkoopers wordt hij dan ook niet genoemd.

Het blijkt uit een post in de thesauriersrekening van 1541⁷⁰⁾, dat hij gehuwd was met zekere GRIET.

Bij zijn boekwinkel aan de Oude Brug schijnt hij een drukkerij te hebben gehad in de Niesel, „in dye vyer Heems-kinderen” waar hij wellicht tevens woonde. Daar werden de zeldzame boekjes gedrukt, die in hun tijd voor ieder stuurman en „scipheer” onmisbare gidsen waren op de wilde zee. De Heer ROGGE meldt ons in den Catalogus der ten vorige jare gehouden tentoonstelling van merkwaardigheden van de Universiteits-bibliotheek, dat de eerste druk van de „Regelen van het Zeerecht” volgens de bekende Amsterdamsche ordonnantie bij hem verscheen. Hij was dus blijkbaar de voorlooper dier boekhandelaars in wier winkel de zeevarende man zijn gading vindt.

⁶⁶⁾ Registers der Taxateurs bl. 116.

⁶⁷⁾ Is hij dezelfde JACOB, die in 1524 van het houden van Kettersche bijeenkomsten beschuldigd werd?

⁶⁸⁾ De Heer Mr. Dozy, teekende dit aan uit het ontvangsten-boek van dit gesticht.

⁶⁹⁾ In de regeeringslijst bij VELIUS, Cronycke van Hoorn.

⁷⁰⁾ Thesauriers-rekening 1541 bl. 28vo.

In een der door hem gedrukte en ter universiteits-bibliotheek bewaarde boeken komt zijn monogram aldus voor

Geen opvolger is mij van hem bekend.

In 1591 bestond er nog wel een huis „de vier Heemskinderen” maar vermoedelijk op het Damrak, en 't was geen boekhandelaar, die er woonde.

In een nieuw, thans het vijfde decennium van de zestiende eeuw, wordt het aantal gildebroeders wederom met een negental vermeerderd.

Ik noem de namen van JAN HENRICKSZ, PIETER THIJMAN SZ, JAN PIETERSZ, WEYER HENDRICKSZ, JAN GERRITSZ, CORNELIS KARELSZ, WILLEM en zijn broeder DIRK JACOB SZ en HENRICK ALBERTSZ.

Slechts weinig is ons van den eersten hiergenoemden boekhandelaar bekend.

In 't laatst van 't jaar 1541 werd tot burger der stad Amsterdam aangenomen JAN HENRICKSZ, bouckebinder van Dansyck gebooren ⁷¹⁾. Een gelijknamige boekhandelaar werd volgens LEDEBOER den 29 Maart 1552 te Haarlem geadmiteerd. Ik twijfel er aan of we hier aan denzelfden persoon moeten denken. Ik vermoed evenwel, dat hij dezelfde is als M^r. HANS Boecbynder, die in Juli 1543 en Februari 1544 accijns betaalde voor wijn door hem gedronken ⁷²⁾. Deze M^r. HANS, die hierdoor blijk geeft van niet tot de smalle gemeente te hebben behoord, was gehuwd met MARIE CLAESDR. aan het bekende geslacht GAEF verwant, eene vrouw, die als kinderlooze weduwe bij testamenten respectievelijk in 1556, 1562 en 1567 verleden, een rijken inboedel, waaronder vele juweelen en schilderijen worden opgenoemd, aan hare neefjes en nichtjes vermaakte, en vóór Mei 1568 in een huizinge van 't Betaniën-convent stierf.

Van PIETER THIJMAN SZ zijn ons belangrijker berichten overgeleverd.

De Amsterdamsche geschiedschrijvers maken, met verwijzing naar het Sententie-boek van de jaren 1523—1567 ⁷³⁾ gewag van een boekbinder van dien naam, vroeger kuiper-geboortig van Zutphen, die, na door GILLES VAN AKEN te zijn herdoopt, op den 6 Augustus 1552 werd verbrand ⁷⁴⁾. Herinneren we ons, dat THIJMAN PIETERSZ eenige jaren vroeger gecorrigeerd werd wegens het niet inleveren van brieven afkomstig van anabaptisten; dat

⁷¹⁾ Thesauriers-rekening op den hoofde poortergelden.

⁷²⁾ Rekening van den accijnsmeester over dat jaar.

⁷³⁾ Berustende aan de griffie van het Hof van Amsterdam, bl. 202.

⁷⁴⁾ COMMELIN's beschrijving van Amsterdam bl. 975. WAGENAAR Amsterdam I. bl. 259.

deze THIJMAN in 1517 en 1518 te Zutfen gewerkt had, dan is de veronderstelling zeker niet gewaagd dat we hier een vader en een zoon ontmoeten, door dezelfde godsdienstige dweeperij verblind, die den laatsten op den brandstapel zou brengen.

Wij kunnen dan gerust PIETERS' geboortejaar omstreeks 1517, doch zeker niet vóór 1507 stellen.

Dat PIETER gehuwd was, mogen we afleiden uit het feit, dat in lateren tijd een boekbinder met den naam THIJMAN PIETERSZ voorkomt, die van het boekdrukkers- en boekhandelaars-geslacht VAN OS alzoo de vierde bekende generatie vertegenwoordigt.

Wij hebben JAN PIETERSZ reeds ontmoet, toen hij in Mei 1546 voor Weesmeesters verklaarde, dat zijn vader PIETER JANSZ THIBAUT onvermogen gestorven was ⁷⁵⁾.

In datzelfde jaar huurde hij van de stad „de nye stede” aan 't huis St. Lucas op den Middeldam, dat kort te voren door de regeering van den schilder BAREND CLAESZ was aangekocht. Hij betaalde daarvoor 10 gl. 'sjaars ⁷⁶⁾. Volgens de opgave van Constanter in „de Navorscher” ⁷⁷⁾ was hij den 13 December 1546 te Amsterdam geadmitteerd. Zijn zaken schenen op dit drukke punt van de stad goed te gaan, want in 't volgende jaar nam hij de daarnaast gelegen stede mede voor 10 gl. 'sjaars er bij. Voortdurend komt hij, nu eens JAN, dan weder HANSKEN PIETERSZ genoemd, in de rekeningen als huurder dier twee steden of stalletjes voor, tot in den loop van het jaar 1575, toen zijn huisheeren hem tot 27 gl. hadden opgeslagen. Met November van dit jaar treedt HENDRICK „in de Vles” als nieuwe huurder op, en wij verliezen zijn spoor.

Onder de boekverkoopers, in 1546 te Amsterdam geadmitteerd, noemt LEDEBOER ook WEIJER HENDRIKSZ. Reeds twee jaren vroeger ontmoeten we hem echter in de Thesauriers-rekeningen, als huurder van een van de zes „craemen op de Plaetze aen comen Lamberts huys.” Ook hij betaalde er 'sjaars 10 gl. voor. Tusschen de „craemen” en de „steden” schijnt dus niet veel verschil te hebben bestaan. Hij wordt toen nog boekverkooper genoemd. ⁷⁸⁾ In 1547 had hij gedurende negentien weken een „craem” op den Dam vóór de vierschaar in huur voor 6 stuivers 's weeks ⁷⁹⁾, en in 1549 wordt hij als huurder genoemd mede van twee „steden” aan 't huis St. Lucas. Of hij JAN PIETERSZ daarmede concurrentie aandeed, ben ik geneigd te betwijfelen, omdat hij van toen af „Cremer” wordt genoemd, tot in 1564, na welk jaar hij niet meer voorkomt. Als we de keizerlijke placaten kennen, waaraan de boekhandel onderworpen was, dan komt het vermoeden in ons op, dat WEIJER niet dan gedwongen de boeken voor de kramerijen verwisselde, na

⁷⁵⁾ Zie hiervoor blz. 77.

⁷⁶⁾ Thesauriers-rekening 1547 bl. 27.

⁷⁷⁾ *Navorscher* XVII, bl. 77.

⁷⁸⁾ Thesauriers-rekening 1544 bl. 27.

⁷⁹⁾ Id. 1547 bl. 28vo.

door 't gerecht uit het gild te zijn gezet. Dat was de gewone straf voor 't verkoopen van verboden boeken.

JAN GERRITSZ, van der Goude (Gouda), boekbinder, werd volgens LEDEBOER in 1543 als burger te Leeuwarden aangenomen. Hij is in Friesland's hoofdstad niet lang gebleven, want op 1 November 1544 huurde hij van Thesauriers der stad Amsterdam het „winkelken aen de suydzyde van de Oude Brug naest het oirgat, geteekend metter letter L,” waarvoor hij in 't volgende jaar de bedongen 2 £ vl. betaalde.⁸⁰⁾ Of hij de stad weder spoedig verliet, kan ik niet beslissen. Zeker is het, dat hij later als huurder van dit winkeltje niet meer genoemd wordt, ofschoon de aan de Oude brug gelegen winkeltjes eerst in 1558 werden ontruimd en afgebroken.

In 1557 vind ik nog een JAN van der Goude vermeld, woonachtig in een klein huisje in 't Boerensteegje.⁸¹⁾ Of hij onze boekbinder is?

Van den zesden der hiergenoemde boekhandelaars valt meer te zeggen.

CORNELIS KARELSZ werd op 18 September 1546, te gelijk met JAN EWOUTSZ, hier ter stede geadmitteerd. Dat wil nog niet zeggen, dat dit jaar het eerste van zijn optreden in den boekhandel was. Wij zagen immers dat WEYER HENDRIKSZ reeds twee jaren te voren als boekverkooper genoemd wordt en vermeldde PIETER HENDRIKSZ „in de Vette Hen” reeds een vijftiental jaren vroeger, ofschoon beider namen ook onder die der geadmitteerden van 1546 worden opgegeven.

De admissie was het gevolg van een keizerlijk mandement van 1546, dat maatregelen bevatte tegen het uitgeven van boeken van kwade leeringen met ontduiking der censuur. Het gelastte, dat voortaan niemand zou mogen prenten, die niet was geadmitteerd en beëdigd, en geen boekverkooper boeken in zijn winkel zou te koop leggen dan zoodanige, die binnen 's lands door de beëdigde boekprenters gedrukt, of zoo ze daarbuiten geprent waren, eene approbatie hadden verworven van de Universiteit van Leuven. Ook de bestaande boekverkoopers moesten zich aan die admissie onderwerpen. In ieder geval geeft de admissie ons tot dusverre het oudste bericht omtrent CORNELIS KARELSZ.

Waar hij op dien tijd woonde of zijn winkel had, weten wij niet. Eerst in 1550 nam hij van Thesaurieren den winkel of „stede opte nieuwe brug tusschen die twee doeren van 't paelhuys” voor 16 gl. 's jaars in huur.⁸²⁾ Een paar, te Kampen bij STEVEN JOOSSEN gedrukte geneeskundige boeken lagen in 1551 daar bij hem te koop, en uit zijn adres, dat hij daarin vermeldt, komen wij te weten, dat hij zich noemde „geadmitteerd boeckverkoper der keyserlijke Majesteijt,” en dat zijn uithangbord, „het gulden Missael” vertoonde.

WAGENAAR meldt ons⁸³⁾, dat dit paalhuisje aan de oostzijde der Nieuwe Brug ge-

⁸⁰⁾ Thesauriers-rekening bl. 27.

⁸¹⁾ Registers der Taxateurs bl. 161 vo.

⁸²⁾ Thesauriers-rekening bl. 27.

⁸³⁾ WAGENAAR, Amsterdam II, bl. 29. Zie voorts over dit gebouwte *Oud-Holland*. II bl. 46. 47. 48. 51. 52.

legen was, en dit verklaart de nadere aanwijzing „op de nieuwe brug bij St. Olofspoort”, die CORNELIS van zijn winkel in de bedoelde boeken geeft. Tot in 1553 betaalde hij geregeld de huurpenningen. We zullen zoo aanstonds zien, dat hij in 't volgende jaar overleed.

In 1553, toen de stad aan 't procederen was met de geërfd en op de Lastage, was er bij de stukken een kaart noodig van de „gelegenheid en de situatie deser stede” die door Thesaurieren voor gl. 4:2 bij hem werd aangeschaft. Ik vermoed, dat dit geen andere is dan de bekende plattegrond van CORNELIS ANTHONISZ. Andere plattegronden uit dien tijd zijn immers niet bekend.

Dit zijn de weinige gegevens over zijn werkzaamheid als boekhandelaar.

Rijker zijn de gegevens, om hem te beschouwen in betrekking tot zijn gezin.

Op den 18 Februari 1551, toen hij, pas korten tijd weduwnaar zijnde, nieuwe trouwplannen koesterde, verschijnt hij voor weesmeesteren, om de drie kinderen, uit zijn huwelijk met HEYLTJE GOODSCHALCXdr.⁸⁴⁾ geboren, elk een som van 100 gl. te bewijzen voor moeders erf.⁸⁵⁾ KAREL zijn oudste zoon was toen reeds negen jaar oud; we mogen dus aannemen, dat hij in of omstreeks 1540 gehuwd was. Het schijnt, dat de gelden der minderjarigen niet ter Weeskamer werden opgebracht vóór April 1555, toen hij reeds ter ziele was, en zijne tweede vrouw zich van denzelfden plicht ten opzichte van hare twee eigene kinderen kweet, door hun beide een som van 116 gl. benevens twee vijfden van de „intecom en schulden” te bewijzen.⁸⁶⁾ Bij deze erfportie der kinderen moet nog gevoegd worden hun aandeel in de opbrengst des inboedels ten bedrage van 30 gl.

Toen zijne weduwe ANNA PAUWELS⁸⁷⁾ op den 3 April van bovengenoemd jaar 1555, aan deze artikelen van de Weeskeur voldeed, verklaarde HENRICK ELBERTSZ, boekverkooper, „goede kennis van den staet des boedels te hebben, zeggende zoe veel meer, „dat hij by GERIJT VAN ZICHEM, oom van de voorn. kinderen tottet toesien van de „voorn. kinderen versocht is geweest.” HENDRICK ELBERTSZ had echter betere rechten om „toetesien” want in November van het zelfde jaar noemde hij zich⁸⁸⁾ „voocht der voorn. „kinderen bij monde van de voorn. CORNELIS KARELSZ.” KAREL, de zoo even genoemde oudste zoon, was toen „innocent ende miserabel”, en STOFFEL, de tweede zoon, pas in de leer bij JAN EWOUTSZ, den figuursnijder, ingevolge het contract hiervoren medegedeeld.

Aangezien GERYT VAN ZICHEM de oom was van de minderjarigen, leeren we thans den familienaam van CORNELIS KARELSZ kennen. Met behulp van de gegevens uit de Weesboeken kon ik nu de volgende geslachtlijst der VAN SICHEM's in de oudste generatiën dezer kunstenaars-familie opmaken. Voor de jongere generatiën heb ik mijne aantekeningen en enkele van DE VRIES gebruikt, zoowel als degene, die Mr. DOZY mij afstond.

⁸⁴⁾ Haar broeder BAREND GOODSCHALKS, was toen 8 jaar, hare zuster HENDRICKJE, later met BAREND ELBERTSZ gehuwd, toen 23. BAREND huwde in Januari 1568 met HILLEGOND GERRITS.

⁸⁵⁾ Weesboek V bl. 218 vo. 282.

⁸⁶⁾ Weesboek VI bl. 92 vo

⁸⁷⁾ Zij was in 1562 de gade van HENRICK WARNARSZ, snijder.

⁸⁸⁾ Memorienboek op de Weeskamer I bl. 62.

GESLACHTLIJST DER VAN SICHEM'S.

(MET EENIGE BEWIJSSTUKKEN IN BIJLAGE.)

CAREL VAN SICHEM

CORNELIS CARELSZ
boekverkooper in 't gulden Missael te Amsterdam, begraven aldaar in de Oude Kerk, 30 Mei 1554. tr. omstr. 1540
HEYLTJE GOODSCHALCXDR.

GERTY VAN SICHEM
genoemd 1555 en 1576, in 't laatste jaar als Hopman.

hertr. 1551:

ANNA POWWELSDR.
op hare beurt hertr. met den snijder
HENDRICK WARNARZ.
en overleden tusschen 1562 en 1576.

CAREL VAN SICHEM
geb. omstr. 1541
innocent, verpleegd ten huize van zijn oom
BAREND ELBERTSZ
Hij had van zijn vader roogl. vooruit gekregen, in 1559 is hij dood.

CHRISTOFFEL CORNELISZ VAN SICHEM
geboren 1546 of 47, duste Amsterdam, vorm- of figuursnijder, ontvangt zijn vaderlijk erfdeel den 8 April 1578, woont te Basel wellicht 1569, zeker 1573—1582 te Straatsburg 1590 (?) te Amsterdam van 1598 tot na 1620. Hij was gehuwd met KATHELIJNA, die 7 Augustus 1620, komende uit de Wolvenstraat, in de O. K. begrav. werd.

HENDRIK VAN SICHEM
geb. omstr. 1648
overleden na zijn broeder CORNELIS, doch vóór 1559.

TRUYE VAN SICHEM
geb. in 't laatst van 1552. Zij ontvangt 18 Maart 1576 haar erfdeel en was toen gehuwd met GOVERT JANSZ; den 8 April 1578 was zij de gade van ALBERT FRANZ, metselaar.

CORNELIS VAN SICHEM
geb. in 't laatst van 1554 waarschijnlijk na zijn vaders dood. Overleden na zijn halven broeder CAREL, doch vóór 1559.

?
CORNELIS VAN SICHEM
(Men zie over hem en over KAREL het werk van Kramm.)

CHRISTOFFEL VAN SICHEM, *de Jonge*
geb. te Basel omstr. 1582, Hervormd. Overleden te Amsterdam in Juni 1658 en begrav. 2 Juli in de Nieuwe Zijds Kapel. Zijn laatste woonplaats was op den hoek van de Roskamsteeg, achter 't Weeshuis (dus Boommarkt?) in „de vergulde Roemer.” Hij was Figuursnijder en woonde bij de Monkelbaanstoren, toen hij 23 Maart 1613, geassisteerd met zijn vader, ten huwelijk aanteekende met

ANNEKEN LUNDEN
van Antwerpen, oud, als hij, 31 jaren, wonende op 't Rokin, geassisteerd met hare moeder JANNEKEN LUNDEN. (geb. SAUTYN).
Hij is den 25 September 1633 te Sloterdijk hertrouwd, als weduwnaar van ANNA GLIMME met

MARRETJE JOOSTEN
van Lochem. Zij waren toen beide woonachtig in de Wolvenstraat. Zij is overleden 1641 of '42, met achterlating van eene dochter: MARRETJE.

CATHELIJNE VAN SICHEM
geb. te Basel omstr. 1586, woonde sedert 1598 te Amsterdam op de Monkelbaensburgw. toen zij 18 Januari 1614, geassisteerd met haren vader, ten huwelijk aanteekende met BEREND LUNDEN van Antwerpen, oud als zij 28 jaren, van beroep was-bleyker.

?
KAREL VAN SICHEM

1
JANNEKEN VAN SICHEM
geboren te Amst. en gedoopt in de Oude Kerk 6 Juli 1614. Zij verkoopt met haren broeder CHRISTOFFEL, bij decreet van den Hove van Holland, een tuin met een groot woonhuis op 't Weespad buiten de St. Anthonispoort voor 1800 gl. Dit huis was door haren vader met 1515 gl. belast geweest. Zij overl. Augustus 1658, begr. den 16 Aug. in de N. Z. Kapel, weduwe zijnde van den wijnkooper WILLEM ELIAS, uit welk huwelijk een zoon, als onvermogen en innocent, in 't Lazarushuis opgenomen.

een kind begraven in de Zuiderkerk 9 Juli 1616.

2
ANNEKEN VAN SICHEM
geb. te Amsterdam in 1617 of '18 overleden tusschen 1636 en 1659.

3
CHRISTOFFEL VAN SICHEM,
geb. te Amsterdam en ged. in de Nieuwe Kerk 4 Maart 1618, (getuige HANS LUNDEN) Plaatsnijder, wonende in de Wolvenstraat, toen hij 30 Januari 1642, geassisteerd met zijn vader, ten huwelijk aanteekende met MARIA DASSONVILLE ABRAHAMSDR., van Amsterdam, 22 j., woonachtig in de Kalverstraat.

Hij overleed in October 1659, en woonde toen in de Nieuwe Leliestraat. Zijn onaanzienlijke boedel verviel aan de Desolate Boedelskamer.

4
BAREND VAN SICHEM
geb. te Amsterdam, ged. in de Nieuwe Kerk 27 October 1620, (getuige BERNART LUNDEN) overleden te Amsterdam tusschen 1636 en '43.
Deze vier kinderen ontvingen den 3 Juli 1636 moeders versterf, waarbij hun vader zijn huis in de Wolvenstr. genaamd „Sichem” verbond.

MARRETJE VAN SICHEM
geb. omstr. 1641. Haar vader bewijst haar 31 Juli 1642 moeders erf. Zij is overleden tusschen October 1659 en Mei 1661, en liet de zes nage-laten kinderen van haren half-broeder CHRISTOFFEL tot erfgenen achter.
CATHARINA VAN SICHEM
ged. Nieuwe Kerk 3 Jan. 1638, jong overl.

CHRISTOFFEL VAN SICHEM
geb. te Amsterdam en ged. in de Nieuwe Kerk 18 Mei 1642, (getuige CATHARINA VAN SICHEM.) Plaatsnijder, ondertr. te Amst. 8 Dec. 1663
LEONORA SUYTDORP,
dr. van JAN HENDRICKSZ S. kruidenier, en van MARGRIETE VAN SOMEREN. Hij was in 1683 nog te Amst., in 1693 in Oost-Indië, en 1698 dood. Zij als wed. komende van den Singel, werd op 't Leidsche kerkhof begraven 29 Juni 1698.

JOHANNES VAN SICHEM
geb. te Amsterdam. Trompetter. ondertr. 16 Mei 1693.
HANNA MACHIELS SMIT

ANNA VAN SICHEM
geb. te Amsterdam omstr. 1683
ondertr. 25 September 1650
ANDRIES BESSELING
geboren te Amsterdam, korendrager.
Zij is binnen 't jaar gestorven.

Nog vier kinderen waarvan de namen niet bekend zijn.

Toen CORNELIS KARELSZ overleden en op den 30 Mei 1554 begraven was in de Oude Kerk⁸⁹⁾, schijnt zijne weduwe den winkel-voorraad van haren echtgenoot aan DIRCK JANSZ te hebben overgedaan. Deze gaf haar voor geheele of gedeeltelijke betaling op den 27 November daaraanvolgende een schuldbekentenis van 15 carolus guldens, die op den 24 Mei 1559 werd ingewisseld tegen eene op CLAES JANSZ⁹⁰⁾. Achtereenvolgens hebben beide boekhandelaars den winkel aan de Nieuwe Brug betrokken. Zoo aanstonds komen we hierop terug.

CRISTOFFEL, de reeds genoemde zoon van CORNELIS, heeft zich ook met het boekdruken onledig gehouden. Hij had het dan ook blijkens het hierboven medegedeelde contract geleerd. Uit zijn nagelaten boedel werden in 1625 een drukpers en eenige alphabeth's verkocht.

Een van de meest bekende boekprenters uit de zestiende eeuw is wel WILLEM JACOBZ in Engelenburg. We weten, dat hij hetzelfde uithangbord gebruikte als DOEN PIETERSZ, en dit gaf aanleiding tot het vermoeden, dat hij diens onmiddellijke opvolger was. Zoo dacht onder anderen LEDEBOER, die, in aanmerking nemende, dat het laatste hem bekende boek van DOEN in 1532 werd gedrukt, er toe kwam, om den aanvang van WILLEMS werkzaamheid op het jaar 1533 te stellen, ofschoon zelfs aan den heer P. A. TIELE geen ouder drukwerk bekend is, dat zijn persen verliet, dan een, dat het jaartal 1547 draagt. Hiermede komt overeen, dat WILLEM JACOBZ op den 5 Mei 1547 geadmitteerd werd.

JACOBUS KONING ging nog verder en waagde in een aangevangen maar niet voltooide biografie der oudste Amsterdamsche boekdrukkers, welke mede door aankoop het eigendom van het Amsterdamsche gemeente-archief werd, dat hij met DOEN PIETERSZOONS dochter was gehuwd, of althans zijn winkelbediende was geweest. Nemen we echter in aanmerking, dat er tusschen het verdwijnen van den een en 't verschijnen van den ander een tijdvak van vijftien jaren ligt, dan schijnt ons deze gissing wel een weinig gewaagd toe. Evenmin is het waard de aandacht te schenken aan een andere gissing, dat onze WILLEM een zoon zou zijn geweest van zekeren burgemeester, die den toenaam van VAN BEVERWAARDE⁹¹⁾ droeg.

WILLEM JACOBZ oefende zijn beroep buitendien niet uit in 't zelfde huis, en was blijkbaar andere denkbeelden toegedaan dan DOEN PIETERSZ. Het oudere „Engelenburg” was de naam van een huis, gelegen — gelijk we straks aantoonen — in de Warmoesstraat tegenover de Papenbrugsteeg.⁹²⁾ Het Engelenburg door WILLEM JACOBZ bewoond, wel is waar gelegen in een goede maar toch minder aanzienlijke straat dan de War-

⁸⁹⁾ Het blijkt uit een post uit het begraafboek luidende (1554.) Item den 3 Juni ontfangen dat graffghelt van CORNELIS KAREL, boekverkooper, den 30 Mey begraven..... 4.7.0.

⁹⁰⁾ Weesboek V. bl. 218 vo.

⁹¹⁾ Jacob Willemsz van Beverwaarde. Raad 1485, schepen 1488, burgemeester 1492.

⁹²⁾ Het is bekend dat de Graaf van BREDERODE in dit huis logeerde, in 1567. Drie jaren later hield de Graaf van Bossu er zijn verblijf, volgens Thesauriers-rekening 1570 bl. 196 vo. Het ging er toen vroolijk toe.

moesstraat, schijnt mij toe zijn naam te hebben ontleend aan een uithangbord, waarvan we ons een voorstelling kunnen maken, als we de hooge, sterk ommuurde en rijk met torens voorziene burcht aanschouwen, waarvan de afbeelding achter verscheidene, bij hem gedrukte boeken voorkomt, met het adres „aen die Oude Syde in Sinte Annenstraet.” Het was gelegen aan de noordzijde, het eerste huis achter het hoekhuis van de Warmoesstraat. Dat dit huis geene zeer aanzienlijke woning was, blijkt uit het register der Taxateurs van den jare 1557, alwaar het op een waarde van 20 £ vl. geschat wordt ⁹³⁾, terwijl de huizen in de buurt, meerendeels geschat zijn op een waarde afwisselend tusschen 30 £ als hoogste en 10 £ als laagste cijfer. Toch was WILLEM een voornaam boekhandelaar, die handelsbetrekkingen met PLANTYN onderhield ⁹⁴⁾.

Wij kennen WILLEM JACOBSZOONS geest uit de boeken, die hij in den handel bracht en die alle een streng kerkelijk karakter droegen „vroem ende devoet” zijn als de beste. Hij stelde prijs op eene officieële sanctie van zijn handel en wandel, die hij slechts door een reis naar Antwerpen en door te voldoen aan een examen, hem door den archi-typograaf des konings af te nemen, kon deelachtig worden. Hij was een van de beide Amsterdamsche drukkers, die zich tusschen 1570 en 1576 met dit doel te Antwerpen lieten vinden ⁹⁵⁾. WILLEM kwam nooit in ernstig conflict met mijne Heeren van den Gerechte, en schijnt in den gunst van de stadsregeering te hebben gedeeld. In 1554 leverde hij ten dienste van de secretarie papier, en in Mei 1558 drukte hij op stadskosten aanplakbilletten inhoudende „deser stede ordonnantie op de pest”, waarvoor hem 5 sc. 8 penn. vl. werden uitbetaald ⁹⁶⁾.

WILLEM wordt nu eens boeckebinder, dan boeckprinter genoemd. We hadden reeds gelegenheid op te merken, dat dit geen ongewoon verschijnsel is.

Onze boekhandelaar in Engelenburg was gehuwd; de naam zijner vrouw kennen we niet, maar we kunnen hier vermelden, dat zij een zuster was van ALBERT JANSZ CORTOOR, die in November 1563 of kort te voren, met achterlating van een kind van twee jaren overleden was ⁹⁷⁾.

Mr. DOZY wees mij, in 't register der verhuring van de huizen der fugitiven ten jare 1568 gehouden op een boeckprenter DIRCK JACOBSZ wiens borg WILLEM JACOBSZ mede boeckprenter was ⁹⁸⁾. Ik gis, dat we hier twee broeders voor ons hebben, dat DIRK dezelfde is, die door LEDEBOER vermeld wordt als geadmiteerd te 's Gravenhage in 1546, en dat hij later bij zijn broeder werkzaam was.

De naam DIRK JACOBSZ brengt mij tot een conjectuur, die de stelling, dat WILLEM JACOBSZ de opvolger van DOEN PIETERSZ was, te niet kan doen.

⁹³⁾ Registers der Taxateurs bl. 124.

⁹⁴⁾ M. ROOSES, Vie de PLANTIN p. 406.

⁹⁵⁾ l. l. p. 206.

⁹⁶⁾ Thesauriers-rekening 1554 bl. 93. Id. 1558 bl. 111.

⁹⁷⁾ Weesboek VII bl. 294.

⁹⁸⁾ Aldaar bl. 6vo,

Ik teekende aan, dat er omstreeks 1515 te Amsterdam woonde JACOB DIRCKSZ OLYBLOCK in 't huis Engelenburg bij de Haarlemmersluis⁹⁹⁾. Was hij misschien de vader van DIRCK JACOB SZ en ook van WILLEM?

De laatste boekverkooper, die we in dit tijdvak bespreken antwoordt op den naam HENDRICK ALBERTSZ of ELBERTSZ.

Ik zeide reeds, dat hij de schoonzoon en opvolger was van BARTHOLOMEUS JACOB SZ in „de Bijbel.”

Hij werd 2 Mei 1547 als boekverkooper geadmitteerd waarschijnlijk kort vóór het overlijden van zijn behuwdvader. Evenals deze dreef hij handel in papier, en stak hij de boeken in een behoorlijken band, ja men kon later ook pennen, perkament en hoornen omslagen in zijn winkel krijgen. Van 1551 tot 1565 is hij geregeld de leverancier van de schrijfbehoeften aan secretarie, thesaurie en weeskamer. Dat juist HENDRICK de voorkeur boven velen genoot vindt wellicht hierin zijne verklaring, dat de secretaris JAN WOUTERSZ zijn buurman was. In laatstgenoemd jaar bond hij eenige boeken met „caperculen” en eenige jaren later deed hij al het bindwerk voor 't stadhuis. Niettemin dreef hij ook handel in boeken, zijne betrekkingen met PLANTYN bewijzen dit.

Dat HENDRIK een vriend was van CORNELIS KARELSZ, heb ik reeds gezegd. Een ander zijner vrienden — en het pleit voor zijne vrijzinnigheid — was DAVID BARENSZ, goudsmid, (zoon van den schilder BAREND CLAESZ in St. Lucas), die om de geloofsvervolgingen te ontgaan in 1568 der stad ontweek.

Onze boekverkooper verkeerde in goeden doen, anders zou hij in 1556 en 1557 geen overman zijn geweest van den Voetboogsdoelen, hij zou geen huis hebben kunnen bewonen, waarvan de huurwaarde in 1557 geschat werd op 60 £, en hij zou in 1573 zijn kinderen niet ieder een som van 600 gl. hebben kunnen bewijzen voor moederlijk erfdeel.

Deze vrouw droeg den naam van MARIE BARTHOLOMEUSdr. en had hem in verloop van tijd een aantal kinderen geschonken, waarvan sommige vroegtijdig gestorven en zeven bij haar overlijden nog in leven waren. Zij had met hem den 26 Februari 1573 een mutueel testament gemaakt voor den notaris Mr. CORNELIS VAN HAMERODE, en had het kort daarna met den dood bevestigd, althans den 18 Juni 1573 had HENDRICK zijne vijf minderjarige kinderen hun moederlijk erfdeel bewezen¹⁰⁰⁾ en daarbij zijn huis „de Bijbel” ten onderpand gesteld.

Slechts korten tijd heeft hij zijne vrouw overleefd. Den 2 December 1574 werd hij zelf in de Oude kerk begraven.

Bij de verdeling zijns boedels traden Mr. JAN THIJMANSZ en Mr. CORNELIS VAN

⁹⁹⁾ Weesboek III bl. 34 vo.

¹⁰⁰⁾ Weesboek IX bl. 321 vo.

HAMERODE als curateurs op, kochten de drie oudste kinderen DIRK, BELIA en GERBRAND (geb. in 1553) uit, en bleven onder hun beheer houden de goederen aan BEATRIX (geb. in 1555, later impotent genoemd), BARTHOLOMEUS (geb. in 1561, in 1585 Apothecar ¹⁰¹), ERCKGEN (geb. in 1559, in 1587 vrouw van PIETER PIETERSZ) en WEYNTGEN (geb. in 1567) toebedeeld ¹⁰²). Deze goederen bestonden hoofdzakelijk in vaste goederen o. a. het huis „de gulden Bijbel”, met een somerhuysgen daarachter en drie woningen wederom daarachter, uitkomende in een slopje van de Pijlsteeg; voorts een huis, genaamd „Absalon” en nog een kleiner huis in dezelfde steeg gelegen; benevens een ledig erf, hetwelk een tuin geweest was buiten de Jan-Rodenpoort.

Met den dood van HENDRIK ELBERTSZ ging de boekhandel „in den gulden Bybel” te niet, om een tiental jaren later, op een gansch andere plaats trouwens, te herrijzen.

In den tijd van den Anonymus mocht men de mannen van kunst en wetenschap niet vermeldenswaard hebben geacht, thans betreuren we het, dat hunne namen op enkele uitzonderingen na ons onbekend bleven. Er heerschte ongetwijfeld een opgewekt kunst- en wetenschappelijk leven. De bewijzen voor het eerste vinden we in de omstandigheid, dat de renaissance op dit tijdstip hier reeds een hooge vlucht had genomen. Daarvan vinden we nog genoeg verspreide proeven in de bouwwerken van dien tijd, om er over te kunnen oordeelen. Maar niet minder spreekt de nieuwe stijl uit de schoon gesneden zegels, die de Amsterdamsche schepenen gebruikten. Het is bekend, dat ook de wetenschappen toen reeds vele dienaren hadden gevonden, maar dat men hier bij elders niet achterstond, blijkt o. a. uit de aanwezigheid van een vijftal beoefenaars van de toen nieuwe wetenschap der muntkunde, die GOLTZIUS in dien tijd (1556 à 1558) te Amsterdam ontmoette. ¹⁰³)

In een halve eeuw was er in Amsterdam heel wat veranderd, en mogen we de aanwezigheid van een aantal boekwinkels als maatstaf gebruiken, voor de vermeerderde behoefte aan geestelijk voedsel, dan hebben we reden ons over het aantal nijvere poorters te verheugen, die door het drijven van een boekhandel, boekdrukkerij of boekbinderij in de sterk ontwikkelde en welvarende stad een middel van bestaan vonden.

Ongetwijfeld was dit een gevolg van de zorg, die de regeering aan het onderwijs besteedde, en die haar weinige jaren later deed besluiten, om de schoolknappen te ontheffen van de verplichting, om de votief-missen in de kerken te zingen.

¹⁰¹) Deze, in 1605 Apothecar te Alkmaar, verkocht het graf van zijn grootvader BARTHOLOMEUS JACOBZ in de Oude Kerk den 8 Maart van dat jaar.

¹⁰²) Weesboek X bl. 83 vo.

¹⁰³) Hunne namen zijn; WILHELMUS TRIEDERICUS praefectus. (WILLEM DIRKSZ BARDESIUS, Schout) HANO HERMANIUS, frisius, Dr. Med. JODOCUS SIMONSONIUS juris consultus (JOOST SIMONZ) HELISEUS MASLESORTANUS (Elias....) en PETRUS SOMERUS (PIETER SOMER). Ik kan den naam van den Pensionaris VAN HOEGAERDEN daarbij voegen.

Aan de beide parochie-kerken werden langzamerhand boekerijen verbonden, die door geestelijken en leeken werden verrijkt. Meermalen vindt men melding gemaakt van particuliere bibliotheken, toebehoord hebbende aan leden van de regeering, aan doctoren of licenciaten in de godheid, de medicijnen of de rechten, en aan geestelijke of wereldlijke priesters.

We geven hier den catalogus van een hooftzakelijk juridische bibliotheek, die geen onaardige bijdrage vormt voor de geschiedenis van de beoefening van het Recht ¹⁰⁴⁾. Het was de bibliotheek van den Amsterdamschen pensionaris MR. FLORIS VAN HOEGAERDEN, een geboren Leuvenaar, die in 1542 tot dit gewichtige ambt werd gekozen en het tot 1552 bekleedde, toen hij op Heilige Misse overleed. ¹⁰⁵⁾ Een blik op deze boekenschat bewijst duidelijk hoezeer het Kanonieke en het Romeinsche recht bij de rechtsgeleerden van dien tijd in achting stonden. Het landsrecht moest wel in verval geraken onder den invloed van zulke romanisten, die in moeilijke gevallen de schepenen zoowel als de burgemeesteren ter zijde stonden en met rechtskundige adviezen voorlichtten.

BOUCKEN IN FRANCHOYS.

Les coutumes et statuz particuliers de la pluspart des Bailliages.
Sensuit le preut chevallier Artus de Bretagne.
Recueil d'aucunes lectres et escriptures.
L'adolescence clementine aultrement.
Le livre de nouvel faisant des sept parolles.
Le prothocolle, stille et science des notaires royaulx, tabellions, greffiers.
Le grant somme rural.
Le livre d'ore de Marc Aurèle empereur et eloquent orateur.
Preparation de la mort.
Cronique et histoire faicte et composée par feu messire Philippe de Comines chevallier.

DUYTSCH E BOUCKEN.

Een profitelyck boecxken van nieuws geordonneert ende wederom gecorrygeert om te leeren Franchoysspreken gemaectt hij Jacob Huyssens, schoelm^s. t'Antwerpen.
Die cronycke van Vlaenderen int corte.
d'Instructie van den Hove van Hollandt.
Institutiones Imperiales in duytsch, oft den gerechtich oorspronck der keyserlycke rechten.
Een tractaet van crimineele saken, ende die maniere om een proces te voeren bij malcander gebonden.
De wech des levens.
Summe ruyrael gemaickt bij Jan Bottelgier.
Een tractaet van criminele saken.
Het wonderlijck leven van Esopus.
Een evangeliën boeck in duytsch, maer die eerste zijde is daer uyt.
Een schoon en geleert onderwijs hoe cristen menschen geloven ende leven zullen.

¹⁰⁴⁾ Zij ligt ter Weeskamer in de lade H.

¹⁰⁵⁾ Mr. FLORIS VAN HOEGAERDEN bekleedde behalve het pensionarisschap ook het Notaris-ambt. Hij was gehuwd met ELISABETH, 'eene dochter van Mr. MICHIEL RUSE of RUYSCH en van MARYKE ADRIAENS. FLORIS koch den 29 April 1550 een huis op de Oudezijdsburgwal naast het Agnieten-convent voor 1125 gl. en had er op de bovenkamer een „casse en coetse" gemaakt. Zijne weduwe verhuurde het aan zijn opvolger Mr. REINIER ZWIJN voor 52 gl. 's jaars. Zijn nalatenschap bedroeg 4100 gl., en hij had een rijken inboedel. Na de reductie der stad vond ik zijn zoon FLORIS als spekkeoper in de Vo elsteeg terug.

Een schoon geestelijke verclaringhe van dat waerdige heylyge sacrament.
 Vocabulare van nyeuws geordonneert bij Noel van Barlaymont.
 Die cronycke ende gesciedenis van Gelderlandt.
 Receuil oft verhael van sommige brieven van saicken gebuert tusschen de keyserlycke Majesteyt ende de Coninck van Vranckrijck.
 Affscheydt ende determinatie van 't gene de keyserl. Ma^t. ende staet des Rijck gedaen ende geslooten hebben op den Rijcksdach tot Ausburch.
 Noch twee boecken in Overlantsche taele, d'eene in groot formaat, ongebonden getituleert des Heylygen Roomschen Rijck ordnungen, en d'ander in cleyn formaet, gebonden, geintituleert versung leibs und seel.

BOUCKEN IN LATINE.

Tria volumina juris canonici viz decretales, decretum et sextus cum Clementino.
 Vocabularius Juris.
 Duo tomi artis notariati.
 Institutionum imperialium libri quatuor.
 Aureum singulareque opus Joannis de Terra Rubra.
 Summa angelica de casibus conscientie.
 Summa Azonis.
 Fallentia Socini cum regulis cum suis amplificationibus et fallentiis a toto jure delecta.
 Aymari Rivallii Allobrogis jurisconsulti eruditissimi eloquentissimique civilis historia Juris. Sive in XII tabularum leges commentarii libri quinque.
 Johannis Ferrarii Montani advocaciones in quatuor institutiones Justiniani libros.
 Viatorum Juris.
 Institutionum sive elementorum divi Justiniani sacratissimi principis quatuor.
 Caii Suetonii Tranquilli vite XII caesarum.
 Institutiones juris civilis libri quatuor.
 Excerendarum causarum civilium quotidianarum formula.
 Andree Alciati Mediolanensis.
 Flores legum.
 Institutionum sive elementorum divi Justiniani libri quatuor
 Hortulus anime
 Vocabularius perutilis utriusque juris
 Epistole et evangelia totius anni, cui primus quaternus deest
 Excellentissimi legum interpretis domini Mathei de Afflictis Neapolitani de jure protomiseos perutilis tractatus
 Harmanni Torrentini prima pars grammatices
 Omnium gentium mores, leges et ritus. Johanne Bodino auctore
 Flores ultimarum voluntatum
 Joannis Hanspergii
 Classis quinta actionum juris, Joanne Oldendorpio auctore
 In utriusque Juris libros introductorium
 Tractatus perutilis domini Mansuerii
 Processus judicarii totius compendium
 Murmellii pappi
 Dictionarius latinus et gallicus
 Lambertus de camponibus
 Cato.
 Consilia Frederici de Senis, cui prima pagina deest.
 Hortulus anime secundus.
 Consilia criminalia Bartolomei Cepolle.
 Decreta Synodi diocese leodiensis.
 Infantia grammatices
 Consilia Thome Grammatici.
 Liber Tobie.

Articuli orthodoxam religionem sacramque fidem nostram despicientes.
 Formula reformationis per Cesaream Maj.
 Corpus legum incerto auctore in compendium reductum.
 Assertio Juris Imperatoris Caroli in Geldrie ducatum.
 Tridentini consilii acta.
 Compendiaria forma procedendi extra-ordinarie in controversiis criminalibus.

Wat er van deze bibliotheek geworden is, weet ik niet. Dikwijls bepaalde een boekenminnaar, dat zijn boekerij onvervreemd zou blijven ten dienste van zijne familie of van dengene uit haar, die zich aan de studiën zou wijden. Soms luidde de beschikking, dat zij in haar geheel, of wel enkele belangrijke boeken daaruit moesten worden overgebracht naar de een of andere kerk- of klooster-bibliotheek, maar geschiedde dit niet, dan werd ze met den inboedel publiek verkocht door „den conchierge deser stede.” Dit had o. a. plaats met de boekerij van den op 18 December 1552 overleden Mr. JACOB JOOSTEN, in leven pater van St. Ursulen-Convent, welke boekerij de kapitale prijs van 145 gl. 9 st. 8 penn. opbracht, blijkens een post in de rekening van de voogden zijner minderjarige erfgenamen¹⁰⁶⁾.

Dat deze bibliotheek van geen geringe beteekenis moet zijn geweest, is meer dan een vermoeden. Wat boeken in dien tijd nieuw kostten schijnt ons fabelachtig laag, zelfs als we daarbij de hoogere waarde van 't geld in rekening brengen.

Ik geef hieronder een lijstje van boeken tusschen 1554 en 1560 aangekocht, met de prijzen daarvoor besteed. Wel is waar zijn 't boeken, die een schooljongen noodig had¹⁰⁷⁾, maar er loopen toch eenige van classici onder, die onze bibliophilen wel zullen weten thuis te brengen.

Een boek genaemt Yzocrates ad Demosthenem en liber tercius Ciceronis tesamen..	drie groet
» » » Basilii magni.....	1 stuver
» » » Laurentius Valla.....	4 »
» » » psalmi Davidis.....	5 »
» » » dialectica ¹⁰⁸⁾	3 »
» » » Catechismus.....	1 »
» » » Syntaxis lingue grece ¹⁰⁹⁾	2 »
» » » Dispauterii ¹¹⁰⁾	een stoeter
» » » leges morales.....	een halve stuver
» » » Proverbia teutonica.....	1 stuver
» » » Lingue latine.....	3 »
» » » een evangelie in griecx.....	4 »

¹⁰⁶⁾ „Noch ontfangen van den boecken vyt dat sterfhuys vercoft, als in 't lang verhaelt staet in een registre daer af „gemaect, bij diversche luyden gecoft”. In margine staat „dit register hierbij onergeleuert.” Het was echter niet meer aanwezig. Weeskamer Lade 24.

¹⁰⁷⁾ Zijn naam was CLAES MAETGE, zoon van CORNELIS JOOSTEN en neef zoowel van SYRRAND OCCO POPPIUSZ als van voornoemden Mr. JACOB JOOSTEN, pater van St. Ursulen. Deze schooljongen werd later apothecar en noemde zich toen NICOLAUS MATIUS.

¹⁰⁸⁾ Van Johannes Rinius.

¹⁰⁹⁾ Syntaxis Varennii (Grieksch).

¹¹⁰⁾ Dit was de bekende grammatica van Johannes Despauterius.

Een boeck genaemt Isocrates ad Demosthenem en liber tercius Ciceronis tesamen...	drie groot
» » » Dispauterii	4 »
» » » Virgilius Eneydos in hout gebonden	7 »
» » » Terentius.....	4 »
» » » Marcus Tullius.....	1 »
» » » Plinii Secundi	een stoeter
» » » grammaticae latine.....	4 stuver
» » » Johannis Dispauterii	4 »
» » » Grammatica Clenardi ¹¹¹⁾	4 »
» » » Johannes Rinii ¹¹²⁾	3½ »
» » » Joh. Rinii, copia verborum.....	1 »
» » » Isocrates.....	1½ »
» » » Pro Tito Annio Miloni	1 »
» » » Cato.....	2 »
Evangelii met een sequentie.....	4 »
Bueckge van de guede manieren.....	½ »
Een half boeck papier.....	een blank

De toestand is in 't midden der zestiende eeuw zoodanig veranderd bij die van een dertig, veertig jaren vroeger, dat er — de prijzen der boeken daargelaten — nog slechts een antiquarische boekhandel aan ontbreekt, om te kunnen zeggen, dat het toen was tout comme chez nous.

De handel in oude boeken schijnt echter niet van dien tijd te zijn geweest. De vele herdrukken, achtereenvolgens bij verschillende boekverkoopers uitgekomen, bewijzen, dunkt mij, en dat de oplagen in dien tijd niet groot of spoedig uitverkocht waren, en dat men meer naar nieuwe dan naar oude boeken vroeg.

De eerste oude-boeken-handelaar, die ik te Amsterdam ken, en die aan LEDEBOER natuurlijk onbekend moest blijven, leefde bijkans een halve eeuw later. Hij was een telg uit een oud-adellijk Oost-Friesch geslacht, dat een groote honderd jaar te voren zijn gelijknamige state te Sauwert had bezeten. Deze edelman GERRIT of GIJSBERT ABELSZ ONSTA, ontmoette ik als oude-boeckverkoper in „de drie oude Oost-Vriesen” op den hoek van de Langestraat in 1593 en 1618. Daar hij niet in dit tijdperk thuis behoort, noem ik zijn naam hier slechts terloops, om over tegaan tot de boekverkoopers, die tusschen 1550 en 1560 het eerst worden vermeld.

Ik noem de boekbinders HANS JONGE en ANTHONIE COURTSZ, de boekverkoopers DIRK JANSZ, ADRIAEN BARENTSZ, CLAES JANSZ VAN DEVENTER, de boekdrukker HARMEN JANSZ, voorts THYMAN PIETERSZ, DAMIAEN WILLEMSZ, PIETER PIETERSZ, JELIS JANSZ, ABRAHAM VAN DER BEECK en CORNELIS CORNELISZ, boekverkoopers of boekbinders.

Van de meesten werd mij slechts weinig bekend; een voortgezet onderzoek zal ongetwijfeld meer aan 't licht brengen.

¹¹¹⁾ De bekende grieksche Grammatica Cleonardi (Cleynaert).

¹¹²⁾ Compendium Joannis Rinii in Grammaticam Dialecticam et Rhetoricam.

De boekbinder HANS JONGE of JONGH werkte in 1550 22 dagen op de secretarie en ontving daarvoor een som van 1 £ 1 sc. vlaamsch als loon¹¹³⁾. Nog in 1557 was hij binnen de stad gevestigd. Hij woonde toen in het Verwers-steegje aan de oude zijde, in een huis, dat door de taxateurs op 6 £ vl. werd geschat¹¹⁴⁾.

ANTHONIS COURTSZ, van Oerdlorp in Friesland geboortig, mede boekbinder, was een aanhanger der zoozeer gevreesde secte der herdoopers. In handen der Justitie gekomen werd hij in 1553 veroordeeld, om met den zwaarde te worden onthalsd¹¹⁵⁾.

Na het overlijden van CORNELIS KARELSZ betrok waarschijnlijk DIRCK JANSZ „bouckvercooper” den winkel op de Nieuwe brug „tusschen die twee doeren van ’t Paelhuysken.” Ik zeg waarschijnlijk, omdat niet direct blijkt, dat hij aanstonds de huur overnam na CORNELIS’ dood. Het is mogelijk, dat de weduwe de zaak nog gedurende een half jaar aanhield. Zeker is het, dat DIRCK in November 1554 als huurder van den winkel optrad, en in den loop van ’t jaar 1556 aan de stad voor anderhalf jaar huur, eindigende tegen Mei deszelfden jaars, 24 gulden betaalde. Nog een jaar later vinden wij hem als huurder genoemd¹¹⁶⁾. Toen echter had de stad hem met de helft van de huurpenningen opgeslagen. Er schijnt omstreeks dien tijd iets met hem te zijn voorgevallen, waardoor hij zijn bevoegdheid om boekvercooper te zijn verbeurde. Wij weten, dat dit een gebruikelijke straf was voor ’t verkoopen van verboden boeken. In ’t volgend jaar wordt hij althans kramer genoemd, en als zoodanig bleef hij huurder van den winkel totdat in 1559 weder een boekvercooper, en wel CLAES JANSZ, de „stede” betrok” en als schuldenaar bij de erfgenamen van VAN SICHEM in de plaats trad van DIRCK JANSZ¹¹⁷⁾. Wat er verder van DIRK JANSZ geworden is, boezemt ons weinig belang in, nu we weten dat hij den boekhandel verliet.

Evenmin als DIRK JANSZ is zijn opvolger CLAES JANSZ, van Deventer, aan LEDEBOER als boekvercooper te Amsterdam bekend. Wel vermeldt hij een CLAES JANSZ als boekvercooper te ’s Gravenhage in 1541—44, die 22 September 1546 werd geadmiteerd, maar het blijft de vraag, of we hier aan een en denzelfden persoon hebben te denken.

113) Thesauriers-rekening.

114) Register der taxateurs, blz. 123 vo.

115) Justitieboek, f°. 208 vo aangehaald in de Oorkonden van ’t Hist. Gen. te Utrecht 1856, fo. 125.

116) Thesauriers-rekeningen/ 1556, blz. 31 en 31 vo.

117) Zie hiervoor blz. 187.

Indien dit inderdaad het geval is, dan heeft hij, wanneer is thans nog moeilijk te bepalen, zijn woonplaats naar Amsterdam overgebracht, alwaar we hem in het jaar 1557 gevestigd vinden in het Goysterssteegje als bewoner van een huis op 6 £ geschat ¹¹⁸). Twee jaren later treedt hij op als huurder van den winkel voor 't paalhuisje ¹¹⁹), waarin hij hetzelfde verwoonde als zijn voorganger. Lang is hij daar niet gebleven, want in 1561 volgt PIETER PIETERSZ hem in dien winkel op. In Maart van dat jaar trok deze er in. Daarom verliet CLAES dit levendige en drukke punt niet, maar huurde een „stal” of winkel, mede aan de oostzijde van de Nieuwe brug, dus naast of juist tegenover zijn vorige standplaats gelegen, waar hij een even hooge huur aan de stad betaalde ¹²⁰). Tot in het jaar 1570 hadden de thesaurieren eene geregelde aanzuivering dier huurpenningen te boeken, in weerwil dat hij in 1568 wegens de hervorming werd ingedaagd ¹²¹). Het schijnt, dat dit netelige geval nog al gunstig voor hem afliep.

Hoe we ons de verhouding tusschen hem en de erven van zijn voorganger CORNELIS KARELSZ hebben voortstellen, is mij niet duidelijk. Of hij 's mans opvolger was in dien zin, dat hij met den winkel ook het uithangbord overnam, zou ik niet durven beweren. Wel weten we, dat „het gulden Missael” nog in 1563 bestond, toen er een te Antwerpen gedrukte folio atlas „die nieuwe werelt, de landschappen en eylanden” te koop lag, maar wie dien winkel hield staat er niet bij vermeld. Was dan PIETER PIETERSZ bij 't betrekken van den winkel voor 't Paalhuis misschien tegelijk in 't bezit van 't uithangbord gekomen? Ook op dit punt blijven we in twijfel verkeerden, wanneer het althans waar is, wat CONSTANTER in den Navorscher XVII. bl. 77 mededeelt, dat ADRIAEN BARENTSZ als opvolger van CORNELIS KAERLSZ den 9 Januari 1560 ge-admitteerd werd.

Deze ADRIAEN BARENDTSZ geeft een nieuw bewijs voor de stelling, dat de datum van admisie niet altijd overeenkomt met den datum van vestiging als boekhandelaar. Eerst in 1560 werd hij ge-admitteerd en reeds in 1557 ontmoetten we ADRIAEN BARENTSZ „boeckvercoper” als bewoner van een op 20 £ geschat huis in de St. Olofskapelsteeg ¹²²). LEDEBOER vermeldt van dezen boekverkooper niets meer dan het jaar van zijn admisie en toch heeft hij meer dan 40 jaren zijn beroep uitgeoefend. Hieruit kan men eenigzins

¹¹⁸) Register van de Taxateurs.

¹¹⁹) Thesauriers-rekening 1559, blz. 27 vo.

¹²⁰) Thesauriers-rekening 1562, bl. 38.

¹²¹) WAGENAAR Amsterdam D. I. bl. 310. Geen andere boekverkooper, die den naam CLAES draagt, is mij in dien tijd bekend.

¹²²) Register van de Taxateurs. Dit was zeker bij de St. Olofspoort, een aanwijzing die ook CORNELIS CARELSZ van zijnen winkel gaf. Dan zal 't wel hetzelfde huis zijn geweest. Was ADRIAEN ook werkelijk CORNELIS' opvolger, dan moeten wij het er voor houden, dat de laatste en een winkel daar ter plaatse en een boekenstal voor 't paalhuis had, hetgeen zeker niet onmogelijk was.

afleiden hoeveel zestiende-eeuwsche boeken moeten zijn verloren gegaan, om een dergelijk verdwijnen in de vergetelheid te verklaren.

Onze boekverkooper verkocht in 1592 aan de stadsregeering een tuin op het Appelmans-pad ¹²³⁾. Dit pleit voor welvaart, want het was van ouds de gegoede burgerij, die in de onmiddellijke omgeving der stad haar zomertuinen bezat. Voor die welvaart is mede een bewijs het koopen van een eigen graf in de Oude kerk. Het was op den 11 Maart 1597 dat onze ADRIAEN, toen boekbinder genoemd, daartoe overging ¹²⁴⁾ en het aanstonds liet merken, hetzij met de aaneengevoegde letters A. B., hetzij met het volgende merk, of wel met beide.

Dit graf zou echter niet lang in zijn bezit blijven, want den 29 Mei daaraanvolgende verschenen BAREND en EGBERT ADRIAENSZ, zijn zoons, voor kerkmeesteren, om van wege hun vader van dit graf afstand te doen ten behoeve van de zuster van den verkooper ¹²⁵⁾.

Ofschoon we den dag van zijn overlijden niet kunnen opgeven, mogen we aannemen dat hij dien verkoop slechts enkele jaren heeft overleefd. Wij zullen later zien, dat zijn eerstgenoemde zoon in 1591 als boekverkooper in de Warmoesstraat „in 't gulden Schrijfboek” optreedt. Is dit als een variant van het uithangteeken van zijns vaders winkel te beschouwen, gesteld dat ADRIAEN „het gulden Missael” had uitgehangen, of moeten we aannemen, dat ADRIAAN omstreeks 1591 de zaken kwiteerde, en reeds vroeger onder veranderde tijdsomstandigheden het uithangteeken van CORNELIS KARELSZ „t gulden Missael” had laten varen?

De boekverkooper PIETER PIETERSZ, eigenlijk PIETER SWERTKENS geheeten, van wien we reeds zoo even melding maakten, ontmoette ik het eerst in het register der taxateurs van 1557 ¹²⁶⁾. Hij was toen bewoner van een huis op de Braeck, dat een huurwaarde van 40 gl. vertegenwoordigde. Ook hij zocht het gewoel van de Nieuwe

¹²³⁾ Stads-kwijtscheldingen.

¹²⁴⁾ Oudste grafboek der Oude Kerk, bl. 61.

¹²⁵⁾ Id.

¹²⁶⁾ Blz. 45. Of hij dezelfde persoon is als een boekbinder van dien naam, die blijkens LEDEBOER in 1555 te Leeuwarden werd geadmitteerd, betwijfel ik.

brug op, om onder de vele voorbijgangers koopers voor zijn boeken te vinden, maar daar de oostzijde reeds bezet was, koos hij een „stede” aan de westzijde op den vleugel van de brug juist tegenover het sierlijke gebouw op den hoek van Damrak en Haringpакkerij¹²⁷⁾, waarvan nog een gedeelte in wezen is gebleven, en dat in die dagen algemeen bekend was als „het hooge huis”, een benaming die het in dien tijd zeker verdiende. Die „stede” huurde hij van Thesaurieren, en liet er een „stal” of „winkel” bouwen, alwaar hij zijn voorraad nederlegde. Van 15 Februari 1556 tot in 1561 vinden we hem in de Thesauriers-rekeningen als huurder genoemd. Toen verplaatste hij zijn zetel naar de oude winkel van CORNELIS KARELSZ en CORNELIS CORNELIS REMMENZOONSZON komt in zijn plaats.

PIETER PIETERSZ had het er niet bij gelaten om behoorlijk geaprobeerde boeken aan den gaanden en komenden man te verkoopen; hij had ook verboden lectuur in voorraad gehad, wie weet zelfs, of niet PLANTYN, met wie hij in betrekking stond, ze hem had verschaft. Zoo voordeelig die nering was, zoo duur zou hij er voor boeten. In Augustus 1560 werd hem bij uitspraak van het Hof van Holland „ten eeuwigen dage zijn nering geinterdiceert” en daarenboven werd hem opgelegd gedurende drie jaren te bier en brood te zitten, een gedwongen matigheid, die hem weinig toelachte en die hij enkele dagen later voor 20 gl. afkocht¹²⁸⁾. Van dat oogenblik af wordt PIETER SWERTKENS¹²⁹⁾ „cramer” genoemd. Wel verre van door dit vonnis in ongenade te zijn gevallen bij de stadsregeering en zich de huur te zien opgezegd, bleef hij voortdurend huurder eerst van de kas voor 't Hooge huis, en sedert 1561 van den winkel voor 't Paelhuis¹³⁰⁾, totdat hij in 1572 op nieuw verhuisde naar een stads-winkel op de Damsluis aan de oostzijde van de Vischmarkt, waar we hem nog in 1583 ontmoetten¹³¹⁾.

In de „stal” voor 't Hooge huis zoowel als in die voor 't Paelhuis waren sedert 1561 geen boekhandelaars meer gevestigd.

Een gelijknamigen persoon en dus hoogstwaarschijnlijk een kleinzoon van dien THYMAN PIETERSZ, van wien we hiervoor gesproken hebben¹³²⁾, vinden we in 1557 als „boeckebinder” in de Halsteeg gevestigd, in een huis dat, evenals Engelenburg door WILLEM JACOBSZ bewoond, op een huurwaarde van 20 £ was geschat¹³³⁾. Dit huis was

¹²⁷⁾ Gelukkig is er nog geen boete gesteld op het gebruik van de oude straatnamen, als op dat van de oude maten en gewichten. De nieuwe naam voor al de verschillende gedeelten van de oude Buitenkant wil er bij geen rechtgeaard Amsterdammer in.

¹²⁸⁾ Justitieboek, aangehaald bij KONING, lijfstraffel. Rechtspleging te Amsterdam bl. 51. 57.

¹²⁹⁾ Dat PIETER PIETERSZ en PIETER SWERTKENS dezelfde persoon is, blijkt uit M. ROOSES, Vie de PLANTIN bl. 406.

¹³⁰⁾ Onze PIETER had daar zonder vergunning van Burgemeesteren een nieuwen winkel getimmerd. De stad nam dit getimmerde in 1564 voor 54 gl. van hem over. (Thesauriersrekening 1564 bl. 113.)

¹³¹⁾ Thesauriers-rekeningen.

¹³²⁾ Zie blz. 176.

¹³³⁾ Register van de Taxateurs.

gelegen aan de Noordzijde schuin tegenover de Pieter Jacobs-dwarstraat en droeg tot aan de amotie, die de Halsteeg tot een Damstraat hervormde, het nummer 85 in buurt J. De eigendomspapieren van dit huis ter afbraak door het stadsbestuur aangekocht, berusten thans ten stadhuize. Daaronder bevindt zich een stuk, dat hij met zijne handteekening bekrachtigde en waaruit we zien, dat hij in 1562 zijn eigendom vergrootte door den aankoop van een achter zijn huis gelegen ledig erf. Uit een acte van 1566¹³⁴⁾ blijkt, dat hij in dit jaar nog leefde, terwijl de eigendomsbewijzen van zijns buurmans huis het vermoeden wettigen, dat hij in 1575 nog niet was overleden. Veertien jaar later verkocht zijn dochter AELTJE THYMENS, toen weduwe van den kaaskooper JAN SYMONSZ, het ouderlijke huis en droeg het den 16 Juni 1590 voor schepenen aan den kooper op.

In den reeds aangehaalden jaargang van *de Navorscher*¹³⁵⁾ deelt CONSTANTER mede, dat DAMIAEN WILLEMSZ in 1546 als boekverkooper te Delft werd geadmitteerd. Of hij geruimen tijd te Delft zijn zaken heeft gedreven, zou een onderzoek in 't Delftsch archief moeten uitmaken. Zeker is het, dat op 23 Juli 1560 door DAMIAEN WILLEMSZ van Delft, boeckvercoper, het burgerrecht van Amsterdam werd gekocht.¹³⁶⁾ Toch was hij reeds drie jaren vroeger binnen deze stad metterwoon gevestigd. In 1557 toch, woonde hij immers aan de „vesten” tusschen de Boeren- en Betaniensteeg — wij zouden thans zeggen op de Kloveniersburgwal tegenover het Trippenhuys — in een op 14 £ geschat huis.¹³⁷⁾ Het was daar geenzins een aanzienlijke buurt, een ware uithoek van de stad, waar een deel der burgerij zich echter gaarne liet vinden, omdat weinige huizen verder Mr. WOUTER JANSZ de eenig bekende „stove” hield.

Toch scheen het onzen boekhandelaar niet voor den wind te gaan. In 1566 had hij de zaken aan kant gedaan, en was in stadsdienst getreden als loopende bode,¹³⁸⁾ een nederige post, maar uit den aard der zaak een van groot vertrouwen, waartoe slechts weinige personen konden worden aangenomen. Tot in 1569 vonden we hem in deze nieuwe betrekking genoemd. Of hij toen naar zijn meening genoeg van het reizen en trekken genoten had en een anderen werkkring zocht, of dat hij overleed kunnen we niet melden.

¹³⁴⁾ Weesboek VIII bl. 245 vo.

¹³⁵⁾ Navorscher 1867, bl. 77.

¹³⁶⁾ Thesauriers-rekening van dat jaar bl. 28vo.

¹³⁷⁾ Register der Taxateurs bl. 162.

¹³⁸⁾ Thesauriers-rekeningen in den hoofde „bodeloonen.”

Van den bij LEDEBOER niet vermelden boekverkooper JORYS VAN CAMPEN, kunnen wij tot heden niets anders mededeelen, dan dat hij in 1557 binnen deze stad woonde aan de Nieuwe zijde op de westzijde van den Achterburgwal bij Jan Thaemsz-stege (dicht bij de Korsjespoortsteeg) in een huis op 14 £ geschat ¹³⁹⁾.

Slechts weinig talrijker zijn onze berichten over JELIS JANSZ van Antwerpen, boekbinder, die op 26 Maart 1557 op den poortterrol dezer stad werd ingeschreven ¹⁴⁰⁾. Hij wordt hier uitdrukkelijk boekbinder genoemd, doch hield zich ook met den handel in boeken op. Ook hij was er niet huiverig voor om boeken, door de censuur met de zwarte kool aangeteekend, aan den man te brengen. Uit dien hoofde ontging hij zijn straf dan ook niet. Den 22 Maart 1560 werd ook hem gelijk zoovelen zijner vakgenoten verboden „zijne negotie immer te mogen exerceeren” ¹⁴¹⁾. Eenigzins zonderling klinkt een der argumenten voor die veroordeeling: „omdat hij niet geadmitteerd was.” Maar we zagen, dat slechts de minderheid der boekverkoopers zich aan deze formaliteit onderworpen had, zonder dat zij, voor zoover mij althans bleek, daarom aanstoot leden. De hoofdgrief zal dan ook wel in 't verkoopen van de verboden boeken gelegen zijn geweest.

Wat er verder van dezen Vlaming geworden is, bleef ons onbekend ¹⁴²⁾. Uit het bovenstaande blijkt alweder hoe voorzichtig men moet zijn met de bewering dat boekbinders geen boekverkoopers zijn.

Een boekbinder HARMEN wordt in 1557 genoemd als bewoner van een huis in de Pylsteeg ¹⁴³⁾. Ik kan niet aannemen, dat deze persoon de bekende kunstverkooper, boekdrukker en plaatsnijder HARMEN JANSZ MULLER zou zijn, die we zoo aanstonds zullen behandelen.

Een ander boekbinder, ABRAHAM VAN DER BEECK genoemd, kocht het burgerrecht van Amsterdam op den 16 December 1559 ¹⁴⁴⁾. In 't volgende jaar droegen Thesaurieren „ABRAHAM die bouckebinder” ¹⁴⁵⁾ op om een kaart van de Zuiderzee, welke DIRK JANSZ HOEN koster van de Nieuwe Kerk ¹⁴⁶⁾ voor de stad had gemaakt, op linnen te plakken. Meer is mij niet van hem bekend.

¹³⁹⁾ Register van de taxateurs bl. 56 vo. JAN THAEMSZ, lijndraaier, had daar zijn houttuin.

¹⁴⁰⁾ Thesauriers-rekening.

¹⁴¹⁾ Confessie- en Justitieboeken aangehaald bij KONING, lijfstr. Rechtspl. bl. 51.

¹⁴²⁾ In 1573 wordt zekere JELYS als boekverkooper binnen Zwol gemeld. (Mededeeling van den Heer VAN SOMEREN in Oud-Hollaud I bl. 226). Zou hij daar zijn geluk zijn gaan beproeven?

¹⁴³⁾ Register der Taxateurs.

¹⁴⁴⁾ Thesauriers-rekening van dat jaar bl. 27.

¹⁴⁵⁾ Thesauriersrekening 1560 bl. 108.

¹⁴⁶⁾ Zou hij onze voormalige boekverkooper DIRK JANSZ zijn? De koster leverde in 1567 nog de zegelwas aan de stad.

CORNELIS CORNELISZ is een boekhandelaar, die 29 October 1560 werd geadmitteerd. CONSTANTER, die zijn naam het eerst noemde, ¹⁴⁷⁾ voegt er bij, dat hij waarschijnlijk uit Texel afkomstig was, omdat de schout van dit eiland bij 's mans aanvraag om admissie een attest overlegde. Ik gis, dat hij dezelfde persoon is als die CORNELIS CORNELIS REMMENZOONSZON, die we in 1561 den winkel van PIETER SWERTKENS voor 't Hooge huis zagen betrekken ¹⁴⁸⁾. Hij werd toen echter „cramer” genoemd, hetgeen zou bewijzen, dat ook hem om de een of andere reden zijne „nering geinterdiceerd” was, en dit zou op zijne beurt verklaren, waarom er zoo weinig van hem gevonden is.

Een aantal boekverkoopers, die we hier bespraken, leveren er het bewijs voor, dat in het tijdvak door TER GOUW zoo kenschetsend de Spaansche nacht genoemd, de censuur zwaar op den boekhandel drukte, deze belangrijke tak van handel en industrie, deze krachtige hefboom van ontwikkeling en wetenschap deed kwijnen, en ten slotte het grootste struikelblok moest worden voor de oprichting van boekwinkels en de nederzetting van vreemde boekhandelaars, die vroeger meermalen onder de hoede van een gematigde en verdraagzame regeering binnen de veste bescherming en steun hadden gezocht en gevonden.

In stede van vooruitgang ontdekken we, zoo al geen achteruitgang dan toch stilstand op dit gebied ¹⁴⁹⁾ en toch was Amsterdam door zijn uitgebreiden handel en zijn scheepvaart, die welvaart en weelde verspreidden, een der plaatsen geweest aangewezen als het ware, om reeds nu te zijn, wat het in latere jaren voor den boekhandel zou worden

Het verwondert ons daarom niet, dat we in de twee volgende decennien geen nieuwe boekverkoopers op den poortterrol zien ingeschreven, en dat we ons bij de vermelding van boekverkoopers tusschen de jaren 1560 en 1580 tot zeer weinige moeten bepalen. Ik wil nu niet beweren, dat er niet nog enkele andere dan degene, die ik hier noem bestaan hebben ¹⁵⁰⁾, maar wel, dat zij althans voor 't meerendeel niet zelven uitgaven maar van anderen de boeken in commissie kregen en te koop legden in den winkel. Op die wijs konden zij wellicht volstaan, met in plaats van zich te laten inschrijven als boekverkoopers, het lidmaatschap van 't kramersgilde te koopen. Ik moet het er voor houden, dat daardoor de volgende boekhandelaars, die met PLANTYN in betrekking stonden, aan mijn aandacht zijn ontsnapt. GERBRAND ALBERTSZ, HENDRICK BARENTSZ, wellicht een broeder van

¹⁴⁷⁾ Navorscher 1867 blz. 77.

¹⁴⁸⁾ Zie hiervoor blz. 198.

¹⁴⁹⁾ Als een bewijs voor dien stilstand kan ik b. v. aanvoeren, dat er in 1560 nog geen muziekdrukkerij hier ter stede bestond en de gezangboeken voor de choorkinderen, die tot dusver geschreven werden, toen voor 't eerst door burgemeesteren werden aanbesteed bij den te Leuven gevestigden muziekdrukker PIETER VAN DEN PHALIESE, over wien men veel wetenswaardigs lezen kan in ALPH. GOOVAERTS' schoone monographie „Histoire et bibliographie de la Typographie musicale”. Voor 800 stuks cantualen, die hij leverde, kreeg hij gl. 16:13:4: uitbetaald. (Thesauriers-rekening van 1560).

¹⁵⁰⁾ U het tijdvak 1550—1560 mis ik b. v. gegevens over de boekverkoopers CLAES PIETERSZ en MATTHEUS JACOBSZ.

ADRIAEN BARENTSZ waarvan ik gesproken heb, ¹⁵¹⁾ GERBRAND HENDRIKSZ, HENDRIK, PIETERSZ, wellicht een zoon van PIETER HENRICKSZ in „de Vette Hen”, hiervoor vermeld, en HENDRIK SYLVIVS. ¹⁵²⁾

Wij hebben thans in het tijdsverloop tusschen 1560 en de reductie der stad ¹⁵³⁾ slechts twee namen te noemen, de eene van een onbekende, de andere van een tot dusverre slechts weinig meer bekende grootheid.

DAVID GERRITSZ was een boekverkooper, die uit zijn huwelijk met LYSBETH, de dochter van den binnenlandsvaarder JAN AERTSZOON, een zoon JAN zag geboren worden, die op den 30 Maart 1565 den leeftijd van 1 $\frac{3}{4}$ jaar had bereikt. DAVID had zijn vrouw verloren en dacht waarschijnlijk aan hertrouwen. Daarom verscheen hij op bovengenoemden datum voor weesmeesteren, waar hij vernam, dat de verwanten van zijn overleden vrouw hem toestonden, om in den gemeenen boedel te blijven zitten op voorwaarde dat hij zijn kind behoorlijk zou onderhouden en opvoeden. Er schijnt dus niet veel te deelen te zijn geweest.

Meer valt er op 't oogenblik niet van hem te vermelden.

Belangrijker persoonlijkheid is de kunstenaar, waarmede wij dit gedeelte van ons opstel sluiten ¹⁵³⁾.

Van HARMEN JANSZ MULLER, kunstverkooper, boekdrukker en figuursnijder is zoo weinig bekend, dat een der gevierdste boekhandelaren van onzen tijd nog kon vragen, of we hier een en dezelfde persoon voor ons hebben als de kunstenaar, die 't beroemde portret van Prins MAURITS graveerde. ¹⁵⁴⁾ Deze kunstenaar heette evenwel niet HARMEN JANSZ, maar JAN HARMENSZ MULLER ¹⁵⁵⁾ en was een omstreeks 1570 geboren zoon van den hier behandelenden boekverkooper.

Wij weten, dat HARMEN JANSZ de opvolger was van JAN EWOUTSZ in „de vergulde Passer,” wiens weduwe de zaak tot 1568 voortzette. LEDEBOER, die hier niet door duidelijkheid uitmunt, vermeldt HARMEN niet vóór 1570, ofschoon hij zelf uit de Thesauriers-rekening van 1569 ¹⁵⁶⁾ had kunnen bewijzen, dat hij in dat jaar reeds eigen zaken dreef. Hij leverde toen twee gestoffeerde (gekleurde) en twee witte kaarten van de stad aan Burgemeesteren die er hem 1 £ 13 sc. 4 gr. voor betaalden. Hij wordt daarbij uitdruk-

¹⁵¹⁾ Tenzij hij in een later tijdvak thuis behoort, en degene is, die bij LEDEBOER het eerst in 1605 wordt genoemd.

¹⁵²⁾ M. ROOSES, *Vie de PLANTIN* p. 409. Het is te betreuren, dat de schrijver van dit vorstelijk uitgevoerde werk de jaartallen niet opgaf, waarin deze boekverkoopers met den held van zijn boek in aanraking kwamen.

¹⁵³⁾ Ik heb mij voorgenomen de boekdrukkers en boekverkoopers uit het tijdvak sedert de reductie der stad tot 1600 later te behandelen.

¹⁵⁴⁾ Vgl. LEDEBOER, *Alphab. Lijst in voce H. Jz. MULLER* bl. 121.

¹⁵⁵⁾ Zijn werk vindt men o. a. beschreven bij BARTSCH, *le peintre graveur*.

¹⁵⁶⁾ Aangehaald in de *Oude Tijd* 1873 bl. 159.

kelijk „bouckeprenter” genoemd. Van zijn werkzaamheid als graveur hebben wij echter reeds vroegere bewijzen. DE VRIES toonde mij eens op het Amsterdamsche prentenkabinet een gravure van zijn hand naar M. VAN HEEMSKERK, welke het jaartal 1565 droeg, en vertelde mij, dat hij reeds in 1564 voor HANS LIEFRINK te Antwerpen werkte naar JACOB FLORIS. Moeten wij nu aannemen, dat hij zich van Antwerpen hier ter stede heeft gevestigd? Ik ben geneigd hierop een ontkennend antwoord te geven, omdat in de lijsten dergenen, die tusschen 1560 en 1569 het burgerrecht dezer stad kochten, zijn naam niet wordt gevonden. Het was nog in den tijd van het strenge toezicht der stadsregeering op den boekhandel, zoodat wij nauwelijks kunnen aannemen, dat hij zich als vreemdeling hier had durven nederzetten zonder vooraf het poorterschap te hebben verkregen. Maar dan moet hij ook een poorterszoon zijn geweest, en dan verwijs ik voor het onderzoek naar het vaderschap naar bladzijde 179 hiervoor, waar ik de gissing waagde, dat hij een zoon van JAN EWOUTSZ zou zijn geweest. Daarom kan hij wel eenige jaren te Antwerpen gewoond en gewerkt hebben en er de betrekkingen hebben aangeknoopt met den toen reeds vermaarden PLANTYN, met wien hij nog in latere jaren zaken dreef en door wien hij zich tusschen 1570 en 1576 liet examineeren, om een brevet van bevoegdheid tot het uitoefenen van de boekdrukkerij te verkrijgen. ¹⁵⁷⁾

HARMEN had een broeder CORNELIS, van wien wij niets anders weten, dan dat hij in 1564 een zoon zag geboren worden, dien hij den naam EWOUT gaf, ¹⁵⁸⁾ en dat hij vermoedelijk in 1588 overleden was. Onder de overigens onbekende graveurs, die tusschen 1564 en 1570 voor PLANTYN werkten vonden wij een CORNELIS MULLER opgenoemd. ¹⁵⁹⁾ Het is niet onwaarschijnlijk, dat wij hier dezelfde persoon voor ons hebben. Beide broeders hebben dan tegelijkertijd te Antwerpen gewerkt.

Op 't einde van zijn leven was NYESGEN ARIAENS HARMEN's levensgezellin. Ik gis dat zij zijne tweede en de zuster van zijne eerste vrouw was. Tusschen 1565 en 1570 werden alleen in de Oude Kerk — van de Nieuwe zijn de trouwboeken uit dien tijd niet gespaard — zes gelijknamige bruidegoms in den echten staat bevestigd, zonder dat het mij gegeven was in een hunner met zekerheid onzen boekdrukker te herkennen. Ik geloof echter dat HARMEN JANSZ, die zijn bruid MEYNSGEN ARIAENS in October 1567 naar het altaar voerde, en daarbij werd vergezelschap door CLAES PIETERSZ — wellicht de boekverkooper van dien naam, van wien ik op de Universiteits-bibliotheek een boekje juist uit dit jaar zag, maar van wien ik overigens geen nadere berichten kan geven — onze man is. Zeker weten wij, dat hij in 1570 gehuwd was. Op den 5 Mei van dat jaar bracht immers HARMEN JANSZ, „in den Gulden Passer, een kind onder den arm” naar de groeve in de Oude Kerk, en in zeven jaar tijds had hij dien treurigen plicht nog

¹⁵⁷⁾ MAX ROOSES, *vie de PLANTIN* p. 206.

¹⁵⁸⁾ EWOUT CORNELISZ werd boekdrukker te Amsterdam. Ik kom later op hem terug. De familie-betrekking blijkt uit zijn ondertrouw-acte.

¹⁵⁹⁾ M. ROOSES, *l.l.* p. 170, 279.

driemaal te vervullen. Hij moet een talrijk kroost hebben gehad, waarvan in 1617 behalve JAN, de graveur, nog een zoon ¹⁶⁰⁾ en drie dochters in leven waren.

Wij mogen het er voor houden, dat HARMEN aanvankelijk in het huis van zijn voorganger woonde. Tegen Mei van 't jaar '78 verhuisde hij evenwel en betrok een aan de stad toebehoorend huis aan „de Zuytzyde in de Olofspoort,” dat hij voor drie jaren tijds tegen een huurprijs van 52 gl. 'sjaars van thesaurieren aanvaardde. ¹⁶¹⁾ Maar voor het debiet scheen hem dit niet voldoende, zoodat hij tegelijkertijd voor de som van 18 gl. 'sjaars een „craem” huurde aan 't oosteinde van de Nieuwe Brug gelegen — dus dicht bij zijne woning — die gedurende een paar jaren had ledig gestaan. ¹⁶²⁾ Toen de drie jaren om waren huurde hij huis en kraam niet verder in en schijnt de Warmoesstraat weer te hebben opgezocht.

HARMEN JANSZ drukte in 1597 voor de stad „verscheyden billetten aengaende tappers, wachtgeld en voor den schout” waarvoor hij 22 gl. 4 st. in rekening bracht. ¹⁶³⁾ Maar behalve zijn boekdrukkerij dreef hij een kunsthandel en gaf hij bijna al de eerste drukken van de prachtige gravures van zijn zoon in 't licht. Op enkelen staat het jaar der uitgave vermeld, en het jongste jaar, dat ik alzoo aantekende, is 1604. LEDEBOER kende boeken van hem, die nog in 1615 van de pers kwamen. Hij heeft echter nog later gewerkt dan 1615, want eerst den 17 October 1617 werd hij uit „de Passer in de Warmoesstraet” naar de Oude Kerk gedragen, waarheen zijne vrouw hem twaalf dagen later volgde. Het was niet vóór December 1617, dat zijn kinderen een graf in de Oude Kerk kochten en het met het volgende merk, hoogstwaarschijnlijk dat van hun vader, lieten teekenen. ¹⁶⁴⁾

¹⁶⁰⁾ Deze zoon omstreeks 1583 geboren, ondertrouwde 26 April 1609 blijkens de volgende acte opgeteekend door Mr A. D. DE VRIES AZ.

Mr. ADRIAEN MULLER, der beyde rechten Licentiaet, oud 26 jaren, wonende tot Emmerick, geass. met HERMAN JANSZ MULLER zijn vader, hem opleggende de geboden te Emmerick mede te laten doen, ter eenre, ende CUNIRA VAN DE GRAEF, van Emmerick, wed^e van JAN TEN BROEKHOFF, verklaerende 2 iaeren wed^e geweest te hebben, wonende te Emmerick ten andere zijde.

¹⁶¹⁾ Thesauriersrekening 1578 bl. 69.

¹⁶²⁾ id. bl. 69 vo.

¹⁶³⁾ id. 1597. Extra-ordinaris uitgaven.

¹⁶⁴⁾ Oudste grafboek Oude Kerk bl. 17.

Ik stel mij niet voor, dat hetgeen in de vorige bladzijden is opgeteekend niet voor aanvulling en verbetering zou vatbaar zijn. De grondslag waarop mijn arbeid rust is, gelijk ik in den beginne aantoonde, min of meer eenzijdig. Ter wille van het onderwerp zal het mij aangenaam zijn indien dit weldra van elders blijkt. Reeds nu echter laat zich de noodzakelijkheid gevoelen, om op nieuw den arbeid van DR. LEDEBOER aantevatten. Voor zijn „proeve” mag men hem dankbaar zijn, maar dat neemt niet weg, dat men al spoedig tot de erkenning komt, dat zijn stof hem te machtig is geweest. Had DR. LEDEBOER zijn grootsche denkbeeld van een algemeen werk over de Nederlandsche boekdrukkers en boekverkoopers eerst uitgevoerd wanneer de locale lijsten waren afgesloten, dan zou zijn omvangrijke arbeid vrij wat hooger waarde hebben gehad dan thans. Het is aan LEDEBOER'S verzuimen van den regel, dat men eerst van het bizondere tot het algemeene kan opklimmen, te wijten, dat zijn arbeid niet dan met zeker wantrouwen omtrent zijne gegevens kan worden geraadpleegd, en den beoefenaar der geschiedenis der typografie, hetzij dan algemeen of lokaal, niet die diensten bewijst, die hij er van verwacht.

AMST. Juni 1884.

BIJLAGEN

EN

BEWIJSSTUKKEN VOOR DE GESLACHTLIJST DER VAN SICHEM'S.

Wapen: Gepaald van acht stukken, met een schildhoofd waarin een uitkomende leeuw.
Helmteeken: Een korf waarop de leeuw van 't schild.

23 Maert 1613.

- A. Compareerden: CHRISTOFFER VAN SICHEM de Jonge, van Bazel, figuursnijder oud 31 jaren, wonende bij Monkelbaenstoorn, geassisteert met CHRISTOFFER VAN ZICHEM, zijn vader, ten eenre, ende ANNEKEN LUNDEN, van Antwerpen, oud 31 jaren, wonende opt Rokkin, geassisteert met JANNEKEN LUNDEN hare moeder en DANIEL SAUTYN hare oom, ter andere zijde. Kerkelijke huwelijks-proclamatien.

18 Januari 1614.

- B. Compareerden: BERENT LUNDEN, van Antwerpen, was-bleyker oudt 28 jaeren, wonende (24 annis) in de Hooghstraet, geassisteert met JANNEKEN SAUTYNS, zijne moeder, ende CATHARYNE VAN SICHEM, van Basel, out 28 jaeren, wonende (15 annis) op Monkelbaensburghwal, geass. met CHRISTOFFEL VAN SICHEM haer vader. Kerkel. huw.-procl.
 (Aant. van Mr. A. D. de Vries Az.)

- C. 14 Januari 1625 *ten verzoeken van* CHRISTOFFEL VAN SICHEM de Jonge, in de Wolvenstraat, verkocht de navolgende goederen:

Inboedel en kleederen enz. samen f200:2 waarbij:	5 overvloedige rijkdom	- 15
9 schilderijen waarvan v. SicheM 3 kocht o. a.	7 tien geboden	1.6
2 wapens en bortgens	- 18.-	3 printborden en 2 schilderijen.
1 schilderij van 3 personen	2.11.	1 schoolmeesters-bord
1 deel printen	2.4	83 schuyers met goudleer
1 luyt	2.4.	104 schuyerhouten
18 kleine printbordjes	1. -	1 koperen trompet
14 do. zijnde een passie	- 19.	1 deel printen
12 printbordjes	1.6	

15—17 Januari 1625, zijn verkocht de navolgende goederen *achtergelaten* bij CHRISTOFFEL VA SICHEM den ouden, in de Wolvenstraat.

Kunstboeken gekocht door Jacob Olijkan, Alex. v. d. Hoeven, Nic. de Mareez, Jacob de Grebber, Boudew. Hendriksz goudsmid, David ter Haer, enz.
 1 deel prenten van de zeilwagen 1.6. Nicolaas de Mareez.
 1 print van de bruiloft van Cana van Goltzius 7 stuks ieder 15 à 11 st.
 2 printgens van Goltzius, 5 koopen.
 1 doodshooffgen van hout 1.2. Jacob de Grebber.
 1 Trony met de pen gedaan 10 st.
 Eenige kunstboekjes.
 1 schilderij van een vrouwtjen - 10. Hans Lethoor.
 1 Oostindisch boek.
 4 stuks schaal met goudgewicht.
 Eenige paren teekeningetjens in lijstjes ieder 24 à 17 st.
 1 verguld boek met kunst.
 5 Assegayen.
 Eenige schuyers met goudleer.
 Schilderij van Loth.
 Schilderij van de gulde regen.
 1 yvoren kopgen 3:6.
 1 tronie met de pen gedaen.
 4 doosgens met wasse beeltgens 10 à 7 st.
 Een aantal teekeningetjes.
 Een luyt.
 Een leeren schoucleet met een dootshoof.
 Boeken en kaarten.
 3 stucken papier gelt.
 Stukken cornalyn en andere steentjes.
 Een doosgen met lapis lazarus (sic.)
 Een lepel van jaspis.
 Paerlen.
 1 zilveren klater met een kettingh.
 1 verguld kelckgen.
 1 groote zilveren penning.
 1 zilver beeckertjen.
 1 zilveren penning van de oude prins met zijn vrouw

3:4.
 Eenige penningen.
 1 vrouwtje van was gemaect.
 1 neut in yvoor gemaect om te drincken 3:6.
 1 dito. 2:14.
 1 berchwerckjen met schulpgens en vogeltjens 4:12.
 1 berchgen met 2 haantjens en vogeltjens 2:12
 1 ebben laatgen met gevogelt en bloemen derop 6:12.
 1 uytgesneen vergult stoeltgen.
 1 zwaard van een zwaart-vis 2:
 1 groen kints hoetgen met goude geborduurde bant.
 1 bant met peerlen geborduyrt.
 1 gedrayde inctcoocker.
 1 schilderijtgen met een gedruete lijst.
 Een Druckers pars 39:5 Pieter Jacobsz Paets.
 Een A. B. C. capitale letteren 2:10 Pieter Jacobs Paets.
 1 utsupra grooter 2:11 Pieter Jacobsz Paets.
 6 platen 2:1 Jan Lambertsz.
 1 houten plaet van de 10 geboden 3:8 Lenaert Pietersz Goutappel
 26 houten platen 5:10 Siche.
 4 dito 3:7 P. J. Paets.
 1 hoop houten letters 5:15 Jan Lambertsz.
 1 hoop dito :15 Siche.
 Een aantal doosjes met hoorntjes.
 Oost Indische lepels.
 1 Oost Indi:ch stoeltgen.
 13 Indiaense pypen.
 1 Indische booch met pijlen.
 2 Sweertgens.
 1 lavoir.

Summa totalis gl: 366:11.

Erf huysen van de Weeskamer
 1624/25.

10 September 1633.

D. Compareerden: CHRISTOFFEL VAN SICHEM, plaatsnijder, wed^r van ANNA GLIMME, woonende in de Wolffstraet en MARRITIE JOOSTEN, van Lochem, wonende als voor, geen ouders hebbende.

In margine staet: Hij de weescamer te kennen. Zij haar moeders consent inne te brengen voort 3° gebod.

De weeskamer is voldaan volgens de notelen van 13 Sept. 1633.

Des moeders consent is goet ingebracht geteeckent Georgius Clophouwer predikant tot Lochem.

Dese personen zijn getrouwt op den 25 September 1633 tot Sloterdijk door Matthias Meursius pred^r aldaer. Kerkel. huw.-procl.

30 Januari 1642.

- E. Compareerden: CHRISTOFFEL VAN SICHEM, van A(msterdam), plaetsnijder, out 24 jaar geass. met zijn vader CHRISTOFFEL VAN SICHEM de oude, wonende in de Wolvestraet en MARIA DASSONVILLE, van A. out 22 jaer, geassisteert met ABRAHAM D'ASSONVILLE haer vader en MARIA TELHEM (?) haer moeder in de Calverstraet.

Kerkel. huwel.-procl.

1659.

- F. Dootschulden van den ouden SICHEM (ob: 1658)

Dootschult..... 43: 3: —
 Wijn op de begrafenis..... 63: 4: —
 Kaes..... 2: 18: —
 Voor de kist..... 10: —: —
 De knecht van Sint Lucas-gild..... 3: 15: —
 Onkosten met d'overluyden van do. 17: 7: —

voorkomende in den inventaris van wijlen JANNETJE VAN SICHEM, wed. ELIAS, wijntapster, 29 October 1659. Acte in 't protocol van den Not. J. Q. Spithoff te Amsterdam.

8 December 1663.

- G. Compareerden: CHRISTOFFEL VAN SICHEM, van A(msterdam), plaetsnijder, oud 21 jaer, geassisteert met zijn oom GERRIT DASSONVILLE, woont in de Tuynstraet, ende LEONORA ZUYDORP van A. oud 22 jaere geass. met haar moeder MARGRIETIE VAN SOMEREN, woont op de Princegracht.

Kerkel. huw.-procl.

(Aant. van Mr. A. D. de Vries Az.)

18 Juli 1669.

- H. CHRISTOFFEL VAN SICHEM, van Amsterdam, plaetsnijder heeft etc. als getrouwt hebbende LEONORA SUYTDORP, dochter van JAN HENDRICXE SUYTDORP, in zijn leven cruydenier en poorter.

3^e algemeene poorterboek.

25 September 1683.

- I. Compareerden: ANDRIES BESSELING, van A(msterdam), koorendrager, wedr. AETIE RIJNDERS in de N. Z. Houttuynen en ANNA VAN ZICHEM, van A. out 33 jaeren in de Berestraet, ouders doot, geassisteert met haar broeder CHRISTOFFEL VAN ZICHEM.

Puibook.

(Aant. van Mr. A. D. de Vries Az.)

16 Mei 1693,

- K. Compareerden: JOHANNES CHRISTOFFELS VAN ZICHEM, van A(msterdam), trompetter, out 19 jaren, op de Baengracht, geassisteert met zijn moeder LEONORA ZUYTDORP, de vader in Oost India, en ANNA MACHIELS SMIT, van A. oud 19 jaeren, in de N. Z. Houttuynen, geassisteert met haer moeder JANNETJE CORNELIS.

Kerkel. huw.-procl.

(Aant. van Mr. A. D. de Vries Az.)

EENE TELG DER VAN HARENS

DOOR

MR. C. BAKE.

ENRIETTE AMÉLIE DE NEHRA ¹⁾ behoort niet tot de beroemde vrouwen, en vergetelheid zoude reeds lang haar deel zijn, als zij niet gedurende eenige jaren de wel onwettige maar toch getrouwe levensgezellin van den ontzagwekkenden MIRABEAU geweest was. Wie was die HENRIETTE AMÉLIE DE NEHRA? Men weet er ons weinig met zekerheid van te berichten. Veel verder dan tot vermoedens en gissingen heeft men het niet gebracht. Wellicht kunnen de volgende mededeelingen eenig licht werpen over hare geboorte. Waar men in het duister rondtast, moet men reeds blijde zijn, als er een klein lichtje ontstoken wordt!

Algemeen hield men vroeger HENRIETTE AMÉLIE DE NEHRA voor eene onechte dochter van WILLEM VAN HAREN; zoo o. a. HALBERTSMA in zijn *Geslacht der VAN HAREN'S* ²⁾ en VAN DER AA in zijn *Biographisch Woordenboek*. MIRABEAU'S pleegzoon echter, MONTIGNY, heeft in zijne uitgave van de *Mémoires biographiques, littéraires et politiques de Mirabeau* (La Haye 1834) in haar een onwettig kind van ONNO ZWIER VAN HAREN gezien ³⁾, en deze meening heeft nog na hem enkele verdedigers gevonden. In

¹⁾ Aldus teekent zij hare brieven; meestal wordt haar naam echter DE NERAH geschreven. ²⁾ Deventer 1828, blz. 202.

³⁾ DL. V. blz. 348: „HENRIETTE AMÉLIE, née le 15 mai 1765, était fille naturelle de ONNO ZWIER VAN HAREN [noot: Né à Leeuwarde (Frise) en 1731 [!], mort à Amsterdam en 1779] qui acquit beaucoup de réputation en Hollande par son habileté dans de grands emplois publics, et par le talent supérieur qu'il montra dans des travaux d'histoire et de littérature. Privée à quatorze ans d'un excellent père l'intéressante orpheline fut placée comme pensionnaire dans un convent de Paris.”

eene verhandeling, opgenomen in de *Revue des deux Mondes* van 1 Juni 1858 (V. blz. 574) schreef LOUIS DE LOMÉNIE het volgende: „HENRIETTE AMÉLIE, connue sous le nom „de Mme DE NEHRA, était la fille naturelle d'un homme qui figure parmi les illustrations „politiques et littéraires de la Hollande au XVIIIe siècle. Son père, ONNO ZWIER VAN „HAREN, après avoir joué un rôle assez important dans les affaires, se fit surtout remar- „quer par un poème épique de vingt-quatre chants intitulé les *Gueux*.”

In de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1858 vond dit gevoelen bestrijding. In dit tijdschrift werd eene vertaling van DE LOMÉNIES verhandeling opgenomen, en in eene noot daarbij gevoegd, dat de schrijver in één punt dwaalde: niet van ONNO ZWIER, maar van WILLEM VAN HAREN was Madame DE NEHRA de dochter. De *Algemeene Konst- en Letterbode* van 12 Juni 1858 merkte insgelijks in eene aankondiging van bovengenoemd opstel op: „De transche schrijver doet hare voornamen (HENRIETTE AMÉLIE) „kennen en spreekt van haar als eene natuurlijke dochter van ONNO ZWIER VAN HAREN, „broeder van WILLEM. Hij schijnt in die dwaling geraakt te zijn, omdat ONNO ZWIER tot „haar veertiende jaar voor hare opvoeding gezorgd heeft. Zij nu is op den 15^{den} Mei 1765 „geboren, drie jaren vóór den dood van haren vader, die reeds op den 4^{den} Julij 1768 „overleed, terwijl ONNO ZWIER in het jaar 1779 gestorven is, en hij het dus was, dien „MIRABEAU gedurende zijn verblijf in de Vereenigde Nederlanden in 1776 had leeren „kennen.”

De meening van den uitgever der *Mémoires* en van LOUIS DE LOMÉNIE heeft ten onzent echter een verdediger gevonden in Jhr. C. A. VAN SYPESTEYN, die in 1869 te 's-Gravenhage bij C. Van Doorn en Zoon *Historische Herinneringen uit de Achttiende Eeuw* in het licht gaf, waarin een opstel over MIRABEAU voorkomt. „Zoowel in de *Mémoires* als in het artikel der *Revue des deux mondes*” — zegt de Heer VAN SYPESTEYN — „wordt medegedeeld, dat MIRABEAU, gedurende zijn verblijf te „Amsterdam in 1776, haar vader, O. Z. VAN HAREN, had leeren kennen⁴⁾.” — De plaats in het opstel van DE LOMÉNIE hier bedoeld komt voor in een brief, door Madame DE NEHRA in 1791 geschreven, waarin zij hare kennismaking met MIRABEAU in het jaar 1784 verhaalt: „Nous parlions aussi quelquefois d'un grand homme qui avait été mon „bienfaiteur.” (DE LOMÉNIE teekent hierbij aan: „Allusion à ONNO ZWIER VAN HAREN, „père de Mme DE NEHRA.) „Je pleurais sa perte, et MIRABEAU, qui l'avait beaucoup „connu” [noot van DE LOMÉNIE: „Pendant le séjour de MIRABEAU en Hollande (1776)] „mélait „ses larmes à celles dont j'arrosais sa tombe, et me savait gré de ma sensibilité⁵⁾.” Men merke op, dat de schrijfster van dezen brief ONNO ZWIER VAN HAREN niet als haren vader noemt, evenmin als MIRABEAU dit, voor zoo ver ik heb kunnen nagaan, in zijne

⁴⁾ Blz. 193.

⁵⁾ *Revue des deux mondes*; t. a. p. bl. 678.

Mémoires doet ⁶⁾). Zij spreekt alleen van een groot man, die haar weldoener geweest is, en het is DE LOMÉNIE, die ons verhaalt, ten eerste, dat zij daarmede ONNO ZWIER VAN HAREN bedoelt, en ten tweede, dat deze haar vader was; het laatste vermoedelijk op gezag van den uitgever der *Mémoires*. Edoch men kan het eerste zeer goed aannemen en toch het laatste ontkennen. Is het waar, wat de schrijver in den *Algemeene Konst- en Letterbode* mededeelt, dat ONNO ZWIER VAN HAREN na den dood zijns broeders voor de opvoeding van zijn nichtje gezorgd heeft, totdat zij haar veertiende jaar bereikt had, dan is er niets vreemds in, dat zij van haren oom als van haren weldoener spreekt.

Bewijzen voor het vaderschap van ONNO ZWIER bestaan er dus niet. Alleen moet men eenig gewicht hechten aan de verklaring van MIRABEAUS pleegzoon, die als kind de moederlijke zorgen van HENRIETTE AMÉLIE heeft genoten. Dit getuigenis alleen zoude zelfs als beslissend kunnen aangemerkt worden, als er niets was wat voor WILLEMS vaderschap pleitte.

Verscheidene omstandigheden zijn er echter, die het waarschijnlijk maken, dat WILLEM VAN HAREN haar vader geweest is.

Vooreerst hetgeen HALBERTSMA en VAN BEYMA ons mededeelen. In het boven-aangehaalde werkje *Het geslacht der Van Haren's*. leest men het volgende: „Wijlen de „weledele heer KOERT LAMBERTUS VAN BEYMA heeft mij verhaald, dat hij tijdens zijn „verblijf te Parijs bij den beroemden MIRABEAU aan tafel zittende, zeer verwonderd was „dat mevrouw MIRABEAU hem zoo nauwkeurig naar eene menigte Friesche familien „vroeg. Bij nadere kennismaking bleek zij ene dochter van WILLEM VAN HAREN „te zijn” (blz. 202). De zelfde K. L. VAN BEYMA schreef den 12^{den} November uit St. Omer een brief aan zijnen vader met het volgende postscriptum: „De vrouw „van MIRABEAU, die ik gesproken heb en te Parijs in 1788 meermalen ontmoet, was eene „vrouw de la main gauche, zooals ik naderhand gehoord heb, zij heeft mij gezegd, de „dogter van WILLEM VAN HAREN te weesen, en in de kuiperij van het Bild is mij ook „voorgekomen dat er eene dogter van WILLEM VAN HAREN te Parijs was, welke „de eenigst overgeblevene der kinderen was.” Deze eigenhandige verklaring van VAN BEYMA komt dus de mededeeling van HALBERTSMA bevestigen. Jhr. C. A. VAN SYPESTEYN, door wiens welwillendheid ik met dit schrijven heb kennis gemaakt, heeft mij tevens een brief vertoond van den thans overleden MR. D. VEEGENS van den volgenden inhoud: „Ik hel nog altijd tot het gevoelen over, dat NEHRA eene dochter „van WILLEM, niet van ONNO ZWIER VAN HAREN was. Ik heb daarvoor ook nog dezen „grond, aan onzen vriend VAN SYPESTEYN misschien ontsnapt. In de voorrede der uitgave „van de gedichten der VAN HARENS door JERONIMO DE VRIES, gedagteekend 1 December

⁶⁾ De Heer VAN SYPESTEYN wijst er blz. 191, noot, van zijn aangehaalde werkje op, dat WILLEM reeds den 4den Juli 1768 als Ambassadeur te Brussel was overleden, en dat MIRABEAU volgens zijne mededeelingen in 1776 den vader van Mad. DE NEHRA in Holland ontmoette, zoodat deze blijkbaar ONNO ZWIER VAN HAREN was. — Wordt dit laatste inderdaad ergens uitdrukkelijk door MIRABEAU verklaard?

„1823, vindt men op bladz. 34: „Voor eenige jaren sprak ik nog in een liefdadig gesticht „„„„„, alhier eene dochter van hem [W. VAN HAREN], die aldaar, onder eenen omgezetten „„„„„, naam, verblijf had. Weinig mogt ik van haar vernemen; dit heb ik onthouden, dat „„„„„, haar Vader bij zijnen Grootvader was opgebragt, in zijne jeugd reeds doorslaande blijken „„„„„, gaf van zeer zeldzame vermogens, met VOLTAIRE en andere Fransche geleerden eene „„„„„, doorlopende briefwisseling hield, zeer welsprekend was, en zoo moedig, dat hij bij het „„„„„, breken van een rib groote onverschrokkenheid aan den dag legde.” Al deze trekken „„„„„, slaan meer op WILLEM dan op ONNO ZWIER VAN HAREN. WILLEM werd, als oudste „„„„„, oudste zoon en erfgenaam in het Grietmanschap, meer bepaald bij zijn grootvader en „„„„„, naamgenoot opgevoed. 7) WILLEM stond met VOLTAIRE in briefwisseling. Van ONNO „„„„„, ZWIER blijkt mij dit niet. De laatste was 58 jaren oud (1771) toen hij voor 't eerst als „„„„„, dichter optrad. Van WILLEM vind ik bij HALBERTSMA vermeld, dat hij in 't laatst van „„„„„, 1767 of bij den aanvang van 1768 een zwaren val deed, waarvan hij ter nauwernood „„„„„, opkwam (201). Dit doet aan het breken van den rib denken.” 8)

Nog meer gewicht hecht ik aan het volgende.

Zooals men weet, woonde ONNO ZWIER VAN HAREN 's zomers te Leeuwarden en 's winters te Wolvega; dit was ook het geval in 1765, ons als het geboortejaar van HENRIETTE AMÉLIE opgegeven. Ware deze dus eene dochter van den dichter der Geuzen, dan zoude zij waarschijnlijk in Friesland geboren zijn. WILLEM daarentegen sleet de laatste jaren zijns levens te Brussel; dáár was het, dat hij in 1759 een tweede huwelijk aanging, en dat hij in 1768 overleed.

Nu heb ik in de Registers van den Burgerlijken Stand der Gemeente Amsterdam het volgende opgeteekend gevonden: „Den twintigsten Juni 1800 achttien ten twaalf „„„„„, ure, op den middag, is ingeschreven, het Afsterven van HENRIETTE AMELIA DE HAREN „„„„„, NERHA, overleden den negentienden dezer ten drie ure des namiddags oud vier en „„„„„, vijftig jaren, wonende Deutenhofje No. 110 Kanton 3, en aldaar overleden, Geboren te „„„„„, Brussel, ongehuwd, verder niets bekend.” 9) Brussel moet dus de geboorteplaats van deze als eerzame hofjesjuffer gestorven telg der VAN HARENS geweest zijn, en deze omstandigheid versterkt ons vermoeden, dat HALBERTSMA's meening juist is.

Ongelukkig echter is hare doopakte niet in de parochiale registers te Brussel te vinden. Ik heb deze van 1750 tot 1770 doen nazien, doch bericht ontvangen, dat

7) VAN VLOTEN schrijft evenwel (*Leven en Werken van W. en O. Z. van Haren*, Deventer 1874, blz. 1.) „Zijne [WILLEMS] moeder, AMELIA HENRIËTTA WILHELMINA DU TOUR, ruimde een jaar later [1718] het slot voor den nieuwen grietman, haar choonvader WILLEM, die zich, in 't belang van zijn oudsten kleinzoon, die betrekking had laten opdragen, en er nu met hem en zijn broeder verbleef,”

8) De tijdsopgave is minder juist, zie VAN VLOTEN, *Leven en Werken van W. en O. Z. van Haren*, Deventer 1874, blz. 198: „In February 1767 brak hij, bij een val op zijn kamer, zijn dijbeen [dus geen rib], maar kwam daarvan na langdurige krankte weder op. Een jaar later werd zijn herstel door een huiselijk feest, de vertooning door zijne kinderen van een klein tooneelstukjen „la piété filiale”, gevierd.” De juiste datum blijkt uit een „Relation de l'accident arrivé Dimanche dernier 15 Février 1767 à Son Excellence Mr. le Baron de Haren”, waarin gewaagd wordt van WILLEMS groote onverschrokkenheid en voor het overige de mededeeling van VAN VLOTEN wordt bevestigd.

• 9) In de *Mémoires* wordt als datum van haar overlijden 24 Juni 1818 opgegeven.

„HENDRIKA AMELIA” VAN HAREN, noch onder den naam VAN HAREN, noch onder dien van NATALIS (WILLEMS tweede vrouw, die men voor hare moeder houdt) voorkomt ¹⁰⁾. HENRIETTE AMÉLIE moet dus of elders (wellicht in eene der voorsteden van Brussel, die afzonderlijke gemeenten uitmaken) geboren zijn, of eene andere vrouw dan NATALIS tot moeder gehad hebben. Dit laatste nu is niet waarschijnlijk. Is HENRIETTE AMÉLIE werkelijk, zooals MIRABEAUS pleegzoon ons mededeelt, in 1765 geboren, en geene dochter van NATALIS, met wie WILLEM VAN HAREN in 1759 hertrouwd was, dan moet zij in overspel verwekt zijn, en ik kan niet onderstellen, dat VAN HAREN zijn tweede huwelijk, hetwelk reeds zoo veel ergernis gegeven had, nog door echtbreuk zoude bezoedeld hebben. Maar dan schiet er, tenzij men haar vóór 1759 late geboren worden, niets anders over, dan in haar eene wettige dochter uit VAN HARENS tweeden echt te zien. VAN VLOTEN evenwel meent, dat DE NEHRA eene der twee onechte dochters geweest is, door VAN HAREN reeds vóór zijn tweede en gedurende zijn eerste huwelijk (dus in overspel) bij NATALIS verwekt. „Van hare beide onechte kinderen” — schrijft deze „geleerde” —, „heb ik de eene in de bekende Mad^e DE NÉRAH meenen te vinden, en „ben sedert in die meening versterkt, al laat men deze gewoonlijk eerst in 1765 geboren „worden. Vooreerst toch was toen de dichter reeds met haar moeder gehuwd, en is er „van onechte kinderen uit hem geen sprake meer; voorts blijkt van zijn echte dochter „AMELIA (geb. 1762), dat deze in 1786 voor een Brusselsch notaris eene acte passeerde, „als erfgename van haar in 1782 te Brussel overleden broeder, en dat zij niet — gelijk „reeds geschied is — met de vriendin van MIRABEAU verward mag worden. Beide onechte „dochters uit NATALIS worden daarentegen, onder den toenaam van CERCY, als mede- „speelsters in de *piété filiale* genoemd, de jongste, oud dertien jaar, met den doopnaam „HENRIETTE, de oudste, oud negentien, alleen bij haar toenaam vermeld. Deze HENRIETTE „is dan ongetwijfeld de HENRIETTE AMÉLIE DE NÉRAH (gelijk zij zich met omzetting van „haar vaders geslachtsnaam schreef), doch werd niet in 1765, maar (daar zij in 1768 ¹²⁾ „13 jaar oud was) in 1755 reeds geboren. Zij was dus ook niet 18 of 19, maar 28 of „29 jaar oud, toen zij met MIRABEAU bekend raakte, en geheel haar wijze van zijn en „doen, in dien tijd, duidt dan ook veelmeer zulk een leeftijd, dan een tien jaar jongeren aan.”

Tegen VAN VLOTENS bewering, dat deze dochter van VAN HAREN reeds in 1755 geboren zoude zijn, bestaat echter een bezwaar. Op het Deutzenhofje te Amsterdam berust een lijst van diegenen, die in dat hofje gewoond hebben, opgemaakt uit bescheiden, die niet meer aanwezig zijn. Hierin vinden wij opgeteekend, dat HENRIETTE AMÉLIE DE HAREN NÉRAH (die niemand anders kan zijn dan de vriendin van MIRABEAU) ¹³⁾ den 7^{den}

¹⁰⁾ Een woord van dank aan het Gemeentebestuur van Brussel voor de dienstvaardigheid, mij in dezen betoond.

¹¹⁾ *Leven en Werken van W. en O. Z. van Haren*, blz. 202. Elders (blz. 527) wordt van een drietal, nog elders (blz. 193) van twee of drie kinderen gesproken.

¹²⁾ Er staat 1758, doch dit is eene drukfout, zie boven noot 8.

¹³⁾ VAN SYPESTEYN t. a. p. blz. 216 noot: „Zij (Mme DE NEHRA) was nog geruimen tijd als gouvernante bij verschillende familiën werkzaam, en overleed te Amsterdam den 24sten Juni 1818. HALBERTSMA t. a. p. bl. 202, zegt dat „zij aldaar „in een hofje” woonde, waardoor men volgens mededeeling van tijdgenooten, het Deutz-hofje heeft te verstaan.”

Juni 1804 in het Hofje gekomen is, en wel op den leeftijd van 40 jaren; zooals wij gezien hebben, werd, toen zij 14 jaren later stierf, 54 jaar dan ook als haar ouderdom opgegeven; ware VAN VLOTENS meening juist, dan hadde zij, toen ze in het Deutzenhofje haar intrek nam, bijna den vijftigjarigen ouderdom moeten bereikt hebben.

Op deze gronden hel ik over tot het gevoelen, dat HENRIETTE AMÉLIE DE NEHRA de wettige dochter van WILLEM VAN HAREN is geweest. Ik erken echter, dat het dan moeielijk is, eene reden voor hare naamsverandering te vinden. Wij hebben intusschen gezien, dat zij in het sterfteregister te Amsterdam als DE HAREN NERHA werd ingeschreven. Onder dien dubbelen naam was zij dus in het Deutzenhofje bekend, een van welks Regenten Mr. ANDRIES ADOLPH DEUTZ VAN ASSENDELFT als haar erfgenaam optrad. Heeft zij misschien den naam haars vaders alleen verborgen gehouden, zoolang zij met MIRABEAU in onecht leefde? Opmerkelijk is het dat zij in het testament van MIRABEAU voorkomt als Madame DE HAREN DE NEHRA.

's-GRAVENHAGE, Sept. 1884.

„De onvergetelijke Mr. JACOB VAN LENNEP herinnerde zich onder meer anderen haar nog te hebben ontmoet. — In 1806
 „was zij reeds in dat hofje. Zij schreef toen: „Je sui à Amsterdam dans une retraite où je passe une vie assez douce
 „mais j'ai été mieux accoutumée, et je voudrais bien retrouver des amis qui m'entendissent. Je ne regrette pas Paris et
 „ses séductions: mais je serais bien heureuse si je pouvais transporter ma petite maison dans quelque village de France
 „et passer ma vie avec mes amis d'Auteuil et de la Grange.”

DRIE WEINIG BEKENDE KUNSTENAARS

DOOR

ABR. BREDIUS.

I.

DE SCHILDER CAREL HARDY.

ET Museum te Brunswijk bezit een groot, verdienstelijk geschilderd stilleven, gemerkt C. HARDY FÉ.¹⁾ DR. BODE had de goedheid, mij, vóór ik dit stuk zelf zag, eene kleine beschrijving van zijn eigenschappen te geven, dat ik dezer dagen zoo juist bevond te zijn, dat ik meen, ze hier weder te mogen geven. De schilderij stelt dood gevogelte, met een geweer op een tafel voor; onder de tafel een mand. Het is op doek geschilderd en 1.49 m. hoog, 2.36 m. breed.

BODE zegt: *ein feiner graulich-brauner Ton beherrscht das Bild, das nur sehr gemässigte Farben auf zu weisen hat. Arrangement geschmacklos; Wiedergabe der Thiere vortrefflich; Behandlung frei und geistreich. Nach dem Ton und der Malweise etwa 1650 entstanden.* Ik weet niet wat ik aan deze uitmuntende karakteristiek zou hebben toe te voegen. De smakelooze compositie en de zeer monotone bruine kleur bederven veel in dit anders breed en geniaal geschilderd werk, dat een

¹⁾ Zie Professor HERMAN RIEGEL'S, *Beiträge zur Niederlaendischen Kunstgeschichte*. II bl. 438/40, waarbij eene acsimilé der duidelijke handteekening. Mij dunkt, dat de schrijver van dit nuttige werk deze schilderij niet genoeg naar waarde schat, wanneer hij zegt dat „die grosse Leinwand nur einen herzlich geringen Inhalt hat.”

meesterhand verraaft. Al wat wij tot nu toe van dezen schilder wisten, bepaalt zich tot zijne inschrijving in het Haagsche St. Lucasgilde in 1651.²⁾ In 1656 zoeken we hem te vergeefs onder de oprichters der Haagsche Schildersconfrerie; waarschijnlijk was hij toen reeds overleden of uit den Haag vertrokken. Daar de Haagsche doodboeken der XVIIe eeuw zeer onvolledig zijn, is het moeilijk hier tot zekerheid te geraken. De groote schaarsheid van zijne werken pleit voor een vroegtijdig overlijden des kunstenaars.

Reeds den 7 November 1649 was onze schilder door DS. TEGNEUS in de Groote Kerk van 's Gravenhage in het huwelijk bevestigd met MARIA BON, jonge dochter van 's Gravenhage.³⁾ In de trouwboeken heet hij: „jongman, schilder van Valencijn” (Valenciennes). Uit dezen echt werd 5 Maart 1652 eene dochter, SOPHIA, in de Groote Kerk gedoopt.⁴⁾ Heel ruim schijnt onze kunstenaar het niet gehad te hebben. 30 April 1650 moest zijn zwager CORNELIS VAN BLAEDEN, wijnkooper, zich borg stellen „om in Mey „toecomende te betaalen 60 carolus gulden over huysuur van zijn swager.”⁵⁾ 17 Mei 1651 daarentegen had de schilder eene vordering in te brengen jegens BARTHOLOMEUS VAN DER BILT, groot 41 car. guldens, „over leergelt van den voorn: VAN DER BILT'S „soon (JACOB), volgens 't mondelinge contract daarvan gemaect.”⁶⁾ Hieruit zien we, dat onze schilder de leermeester van den bekenden stillevens-schilder JACOB VAN DER BILT, (meer bekend onder den naam BILTSIUS⁷⁾ geweest is. HARDY legde beslag op de goederen, diens vader toekomende. Maar weldra, 30 April, werd het blaadje gekeerd, en kwam Sr. JACOB HOOFT, solliciteur, arrest leggen „op allsulcke goederen, geen uytge- „sondert, berustende op sijnen gront, toecomende CHARLES HARDY, schilder, wegens 20 „car: gulden als reste van 't jaer huysuuyr verschenen Mey 1651 en noch van de somme „van 160: car: gulden over $\frac{4}{4}$ jaers huysuuyr, 't laeste te verschijnen den lesten deser „volgens de huyrcedulle daarvan sijnde en noch een stuck schilderije mondeling boven „de huyrpenningen belooft.”⁸⁾ De arme schilder! Zijn advokaat „boodt aen den eyscher „ter hand te stellen tot zijn securiteit 7 stukken schilderije meerder waardich als den „eyscher (was) pretendeerende.”

Hier moet ik mijne mededeelingen staken; hoe gaarne had ik meer omtrent dezen meester medegedeeld, maar ik kon niets meer over hem opsporen. Alléén vond ik in mijne collectie uittreksels uit Inventarissen de volgende werken:

Inventaris JANNEKEN VAN MIDDELCOOP, den Haag, 19 Maart 1659:

een stuck van HARDY, daer een cool in is geschildert.

2) Archief voor Ned. Kunstgeschiedenis III 259.

3) Trouwboeken Groote Kerk, den Haag.

4) Doopboeken id. id.

5) Prot. Not. VAN DER DRIFT, den Haag.

6) Rollen, Schepen archief, den Haag.

7) In Haagsche inventarissen der XVIIe eeuw komen herhaaldelijk stillevens, meest stukken met gevogelte van BILTSIUS voor.

8) Rollen, schepen archief, den Haag.

Inventaris van H. VAN SLINGELANDT, den Haag 1671:

een stuck met een entvogel van HARDY.

Inventaris Majoor F. VAN SPANGEN, den Haag 1685:

en stilstaende leven, van HARDY.

Inventaris Mr. DANIEL VAN DEN BOSSCHE, den Haag 1693:

een capoen, door HARDY. f 4.—

eentvogels, door HARDY⁹⁾. „ 2.—

De twee laatste stukken werden door den Haagschen kunstschilder JOHANNES VAN DEN BRANDE getaxeerd.

II.

DE SCHILDER CHRISTIAEN JANSZ STRIEP,

GEBOREN IN DEN BOSCH 1634, OVERLEDEN TE AMSTERDAM SEPTEMBER 1673.

Het Museum te Schwerin bezit twee fraaie stillevens, pendants, waarvan het eene, N°. 992 met duidelijke groote letters gemerkt is: C. STRIEP. De ijverige Directeur van dit Museum, Hofrath Dr. F. SCHLIE, vestigde reeds in de „Zeitschrift für bildende Kunst” 1882 in zijn artikel: *Kleine Studien*, de aandacht op deze schilderijen. Zij zijn uitvoerig in den uitmuntenden catalogus¹⁰⁾ beschreven. Op beiden zien we een rijk bezette tafel met zilverwerk, zuidelijke vruchten, porcelein enz. Terecht zegt Dr. SCHLIE, dat deze stukken aan den grootsten onzer stilleven-schilders, WILLEM KALFF, doen denken; vooral de kleur is haast even krachtig en diep. Tot nu toe wisten wij slechts weinig van dezen verdienstelijken kunstenaar. HOUBRAKEN zegt,¹¹⁾ dat hij distels en kruiden op de wijze van OTTO MARSEUS schilderde, en de leermeester was van ABRAHAM DE HEUSCH. Iets meer licht geeft SCHELTEMA'S mededeeling¹²⁾, dat 19 Januari 1656 de schilder CHRISTIAEN STREEP, van den Bosch, poorter van Amsterdam werd. Daarna de huwelijks-acte van 27 Maart 1655, waaruit we ervaren, dat CHRISTIAEN

⁹⁾ In deze inventaris wordt een PINAS op f 4.— een BLOEMAERT op f 6.— HOBBEA'S op f 18.— en 20.— een FRANS FLORIS op f 10.— een JORDAENS echter op f 160.— getaxeerd.

¹⁰⁾ Beschreibendes Verzeichniss der Werke älterer Meister in der Grossherzoglichen Gemälde-Gallerie zu Schwerin von Dr. F. SCHLIE. Schwerin 1882.

¹¹⁾ Levens enz. Deel II 345.

¹²⁾ Aemstels Oudheid IV, 68. Hij vermeldt daar echter niet dat STRIEP poorter werd als gehuwd met een dochter van den arbeider wijlen CENT JACOBZ HARDING, die poorter was.

JANSZ STREEP, van den Bosch, oud 21 jaren, wonende op de Haarlemmerdijk, geassisteert met zijne moeder JANNETGE JANS, met GRIETGE VINCENT HARDINGHS, van Amsterdam, in het huwelijk trad.¹³⁾ Eene onbelangrijke verklaring, door den schilder met zijn kameraad JOHANNES BOEBOU¹⁴⁾ afgelegd op 22 November 1657, waarin hij omtrent 23 jaren oud, zijn vriend omtrent 24 jaren oud heet te zijn,¹⁵⁾ doet ons het jaar 1634 als zijn geboorte-jaar vaststellen. Ik laat hier de handteekeningen der beide kunstenaars volgen:

*Grift van Striep
Johannis Boebou*

Helaas, ook dezen kunstenaar schijnt de fortuin niet begunstigd te hebben: Wij vinden hem op 8 September 1673 op de Achtergracht overleden, wellicht aan „de besmettelijcke sieckte”, nog boven aarde staande, van allen, zelfs van zijne vrouw, verlaten, zonder middelen, met schulden bezwaard, terug. Het schijnt, dat zijne vrouw, (die ik in latere documenten nog ontmoette) niet eens voor zijne ter aarde bestelling wilde zorgen. Ik laat hier den Inventaris zijner goederen volgen, terwijl ik er nog bijvoeg, dat de schilderijen te Schwerin de eenigen zijn, die mij ooit onder de oogen kwamen.

8 September 1673.

„Inventaris van de goederen, bevonden int sterffhuys van CHRISTIAEN STRIEP, in „zijn leven kunstschilder, gewoond hebbende en overleden zijnde op de Agtergracht tegenover „de Varckensmarckt, alwaer 't lijck nogh boven aerde staet; ende op 't aengeven van de „weduwe van den voorsz STRIEP ten verzoekē van Sr. PAULUS TIERENS, apoteecker alhier, „als ordre hebbende van Sr. JACOB TIERENS, ingevolge van deselffs requeste aen desen „E. geregte en daarop gevolgt appoint^t gecopieert.”

In 't voorhuys.

4 stuckjes schilderij, 2 lantschapjes, een saturtge en een trontge.

Gordijnen, een rek met aardewerk enz.

6 cleijne stuckjes schilderij.

Op de kamer o. a.:

2 schilderseesels, met een begonnen doeck, eenige pinceeltjes en ander gereetschap.

¹³⁾ Mr. Ch. M. DOZY in de *Ned. Kunstbode* 1881, bl. 357.

¹⁴⁾ Wie weet ons iets omtrent dezen schilder medetedeelen?

¹⁵⁾ Prot. Not. C. VAN DER HOOP, Amsterdam.

Voorts een oud bed met 2 oude deekens — eenige rommeling — (een hoogst armoedig boeltje) — oude slegte stoelen, een oud tafeltje, alles oud en zonder waarde.

Aldus gedaan enz.

Daarbij een request aan „den Ed. Gerechte der stad Amsterdam”, van den 7 September, waaruit blijkt dat CHRISTIAEN STRIEP dit huis op de Achtergracht voor 2 jaren gehuurd had tegen f 150.— s’jaars.... „en alsoo het lijck noodigh is ter aarden gestelt te „worden, waartoe geen voorraat is ende sich niemant presenteert.... „verzoekt suppliant (JACOB TIERENS, eigenaar van het huis) de begraavinge te moogen „doen, de meubelen op den boodem berustende naar voorgaande inventarisatie publicq te „vercoopen, uytte penn: daarvan procedeerende het verschot en de achterstallige huyrpen- „ningen ’t ontfangen, d’huysingh weder t’ huyr mogen stellen, enz.”¹⁶⁾

DE SCHILDER ABRAHAM UYLENBORGH.

OVERLEDEN TE DUBLIN 1668.

Bij een aanhoudend archief-onderzoek in het belang onzer kunstgeschiedenis, stuiten we bijna dagelijks op onbekende kunstenaarsnamen. Zoo ook hier. Wel is de naam UYLENBORGH in de geschiedenis onzer schilderschool geen vreemde. Om niet te spreken van SASKIA VAN UYLENBORGH, REMBRANDT’s beminde gade, kennen we toch den kunstenaar en kunsthandelaar GERRIT VAN UYLENBORGH (broeder van den hierboven genoemden schilder) en den schilder HENDRICK VAN UYLENBORGH. Uit de navolgende acte blijkt, dat ABRAHAM VAN UYLENBORGH, schilder van Hare Hoogheid de HERTOGIN VAN ORMOND was; hieruit, en uit de volmacht aan den gevierden hofschilder SIR PETER LELY gegeven, kunnen we reeds opmaken, dat hij geen „prul” moet geweest zijn. Wellicht gelukt het ons later in Engeland of Ierland een werk van hem onder de oogen te krijgen. Zie hier de te Amsterdam gepasseerde acte, die ons althans iets vertelt van de achting, waarin hij stond.

„By the tenour of this present” enz. „that upon this third day of February in the „year of the Lord 1668 before me..... appeared GERARD, SARA, ANNA and SUSANNA

¹⁶⁾ Prot. Not. J. DE VOS, Amsterdam. Reeds was dit artikel geschreven, toen 14 Oct. 1884 in het Lokaal „Pictura” onder No. 73 een C. STRIEP gemerkt stilleven onder den hamer kwam en f 80.— opbracht. De schilderij stelde een zilveren gedreven kan, een wijnglas, oranjeappel en haring op een tinnen schotel voor. Minder van qualiteit dan de Schweriner stukken, ook iets versleten; het glas en de oranjeappel plat geschilderd, de haring voortreffelijk.

„UYLENBORGH, all four dwelling in this citty, brother and sisters respectively and sole
„heyres of their brother ABRAHAM UYLENBORGH, late painter to Her Highnesse
„the Dutchesse of Ormond, deceased at Dublin in the Kingdom of Ire-
„land, which appearers have in the best manner, way and forme ordained, constituted
„and appointed their trusty and well beloved friend MR. PETER LELY, painter to his
„most sacred Mayestee the Kinge of Engeland, to bee their true and lawfull
„attourney and procurator, for to aske, demand, recover and receive of Her said Highnesse
„the Dutchesse of Ormond, and of all other person or persons whom it shal concerne all
„such sums of money belonging to the Sr. ABRAM UYLENBORGH deceased.” Etc. etc.

(Geteekend) GERARDT UYLENBORCH,
SESANNA UYLENBORGH.
SARA UYLENBORCH.
ANNA UYLENBO(R)CH. ¹⁷⁾

¹⁷⁾ Prot. Not. J. PRICE, Amsterdam.

HET JAAR EN DE PLAATS VAN GEBOORTE

VAN

CHRISTOFFEL PLANTYN,

DOOR

MR. CH. M. DOZY.

NIETS is onaangenamer dan de ontdekking dat historische bijzonderheden, die men met meer of minder ophef medegedeeld heeft, reeds voorlang urbi et orbi bekend zijn gemaakt en, zij 't dan ook in een verborgen hoekje, voor een ieder te lezen waren. Toch is dit moeielijk te vermijden, het Repertorium voor Vaderlandsche Geschiedenis is zeker een onschatbare leid-draad, maar alleen wat tijdschriften betreft. Eene wetenschappelijke bibliographie d.i. geen naamlijst, van werken over vaderlandsche geschiedenis, maar eene Bibliotheca Historico-Neerlandica is en blijft een pium votum; dat er op dit terrein wel gewerkt is, wil ik hiermede natuurlijk niet ontkennen.

Niet de gedachte echter dat de hierna te vermelden aanteekening reeds vroeger gepubliceerd zou zijn, gaf mij deze klacht in de pen, maar integendeel de vrij groote zekerheid, dat hier geen onderzoek noodig was om te constateeren, dat dit niet het geval was. Immers, het mag onnut heeten om zorgvuldig na te gaan wat er al over PLANTYN geschreven is, nu Max Rooses het onderzoek naar diens leven en werken z. t. z. voorloopig afgesloten heeft. Het prachtwerk, dat ik hier bedoel is onlangs in den *Gids* besproken, en het was niet meer dan natuurlijk, dat ook hier de kritiek onwillekeurig tot lofrede werd.

Doorwrochter en daarbij tevens fraaier uitgevoerd werk is dan ook moeilijk denkbare. Zien we wat Max Rooses omtrent PLANTYNS geboorteplaats en jaar vermeldt.

Ten opzichte van het laatste vertrouwt hij op het grafscript, volgens hetwelk PLANTYN in 1589 op 75-jarigen leeftijd overleden en dus in 1504 geboren zou zijn. Omtrent de geboorteplaats bestaat geen enkele vertrouwde bron. Welk dorpje in de nabijheid van Tours op die eer mag aanspraak maken is dus nog een open kwestie. Dat het *Mont Louis* zou zijn is eene traditie, wier oorsprong duister is, en die minstgenomen moet geacht worden in de lucht te hangen; voor *Avertin* ¹/*Cher* pleit alleen, dat na 1580 aldaar verscheidene naamgenoten van den grooten boekdrukker woonachtig waren.

In 1549 vestigde deze zich te Antwerpen. Zijne oudste dochter Margaretha was toen reeds geboren; zij trouwde in 1565 met Frans van Ravelinghen, meer als Raphelengius bekend. Deze vertrok in 1586 naar Leiden en werd er in 1587 tot gewoon hoogleeraar in 't Hebreuwsch aangesteld. Bij zijn dood in 1597 liet hij drie zoons na, waarvan alleen zijn naamgenoot Frans ons op dit oogenblik aangaat. Deze was een beoefenaar der Latijnsche letteren en gaf enkele gedichten en andersz. in die taal uit. Hij stierf te Leiden in 1643. Zijn eerste dichtbundeltje in 1587 te Antwerpen uitgegeven, draagt tot titel: *Elogia Carmine Elegiaco in Imagines quinquaginta doctorum virorum*.

Ik vermeld dit laatste, omdat onder mij berust een collectie portretten van geleerde mannen, op bladen geplakt en enkelen met bijschriften voorzien, die blijkens het titelblad door Raphelengius den zoon aangelegd is. Immers daarop prijkt het volgende gedicht:

Quos hic tabellis mortuis vides vivos,
Vivis tabellis mortuos ve, Spectator;
Miracula illi dum Parentis aeternae,
Abstrusa quamvis, vivida igneae mentis,
Rimantur acie, posterisque recludunt,
Miracula illi quid nisi ipsa Naturae.

FFF. RAPHELENGII.

De portretten zelf zijn onbeduidend op enkelen na, als o. a. de afbeelding van *Serafinus Caballi Theol. Dr. et totius ordinis praedicator a°*. 1574 door PAULUS WITTEWAELE. Bovendien zijn er velen met wegsnijding van den rand, uitgeknipt en een enkele is zelfs gekleurd, zoodat het geheel meer op een kinderplakboek gelijkt dan op een verzameling, door een geleerd man tot eigen en anderer stichting en genot bijeenbracht.

Ook de omstandigheid, dat zij van den jongen Raphelengius afkomstig is laat mij vrij koud, vroegere bezitters stelden hier blijkbaar veel meer prijs op en meenden dat een werk uit diens bibliotheek tegen goud optewegen was. Het titelblad althans draagt de volgende hoogdravende aanteekening:

NB. haec rarissima ad me pervenire ex Bibliotheca Patris et Filii VAN ES 1730, ad quem patrem Essium h: d: haec ex ipsa domo aut Bibl. Raphelengii transierunt ergo auro contra cariora.

Trouwens uit eene breedvoerige toelichting tot de bewering, dat de onderteekening toch werkelijk van den heuschen Raphelengius afkomstig is, blijkt dat de oudere en de jongere van dien naam verward zijn en de vereering meer den naam dan den persoon geldt, althans niet op grondige kennis van dezen berust.

Bij dien van Es, vader en zoon behoeven wij niet stiltestaan, de lezer weet nu voldoende, in welke collectie zich de uitstekende afdruk van het portret van CHRISTOPHORUS PLANTINUS door Joh. Wierix bevindt, dat aanleiding tot deze regelen gaf. Immers daaronder staat het hierna volgende bijschrift, dat als afkomstig van 's mans kleinzoon mij belangrijk genoeg voorkwam, om ter algemeene kennis gebracht en den redacteur van dit tijdschrift, om daarin opgenomen te worden.

Natus in agro Turonensi, aut circa agrum Turonensem (à Chitré près de Chastelleraut, ut puto) mense Maio Anno 1520: obiit Antverpia prima Julii Anno 1589 inter ecundam et tertiam mediae noctis, me inter ceteros praesente, ejus ex filia nepote Francisco F. F. Raphelengio. Quamvis autem ipsius monumento inscriptum sit, et non solum vulgo creditum sit, sed etiam de ipsius filiabus et generis ita habitum, obiisse anno aetatis eptuagesimo quinto; mihi tamen ex pluribus aliquot annorum serie ipsius manu scriptis epistolis, atque adeo vitae ipsius prioribus annis ab ipso descriptis ac ad Alexandrum Graphaeum destinatis constat vix excessisse Annum aet. septuagesimum. Errorem tamen ex ipsius paulo ante obitum verbis ortum non nego.

Gaan we nu na wat door Raphelengius hier verklaard wordt.

Omtrent de geboorteplaats laat hij zich niet met zekerheid uit; was zij dus van elders bekend, dan zou zijn meening niet veel gewicht in de schaal leggen. Nu dit niet het geval is, heeft zij althans meer waarde dan de bestaande hypothesen; zij sluit zich aan bij eene genealogie, die, naar Rooses mededeelt in het begin dezer eeuw onder J. B. van der Aa berustte en die als plaats van overlijden van Plantijn's vader (in 1567) hetzelfde Chitré aanwees. Die geslachtslijst acht Rooses wel niet volkomen betrouwbaar, hij kent haar echter toch „un cachet d'authenticité" toe.

Ik mag niet voorbij zien, dat én St. Aventin én Mont Louis dichter bij Tours gelegen zijn dan Chitré, maar voor beiden pleit zoo weinig, dat zij aan laatstgenoemd plaatsje wel geen ernstige concurrentie zullen aandoen. Dat de meening van Raphelengius niet uit de luchtgegrepen is, dat hij zich althans ijverig met de levensgeschiedenis van zijn grootvader bezig hield, blijkt uit wat hij omtrent diens leeftijd mededeelt.

Hier heerscht geen twijfel en is hij het, die den twistappel opwerpt, maar hier ook spreekt hij met kracht van reden en grond van wetenschap. Hij put zijne kennis uit een briefwisseling van Plantijn met ALEXANDER GRAPHEUS, voorwaar geen onbekende. Immers

diens vader CORNELIS en hij-zelf waren Plantijn's beschermers, toen hij zich te Antwerpen vestigde en financieële hulp hem volstrekt vereischt was, om tot een standpunt te klimmen, waar zijn energie en talent zich vrij zouden kunnen ontwikkelen.

Gemelde briefwisseling is wellicht niet vernietigd, dan toch op dit oogenblik onvindbaar. De heer Max Rooses had de goedheid mij medetedeelen, welke brieven van en aan Grapheus in het Museum Plantinianum zich bevinden en wat er aan het Antwerpsche gemeentearchief omtrent hem bekend is. Een resultaat, waarvoor ik dankbaar was maar een negatief resultaat. Wij kunnen dus niet nagaan in hoever de zeer stellige bewering van Raphelengius vertrouwen verdient, dat PLANTYN slechts 70 en niet 75 jaren oud zou geworden zijn.

Hij erkent, dat het algemeen gevoelen, ook van zijne descendenten vóór het overlijden op 75-jarigen leeftijd stemt en geeft toe, dat die meening en trouwens ook het grafscript steunen op de eigen woorden van PLANTYN op zijn sterfbed uitgesproken. Desniettegenstaande stelt hij tegenover die woorden eens stervenden, hetgeen hij in diens brieven in volle levenskracht geschreven, gevonden heeft. Daaruit zou met de meeste stelligheid blijken, dat CHRISTOFFEL PLANTYN in de maand Mei van het jaar 1520 geboren is. Zoo men Raphelengius slechts vertrouwt, hebben die brieven zeker minstens even veel waarde als de uiting, wellicht in onduidelijke bewoordingen, in de laatste oogenblikken van 't leven.

Bij opzettelijke misleiding kan R. moeielijk belang gehad hebben, hij had dan ook zijne bewering wel in wijder kring verkondigd en haar niet, als voor hem zelf alleen bestemd, genoteerd. Blijft alleen de vraag, of PLANTYN in die brieven ipsis verbis zijn geboortejaar noemde, dan wel dit door R. uit andere opgaven is afgeleid, waaromtrent misrekening mogelijk is?

Een ieder moge zich daarvoor of daartegen verklaren; ik zou tot deze mededeeling reeds gedrongen zijn door de mogelijkheid, dat zij leidt tot opduiking van de besproken briefwisseling met Grapheus. Mocht dit het geval zijn!

Een man, waarvoor een monument is opgericht als het Museum Plantinianum en het daaruit ontsproten werk van Max Rooses verdient, dat men zich met zijne levensbijzonderheden bezig houdt.

VONDELIANA.

II.

VONDEL'S HANDSCHRIFTEN

(Vervolg)

DOOR

J. H. W. U N G E R.

Zonder bepaalde redenen plaatste Mr J. van Lennep VONDEL's gedichtje op IDA BLOCK, op het jaar 1666. Het ging met dit bijschrift als met zoo-vele gedichten van VONDEL; niet altijd kon uit den inhoud opgemaakt worden, wanneer het vervaardigd was. Veelal plaatste van Lennep, en van Vloten volgde hem daarin meermalen na, de gedichten op gelijksoortige of op dezelfde personen bij elkaar. Dat latere onderzoekingen soms meer aan het licht brachten, waardoor het mogelijk werd het juiste jaartal aan te wijzen, is zijn schuld niet.

IDA BLOCK was de zuster van AGNES BLOCK, VONDEL's bekende vriendin; zij was den 26 Juli 1632 geboren en overleed den 11 Juli 1693¹⁾. Op haar maakte VONDEL een klein gedichtje, waarin hij „Jongkvrou IDA, stil van aert” plaagde, dat zij „haer

¹⁾ Deze data zijn ontleend aan de gedenkpenning ter harer eere geslagen; de dichter J. D. S. die een bijschrift hierop maakte (VAN LENNEP XII, bl. 56) en die VAN LENNEP niet kende, is haar neef JOAN DE STOPPELAAR.

jaeren ongepaert" sleet. Toch zou dit niet altijd zoo blijven; den 8 September 1684, op ruim 50-jarigen leeftijd, ondertrouwde zij met JACOB LINNICH, weduwnaar van CATARINA JACOBS DE VRIES.²⁾

Het handschrift van dit versje is thans in de verzameling van Teyler te Haarlem.

Het laatste tijdperk van VONDEL'S leven, waarin de toestand van den dichter lang niet zoo rooskleurig was, als sommige der latere biographen ons wel hebben willen voorstellen, heeft één glanspunt voor den diep beproefden ouden man gehad: de vriendschap van AGNES BLOCK. In 1649 vinden we bij gelegenheid van haar huwelijk met JOAN of HANS DE WOLF, haar zwager, in zijn gedichten het eerst melding van haar gemaakt. Waarschijnlijk tot denzelfden godsdienst behoorende³⁾, is zij tot VONDEL'S laatsten dag een trouwe, hartelijke vriendin voor hem gebleven. Hoe hoog zij bij VONDEL stond aangeschreven, is ons een vorige maal⁴⁾ reeds gebleken uit de schenking van een deel zijner handschriften en boeken.

BRANDT verhaalt ons, hoe HANS DE WOLF zijn oom „in het bestieren zyner midelen zeer behulpzaam was, en alles voor hem bezorghde,” en dat VONDEL hem „ook alle zyne huiszorgen en huisgeheimen openbaarde.” Waar man en vrouw zoo wedijverden om hem aangenaam te wezen, liet VONDEL van zijn kant niet na die hartelijkheid eenigszins te vergelden door schoone verzen te dichten bij toepasselijke gelegenheden.

In 1666 had hij op haar jaardag, 29 October, een gedicht vervaardigd, in het volgende jaar deed hij het op haar naamdag, „den 21 in Loumaent.” Dat VONDEL dit gedicht „Op Sinte Agnes feest” haar op haar naamdag toewijdde, is, dunkt mij, een stellig bewijs, dat zij eveneens Rooms-Katholiek was.

Het handschrift hiervan behoort thans aan den heer A. Th. Hartkamp te Amsterdam, die het in November 1882 op de auctie—A. G. de Visser bij Frederik Muller kocht. Daar het gedicht het eerst gedrukt is in de uitgave van BRANDT (1682), heeft deze daarvoor waarschijnlijk dit handschrift gebruikt, waarvan tekst en spelling geheel gelijk zijn aan de gedrukte.

De Vondel-Tentoonstelling bracht ons nog een verrassing, in den vorm van een brief van VONDEL aan OUDAEN. Het is een antwoord op een brief van OUDAEN aan onzen dichter, waarin hij, naar het schijnt, zijn gevoelens over JAN VOS en diens *Medea* had geuit. Hoe die waren, kan ons blijken, uit het door den schrijver van OUDAEN'S leven, DAVID VAN HOOGSTRATEN, daaruit medegedeelde⁵⁾. OUDAEN noemde JAN VOS, „eenen dommen os, die naeulyx iet anders kon doen dan bulken en loeien, met zulk eene opgeblazentheit, dat hy waende alles te boven gestegen te zyn. Hy gaf zyne *Medea* den naem niet van een Treurspel, maar van een *dollemans raesgety*, gelyk my door gunst van den Heer Schepen GEERAERT VAN PAPENBROEK, in zekeren brief

²⁾ VAN LENNEP schrijft J. DE VRIES en J. C. DE JONGE, *Nederl. Gedenkp.*, II 164 na, als hij opgeeft, dat zij huwde met JACOB LAMMERTSZ. Het puiboek wijst dit anders uit. ³⁾ J. A. ALBERDINGK THYM, *Vondelportretten*, bl. 182.

⁴⁾ *Oud-Holland* I bl. 137. ⁵⁾ *Het leven van Joachim Oudaen*, bl. 63.

aen GEERAERT BRANDT gebleken is, ook uit eenen anderen brief, hier over aen VONDEL zelf wytloopiger geschreven. Daer in wees hy aen hoe verre de wanschepsels van dezen wintbuidel beneden de welgevormde evenbeelden van dien grooten Dichter lagen: en na zyne sporelooze uitzinnigheden te hebben overgehaelt, zeide tot slot, dat de werrelt niets aen hem verloren had." Merkwaardig steekt bij deze heftige uiting VONDEL'S brief af, waarin de dichter zijn eigen meening omtrent JAN VOS niet aan het papier wil toevertrouwen.

Het handschrift van dezen brief behoorde vroeger aan den heer Diedrichs, thans is 't het eigendom van den heer J. A. Alberdingk Thym.

Alhoewel deze brief reeds in den *Nederlandschen Spectator* van 1879⁶⁾ afgedrukt is, geef ik hem hier op nieuw om te voldoen aan een mij kenbaar gemaakten wensch om zoo veel mogelijk dergelijke stukken in dit tijdschrift bijeen te houden.

De brief ⁷⁾ luidt aldus:

Gunstige geleerde en vernuftige vriend,

Ik hebbe gelezen uwe opmerkinge over het werck van den overleden⁸⁾, en laete dat omreden met hem begraven. Mondelinge hier van te spreken zoude best vallen. Wat Noachs treurspel belangt: uwe E. stelt het ruim hoogh genoegh. *Haud equidem tali me dignor honore*. Ik rekene het my tot eere, dat uwe gunst het waardigh kent met oordeel te beschouwen en beschaven. Uw bedenken over Lamech is niet vreemt, en de naem heeft my in 't dichten ook verbystert en opgehouden maer verscheide treflyke godtgeleerden zien Lamech, in Moses vierde en vyfde hoofdstuk, voor eenen zelven aen, die d'eerste twee vrouwen teffens omhelsde, en Kain het leven benam, zoo d' overleveringe, niet de schrift, getuigt: en om van de Griexe benaemingen in de Hebreeusche Historien te spreken: ik nam deze vrymoedigheit uit Buchanan, die de moeder van Jephthas dochter *Storge*, naer het Griexe *Στοργή*, of kinderliefde noemt, zonder zyn geweten te bezwaeren. Myne Uranie nam ik uit Ur, dat vier beteekent, en met Griex geene gemeenschap heeft.

Het geliefde u aen te tekenen het groote en geweldige onderscheit van godtsdienst tusschen ons beide. Indien Jezus Christus het middelpunt zy, daer hemel en aerde en alle dingen omdraeien, zoo behoort er geen onderscheit tusschen ons beide te zyn. *Statuit supra petram pedes meos*. Deze steenrots is Christus: en wat zyne kerk betreft: zy is *De Kolom der waerheit*. Van Christus zeght de stem uit de wolken: Hoort hem. Van de Kerke zeght Christus zelf: *Wie de kerk niet hoort, zy u als een heiden en openbaer zondaer*. Zoo wort Christus en de kerke eene zelve maght en geloofwaardigheit opgedraegen, en de geloovige aen hunne uitspraak verbonden, waaronder ik my gewilligh en gehoorzaam buige.

MICHEL DE MONTAGNE, ridder van St. Michiel, een uitgeleert en scherpzinnigh scepticus of twyfelaaer, een orakel by den drost HOOFT, heeft wys en verziende d' oirzaak van deze verstrooitheit der gezinthen en oordeelen aangewezen. Hy noemt de verwaent-

Noachs Treurspel.

OUDAENS bedenking over Lamech.

VONDEL'S verdediging.

Verschil van Godsdienst tusschen OUDAEN en VONDEL.

VONDEL verdedigd zyne keur.

Oirzaken van 't voors. verschil.

⁶⁾ Bl. 152. ⁷⁾ De kanteekeningen zijn met een andere hand geschreven, waarschijnlijk eerst in de achttiende eeuw.

⁸⁾ Hier wordt natuurlijk JAN VOS bedoeld, wiens *Medea* in 1667 op nieuw in het licht gegeven was. De begrafenis van den dichter-glasemaker-wijnroeier wordt in het begrafenisboek der Nieuwe Kerk op den 11ten juli 1667 aldus vermeld: JAN VOS, Mr. Glasemaker in de Kalverstraat bij het pant.... f 8,— Volgens het grafboek is zijn graf gemerkt D. 70.

heid van het menschelyk verstant Nimroth : die zyn gebou aen starren optrekt om den te hemel beoorloogen, en ondertusschen in zyn werk verstroit wort, door de verscheidenheit der tongen en menschelyke oordeelen, *perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo*. Uit dien hoogmoedt des verstants, by elk in 't byzonder opgevat, volgt deze straf van verstrooitheit, en zoo spreekt elk eene byzondere tael. Dit getuigen heele stapels boeken, en zoo veelerhande strydige slagholdens en gedeeltheden. Elk voert zynen eigen vont, gelyk eenen afgodt, ten altaere en bidt hem aen. Zulk een baiert legt hier van allerlei gevoelens zonder orde, en dit leert ons dat' er niet zekers is, buiten het geene Godt zelf eens zeker en vast gestelt heeft. Hemel en aerde zullen vergaen, myn woort zal niet vergaen.

VONDEL in zyn
8oste jaar.

Myn ouderdom nu in het tagtigste jaer gesteigert en de doot en het graf dagelyx in den mont ziende, pooght zich te wapenen tegens de naerheit van de dootkist en verrottinge door bespiegeling van den staet der ziele en het lichaem, na dit leven. Gemelde MONTAGNE stelt dat' er niet zekers is, buiten het licht van Godts genade en de waerheit, ons geopenbaert. Hy arbeit om te toonen hoe alle schryvers zelfs Pythagoras en Plato d' onvergankelykheit der ziele los stellen, en endelyk de ziel niet vereeuwigen, hetwelk de dogmatisten hem evenwel niet toestaen, en met groote reden: doch hier tegens stelle ik myne gerustheit en troost in het onfaelbaer orakel der waerheit, zeggende: *Vreest ze niet die het lichaam dooden kunnen: maer vreest hem, die beide ziel en lichaam kan bederven in de helle*. Wat het lichaem aengaet: wy houden dat dit sterfelyk d' onsterfelykheit zal aantrekken, en de zege de doot verslinden. In dit betrouwen wensche ik dat wy beide stantvastigh volharden.

By mynen drukker zagh ik uwen onvermoeiden arbeit te kost geleght aen de penningen en heerlyke atbeeldingen van de gedachten der ouden ⁹⁾. My zoude niet verdrieten hier uit te leeren en vrucht te scheppen, maer de hooge jaeren moeten veele dingen voorbygaen, en alle kennis is hier stukwerk. Wy hopen op de volkomenheit waer toe d' alleropperste my en u gewaerdige en begenadige, terwyl ik blyve

t' Amsterdam 1667.

uw dienstwillighe vriend

den 3^{en} van Oogstmaent. ¹⁰⁾

J. V. VONDEL

Het grootste handschrift, dat we thans van VONDEL bezitten, is dat van zijn vertaling van Ovidius' Herscheppingen. Het zijn drie flinke quarto-deelen, waarvan het eerste in 26 blz. de Voorrede bevat, daarna in 40 blz. het Loofwerk aan D. Buisero, dan het kantschrift (24 blz.) en de vier eerste boeken (198 blz.), het tweede deel is 310 blz. het derde 262 blz. groot. Vroeger is dit handschrift in het bezit geweest van MR. CORNELIS VAN LENNEP, Raad in de Vroedschap en Schepen der stad Amsterdam. Dit wetende, bevreedt het ons te meer, dat de kleinzoon van den vorigen bezitter het niet gekend en gebruikt heeft voor de prachuitgave. Thans behoort het manuscript aan de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

⁹⁾ OUDAEN'S „Roomsche Mogenthey" is eerst in 1670 verschenen. Volgens den titel was Frans Kuiper de uitgever en Daniel Baccamude de drukker. VONDEL'S vertaling van Ovidius Herscheppinge werd bij Baccamude „op 't Rokin naest de drie Papegaaien" gedrukt. Zijn naam vindt men ook op VONDEL'S begrafenisbriefje.

¹⁰⁾ Het adres is: „Den geleerden en vernuftigen JOACHIM OUDAEN, over het Weeshuis te Rotterdam."

Het handschrift komt geheel overeen met den in 1671 gedrukten tekst; het draagt dan ook de sporen van gebruikt te zijn op de drukkerij. Toch is het niettemin zeer belangrijk voor ons. Op elke bladzijde zijn talloze doorhalingen, veranderingen en verbeteringen, alle met de hand des dichters, op verschillende tijden aangebracht. Op vele plaatsen zijn over den eerst geschreven tekst door VONDEL papiertjes met lak bevestigd, waarop geheel andere lezingen voorkomen. Om VONDEL als vertaler te bestudeeren zijn handschriften als het hier besprokene onschatbaar. Hier en daar zijn bij deze veranderinge verzen streepjes gezet met zwart of rood potlood, misschien wel door ANTONIDES. Het gedicht „Ovidius aen de Nijdigen” ontbreekt aan het handschrift. Slechts F. VAN LELYVELD heeft voor zijn tweede uitgave van BALTHASAR HUYDECOPER'S *Proeve van taal- en dichtkunde* (1782) het handschrift gebruikt, om gissingen van den Heer HUYDECOPER tot zekerheid te maken; gelijk uit eenigen mijner aanteekenigen blijken kan.”

Terwijl VONDEL'S vertaling van de *Herscheppinge* van Ovidius ter perse was, schreef onze dichter een brief¹⁰⁾ aan zijn jeugdigen vriend ANTONIDES, die een uitstapje was gaan maken naar zijn geboortestad Goes, om hem te vragen vooral niet lang weg te blijven, omdat „de drukpers roept om werk.” Mr. van Lennep wijst er te recht op, hoe hieruit blijkt dat ANTONIDES VONDEL dus bij dit werk heeft ter zijde gestaan.

De brief is, behalve een aantal spellingvarianten, goed bij van Lennep afgedrukt; alleen is in den laatsten regel vergeten: *gereet te blyven*, terwijl de dagteekening niet is: *Den 18^{den} van Wintermaent* maar *den 13^{den} in Wiedemaent* (Juni).

HANS DE WOLF, de zoon van HANS DE WOLF en CLEMENTIA VAN DEN VONDEL, over wien ik boven reeds sprak, was tweemaal gehuwd geweest. Zijn eerste vrouw was CORNELIA BLOCK, de dochter van PIETER ADRIAAN BLOCK; zij was ongeveer 20 jaar, toen zij den 29 Februari 1643 met VONDEL'S neef ondertrouwde. De tweede was, zooals we gezien hebben, de bekende AGNES BLOCK, dochter van AREND BLOCK en IDA RUTGERS. Uit het eerste huwelijk werd slechts één zoon PETER geboren; daar de ouders hoogstwaarschijnlijk beiden Mennist waren, is de juiste datum van zijn geboorte of doop niet op te sporen, omdat de doopboeken der Doopsgezinde gemeente eerst met het jaar 1696 aanvangen. Uit de vermelding zijner ondertrouw¹¹⁾ in het Puiboek blijkt echter, dat hij in 1665 „ontrent 19 jaeren” was. Hij moet dus omstreeks het jaar 1646 geboren zijn.

Het was op dezen PETER DE WOLF, dat VONDEL bij gelegenheid van zijn 26^{en} jaardag een gedicht vervaardigde, dat tot heden nimmer gedrukt is. Het oorspronkelijke handschrift, waarvan ik den lezer hierbij een nauwkeurig facsimile kan aanbieden, berust op het Rijks-Archief te 's Gravenhage; vroeger behoorde het tot de collectie Beeldsnijder van Voshol.

Merkwaardig is het hoe weinig wij in dit handschrift, op ongeveer 85-jarigen leeftijd

¹⁰⁾ B. HUYDECOPER, *Proeve* 2^e uitg. 1^e deel, bl. XXII en 62.

¹¹⁾ PIETER DE WOLF, van Amsterdam, ontrent 19 jaeren, winkelier, geassisteert met *Hans de Wolf* zijn vader, wonende in de Warmoesstraet en CLEMENTIA VAN DER VECHT, van Amsterdam, out ontrent 20 jaren, geassisteert met *Anna de Wolf*, haer moeder, wed. van *Jacob van der Vecht*, wonende op de N. Z. Voorburgwal.

geschreven, aan dien hoogen leeftijd herinnerd worden. Het schrift is even vast en krachtig, alhoewel iets grooter, alsof het twintig jaren vroeger geschreven was.

Het gedicht luidt als volgt:

OP HET VERJAEREN

VAN

PETER DE WOLF.

CINGITE FRONDE COMAS, ET POCULA PORGITE DEXTRIS.

Verheugt u, Amsterdammers:

Het is een blyde tyt.

DE WOLF weit by de lammers,

Hier valt geen twist noch strydt.

De waterbronnen springen

Oranjen bloeien schoon.

Nu laet ons vrolyk zingen:

De maetzang spann' de kroon.

Viert d'uur van myn geboorte,

Die heden weêr verjaert.

De zon uit d'ooster poorte

Zich helder openbaert,

Na zesentwintigh ronden.

Bekranst uw hoofd met blaên.

Drinkt wyn gelyk gezonden;

Hier magh een dronk op staen.

De cimbels laet zich hooren,

En mengt zich in 't gezang.

De jeught wort weergeboren;

Wien valt de tyt te lang!

Apol, de zangbeleier,

Met blyschap herwaert spoe,

Nu drinkt den berkemeier

Elkandren vrolyk toe.

J. v. VONDEL.

J
OP HET VERJAEREN
van
PETER DE WOLF

CINGITE FRONDE COMAS, ET POCULA PORGITE DYETRIS.

Nergheugt u, Amsterdammers:
Siet is een ander tyd.

DE WOLF weet by de Eammers.
Sien valt geen twist noch steyt.

Ge wat se bronnen springen
Oranjes bleiden figuren.

Hu eelt ons vroegh zingen.
Ge marktany spannt de Kroon.

Ziet d'uur van myn gebruyke,
Die seden welc verjaakt.
De zon uit d'uyter werelt
Zing sielich opbouwde,

Na zeventwintig waden.

Behrmyt uw soet met beu^n.

Drinkt wy gelyk gezond:
Sien magt een dronk oer kawn.

Jel cimbel eult zins svench,
En meugt zins in't gezang.
Oo iugst wort overgebliven.
Wise, maek de tyt te lang!
Apel, de zinsbevier,
mit blyfsene ghevaert pient.
Men drinkt den bledwinnier
Gehandelen, vooch te w.

N. 1587

J. v. Vondel

In 1671 zag de *Ystroom* van ANTONIDES het licht. VONDEL schreef er een lofdicht op, dat in het voorwerk van het boek gevonden wordt. Het oorspronkelijke handschrift van dit vers bestaat nog; het is in het bezit van den kunstlievenden uitgever van dit tijdschrift, den heer H. BINGER. De teksten van het handschrift en die van van Lennep, komen geheel overeen; alleen lees ik in vs. 30 *op 't zilvre water*, in plaats van *op 't silver water*. In den eersten druk van ANTONIDES' *Ystroom* heeft het gedicht in vs. 15: *En laet zich leeren wyt en zyt*. Schijnbaar heeft het handschrift dat ook, in werkelijkheid staat er echter, zooals Mr. van Lennep te recht las: *En laet zich hooren wyt en zyt*.

Op de laatste bladzijde van het handschrift, waarvan bij van Lennep een facsimile gevonden wordt, is een gedicht geschreven „*op zijne afbeelding, door M. VAN MUSSCHER geschilderd*”, dat eveneens voorkomt in den eersten druk van ANTONIDES' *Ystroom*. Het gedicht is, blijkens de onderteekening, van VONDEL; maar het is niet door den dichter zelf geschreven. Ik meen, door vergelijking van het handschrift der brieven van ANTONIDES ter Leidsche Bibliotheek, zoo goed als zeker hier de hand van VONDEL's jongen vriend te herkennen.

Van dit handschrift bestaat nog een ander facsimile, gegraveerd door D. VEELWAARD. Waarvoor dit vervaardigd werd, is mij niet gebleken.

Niet zonder belang is het hier nog op te merken, dat in het manuscript vele veranderingen voorkomen, door dezelfde hand geschreven. Zou ANTONIDES deze zonder medeweten van VONDEL er in aangebracht hebben? Of zouden de beide dichters het samen besproken hebben, terwijl ANTONIDES de opmerkingen van VONDEL opschreef?

Van de drie gedichten, die VONDEL vervaardigde op de afbeeldingen der gebroeders DE WITT, bestaan nog handschriften. Het eerste, op „Meester JOAN DE WITT” komt gefacsimileerd in het laatste deel van VONDEL's werken voor; het maakt eveneens deel uit van den rijken VONDEL-schat van den Heer H. Binger.

De beide andere handschriften waren tot heden onbekend; de heer bibliothecaris Campbell vestigde er het eerst mijn aandacht op.

In een exemplaar van het bekend werk: *Leven en dood der doorluchtigen gebroeders CORNELIS DE WITT en JOHAN DE WITT*, door EMANUEL VAN DER HOEVEN ¹²⁾, toebehoorende aan het Museum Meermanno-Westreenianum in den Haag, zijn de gewone portretten van de gebroeders DE WITT vervangen door de fraaie zwarte-kunstprenten van ABRAHAM BLOOTELING naar de geschilderde portretten van J. DE BANE. Op deze exemplaren is onder het portret een witte strook opengelaten, die dienen moest voor het gegraveerde onderschrift. Hierop schreef VONDEL met groote letters zijn vierregelig gedichtje; de teksten komen geheel overeen met de bij van Lennep gedrukte. Beide gedichten zijn onderteekend: „J. v. VONDEL

¹²⁾ Deze 2den druk nauwkeurig overzien en veel vermeerderd en in hoofddeelingen verschild. Te Amsterdam: Bij Jan ten Hoorn, Boekverkooper 1708 in 40.

Agrippyner, out 86 jaeren." Vooral die bijvoeging van den leeftijd vind ik karakteristiek; aan het schrift is dit duidelijk merkbaar; de letters zijn veel grooter en onvaster. Alhoewel het type van het schrift eenigszins verschilt, is de manuscript-aanteekening op den titel van het boek, dat deze „versen daer onder geschreven zyn door de eygen hand van VONDEL" voor hem, die VONDEL's handschriften bestudeerd heeft, niet noodig om vast overtuigd te wezen, dat we werkelijk echte handschriften van onzen grooten dichter voor ons hebben.

Onderaan is met een andere hand bijgeschreven „in den Haag vermoort den 12 Augustus A° 1672."

In het bezit van den heer J. A. Alberdingk Thym is nog een fragment van een briefje van VONDEL aan een onbekende van den volgenden inhoud:

myne ootmoedige bede is dat uw E. E. gelieve kunnen van dezen Francis Jakobs te helpen naer Oostindien, het is een arme wees en gauwe jongen, hieraen zal Godt en my sonderlinge die(n)st geschieden en ik blyve.

Uwe E. dienstwillige dienaar,

J. V. VONDEL.

Het overige van dien brief, die waarschijnlijk in de eerste helft van 1673 geschreven is, ontbreekt; met een andere hand staat hierbij aangeteekend. „Deze Francis Jakobsz voor jongen nae Oostindien geholpen den 13 April 1673."

ROTTERDAM, October 1884.

(Slot volgt).

AELBERT CUYP

JACOB GERRITSZ CUYP EN BENJAMIN CUYP,

DOOR

G. H. VETH.

INLEIDING.

OMBIEN ne doit on déplorer l'indifférence des annalistes et des „biographes du XVIIe siècle qui n'ont rien transmis à la postérité „de la vie et des habitudes de ces grands artistes de la Hollande! „La biographie de CUYP n'existe pas. Fut-il élevé dans l'aisance, „ou sa jeunesse se passa t-elle à lutter, comme tant d'autres „peintres contre les soucis de la misère? Fut-il riche ou pauvre? „Grande question. Eut-il une femme, des enfants, des amis, des „protecteurs? Nous l'ignorons, et pourtant si ces détails nous „étaient connus, que de lumière on en pourrait tirer pour comprendre, pour expliquer „le génie particulier du peintre.”

De hier aangehaalde woorden zijn van CHARLES BLANC, ¹⁾ en vroeger en later is, door verschillende schrijvers, eveneens het verlangen naar de kennis van levensbijzonderheden van CUYP geuit. ²⁾

¹⁾ Histoire des Peintres de toutes les Ecoles. Article CUYP.

²⁾ Zie o. a. JOHN SMITH, A Catalogue raisonné, London 1834, part the first p. 280, waar men leest: „It woul be „gratifying to those who are interested in the art, to know some particulars of the life of so great a painter.”

Wat HOUBRAKEN ons omtrent CUYP mededeelt is gering, CAMPO WEYERMAN schrijft eenvoudig na, en ofschoon VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN, en IMMERZEEL hun best hebben gedaan, om het bericht van den eersten wat aan te vullen, zijn zij hierin niet gelukkig geslaagd. Van meer belang is wat KRAMM te weten kwam, maar toch bleven vele der door BLANC gedane vragen tot heden onbeantwoord.

Belangstelling in de geschiedenis der kunst in het algemeen, maar inzonderheid in den roem mijner vaderstad, ook op dit gebied, dreven mij er toe, mijne krachten te beproeven om een volledig levensgeschiedenis van dien grooten schilder te leveren. Ik heb daartoe het Gemeente-Archief van Dordrecht geraadpleegd, Doopregisters, Huwelijksproclamatien, Registers der dooden, Quohieren van den 500sten en 200sten penning, en die voor het lantaarn- en van het straet- en clappergeld doorsnuffeld. Ook de papieren van het Sint-Lucasgilde te dezer stede ³⁾ werden door mij geraadpleegd. Het archief van den Kerkeraad der Hervormde gemeente, en dat van Diakenen, heb ik niet ongebruikt gelaten, terwijl ik aan den Heer A. VAN DE WEG, thans benoemd tot Gemeente-Archivaris van Dordrecht, de mededeeling van eenige belangrijke bijzonderheden, door hem gevonden in het Archief, dat ter Griffie der Rechtbank berust, verplicht ben.

Deze, en de berichten der bovengenoemde schrijvers en enkele bijzonderheden nog bij anderen voorkomende, zijn de bronnen, waaruit ik het hiervolgende levensbericht heb samengesteld.

Ik geloof daarmede schier al de vragen van BLANC te hebben beantwoord, maar toch betreur ik het zoo weinig te hebben gevonden, waardoor eenig licht komt over zijn meer intiem leven; want eigen geschriften van hem of van zijn betrekkingen en vrienden, waaruit daaromtrent iets zou kunnen blijken, zijn mij niet ter hand gekomen. Zelfs omtrent zijn verkeer met kunstbroeders, inzonderheid met die zijner woonplaats, is mij niets gebleken.

Hierover zou wellicht een of ander gevonden worden in de papieren der Confrerie van Sint-Lucas, in 1642 opgericht ⁴⁾, maar deze heb ik niet kunnen ontdekken. Zij, zijn waarschijnlijk verloren gegaan.

Het spreekt van zelf, dat mijn onderzoek zich ook moest uitstrekken tot de ouders van AELBERT, en mijn belangstelling in deze werd van zelf verhoogd door de wetenschap, dat de vader ook een verdienstelijk schilder was, wiens kunst in zijn tijd vrij hoog geschat, later schier vergeten, en thans weder meer gewaardeerd wordt.

AELBERT had ook, volgens HOUBRAKEN, een neef BENJAMIN CUYP, wiens schilderijen, zeer ongelijk van verdienste, vroeger vrij algemeen verspreid schijnen geweest te zijn ⁵⁾, doch thans zelden voorkomen. Ik heb ook enkele bijzonderheden hem aangaande gevonden.

³⁾ Gedeeltelijk afgedrukt in het „Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis” onder redactie van Fr. D. O. OBREEN D. I blz. 181 en volg.

⁴⁾ Door JACOB GERRITSZ CUYP, vader van AELBERT, en eenige andere schilders.

⁵⁾ Zie o. a. VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN, D. I bl. 197.

Ook nog andere zaken de familie CUYP meer in het algemeen betreffende, kwamen mij onder de oogen, en daar iemands familie-betrekkingen altijd op zijn persoon van invloed kunnen zijn, heb ik gemeend aan de familie in het algemeen eenige afzonderlijke aandacht te mogen wijden.

Mijn hoofddoel is dus hier een levenschets van AELBERT CUYP te geven; maar ik zal deze laten voorafgaan door eenige mededeelingen over de familie CUYP, en afzonderlijk spreken over den vader van AELBERT, JACOB GERRITSZ, en over hetgeen mij bekend is van den neef BENJAMIN GERRITSZ CUYP.

Ik zal nu en dan ook iets moeten zeggen over de kunst dezer mannen, maar indien een oordeel over de waarde van hun werk moet worden uitgesproken, zal ik dit doen aan de hand, en liefst met de woorden van bevoegde kunstrechters, want tot het uitspreken van een eigen oordeel, acht ik mij geenszins bevoegd.

DE FAMILIE CUYP.

In het met 1573 aanvangende Register der Huwelijks-proclamatien gedaan in de Augustijnerkerk te Dordrecht, dat op den Burgerlijken stand aldaar berust,⁶⁾ leest men op 20 Januari 1585 de volgende proclamatie:

getr. 3 Febr 1585 GERIT GERITSZ Glasschrijver van Venloo
 GEERTEN MATHIJSDOCHTER weduwe BERNAERT PELGRIMS

terwijl men in het Register bevattende de namen van al degenen, die van 1584 tot 1649 in het St. Lucasgild te Dordrecht zijn opgenomen, vindt aangeteekend:

„Anno 1585. Den 19 January is int Gildt gecoemen GERAERT GERITSEN, glaeschrijver, sonder kinderen van wettige geboorte ende heeft gegeven vijff noebelen tot „2 k. gl. tien st.”

Het is duidelijk, dat hier in weerwil van het verschil in spelling, van één persoon sprake is.

In December van hetzelfde jaar lees ik in het Doopregister der Herv. gemeente:

„par. GERIT GERITZ en GERTGE MATTYSEN 't kind MARITKE”

Verder heb ik uit dit huwelijk in het doopboek geen kinderen aangeteekend gevonden vóór December 1594, maar dan vindt men er:

„par. GERARD GERTSEN en GERTKEN MATTYSEN 't k. JACOB”

Het bedoelde doopregister is evenwel in dien tijd zoo weinig nauwkeurig bijgehouden,

⁶⁾ Zie: Inventaris van het Archief der gemeente Dordrecht, door Mr. P. VAN DEN BRANDELER 2e gedeelte 2e st. bl. 31 No. 12.

dat men zich niet zeer behoeft te verwonderen, wanneer er nog kinderen uit dit huwelijk geboren zijn, die er niet in zijn aangeteekend⁷⁾. Bovendien konden er kinderen buiten de gemeente geboren of gedoopt zijn. Doch, hoe dit zij, dat GERRIT GERRITSEN meer kinderen moet hebben gehad, zal verder blijken.

Volgens het rekeningboek van het Sint-Lucasgild te Dordrecht was GERRIT GERRITSEN glazenmaker en glasschrijver, en in 1591 en 1599 deken van dit gild. Hij stond dan ook blijkbaar als vertrouwd en bekwaam in zijn vak te boek, want de Regeering van Dordrecht belastte hem met het vervaardigen en plaatsen van het raam, dat zij aan de 'St. Janskerk te Gouda had geschonken, zooals blijkt uit de volgende uittreksels uit de Stadsrekeningen van Gouda.⁸⁾

„1596. „Betaelt JAN RADEMAECKER drye gulden drye stuivers 't synen huysse „verteert by Mr. GERRIT (GERRITSZ), glaesmaker van Dordrecht, dye alhier gesonden „was om de maet te nemen van 't glas, dat die van Dordrecht ten behouwe van St. Jans- „kerck binnen deser stede geschoncken hebben.” III guld III st.”

„1597. „JAN RADEMAECKER betaelt die somme van acht en vijftich gl. seventien „st. acht penn. ter cause van verteerde costen aldaer gedaen by mr. GERRIT GERRITSZ, „glaesmaker van Dordrecht, met een knecht. int zetten van 't glas by de Heeren van „Dordrecht de stadt geschonken, tot vereringhe ende vercieringhe der kerck, daerin be- „grepen de maeltijt daer borgemeesteren hem mede vereert hebben.”

„LVIII gl. XVII st. VIII pen.

In 1605 leest men in het rekeningboek van 't St. Lucasgild te Dordrecht:

„Ontvangen van GEERIT GEERITS, glaesschrijver, voor dat hem de dekens hun „dootcleet geleend hebben om zijn vader te begraven 1—1—0”

Indien, wat mij bijna zeker voorkomt, hier sprake is van het overlijden van onzen GERRIT GERRITSZ, dan zou de zoon, die denzelfden naam droeg, en dien ik daarom

⁷⁾ Ziehiet den toestand van het genoemde doopregister. Het begint met 1574 en vervolgt regelmatig tot November 1575. Dan zijn er drie bladzijden opengelaten, waarna men op de 4e bl. leest: „Is op 16 dag van February wederom „besloten en hebben wij Predikanten dar tho die vrouwen gebeden dat doch die name der kindere so gedoopt zullen „werden ende opgeteikent werden, fact. anno 1578.” „Ende ys dit oock der ganser gemeente voorgehouden.”

Van dien tijd af wordt de aanteekening, waarschijnlijk geregeld, vervolgd, maar dikwijls op de allerslordingste wijze zelfs zonder opgave van jaar of maand, tot dat men op de laatste bladzijde van dit boek onderaan vindt: „soeck op die „cladde dert voor gemerkt is met XX.

In schrift van de zelfde hand als dit laatste staat op de eerste bladzijde der in November 1575 ledig gelatene; „1588 Die wylen het boeck vol was ende dit papier ledich was gelijkt aangeteikent is, soo heb ik Servatius hierbij „geteickent, die by my gedoopt sijn a. o. 1588, van Martie af.” De nu volgende, vroeger ledig gelaten bladzijden bevat- ten de aanteekeningen over 1588, die op elk ledig gelaten plaatsje worden vervolgd tot zelfs over 1589. Toch schijnt men dit wat onordelijk te hebben gevonden, want in het volgende boek zijn de aanteekeningen van een gedeelte van 1587 en van 1588 weder overgenomen, en daarna geregeld vervolgd.

⁸⁾ Archief OBREEN D. III bl. 26 waarbij in een noot wordt opgemerkt, dat dit vermoedelijk was, het glas voor- stellende de Maagd van Dordrecht, vervaardigd door ADRIAAN GERRITSZ DE VRYE 1597. Het wordt ook vermeld onder No. 3 in de beschrijving der kerkglazen, door CHR. KRAMM, Gouda, van Goor 1853. Zie ook, Jaarb. voor Dordrecht 1841. Mengelwerk bl. 13. De heer J. SMITS Jz. zegt daar, dat de daarop voorkomende 15 wapens van steden of vlekken, waren van die welke zich in de Grafelijke tijden onder de banier van Dordrecht schaarden, en die moesten volgen, en dus niet, zooals KRAMM meent, van die welke tot de kosten zouden hebben bijgedragen.

duidelijkheidshalve voortaan GERRIT GERRITSZ II zal noemen, zoo hij uit het huwelijk met GERTKEN MATHYSEN geboren was, toen nog maar omstreeks 18 jaar, en alzoo geen lid van het gild hebben kunnen zijn.

Toch wordt hij hier glasschrijver genoemd, en moet men dus aannemen, dat hij gildebroeder was. Deze omstandigheid, in verband met eenige andere, die zich moeielijk laten verklaren indien hij niet vroeger was geboren, doet de vraag bij mij oprijzen, of hier niet gelet moet worden op bovenaangehaalde woorden uit het register der in het gild gekomenen: „sonder kinderen van wettige geboorte.” Deze uitdrukking komt in het register meer voor, waaruit men moet opmaken, dat het toen niet tot de zeldzaamheden behoorde, wanneer iemand buiten huwelijk geboren en toch erkende kinderen had. Aannemende, dat wij hier met zulk een geval te doen hebben, laat het zich ook verklaren, dat het deze GERRIT GERRITSZ II was, dien wij in het rekeningboek van het Sint Lucasgild in 1607 als deken en boekhouder vermeld vinden.

Wanneer hij gildebroeder werd, blijkt niet uit het register der nieuw-aangekomenen, tenzij men mocht aannemen, dat de op 24 Julij 1597 vermelde GEERRIT GYSBRECHTSZOOM, glaesschrijver, de door ons bedoelde persoon is. Bij de groote onnauwkeurigheid, waarmede toen de namen werden opgeteekend, komt mij dit niet onmogelijk voor.

Dat zijn vrouw JURIJNKE ALBERTS heette, blijkt uit de aantekening bij den doop van zijn zoon BENJAMIN, in December 1612, maar wanneer dit huwelijk gesloten is, heb ik niet kunnen vinden, doch het moet enkele jaren vroeger gesteld worden, daar hij nog een ouderen zoon had, die weder GERRIT GERRITSZ heette, en veeltijds „de jonge” genoemd werd.⁹⁾

Uit het quohier der Verponding over de huizen in Dordrecht over het jaar 1620 blijkt, dat „GERIT GERITSZ, Glaesmaker” toen woonde in de Tolbrugstraat waterzijde. Verder vind ik van dezen GERRIT GERRITS II niets meer, dan dat hij den 15^{den} Mei 1644 is overleden. Op dien tijd staat in het register der dooden aangeteekend: „een baer¹⁰⁾ „in de Tolbrugstraet aan de waterzij voor GEERIT GEERITS CUYP, glaesmaker, een pont „graft.”

Hij schijnt tot zijn dood het vaderlijk huis te hebben bewoond. Immers kort hierna werd dit door de erfgenamen van GERRIT GERRITSZ CUYP den ouden verkocht, zooals blijkt uit de hiervolgende akte voorkomende in de boeken der opdrachten enz. berustende ter griffie der rechtbank te Dordrecht.¹¹⁾

⁹⁾ Ik vind in het doopboek van Juny 1610 „par. GERIT GERITSZ” zonder bijvoeging van den naam van vrouw of kind; misschien wa dit de hier bedoelde.

¹⁰⁾ In Dordrecht bestond tot nog voor omstreeks veertig jaar de gewoonte, om de baar, waarop de lijkst naar het graf werd gedragen, dadelijk na het overlijden van iemand, vóór het huis te plaatsen.

¹¹⁾ Mededeeling van den Heer A. v. D. WEG.

„Actum den 27 July 1644.

„Dat voor ons quamen ANNEKE GERRITSDR. als last en procuratie hebbende van „GOORSEN VAN BEEN (?) haeren man, blijkens enz. — JACOB GERRITS CUYP, GERRIT GERRITS „CUIYP, en BENJAMIN GERRITS CUYP, mitsgr JACOB ABRAHAMS CUYP en GIJSBERT VAN „DALEN, van wegen het naergelate weeskint van ZĀ ABRAHAM GERRITS KUIYP, blijkens „enz, — PIETER GERRITS HULSTMAN, als getrouwt hebbē GEERTRUYT ISAACS, en den voors „JACOB GERRITS CUYP, als voocht van naergelaten weeskinderen van ZĀ ISAAC GERRITS „CUIYP, HENDRIK HENDRICKX COCK, als getrouwdt hebbē GEERTRUYD PIETERSDR, „PIETER REIJENS COCK, als getrouwt hebbē TRIJNTJE PIETERSDR. kinderen en „kintskinderen respectiv van ZĀ GERRIT GERRITS CUYP, den ouden, vendiderunt in de „voors qualiteit BOLTE BOLTENS aan HERICK CRUYDENIER, borger deser stede, domum „cum suis staende en gelegen in de Tolbrugstraet aen poortzijde tusschen den huyze van „GERRIT CUYP de jongen aen de eene en 't huys van GEERT JANS CRAENLINT aen de „andere zijde” enz.

Ofschoon mij van sommige der in dit stuk voorkomende personen de familiebetrekking niet geheel duidelijk is, acht ik het niet der moeite waard mij hierin te verdiepen, daar het slechts aangehuwden betreft.

Naar aanleiding van dit stuk en verschillende andere gegevens uit het doopregister meen ik mij de familie CUYP als volgt te moeten voorstellen:

GERRIT GERRITSZ de oude geboortig van Venlo.					
vóór zijn huwelijk			uit zijn huwelijk met GERTGE MATHYSEN		
GERRIT GERRITSZ II geh. met JURYNKE ALBERTS.			MARITKE geb. Dec. 1585 waar- schijnlijk jong gestorven.	ANNEKE geh. met GOORSEN VAN BEEN?	ABRAM ISAAC JACOB
GERRIT GER- RITSZ de jonge of III geh. met BELIJNTJE TIELLEMANS.	BENJAMIN geb. Dec. 1612.			GEERTRUYT geh. met PI- ETER GERRITSZ HULSTMAN.	JACOB geb. Dec. 1594 geh. 13 Nov. met AERT- KEN CORNELISDR VAN COOTEN AELBRECHT - doorgaans genoemd AELBERT geb. Oct. 1620.

Hierboven heb ik reeds vermeld, wat ik betreffende GERRIT GERRITSZ II heb gevonden. Wat JACOB GERRITSZ en BENJAMIN aangaat, over elk van hen wensch ik, zooals in de Inleiding gezegd is, afzonderlijk te spreken, terwijl de geschiedenis van AELBERT het hoofddoel dezer bladen is. Wat ik van de overige hierboven genoemde personen ben te weten gekomen, buiten hetgeen reeds in den geslachtsboom staat vermeld, laat ik hier volgen.

Van GERRIT GERRITSZ den jongen leest men in het register der in het Sint-Lucasgild gekomenen: „Op den 17 Januarius 1631 is int gilt gecomen voor glaessemaker „GERET GERETSZ CUP en heeft betaelt voor zijn gildegelt 10 st. van dat hij een gilde- „broerssoon is, ende heeft voorder gekoft het schildersgilt voor 2 nobels.”

In het register van het Sint-Lucasgilde, waarin sedert 1637 de knechts en jongens der leden werden aangeteekend, komt hij van dat jaar tot 1644 als knechts of jongens

houdende voor. Of het toch met de zaken niet best ging, of dat er andere redenen voor waren is natuurlijk thans niet te bepalen, maar ik vind in het boek der huwelijks proclamatiën, waarin ook soms de verleende attestatiën werden aangeteekend: „Attestatie „2 Oct. 1644 GERIDT CUYP en BELIJNTJE TIELLEMANS, sijn huysvrouw, gewoont hebbende „in 't Tolbrugstraetge sijn vertrokken naar d Anthonis-Polder.” Den daarop volgende dag verkocht hij zijn huis, staande naast dat van GERRIT GERRITSZ den ouden, dat den 27 Julij van dat jaar volgens bovenvermelde acte door de erfgenamen was verkocht.

„Op ten 11 October 1612 is int glaesmakersgilde gecomen ABRAM GERRITSZ voor „10 st. alzo hij een gildebroerssoon is, en is sonder kinderen.”

Dit leest men in het register der in het gild gekomenen, en op de keerzijde van het laatste blad van dat register staat aangeteekend:

„Den 17 October anno 1612 is geaccordeert bij dekens en 8 mannen, dat ABRAHAM „GEERTSOON sal gheven Sint Jacob toecomende een nobel van 50 st. voor dat (hij 't) „schildersghilt ooc heeft, ende heeft betaelt de vrientscap.” ¹²⁾

Volgens het quohier van de verponding woonde „ABRAM GERITZEN, glaesmaeker” op de Nieuwbrug, zoover ik heb kunnen nagaan echter niet in het huis Samson waarin wij eenige jaren later JACOB GERRITSZ vinden. ¹³⁾ Blijkens voorstaande akte was hij in 1644 reeds overleden; JACOB ABRAHAMSZ CUYP was zijn zoon en waarschijnlijk was GIJSBERT VAN DALEN, die met hem voor het nagelaten weeskind van ABRAHAM opkomt, gehuwd met een dochter.

Deze JACOB ABRAHAMSZ CUYP kwam in 1626 in het Sint-Lucasgild, zooals blijkt uit de volgende aantekening in het register: „Den 11 September 1636 is in het gilde „gecoomen JACOB ABRAHAMSZ KUYP ende heeft gecoft het glaesmaeckersgilde; heeft betaelt „tien st. also hij een gildebroerssoon is, ende hij heeft meede gecoft het schildersgilde, „daervoor hij heeft betaelt twee engelsche nobels, 5 gul.; is van den eersten eet ende „ongetrout.” ¹⁴⁾

Verder vindt men hem meermalen als knechts of leerjongens houdende, in het boek waarin die werden aangeteekend, vermeld. Ik vind daarin ook een akkoord tusschen JACOB ABRAHAMSZ KUYP en DIEPENTIEN ARIENS, wier zoon bij hem was besteld om glazemaken te leeren, waarover een geschil gerezen was. Nog in 1648 lees ik in dit boek: „JACOB CUYP, een jongen is wederom op een ander ambacht.”

Dit is de laatste maal, dat ik den naam CUYP in het gild der vijf neringen heb aangetroffen.

JACOB ABRAHAMSZ CUYP schijnt ook kort na de laatste vermelding de stad te

¹²⁾ OBREEN, Archief D. I bl. 196.

¹³⁾ Voor zoover ik dit uit het „Quoijer” heb kunnen opmaken, lag dit huis aan de Wijnstraat zijde, terwijl het huis van JACOB GERRITSZ aan de Voorstraat zijde der Nieuwbrug lag.

¹⁴⁾ OBREEN, Archief D. I bl. 212.

hebben verlaten. In het „Meestersbouck behoorende onder Ste Lucasgilde” te Delft 1650—1715, vindt men als „glasmaecker” JACOB CUIP, en in het „Register van alle nieuwe meesters” enz.: „Glasemaker, den 15 Junij 1655 heeft hem als M^r laten aenteycken en „JACOB KUYP, sijnde vreemt, heeft op het recht niet betaelt en is verdrooken.”¹⁵⁾

Het schijnt hem dus niet best te zijn gegaan. Verder heb ik niets gevonden van hem noch van de andere leden der familie CUYP, die in den door mij gemaakten stamboom voorkomen. Ik zonder hiervan natuurlijk uit degenen, die ik voor bijzondere behandeling heb bestemd.

KRAMM spreekt nog van een G. J. CUYP, doch dit berust op een misverstand, doordien de Heer FR. MULLER, in zijn catalogus dien naam schrijvende naar het monogram (bestaande uit een opelkaar gelegde J en G), bij vergissing de G vóór de J heeft gezet.

Ook vermeldt hij nog een CHRISTIAAN CUYP, van wien een schilderij, dood wild voorstellende, in de verzameling van den Baron VAN PABST VAN BINGERDEN te Nijmegen werd gevonden. KRAMM heeft deze schilderij echter niet gezien en mij is verder niets van een CHRISTIAAN CUYP gebleken.

Merkwaardig is het, dat de leden der familie CUYP meerendeels het bedrijf van glazenmaker, glasschrijver of schilder uitoefenden, en dat onder hen niet minder dan drie bekende kunstenaars waren. Zij blijkt in de eerste helft der zeventiende eeuw te Dordrecht vrij talrijk te zijn geweest, doch thans komt de naam sinds lang niet meer voor.

Uit de verschillende hier aangehaalde officiële stukken kan men zien, dat de naam verschillend werd gespeld. Men vindt zelfs in een zelfde stuk CUYP en KUYP. Bij de oudere schrijvers wordt ditzelfde verschil aangetroffen. HOUBRAKEN spelt KUIP. Toch heb ik gemeend de spelling CUYP, die bij latere schrijvers ook algemeen is aangenomen, te moeten volgen, daar zoowel JACOB¹⁶⁾ en BENJAMIN, als AELBERT¹⁷⁾, altijd zóó hebben geschreven.

JACOB GERRITSZ CUYP.

JACOB GERRITSZ CUYP werd, zooals ik hiervoor reeds heb aangetoond, in December 1594 te Dordrecht geboren. Zijn vader was GERIT GERITSZ, glasschrijver en glazenmaker geboortig van Venlo, en zijne moeder GEERTEN MATTHIJSdochter, vroeger weduwe van BERNAERT PELGRIMS.¹⁸⁾

¹⁵⁾ OBREEN, Archief D. I bl. 47 en 59.

¹⁶⁾ Uit het hierna gegeven fac-simile van zijne handteekening op een stuk van den 25 November 1625 blijkt evenwel, dat hij zijn naam ook KUYP schreef, indien wij althans mogen aannemen, dat wij hier een en dezelfde persoon voor ons hebben.

¹⁷⁾ VAN EYNDEN en V. D. WILLIGEN zeggen wel, dat AELBERT in zijne jeugd zijn werk wel eens KUIP zou hebben geteekend. Daar reeds zijn vader en ouderen neef steeds CUYP hebben geschreven komt mij dat zeer onwaarschijnlijk voor.

¹⁸⁾ Zie hiervoor in 't hoofdstuk: De familie CUYP bl. 235.

Bij geen der levensbeschrijvers van schilders vóór IMMERZEEL, heb ik een geboortear van hem vermeld gevonden, doch deze noemt daarvoor 1575, zonder evenwel op te geven, waar hij dit jaartal gevonden heeft. Het door IMMERZEEL genoemde jaartal is sedert door de meeste schrijvers overgenomen.

Bij enkele buitenlandsche schrijvers vindt men andere jaartallen. Zoo bij Lord ROLAND GOWER ¹⁹⁾ 1573 en 1580. VIARDOT ²⁰⁾ noemt 1578. Zij geven echter evenmin hun bron op als IMMERZEEL. Ik had op deze door niets gestaafde jaartallen dan ook geen vertrouwen. Het laatstgenoemde gaf mij evenwel aanleiding, om het doopregister van 1575 te doorzoeken, waardoor mij de toestand daarvan bleek zooals ik dien in de noot op blz. 236 heb geschetst. Om deze reden bewees het nog weinig tegen de stelling van IMMERZEEL, dat ik hem daar niet vond. Maar al spoedig ontstond bij mij daartegen een veel gewichtiger bezwaar, toen ik op de lijst der ingekomenen in het St. Lucasgild te Dordrecht ²¹⁾ het volgende las: „JACOB GEERITS is int schilders gildt „gecomen opten 18 Juli A°. 1617 en is van den eersten eet, noch Jonckman sijnde voor „10 st. alsoo hij een gildebroers soon is.”

Vóór dien tijd vond ik geen enkelen JACOB GERRITSZ, als in het gild gekomen vermeld. Was onze JACOB GERRITSZ toen in het gild gekomen, dan zou hij in 1575 geboren zijnde, op zijn 42ste jaar eerst lid van het gild geworden zijn, en dat niettegenstaande hij niet van buiten was gekomen, maar een gildebroederszoon was. Bovendien was hij nog ongehuwd, en hij zou dus ook eerst laat in het huwelijk moeten getreden zijn.

De vermelding, dat hij in 1617 nog ongehuwd was, gaf mij evenwel een leiddraad tot verder onderzoek, en al spoedig was ik gelukkig genoeg in het boek der Huwelijks Proclamatien der Augustijnen-kerk te Dordrecht het volgende aan te treffen onder de afkondigingen van „28 October 1618.”

„Getrout den 13 November Anno 1618”

„JACOB GERITSZ schilder, woonende op den hoeck van de Schrijverstraet, van Dordrecht, „AERTKEN CORNELIS VAN COOTENS dr. van Utrecht, woont bij GOESSEN VAN VERSSEN.” ²²⁾

„p.cla in templo galli”

Met het oog op deze gegevens kwam het mij voor, dat onze JACOB GERRITSZ wel niet vóór 1594 zou geboren zijn en hiervan uitgaande vond ik in het doopregister, dat in December 1594, uit het huwelijk van GERARD GERTSEN en GERTKEN MATTHYSEN een

¹⁹⁾ A pocket guide to the public and private Galleries of Holland and Belgium, London 1875.

²⁰⁾ Musées d'Allemagne.

²¹⁾ Dit stuk vindt men afgedrukt in het „Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis”, bijeengebracht door Fr. D. O. OBREEN D. I bl. 181 en volg. Deze lijst is met de meeste zorg afgeschreven en gedrukt. Toch zal men nu en dan meest onbeduidende verschillen met mijne lezing aantreffen, welke ik evenwel gemeend heb te moeten handhaven.

²²⁾ Ofschoon ik denzelfden naam een paar malen in de kohieren aantrof, durf ik niet verzekeren hem juist te hebben overgenomen. Het onderschrift moet „proclamatio in templo gallico” beteekenen, maar hoe dit hier te pas komt is mij niet recht duidelijk. De proclamatie is hier in de aantekeningen der Waalsche kerk niet te vinden. Evenmin in die der Utrechtsche, gelijk Mr. S. MULLER Fz. de vriendelijkheid had mij mede te deelen.

kind geboren was, dat bij den Doop den naam van JACOB ontving, zooals ik hiervoor met de woorden van dat register heb medegedeeld. ²³⁾

Ik meen dus als zeker te mogen aannemen, dat JACOB GERRITSZ CUYP te Dordrecht geboren is in December 1594.

Van zijne eerste jeugd is ons niets bekend. Het eerste onderwijs in de kunst zal hij waarschijnlijk van zijn vader hebben ontvangen, die, als glasschrijver, toch ook teekenaar moest zijn. HOUBRAKEN verhaalt ons, dat JACOB een leerling van den Utrechtschen schilder ABRAHAM BLOEMAERT was. De leeftijd, waarop hij daarheen kan zijn gegaan, is moeielijk te bepalen, Zeker is het, dat hij vóór zijn 23ste jaar reeds weder in zijn vaderstad terug was en zich daar gevestigd had, zooals blijkt uit zijn opname in het St. Lucasgilde op 18 Juli 1617. Zijn kort daarop gevolgd huwelijk, 13 November 1618, met eene vrouw uit Utrecht afkomstig, doet ons denken aan eene daar, reeds tijdens zijn leerlingschap bij BLOEMAERT, aangeknoopte kennismaking. Doch wat hier van zij, hij had zich in Dordrecht gevestigd en beoefende er de kunst; want volgens BALEN ²⁴⁾ hing in de Rechtkamer der Munt, „Een stuk, begripende de Munteren getroffen door JACOB CUYP 1617.” IMMERZEEL heeft dit stuk nog gezien en zegt, dat de portretten „uitvoerig en keurig van koloriet en penseel waren” en het stuk het jaarmerk 1617 droeg. Hij schijnt dus toen reeds een verdienstelijk schilder te zijn geweest. Toch oefende hij ook waarschijnlijk het bedrijf van kladschilder uit. Van dezen tijd ontbreekt de aantekening van de knechts en jongens, die bij de gildebroeders in dienst waren; maar na 1637, toen dit boek weder geregeld gehouden werd, vindt men telken jare jongens, als bij hem in dienst, opgeteekend, en dit kunnen, dunkt mij, moeielijk leerlingen in het kunstvak zijn geweest. Een leerling in het kunstvak doet geen werk voor zijn meester en viel dus niet in de termen, dat er voor hem geld moest worden betaald. Bovendien vindt men nu eens, dat hij er drie of vier, dan eens, dat hij er slechts één hield, en dat zijn telken jare anderen. Daarom komt het mij voor, dat hij, evenals vele latere kunstschilders, nevens het kunstpenseel ook de grove kwast hanteerde, of althans onder zijn opzicht en voor zijne rekening liet hanteeren. Nog in mijn jeugd heb ik verschillende kunstschilders gekend, die ook een schilders- of verwerswinkel hadden.

Wanneer hij zich in het later door hem bewoonde huis „Samson” op de Nieuwe-Brug vestigde, kan ik niet met zekerheid bepalen. In de „quoyeren van de verponding „over de huysen der Stadt Dordrecht” over de jaren 1619 en 1620, vind ik hem daar nog niet; maar in dat „van 't Hooft-gelt” der stad Dordrecht over 1623 lees ik:

„JACOB GERRITS zijn vrouw 1 kint IIII £.

„I dienstmaegt..... XX β

²³⁾ Bl. 235.

²⁴⁾ M. BALEN, Beschr. van Dordrecht bl. 682.

bij vergelijking, blijkbaar doelende op hetzelfde huis waarvan, met bijvoeging van „Op ten Nieuwbrugge”, in het „Quoijer van de verpondinghe” over 1626 staat aangeteekend:

„JACOB GERRITSZ, Schilder” XVII £ X β.

De later zoo beroemde zoon werd waarschijnlijk daarin niet geboren, want op het einde der maand October 1620, leest men in het doopboek der Augustynen-kerk te Dordrecht „par JACOB GERITSZ en AERTKE CORNELIS t k. AELBRECHT.”

In 1623 was deze, zooals hierboven blijkt, nog het eenige kind, en hij schijnt dit gebleven te zijn, zooals wij later bij den verkoop van dit huis zullen zien.

Uit dien later te vermelden verkoop blijkt, dat hij eigenaar van dit huis is geweest, wat nog niet volgt uit den aanslag in de verponding, zooals men wellicht zou meenen ²⁵⁾.

Uit het bedrag van den aanslag in de verponding kan men, in vergelijking met andere aanslagen in die belasting, zien, dat het door hem bewoonde huis vrij hoog stond aangeslagen; terwijl uit den aanslag van f 40.— in den 200sten penning van het jaar 1638 mag worden opgemaakt, dat hij gerekend werd tot den gegoeden burgerstand te behooren. ²⁶⁾

Van dezen tijd is ons van zijne levensomstandigheden niets gebleken, maar wel schijnt hij de kunst voortdurend met vrucht te hebben beoefend, want ofschoon van zijn eerste werk weinig tot ons gekomen of althans bekend is, vinden we een vrouwenportret van hem op het Museum te Berlijn, dat van verschillende zijden zeer geroemd wordt vervaardigd in 1624.

Een familiestuk op het Museum Boymans te Rotterdam, onder No. 58, draagt het jaartal 1635. Of er nog andere stukken uit dien tijd van hem bekend zijn, heb ik niet kunnen vinden, maar waarschijnlijk valt in dat tijdvak, tusschen 1617, toen hij het bovenvermelde muntersstuk schilderde, en het laatstgenoemde jaar 1635, ook de vervaardiging van een stuk door BALEN, bl. 666, vermeld als hangende „Opte Groote Boven-Zale van „de Kloveniers Doele beneffen den schoorsteen.” Hij noemt het: „een Groot-Stuk,

²⁵⁾ Als bewijs hiervoor dient, dat ik in het „Quoijer van de Verpon: der Stadt Dordrecht van den jaere XVI° Dry en dertich „vond bl. 42: Op de Hooge Nieustraet, De heer Mr. JACOB CATS, pensionaris, XVIII £ huijrt van VERBORGS.”

²⁶⁾ Ik laat hier de verschillende aanslagen volgen, die ik van hem behalve de medegedeelde gevonden heb.

Kohier van den goosten penning over 1627.

„JACOB GERRITSZ, schilder..... VIII £.

Idem van de verponding over 1633.

„Op den Nieuwbrug.”

„JACOB GERRITSZ CUYP, Schilder..... XVII £ 10 β.

Idem van den 200sten penning Ao. 1638

„JACOB GERRITSZ CUYP, schilder..... XL £.

Idem van den 200sten penning over 1652.

„de Wede. van JACOB GERRITSZ CUYP, schilder..... XL £.”

Dit bedrag is doorgehaald en daaronder gesteld:

„by doleantie op 25 £.

„begrijpende de Schutteren van de Tweede Kavel, getroffen door de Kunstige „Hand van JACOB KUYP.”²⁷⁾

In 1637 vinden wij JACOB GERRITSZ CUYP als deken en boekhouder van het St. Lucasgild, dat toen omvatte „de tinnegieters, schilders, glasmakers, pottbakkers, leem-, plakkers en blikslagers, gezeit lantaarnmakers.” Waarschijnlijk was hij dit toen voor de eerste maal, maar aangezien de rekeningboeken van 1612 tot 1657 verloren zijn gegaan, en ook geene andere boeken aanwezig zijn, waaruit dit zou kunnen blijken, is dit niet te bewijzen. Maar er is des te meer grond om te meenen, dat zich hier eene nieuwe kracht aan de zaak wijdde, omdat uit twee, dit jaar nieuw aangelegde boeken, die tot ons zijn gekomen, blijkt, dat de nieuwe boekhouder een man was, die er prijs op stelde, orde en regelmaat te brengen in het aan hem toevertrouwde beheer.

Het eerste dezer boeken heeft tot opschrift :

„Inventari Anno 1637

„By JAN ARYENSEN MISFAN, glaesschryver,

„MAERTEN VAN TOL, schilder

„OTTO JANSEN VAN ASPEREN, tinnegieter

„JACOB GERITSEN CUYP, schilder en boeckhouder te samelijk dekens „van voorzegt jaar van Sinte Lucasgilt.”

„Hebben goet geuonden op den 7 July den register of inventory te maecken van „alles wat in de gildekist is en inde doos met het slot, om alsoo hier naer lichtelyck „te mooghen vinden de bryeuen of actie van de magistraet verleent tot behoef van 't „voorzeide gilt en met een alle andere goede den gilde toebehoorende, om alsoo voordaen „by te houden, dat daer niet meer verlooren wort en alle jaer na dese den nieuwen „boeckhoùdert van 't gilt ouer te leùeren. De number als hier naer volgt.”

Hier volgt de inventaris, omschrijvende de bewijzen van paijponden, obligatiën en andere zaken. Eerst van A tot Z, vervolgens genummerd; voor het eerste gedeelte met eene vrij nette hand en ordelijk geschreven, doch later op vrij slordige wijze vervolgd²⁸⁾.

Het andere boekje heeft op den omslag het volgende opschrift.

„Dit boeck van knechts en leerJongens begonnen anno 1637.”

²⁷⁾ De schilderstukken behorende aan deze schutterij zijn in het begin dezer eeuw publiek verkocht. Zie VAN EYNDEN en v. WILLIGEN D. I. bl 68.

²⁸⁾ No. 35 luidt, „Een request met apostil op 't selve, dat niemant eenighe bediening van voorzegt gilde van Sinte „Lucas sal hebben als de geenne di sijn tinnegieters, schilders, glaesmaeckers, lantaremaekers, pottbackers, leemplakkers „Datum den 12 September 1641.”

De nummers, die in 't bizonder op de schilders betrekking hebben, en daaronder ook het bovenaangehaalde, zijn later doorgeschrapd.

Verder leest men op fol. 1 :

„Anno 1637.”

„Item alsoo men op 28 Jannewary de treseoriers vercoos is den gildebroeders „voor de derde reyse voorgehouden en geseydt, soo men ymant beuindt, die binnen den „tijt van dry daeghen haer kneghths ofte leerjongens om haere naemen bij den boeck- „houder aen te teyckenen niet aen en brenck sal in de boete veruallen volgens den 31^e „artyeckel Ao. 1634 met de heele vergaderinghe met gemeinne stemmen is gestempt. „De boete is IV twintich stv. elke wijl men sulx bevint. Aldus wederom vernieut op „datum als boen.

„Volgt nu de namen van de meesters ende knechts eerst, en daarna de leerjonghens.”

Aan het einde van de lijst over 1637 staat:

„Dese order is begonnen bij dekens, van Sint Lucasgilde van voorzegt jaer

JAN ARYENSEN, MISFAN glaesschrijver,

MAARTEN VAN TOL schilder

OTTO JANSSENS VAN ASPEREN, tinnegieter

JACOB GERITSZ CUYP, schilder en boeckhouder.”

Na dit jaar wordt dit boek weder met slechter schrift en minder orde vervolgd.

Het komt mij voor, dat CUYP een man van orde was, die in vele opzichten verre stond boven de groote meerderheid zijner mede-gildebroeders, en dat het besef daarvan wellicht heeft bijgedragen tot het besluit, om zich aan die omgeving te onttrekken en zich mede aan het hoofd te stellen der beweging tot het verkrijgen eener afzonderlijke Confrerie van schilders.

HOUBRAKEN ²⁹⁾ vertelt ons, dat „JACOB GERRITSZ CUYP, Dortenaar, leerling van „*Abr. Bloemaert*, IZAK VAN HASSELT, KORN. TEGELBERG, beide landschapschilders en „JAQUES GRIEF anders KLAUW, die stil leven schilderde, de hoofden of aanleiders waren, „welke in den jaere 1642 het konstgenootschap van St. Lucas te Dordrecht hebben „opgericht, nadat zij uit het Gild, genoemd het gild van de vijf neringen ³⁰⁾ volgens beding „als in de acte van scheiding staat uitgedrukt, waren gegaan.”

Een weinig verder zegt hij ³¹⁾ „Nu was het bij vele van de Konstschilders destijds „in gebruik gekomen, dat zij openbare winkels, en verkoopedagen van schilderijen hielden „en dus zig, om hun voordeel te bejagen, met het voorregt van het Gild dekten. Maar „als met 'er tijd het Glasschilderen geheel ten onbruik wierd, in enkel glazemaken ver- „keerde, en door de slegte tijden gemeene Konstschilders mede tot den kladpot vervielen, „en het getal Grofschilders hielpen vermeerderen, en dus het Gildebroederschap meest „in ambagtsgezellen bestond; hebben de konstoeffenaars daar wat tegens aan gezien, als „waar het der Edele Konst oneer aangedaan, onder ambagtslieden geteld te worden.

²⁹⁾ In zijne Groote Schouburgh der Ned. Konstschilders en schilderessen D. I bl. 238.

³⁰⁾ Dit is eene vergissing; het gild bestond toen, zooals wij boven hebben aangetoond uit zes neringen en werd het St. Lucasgild genoemd. Eerst nadat de schilders er waren utgetreden heette het „het Gild der vijf neringen.”

³¹⁾ Bl. 242.

„Waarom zij dan gelegenheit zогten om die Broederschap te ontgaan, en eene konfrater „niteit van enkele Konstoeffenenden op te rechten.”

Ik heb gemeend HOUBRAKEN, die zelf later lid dezer Confrerie, of zooals hij bij voorkeur schrijft „dit konstgenootschap” geweest is, over den oorsprong der scheiding het woord te moeten laten. Hij had zeker in dien kring daar meermalen over hooren spreken, en met zekere zelfvoldoening zich boven „de ambagtslieden” gesteld; maar hoewel de algemeene bedoeling der scheiding door hem m. i. zeer goed werd begrepen, zou zijn verhaal tot een verkeerde gevolgtrekking leiden.

Immers zou men daaruit opmaken dat de Confrerie alleen uit kunstschilders bestond, en toch is dit niet zoo. Hetzij omdat vele der kunstschilders zelf ook schilderswinkels hielden en daardoor tevens grofschilder waren, zooals ik meen, dat met J. G. CUYP het geval was, hetzij omdat de grens tusschen grof- en fijschilderen niet zoo gemakkelijk kon getrokken worden, daar tusschen deze vakken nog het schilderen van sasenetten, uithangborden en dergelijke, en ook het zoogenaamde sieraadschilderen lag, zoowel de grof- als fijschilders scheidden zich uit het gild der zes neeringen, en de nieuwe Confrerie omvatte beiden.

De twee artikelen die HOUBRAKEN ons uit de acte van scheiding mededeelt, kunnen dit niet bewijzen, want zij betreffen eenvoudig den handel in schilderijen, die aan anderen dan leden van het genootschap verboden werd. En daar de acte zelf waarschijnlijk is verloren gegaan, althans nog niet is kunnen gevonden worden, kan deze ook niet als bewijs strekken. Maar dit bewijs wordt geleverd door een request van het jaar 1645 van het gild, toen genoemd der vijf neeringen „namentlijk van tinnegieters, glaesmakers, pottebackkers, blikslagers geseyt lantaernmakers en leemplakkers” waarin tot de regeering der stad gezegd wordt „dat UEd. belijft heeft in den voorleden Jaere 1642 van 't voors „haren gilde af te separeren in een confrerie, of aparten gilde de fijs en groeue schilders „van outs genaempt 't Gilde van St. Lucas.”

De pogingen tot het verkrijgen dezer scheiding schijnen reeds in 1641 begonnen te zijn, maar zooals uit de noot op bl. 238 blijkt, wendde men zich in September van dat jaar nog broederlijk bij rekest tot de regeering, en ook uit de boeken van het gild blijkt, dat de scheiding eerst met den aanvang van 1641 is ingetreden.

Ik heb deze scheiding eenigszins uitvoeriger behandeld dan voor mijn onderwerp strikt noodig was, maar de wensch der kunstenaars om zich aan den invloed en het verkeer met de eigenlijke ambachtslieden te onttrekken, schijnt in dien tijd algemeen te zijn geweest. Wat vroeger of later ontstond in verschillende steden eene dergerlijke beweging. Volgens HOUBRAKEN gaf Dordrecht het voorbeeld. Het kwam mij daarom voor, dat als bijdrage tot de kennis van den aard dezer beweging, deze uitwijding geoorloofd was.

Om tot ons eigenlijk onderwerp terug te keeren zij herinnerd, dat JACOB GERRITSZ CUYP zich met drie andere schilders aan het hoofd dezer beweging stelde. Ik wenschte

wel, dat wij hier te doen hadden met meer bekende ³²⁾ en betere kunstenaars, maar helaas, van twee hunner, namelijk van de beide „landschapschilders” IZAK VAN HASSELT en CORN. TEGELBERG ³³⁾ is ons niet anders bekend dan hetgeen HOUBRAKEN te dezer plaatse er van zegt, en hij zelf schijnt ze geen verdere vermelding te hebben waard gekeurd. Ook van den stillevenschilder JAQUES GRIEF, anders KLAU, spreekt HOUBRAKEN verder niet. Van elders ³⁴⁾ weten wij echter dat deze 15 Juli 1646 in het St. Lucasgild te 's Gravenhage werd opgenomen en daar 11 April 1649 huwde met MARIA VAN GOYEN, dochter van den bekenden kunstenaar JAN VAN GOYEN. Hij was dus zwager van JAN STEEN.

Zijne kunst schijnt niet zeer hoog te zijn geschat; want op eene verkooping van schilderijen, door hem zelf gehouden in 1647, brachten de werken van zijne hand hoogstens f 6.00 op. Uit het oogpunt van kunst was CUYP hier dus niet in voornaam gezelschap.

Toch was hijzelf in dien tijd een gezocht portretschilder, zooals o. a. uit de volgende van hem nog bekende portretten, die gejaarmedt zijn, blijkt.

Een mans- en een vrouwenportret in het bezit van Jhr. Dr. J. P. SIX VAN HILLEGOM te 's Graveland, beide van 1638.

Dit stuk is gemerkt ³⁵⁾:

J. cūyp. Fecit „

Een man- en een vrouwenportret in het Museum BOYMANS te Rotterdam beide van 1644 ³⁶⁾.

Een vrouwenportret in de Gallerij der K. K. Academie van Beeldende Kunst te Weenen van 1647. Dit portret, door A. BALDINGER geëetst, is opgenomen in „ein Auswahl” van 24 schilderijen uit die verzameling. In den daarbij gevoegden tekst van CARL VON LUTZOW wordt met grooten lof daarvan gesproken, en naar aanleiding van dit en andere zijner werken oordeelt hij, dat de oude CUYP behoort tot de „bedeutendsten Vorläufer „REMBRANDT's.”

Een mans- en een vrouwenportret in het Museum te Metz van 1649.

In verschillende andere Musea en verzamelingen komen nog veel andere portretten

³²⁾ Merkwaardig is dat geen der drie genoemde als ingekomen in het gild staat aangeteekend. Om van het gild te scheiden, diende men er toch lid van geweest te zijn.

³³⁾ Was „PIETER DIRCK TEGELBERCH” die in de Thesoriërs-rekening van Dordrecht over 1627 voorkomt als ontvangen hebbende f 6.— „over het repareren en schilderen van het Synodusbert: hangende in de Camer van Justitie”. (Zie Jaarb. voor Dordrecht 1841 Mengelwerk bl. 5 noot) misschien zijn vader?

³⁴⁾ Arch. OBREEN D. V bl. 104 waar hij JAQUES DE KLAU, en bl. 214 waar hij JACOBUS CLAEUW en JACQUES DE CLAEUW genoemd wordt. Bij de aanteekening van zijn huwelijk staat: jongman van Dordrecht, terwijl hij ook bloemschilder wordt genoemd. Het komt mij voor dat hier, buiten twiifel, van den zelfden persoon sprake is, die in Dordrecht medeoprichter der schildersconfrerie was.

³⁵⁾ De heer Jhr. J. SIX had de beleefdheid mij van deze handteekening een amsmile toe te zenden.

³⁶⁾ Deze portretten zijn daarvoor aangekocht uit de verzameling van den heer DE KAT te Dordrecht. Zij schijnen vroeger geweest te zijn in de verzameling van den Graaf DESPINOY te Versailles. Onder den naam van A. CUYP komen zij op den Catalogus dier verzameling voor; maar de beschrijving laat geen den minsten twiifel over dat het dezelfde zijn. Zie KRAMM, D. I bl. 809.

van zijne hand voor, maar waarop de jaartallen niet zijn aangegeven, of mij althans onbekend zijn gebleven. Maar daar het allen portretten van aanzienlijke personen blijken te zijn, mag men aannemen, dat in dien tijd zijne portretkunst goed stond aangeschreven.

In hoeverre de genoemde portretten personen uit zijne woonplaats of van elders voorstellen, kunnen wij niet bepalen, maar dat ook in Dordrecht een portret van zijne hand gewild was, valt daaruit op te maken, dat hij in 1643 het portret schilderde van Dr. JOHAN VAN BEVERWIJCK, Burgemeester van Dordrecht, en in 1646 dat van ANDREUS COLVIUS, predikant bij de Waalsche gemeente aldaar, naar welke beide portretten gravures van S. SAVERIJ bestaan.

Van dit laatste bestaan exemplaren zonder den naam des schilders, maar op dat, ingelast in BALEN, staat duidelijk „A. CUYP Pinxit.” Toch meen ik dit aan JACOB GERRITSE te moeten toeschrijven. Immers de bekende juffer MARGARETHA GODEWIJK, die toch wel geweten zal hebben of zij den vader of den zoon voor had, maakte een gedicht op dit portret met het volgende opschrift:

„Op de afbeeldinghe van den Hooghgeleerde ANDREAS COLVIUS, door den „constigen Mr. JACOB CUYP ³⁷⁾. Het luidt:

- »Wel CUYP wat wilt gy doen? Hoe sult ghy hem afmalen?
- »Met verru na de kunst en met een gaeuw penseel?
- »Ick bid u staect u werck. Ghy sult er in verdwaelen,
- »Ghy toont ons uyerlijck van hem het minste deel;
- »Want zijn geleerde tongh en kont ghy niet doen spreken,
- »Die als een Leydt-star is in Godes huys en kerck.
- »Hy troost, hy straft, hy sticht, hy doet de sonden breken
- »Nu CUYP, ey! scheyt er uit, ick bid u staek u werck.”

Mij dunkt, dat ook in dit vers CUYP wordt aangesproken als iemand, die in zijn vak een man van naam is.

Ook de schrijvers of uitgevers schijnen hem gaarne de illustratie hunner uitgaven te hebben toevertrouwd.

In CATS, „Trouring met de Proefsteen,” waarvan de eerste uitgave te Dordrecht verscheen in 1637, komen twee door hem ontworpen plaatjes voor, het eene ter illustratie van „*Liefde gekocht met gevaer des levens*” het andere behoorende bij het verhaal „*De op-komste van Rhodope*.”

Ook JOH. VAN BEVERWIJCK'S „Uitnemenheit des vrouwlicken geslachts”, waarvan de eerste druk in het licht kwam in 1639, bevat drie door hem ontworpen plaatjes. Het eerste stelt voor: Crates zijn stok en mantel nederwerpende voor de voeten van Hippachia ³⁸⁾ het tweede: Twee vrouwen met zwaard en schild in het strijdperk, in antieke kleeding het derde eindelijk: Thomijris, koningin der Scythen, die het afgehouden hoofd van

³⁷⁾ SCHOTEL, Kerk Dordr. D. I bl. 323.

³⁸⁾ Het verhaal is uit CATS overgenomen. Ook daar vindt men een prentje, het zelfde geval voorstellende, door een ander geteekend. Daar zijn de personen in antieke kleederdracht; bij CUYP in die van zijn tijd.

Cyrus in een zak, met bloed gevuld, doet werpen. Een dezer plaatjes is gemerkt I CUYP inv. de andere allen J. G. (als gewoonlijk op elkaar gelegd) CUIJP.

Vinding en teekening is, zooals het illustratiewerk dier dagen veelal is. Heel veel werk werd er niet van gemaakt, en over de teekening valt weinig te oordeelen, daar zij afhankelijk is van de reproductie door den graveur. Toch komen mij de door CUYP ontworpen prentjes, vooral niet slechter voor dan die van anderen. Het beste is, dunkt mij het eerstgenoemde, in CATS, dat een ijsvermaak voorstelt.

Of er nog ander, naar zijn ontwerp vervaardigd prentwerk bestaat, is mij niet bekend; maar de aan hem toegeschreven teekening, welke in het Museum Boymans berust, heeft wel den schijn van voor eene illustratie bestemd te zijn.

Eer ik van de kunst van JACOB GERRITSZ CUYP afstap, moet ik nog een belangrijk vraagstuk behandelen, namelijk of hij ook landschapschilder was. Wie IMMERZEEL raadpleegde, zal dit een vreemde vraag noemen. Deze toch zegt. „Hij was een goed „landschapschilder, en koos tot zijne voorstellingen veelal gezichten omstreeks zijne „geboorteplaats, zoo van de water- als landzijde. Ook had hij verdienste in het schilderen „van koeijen, schapen, veldslagen, kampementen en dergelijke; en bijzonder van portretten.” De laatste woorden zijn merkwaardig en waarschijnlijk het gevolg daarvan dat IMMERZEEL nooit anders dan portretten of portretstukken, misschien met een landschap tot achtergrond, van hem zal hebben gezien.

Bij raadpleging van de verschillende catalogi van verkooping en Musea, is het mij niet gelukt één eigenlijk landschap te vinden, dat op goede gronden aan JACOB GERRITSZ CUYP kan worden toegeschreven. Terwijl toch zijne portretten veeltijds niet alleen zijn naam, maar ook het jaar waarin zij vervaardigd zijn dragen, is mij van geen enkel, hier of daar aan hem toegeschreven landschap gebleken, dat dit van zijn merk was voorzien.

Het stuk, dat het eerst in aanmerking kan komen, is dat op de verkooping van VAN DER LINDE VAN SLINGELAND 1785. De beschrijving luidt „CUIJP (den ouden)”. „Een landschap met boomen en bergen; op den voorgrond is verbeeld Pan, die Seringa „vervolgt en eenige beesten; helder en fix.” Het is merkwaardtg dat hier wordt gesproken van „den ouden CUIJP” en niet van J. G. Zoo er dus al de naam CUYP op voorkwam, de voornaam ontbreekt, en dan kan het evengoed, en meer waarschijnlijk, van BENJAMIN CUYP geweest zijn. In elk geval is het geen eigenlijk gezegd landschap in den zin als IMMERZEEL bedoelt. Maar al ware dit zoo, en al was het werkelijk van hem, dan maakt één stuk hem niet tot landschapschilder. Bovendien schijnt het niet te hebben uitgemaakt, want het werd verkocht voor f 11—5 st.

De Oude Pinacothek te München heeft ook eene schilderij, dat aan JACOB CUYP, den Ouden, werd toegeschreven. Zij verbeeldt eene gothieke stad, aan een breede rivier liggend, die met zeilschepen bedekt is. Eene beladen pont met een groot reisrijtuig, gaat de rivier over. Juist een onderwerp voor ALBERT en misschien ook voor BENJAMIN.

Er schijnt geen naam op voor te komen. Op welken grond werd het aan JACOB toegeschreven? Ik weet het niet, maar meen dat de twijfel aan den maker later is toegenomen en men het niet meer als van JACOB CUYP vermeld.

Ziedaar al wat ik van landschappen als door J. G. CUYP vervaardigd, heb gevonden, tenzij men daaronder ook mocht rekenen, de landschappen waarin familie-portretten voorkomen, zoo als die in de Musea te Amsterdam en Rotterdam.

Intusschen vond ik in Dr. ROBERT DOHME'S „Kunst und Künstler” ³⁹⁾ het volgende: „Als Thiermaler und Zeichner erscheint GERRITZ CUYP, auch in einer seltenen Folge von 12 Blättern, die unter dem Titel „Diversa animalia quadrupedia ad vivum delineata a „JACOBO CUPIO, atque aeri insculpta a R. PERSIJN, jam vero in lucem edita per „NICOLAUM JOHANNES VISSCHERUM” im Jahre 1641 zu Antwerpen erschien”.

Zoo zou dus zijn uitgemaakt dat JACOB GERRITSZ CUYP dier-schilder, of althans teekenaar is geweest. Toch blijf ik twijfelen. Moet CUPIO zoo zeker CUYP beteekenen? Wie zal dat, zonder nadere aanwijzing, zoo maar durven aannemen. Het is waar, de tijd van uitgave is met zijn leeftijd bestaanbaar, terwijl die wat vroeg valt om aan eene vergissing met AELBERT te denken; maar wanneer nergens elders blijkt dat JACOB landschapschilder geweest is, behoeft dit nog niet op dezen grond te worden aangenomen, want al ware het, dat hij eenige dieren naar het leven had afgeteekend, en dat hij dit zoo goed had verricht, dat men ze met vrucht in plaat meende te kunnen brengen, dan volgt daar toch niet uit dat hij landschap- en dierenschilder is geweest. Op het familiestuk in het Amsterdamsch Museum, komt een bok en een paard voor; op het aan hem toegeschreven teekeningetje in BOYMANS een of meer schaapjes. Zie daar al wat mij van door hem geschilderde of geteekende dieren bekend is, en vergeten wij het niet, juist die schilderij en die teekening voeren niet zijn naam en zijn dus niet zoo ontwijfelbaar zeker van zijne hand.

Maar hoe kan dan de meening, dat JACOB GERRITSZ bij uitnemendheid landschap, schilder is geweest, zijn ontstaan? Naar het mij voorkomt alleen door een misverstand of het misverstaan der volgende woorden, van HOUBRAKEN ⁴⁰⁾ „Wij hadden bijna ver- „geten den braven Dordrechtschen konstschilder JACOB GERRETZE KUIP, wiens penseelkonst „al vroeg de konstminnende bekoort heeft, te gedenken; maar wierden hem indagtig als „wij zijn zoon ALBERT KUIP ten tooneel zoude voeren. Hij schilderde Osjes, Koetjes, „Schaapjes enz. De verschieten agter de zelve waren meest lant- en watergezichten die „zig om en bij Dort doen zien, welke hij tot zijn gebruik naar 't leven afgeteekent heeft „en zijne wijze van schilderen was helder gloeiend en smeltende.” Ik geloof dat HOUBRAKEN in zijne soms wonderlijke wendingen, hier van AELBERT bedoeld heeft, wat

³⁹⁾ Dr. ROBERT DOHME, Kunst und Künstler des Mittelalters und der Neuzeit. Zweiter und Letzter Band. Leipzig E. A. Seemann 1878, XXXII—XXXV. Die Niederländischen Landschafts-, See-, Thier- und Schlachtmaler des XVIII Jahrhunderts. von ALFRED VON WURTBACH, S. 47.

⁴⁰⁾ D. I. bl. 237.

op den vader is toegepast. Waar zijn anders al die osjes, koetjes en schaapjes gebleven? Bovendien zegt hij wat verder, waar hij van AELBERT spreekt, na te hebben opgemerkt dat deze wat meer aan den netten kant was: „Daarenboven ⁴¹⁾ hield zig zijn vader meer „aan eenerhande verkiezinge. Hem daarentegen scheen het evenveel te wezen wat hij „ook maakte” enz. Nu kon het HOUBRAKEN niet onbekend zijn, dat JACOB CUYP portretschilder was. De stukken in het muntgebouw en op de Kloveniersdoelen moet hij hebben gezien. Hoe kan hij dan spreken van zijn voorkeur voor het schilderen van dieren, en tegelijk zeggen dat „hij zig aan eenerhande verkiezinge hield?”

Ik geloof inderdaad, dat wij de osjes, koetjes, schaapjes enz. met de vergezichten op Dordrecht van JACOB CUYP alleen aan het misverstaan van HOUBRAKEN te danken hebben; terwijl wij de „veldslagen, kampementen en dergelijke” m. i. gerust voor rekening van IMMERZEEL kunnen laten. Ook VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN hebben er zich door laten misleiden. Zij halen de woorden van HOUBRAKEN aan, maar laten er toch op volgen „doch het is vreemd, dat er geen gewag wordt gemaakt van 's mans fraaije „portretkunst, waarin hij bijzonder uitmuntte, vele afbeeldselen geschilderd hebbende, die „nog zeer in achting zijn, zoodat men hem deswegens met regt onder de voorname „portretschilders van de Hollandsche school plaatsen mag.” Zij hadden dus blijkbaar wel portretten van hem gezien, maar geen landschappen.

VOSMAER in zijn *Rembrandt*, VAN VLOTEN in zijn *Nederlandsche schilderkunst* en andere schrijvers volgen, over JACOB GERRITSZ sprekende, de traditie van de landschappen, maar terwijl hier en daar als voorbeeld van zijn werk portretten worden aangehaald, schitteren de landschappen door hunne afwezigheid, of voor zoover er aan hem worden toegeschreven, wordt elk bewijs gemist, dat dit terecht is geschied.

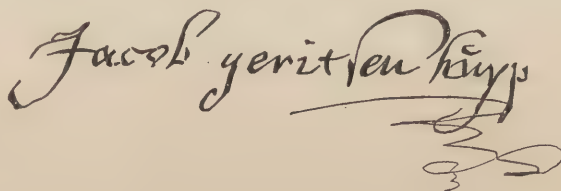
Bij het steeds voortleven dezer mijns inziens verkeerde voorstelling van het werk van onzen CUYP meende ik de gronden van mijne zienswijze te moeten aangeven. Meent iemand te kunnen bewijzen dat ik ongelijk heb, welnu, hij zal dan met de stukken zelf moeten voor den dag komen, en onze kennis van CUYP'S werk zal er dan door winnen.

Van zijn leven is ons na de oprichting der confrerie weinig meer bekend. Ik heb boven reeds gezegd, dat ik van al de documenten haar betreffende niets heb kunnen vinden, en dat zij waarschijnlijk zijn verloren gegaan. Waren zij er, zij zouden waarschijnlijk eenig licht kunnen verspreiden over zijne verdere werkzaamheid in deze, en misschien ook over zijne betrekking tot andere kunstenaars. Doch dit is niet anders ⁴²⁾

⁴¹⁾ bl. 249.

⁴²⁾ Indien wij mogen aannemen dat de persoon, wiens handteekening hier in fac-simile gegeven wordt, de schilder is dan weten wij dat hij in November 1625 te Amsterdam was, om met IDA WEGENAERTS en PHILIPS VAN NOYEN te zamen als erfgenamen van AREND VAN DER PUTTEN, geschutzgieter, een erfeniskwestie te regelen bij acte op den 25 dier maand voor den Notaris LAUR. LAMBERTI verleden. Hij onderteekende die acte volgenderwijze

Jacob Gerritsen Cuyp

Red.

In 1644 compareerde hij mede bij den verkoop van het huis zijns vaders; wanneer men de hiervoor medegedeelde acte inziet, kan men er uit opmaken dat hij als hoofd der familie werd beschouwd. Zeker stond hij in aanzien ver boven de andere familieleden. Dit is het laatst dat wij iets van hem vernemen; onder de hiervoor genoemde portretten van zijn hand vindt men er nog die 1649 zijn gemerkt, en in het „Quoyer” van den 20osten penning over 1652, vinden wij „de Wed^e van JACOB GERRITSZ CUYP.” De tijd van zijn overlijden moet dus tusschen die jaren liggen.

Ik heb het register der dooden van 1649 tot 1652 doorzocht, zijn overlijden staat daarin niet opgeteekend. Zijn portretkunst kan aanleiding gegeven hebben dat hij elders werkte, wellicht is hij op eene andere plaats overleden. In „de Alphab. „Lijst der geboorte- en sterfjaren van oude Ned. Schilders, opgemaakt en nagelaten door „den kunstschilder P. C. WONDER,” ⁴³⁾ vindt men als zijn sterfjaar 1650. Hoewel hiervoor, evenmin trouwens als voor een der daarin gestelde jaartallen, eenige grond is opgegeven, kan dit niet ver van de waarheid zijn.

Zijn weduwe overleefde hem slechts weinige jaren, want ik lees in het register der dooden op December 1654:

„den 14. tweemaal luyens over de weduwe van JACOB GEERITSE, huys op de „Nyenbrugge.” Als leerling van hem noemt HOUBRAKEN, behalve zijn zoon AELBERT, en zijn neef BENJAMIN, ook BASTIAAN GOVERTS v. d. LEEUW ⁴⁴⁾ die aanvankelijk niet onverdienstelijk schijnt te hebben geschilderd, maar de kunst spoedig liet varen. ALFRED WURZBACH zegt ⁴⁵⁾ dat hij vermoedt, maar naar hij meent op goeden grond, dat ook RAFAEL CAMPHUYZEN en AART VAN DER NEER leerlingen van hem waren. Hij noemt zijne gronden niet, ik kan ze dus niet beoordeelen.

⁴³⁾ Utrecht J. D. Doorman 1853.

⁴⁴⁾ HOUBRAKEN D. III bl. 179. Uit een familieregister is mij gebleken, dat deze 11 Januari 1624 is geboren, en overleed 20 December 1680. Hij was de vader van GOVERT (ook genaamd GABRIEL DE LEONE) die geboren werd 11 Nov. 1645. (HOUBRAKEN heeft ⁴³⁾ overl. 3 Juli 1688 en van Pieter, geb. 13 Febr. 1647, overl. 11 Sept. 1679. In het boek van het St.-Lucas-gild waarin de knechts en de jongens zijn opgeteekend, vind ik dat J. G. Cuyp 2 leerjongens had, waarvan een BASTJANS DE LEEU wordt genoemd. Bij de groote slordigheid in het schrijven in dien tijd, is het niet onwaarschijnlijk dat dit BAST-GOVERTS VAN DER LEEUW moet zijn.

⁴⁵⁾ In het bovenaangehaalde werk van DOHME, S. 46.

BENJAMIN GERRITSZ CUYP.

Van het leven van dezen kunstenaar was ons tot voor weinig tijd niets bekend, dan hetgeen HOUBRAKEN ons meldt, namelijk dat hij een neef van AELBERT CUYP, en een medeleerling bij diens vader was. De uitgave van de lijst der ingekomenen in het St.-Lucasgild te Dordrecht in OBREENS Archief, deed ons verder den tijd kennen waarop hij in dat gild werd ingeschreven, en dit laatste was voor mij de eerste aanwijzing voor verder onderzoek.

Ik zal thans in geregelde volgorde zoeken te brengen, wat mij uit verschillende bronnen, van zijn leven bekend is geworden. Veel is het niet!

BENJAMIN GERRITSZ CUYP werd te Dordrecht geboren. In het doopregister der Herv. Gemeente te Dordrecht staat in December 1612 aangeteekend:

par. GERIT GERITSZ en JURRYNKE ALBRECHTSdr. 't k. BENIAMIN.

Zijn vader heb ik in mijn hoofdstuk over de familie CUYP, GERRIT GERRITSZ II genoemd. BENJAMIN kwam tegelijk in het gild met zijn broeder, door mij aldaar GERRIT GERRITZ. III, of „de Jonge” genoemd. Over hunne verhouding tot JACOB GERRITSZ en AELBERT CUYP heb ik ook in dat hoofdstuk gesproken.

Op de lijst der ingekomenen in het St. Lucasgild vindt men nader vermeld dat „GERET GERETSZ CUP” een gildebroederszoon, den 27 January 1631 voor glazenmaker en schilder was ingeschreven „Ende is op den selfden dach int gilde gecomen BENJAMIJN GERETSZ „CUP⁴⁶⁾ en is Jonghesel en sal sijnen eet doen als hij daertoe bequaem sal weesen ende „heeft betaelt voor sijn gildegelt 10 st. omdat hij is een Gildebroeder suen en is een schilder.

„Heeft zijn eet gedaen op den 30 December 1632.”

De in December 1612 gedoopte BENJAMIN, wordt dus den 30 December 1632 toegelaten tot den eed, dat is dus na juist bereikten twintigjarigen leeftijd. Dit is merkwaardig omdat volgens het toen geldend recht voor meerderjarigheid de 25-jarige leeftijd werd vereischt. Toch schijnt ook elders die leeftijd voor het verkrijgen van het meesterschap ⁴⁷⁾ voldoende te zijn geacht.

Ofschoon hij den 27 Julij 1644 bij het opmaken der acte van verkoop van het huis zijns grootvaders tegenwoordig was, schijnt hij toen niet meer in Dordrecht gevestigd te zijn geweest.

Reeds in 1643 woonde hij in den Haag op de Groenmarkt bij de Prinsegracht, zooals blijkt uit een paar acten, die hij als getuige aldus onderteekende: ⁴⁸⁾

Zoo wordt door mij gelezen. OBREEN, Arch. D. I bl. 208 heeft „CUP.” ⁴⁷⁾ Zie OBREEN. Arch. D. I, blz. 240, St. Lucasgild te Haarlem. Of het als algemeene regel bij de gilden gold, durf ik niet beslissen.

⁴⁸⁾ Deze mededeeling mij verstrekt door den Heer A. BREDIUS luidt als volgt:

4 July 1643 legt BENJAMYN CUYP, schldder, wonende omtrent de Princegracht alhier in den Hage, eene attestatie af. Met hem de schilder SACHARIAS DIJCKMANS. (Prot. Not. VAN DER DRIFT den Haag.)

10 July 1643 leggen S. DIJCKMAN, en oock BENJAMIN CUYP, Mr. Schilder, gebueren en wonende alhier in den Hage op de Groenmarc bij de Princegracht, eene verklaring af. (Prot. Not. FOCCO SCHOUTEN, den Haag.)

Of hij daarna in den Haag is blijven wonen, of zich weder elders gevestigd heeft, is onbekend. Evenmin weet men waar en wanneer hij is overleden.

VAN EYNDEN en V. D. WILLIGEN ⁴⁹⁾ zeggen: „Uit de veelheid zijner werken die „hij nagelaten heeft, en uit mondelijke overlevering, vooronderstelt men dat hij een „hoogen ouderdom bereikt heeft en in het laatst der 17^e eeuw overleden is.” IMMERZEEL komt hierin met hen overeen.

Waar tijd en plaats zoo in het duister ligt, laat zich naar zoo iets niet zoeken, het toeval alleen kan dit wellicht eens aan den dag brengen.

Zijne kunst schijnt van zeer onderscheiden gehalte te zijn.

HOUBRAKEN, die hem ruwheid van penseelsbehandeling verwijt, erkent toch dat hij stukken van hem heeft gezien „die meesterlijk aangetoetst waren.”

Zeer belangrijk komt ons het oordeel van VAN EYNDEN en V. D. WILLIGEN voor, die blijkbaar veel van zijn werk gezien hadden. Het grootste gedeelte zijner schilderijen hebben volgens hen bijbelsche geschiedenissen tot onderwerp, „die hij in den smaak van „Rembrandt, op eene vaardige wijze, maar met eene hem bijzonder eigen zijnde behandeling schilderde: zijne kleuren zijn warm en krachtig in de schaduw, maar los en zonder veel nadenken op het paneel gezet.” ⁵⁰⁾ Volgens dezelfde schrijvers schilderde hij ook boerengezelschappen, waarin de hartstochten natuurlijk waren uitgedrukt, en die zijne kunstigste werken zijn. Ook zeestranden die, met zwakke kleuren geschilderd, en met figuren opgepropt, tot zijne minste werken behooren. Hoewel zijn naam zelden op zijne schilderijen voorkomt, zijn deze volgens hen „evenwel kenbaar genoeg aan de stoute toetsen en onvermengde penseelslagen, die zijne losse en vaardige schilderwijze kenmerken.”

Het oordeel van ALFRED VON WURZBACH ⁵¹⁾, die insgelijks vele schilderijen van BENJAMIN schijnt gezien te hebben, komt veelszins met VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN overeen. Hem trof in vele stukken een eigenaardig lichtgele tint, die levendig aan VAN GOIJEN herinnert. Over het geheel is zijn oordeel gunstig. Hij eindigt zijn artikel over hem met deze woorden: „Jedenfalls ist es interessant, dass es sich bei „BENJAMIN CUYP um eine streng charakterisirte Künstler-Individualität handelt, die durch „zweifellos von ihm herrührende Werke nachweisbar ist, von deren Hand aber unfere „Wissens kein Bild existirt, welches „B. CUYP” oder „BENJAMIN CUYP” signirt ware.”

In verschillende Duitsche Musea schijnen stukken van zijn hand voor te komen. Tot voor korten tijd werd in geen der Nederlandsche een enkel stuk aangetroffen, dat als zijn werk bekend stond, thans echter is het Rijks Museum te Amsterdam gelukkig genoeg, een zijner werken te bezitten, en dat wel met de duidelijke handteekening

BC Cuyp

Het stelt Joseph voor, de droomen uitleggende van den schenker en den bakker, ⁵²⁾ en behoort zeker tot zijne goede stukken.

⁴⁹⁾ D. I, blz. 138. ⁵⁰⁾ D. I, blz. 138. ⁵¹⁾ In DOHME's Kunst und Künstler Art. B. CUYP.

⁵²⁾ Het hiergegeven fac-simile dank ik aan de vriendelijkheid des Hoofd-Directeurs van het Museum, den Heer Fr. D. O. OBBEEN.

Wanneer men de catalogen van verkochte schilderijen in de vorige en het begin dezer eeuw raadpleegt, dan komen daarin meermalen stukken onder zijn naam voor. Ik heb o. a. gevonden „Een biddende Petrus in een grot,” „De geboorte van J. C.,” „Een offerhande der drie koningen” en ook „Eene bekeering van Paulus ⁵³⁾”. Dit laatste stuk trok mijne bijzondere aandacht omdat ook in eene schilderij van A. CUYP hetzelfde onderwerp behandeld is, en ik begon reeds aan eene verwarring te denken, toen ik denzelfden catalogus verder doorzoekende, eene kopie naar A. CUYP's Saul op den weg naar Damascus aantrof.

Later is mij nog duidelijker gebleken, dat wij hier werkelijk met twee zeer verschillende stukken te doen hebben.

In de verzameling van den heer P. M. BEELAERTS te Dordrecht zag ik namelijk eene teekening gemerkt B. C. de C door de B getrokken met het onderschrift 26-16. Dit cijfer beteekent Handelingen 26 vers 16 en wijst duidelijk het onderwerp aan, dat men uit de voorstelling reeds zou vermoeden. Zij is in omtrekken geteekend en daarna met bruin aangewasschen. Zij komt mij voor, vluchtig maar goed geteekend te zijn. Waarschijnlijk is het de schets voor de bovenvermelde schilderij.

Behalve de genoemde Bijbelsche voorstellingen, vond ik van hem in die oude catalogussen o. a. een kampement, een landbataille, verschillende landschappen met koetjes, een Herder en Herderin met verscheidene schapen en ook een Boerengevecht. Hieruit blijkt dat hij allerhande onderwerpen behandelde. Hooge prijzen golden zijn schilderijen niet. Het boerengevecht deed (1768) f11.— Een der landschappen (1753) f15-15 st., de offerhande der drie koningen (1763) f17-10 st.; maar ook de schilderijen van meesters, wier werken thans met honderden ja met duizenden betaald worden, brachten in dien tijd dikwijls weinig meer op. Zijne schilderijen schijnen onder allerhande namen gerangschikt te zijn, ja niet weinige voor werk van REMBRANDT ⁵⁴⁾ te zijn uitgegeven wien zij in toon soms nabij schijnen te komen.

⁵³⁾ Catalogus der schilderijen van C. VERMEULEN Kunstschilder, en Kunsthandelaar verkocht te Dordrecht 6 April 1813, de omschrijving van het stuk van B. CUYP, voorkomende onder No. 29 luidt: „De Historie van Saul op den weg naar Damascus, met verscheiden krijgsliden. Dit stuk is een der fraaiste van ligt en bruin, zooveel men van deze ordonantie „verlangen kan; en buiten zijne gewoonten uitvoerig behandeld.” Op doek. De Copy naar A. Cuyp komt voor onder No. 104 en was door A. VERMEULEN Czn. zelf vervaardigd.

⁵⁴⁾ Zie o. a. het boven aangehaalde werk Kunst und Künstler. Art. B. Cuyp S. 51.

AELBERT CUYP.

Het uitvoerigst mij bekende levensbericht van AELBERT CUYP is dat van de hand van Dr. J. VAN VLOTEN in VOSMAER'S Schilderschool.

Daarvoor zijn schier al de bronnen gebruikt die hem destijds ten dienste stonden: HOUBRAKEN, IMMERZEEL en KRAMM⁵⁵⁾. Doch die bronnen vloeiden niet ruim, en waren nog gedeeltelijk onzuiver. HOUBRAKEN had als CUYPS geboortejaar vermeld 1605. CAMPO WEYERMAN, ofschoon hem anders met eenige omzetting naschrijvende, stelde 1606; misschien wel alleen om den schijn van oorspronkelijkheid te bewaren. De laatste werd door vele buitenlandsche, de eerste door schier alle Nederlandsche schrijvers gevolgd.

KRAMM, die met loffelijken ijver pogingen in het werk stelde om in deze tot zekerheid te komen, meende die bekroond te zien door het bericht, dat in het doopregister der Hervormde gemeente te Dordrecht in Augustus 1605, te lezen stond:

„par JACOB GERITSZ en GRIETKEN DIRCKSD^a.”

zonder vermelding van den naam van het kind⁵⁶⁾.

Toch gaven de verder door hem medegedeelde jaartallen, van zijn huwelijk en zijne benoeming tot Diaken en Ouderling, mij nist de eerste aanleiding tot twijfel omtrent de juistheid van het schijnbaar bevestigde geboortejaar. Waarom vielen deze gebeurtenissen bij hem dan toch allen eerst zoo laat? Hij zou dan eerst op zijn 53ste jaar gehuwd zijn, in zijn 55ste Diaken, en op zijn 68ste Ouderling zijn geworden. Dit kwam mij weinig waarschijnlijk voor, en toen ik later in het boek der ingekomenen in het St. Lucas-Gild te Dordrecht vond dat JACOB GERITSZ, Schilder, in 1617 nog ongehuwd zijnde, in het gild kwam, en er tusschen 1580⁵⁷⁾ en gemeld jaar in de boeken van dit gild geen enkele JACOB GERRITSZ voorkomt, meende ik den weg tot nader onderzoek te hebben gevonden.

Ik heb in mijn hoofdstuk over JACOB GERRITSZ CUYP reeds medegedeeld, dat deze den 13 November 1618 gehuwd was met AERTKEN CORNELIS VAN COOTENSdochter, geboortig van Utrecht, en dat dit echtpaar in October 1620 een zoon geboren werd, die den naam van AELBRECHT ontving⁵⁸⁾.

Bij mijn onderzoek is mij menig bewijs voorgekomen dat de namen AELBRECHT en AELBERT destijds zeer willekeurig werden verwisseld. In de notulen van den Kerkeraad

⁵⁵⁾ VAN EYNDEN en v. D. WILLIGEN schijnt hij te zijn voorbijgegaan. Zijne beschouwingen over de kunst van CUYP zijn meest ontleend aan W. BURGER (Thoré) en CH. BLANC.

⁵⁶⁾ KRAMM, Aanhangel bl. 38. De Heer A. VAN MAARSEVEEN aan wien hij deze mededeeling verschuldigd was merkte op dat het in dien tijd geen zeldzaamheid was, dat de naam van het kind ontbrak. Dit is volkomen juist. Ik heb dit met eigen oogen bevestigd gevonden.

⁵⁷⁾ De op dit jaar vermeldte is JACOB GHERITS BORNWATER, die toen, en ook reeds in 1575, Deken van het gild was.

⁵⁸⁾ Zie dat Hoofdst. op bl. 243 hiervoor, en ook den Ned. Spectator 1884, No. 15 waarin ik mijn vondst reeds mededeelde.

wordt dan eens de eerste, dan eens de laatste aan CUYP gegeven. Bij BALEN⁵⁹⁾ vindt men AALBRECHT KUYP, terwijl in de belastingkohieren doorgaans AELBERT KUYP of CUYP gelezen wordt.

Misschien vindt deze of gene, dat ik den bij den doop vermelden naam als den meest authentieken had moeten gebruiken; maar ik meende het best te doen hem den naam te blijven geven, die, zoover ik weet, door alle schrijvers is gebruikt, en waaronder hij algemeen in de kunstwereld met zooveel roem bekend is.

Van de jeugd en jongelingsjaren tot op den tijd van zijn huwelijk heb ik geene zekere berichten kunnen opsporen. Ook van zijn opleiding in de kunst weet ik alleen door HOUBRAKEN, dat hij een leerling zijns vaders was. Deze verhaalt ook, dat zijn neef BENJAMIN zijn medeleerling was, en noemt ook als zoodanig BASTIAAN GOVERTS VAN DER LEEUW. De eerste, geboren December 1612, was dus 8 jaar ouder, de ander, geb. Jan. 1624, ruim drie jaar jonger dan AELBERT. Volstreekte tijdgenooten waren het dus niet; maar toch vindt men hier een paar kunstbroeders aangegeven, met wie hij omgang moet hebben gehad. De laatste heeft de kunst vroeg verlaten, maar zal als schilder van landschappen met vee, en jonger dan AELBERT zijnde, meer van dezen hebben geleerd, dan dat hij invloed op de kunst van AELBERT zal hebben uitgeoefend. Anders kan dit geweest zijn met zijn zooveel ouderen neef, die toch een bekwaam schilder schijnt te zijn geweest⁶⁰⁾.

Als voorgangers in het schilderen van rivieren met stad- of landgezichten had hij VAN GOIJEN, HERMAN SAFTLEVEN en S. DE VLIAGER.

Wie zal bepalen hoeveel invloed deze of gene dier mannen op CUYPS kunst heeft gehad? Hij moet het werk van VAN GOIJEN, die zoo veel gezichten op Dordrecht heeft geschilderd, en die er dus zeker ook nu en dan verblijf hield, hebben gekend. Ook van SIMON DE VLIAGER is een gezicht op Dordrecht bekend, dat in den Catalogus van HOET D. II, bl. 106 (Verkooping Segers-Thierens 1743) onder No. 143 aldus wordt beschreven: „Vloot voor Dordrecht leggende van FREDERIK HENDRIK Prince van Orange „in het jaar 1646, met menigte van allerlei schepen opgepropt met volk⁶¹⁾.” Dezelfde Schilderij komt voor op de verkooping van H. v. D. VUGT 1745 onder No. 53, HOET D. II, bl. 160, terwijl van het volgend nummer wordt gezegd: „Dezelfde verbeelding door „A. KUYP”⁶²⁾. Dit wijst op eenige verwantschap in onderwerp en behandeling, en het is daarom, dat ik deze schilderijen hier vermeld.

Bij de volkomen onbekendheid met de geschiedenis der jongelingsjaren van AELBERT CUYP, schijnt doorgaans van de veronderstelling te worden uitgegaan, dat hij dien tijd geheel in zijne geboorteplaats moet hebben doorgebracht. Daar er geen andere leermeester

⁵⁹⁾ Bl. 186 en bl. 909.

⁶⁰⁾ Zie mijn hoofdstuk over BENJAMIN CUYP hiervoor.

⁶¹⁾ Zij was hoog 2 v. 3 dm., br. 2 v. 11 dm. en werd verkocht voor 280.— Het hier afgebeelde feit wordt vermeld bij BALEN, bl. 880 en 881.

⁶²⁾ De Schilderij van DE VLIAGER gold toen f 136—10 st., die van CUYP br. 1 v. 10 dm., h. 1 v. 2 dm. slechts f 13—15 st.

van hem genoemd wordt dan zijn vader, is het zeker waarschijnlijk, dat hij tot zekeren leeftijd meestentijds in Dordrecht zal zijn verbleven, om daar onder zijn vader werkzaam te zijn. Maar wanneer wij aannemen, dat dit ongeveer tot zijn twintigste jaar zal hebben geduurd, hebben wij tot aan zijn huwelijk nog 18 jaar over. Waarom zou men moeten aannemen, dat hij al dien tijd onafgebroken in Dordrecht heeft doorgebracht? Mij dunkt, hij moet in dien tijd wel zeker kortere of langere reizen hebben gemaakt.

De man, wiens roem het is, dat hij bij zijn werk altijd de natuur voor oogen had, moet Gelderland, moet de boorden van Rijn, Maas en Waal hebben bezocht. Dat getuigen zijne bekende gezichten op Nymwegen en Maastricht, dat getuigen de bergen op zijne landschappen, die hij zeker niet, zooals wel eens gezegd is, „zoo maar uit de lucht greep.” ⁶³⁾ Mogelijk zal de strenge criticus hier of daar eene Hollandsche koe in een Geldersch landschap aantreffen; misschien een hoekje Hollandsche weide in een gezicht aan de Limburgsche Maas; maar bergen in Hollandsche landschappen te schilderen is zoo in strijd met zijne liefde voor natuur en waarheid, dat men zoo maar niet mag aannemen, dat hij dit zou hebben gedaan.

Die landschappen met bergen vóórtellen mijns inziens wel degelijk de indrukken, die hij op reis had opgedaan. De eenige schilder, wiens naam met den zijnen verbonden is, AART VAN DER NEER, op enkele van wiens landschappen CUYP de figuren schilderde, ⁶⁴⁾ woonde niet in Dordrecht. Zou hij zijn werk naar hier gezonden hebben om het met figuren te voorzien, of is het niet veel waarschijnlijker, dat zij als jongelieden elkander elders op reis hebben ontmoet en in broederlijk verkeer hunne kunst onderling hebben aangevuld? THORÉ schijnt het zoo op te vatten, althans hij noemt v. d. NEER op geen andere grond dan die samenwerking, „l'ami de CUYP.”

Zonderling, dat wij geen enkel spoor van omgang met zijn Dordrechtsche kunstgenooten hebben gevonden. SAMUEL VAN HOOGSTRATEN bewoog zich voor een goed gedeelte in dezelfde kringen en was slechts zes jaar jonger dan CUYP. Ook van NICOLAES MAES vinden wij portretten uit dezelfde familiën, maar niets wijst ons op eenig onderling verkeer. Ook hier hebben wij weder reden het gemis der boeken der Confrerie van St. Lucas te betreuen.

Verschillende schrijvers, o. a. THORÉ, meenen uit de naamteekening te kunnen opmaken, of de schilderijen van CUYP tot zijne eerste of tot zijne latere periode behooren; die van de eerste, waaronder veel stillevens zijn, en die volgens hem nog veel de manier des vaders verraden, zouden slechts met de letters A. C., de latere met A. CUYP geteekend zijn. Ik kan over de juistheid dezer meening geen oordeel vellen, maar moet dit overlaten aan kunstkenner, die meer van het werk van CUYP hebben gezien, dan mij mocht te

⁶³⁾ v. VLOTEN over CUYP in VOSMAERS Schilderschool. In zijne later uitgekomen Nederl. Schilderkunst schijnt hij tot de overtuiging te zijn gekomen, dat hij ze uit zijne Geldersche herinneringen meebracht.

⁶⁴⁾ Zie o. a. W. BURGER, *Tresors d'Art en Angleterre*, 3e ed. Paris. 1865, f. 272.

beurt vallen. Wanneer ik dus hier een enkel woord zeg over de periode, waarin enkel schilderijen door hem geschilderd zijn, beweeg ik mij geheel op historiesch gebied.

Er zijn mij bij de verschillende beschrijvingen van CUYP'S werk maar twee schilderijen voorgekomen, waarvan vermeld wordt, dat zij een jaartal dragen. Het portret, waarvan de gravure van SAVERY den naam van A. CUYP met het jaartal 1644 draagt, heb ik reeds hiervoor, in het hoofdstuk over zijn vader behandeld, en reken ik thans niet mede.

Het eerste dezer schilderijen vindt men vermeld bij CHARLES BLANC als behoorende aan eene vereeniging, die den naam van „l'Histoire des Peintres" draagt. Het heet: „een fraai gezicht op Dordrecht" en draagt het opschrift: A. CUYP fecit 1640. Merkwaardig is het, dat men in dit stuk nog eens den naam vindt, en wel op eene baal koopmansgoederen, die uit een schip in eene boot wordt overgeladen. Zou dit ook de ware naamteekening zijn en de andere met het jaartal er soms later bij zijn gezet? Ik vermoed, dat men er dien naam met het jaartal op plaatste, door dezelfde gedachte beheerscht als die BLANC uitspreekt: „C'est l'époque ou l'artiste, agé de trente-quatre ans, était dans toute la force „de son talent." Was AELBERT CUYP in 1606 geboren, dan was hij in 1640 op dien leeftijd, en mocht men verwachten, dat hij op het toppunt zijner kracht was. Maar wat wordt er van die gedachte, wanneer blijkt dat de schilder 14 jaar later geboren, en dus in 1640 slechts 20 jaar was? Mij dunkt, er is geen twijfel of dit jaartal is valsch.

Het andere schilderij, waarvan een jaartal wordt vermeld, komt voor onder No. 232 van CUYP'S werken, in SMITH'S Catalogue raisonné. Hij noemt het „a slight and hasty production." Het draagt het jaartal 1654, en werd in zijn tijd in de Dresdener Galerij gevonden. In het jaartal zelf ligt niets verwonderlijks; wij hebben hem hier op 34-jarigen leeftijd, doch geen rijp werk. Maar toch is ook hier weder een mysterie. SMITH'S werk is uitgegeven in 1834, en VIARDOT beklaagt zich in zijn in 1860 uitgegeven „Musées d'Allemagne" dat Dresden geen enkelen CUYP bezit, en ook in een lateren catalogus, die mij ter hand kwam, is geen schilderij van CUYP te vinden. ⁶⁵⁾ Waar is het gebleven? Ik vermoed, dat men deze „slight and hasty production" op een anderen naam heeft overgebracht. ⁶⁶⁾

Was het jaartal van het eene schilderij juist, en kon het andere met zekerheid aan CUYP worden toegeschreven, dan had men hier te doen met werken uit zijn eersten tijd, althans uit den tijd vóór zijn huwelijk. Doch ik meen te hebben aangetoond, dat dit zeer onwaarschijnlijk is. Intusschen zijn mij twee schilderijen van hem voorgekomen, waarvan de tijd van vervaardiging ongeveer te bepalen is, en die m. i. stellig vóór zijn huwelijk door hem vervaardigd zijn. Het eerste is dat wat voorkomt in het Koninklijk

⁶⁵⁾ Thans schijnen er echter een paar te zijn.

⁶⁶⁾ Op de verkooping van V. D. LINDE VAN SLINGELANT komt onder No. 259 voor „H. DE METTER. 1654. in de trant van A. CUYP". Op paneel, hoog 28 br. 40 dm.: „Een Gezicht op de Maas; met een menigte Vaartuigen en een Schouw „die met Rijtuig en Paarden overvaart, ter zijde de groote Kerk en de gebouwen der Stad Dordrecht." Kan dit ook het bewuste schilderij zijn? Het bracht f 40 op. Ik heb van H. DE METTER overigens nergens iets kunnen vinden.

Museum te 's Gravenhage onder No. 21, ⁶⁷⁾ „Portrait d'un Sr. DE ROOVERE (la pêche „du Saumon aux environs de Dordrecht).” Wie is de heer DE ROOVERE, die hier wordt voorgesteld? De overlevering zegt, dat hij de beschermheer van den schilder was, en dat hij POMPEJUS DE ROOVERE, heer van Hardinxveld en baljuw van Zuid-Holland zou zijn. Dit kan, dunkt mij, niet juist zijn. Deze toch werd eerst in 1645 geboren, en de daar afgebeelde persoon moet toch wel omstreeke 40 jaar zijn; het zou dus na 1680 moeten geschilderd zijn, toen CUYP meer dan 60 jaar was, en het draagt, dunkt mij, de bliken van tot de vroege werken van den schilder te behooren. Het komt mij daarom, voor niet POMPEUS, maar diens vader PIETER DE ROOVERE te zijn, insgelijks Heer van Hardinxveld en baljuw van Zuid-Holland ⁶⁸⁾, geboren 1602 en overleden 1652. Nemen wij aan, dat het schilderij een paar jaar voor zijn dood vervaardigd is, dan was hij 48 jaar, en dit is dunkt mij, met de voorstelling niet in strijd. De schilder zou dan omtrent 30 jaar zijn geweest, wat met het oog op het werk, naar het mij voorkomt, wel aannemelijk is. Het stuk zou dan omstreeks 1650 zijn geschilderd.

Het andere door mij bedoelde schilderij vond ik vermeld in den Inventaris der nalatenschap van den Heer JOHAN DIEDERIK POMPE VAN MEERDERVOORT ⁶⁹⁾. Het wordt aldaar onder No. 42 aldus beschreven: „Een stuk, zijnde een schoorsteenstuk, verbeeldende „de heer MICHEL en CORNELIS POMPE VAN MEERDERVOORT op de jagt gaande met haar „praeceptor, knechts, etc. door A. KUYP.”

De hier afgebeelde personen kunnen dunkt mij geen andere zijn dan de zonen van MICHEL POMPE VAN MEERDERVOORT en ADRIANA VAN BEVEREN CORNSdr.. Zij waren de eenige kinderen uit dit huwelijk. MICHEL was geb. 2 Oct. 1638 en KORNELIS 16 Dec. 1639. De eerste overleed te Leiden 28 Nov. 1653. De andere huwde 7 Febr. 1662 met ALIDA VAN BEVEREN JACOBSdr. ⁷⁰⁾. Dit stuk zou dus omstreeks 1653 moeten zijn geschilderd. Waar het gebleven is, weet ik niet; misschien dat het naar de hier gegeven beschrijving ergens wordt ontdekt; wellicht dat hier of daar het wapen van POMPE VAN MEERDERVOORT op de schilderij wordt gevonden, waardoor de zaak tot zekerheid zou komen. Ik heb den

⁶⁷⁾ Notice Hist. et Descript. des Tableaux etc. du Musée Royal de la Haye, par JHR. VICTOR DE STUERS, 's Hage M. NIJHOFF. 1874.

⁶⁸⁾ Het Portret van dezen PIETER DE ROOVERE POMPEJUSZ en dat zijner echtgenoot SOPHIA VAN BEVEREN CORNELISdr. komt voor onder die, welke bewaard worden in de regentenkamer van den Arend-Maartenshof te Dordrecht. Het eerste zou tot vergelijking met dat op dit schilderij kunnen strekken en komt mij voor mijne steiling te bevestigen.

⁶⁹⁾ Deze geschreven inventaris werd mij ter inzage gegeven door den Heer Notaris D. W. STOOPE te Dordrecht. De Schilderijen werden gedeeltelijk verkocht, tegelijk met die van den bloemschilder JAN VAN HUYSUM. De verkooping had plaats te Amsterdam, 14 Oct. 1749. Zie Catalogus van HOET D. II, bl. 268 en volg. Het hier vermelde stuk en de andere, welke familieportretten zijn, waren er niet bij. Zij zijn zeker in de familie gebleven en later uit de hand verkocht.

⁷⁰⁾ Ik meen, dat dit zeker de afgebeelde personen moeten zijn, ofschoon er meer MICHIËLS en CORNELISSEN voorkomen. Zoo had de hier vermelde CORNELIS ook weder een zoon MICHEL, geb. 1668, en een CORNELIS geb. 1669, maar daar was ook nog een JACOB, geb. 1666, een PIETER, geb. 1673, en een JOHAN, geb. 1677. Behalve dat CUYP, wanneer hij deze op 13 en 14jarigen leeftijd, zooals men voor de andere moet aannemen, geschilderd had, reeds 62 jaar moest zijn, is het toch meer waarschijnlijk, dat de afbeelding gemaakt werd van twee eenige kinderen, dan dat er daarvoor twee worden uitgekozen, terwijl er oudere en jongere zijn. Er komt nog een ander broederpaar MICHEL en CORNELIS POMPE voor, die het, wat den leeftijd aangaat, zouden kunnen zijn, doch deze vcerden niet den naam van MEERDERVOORT maar van VAN SLINGELAND.

tijd van vervaardiging van deze schilderijen gepoogd te bepalen, opdat de kunstkenner daarmede voor de kennis der ontwikkeling van CUYP's talent hun voordeel konden doen, maar ook om eene andere reden, die meer nog tot mijn bestek behoort.

Bij het gebrek toch aan alle gegevens omtrent den kring, waarin AELBERT CUIJP zich vóór zijn huwelijk bewoog, en ter verklaring van het feit, dat een man van zoo burgerlijke afkomst en levenswijze in het huwelijk treedt met eene vrouw uit de hoogere kringen der maatschappij, meen ik mij hier eenigszins op het gebied der gissing te moeten begeven, maar vind dan juist in de beide vermelde schilderstukken een punt, waaraan ik die kan vastknoopen.

Dr. SCHOTEL zegt, in het leven van zijn vader, den Dortschen Zeeschilder J. C. SCHOTEL ⁷¹⁾ bl. 4. „Het was wederom, gelijk in den tijd van CORNELIS VAN BEVEREN, den vriend van CUYP,” enz. Op welken grond hij die vriendschap aanneemt, zegt hij niet; maar in zijne „Geschied-, Letter- en Oudheidk. Uitspanningen” ⁷²⁾ komt eene verhandeling voor over het slot Develstein, welk slot het eigendom der VAN BEVERENS was: daar spreekt hij eveneens, doch nu op meer veronderstellende wijze, van een verkeer van CUYP ten huize van CORNELIS VAN BEVEREN ⁷³⁾. Ik weet niet welk recht de Hr. SCHOTEL had, in dien geest te spreken; immers het eenige, dat ons verder in zijne beschrijving van Develstein en de daar wonende familie aan CUYP herinnert, is de vermelding der door hem vervaardigde schilderijen, welke op de slaapkamer van vrouwe CORNELIA VAN BEVEREN, geb. SCHAAP werden gevonden. Deze dame was het, volgens Dr. SCHOTEL, die zelf eene beschrijving van den inboedel van het huis Develstein maakte, en daar zij in 1666 overleed, kan hieruit worden afgeleid, dat de kunst van CUYP in dien kring reeds vroeg waardeering vond.

De door Dr. SCHOTEL CUYPS vriend genoemde CORNELIS VAN BEVEREN was een zoon van WILLEM. Hij was geboren in 1591, huwde KRISTINA PIJL en overleed 17 Juli 1663. Zijne oudste dochter ADRIANA huwde met MICHEL POMPE VAN MEERDERVOORT, wiens zonen MICHEL en CORNELIS de personen zijn, die, naar mijne meening, op de bovenvermelde schilderij zijn afgebeeld.

Een andere CORNELIS VAN BEVEREN, zoon van JACOB, geb. 1568, gehuwd met ALIDA VAN BARENDRECHT en overl. 1638, had twee zonen en twee dochters; de oudste dezer dochters, REYNSBURG genaamd, huwde Mr. WILLEM PAATS, burgemeester van Leiden, op wien wij later moeten terugkomen, de andere, SOPHIA, was gehuwd met Mr. PIETER DE ROOVERE, den man, dien wij meenen, dat op de schilderij in het Haagsche Museum is afgebeeld.

Wij vinden dus CUYP op omstreeks 30-jarigen leeftijd in de aanzienlijke familiën van VAN BEVEREN, POMPE en DE ROOVERE als kunstenaar gewaardeerd. Mag ik nu een

⁷¹⁾ Haarlem bij VINCENT LOOSJES 1840.

⁷²⁾ Utrecht bij L. E. BOSCH en ZN. 1840.

⁷³⁾ Bl. 63, en over de aldaar van CUYP aanwezige Schilderijen bl. 80.

stap verder gaan, door te veronderstellen, dat hij daar ook in den huiselijken kring ontvangen werd, dan hebben wij althans eenige oplossing van het raadsel gevonden.

Omstreeks 1650 verloor AELBERT zijn vader, terwijl zijne moeder, in December 1654 stierf. Als eenige zoon en erfgenaam was hij eigenaar der ouderlijke woning, die hij tot aan zijn huwelijk bleef bewonen, zooals blijkt uit de volgende huwelijks-proclamatie welke wij vinden in het register der Aug. kerk te Dordrecht:

Afkondiging van 19 July 1658.

„Sijn alhier ALBERT KUYP j. m., woond op de Nieubrug „en Juffrou COR-
getrout den NELIA BOSCHMAN wed^e van d'heer JOHAN VAN DE CORPUT,
30 Juli 1658 woon^e in de „Hofstraat beyde van Dordrecht.”

Laat mij hier in het voorbijgaan in het licht stellen, wie en uit welken kring deze vrouw was. CORNELIA BOSMAN, dochter van den Zwyndrechtschen predikant JOHANNES BOSMAN en van MARIA GOMARUS (dochter van den vermaarden Leydschen hoogleeraar FRANCISCUS GOMARUS), was den 10 Juni 1636 in het huwelijk getreden met Mr. JOHANN VAN DEN CORPUT, zoon van JACOB VAN DEN CORPUT en JUDITH⁷⁴ BERK. Hij was geboren den 7 October 1609, en overleed den 29 September 1650 ⁷⁴) te Middelburg als Raad der Admiraliteit van Zeeland. Of hij ook daar begraven werd, weet ik niet; maar ik vind in het register der dooden te Dordrecht aangeteekend in October 1650: „den 3^{en} tweemaal luyens over d'heer Mr. JOHAN VAN CORPUT.”

Hij liet haar drie kinderen na, namelijk:

1°. MARIA, later gehuwd met Mr. WILLEM VAN BEVERWIJK, zoon van den beroemden Dr. JOHAN VAN BEVERWIJK.

2°. JACOB, later gehuwd met ELISABETH VAN DEN KERKHOVEN. Deze is als kapitein van eene compagnie voetknechten, bij het bestormen van Maastricht, den 26 Augustus 1676, aan zijne bekomen wonden overleden.

3°. ADRIANA, welke ongehuwd is gebleven.

Men ziet dus reeds hieruit, dat de kring, waarin de wed^e VAN DEN CORPUT zich bewoog, een zeer aanzienlijke was; maar de familiën BERK en V. D. CORPUT waren bovendien weder na verwant aan de vroeger door mij genoemde DE ROOVERES, VAN BEVERENS, POMPE, en ook aan de DE WITTEN. Ik zal dit hier niet gaan bewijzen; wie zich daarvan overtuigen wil, raadplege de stamboomen dezer familiën, bij BALEN en anderen te vinden. Slechts ééne bijzonderheid: MATTHIJS BERK JANSZ, die gehuwd was met ALID DE ROOVERE, zuster van PIETER DE ROOVERE, over wien wij vroeger spraken, was een halve broeder van JUDITH BERK, de moeder van Mr. JOHAN V. D. CORPUT.

Deze ALID DE ROOVERE. wed. BERK, bleef na het overlijden van haren man (1655) het familiehuis, behoorende tot de zoogenaamde Berkepoort, bewonen. Dit huis kwam

⁷⁴) BALEN, geslachtslijst van VAN DEN CORPUT bl. 1027; in dien van Berk zegt hij, bl. 940, 1 October.

1874

1875

Die in der vorliegenden Arbeit behandelte Frage ist eine der wichtigsten, die sich der Naturgeschichte stellen. Sie betrifft die Entstehung der Gesteine, die die Erde bildet. Die Wissenschaft ist in diesem Punkte noch sehr unklar, und es ist die Aufgabe der Geologie, diese Fragen zu lösen. Die vorliegende Arbeit ist eine Versuchung, die wichtigsten Punkte der Frage zu beleuchten, und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen zu zusammenfassen. Die Arbeit ist in drei Teile gegliedert: I. Die Entstehung der Gesteine, II. Die Veränderung der Gesteine, III. Die Verwitterung der Gesteine. Jeder Teil enthält eine allgemeine Darstellung der Frage, und eine Zusammenfassung der wichtigsten Ergebnisse der bisherigen Forschungen. Die Arbeit ist für die Naturhistoriker, die Geologen, und die interessierten Laien geeignet.

Die vorliegende Arbeit ist eine Versuchung, die wichtigsten Punkte der Frage zu beleuchten, und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen zu zusammenfassen. Die Arbeit ist in drei Teile gegliedert: I. Die Entstehung der Gesteine, II. Die Veränderung der Gesteine, III. Die Verwitterung der Gesteine. Jeder Teil enthält eine allgemeine Darstellung der Frage, und eine Zusammenfassung der wichtigsten Ergebnisse der bisherigen Forschungen. Die Arbeit ist für die Naturhistoriker, die Geologen, und die interessierten Laien geeignet.

Die vorliegende Arbeit ist eine Versuchung, die wichtigsten Punkte der Frage zu beleuchten, und die Ergebnisse der bisherigen Forschungen zu zusammenfassen. Die Arbeit ist in drei Teile gegliedert: I. Die Entstehung der Gesteine, II. Die Veränderung der Gesteine, III. Die Verwitterung der Gesteine. Jeder Teil enthält eine allgemeine Darstellung der Frage, und eine Zusammenfassung der wichtigsten Ergebnisse der bisherigen Forschungen. Die Arbeit ist für die Naturhistoriker, die Geologen, und die interessierten Laien geeignet.

B I J D E E T S.

De hierbijgaande ets stelt het huis voor, waarin AELBERT CUYP, hoewel hij er waarschijnlijk niet in is geboren, toch zeker van vóór zijn derde jaar tot aan zijn huwelijk, (1623—1658) heeft gewoond.

Het stond op de Nieuwbrug, van de Voorstraat de brug opgaande, het tweede huis aan de rechterhand; er volgde nog een klein huisje op, dat er echter later tegenaan was gebouwd. Dit blijkt o. a. uit de acte van verkoop van 29 April 1659, waarin vermeld wordt, dat het toen stond op den hoek van de „trap of steigert.”

Zij is gevolgd naar eene teekening in 1834 vervaardigd door den onlangs overleden¹⁾ kunstschilder J. RUTTEN, welke in het bezit is van den Heer Mr. S. VAN GIJN, die haar daartoe welwillend ten gebruike gaf.

Het huis wordt op deze teekening gezien van de zijde der Wijnstraat. Het oog valt daardoor op den grootendeels afgebroken trapgevel, die bezijden den „steigert” stond en door zijne half bedekte vensterbogen aantoonde, dat het kleine huisje er later is tegenaan gebouwd. Misschien was er ook vroeger een deur aan deze zijde, maar de hoofdingang was toch zeker in den zijgevel, waar hij zich op de ets vertoont. Boven de puilijst aan dezen kant was een steen ingemetseld, waarop „Simson” werd afgebeeld, de pilaren van den tempel wegrukkende. Van dezen steen, die nog op het Dordrecht Museum bewaard wordt, geeft het op de ets links ingeschoten vakje een detailteekening. De Heer J. SMITS VAN NIEUWERKERK bezit eene afbeelding van dit huis van dezelfde zijde gezien, vervaardigd door E. KOSTER. Zij is veel minder gedetailleerd, maar voldoende om de juistheid der teekening van RUTTEN te bevestigen.

De Heer RUTTEN vervaardigde nog eene andere teekening van deze merkwaardige groep huizen, van de Voorstraatzijde gezien, insgelijks in het bezit van den Heer Mr. S. VAN GIJN. Deze geeft evenwel een minder goed overzicht van het bedoelde pand, daar men er den hoofdgevel op mist.²⁾

In 1846 werden het huis „Samson” met dat staande op den hoek der Voorstraat en het kleine huisje door de gemeente aangekocht, om wegens bouwvalligheid en ter verbreding der Nieuwbrug te worden afgebroken.³⁾

Vóór den verkoop aan de gemeente had de toenmalige eigenaar J. G. LEGEL daarin vier in het grauw beschilderde paneelen, gezichten op Dordrecht voorstellende, gevonden. Hij verkocht of gaf ze aan den kaarslichtschilder J. BOSHAMER onder voorwaarde, dat deze er een stilleven, voorstellende den vischhandel met het portret van gemelden LEGEL, voor zou leveren. Zij werden beschouwd als door A. CUYP te zijn geschilderd en voor f 400 verkocht aan Jonkh. E. J. DE COURT VAN VALKENSWAARD. Na diens dood in 1847, schijnen zij uit de hand, (want in den catalogus der verkoopzitting zijner schilderijen komen zij niet voor), te zijn verkocht aan een kunstkooper voor f 600 terwijl zij later voor f 1600 in handen kwamen van eenen Engelschen kunsthandelaar.⁴⁾

1) 6 October 1884.

2) Van deze teekening berust een ook door RUTTEN vervaardigde copy op het bureau van Gemeentewerken alhier. Dezelfde voorstelling van deze huizengroep is opgenomen in „Dordrecht zooals het vroeger was” door C. F. BENDORP, te Dordrecht bij Böger 1872.

3) Het huis „Samson” met het daar tegenaan gebouwde huisje werd door de gemeente den 1 Augustus 1846 aangekocht, van J. G. LEGEL, voor 1100 gulden. Bij den publieken verkoop van den opstand, tot afbraak, brachten de drie huizen te zamen 563 gulden op.

4) Zie KRAMM Aanhangsel, Art. AELBERT CUYP.

uit in de Nieuwstraat en de Hofstraat, en de Wed^e. v. D. CORPUT woonde, zooals uit de proclamatie blijkt, toen zij met CUYP trouwde, in de Hofstraat. Het komt mij daarom waarschijnlijk voor, dat zij toen òf met hare tante samenwoonde, òf dat althans een deel van dit groote familiehuis⁷⁵⁾ door haar betrokken was. De verschillende huwelijks-verbintenissen tusschen de familiën BERK en DE ROOVERE wijzen wel op zeer innige verwantschap.

Dat CUYP zijne vrouw „in zijne woning aan de Nieuwbrug binnenvoerde”, zooals Dr. VAN VLOTEN zegt, meen ik te moeten betwijfelen. Immers slechts weinige maanden na zijn huwelijk werd het ouderlijk huis door hem verkocht, zooals blijkt uit hetgeen wij vinden in het „Register houdende diverse huysbrieven,” enz.⁷⁶⁾ Dordrecht 1659—60.

„Actum den 29 Aprilis 1659.

„Dat voor ons quam AELBERT CUYP, eenich soon en erfgenaem van wijle JACOB „CUYP, vendidit JORES HOUBRAECKE, borger deser stede, domum cum suis staende en „gelegen op de Nieuwbrugge binnen desen stede op den hoeck van trap, den voorn. trap „ofte Steygart aen d'eene en den huysse van GOOSSE DE BRUIJN aen d'andere zijde,” enz.⁷⁷⁾

De koopsom was 3500 Car. gul.

Ik vermoed, dat hij zich dadelijk vestigde in het huys in de Wijnstraat, dat hij later bewoonde, en waarop wij straks terugkomen.

Het huis „Samson” toch was te klein, en zeker te burgerlijk ingericht, om daarin de Wed. van Mr. JOHAN VAN DEN CORPUT met hare drie kinderen te huisvesten. Want al mag de som van 3500 Car. guld. een voor dien tijd niet geringe prijs zijn geweest, het was een zeer burgerlijk huis, in welks benedengedeelte waarschijnlijk de grofschilders-winkel gevestigd was, ofschoon de zaak er in den laatsten tijd vermoedelijk niet meer in was uitgeoefend.

Deze verkoopacte leert ons, dat AELBERT eenige zoon en erfgenaam zijns vaders was. Hij behoorde dus zeker tot de welgestelden, en dat zal hem niet weinig geholpen hebben in den omgang met zulke aanzienlijke personen, als waarmede hij blijkbaar ook vóór zijn huwelijk verkeerde.

In December van het jaar 1659 werd hem eene dochter geboren, welke bij den doop, op den 10^{den} dier maand, den naam van ARENDINA ontving. Men vindt dit op de volgende wijze, in het doopboek der Augustynekerk, op bovenvermelden datum aangeteekend:

„Ouders.”

„Kinderen.”

„AELBERT CUYP en CORNELIA BOSMAN

ARENDINA

⁷⁵⁾ BALEN noemt dit het grootste huis van HUIBERT TAK. Het was, door het huwelijk van MATTHIJS BERK met WILLEMINA TAK, aan de familie BERK gekomen. Het had, door eene poort over een voorplein, toegang tot de Voorstraat, en kreeg naar de bewoners den naam van Berkepoort, die het, hoezeer ook veranderd, nog draagt.

⁷⁶⁾ Mededeeling van den Heer A. v. D. WEG. Het aangehaalde register wordt thans gevonden in het Gemeente Arch. van Dordrecht.

⁷⁷⁾ Dit is het huis dat op de hier bijgevoegde ets is afgebeeld.

Zij bleef het eenige kind uit dit huwelijk. Omtrent dezen tijd begint CUYP's optreden in openbare betrekkingen. In de vergadering van den Kerkeraad van 18 December 1659, werd hij tot Diaken der Ned. Herv. gemeente gekozen, voor de twee volgende jaren 1660 en 61. Men vindt dit, zonderling genoeg, niet in de Notulen van den Kerkeraad, maar in het boek der Huwlijks-proc. aangeteekend, als volgt:

„18 Dec. 1659.” „Sijn vercozen om voor de twee volgende jaren te dienen, tot „Ouderlingen” enz. „tot diaconen.”

„JOHANNES VAN EYSDEN”

„GILLES VAN HELMONT”

„AELBERT CUYP”

„BALTHASAR WAELS”.

Het is mogelijk, dat zijn huwelijk met eene aanzienlijke vrouw de aandacht meer op hem gevestigd heeft, maar zeker is, dat hij, ongehuwd zijnde, voor die betrekking in geen geval in aanmerking kon komen. ⁷⁸⁾

Of hij als diaken grooten ijver heeft betoond, of iets bizonders heeft helpen tot stand brengen, is mij niet gebleken, daar de Notulen van dit collegie, uit den tijd waarin zij dit zouden kunnen vermelden, niet meer aanwezig zijn; maar wat uit de rekening van den boekhouder opnieuw blijkt, is, dat CUYP een bemiddeld man moet geweest zijn, daar hij in staat was zulke belangrijke voorschotten te doen, als wij opgeteekend vinden ⁷⁹⁾.

Wij hebben hierboven in het voorbijgaan gesproken van het huis in de Wijnstraat, dat hij waarschijnlijk reeds dadelijk na zijn huwelijk is gaan bewonen. Dit huis was het eigendom der familie VAN DEN CORPUT. In het Qoijer van de verponding over de stad Dordrecht voor het jaar 1619, vind ik JACOB VAN DEN CORPUT, JOHAN's vader, daar reeds aangeslagen. Na diens dood schijnt het gezamentlijk eigendom der familie gebleven te zijn, zooals uit het volgende extract uit de acte van verkoop, voorkomende in het Register houdende diverse huysbrieven, enz.” reeds hierboven vermeld, kan worden opgemaakt. Op 20 November 1663 kocht „AELBRECHT CUYP, borger dezer stede, van de „nagelaten kinderen van Mr. JOHAN VAN CORPUT ende juffr. EMERENTIA VAN

⁷⁸⁾ Ik lees namelijk in de Notulen voor den Kerkeraad van 17 Dec. 1676.

„Is in dese vergadering voorgesteld of personen, die niet getrouwt sijn, soo weduenaars als jongmans, niet souden „mogen gekoren worden tot de bedieninge van het ampt der Diaconen? Waarop na omvrage en verscheyde consideratiën hierover ingebracht, geresolveert en vastgesteld is, dat voortaan ook ongetroude, soo weduenaars als jongmans „tot het ampt van diaconen verkoren sullen mogen werden, zijnde sulks ook in verscheyden andere kerken gebruykelijk.”

⁷⁹⁾ In het „Journal dat is Reeckening-Boeck des Boeckhouders dagelijker ontfanck ende uitgeven van de middelen „compiterende den Huysarmen van de Nederlandsche kercke dezer Stadt Dordrecht begonnen Anno 1659” leest men op bl. 267. „Vervolgh van den Uitgeef in de twee Maenden November en December 1660.”

„Betalingen van 't Achterwezen der Broederen Diaconen.”

„Aen” enz.

„Aen AELBERT CUYP in gelde f 685-4— ass. op Biesheuvel f 400. is 1084-4—

en op fol. 281: „Uitgeef bij den Boeckhouder van Biesheuvel in de $\frac{2}{m}$ Mey en Juny 1662.

„Juny 12 aen Broederen Diaconen voor haar achterwezen van 't jaar 1661 te weten aan enz.” AALBERT CUYP f 893: 10— enz.

„CORPUT $\bar{z}a$ aan haer verwekt bij d'Heer FRANÇOIS VAN BORN” ⁸⁰⁾ „domum cum suis „staende en gelegen in de Wijnstraet omtrent de Wijncoopers Capelle tusschen den huysen „van BARTHOLOMEUS DE BEL aen de eene en den huysen van WILLEM VERLMAN aen de andere zijde”, voor 3800 car. guld. ⁸¹⁾ CUYP schijnt in dit huis tot aan zijn dood te hebben gewoond, want ik vind hem daer in 1685 volgens 't „quohier van 't lantaarngeld,” ⁸²⁾ ook enkele jaren later naar dat van „'t straet- ende clappersgeld,” ⁸³⁾ en nog in 1689 volgens dat „van den tweehonderdsten penningh.” Op dit laatste kom ik nog terug.

Gemeld huis stond in de Wijnstraat, het tweede huys voorbij de zoogenaamde IJzerwaag of Wijncooperskapel. Deze IJzerwaag met drie volgende huizen, waaronder dat van CUYP, vormen thans den grond van den overtuin van den Heer DE KAT VAN BARENDRECHT. Op dien der toenmalige Engelsche kerk, tot en met het derde huis van de Wijnbrugzijde gerekend, werd de Boterbeurs gebouwd, op wier bovenzalen het stedelijk museum gevestigd werd.

Van het grootste deel van die, in 1840 afgebroken, merkwaardige groep huizen, bestaat eene teekening van den reeds meer vermelden kunstschilder J. RUTTEN, vervaardigd voor en in het bezit van den Heer Mr. S. VAN GIJN ⁸⁴⁾. Het huis van CUYP staat er juist niet meer op, wat evenwel niet te betreuren is, omdat het toen reeds niets merkwaardigs meer had, daar het lang te voren verbouwd, en voorzien was van een achtiende-euwschen voorgevel met platte lijst.

Hoe weinig men ook van de levensomstandigheden van AELBERT CUYP mocht weten, dat weinige wettigde toch het vermoeden, dat hij niet onbemiddeld was, en dit heeft zeker bijgedragen tot het ontstaan der meening, dat hij de kunst slechts uit liefhebberij en niet als bedrijf beoefende. Toch houd ik die meening voor onjuist. Niet, als vele anderen, door den nood gedrongen, zal hij misschien weinig moeite hebben gedaan om te verkoopen; maar dat reeds vroeg, zooals wij aantoonen, zijn schilderijen in de kabinetten zijner aanzienlijke stadgenooten gevonden werden, bewijst, dunkt mij toch, dat hij zich wel degelijk voor zijn werk liet betalen. Het laat zich toch niet denken, dat die groote heeren om niet schilderijen zouden hebben aangenomen van den eenvoudigen

⁸⁰⁾ EMERENTIA, zuster van Mr. JOHAN VAN DEN CORPUT, was geboren 1613, geh. met FRANÇOIS VAN BORN 1637 en overl. 1647. Zie BALEN bl. 1016.

⁸¹⁾ Even als de vorige koopacte, mij medegedeeld door den Heer stads-Arch. A. v. D. WEG. De plaats, waar het huis gelegen was, wordt nog meer bepaald aangegeven in het volgende extract van eene verkoopacte, welke ik verplicht ben aan denzelfden; „19 April 1681 wordt verkocht aan ABRAHAM DE MOEY, een huis en erve met zijn toebehooren, staende en gelegen in de „Wijnstraet, tusschen den huysen van AELBERT CUYP aen de eene en de Wijnkooper Kapelle aen de andere zijde.” Register van huysbrieven enz. 1681—1682.

⁸²⁾ „d' Hr. AALBERT CUYP 2:5:”

⁸³⁾ „t'huys AELBERT CUYP.

Straetgelt 0:10:8

Clappgelt 1:13:12 2:4:4.”

⁸⁴⁾ Naar deze teekening werd door den Heer RUTTEN eene tweede vervaardigd, welke bewaard wordt op het bureau voor gemeentewerken. Zij is ook op steen gebracht door den Heer J. H. VAN DER HEIJDEN, en behoort tot de XII gezichten der stad Dordrecht, uitgegeven door F. BÖGER 1856.

schilderszoon. Later, toen hij een aanzienlijk man, en tot zekere hoogte huns gelijke geworden was, zou zich dit nog laten denken, hoewel ook dan nog slechts als uitzondering.

Er is evenwel nog een bericht, dat onze meening komt bevestigen. HOUBRAKEN vertelt ons, dat BARENT VAN KALRAAT, geb. te Dordrecht 28 Aug. 1650,⁸⁵⁾ na, van zijn 12e tot zijn 15e jaar, van zijn broeder ABRAHAM les in de teekenkunst te hebben genoten, door zijn vader bij AELBERT CUYP in de leer werd gedaan.

Dit zou dan geschied zijn in 1665, en dus reeds enkele jaren na het huwelijk van CUYP, en nu kan men toch moeielijk veronderstellen, dat iemand, die alleen als liefhebber werkt, leerlingen zal aannemen, tenzij men aan bijzondere vriendschap moest denken, of hooge ingenomenheid met buitengewonen aanleg mocht vermoeden. Dat er bijzondere vriendschap tusschen CUYP en de familie VAN KALRAAT zou hebben bestaan, is mij niet gebleken, en komt mij ook niet waarschijnlijk voor. HOUBRAKEN zegt, dat BARENT's vader hem bij CUYP „bestelde,” en die uitdrukking is niet zeer eigenaardig, wanneer men aan een vriendendienst denkt. Ditzelfde geldt voor het geval, dat CUYP den jongeling genomen had, omdat hij een bijzonder talent in hem zag. Maar hiertegen pleit bovendien, dat, hoewel er natuurlijk wel gevallen voorkomen, dat verwachtingen omtrent jonge kunstenaars niet worden beantwoord, niets doet vermoeden, dat deze KALRAAT ooit hooge verwachtingen zou hebben gewekt.⁸⁶⁾

Ik voor mij althans meen in deze omstandigheid een nieuw bewijs te vinden, dat CUYP de schilderkunst ook als bedrijf uitoefende.

In de notulen van den Kerkeraad van 16 December 1667 komt CUYP, zoo ik mij niet vergis, het eerst voor op het gros, waaruit de ouderlingen werden benoemd. Sedert verschijnt hij daarop jaarlijks, tot dat hij, in de vergadering van den kerkeraad van 22 Dec. 1672, tot die waardigheid voor de jaren 1673—74 werd benoemd. Ofschoon men dit ook in de Notulen van den kerkeraad vindt aangeteekend, leest men weder in het boek der huwelijks-proclamatien:

„Tot ouderlingen voor de twee volgende jaren zijn verkoren.”

„De Heer JOHAN NEURENBURGH.

„De Heer JOHAN VAN MALIPART VAN CRAIJESTEYN.

„De Heer HUGO BAEN.

„GILLES HELMONT.

„AELBERT CUYP.

„ABRAM MAES.”

⁸⁵⁾ D. III, bl. 292. Ik heb omstreeks den hier vermelden tijd, noch in het doopboek der Herv., noch in dat der Waalsche kerk, den doop aangeteekend gevonden. Ik moet dien datum dus voor rekening van HOUBRAKEN laten.

⁸⁶⁾ Zie over BARENT VAN KALRAAT, HOUBRAKEN, t. a. p. en IMMERZEEL en KRAMM op dien naam. Volgens den eersten schilderde hij aanvankelijk in den trant van CUYP, later meer in dien van HERMAN SAFTLEVEN. Wanneer dit alleen op de onderwerpen, en niet op de behandeling ziet, begrijp ik de onderscheiding niet recht. Ik vermoed, dat hij het oog heeft op de overdadige stoffage. Volgens KRAMM schilderde hij ook portretten in het landschap. Dit doet ook weder aan CUYP denken. Het oordeel der drie genoemde schrijvers over zijne kunst is niet ongunstig; maar waar is thans iets van zijn werk te vinden, waarover men een oordeel zou kunnen vellen? In het Museum te Dordrecht is een

Ik heb vroeger opgemerkt, dat men zeer willekeurig AELBERT of AELBRECHT schreef. Ik vind daarvoor wel een der sterkste bewijzen, dat, terwijl op de hierboven vermelde lijst „AELBERT” staat, men in de Notulen van den kerkeraad „AELBREGT” leest. Overigens zal het misschien de aandacht hebben getrokken, dat bij de drie eerst genoemden op bovenstaande lijst staat „de Heer,” terwijl dit bij de drie laatste is weggelaten. De reden is, dat de drie eersten regeeringsleden waren, en deze onderscheiding werd steeds doorgevoerd, tot zelfs bij de aanwijzing van de ouderlingen, die bij de bediening van het avondmaal moesten assisteerden. * Zoo zal men daar b. v. lezen: „De heer HUGO BAEN en frater CUYP.” Bij de diakenen schijnt dit verschil niet zoo te zijn in acht genomen: in hunne boeken lees ik niet anders dan van fraters of broeders.

De notulen van den kerkeraad maken geen vermelding van hetgeen door CUYP als ouderling is verricht, zooals zij in het algemeen in het oog vallend onbeduidend zijn, wat de handelingen der leden betreft, maar toch blijkt, dat hij den dienst naar behooren heeft waargenomen, want men leest in de Notulen:

„Groote Vergad. den 3 Januar 1675.” „Deze Eerw: in de vreze Godts belecht, sijnde zijn de afgaende Heren ouderlingen, voor haere twejaerige trouwe dienst hertelicks bedanckt” enz. Ofschoon CUYP ook weder op het gros van 1676 voorkomt, werd hij niet weder tot ouderling gekozen.

Maar voor eene andere aanzienlijke betrekking was hij in dien tijd in aanmerking gekomen. Op de door BALEN medegedeelde lijst van de „Namen van Honderd Mannen, „(in navolging van 't Privilegie van de veertigen des jaars 1456. Junij 23.) door ordre „van zijn Hoogheid, den Heere Prince van Orange, op ten 4 Sept. 1672. aan de Deken en „van de Gilden, en Neeringen op gegeven, omme daar uyt weder aan te stellen, 't „Ambtgenootschap der Mannen van veertigen,” ⁸⁷⁾ komt ook „ALBRECHT KUYP JACOBSZ.” voor. Hij behoorde evenwel niet tot de gekozenen.

Men heeft uit de omstandigheid, dat CUYP Diaken en Ouderling is geweest en dat hij op die van wege prins WILLEM III voorgedragen aanbevelingslijst voorkwam, opge maakt, dat hij een streng Calvinist moet zijn geweest, en tot de Oranje-partij behoorde. Ongetwijfeld zou hij niet tot eenige kerkelijke betrekking zijn gekozen, zoo men ook maar eenigszins had kunnen vermoeden, dat hij niet trouw was aan de kerkleer, en de naam en afkomst zijner vrouw zullen hem ook misschien daarin ten goede zijn gekomen. Evenmin

voormalig schoorsteenstuk, eene handelshaven voorstellende, waarvan gezegd wordt dat het door of naar BARENT VAN KALRAAT is. Het zou onbillijk zijn, dit werk als maatstaf te nemen. Het stuk is niet eens zeker van hem, en bovendien vroeger schoorsteenstuk. Een soort dus, dat onder de ongunstigste omstandigheden heeft verkeerd, daar het vernissen of restaureeren er van, dikwijls in de hand van eenvoudige grofschilders valt; maar zoo als het zich daar vertoont, is het alles behalve fraai, ook den Hr. Jonkr. J. G. C. P. VRYTHOFF bezit een schilderijtje van hem, voorstellende een kampement, veel beter dan het gewezen schoorsteenstuk, maar toch ook sterk gerestaureerd. Een ander werk, dat meer voor zijn kunst pleit, is het portret van den hier meermalen aangehaalden Dordrechtschen Stadsbeschrijver M. BALEN. Dit is in het bezit van een zijner afstammelingen, den Heer A. BALEN. MATTHIJS BALEN wordt hier op merkelyk lateren leeftijd voorgesteld dan op het portret, dat zijne Beschrijving van Dordrecht versiert, en gegraveerd is door Rom. de Hooge naar eene schilderij van S. VAN HOOGSTRAATEN. Het draagt zeer duidelyk de naamteekening B. v. KALRAET FECIT en komt mij voor, niet onverdienstelyk te zijn. ⁸⁷⁾ BALEN bl. 909.

mag men aannemen dat hij op de lijst tot aanbeveling voor veertig, namens Prins WILLEM III zou zijn geplaatst, als hij een erkend voorstander van de partij der DE WITTEN was geweest; maar mij dunkt, dat de niet herbenoeming tot ouderling en het niet verkiezen tot Veertig, toch beiden er op wijzen, dat hij noch in kerkelijke, noch in staatszaken tot de vaandoerders behoorde. Voor mijzelf zou ik dan ook met CHARLES BLANC veronderstellen, dat hij was „d'un tempérament pacifique, d'un caractère doux, calme et fort” en dat hij „vécut sans doute en amitié avec les meilleurs hommes de son temps.”

In 1675 vinden wij hem vermeld als Heiligengeest-meester van 't Pesthuis ter Groote kerk.⁸⁸⁾ Dat daartoe en tot H. G. moeders niet dan aanzienlijke personen gekozen werden, blijkt uit de hier volgende lijst:

H. G. Meesters int jaar 1675.

Mr. NIKLAAS STOOP, Heeren JACOBSZ., Burgemeester.

AREND MUYS VAN HOLY, SIMONSZ., Burgem.

Mr. JOHAN VAN DER BURGH, Heer van Niemandsvriend, oud Burgem.

Mr. POMPEUS BERK, Heeren MATTIJSZ.

WILLEM VAN BLIJENBERG, LAURENSZ.

AALBRECHT KUYP, JACOBSZ.

H. G. Moeders.

Vrouwe ALID DE ROOVERE⁸⁹⁾, Heeren POMPEUSdr., Vrijvrouwe van Godschalksoord.

MARGARETHA BORDELS, JOHANSdr.

Vrouwe JOHANNA DE WITT, Heeren JACOBSdr., vrouwe van Zwijndrecht.

Vrouwe KATHARINA VAN BEVERWIJK, Heeren PHILIPSdr.

Ook in 1676 was CUYP Heiligengeestmeester, zoo als blijkt uit de ondertekening ter goedkeuring van de rekening dezer inrichting over dat jaar. Die goedkeuring had eerst plaats op 1 Jannari 1683. Zeker een bewijs voor den weinigen spoed waarmede zulke zaken in dien tijd werden afgedaan. Een facsimile dier handteekening, zijnde het eenige schrift, dat mij van AELBERT CUYP bekend is, wordt hier bijgevoegd.

⁸⁸⁾ BALEN bl. 186.

⁸⁹⁾ Het schijnt dat de eigen naam der vrouw hier steeds gebezigd werd. Zoo was deze ALID DE ROOVERE de Wed. van MATTHIJS BERK JANSZ., waarvan wij vroeger spraken, en JOHANNA DE WITT JACOBSdr., de Wed. van JACOB VAN BEVEREN. Zij was de oudste zuster der Gebrs. JAN en CORNELIS.

Uit de lijst der H. G. Meesters en Moeders bij BALEN, is op te maken, dat ook de benoeming tot deze betrekking voor twee jaren was. Of CUYP haar na 1676 nog weder bekleed heeft is mij onbekend.

Maar eene andere, zeker zeer aanzienlijke betrekking werd hem in 1680 opgedragen, namelijk die van „Welgeboren of Mans-Man, van den Hove en Hooge Vierschaar van Zuid-Holland.”

Het zou mij te ver afvoeren indien ik hier wilde uiteenzetten, wat deze betrekking eigenlijk was, in welke zaken dit Hof recht moest spreken, en ook hoever in dien tijd het Baljuwschap van Zuid-Holland zich uitstrekte.

Het volgende zij tot recht verstand genoeg. Onder presidium van den Baljuw van Zuid-Holland bestond deze rechtbank uit acht leden, gekozen uit de burgerij der stad Dordrecht, en drie uit het platteland van Zuid-Holland, benevens een secretaris.

De leden dezer Hooge Vierschaar werden genoemd Welgeboren of Mans-Mannen. Zij werden destijds gekozen door den Stadhouder, vroeger door den Graaf, uit eene nominatie jaarlijks opgemaakt door den Baljuw, om voor dat jaar „de Hooge Vierschaer „van het Bailliuschap van Zuyt-Hollandt met den Bailliu van den zelve Lande, te Besitten, „de Hoogheid ende Graeffelijkheid van Holland te bewaren, en de Partyen Recht ende „Justitie te helpen Administreeren.” ⁹⁰⁾

AELBERT CUYP bekleedde deze betrekking in 1680, 81 en 82. ⁹¹⁾ In April 1683 werd „eene nominatie tot suppletie van de vacerende Mans-Mansplaats AELBERT CUYP,” aan zijne Hoogheid ingezonden. ⁹²⁾

Waarschijnlijk had hij de benoeming tot deze hooge betrekking te danken aan zijn verwantschap met de familie DE ROOVERE. Mr. POMPEUS DE ROOVERE was Baljuw van Zuid-Holland geworden in 1673, en zooals boven gezegd de voordracht werd door den Baljuw opgemaakt.

De eenige wettelijke vereischen voor het Mans-Manschap schijnen geweest te zijn, dat men lid was der „Heylige Kerkke Gereformeerd, naar Godes Woord,” zooals in het formulier voor den eed bij de aanvaarding van het ambt gelezen werd, en dat men gerekend werd tot de aanzienlijken te behooren. Bijzondere kennis van het recht schijnt niet noodig te zijn geweest; maar mij dunkt, dat bij de keuze toch wel zal zijn gelet op verstand, oordeel en bekwaamheid.

Men ziet dat CUYP steeds hooger steeg op den maatschappelijken ladder, en zulk eene opklimming wordt toch niet zonder de genoemde hoedanigheden bereikt.

HOUBRAKEN noemt AELBERT CUYP „een man van onbesproken leven”, maar zegt, dat zijne zinspreuk was „In harde rijksdaalders komt de mot niet,” en schijnt hem daar-

⁹⁰⁾ BALEN bl. 400 en volg.

⁹¹⁾ Verbaalboek van gemelden Hove van 1678—1706. Mededeeling van den Heer A. VAN DE WEG.

⁹²⁾ Resolutieboek van gemelden Hove, mededeeling als boven.

mede zeer groote gehechtheid aan het geld te willen toeschrijven. Toch behoeft men hier, naar het mij voorkomt, niet aan eigenlijke gierigheid te denken. De zinspreuk wordt opgehaald bij gelegenheid der vermelding van het in HOUBRAKENS oogen zeer vreemde feit, dat bij zijn dood geen modellen of werken van oude meesters gevonden werden. Hij zelf voegt er echter tot verklaring bij, dat het een bewijs was, dat hij „alleen „de natuur tot leidingsman nam.” Dit laatste moest in de oogen van H. slechts eene halve verdienste zijn. Door zijn geheele werk heen blijkt zijn voorliefde voor het gemaniereerde.

Den indruk dien ik van CUYP gekregen heb is, dat hij een rechtschapen man moet zijn geweest, die als bedachtzaam, ijverig en verstandig bij zijne medeburgers geacht werd.

In November 1689 verloor CUYP zijne echtgenoot. Ik lees in het register der dooden op die maand en dat jaar: „den 29. Tweemaal Luiens over juffr. CORNELIA „BOSMAN huisvrouw van den heer AELBERT CUYP op dato in de Augustine begraven.”

Omstreeks een jaar later, den 19 November ⁹³⁾ 1690, trad zijn eenig kind in het huwelijk met den heer PIETER ONDERWATER. Men vindt op dien datum in het boek der Huwelijks-proclamatien in de Augustyner kerk aangeteekend:

„PIETER ONDERWATER weduwaer van wijlen MARIA VAN DEN BRANDELAER ⁹⁴⁾ „van Amsterdam met ARANDINA CUYP j. d. van Dordrecht.”

CUYP bleef dus geheel alleen over, maar binnen het jaar was voor hem het doods-
uur geslagen; het register der dooden bevat op 7 November 1691:

„De Hr. AELBERT CUYP, gewesene Mans-Man van den hove en hoge Vierschaar „van Zuydt-Hollandt, is in den Augustine begraven, eens luyens.”

De legende, dat AELBERT CUYP bierbrouwer in de Leliën zou geweest zijn werd reeds door VAN EYNDEN en v. d. WILLIGEN op goede gronden weersproken. Toch haalde IMMERZEEL op gezag van een oudheidkundigen Dordschen vriend, ze weder voor den dag. KRAMM heeft echter hare onjuistheid en oorsprong aangetoond, door de mededeeling dat de Echtgenoot van ARENDINA CUYP, PIETER ONDERWATER, het vak van brouwer in de Leliën uitoefende en daar woonde. Mocht er nog iets aan het bewijs voor de onwaarheid ontbreken, dan zal men dit kunnen vinden in de door mij gegeven aanwijzing van het huis waarin CUYP tot aan zijn dood gewoond heeft.

Er bestaat in Dordrecht nog eene vrij algemeen verspreide legende dat AELBERT CUYP, behalve zijn huis in de stad ook nog de Buitenplaats Dordwijk, in de wandeling genoemd het Torensteedje, bezat en althans des zomers bewoonde. Mr. P. S. SCHULL schreef een artikel over CUYP naar aanleiding van eene bedevaart naar die woning. ⁹⁵⁾ VAN EYNDEN en v. d. WILLIGEN

⁹³⁾ Dit is de datum der Huwelijks-Procl., de dag waarop het huwelijk voltrokken werd vond ik niet aangeteekend.

⁹⁴⁾ Deze eerste vrouw, bij wie hij verschillende kinderen had, was in Maart 1689 overleden.

⁹⁵⁾ SCHULL en v. d. HOOP Bijdrage tot Boeken- en Menschenkennis, te Dordrecht bij J. VAN HOUTRIJVE Jr. 1834 D. III, Mengelw. bl. 308—321. Het art. is versierd met een steendrukplaatje naar de teekening van den kunstschilder W. DE KLERK, Dordwijk in zijn toenmaligen toestand voorstellende.

zeggen dat zij hoogst waarschijnlijk CUYP heeft toebehoord, „en hem ter woon of buiten-„verblijf verstrekt: naardien een aantal van schilderwerken, door hem in zijne jeugd alsmede „in meer gevorderden ouderdom vervaardigd, en allerlei soort van onderwerpen voorstel-„lende, nog heden ⁹⁶⁾ aldaar gevonden worden; en dewijl naar men ons berigt er voor „heen nog een veel grooter getal zijner voornamere kunstwerken zou voorhanden geweest zijn.” IMMERZEEL laat het voorzichtige „hoogst waarschijnlijk” weg en neemt de zaak als zeker aan, er bijvoegende, dat nog op eene toreendeur een „Mansbeeld ten voeten uit” gevonden wordt, dat door CUYP geschilderd zou zijn. KRAMM volgt hem hierin na, en sedert hebben alle binnen- en buitenlandsche schrijvers de zaak als zeker aangenomen. Toch is mij gebleken, dat ook deze overlevering althans gedeeltelijk, onjuist is.

Hoewel het mogelijk, ja zelfs waarschijnlijk is, dat CUYP op Dordwijk heeft gewoond, is het zijn eigendom nooit geweest. Eerst ruim een jaar na zijn overlijden wordt dit buitentje met daarbij liggende landerijen door zijn schoonzoon PIETER ONDERWATER gekocht. In het meer gemelde register berustende ter griffie van de Rechtbank te Dordrecht „houdende diverse koopbrieven”, staat aangeteekend, dat „PIETER ONDERWATER, brouwer te „Dordrecht 23 December 1692 koopt van de Heeren PIETER en FRANÇOIS ADRIAEN VAN „LEYDEN VAN LEEUWEN zekere woning, keete en tuinmanshuis, en verdere timmerage en plan-„tage, in het oude land van Dubbeldam, in drie partijen, te weten de woning met eenig tuinland „aan den straatweg, belend in 't oosten den smalle weg, in 't zuiden den achterweg en in 't westen den oud-Burgemeester MUYS VAN HOLY, in 't noorden voorn. straatweg” enz. ⁹⁷⁾

Deze omschrijving wijst met zekerheid aan dat hier de buitenplaats Dordwijk is bedoeld. Maar wie waren die Heeren van LEIJDEN VAN LEEUWEN, en hoe waren zij aan dat goed gekomen?

Het komt mij voor dat dit goed afkomstig was van de familie VAN BEVEREN, en wel van dien tak, die het naast aan de familiën DE ROOVERE, BERK en v. D. CORPUT verwant was.

Mejuffr. RYNSBURG VAN BEVEREN, dochter van CORNELIS VAN BEVEREN en ALIDA VAN BARENDRECHT, en zuster van SOPHIA VAN BEVEREN, echtgenoot van Mr. PIETER DE ROOVERE, was gehuwd met Mr. WILLEM PAATS Burgemeester van Leiden. De dochter van deze, Mejuffr. ALIDA PAATS huwde Mr. DIRK VAN LEYDEN VAN LEEUWEN den vader

⁹⁶⁾ Zij schreven dit omstreeks 1816.

⁹⁷⁾ Mededeeling van den Heer A. V. D. WEG.

Het hier omschreven en alleen ter zake dienende, was het eerste perceel, de beide anderen waren enkel wei- en bouw- and. De drie partijen waren te zamen groot 32 morgen, 304 roeden. Alles te zamen werd verkocht voor f 29.762.— De heer v. D. WEG bezit eene teekening, vervaardigd door den Dordschen schilder J. C. DE VOGEL, waaronder met de hand van den Hr. N. G. ITZ (vroeger Stads-Architect te Dordrecht) staat aangeteekend: „Teekening van de Buitenplaats „Dordwijk (gezegd het torensteedje) in de gemeente Dubbeldam nabij Dordrecht, woonplaats van den beroemden schilder „ALBERT CUYP, zooals dezelve was omstreeks het begin van 1680.” — Het gebouw is alleen aan het nog bestaande torentje herkenbaar en de teekening verplaatst ons zeker in dien tijd. Het moet dus eene copy zijn van eene oude teekening; maar waar deze gebleven is, en welken grond de Heer ITZ had voor zijn beweren, heb ik niet kunnen nagaan. De bepaalde vermelding van het jaar doet evenwel vermoeden, dat het niet geheel uit de lucht is gegrepen.

der verkoopers van het beschreven goed, dat bij erfenis langs dezen weg waarschijnlijk aan hen gekomen was.

Ik veronderstel, dat CUYP, als tot die familie behoorende, het gedeelte waarop het woonhuis stond, hetzij als medelid der familie om niet, of anders in huur, in gebruik had, en dat hij na zijn dood, door den echtgenoot van zijn eenig kind daarin zal zijn opgevolgd. En toen nu de heeren VAN LEIJDEN VAN LEEUWEN, die als ver van Dordrecht wonende, waarschijnlijk weinig zwak op dit bezit hadden, geneigd waren het te verkoopen, zal ONDERWATER, wiens echtgenoot op dit goed waarschijnlijk een groot deel van haar leven had doorgebracht, dit gaarne van hen hebben gekocht.

Zoo zou het zich ook laten verklaren, dat de Schilderijen van CUYP daar zijn gebleven, en van het eene lid der familie op het andere overgaande, daar zelfs nog gedeeltelijk in den aanvang dezer eeuw werden gevonden.

Hoewel dit natuurlijk slechts eene gissing blijft, is de overlevering, dat CUYP daar gewoond heeft zoo algemeen verspreid, en zijn de bewijzen, dat hij in dien omtrek gewerkt heeft zoo menigvuldig, dat zij toch eene groote mate van waarschijnlijkheid verkrijgt. De heer F. LEBRET, kunstschilder alhier⁹⁸⁾, in dien omtrek sedert jaren goed bekend, deelde mij het volgende mede:

Vóór ruim 30 jaar had een in dien omtrek op eene hofstede wonende, hem goed bekende boer, hem verhaald dat, toen hij nog een kind was, bij zijne grootmoeder, op dezelfde hofstede wonende, in een der kamers, nog een menigte Schilderijen van CUYP, zeer uiteen loopende van onderwerp, hingen, maar dat die door den schilder en kunstkooper A. LAMME achtereenvolgens waren opgekocht.

Van andere zijde werd hem de verzekering gegeven, dat al de schilderijen op het Torensteedje hangende, door denzelfden Heer LAMME, van een Engelschman vergezeld, tegen honderd gulden per stuk werden opgekocht. Ook mij werd verzekerd dat deze heer in verschillende woningen op Dubbeldam Schilderijen van A. CUYP ontdekt en aangekocht heeft, of ze verkreeg door er andere voor te schilderen die meer in den smaak der eigenaars vielen.

Dordwijk is in de familie ONDERWATER van de eene hand in de andere overgegaan. Mej. JOHANNA, dochter van den Heer ABRAM HENDRIK ONDERWATER, huwde Mr. ABRAM ADRIAAN STOOP, wiens oudste dochter, Mejuffr. ANTONIA CLARA STOOP tot haar dood, op 1 Sept. 1851, nog op Dordwijk woonde.

Het is toen gekocht door Jonkhr. Mr. v. D. WALL VAN PUTTERSCHOEK. Zijne Weduwe, de Douarière v. D. WALL, REFELAER, heeft op een ander gedeelte van het buiten

⁹⁸⁾ Deze heer is ook nog in het bezit van een deur, waarop een Jongman met zijn hoed in de hand over eene balustrade leunende, en als groetende is afgebeeld, terwijl aan de andere zijde nog overblijfselen te zien zijn van een vrouw met een korf met bloemen. Het schilderwerk dezer deur, afkomstig uit eene boerenwoning onder Dubbeldam, wordt algemeen aan CUYP toegeschreven. De eigenaar had de goedheid het mij te laten zien. Het is in het grauw geschilderd en komt ook mij voor door een man van talent vervaardigd te zijn. Dezelfde heer bezit ook nog twee paarden in olieverw, gedeeltelijk in kleuren geschilderd, welke hij zeker meent voor werk van CUYP te mogen houden.

een nieuw woonhuis doen bouwen en het oude huis aan den straatweg tot tuinmanswoning doen inrichten. Maar het torentje, waaraan het zijn populairen naam van Torensteedje ontleende, is in stand gebleven. Of de door IMMERZEEL vermelde als door CUYP beschilderde deur daarin nog aanwezig is, weet ik niet; maar men heeft mij verhaald, dat Mevrouw VAN DE WALL, om ze voor verdere beschadiging te behoeden, haar er uit heeft doen nemen om elders te bewaren.

ARENDINA CUYP overleefde haar vader ruim tien jaar. Ik vind in het begrafenisboek der Groote Kerk te Dordrecht op 6 Juli 1702 aangeteekend:

„Juffr. ARENDINA KUYP Huijsvrouw van d’Hr. PIETER ONDERWATER brouwer in de „Leliën. ’t huys met Rouw behangen vier slede, mantels en 5 karossen boven ’t getal.”

Zij heeft geene kinderen nagelaten, zoodat het geslacht van AELBERT CUYP met haar is uitgestorven. Wel was haar den 22 October 1691 een zoon geboren welke den naam van CORNELIS had ontvangen, doch deze was reeds in 1696 overleden. Mr. M. A. H. ONDERWATER, aan wien ik eenige der hier vermelde bijzonderheden verplicht ben, is in het bezit der Portretten van PIETER ONDERWATER en zijne echtgenoot, waarvan KRAMM gewaagt. Zij zijn gevat in gesneden bruinhouten lijsten; in het lofwerk op de lijst van het portret van ARENDINA is het wapen van CUYP uitgehouwen. Deze portretten zijn evenwel niet geschilderd door CUYP of MAES, zooals KRAMM en VAN VLOTEN verhalen, maar dragen zeer duidelijk den naam van CONSTANTYN NETSCHER.

Het wapen in de lijst is ongekleurd, maar volgens ontvangen mededeeling, in overeenstemming met het bericht van KRAMM, bevat het op een veld van azuur 3 zespuntige sterren van goud, 2 en 1 gesteld.

Daar de kinderen van PIETER ONDERWATER niet van ARENDINA, maar alle uit zijn eerste huwelijk met MARIA VAN DEN BRANDELAER waren, is het dus onjuist wat KRAMM en VAN VLOTEN zeggen, dat het geslacht van CUYP nog in dat der ONDERWATERS en andere aanzienlijke Dordsche families zou voortleven.

Ik heb hiervoor gezegd nog terug te moeten komen op hetgeen ik omtrent CUYP vond aangeteekend in het „Quohier van 1689”. Ik deed dit, omdat daaruit nog ten overvloede kan blijken, dat CUYP voor zijn tijd een vermogend man was en omdat men hieruit ook kan zien wie zijne erfgenamen waren.

Ik lees dan op fol. 105^b:

„AELBERT CUYP en syn vrouw f 210—

(Dit is de oorspronkelijken post in het boek, maar met eene andere hand staat daaronder)

„Verdeelt op:

Vide fol.	{	d’Hr. Pr. OUDERWATER in huwel. hebbende	
198 versa	{	juffr. ARRANDINA CUYP.....	84: 0:0
Vide fol.	{	Juffr. ADRIANA VAN CORPUT.....	31: 10:0
198 verso	{	d’kinderen van Heer JACOB VAN CORPUT.	31: 10:0
		JAN DIBBETS ⁹⁹⁾	31: 10:0
			178: 10:0
		PIETER ONDERWATER.....	31: 10:0
			210: 0:0

⁹⁹⁾ MARIA VAN DEN CORPUT, aangehuwde dochter van CUYP, was gehuwd geweest met Mr. WILLEM VAN BEVERWIJK: deze hadden eene dochter CORNELIA nagelaten, welke gehuwd was met Ds. HENDR. DIBBETZ. Zij was jong overleden en liet één kind na, den hier genoemden JAN DIBBETZ. Zie Dr. SCHOTEL, Kerkelijk Dordrecht D. I, bl. 512.

Men ziet hieruit, dat CUYP voor een voor dien tijd vrij groot vermogen werd aangeslagen, want de 200e penning van *f* 210 vertegenwoordigt een bezit van *f* 42000, wat, in vergelijking van andere aanzienlijke personen in dit quohier voorkomende, niet gering is ¹⁰⁰⁾. Het quohier bevat nog verschillende latere verdeelingen, maar deze komen mij voor hier van minder belang te zijn. Ik wilde slechts doen zien wie de onmiddellijke erfgenamen waren, en in welke verhouding deze tot elkander stonden, want daarnaar werd ook de aanslag verdeeld.

Het is mij niet mogen gelukken ergens een portret van AELBERT CUYP, dat eenig vertrouwen verdient, te ontdekken. VAN EYNDEN en V. D. WILLIGEN zeggen, dat zij eene teekening hebben gekend, vervaardigd door den Dordtschen schilder W. DAM ¹⁰¹⁾, „naar een portretje van A. CUYP zelven geschilderd”. In mijn artikel, voorkomende in den Ned. Spectator, ¹⁰²⁾ heb ik de vraag gedaan, of iemand ook kon aanwijzen waar dit portret gebleven was, maar tot heden ontving ik daarop geen antwoord.

Het portret, voorkomende bij IMMERZEEL, is geteekend door KRAMM, zooals hij zelf zegt, naar een Parijsche lithographie van MORIN, waarvan de afkomst onbekend is en op wier echtheid hij weinig vertrouwen heeft ¹⁰³⁾. Verder noemt KRAMM een portret in zwarte kunst op zeer laten leeftijd, met hoed en breeden kraag, voorkomende in den Catalogus van FREDERIK MULLER onder No. 1223 met de bijvoeging „welligt twijfelachtig”, en nog een ander, voorkomende in WIEGELS Kunstlager Catalog. Leipzig 1856, dat, volgens KRAMM, onmogelijk echt kan zijn, daar er op staat *Aetat.* 22, 1682. CUYP zou

¹⁰⁰⁾ Sedert ik dit schreef was ik nog in de gelegenheid de rekeningen van den 200sten penning, geheven over de jaren 1667, 68, 69, 72 en 74, te raadplegen.

In die van 1667 tot 69 vindt men voor „AELBRECHT CUYP met zijn huysvr.” *f* 150 in rekening gebracht, maar deze post wordt voorafgegaan door „d'Erfgen^e van den Heer JACOB VAN DEN CORPUT” voor *f* 300. In 1673 vindt men di laatste verdeeld als volgt:

Kinderen van CORNELIA BOSMAN	{	„MARIA VAN DEN CORPUT”.....	<i>f</i> 50.—
uit haar eerste huwelijk		„JACOB VAN DEN CORPUT”.....	„ 50.—
		„ANNA VAN DEN CORPUT”.....	„ 50.—
Kinderen van Mr. FRANÇOIS BORN, gehuwd	{	„NICOLAES VAN BORNE”.....	„ 75.—
geweest met EMERENTIA, zuster van		„CORNELIA VAN BORNE”.....	„ 75.—
Mr. JOHAN VAN DEN CORPUT.			

In 1674 vindt men voor den „tweemaal 200sten” en dus 200sten penning:

„Juffr. MARIA VAN DEN CORPUT”.....	<i>f</i> 120.—
„Juffr. ADRIANA VAN DEN CORPUT”.....	„ 120.—
„D'Heer, AELBRECHT CUYP”.....	„ 420.—

Daar CUYP reeds in 1663 het huis van de erfgenamen van Mr. JOHAN VAN DEN CORPUT had gekocht, kan deze aanslag niet zien op gemeenschappelijk bezit, maar op domicilie, waaruit is op te maken, dat het huisgezin van CUYP door de familie VAN DEN CORPUT als het ouderlijke werd beschouwd.

¹⁰¹⁾ Zie VAN EIJNDEN en V. D. WILLIGEN D. II, bl. 192 en IMMERZEEL en KRAMM op DAM (WOUTER).

¹⁰²⁾ 1884 No. 15. Over de CUYPS en BOL.

¹⁰³⁾ De heer P. M. BEELAERTS is in het bezit van dit portret, door KRAMM in O. I. inkt geteekend. Hij heeft het facsimilé der handteekening van CUYP er onder geplaatst, zooals deze onder de rekeningen van het H. Geest- en Pesth. ter Gr. Kerk voorkomt.

toen, naar onze rekening, 62 jaar zijn geweest. KRAMM heeft het niet gezien, zou dus 22 in den Catalogus ook een drukfout kunnen zijn?

De overlevering wil, dat CUYP zich zelf heeft afgebeeld op het schilderij in het Museum BOYMANS, voorkomende onder No. 68 van den catalogus ¹⁰⁴⁾. Het zou de heer zijn, die lachend op den Mosseleter wijst. Als dit waar is, is het portret bij IMMERZEEL zeker onecht.

SMITH, in zijn Catalogue Raisonné ¹⁰⁵⁾, beschrijft onder No. 169 van CUYP's werken een groot stuk, een gezelschap van 14 personen voorstellende, waarin CUYP zich zelf met zijn vrouw, kinderen en verdere betrekkingen zou hebben afgebeeld. Ook VIARDOT, in zijne Musées d'Allemagne, spreekt van dit stuk. Het was toen in de Collectie ESTERHAZY thans in het Museum te Buda-Pest ¹⁰⁶⁾. Wij weten echter dat CUYP slechts één kind had. Telt men er evenwel de drie voorkinderen zijner vrouw bij, dan hebben wij zes personen. Hij zou dus die verdere betrekkingen nog al ver hebben moeten uitstrekken. Doch wat hier van zij, het zou belangrijk zijn deze schilderij met die van den Mosseleter te vergelijken.

Mocht het portretje van DAM nog eens terecht komen, misschien dat dan ook het origineel, waarnaar het vervaardigd werd, nog hier of daar werd ontdekt. Dan zou met meer zekerheid kunnen blijken, in hoever de overleveringen in dezen op waarheid zijn gegrond.

Mijne taak spoedt ten einde, maar ik heb nog een enkel woord te zeggen over de mate van waardeering, die de kunst van CUYP in vroeger en later tijd ondervond.

Wij hebben gezien, dat gedurende zijn leven zijne kunst bij zijne stadgenooten werd geëerd, ¹⁰⁷⁾ dat aanzienlijke lieden hem de vervaardiging van familiestukken opdroegen, en hunne vertrekken met zijne schilderijen opluisterden, en dat het, althans wat CUYP betreft, niet geheel waar is, wat LESLIE ¹⁰⁸⁾ zegt „The wealthy Burgomasters of the period under „notice, appear to have been liberal patrons of Art, but they were not infallible judges, „for neither CUYP nor RUYSDAEL were appreciated, while they lived,” en al moge er meer waarheid zijn in hetgeen hij er op laat volgen „The heartless mannirism of BERCHEM „and BOTH, which represents neither Dutch nor Italian Art, being hybrid mixtures of the „two, were in greater request and are still more valued than they deserve to be,” dan moeten wij, wat CUYP betreft, wanneer wij de lage prijzen zien waarvoor enkele zijner stukken in de eerste helft der achttiende eeuw werden verkocht, in aanmerking nemen, dat zijne kunst buiten zijne vaderstad schier onbekend was.

¹⁰⁴⁾ Catalogus 1883.

¹⁰⁵⁾ De titel van dit werk is „A Catalogue raisonné of the works of the most eminent Dutch, Flemish and French painters.” Men vindt het werk van CUYP in: Part the fifth. London 1834.

¹⁰⁶⁾ Eene beschrijving dezer schilderij, door den Hr. A. BREDIUS, vindt men in de *Ned. Kunstbode* 1880 bl. 375. De Hr. B. deelde mij mede dat een photographie er van in het bezit is van Jonkh. Mr. VICTOR DE STEURS.

¹⁰⁷⁾ V. EIJDEN en v. D. WILLIGEN D. I, bl. 387 zeggen, dat men in hun tijd verhaalde, dat er nog eene kwitantie voorhanden zou zijn, waaruit bleek, dat aan CUYP f 400 voor eene door hem vervaardigde schilderij zou zijn betaald; anderen beweerden, dat het slechts een prijslijst was, waarop een zijner schilderijen op gemelde som was gesteld.

¹⁰⁸⁾ C. R. LESLIE R. A. Handbook for young painters. London JOHN MURRAY 1870.

Wanneer SMITH zegt „by a reference to numerous catalogues of the principal „collections sold in Holland down to the year 1750 there is no example of any picture „by his (CUYP's) hand selling for more than thirty florins”, dan is de vraag, hoeveel schilderijen van CUYP heeft hij op al die catalogen aangetroffen? Ik geloof al zeer weinige. Zie hier wat ik gevonden heb.

In het eerste deel van den Catalogus van G. HOET, bevattende de verkooping van 1684 tot 1739, heb ik slechts één schilderij van A. CUYP kunnen vinden. Het kwam voor op de verkooping van Baron DROSTE te 's Hage in 1734, was br. 67, h. 48 dm. (waarschijnlijk Amst. maat), stelde een Pleisterplaats voor en gold *f* 20.— In het 2e deel van gemelden catalogus, bevattende de verkooping van 1740 tot Mei 1752, en waarin nog eenige vroeger overgeslagene zijn opgenomen, vind ik op de verkooping van J. HOOGENBERGH te Amsterdam 1743 „een stuk verbeeldende Drinkende Boeren ¹⁰⁹⁾ door ALBERT CUYP” verk. voor *f* 11.—

Op de verkooping van V. D. VLUGT te Amsterdam 1745 komt het schilderij voor, waarvan gezegd wordt, dat het hetzelfde voorstelt als het voorgaande van S. DE VLIETTER ¹¹⁰⁾. Het deed *f* 13: 15 st. Op de verkooping van J. D. POMPE VAN MEERDERVOORT gehouden te Amst. 1749 kwam de bekende Bekeering van Paulus voor; zij deed *f* 13. In dit deel dus gezamenlijk 3 stuks of in de beide deelen, dus van 1684 tot 1752, vier stuks schilderijen, welke aan A. CUYP werden toegeschreven.

Nu neem ik aan, dat nog enkele catalogi zijn overgeslagen, maar toch meen ik uit deze opgave het gevolg te mogen trekken, dat AELBERT CUYP in dien tijd bij de kunstliefhebbers en kunstkoopers buiten Dordrecht tot de schier onbekende schilders behoorde.

Hij had waarschijnlijk meest al zijne schilderijen voor zijne stadgenooten of voor zich zelve geschilderd, en zich niet als anderen met kunstkoopers ingelaten, of zijn werk op openbare verkooping gebracht, zooals in dien tijd bij velen gebruikelijk was. Behoeft aan geld drong hem niet, terwijl zijn eerezucht in de waardeering van zijn werk in zijne omgeving misschien genoegzame voldoening vond.

De opgegeven prijzen zijn zeker laag, nog lang geen *f* 30.—, maar de te koop aangeboden stukken waren ook waarschijnlijk niet van dien aard, om den zoo weinig bekenden schilder naar waarde te leeren schatten. Een gezelschap Drinkende Boeren, aangenomen dat het werkelijk van hem was, kon geen onderwerp zijn, waarin zijn talent uitkwam, en de Bekeering van Paulus heeft nooit gegolden voor een zijner verdienstelijkste werken. Zij bracht op de verkooping van V. D. LINDEN VAN SLINGELAND 1785, niettegenstaande haar voor velen begeerlijk onderwerp, slechts *f* 325 op, en op die van den Heer DE KAT, te Parijs gehouden in 1866, 1330 francs.

De in 1734 verkochte Pleisterplaats was, wat het onderwerp aangaat, in zijn waren

¹⁰⁹⁾ Het onderwerp doet overigens meer aan BENJAMIN denken.

¹¹⁰⁾ Over dit stuk zie hiervoor bl. 257.

trant en bovendien een kapitaal stuk, maar wie zegt ons, dat het niet tot zijn eerste werk behoorde en daardoor minder geschikt was om, niettegenstaande de verdienste, die het zeker moèt gehad hebben, den schier onbekenden schilder te leeren schatten.

Voorzeker maakt het op ons een vreemden indruk, wanneer wij in diezelfde jaren voor een kaarslichtje van G. SCHALKEN, 8 bij 4 dm. groot, *f* 105, voor een portretje van FRANS VAN MIERIS van hem zelven, ter zelfder grootte *f* 105 en voor een schilderijtje van G. DOU, ter grootte van 12 bij 9 dm., voorstellende een vrouwtje dat visch schrapte en een jongen met een haas, tot zelfs *f* 1000 zien besteden.

Maar ook hier blijkt de geringschatting van landschap- en dierenschilders in het algemeen. In dezelfde jaren vond ik b.v. dat verkocht werden: Een fraai stalletje van PAULUS POTTER voor *f* 15. Een landschap van MOLIJN voor *f* 18, terwijl verschillende landschappen van J. v. RUYSDAEL met *f* 3 tot *f* 6 werden betaald. De hoogste prijzen, die ik vind voor schilderijen van dezen meester zijn *f* 66 en *f* 71, op ééne uitzondering na, maar dat Landschap was ook door BERCHEM gestoffeerd. Het gold *f* 151. Op dezelfde verkooping werd „een fraai stukje” door A. v. D. NEER voor *f* 1 verkocht.

HOUBRAKEN merkt dan ook terecht op, nadat hij van SALOMON en JACOB RUYSDAEL gesproken heeft „t Beurt dikwils, dat de braafste schilders de gelukkigste niet zijn, daaren- tegen heeft de ondervindinge ons doen zien, dat andere van min bekwaamheit groote winsten „hebben gemaakt, omdat zij hun penceel wisten te vleyen na de geaard- of zinlykheid der „mensen van die eeuw waarin zij leefden. In myn jeugt gedenkt my, dat de geneigt- „heid der menschen inzonderheit op bloemen en fruit gezet was.” Schilderijen van hen die in die kunst naam hadden gekregen, zooals b. v. DE HEEM, werden dan ook werkelijk hooger betaald dan landschappen, tenzij deze eene Italiaansche tint hadden en waren versierd met bergen en ruïnes en in fantastische kleeding uitgedoste personen, of allegorische voorstellingen te zien gaven. Men had nog geen oog voor het schoone van het eigenlijke Hollandsche landschap, en die het minst Hollandsch waren werden doorgaans het hoogst geschat.

Langzamerhand kwam hierin verbetering. Het vervolg van den Catalogus van HOET door TERWESTEN levert hiervan reeds de bewijzen. Zoo vind ik dat in 1768, maar op eene verkooping te Dordrecht, „een fraay landschapje met schaapjes en geitjes, zeer plaisant „en uitvoerig, door AELBERT CUYP,” h. 13 br. 12 dm. voor *f* 105 werd verkocht.

Maar de tijd was niet ver af, dat CUYP's werk beter zou worden gewaardeerd. De verkooping van den Hr. v. D. LINDEN VAN SLINGELAND, gehouden te Dordrecht in 1785, leverde hiervan een bewijs. Want hoewel vele stukken van CUYP ook daar nog bespottelijk lage prijzen golden, verschillende andere brachten verre boven de *f* 1000, één zelfs *f* 2650 op.

Sedert zijn de werken van CUYP steeds in prijs gestegen. THORÉ meende, dat die wel ongeveer verveertigvoudigd is.

De groote meerderheid en vooral zijne beste stukken bevinden zich in Engeland. Allen die zijne werken daar hebben gezien, erkennen, dat men AELBERT CUYP slechts daar

in al zijne waarde kan leeren kennen. Doch ook in Frankrijk zijn eenige stukken van hem aanwezig, waarvan een paar goede in het Musée du Louvre. In België vindt men er in het Museum te Brussel, in de Galerij ARENBERG en enkele andere particuliere kabinetten. In Duitschland, waar vroeger weinig van CUYP gevonden werd, is van tijd tot tijd van zijn werk voor de verschillende Musea aangekocht. Zoo heeft o. a. Dresden er thans een paar, terwijl VIARDOT zich (als we boven zagen) nog in 1860 beklagt, dat er geen enkel stuk van hem gevonden werd.

Het is wel wat beschamend, dat in zijne geboortestad, waar nog in den aanvang dezer eeuw zoovele zijner schilderijen gevonden werden, thans geen enkel meer aanwezig is, tenzij men het zeer twijfelachtige, althans zeker zeer bedorven stuk op het Dordrecht Museum als zoodanig wil beschouwen. Mochten de beheerders daarvan toch geene gelegenheid laten voorbij gaan, om eens een goed stuk van CUYP machtig te worden! De eer der stad en van haar Museum is er m. i. mede gemoeid.

Maar ook elders in ons land zijn slechts weinige zijner werken te vinden. Het Koninklijk Museum te 's Gravenhage heeft er één. Het Rijksmuseum te Amsterdam drie, wanneer men het Ruitergevecht voor echt houdt, en nog 2 stillevens, die aan CUYP worden toegeschreven. Het Museum v. d. HOOP heeft er 3 of 4, waaronder een portret waarvan ik niet weet of wel goed is onderzocht, of het misschien niet van J. G. CUYP is.

Het Rotterdamsche Museum BOYMANS is het rijkste, het bezit er acht. In hoe verre allen met volkomen zekerheid als zijn werk mogen gelden laat ik aan de critici over te beslissen. Bij sommigen schijnt daaromtrent eenigen twijfel te bestaan, bepaaldelijk wat de vruchten betreft.

Maar welk een leedgevoel vervult ons hier, wanneer wij denken aan den brand die in 1860 in dit Museum woedde, die zoovele kunstwerken deed verloren gaan, en daaronder een der merkwaardigste voortbrengselen van het genie van AELBERT CUYP. Ik kan niet nalaten de beschrijving welke THORÉ, die dit voor de waardeering van CUYP's universeel talent zoo belangrijk stuk nog heeft mogen zien er van geeft, hier te laten volgen.¹¹¹⁾

„Mais le tableau curieux, et véritablement rare dans cette intéressante série, c'est „*l'Homme qui dort*. Peut-être est il mort? entre la mort et le sommeil, il n'y a guère „que la différence de la durée. Il semble que cette étude si profondément sentie ait dû „être faite pour conserver le souvenir de quelque vaillant homme qu'on avait perdu. „Tout l'arrangement donne plutôt l'idée d'un homme sur son lit de mort que d'un „homme endormi. La tête encadrée de longs cheveux châtons, et vue presque de face, „mais en raccourci, repose en pleine lumière sur un vaste oreiller qui fait tout le fond, „sauf un pan étroit de rideau tombant à droite et un angle sombre à gauche en haut. „Les blancs de la chemise dont on aperçoit le col et les épaules, les blancs du drap „supérieur, étendu de travers en travers du tableau, se confondent presque avec les blancs

¹¹¹⁾ W. BÜRGER, Musées de la Hollande. II. Musée v. d. Hoop et Musée de Rotterdam. Paris 1861 f. 212.

„de l'oreiller, si bien que la tête est comme détachée au milieu de cette auréole de „tons clairs. Une couverture de velours noir, jetée en avant sur le drap, fait seulement „repoussoir, et aide à comprendre que l'homme dont on voit le visage, dont on devine le „torse sous le drap de lit, est couché horizontalement. C'est déjà un tour d'adresse que „cet effet de perspective, d'autant que la toile n'a que 41 centimètres de haut sur 64 de „large. Et quel sentiment sérieux dans la tête, et quelle magistrale exécution, large et „simple, juste ce qu'il faut, rien de plus; mais l'effet est rendu. Sur le coin du drap „blanc, tout a fait à l'angle du bas à droite, sont encore les initiales. A. C.

Het is alsof THORÉ bij deze uitvoerige beschrijving een voorgevoel had van de aanstaande vernietiging!

Ik heb hierboven alles vermeld, wat onze openbare Musea van CUYP's werk bezitten. Van hetgeen in bijzondere verzamelingen hier te lande voorkomt is mij slechts het volgende bekend.

In de verzameling van Jhr. STEENGRACHT VAN DUIVENVOORDE een schilderijtje, dat wordt gerekend tot zijn vroege periode te behooren. Het stelt voor: Een bruin paard dat aan den teugel wordt gehouden door een knecht, die met een klein meisje spreekt, waarbij een hond ligt. Achter het paard bij eene staldeur staat een heer met een grijzen hoed met veder er op, en die eene karwars in de hand heeft. In het verschiets ziet men de Groote kerk van Dordrecht. Ik weet niet of het gemerkt is; bij mijne uit den aard oppervlakkige beschouwing heb ik er niets op kunnen vinden.

Maar het schoonste, wat ons land van de kunst van CUYP te aanschouwen biedt, wordt gevonden in de Gallerij der familie SIX te Amsterdam.

Zij bevat twee stukken van A. CUYP, beiden afkomstig uit de verzameling v. D. LINDEN VAN SLINGELAND.

Het eerste behoort aan Jhr. P. H. SIX VAN VROMADE en is h. 1.14 br. 1.67 M. Het komt mij voor No. 69 van de Catalogus v. D. LINDEN VAN SLINGELAND te zijn, en daar ik gemeend heb, aan het slot van dit artikel, dat gedeelte van den Catalogus, wat de schilderijen van AELBERT CUYP bevat, te moeten doen afdrukken, verwijs ik naar de daar voorkomende beschrijving. Het is een heerlijk stuk vol licht en leven. Mij komt het zeker voor, dat het eene historische voorstelling is, maar welke? Ik heb er de geheele Dordrechtsche geschiedenis voor nagepluist, maar ben er niet mede in 't reine. Het is geteekend ¹¹³⁾

A. Cuypp

Het andere is het eigendom van Jhr. Dr. J. P. SIX VAN HILLEGOM. Het schijnt No. 74 van den catalogus v. D. L. v. S. te zijn, h. 1.07. br. 1.45; er wordt geene hand-

¹¹³⁾ Ik heb dit facsimile en de mededeeling omtrent den eigendom der stukken te danken aan de welwillendheid van Jhr. J. SIX VAN HILLEGOM.

teekening op gevonden. Ik verwijs ook hier naar de daar te vinden beschrijving, maar wil toch hierbij afschrijven wat FROMENTIN neerschreef, onder den indruk, die de bezichtiging van dit stuk op hem maakte.

„Un étonnement et une merveille: grand, carré, la mer,¹¹³⁾ une côte escarpée, un „canot a droite; en bas, canot de pêche avec figure tachée de rouge; à gauche, deux „bateaux a voiles; pas de vent, nuit tranquille, seraine, eaux toutes calmes; la lune pleine „à mi-hauteur du tableau, un peu à gauche, absolument nette dans une large trouée de „ciel pur; le tout incomparablement vrai et beau, de couleur, de force, de transparence, „de limpidité. Un CLAUDE LORRAIN de nuit, plus grave, plus simple, plus plein, plus naturellement exécuté d'après une sensation juste: un véritable trompe-l'oeil avec *l'art* le „plus savant.”

Zooals ik hierboven reeds zeide, heb ik het nuttig geacht, aan het slot van dit artikel dat gedeelte van den Catalogus der verkooping van v. d. LINDEN VAN SLINGELAND te doen afdrukken, waarin de schilderijen van AELBERT CUYP voorkomen, en heb daarbij de daarvoor betaalde prijzen en de namen der koopers gevoegd. Ik had daartoe twee ingevulde exemplaren ter vergelijking ter mijner beschikking. Ik meen daarmede een dienst te doen aan de kunstliefhebbers, daar de prijzen dezer verkooping van „le grand nid des CUYP'S” zooals THORÉ deze verzameling noemt, dikwijls worden aangehaald, maar naar mij is gebleken, niet altijd juist, terwijl de eenmaal gemaakte fouten door anderen werden nageschreven.

Een dezer Catalogi bevat ook de rariteiten, die tot de verzameling van gemelden heer behoorden. Daaronder komt een stuk voor, dat mij der bijzondere vermelding waardig dunkt, en waarvan ik de beschrijving hier daarom weergeef.

„No. 83. Een zwart Ebben- en Oost-Indisch-hout Kabinet op zijn voet, van buiten „met schilpad ingelegd, en van binnen op de deuren bekleed met twee Schilderyen, op „Koper, waarop door ALBERT CUYP konstig geschilderd is; een Mercurius, staande op „een Waereldskloot, in 't verschiets veele Beelden, ter andere zijde St. Sebastiaan met „veel bijwerk nevens hem, vervolgens eenige laden, die alle met Boomsteen en Schil- „pad ingelegd zijn; konstig en fraai, met zijn voetstuk, hoog 5 voet 3 duim, breed 3 voet „9 duim.”

Prijs noch kooper zijn vermeld. Was het ook misschien uit den boedel van CUYP zelve afkomstig? Wie zal die vraag thans nog kunnen beantwoorden?

Teekeningen van A. CUYP worden in verschillende verzamelingen gevonden. Het zijn meest slechts vrij luchtige schetsen, en zij voeren zelden zijne naamteekening. Toch zijn er ook meer afgewerkte, allen hebben iets zeer karakteristieks en zij worden daarom door de kenners hoog gewaardeerd. In den Catalogus der Teekeningen enz. van den Heer v. d. LINDEN VAN SLINGELAND, komen er verschillende van hem voor, waarvan de

¹¹³⁾ Het is een riviergezicht; maar in dit opzicht schijnt FROMENTIN geen juiste blik te hebben, want het hiervoor genoemde schilderij noemt hij „l'Arrivée de MAURICE DE NASSAU à Scheveninguen” terwijl het duidelijk de rivier voor Dordrecht voorstelt, gelijk ook in den Catalogus van v. d. L. v. S. wordt gezegd.

No. 117 tot 120 aan meer uitvoerige doen denken, No. 258 zijn acht studiën van beestjes, terwijl in de kunstboeken F en H ook naar het schijnt afgewerkte teekeningen van A. CUYP voorkwamen.

De zes niet zeldzame etsjes en de twee minder voorkomende zijn meermalen beschreven, o. a. zeer uitvoerig door P. J. VAN DER KELLEN in zijn „Peintre-Graveur Hollandais et Flamand”, Utrecht, Kemink et fils.

Ik meen door nauwkeurig onderzoek, bijgestaan door behulpzame vrienden, wier namen ik misschien niet allen genoemd heb, maar wien ik hier openlijk mijnen dank betuig, de kennis van het leven van AELBERT CUYP en ook dat van zijn vader, den te weinig gewaardeerden JACOB GERRITSZ, een schrede verder te hebben gebracht. Moge er nog veel ontbreken, vooral wat de kennis van zijn karakter en zijn verkeer met de kunstenaars van zijn tijd en zijn woonplaats betreft, de grond is naar ik meen, eenigszins gelegd en misschien zal deze of gene nog zoo gelukkig zijn, om de bronnen te ontdekken, waardoor het ontbrekende kan worden aangevuld.

Het zou zeker zeer gewenscht zijn, dat iemand, die daartoe de noodige bekwaamheid had, ook eens een juiste beschrijving gaf van CUYP'S werken. SMITH'S Catalogue Raisonné hoe verdienstelijk ook, kan daaraan niet voldoen, daar er veel door hem vergeten, veel door hem op CUYP'S naam gebracht is, dat er niet op behoort, en vele stukken zeker meermalen door hem zijn opgenomen. Maar bovendien, sedert hij zijne lijst opmaakte, zijn ruim 50 jaren verlopen, zoodat een groot gedeelte in andere handen is gekomen, en men van een goed deel daarvan niet weet, waar zij sedert gebleven zijn.

De taak zou niet gemakkelijk zijn, vooral omdat de groote meerderheid in Engeland, en daar meest in particuliere verzamelingen, berust. Bovendien zal men streng kritiesch dienen te werk gaan, daar CUYP vele navolgers en copiïsten gehad heeft, waarvan sommigen naar het schijnt inderdaad bedriegelijke nabootsers geweest zijn. Zoo heeft de Dordrechtsche schilder JACOB VAN STRIJ (1756—1815) vele copijen naar, en navolgingen van CUYP vervaardigd. Deze deed dit echter alleen uit liefde voor het werk van CUYP, zonder er eigen voordeel mede te beoogen, en plaatste altijd zijn eigen naam er op, zooals men zien kan in den catalogus der door hem nagelaten werken, welke den 24 April 1816 te Dordrecht werden verkocht. Maar hoeveel dier schilderijen hebben den naam van VAN STRIJ met dien van CUYP moeten verwisselen, en zijn onder dien naam voor hooge prijzen naar Engeland uitgevoerd!

Anderen, waaronder een zekere DIONYS VAN DONGEN genoemd wordt, schijnen meer opzettelijk, en met het oog op voordeel, copijen van CUYP te hebben geleverd.

Maar er is nog eene andere moeilijkheid. CUYPS talent was zeer universeel. Reeds HOUBRAKEN zegt daaromtrent: „Hem scheen het evenveel te wezen wat hij ook maakte. „Ossen, koeijen, schapen, paarden, fruit, landschap, stilwater met schepen; 't scheen hem

„alles onverschelig te wezen, en daar men zig over verwonderen moet, is, dat hij alles „even fraay en natuurlyk schilderde.”

VAN EYNDEN en V. D. WILLIGEN, die in een tijd leefden, waarin nog tal van werken van CUYP in Nederland, maar vooral in Dordrecht en zijne omstreken gevonden werden; voegen aan dit aantal door hem geschilderde onderwerpen nog maanlichten, winterstukken, portretten, vogels, visschen, bloemen en andere stillevens toe. „Allerlei onderwerpen” zeggen zij „behalve Historische, waarin naakte beelden te pas komen, of de kleeding der oudheid „vereischt wordt, behandelde CUYP op meesterlijke wijze, met een vet penseel en warme „kleur: Zoodat men, om eens anderen meesters werk te prijzen, wel zegt: *het is als door „CUYP geschilderd.*”¹¹⁴⁾ Bij zulk eene verscheidenheid van onderwerpen wordt herkennen en schiften dubbel moeilijk.

Ik zal hier niet aanhalen, wat door latere, ook buitenlandsche schrijvers over het veelzijdige zijner kunst is gezegd. Slechts dit oordeel van FROMENTIN, nadat hij uitvoerig al de verschillende onderwerpen door CUYP behandeld, heeft opgenoemd: „Il aurait fallu „le bien mal comprendre ou se bien peu connaître pour refaire après lui un *Clair de lune*, un „*Débarquement de prince* en grand appareil naval, pour peindre *Dordrecht et ses environs*. „Ce qu'il à dit est dit, parcequ'il l'a dit à sa manière, et que sa manière sur un sujet „donné vaut toutes les autres.”

„Il a la pratique d'un maître, l'oeil d'un maître. Il a créé, chose qui suffit en „art, une formule fictive et toute personelle de la lumière et de ses effets. Il a eu cette „puissance assez peu commune d'imaginer d'abord une atmosphère et d'en faire non- „seulement l'élément fuyant, fluide et respirable, mais la loi et pour ainsi dire le principe „ordonnateur de ses tableaux. C'est à ce signe qu'il est reconnaissable. Si l'on n'aper- „çoit pas qu'il ait agi sur son école, à plus forte raison peut-on s'assurer qu'il n'a subi „l'influence de personne. Il est un; quoique divers il est lui.”¹¹⁵⁾

Indien men met FROMENTIN een zoodanig sprekend kenmerk in de werken van AELBERT CUYP mag aannemen, dan is het bijeenbrengen van een *Oeuvre de Cuyp*, hoe bezwarend ook, toch niet ondoenlijk. Ja ik meen, dat in ons land nog wel iemand te vinden is, die, wanneer hij deze taak op zich nam, haar tot een goed einde zou brengen.

Hij die daartoe, na de noodige voorbereiding, tijd en krachten wilde aanwenden, zou daardoor een werk doen, dat door de bewonderaars van CUYP zeer zou worden gewaardeerd. Het zou meer dan een aanvulling zijn op dit mijn werk, omdat het de hoe ook door mij vermeerderde toch nog altijd onvolledige kennis zijner levensomstandigheden zou bekroonen met de kennis zijner ontwikkeling als kunstenaar.

Dordrecht, November 1884.

¹¹⁴⁾ Over de eigenaardigheden der kunst van CUYP is hetgeen V. EYNDEN en V. D. WILLIGEN zeggen m. i. zeer belangrijk.

¹¹⁵⁾ FROMENTIN. *Les Maîtres d'autre fois*, 2e ed. Paris 1876, feuille 267.

BIJLAGE.

Uittreksel voor zoover de schilderijen van AELBERT CUYP betreft van den:

CATALOGUS

van een uitmuntend Cabinet Konstige en Plaisante Schilderijen, Tekeningen, Prentkonst, Beeld-werk en Rariteiten, van de voornaamste Meesters, In veele Jaren met moeite en kosten bijeen verzameld en nagelaten door wijlen den Wel Edelen Heer

JOHAN VAN DER LINDEN VAN SLINGELAND ¹¹³⁾,

Hetwelk verkogt zal worden binnen de stad Dordrecht, *ten sterfhuize op de Waale Vest*; beginnende op Maandag den 22 Augustus 1785 en volgende dagen.

De Catalogussen in 't Fransch en Nederduitsch, zijn te bekomen: te Dordrecht bij PIETER VAN BRAAM, Boekverkooper; alsmede te Amsterdam bij P. en J. YVER; en te Leyden bij A. DELFOS, Konsthandelaars; en in andere steden bij de voornaamste Boek- en Konst-verkoopers, *Mits daarvoor te betaalen zes stuivers.*

CUYP (ALBERT).

No. 69. *Op doek, hoog 44, breed 66 duim.*

Een kapitaal Gezicht op de Maas, langs de stad Dordrecht met een meenigte Jachten, Schepen en kleinder Vaartuigen; vooraan ter regterzijde ziet men een sloep, daar een bevelhebber ter Zee, met zijn Gevolg en zit, eenige mannen die roeijen, en op 't voorste der sloep staan Trompetblazers; agter de schepen ziet men het groote Hoofd van welkers Wal het Kanoën der stad geschoten word, ter linkerzijde legt een Boot bij een Boeijer, vol volk, terwijl de Trommel geroerd word; in 't verschiet een Jacht het welke vuurt; helder en zeer plaisant, en een der voornaamste stukken van dezen Meester.

Kooper niet vermeld ¹¹⁴⁾ f 1785.—

¹¹³⁾ Men zie over de Heer VAN SLINGELAND en deze verkooping o. a. v. EYNDEN en v. D. WILLIGEN, D. III bl. 403

¹¹⁴⁾ Deze schilderij werd op dien prijs opgehouden. Zie v. E. en v. D. W. D. III. blz. 403, die er bijvoegen, dat zij toen (1816) voor weinige aren met meer dan 7000 betaald werd.

No. 70. *Op doek, h. 44 breed 66 dm.*

Dit Heerlijk Tafreel verbeeld een Gezigt op de Merwe, voor de stad Dordrecht; ter linkerzijde bij het groote Hooft, en verder langs de stad, leggen eene meenigte Jachten, Vragt-schepen en andere Vaartuigen, met veel Volk; vooraan ter regterzijde ziet men een Beurtschip, waarbij een boot met twee officieren, welke daar aangebragt worden, terwijl men een sloep ziet aansnellen, waarin zich mede eenige bevelhebbers, vergezeld van een Trompetter, bevinden; dit stuk van kragt en verdienste niet minder dan het voorgaande, is een volmaakte wederga tot hetzelfde.

Kooper niet vermeld¹¹⁵⁾..... f 1825.—

No 71. *Op doek, hoog 46 breed 66 dm.*

Een zeer capitaal stuk, verbeeldende een ruim Landschap in den vroegen Morgenstond; bij een aangenaam Zonlicht, ziet men op den voorgrond ter regterzijde twee Heeren te paard, en daarnevens twee Landlieden rustende bij hun vee; ter linkerzijde een Herder bij een staande en leggende Koe, waarbij een Man, die te paard aan komt rennen; verder ziet men een Rivier met Schepen gestoffeerd en in 't verschiet verscheide Gebouwen en hoog gebergte; dit Konststuk is van een ongemeene schoone uitwerking en een der beste van dezen Meester.

FOUCQUET¹¹⁶⁾..... f 1920.—

No. 72. *Op doek, hoog 46 breed 66 dm.*

Dit uitmuntend en capitaal Schilderij verbeeld een Gezicht op een Hofstede; op den Voorgrond, ter regterzijde, zit een Heer op een bruin paard, nevens denzelven staat een Man bij eenige Schaapen en loopende Jachthonden; een ander Heer, op een wit paard gezeten, komt aanrennen, een jongen achter hem, met een stok in de hand, schijnt dreigende hem te willen slaan, ter linkerzijde ziet men op den tweeden grond een Heerenhuis met Beeldwerk, voor dezelve nog een heer te paard en meer beelden en beesten, een helder aangenaam verschiet; een Meesterstuk van Konst en een weerga van de vorige.

FOUCQUET..... f 2650.—

No. 73. *Op doek, hoog 42 br. 57 dm.*

Dit capitaal stuk verbeeld een onstuimige zee, bij een opkomende Onweersbui, vooraan ziet men een Kaag- of Veerschep, zeilende bij den wind; verder een ander schip dat zijne zeilen strijkt, benevens een roeiende sloep; het rollen der golven en het bruischen van het water is zeer natuurlijk verbeeld: het is schoon van ligt en donker en van een verbaazende uitwerking.

FOUCQUET..... f 712.—

¹¹⁵⁾ Waarschijnlijk ook opgehouden.

¹¹⁶⁾ „FOUCQUET.” Waarschijnlijk PIETER FOUCQUET Jr. voornaam kunsthandelaar, te Amst. overleden in een-en-zeventig jarigen ouderdom 13 September 1800. Zijne fraaije verzameling schilderijen, teekeningen en prenten werd te Amst. verkocht in 1801, den 13 April en volgende dagen. Zie v. EYNDEN en v. D. WILLIGEN D. III, bl. 431.

No. 74. *Op doek, hoog 42 br. 57 dm.*

Dit capitaal Schilderij verbeeld zeer natuurlijk een Maaneschijn in een land- en watergezig; ter regterzijde hooge Bergen, Boomen en Gebouwen, voor en benevens dezelve een water met Visschers in hun schuit, verder Zeilende Oorlogschepen en andere vaartuigen, konstig en kragtig geschilderd, en een weerga der vorige.

DELFOF.¹¹⁷⁾ f 505.—

No. 75. *Op paneel, hoog 13½ breed 21 dm.*

Op een Heuvel met Gras en Kruiden bewassen bij hoog geboomte, ziet men een staande en twee leggende Ossen aan een Rivier, verders hoog Gebergte, en een Tooren bij geboomte in 't Verschiet; dit stuk is warm van couleur, fix en natuurlijk behandeld.

BEEKMANS f 401.—

No. 76. In dit stukje, welke een weerga van het vorige is, en van dezelfde grootte, ziet men een Jongen, houdende een graauw geappeld en twee bruine Paarden bij den Toom, twee Honden staan er bij en in 't verschiet verneemt men eenige gebouwen; in alles niet minder van deugd dan het voorgaande.

BEEKMANS f 501.—

No. 77. *Op doek, hoog 45 breed 58 duim.*

Een Heer zittende op zijn Paard, terwijl een Jager hem schijnt te helpen; daar agter een Knecht, mede te Paard gezeten, voor een Buitenhuis; op den Voorgrond Jagthonden, en int verschiet een Landschap, op een Heuvel Herders met Schapen; alles is krachtig en konstig verbeeld.

FOUCQUET f 602.—

No. 78. *Op paneel, hoog 1½ br. 35 dm.*

Een Wintergezig op de Merwe naar Papendrecht te zien; op den Voorgrond vertoond zich het Huis te Merwe, waarbij een Tent, verscheide IJssleeden en Paarden; de Rivier is rijk gestoffeerd met Schaatsenrijders en Voetgangers; dit uitmuntend stuk, is niet min bevallig dan konstig geschilderd en van een zeer schoone uitwerking wegens ligt en donker.

FOUCQUET f 1705.—

No. 79. *Op Koper, hoog 19½ breed 20 dm.*

Een Heuvelachtig Landschap met een Watertje op den Voorgrond, waarbij men ter regterzijde een Heer ziet, zittende op een grijs Paard, en schijnende een ander Paard in het water te willen drijven, terwijl het door zijn Meester bij den

¹¹⁷⁾ „DELFOF.” ABRAHAM DELFOF, Kunsthandelaar te Leiden, mede-verkooper dezer verzameling. (Zie over hem v. EYNDEN en v. D. WILLIGEN D. III, bl. 2 en volg. en Aanhangsel op dat werk bl. 6.

Toom wordt gehouden; een ander, op een wit Paard gezeten, komt uit het water, en verder vertoonen zich weer verscheidene Persoonen te voet en te paard; het is verdienstig, fraai en uitvoerig behandeld, en 't schijnt dat deze Meester in dit stuk de manier van WOUWERMAN heeft willen nabootsen.

BEEKMANS..... f 530.—

No. 80. *Op doek, hoog 43 br. 59 dm.*

Een aangenaam Land- en Watergezicht, in 't zelve ziet men ter regterzijde een Herder, zijn Vee drijvende op een Weg langs het hoog Gebergte, en ter linkerzijde een Heer te Paard, welke met een ander schijnt te spreken, in 't verschiet een Rivier en eenige Gebouwen ¹¹⁸⁾

YVER ¹¹⁹⁾ f 1555.—

No. 81. *Op doek, hoog 40 br. 52 dm.*

In een Land- en Watergezicht staat, ter regterzijde een Koe op een Hoogte névens een ander die rust; voor dezelve een staande roodbonte Koe, die van een Meisje gemolken word, ter linkerzijde een Water met Schepen en Schuiten bij een Hooft, en in 't verschiet zeilende schepen; zeer konstig van ligt en bruin, en exellerend van effect.

FOUCQUET..... f 1007.—

No. 82. *Op doek, hoog 39 breed 58 dm.*

Een capitaal helder en zonagtig Landschap; op den Voorgrond zitten twee Mannen te Paard, die tegen een ander, vergezeld van Schaapen, schijnen te spreken; verder, een hoogen Weg, daar een Man op een Ezel zit, en in 't verschiet meer Beelden en beesten, Hoog geboomte, Bergen en Gebouwen.

FOUCQUET..... f 1250.—

No. 83. *Op paneel, hoog 13 breed 16 dm.*

Een bergachtig landschap; op den Voorgrond eenige Heeren zittende te paard daar een Persoon bij staat en andere die voortrijden; kragtig van couleur.

SPRUYT..... f 172.—

No. 84. *Op doek, hoog 39 br. 64 dm.*

Dit konstige schilderij verbeeld een Woelend Water, daar een Koopvaardij Schip ten Anker legt, benevens een ander Vaartuig, dat met volle zeilen komt aansnellen, terwijl andere Schepen haar zeilen strijken, voorts een Boot met Volk en verder de stad Dordrecht, meer zeilende Schepen in 't verschiet.

FOUCQUET..... f 1300.—

¹¹⁸⁾ Dit schijnt de schilderij te zijn, waarvan BURGER spreekt in zijn Trésor d'Art en Angleterre 3e ed. p. 268 en 69 als behorende aan FRED. PERKINS. De bij SLINGELAND betaalde prijs wordt door hem op f 555 en dus f 1000 lager gesteld. Ik ben niet zeker welke maat hij gebruikt heeft, hij zegt environs 5 pieds de large sur plus de 3 pieds de haut, waar-schijnlijk Engelsche, en dan komt dit tamelijk uit.

¹¹⁹⁾ „IJVER.” P. en J. IJVER, kunsthandelaars te Amsterdam en mede-verkoopters dezer verzameling. Zie over PIETER en JAN IJVER, VAN E. en v. D. W. D. III, bl. 312 en volg. en 449, en ook IMMERZEELE en KRAMM.

No. 85. *Op paneel, hoog 22½ breed 28 dm.*

Een aangenaam stilwater, vooraan een zeilend schip, op hetzelfde zitten veele Mannen en Vrouwen, verder meest zeilende schepen; zeer konstig en van een uitmuntende kragt.

BEEKMANS..... f 850.—

No. 86. *Op paneel, hoog 13, br. 20½ dm.*

Een Winter en Bevroozen Water, met Paard en Sleden, wandelende en schaatsrijdende personen, en een Tent; zijnde een gezicht op 't Groote Hoofd en Toorn der Groote Kerk te Dordrecht; kragtig en uitvoerig.

DELFOF f 190.—

No. 87. *Op paneel, hoog 18½ breed 28 dm.*

Een warm Landschap; bij het ondergaan der Zon, ziet men op den voorgrond een Brug, waarover een Man en Ezel gaan, die beladen is, en waarop een vrouw zit gevolgd door een lastdragenden Ezel en een Man die een ander voortdrijft.

BEEKMANS..... f 577.—

No. 88. *Op paneel, hoog 19½ br. 24 dm.*

Dit stuk verbeeld een Manege of Rijschool; op den voorgrond ziet men een Heer op een Wit Paard gezeten, en daar nevens een, op een zwart Paard, de Piqueur staat bij een derde, die zijn paard vast houdt, waarbij een Jongen spelende met een Hond; in 't verschiet rijdt er een om de paal, alles is uitvoerig behandeld naar PH. WOUWERMAN. ¹²⁰⁾

ROOS ¹²¹⁾ f 470.—

No. 89. *Op paneel, hoog 9 br. 11½ dm.*

Een Landschap, verbeeldende een Morgenstond; op den voorgrond ziet men een Heer te Paard, en daarbij een Jonge, met een stok op zijn Schouder, verder eenig leggend en staand Vee, fix gepenceeld.

COCLERS ¹²²⁾ f 110.—

No. 90. *Op paneel, hoog 13½ br. 20 dm.*

Een Rivier met eenige zeilende en andere Vaartuigen; in 't verschiet een Stad; lugtig behandeld.

WUBBELS ¹²³⁾ f 59.—

¹²⁰⁾ HOUBRAKEN D. I, bl. 249, doelt blijkbaar op dit stuk en rekent het onder de beste van CUYP. Vreemd, dat het hier genoemd word „naar PH. WOUWERMAN,” onder den naam van PIETER WOUWERMAN vindt men No. 521 van den catalogus dezer verzameling, een schilderij waarvan de beschrijving veel overeenkomst met de bovenstaande heeft. Zij was op paneel, hoog 13½ br. 18 dm. en gold 117.

¹²¹⁾ „ROOS.” Waarschijnlijk de bekende Kunst-Makelaar C. J. ROOS te Amst. de 20 Juny 1820 overleden, vader van C. F. ROOS. Zie v. E. en v. D. W. D. III, 470, en Aanhangel bl. 308 en ook KRAMM.

¹²²⁾ „COCLERS.” LOUIS BERNARD COCLERS geb. 1740 geb. te Maastricht, schijnt ook eenigen tijd in Dordrecht de kunst te hebben beoefend zie v. E. en v. D. W. D. II, bl. 290 en volg. en D. III bl. 450 en ook IMMERZEEL en KRAMM.

¹²³⁾ JAN WUBBELS was opzichter van het kunstkabinet van W. HOPE. Zie v. E. en v. D. W. D. III blz. 414 noot en KRAMM.

- No. 91. *Op paneel, hoog 17½ br. 20½ dm.*
Een Stil Water, gestoffeerd met een Roeischuit en drie Schepen, leggende langs een Dijk.
BEEKMAN..... f 97.—
- No. 92. *Op paneel, hoog 7, br. 12½ dm.*
Een Dorp-gezicht en een Molen, aan een Rivier gelegen, gestoffeert met eenige zeilende en leggende Scheepjes.
COCLERS f 40.—
- No. 93. *Op paneel, hoog 10 br. 12 dm.*
Een Heuvelachtig Landschap, gestoffeert met eenige Boeren-huizen, en een Waterput, waarbij diverse Beeldjes zijn.
SPRUYT f 13.—
- No. 94. *Op paneel, hoog 16, br. 42 dm.*
Een Campement voor een Belegerde Stad; op den Voorgrond schijnt een Officier met zijn Oversten in onderhandeling te zijn, verder twee Afgevaardigde, waarbij een Trompetter en een Officier te Paard; verscheide Krijgsvolk en andere Personen vertoonen zich mede op den voorgrond, en verders eenige Tenten; het is kragtig, uitvoerig en smeltend gepenseeld.
DELFOF..... f 405.—
- No. 95. *Op paneel, hoog 13 br. 17 dm.*
In dit Stukje beschouwt men een staanden Boer, sprekende tot een Koopman in Beesten, die een roodbonte Os aan een touw vast houdt; het is zeer verdienstig en Meesterlijk behandeld.
DELFOF..... f 237.—
- No. 96. *Op paneel, hoog 20 br 25 dm.*
Een Helder Landschap; op den Voorgrond Kruiden bij een Stam van een Boom, verder staande en rustende Koeyen, alles zonagtig geschilderd.
BEEKMAN f 245.—
- No. 97. *Op paneel hoog 16½ br. 24½ dm.*
Een Land- en Water-Gezicht gestoffeerd met een staande Boer, een Boerin die een Koe Melkt, en eenige Beesten; fix geschilderd.
FOUCQUET..... f 350.—
- No. 98. *Op paneel, hoog 17 br. 24½ dm.*
Een Rencontre van verscheide Ruiters in een Heuvelachtig Landschap; dit stuk is rijk van Ordonantie; uitvoerig en fix behandeld.¹²⁴⁾
W. VAN LEEN¹²⁵⁾ f 91.—

¹²⁴⁾ Dit stuk is thans op het Rijks Museum te Amst. Cat. No. 65.

¹²⁵⁾ „VAN LEEN” Kunstschilder en Kunsthandelaar, geboren te Dordrecht 1753. Zie over hem v. EYNDEN en v. D. WILLIGEN, D III, bl. 56 en volg. en 481. Ook IMMERZEEL.

- No. 99. *Op paneel, hoog 19 br. 28 dm.*
Een Landschap met Geboomte en een Ruïne, alsmede eenige Beelden en Beesten;
op den Voorgrond, Koeyen in 't Water staande: kloek en konstig van schildering.
COCLERS..... f 105.—
- No. 100. *Op paneel, hoog 18½ br. 28 dm.*
Een aangenaam Landschap; met Boomen en Gebergte, in 't midden een Weg
daar een Landman eenige Koeyen over een Brug schijnt te willen drijven; zeer
natuurlijk en konstig.
BECKMANS f 327.—
- No. 101. *Op paneel, hoog 27½ br. 35 dm.*
De Bekeering van Paulus op den Weg naar Damascus; dit stuk is rijk van
Ordonantie; kragtig geschilderd, vol vuur, en van een treffende uitwerking.¹²⁶⁾
KIELMAN f 325.—
- No. 102. *Op paneel, hoog 16½ br. 21½ dm.*
Een spiegelend Water, met Schepen en Schuiten voor een Stad, bij Maanlicht verbeeld.
FOUCQUET f 36.—
- No. 103. *Op paneel, hoog 17 br. 27 dm.*
Op een hoogte legt een Jonge te slapen onder een Boom bij eenige staande
en leggende Koeyen; in 't verschiet ziet men langs de Landen op een Stad;
zonagtig geklikt.
FOUCQUET..... f 305.—
- No. 104. *Op paneel, hoog 9 br. 12 dm.*
Voor een Zeehaven met Bergen en Gebouwen, ziet men Heeren te paard en
anderen te voet, waarbij een lopend Hondje, krachtig behandeld.
ROOS..... f 146.—
- No. 105. *Groote als voorgaand.*
Een Weerga, verbeeldende een Maanligt in een Landschap; men ziet een Man
te paard nevens een te voet eenige Ossen en Schapen langs den Weg voort-
drijven, verder een Rivier tusschen het Gebergte; zeer natuurlijk en konstig.
W. VAN LEEN f 166.—
- No. 106. *Hoog 15 breed 11½ dm.*
Een Meisje halverlijf; zij heeft een pot met Olykoeken voor zich; konstig geschilderd.
FOUCQUET..... f 50.—
De 38 Schilderijen van A. Cuyt hebben dus te zamen opgebracht.... f 23414.—

¹²⁶⁾ Deze Schilderij was vroeger in de verzameling van J. D. POMPE VAN MEERDERVOORT, later in die van H. DE KAT VAN BARENDRECHT.

Nog vond men op deze verkooping onder de „Schilderijen van onbekende meesters „en anderen die twijfelachtig zijn.”

No. 602. In dit stuk ziet men twee leggende Hennen, op paneel geschilderd; gemerkt A. CUYP.

Het stuk werd verkocht voor *f* 27. — Aan wie?

Het Bericht voor den Catalogus bevat niets bijzonders. Zie hier evenwel den aanvang :

„Veel ter aanprijzing van deeze verzameling te melden, acht men onnoodig, dezelve is den Liefhebberen, zoo binnen als buiten 's Lands 't over bekend, zoo wegens de uitmuntende Tafereelen, die dezelve behelst, als wegens hare uitgebreidheid, eene uitgebreidheid, die wel eens verwondering gebaard heeft, doch haren oorsprong schuldig is aan de kunstliefde, die den Heere VAN DER LINDE VAN SLINGELANDT, als aangebooren scheen, en zich al in vroegere Jaaren ontdekte in het vergaderen van Konststukken, die thans gretig gezocht worden, dus vindt men, om van andere braave Meesters niet te melden, van zijnen stadgenoot, den Konstheld ALBERT CUYP, een zoo aanmerkelijk getal Werken als men elders te vergeefs bij elkander zou zoeken.”

En op bl. VII :

„Men zou, in navolging van 't geene in soortgelijke gelegenheden, meermalen, pleeg te geschieden, deeze Verzameling, door het schoonmaken en afnemen van Oude Vernis (die door langen tijd geelachtig word) met meerder luister te voorschijn kunnen doen komen; doch daar de Heer Verzamelaar zeer zorgvuldig is geweest om de stukken niet door Onkundigen te laten behandelen en benadeelen, is men te rade geworden alles in dien staat te laten, enz.”

Nog verklaren de zamenstellers op bl. VI :

„Dat door hen te opzichte der makers geene bepaling is geschied, dan waaromtrent zij zoover hunne kundigheid zich uitstrekt, meenden dat volkomen te mogen doen.”

CHRISTIAEN STRIEP.¹⁾

(NASCHRIFT)

DOOR

A. BREDIUS.

DR. SCHLIE, de geleerde Directeur van het Museum te Schwerin, zendt mij dezer dagen eene photographie naar eene mij tot heden onbekende schilderij van STRIEP in het Museum te Stockholm, *geheel en al* in den trant van OTTO MARSEUS ²⁾ geschilderd. Het is één van de 2 stukken, in den catalogus aldaar ³⁾ vermeld sub 649/50.

No. 649. Une plante à larges feuilles, autour de laquelle volent des papillons que guette un serpent. Signé C. STRIEP f. 0.67 × 0.54.

No. 650. Des plantes près d'un chapiteau papillons, et serpent. Signé C. STRIEP f. 0.60 × 0.48.

DR. SCHLIE voegt hierbij:

„Diese Bilder bestaetigen HOUBRAKEN's Angabe, dass STRIEP in der Art des O. MARSEUS gemalt habe. Die Uebereinstimmung obiger Bilder mit denen des O. MARSEUS „ist wirklich frappirend.... Von Wichtigkeit ist somit, dass STRIEP als ein abhängiger

¹⁾ Zie *Oud-Holland* II bl. 217—219.

²⁾ Zie *Idem* I bl. 166—168.

³⁾ Eerst onlangs verschenen.

„erscheint; die 5 Bilder welche wir bis jetzt kennen beweisen das. Er malt theils nach „OTTO MARSEUS, theils nach KALFF. Beide Meister sind aelter als er: MARSEUS ist 1619/20 „geboren, KALF malt schon 1643 ein Bild, das ihn auf der Höhe seiner Meisterschaft „zeigt. Weder KALF noch MARSEUS ist von STRIEP abhängig, STRIEP ist der abhängige. „Woher aber kommt das prachtvolle Colorit der Schweriner Bilder, womit er die beiden „eben genannten Meister übertrifft.... das bleibt noch eine Frage.... nun, est ist genug, „dass wir STRIEP zu einer geschichtlichen Existenz verholfen haben und dass er kein leerer „Name geblieben ist.”

Ik meen hier niets aan te moeten toevoegen.

VONDELIANA.

II.

VONDEL'S HANDSCHRIFTEN

(Slot)

DOOR

J. H. W. U N G E R.

P het huwelijk van SYBRANT DE FLINES en AGNES BLOCK in September 1674 maakte VONDEL, ofschoon reeds 87 jaren tellende, twee schoone gedichten, van beide zijn de handschriften bewaard gebleven. Misschien zelfs wel de oorspronkelijke kopieën, daar zij thans aan Jhr. Dr. J. P. Six te Amsterdam toebehooren, die ze uit de papieren der familie van Winter had, welke verwant was aan het geslacht de Flines.

Het eerste handschrift heeft tot opschrift „Ter bruilofte der E. getrouden SYBRANT DE FLINES en AGNES BLOK” en is ondertekend: J. v. VONDEL. De tekst komt, behoudens enkele spellingvarianten, overeen met dien bij van Lennep (XII bl. 54), alleen leest men in het handschrift in vs. 11 „d’ander heeft Natuur getroffen” in plaats van „d’ander heeft zijn wit getroffen.”

Van het andere gedicht (v. L. XII bl. 55) op dit huwelijk bestaan twee handschriften. Een daarvan komt in de uitgave van van Lennep gefacsimileerd voor; wie het thans bezit, weet ik niet. Het andere berust, zooals ik reeds zeide, bij den heer Six. De teksten zijn bij beide geheel gelijk, slechts zijn er kleine spellingverschillen in vs. 8 en 20.

Opschrift en onderteekening komen overeen met het eerstgenoemde handschrift. Het facsimile bij van Lennep doet ons zien, dat *dit* handschrift gebruikt is door BRANDT, blijkens de paginatuur-aanwijzing in den linker- en de cijfers in den rechter-bovenhoek. Dit facsimile is zonder de aanwijzingen op nieuw gereproduceerd voor de *Vondel-portretten* van den heer Alberdingk Thym.

Deze handschriften zijn de laatste, die om hunne letterkundige waarde belang inboezemen.

Voor ik echter overga tot de volgende rubriecken moet ik nog, behalve een paar handschriften, die eerst onlangs door ons ontdekt zijn, eenige manuscripten bespreken, die, ten gevolge van een andere rangschikking, door ons niet in het eerste opstel vermeld zijn.

In de eerste plaats moet aangeteekend worden, dat er nog een handschrift van een fragment van VONDEL'S Vredewensch aan C. HUYGENS bestaat. Het zijn slechts de eerste twaalf verzen; het handschrift verschilt met het boven besprokene alleen in den titel. Het is eveneens onderteekend: *JUSTE*.

Belangrijker is de brief, welke HUGO DE GROOT aan VONDEL schreef om hem eenige inlichtingen te geven voor het heldendicht op Constantijn den groote, waaraan onze dichter reeds geruimen tijd bezig was. Hij komt gefacsimileerd voor in de uitgave van Van Lennep (III bl. 212) zonder eenige nadere toelichting; nergens in de twaalf folio-deelen is deze brief ontcijferd. Het handschrift is dan ook niet altijd gemakkelijk te lezen en niet zelden stuit men op twijfelachtige woorden. De heer Alberdingk Thym is de eerste geweest, die den brief, althans gedeeltelijk, ontcijferd en gedrukt heeft¹⁾. Het handschrift zelf bevindt zich in de verzameling van PAPENBROEK te Leiden; de brief is geschreven op een vel folio, dat echter vooral aan den bovenkant veel geleden heeft, terwijl ook, aan de rechterzijde de tekst op enkele plaatsen onleesbaar is geworden. Het kopieeren van het facsimile bij van Lennep was dus zeer moeilijk voor den graveur.

De brief luidt als volgt²⁾:

(*Ik hebbe oock uyt uw schryven en bygevoegde „Lyckklagh^t”*)³⁾ verstaen de swarigheid, die u E. (*is overgekomen door het afsterven van uwe*) ega, wetende door ervarentheit hoe veel sulcken geselschap waert is. God, die ons allen onder de wet van de sterfelyckheid heeft laten geboren worden, heeft ons oock daerby 't verstant gegeven, om ons te buigen onder synen wille, ende ons met het gebruik van den toegelatenen tydt te laten (*genoegen ende*) niet soeckende met ondanckbaerheid ons eigendom toe te schryven tgene maer geleent en was tot wederseggen. Alle twelck ge(*lyck*) ick weet dat u E by hemselve wel can bedenken, oock anderen, als het van noode waer, doen verstaen, soo vinde ick seer loffelyck dat u E de gedachtenis van uwe beminde hebt ingegriffyt in de harten van allen, die de constige dichten beminnen. Ende gelyck gemeenlyck den arbeit ons afreckt van het alte sware gevoelen van ons leet, soo meen ick dat u E wel sal doen, ende sich ernstelyck begeben tot het vorderen van het Constan-

¹⁾ *De Gids* 1871 I bl. 291.

²⁾ Het cursief gedrukte is aanvulsel van den heer Alberdingk Thym.

tynsche werck, waer van ick yet heel sonderling verwacht. Wat aengaet de spelen, die by de oude Grieken ende Troianen ende by derselve navolgenen by de Romeinen bekent syn geweest, ende by edele personen geoeffent, dat selve weet u E. dat by Homerus ten tyd van Patroclus begraving, by Virgilius ten tyde van die van Anchises by Statius ten tyd van die van Archemorus int breed syn geschreven. Van die spelen syn daer twee seer solemneel, die tot Constantini tyden toe by de edele syn geoeffent geweest, decursati. . equestris, olim Troia dicta de quo videndus Servius ad V(irgilii) Aene-(adem) que hippica vocatur in constitutione Justiniani, C(odex) de Aleatoribus³⁾ en het tweede de scheepstrydt, die Majuma is genoemd geweest, waarvan can yet hebben van Arcadius en Honorius, C(odex) de Majuma.⁴⁾ Uit de voorste wet van Justinianus sien wy dat tot synen tydt toe en oversulx noch lang na Constantyn, syn geoeffent geweest by gequalificeerde personen, tspringen te voet, tspringen met de pols, tworstelen en het tornoyen sonder scherp: sulx datmen in alle dese spelen de edelen toe te schryven niet en can missen: Ende alwaer het datmen Constantinum, die de geleertheit bemint heeft, iet dede in 't gebruyck brengen, uit de oudheid gehaelt, sulx en waer niet vreemt. Alleen moet men daer niet inbr(en)gen ludos gladiatorios, de welcke hy als een goet Christen heeft verboden, als te sien in Lege unica C(odex) de gladios penitus tollendis⁵⁾: de theatrale spelen moetmen oock handen buiten de edele personen, als synde vyl en veracht. D(igestae seu Pandectae) L. I. de his qui notantur infamia. U E sal niet qualyck doen te lesen een boeck dat een treffelyck rechts-geleerde Balduinus⁶⁾ heeft gemaect de legibus Constantini. Hiermede wil ick endigen en u. E met myn heer HOOFT: doctor KOSTER en alle anderen van dien slach alle voorspoedt wenschen. Tot Parys den 5 Juni

u E dienstwillige H. D. GROOT.

tloopen met de wagen, singen,
snaerspelen was by de Grieken
edel, by de Romeinen onedel,
en veracht.

doch bedanck de heer BARLÆUS seer van het toesenden van syn oratie over de wonderlyckheden der menschelyke siele tselve wordt hier seer gelesen en gepresen.

dit most ick uwe E. mede deelen en

blyve uwe E. gewillige dienaar

J. V. VONDEL.

t'Amsterdam 1635 den 18 Junij

Het adres luidde:

Aan mynheer den heer

P. CORNELISZ. HOOFT

Drost

te

Muyden.

Van dezen brief zond VONDEL een copie naar HOOFT en voegde er het onderschrift bij. Wij mogen blijde zijn dat op deze wijze DE GROOT's hoogstbelangrijk schrijven bewaard is gebleven, daar we er des dichters gemoedstoestand na den dood van zijn vrouw (Januari 1635) uit leeren kennen. De meening van van Lennep, als zou VONDEL's lust om aan zijn heldendicht te werken door dit verlies gebroken zijn, wordt er ten stelligste door weerlegd, integendeel hij scheen opgewekter dan ooit. Eerst jaren later zouden andere oorzaken hem van zijn plan doen afzien.

³⁾ Corpus Juris, Digestae seu pandectae Lib. II, Tit. 5 en Codex Lib. 3, Tit. 43.

⁴⁾ Corpus Juris, Codex Lib. II, Tit. 45. ⁵⁾ Corpus Juris, Codex Lib. II, Tit. 43.

⁶⁾ DE GROOT bedoelt hier waarschijnlijk het boek: FRANCISCI BALDUINI Juriscons. Commentarij. De legibus XII tabularum. Tertia sed plenè nova editio. Basileae per Joannem Operinum (1557) in 8o.

Toen CONSTANTYN HUYGENS in het begin van 1639 het gedeelte van het *Daghwerck*, dat voor de pers bestemd was, voltooid had, zond hij het ter beoordeeling aan zijn Amsterdamsche vrienden. HOOFT geeft ons daarover eenige inlichtingen, in een brief ⁷⁾ aan HUYGENS van 9 Februari 1639: „U Ed. Gestr. Daghwerck deelt my daetlijk heiligh-avondt neemen van ander werck. Ick scheidd'er niet uit, eer 't uit was: uitgezeidt bedt en taefel: ende besteld' het voort aan den Heere BARLAEUS. Deez, houdende noch zijn kamer, vond goet het daer gezamentlyk te doorzien met de H. H. MOSTART, BAEK en VONDEL, die nevens my eenighe avondtuiren daeraen besteedt hebben. Maer de vergaeding hield zoo wel geen streek, dat ik yder beletten kon, 't gedicht eens nae zich te neemen, om het in 't bezonder voorts te lezen. MOSTART en VONDEL hebben yets aangeteekent dat den taelschik betreft; op dat U Ed. Gestr. overweghe, oft zy zich dien aengaende met ons vergelyken konde, dewyl 't wel passen zoude, daerin eenen gemeenen voet te volgen. Evenwel kan ik niet alles voor vol aenvaeten, wat hun behaeght: ende VONDEL dunkt my somtyds knorven in de biezen te verzoeken.”

Deze taalkundige opmerkingen van VONDEL en MOSTART zijn beide bewaard gebleven onder de handschriften van HUYGENS, toebehoorende aan de Koninklijke Academie te Amsterdam. Dr. Th. Jorissen heeft ze in de *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Academie* ⁸⁾ voor het eerst uitgegeven met de weerleggingen van HUYGENS en merkt daarbij terecht op: „Al de aanmerkingen, door VONDEL gemaakt, betreffen kleinigheden, meervoudsvormen, meer of min gebruikelijke woorden en veranderingen van zeer ondergeschikten aard.”

Daar de *Verslagen en mededeelingen* niet onder ieders bereik zijn, geef ik hier dit handschrift om de lezers van dit tijdschrift ook in staat te stellen, kennis te nemen van de somtijds zeer kleingeestige critiek van VONDEL.

DAGHWERCK.	VONDEL'S AANMERKINGEN.	HUYGENS' ANTWOORD.
1. v. 55. Die sy selver maeckt en breeckt.	Die sy <i>selve</i> maeckt en breeckt.	<i>Selver</i> is, by ons, soo gebruyckelick als <i>selve</i> .
2. v. 57. Door gemackelicken vonde.	<i>Gemackelycken vonde</i> , liever <i>vond</i> , men seyt geen <i>vonde</i> .	Men seidt emmers <i>vonde</i> , als 't slaeghs komt, soo wel als <i>ter selver stonde</i> , met <i>vollen monde</i> , enz, selfs buyten dicht, en met bevallickheid.
3, 4. v. 62. O God suyvere de locht, en weere 't weër van ongenae.	O God <i>suiver toech</i> de lucht en <i>weer het</i> weër van ongena.	Dese veersen schijnen niet verstaen te wesen; ick spreek niet in imperativo, maer in subjunctivo. Deus <i>purget</i> en <i>avertat</i> .
5. v. 62. Laet ons sucht en traen-sucht spaeren.	Laet ons <i>druck en tranen</i> sparen.	Druck en tranen, vile et plebeium est. ick hebb' met het woord <i>sucht</i> , suspirium, ende <i>sucht</i> , genegentheid willen spelen.

⁷⁾ HOOFT'S *Brieven* III, bl. 277.

⁸⁾ Afdeeling Letterkunde. Tweede reeks. Derde Deel Amst. C. G. van der Post, bl. 234, waar men ook MOSTART'S aanmerkingen afgedrukt vindt.

DAGHWERCK.

VONDEL'S AANMERKINGEN.

HUYGENS' ANTWOORD.

6. v. 62.
(Lange legg' het wegh en
wijt.)

Legh het lange wegh en wijd

7. v. 63.
Staen uw Sterren, Sterr, als
Sterren Die haer oogh in
punten sperren En betin-
telen schoon weer;

En *ons spellen* helder weer.

8. v. 64.
Tleven is soo korten span.

Tleven is *een* korte span

9. v. 65.
Soo diep sien ick inde boec-
ken.

Soo diep *sie* ick in de boec-
ken.

10. v. 68.
Noyt en wast van myn be-
kommer.

Noyt en wast *van mijn be-
kommer*. Geen phrasis.

11. v. 74.
Dan ick elders had verdou-
wen.

Dan ick elders had *verdou-
wen*. Geen phrasis.

12. v. 76.
Met den beck en met den
buyck.

Met den beck, liever met den
mond.

13. v. 79.
Maer die plecken, en dat
vuyl, en.

Maer die *vlecken*. Liever.

14. v. 85.
Tot verwin van over-spyse.

Tot verwin van overspyse
Geen phrasis.

15. v. 88.
Als men u gesangs toe leyt.

Als uw zang word toegeleit.

16. v. 90.
Aen ons backhuysen verga-
pen.

Aen ons *gulsigheia* vergapen
of aan ons *lekkernij* ver-
gapen; geen *backhuysen*.

17. v. 113.
Twijnt de draeden van uw'
kracht.

Twijnt de *draden* van uw
kracht; geen *draeyen*.

Wat knoop in dese biese ge-
socht werdt vatt ik niet, want
wederom spreek ick subjunctive,
absit.

En ons spellen is een' valsche
uytspraeck voor *en spellen ons*.
Maer, *betintelen* voor *beteekenen*
allintelende heeft mij gansch poe-
tice gedocht, neque muto factum.

In het woord *soo* steeckt de
heele emphasis van desen sinn,
die mij vreemd dunckt niet ge-
voelt te zijn.

Sien ick gebruyck ick sonder
onderscheid tegens *sie ick*, om
de vocalis will, naer 't mij in de
penn komt.

Phrasis in allen deelen: als be-
stier, voor bestieren; bejagh, voor
bejagen; met honderd diergelycke.

Braband spreekt meest soo, et
videtur duplicis supini esse. Selfs
in Holland seght men meest all,
ick ben verkouwen.

Liever *met den beck*, om meer
als eene reden, te licht om te
begrijpen, te lang om te melden,
op sulcken beuseling.

Hadd ick *vlecken* geseght, men
hadder *plecken* voor gestelt: et
quid interest? quid operose nu-
gamur!

Phrasis, buyten twijffel, en van
de beste.

Myne meening en uytpraeck
van *soo veel gesangs* is ongelyck
suyverer.

Men heeft geen acht willen
slaen op de verachtelickheid die
ick in 't woord *backhuysen* ge-
socht hebbe, noch op het dobbel-
sinnighe *vergapen*, beduydende
sien, en gulsigh gapen.

Met voordacht hebb ick *draeyen*
gestelt, daer mij *draeden* niet on-
bekent en was. Mij luste het
draeyen wat *naerder* te komen,
sprekende van twijnen: ende heeft
mij vrij gestaen, dewijle het bij meer
als eene provincie in gebruyck is.

DAGHWERCK.

VONDEL'S AANMERKINGEN.

HUYGENS' ANTWOORD.

18. v. 124.

Nu sijn allerley geluyten.

Geluiten valt hard voor *geluiden*.

Mij heeft niet gedacht dat het emmers in dicht, seer onschickelick waere, *geluyten* voor *geluyden* te derven seggen, daer oock een luyd eundem pluralem heeft, niet tegenstaende haren oorsprong mede van luyden is.

19. v. 129.

Tot een tuyltjen magh verheelen.

Tot een tuyltjen mag *verheelen*. Liever anders.

Oock buyten dwangh van Rijm hadde ick dit woord gesocht, noch niet begrijpende watt er tegen stae, meer als tegen *vergaderen* *verknooten* en diergelijcke.

20. v. 135.

U ontstappen sy van bijds.

Sy van byds. Liever anders.

Is *van bijds* geen duytsch? Ick hebb het voor goed, en heel goed aengesien, en noch doe.

21. v. 157.

Dat wy in het Gewis verkoken.

Dat wij in 't gewisse *koocken*.

Veel liever *verkoken* om tastellicke redenen.

22. v. 168.

Wie het hooger scheel als oot.

Als oot, voor oit. Liever anders.

Oot is elders in Nederland alleen bekend, *oyt of noyt* gansch buyten gebruyck; derhalven, in dicht ten minsten, vrij.

23. v. 216.

My bekittelt een vermaecken.

Bekittelt, liever *kittelt*, want mij kittelt etc.

Hoc de industria ineptire est. Behalven dat, *want* hier niet komen en kost; en ick *want* soo lang uyt mijn dicht sal houden als tmogelick is, daer goede bedenckinghen op zijn, die ons hier vant pad soudén leiden.

24. v. 227.

'K kom, uw stonden niet bewaecten.

'K kom, dit kan men niet uitsprecken.

Niet waerdigh te verdedigen.

Nadat VONDEL'S beide treurspelen *Electra* en *de Maeghden* voltooid en afgedrukt waren, zond hij aan HUGO DE GROOT, die zich destijds als „gezant van de kroon van Zweeden” te Parijs bevond, een exemplaar met een begeleidenden brief, waarvan het origineel thans berust onder de papieren van PAPENBROEK te Leiden. Tegenover bl. 346 van het derde deel van Mr. van Lennep's prachttuitgave vindt men er een facsimile van.

Het handschrift is goed geconserveerd. Op de achterzijde boven het adres staat met DE GROOT'S fijn schrift: „9 Sept. van VONDELEN,” terwijl PAPENBROEK van achteren in den linkerbovenhoek het volgende aantekende: „Van deezen Brief, door VONDEL aan den gezant HUGO DE GROOT geschreven, spreekt G. BRANDT in VONDEL'S leven pag. 37, 38.” Men vindt op de hier aangehaalde plaats het antwoord van DE GROOT aan VONDEL.

Bij van Lennep is de brief van VONDEL niet geheel volgens het handschrift afgedrukt; in de 24 regels tel ik niet minder dan 41 tekst- en spellingvarianten, groote en

kleine. De tekstverschillen geef ik in de noot⁹⁾ afzonderlijk op. Volledigheidshalve vermeld ik nog, dat in reg. 14 van het handschrift bij het openen door het lak een stukje van den brief is weggenomen. Op het facsimile is dit niet aangegeven, terwijl van Lennep er in zijn afdruk geheel over zwijgt en er *maenden* voor in de plaats stelt.

Toen Mr. Jac. van Lennep begonnen was VONDEL'S werken uit te geven, werd hem door zijn vriend JAN SCHOUTEN een exemplaar van *de Gebroeders* (uitgave van 1640) aangeboden, waarin de dichter eigenhandig aantekeningen had geschreven. De verschillende handschriften komen alle bij van Lennep gefacsimileerd voor en bevatten in de eerste plaats de namen der tooneelspelers, vervolgens zeer uitvoerige aantekeningen over de mise-en-scène van het treurspel en eindelijk een verandering in de Rey der priesteren aan het einde van het vierde bedrijf. Over het algemeen zijn zij vrij zuiver afgedrukt¹⁰⁾, alleen bij dat met de namen der tooneelspelers heb ik enkele opmerkingen te maken, of liever ophelderingen te geven. De heer van Lennep wist van JAN LEMMERS en ADAM CARELS niets mede te deelen. De eerste was een tooneeldichter in het midden der 17^e eeuw, die o. a. *Scipio* en *Aelius Sejanus*, treurspelen en *Den blinden Gauwoogh*, tooneelspel, schreef. Over ADAM KARELS VAN GERMEZ is reeds door den heer J. A. Alberdingk Thym veel licht verspreid¹¹⁾; later zal ik misschien gelegenheid hebben nog eens op hem terug te komen. In de rol van Benajas trad eerst de tooneelspeler PAULUS PIERSON op. Later is deze naam door VONDEL geschrapt en vervangen door TRIAEL, dezelfde als TRIAEL PARKER, die eerst de rol van Mephiboseth vervulde. Dat deze „onleesbare” naam werkelijk zoo luidt, kan ons nader blijken uit het tooneelstuk *Muliassus de Turck* door DIRK KALBERGEN (Amst. 1652). Het is opgedragen aan den konstlievenden TRIAEL PARKER, „gonstigen broeder.” IZAAK VOS¹²⁾ is de bekende tooneeldichter uit die dagen, terwijl JAN MEERHUIZEN¹³⁾ zich als dichter heeft doen kennen, o. a. van een lofvers op PIETER VAN ZEERYPS'S *Arfleura en*

⁹⁾ VAN LENNEP verbeterde in de *Nalezingen* in het twaalfde deel reeds eenige storende fouten. Onverbeterd bleven n reg. 11 *dat men uit de H. Boecken soude* en in reg. 14 *niet omt leven*.

¹⁰⁾ Op bl. 646 reg. 10 v. o. lees ik echter *getweinde* (d. i. getwijnde linnen) *vs. 6 en 7 over getwernde linnen vs. 6, 3, 7*, op bl. 647 reg. 8. v. b. *een oben kroon voor een op de kroon*, terwijl het vraagteeken achter *Kittc sol* op bl. 647 behoort te vervallen. Het woord beteekent drinkbeker.

¹¹⁾ *Nederlandsche Kunstbode*, 1874, I. bl. 81, en *Portretten van J. v. d. Vondel* bl. 140.

¹²⁾ Zie over hem het opstel van Dr. J. A. Worp in het *Tydschrift voor Ned. Taal en Letterkunde* bl. 63 en 223 en *De Amsterdammer*, weekblad voor Nederland van 5 en 12 October 1884.

¹³⁾ In JEROEN JEROENSE'S *Koddige en Ernstige Opschriften op Luyffens, Wagens, ... t' Amsterdam*, 1718 II bl. 76 leest men het volgende „Begräfnis-briefje. Tegens Dingsdag den 25 Mey, 1655. Werd UE. ter Begraaffnis gebeden met ANNA ROKES VAST HOF, naagelaate Kind van zalige *Rokes Jansse Vast Hof*, wiens Vader en Moeder geweest is zalige *Jan Roberse Vast Hof*, beide geweze Bore-makers en Yzer-kramers in de Spaarpot- of Gapersteeg, en *Maritje Hermans*, behouwtogter van *Jan Pieterse Meerhuizen*, Kunstkooper, Acteur van d'Amsterdamsche Schouwburg, en Tamponistus van de Burgery onder den E. Heer Kapitein Nicolaas Pancras, dogtersdochter van wylen zalige *Huibert Thyse Swart*, in zyn leven Opziender en Penningmeester geweest in d'Opkomst van de Beemster, en *Anna Dirks Lelyveld*, zuster van *Pieternelle Rokes Vast Hof*, Nigje van *Jan Freriks van der Burg*, Factor van de Gemeene Lands Middelen, en *Lambert Andriess Houtkooper*, en al de Predikanten, genaamd *Gisteranis*, en al de *Quakels* en de *Dymants*, en de *Van der Hooge* woonende tegen over 't Heere Logement, op de hoek van 't Gebed zonder end op de Grim, ten half eenen precys als vrind in huis te komen. ' Lyk zal in de oude Sinter-Klaas Kerk begraven worden.”

Brusanges (Amst. 1646). Hij werd ook wel Jan Tamboer genoemd; zooals blijkt uit een gedicht van DAVID QUESTIERS op bl. 32 van *Het eerste deel van de Amsterdamsche Mengelmoez, t'Amsterdam, bij* GERRIT SMIT, Anno 1658, getiteld „Op 't lachend afbeeldzel van den kluchtigen Tooneel-speelder JAN MEERHUYSEN, anders JAN TAMBOER”; op bl. 157 van hetzelfde liedboekje vindt men een gedicht van CATHARINA QUESTIERS eveneens „Op het lachend afbeeldzel van Jan Tamboer.” Blijkens het hier medegedeelde begrafenis-brietje was hij tegelijkertijd kunstkooper. Bovendien bestaat er nog een allerbelangrijkst pamflet: „t'Samenspraeck tusschen JAN VOS en JAN TAMBOER,” in 1660 „tot Utrecht by SYMON JASPERSZ.” uitgekomen. Dit exemplaar van *de Gebroeders* berust thans onder den heer J. L. BEYERS te Utrecht.

Eindelijk rest mij nog te bespreken een handschrift van VONDEL's gedicht op de afbeelding van VOSSIUS, dat door DE VRIES gevonden werd in de Harleyon Collection in het Britsch Museum.

Daar de tekst van het handschrift eenige aardige varianten heeft met den gedrukten, geef ik hier beide lezingen naast elkaar.

Op het afzetsel des Professors der Historien,
GEERAERT VOSSIUS,
kunstigh geschildert door JOACHIM SANDRART.
(Naar het handschrift)

Op het afzetsel van den Heere
GEERAERT VOSSIUS,
Canonick der Aertsbisschoppelycke Kercke
te Kantelbergh,
Kunstigh naar 't leven gedaen, door JOACHIM
[SANDRART¹⁴].

Laet sestigh winters vry het VOSSEN-hoofd besneeuwen,
Noch gryzer is het brein dan dat besneeuwde hoofd:
Dat brein heeft heughenis van vyftigh hondert eeuwen,
En al haer wetenschap, in schriften afgeslooft;
Sandrart, beschans hem niet met boecken en met blären,
Alwat in boecken steeckt is in zyn hoofd gevaren.

J. v. VONDEL.

Laet sestigh winters vry dat VOSSEN hoofd besneeuwen,
Noch grijzer is het brein dan 't gryze hair op 't hoofd:
Dat brein heeft heughenis van meer dan vijftigh eeuwen,
En al haer wetenschap in boecken aigeslooft.
Sandrart, bestuw hem niet met boecken en met blaren,
Al wat in boecken steeckt is in dat hoofd gevaren

Nu ik alle echte handschriften van VONDEL, die voor ons belangrijk zijn om hunne literarische waarde, min of meer uitvoerig behandeld heb, is de beurt gekomen, aan die manuscripten, die ons alleen als handschrift van den grooten dichter belang inboezemen. Onder deze rubriek heb ik alle opdrachten van boekgeschenken, naamteekeningen in alba amicorum en dergelijke in chronologische volgorde vereenigd.

Allereerst komt hier dan in aanmerking dit handschrift.

Den E. E. Heere WARNER ERNST VAN BASSEN Raed ende Schepen der stede Amsteldam word dese Hecuba verëert van
syn E. E. dienstwillige
J. v. VONDELEN.

¹⁴) Deze tekst is waarschijnlijk de oudst gedrukte, men vindt het gedicht naar deze lezing in de uitgave van 1641 van *de Gebroeders* (Cat. Vondel-tent, No. 239 b.). Bij van Lennep komt een eenigszins afwijkenden tekst voor, overgenomen uit VONDEL'S *Poesy* van 1644. In het handschrift stond in vs. 4 eerst *in boecken afgeslooft*.

¹⁵) WARNER ERNST VAN BASSEN was schepen in de jaren 1618, 1621, 1623 en 1625, commissaris voor kleyn Saecken in 1619 en 1624, Tresorier-extra-ordinaris in 1620, 1622, 1626 en 1627, commissaris van de Wisselbank in 1628 en Rekenmeester in 1629 en 1630, in welk jaar hij op den 10 September stierf.

Dit handschrift kan bijna niet anders dan in de tweede helft van 1625 geschreven zijn, want de opdracht van *De Amsteldamsche Hecuba* aan ANTONIS DE HUBERT is gedateerd „desen sesten van Oegstmaend, 1625". Het is dus een van de oudste handschriften die thans bekend zijn. Bevreemding wekt het echter een exemplaar van de *Hecuba* „vereert" te zien aan WARNER ERNST VAN BASSEN, die in het geheel niet tot de vrienden van VONDEL behoorde. Hij was koopman in aardewerk en vervulde verschillende betrekkingen in de regeering; hij had zich echter als ijverig contra-Remonstrant doen kennen en werd door VONDEL in zijn *Rommelpot van 't Hanekot* (1627) als Malkus¹⁶⁾ aan de kaak gesteld. Waarom VONDEL zoo kort vóór hij den *Palamedes* in het licht gaf (November 1625) aan dezen VAN BASSEN zijn *Hecuba* aanbood, kan ik niet nagaan. Misschien bestond er in dezen tijd, bij afwijkende politieke meeningen, tusschen hen toch een vriendschappelijke verhouding, die later plaats maakte voor een min gunstige relatie. Het handschrift berust thans op het Rijks-Archief te 's Gravenhage; vroeger behoorde het aan den heer J. G. BEELDSNIJDER VAN VOSHOL.

Een dergelijk handschrift is het volgende, dat ons tevens in aanraking brengt met eene tot dusverre in VONDEL'S werken niet voorkomende persoonlijkheid. Het luidt aldus:

Den eerzamen zeer voorzienigen en kunstlievenden
KORNELIS DIEDRICKSZ KOOL.

t'Amsterdam 1651
den 19^{en} in Wintermaendt.

J. v. VONDEL.

Op de vraag: Wie deze KOOL of COOL is, kan ik tot heden nog geen voldoende antwoord geven. Ik weet alleen van hem, dat hij boekverkooper of boekdrukker geweest is. De eerste vier uitgaven van H. L. SPIEGHEL'S *Hert-Spieghel* zijn bij hem in 1614 en 1615 verschenen¹⁷⁾. Behalve boeken, gaf hij ook prenten uit¹⁸⁾; zijn adres staat op een houtsnede, die op het Prentenkabinet te Amsterdam te vinden is. DE VRIES teekende nog op het Notaris-archief een acte op, gedateerd den 14 October 1652, waarbij CORNELIS DIRCKSZ COOL zich „wegens veelvuldige occupatien, swakheyt in syn gehoor en andre veel merkelycke oorsaecken" ontsloeg van de voogdij over de kinderen van Jan Rochusz. Boormaker, hem door diens weduwe Marritien Harmans bij testament van 11 Juni 1652 voor den Notaris VAN TOL opgedragen.

16) De „oude aantekening" bij deze plaats luidt: „Warnar Ernst van Bassen, deze werd Malkus genoemd, om dat hy aardewerk en kannen verkogt die slegts gelijk Malkus één oor hadden."

17) a. H. L. SPIEGHEL, *Hert-Spieghel*. Hierbij ghevoecht zijn uiterste wil. Amst. C. Dz. COOL, 1614 in 4o.

b. H. L. SPIEGHEL, *Hert-Spieghel*. Amst. C. Dz. COOL, 1614 in 12o. zonder Uysterse wil.

c. H. L. SPIEGHEL, *Hartspieghel*. Amst. C. Dz. COOL, 1615 in kl. 8o. Met portret, gegraveerd door MULLER, (sc. 1614).

d. H. L. SPIEGHEL, *Hartspieghel*. Amst. C. Dz. COOL, 1615 in kl. 8o. Met portret in houtsnede door C. VAN SICHEM.

18) Hij schijnt zelf een niet on aanzienlijke kunstverzameling gehad te hebben, die later aangevuld werd door zijn zoon CORNELIS COOL. Na diens dood (begraven: 1 October 1701 CORNELIS COOL vryer op de agterburgwal over de barnesteegh) werd alles verkocht.

Eindelijk, op het museum Fodor vindt men een door JAN LIEVENS geteekend portret van COOL, gemerkt J. L. 1649. Het stelt een bejaard man voor en kan dus zeer goed de afbeelding zijn van den uitgever van den *Hert-Spieghel*. Met achttiende-eeuwsche hand is hierbij een „Bijschrift van C. D. COOL” geschreven:

Dus zal 'k alleen voor u mijn kinderen en neven
Eens leven na mijn leven
Nu leef ik (belgt u niet) voor die zyn in de ly
Voor Weeuw, Wees, U en my

Waar zich dit handschrift van VONDEL thans bevindt, weet ik niet. Het behoorde vroeger aan Dr. G. D. J. SCHOTEL en werd in November 1877 met de bibliotheek van genoemden heer door Mart. Nyhoff verkocht. Nadere inlichtingen omtrent den kooper konden mij thans niet meer verstrekt worden, gelukkig had DE VRIES een afschrift van deze autograaf genomen.

In 1660 kwam VONDEL's tweede vertaling van Virgilius' werken in het licht; de eerste was in 1646 in proza verschenen en verscheidene malen herdrukt, deze was geheel in verzen. Tweemaal een dergelijk werk te vertalen is bijna een reuzenarbeid te noemen. Er blijkt zeker uit, dat VONDEL niettegenstaande zijn klimmende jaren een buitengewone werkkraft bezat.

Van dit werk liet onze dichter een exemplaar op groot zwaar papier zeer fraai in rood fluweel, verguld op snêe, binden en schonk het aan CORNELIS DE GRAEFF, aan wien hij deze vertaling met een fraai gedicht, dat voor het boek te vinden is, opgedragen had. Onder deze opdracht plaatste VONDEL eigenhandig de volgende regels:

t'Amsterdam 1660
den 4^{en} van Herfstmaent

Uwe Weledele gestreng
oetmoedige dienaar
J. v. VONDEL.

Dit exemplaar, dat werkelijk een prachtexemplaar mag genoemd worden, was ten tijde van de Vondel-tentoonstelling het eigendom van Mr. D. A. KOENEN te Amsterdam, die het echter afstond aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap aldaar.

Den 29 Februari 1671 schreef VONDEL op verzoek van den dichter en taalkundige ARNOLD MOONEN, predikant te Deventer, enkele regels in diens album. Van Lennep deelt ze ons mede op bl. 6 van het twaalfde deel. Het jaartal schijnt van 1670 in 1671 veranderd te zijn. Het handschrift behoort thans aan Jhr. van Rappard te Utrecht.

Van het jaar 1671 zijn het grootst aantal handschriften tot ons gekomen, niet minder dan vier behooren in deze afdeeling tehuis: het zijn alle slechts autographen, welke waarschijnlijk op de schutbladen geschreven zijn van VONDEL's vertaling van OVIDIUS' *Metamorphosen*, die juist in het begin van 1671 verschenen was.

In de eerste plaats een dergelijke opdracht aan MICHEL HINLOPEN, aldus luidende :

Nobili Domino
D. MICHAELI HINLOPEN
Utriusque juris Doctori
consecrat dedicatque
humilis tuus ex animo

Amsterodami,
1671, 3 Martis.

JUSTUS VONDELIUS Agrippinas

Dit handschrift behoort thans aan Jhr. Mr. DEN TEX te Amsterdam.

De tweede autograaf doet ons een nieuwe persoonlijkheid kennen, die tot heden nog niet bij VONDEL voorkwam.

Aen den eerwaerdigen en geleerden heer

MATTHIAS LUIDEWYK
priester en Minderbroeder

uwe E. ootmoedige dienaar

J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, 1671
den 5^{en} in Lentemaent.

Omtrent dezen priester heb ik het volgende op kunnen sporen. Hij werd den 8 April 1635 geboren en trad in 1651 in de orde der Paters Minderbroeders Recolletten. Den 3^{en} Zondag van den Advent van 1652 deed hij zijn kloostergeloften en werd in 1659 tot priester gewijd. MATTHIAS LUIDEWYCK werd als missionaris naar Amsterdam gezonden om Kapellaan of medehelper te zijn van Pr. FRANCISCUS ANGELINI in de „Boom” aan de Kalverstraat bij het Sophia-plein; hij kwam aldaar den 6 Mei 1662 aan. Tot zijn dood (18 December 1679) was hij in de Boom-statie in die betrekking werkzaam.

Het handschrift, dat vóór een exemplaar der vertaling van Virgilius' *Wercken* van (1660) geplakt is, is thans in het bezit van den heer H. J. BIEDERLACK te Amsterdam.

Minder gelukkig ben ik geweest om wat te weten te komen omtrent de volgende autograaf. In een exemplaar van VONDEL'S vertaling van Ovidius leest men op het schutblad de volgende opdracht:

Aen den eerevsten heer MAURITS VAN DER TYE mynen gunstigen heer en vriend
uwe E. dienstwillige

J. V. VONDEL.

t'Amsterdam, 1671
den 11^{den} May.

Het boek was, tijdens de Vondel-tentoonstelling, in het bezit der firma FREDERIK MULLER & Co.

In hetzelfde jaar 1671, op „den 25^{en} in Lentemaent” schonk VONDEL aan zijn achternicht KATARYNE DE VRIES een exemplaar van D. HEINSIUS' *Lofsanck van Jezus Christus*. Tegenover den titel van dit 4° boekje schreef VONDEL eigenhandig eenige regels met zijn handteekening; men kan ze bij VAN LENNEP op bl. 670 van het 7^e deel, gefacsimileerd vinden. De heer J. A. ALBERDINGK THYM, in wiens bezit dit boekje is maakte van dit handschriftje het eerst gewag in het eerste deel van de *Dietsche Warande* en gaf daar tevens een facsimile er van.

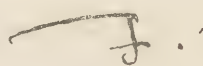

Eindelijk schonk VONDEL nog een exemplaar van zijn Ovidius, voorzien van een

opdracht, aan JOAN MAESTRICK. In de prachuitgave van Mr. VAN LENNEP vindt men in het twaalfde deel (bl. 2) hiervan een facsimile, terwijl de tekst op bl. 273 van het elfde deel te vinden is. Het handschrift behoorde vroeger aan den heer W. EEKHOF te Leeuwarden en is thans het eigendom van den heer A. TH. HARTKAMP te Amsterdam.

Nog blijft er te bespreken over een echt handschriftje, dat geen datum draagt en in alle opzichten zeer de aandacht verdient.

In een exemplaar van VONDEL'S *Poëzy*, uitgave BRANDT (1682), in het bezit van den heer W. VROLIK, bevinden zich op een der schutbladen de volgende eigenhandig door VONDEL geschreven regels:

 In het liet der liederen.
 Sta op, ghenaeckme, myn vriendin,
 myn DUIVE, myn schoone, en
 koom herwaert.

 J. v. Vondel

dat is:

In het liet der liederen.
 Sta op, ghenaeckme, myn vriendin
 myn DUIVE, myn schoone en
 koom herwaert.

J. v. VONDEL.

Deze woorden zijn ontleend aan het Hooglied van Salomo, cap. II vs. 10 en cap. V vs. 2 en schijnen gericht te zijn tot een bepaald persoon, die door VONDEL als DUIVE wordt toegesproken. Het brieftje — iets anders zal het wel niet zijn — draagt geheel en al het karakter eener uitnoodiging, maar wie is die DUIVE?

Dikwijls kwam deze vraag bij DE VRIES en mij te sprake, nu eens dachten wij aan DUIFJE VAN GERWEN, die in 1637 met JOAN VAN DE POL trouwde, dan weer scheen het ons toe, dat VONDEL voor zoover bekend is, niet genoeg met hen bevriend was om termen als „myn vriendin, myn schoone” te gebruiken. Een enkele maal ging onze verbeelding zelfs verder en we brachten het brieftje in verband met TESSELSCHADE. We meenden

er dan een „billet-doux” in te mogen zien. Doch dat waren slechts gissingen, die alle grond van zekerheid misten. Wie hier bedoeld wordt, waag ik niet te beslissen; ik noodig dus allen, die werk maken van onze letterkundige geschiedenis, uit, te trachten deze vraag op te lossen.

Tot deze rubriek behoort nog een handschrift, dat dubbele waarde voor ons heeft. Het is niet alleen een der oudste en uitvoerigste manuscripten, maar het verklaart tevens een onduidelijke plaats uit HOOFT'S brieven. Ik bedoel het afschrift van HUYGENS' gedicht: *L'anatomie, satyre*, geteekend: *CONSTANTER Hag. Aprili 1626*. Het fraaie, karakteristieke schrift, waarmede de acht bladzijden zijn gevuld, kan geen twijfel bij ons doen ontstaan, wie de schrijver er van was. Merkwaardig is het, dat VONDEL'S levensbeschrijver GEERAERDT BRANDT dit schoone handschrift gekend heeft, blijkens zijn aantekening aan den voet der laatste bladzijde: *Di's met Vondels handt geschreven*. Het gedicht zelf is, voor zover ik weet, niet gedrukt en gaarne zou ik het hier een plaats gegund hebben als mijn bestek het veroorloofd had.

In de verzameling papieren van HUYGENS, die bewaard worden in de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam, zijn van dit gedicht nog een paar handschriften van den dichter zelven te vinden, waarvan het een, blijkens de vele doorhalingen, waarschijnlijk het klad is.

In een brief van den 27^{en} Augustus 1630 aan HUYGENS schrijft HOOFT, behalve over de hem toegezonden vertaalde gedichten van JOHN DONNE, ook het volgende: „want zoo hooghvliegende vonden zijn elders, als op den aerdbodem, geroept, ende meer als mannelijk de kraght van adem ende kloekheit der spieren, waarmede hy die ter keel is uitzettende. Niettemin, komende van onlanx U. Ed. Wyvenhater ende Ontledinghe te bezichtighen, zoud' ick geen' minder moedt hebben op de handt van deze ende anderen van U. Ed. afkoomst, als op eenighe van de zijne, zoo zy t'zaemen aen 't worstelen waeren.” BRANDT teekende hierbij aan in zijn uitgave van Hooft's werken (1671) „Een Fransche Satyra, *l'Anatomie de Clorinde*” (Zie brief No 53.)

Het allerlaatste handschrift, dat tot heden bekend is, werd reeds door Mr. VAN LENNEP in facsimile opgenomen in VONDEL'S werken (XII. bl. 66) „Het zijn eenige regelen geschreven in het album van GERARD KROESE,” aldus wordt het daar toegelicht, „die predikant was aan boord van het schip, waarop ENGEL DE RUYTER, de zoon des Admiraaals, bevel voerde, en die waarschijnlijk door BRANDT met hem in kennis was gekomen.”

Terecht noemt van Lennep het een „aandoenlijk handschriftje”; het buitengewone verschil tusschen dit handschrift en dat van het bruiloftsgedicht voor SYBRAND DE FLINES en AGNES BLOCK is zoo opvallend, dat nadere opgaven omtrent des dichters lichamelijken toestand in die dagen geheel overbodig zijn. Van een 87-jarig grijsaard, wiens vaste hand zijn helderheid van geest verried, komen we op den man, die met bevende, onzekere vingers ter nauwernood eenige regels op het papier kon brengen.

Heb ik in de voorgaande bladzijden die handschriften behandeld, welke nog bestaan of waarvan een nauwkeurig facsimile mij ten dienste stond, thans is de beurt gekomen aan een tiental, waarvan het bestaan mij wel bekend is, doch die ik niet heb kunnen terugvinden. Ik laat ze hier chronologisch volgen.

Van VONDEL'S gedicht „Op de ledige uren van den geestrijcken Heere CONSTANTYN HUYGENS” (v. L. II bl. 673) heeft Mr. J. van Lennep een handschrift bezeten. Het is door hem niet gebruikt voor zijn uitgave; waarschijnlijk is het dus later in zijn bezit gekomen. In den auctie-catalogus zijner bibliotheek (Fr. Muller 1867) is het onder N°. 2396 vermeld als een „eigenhandig geschreven en onderteekend gedicht van 8 regels in 4°.”

Een ander handschrift, dat spoorloos verdwenen is, vond ik beschreven in den catalogus der boekerij van Mr. P. VAN DAMME (1764) onder N°. 2458 in quarto: „Joost van Vondel. De Amsterdamsche Hecuba, Amst. 1626. Present van J. v. Vondel aan Jacob Hinlopen. Van hem zelve geschreven. In Hoornen band.” Het bracht 3 gl. 18 st. op. Nergens heb ik eenig spoor van dit handschrift in vroeger of later tijd kunnen ontdekken, zoodat ik bijna zou gaan twifelen aan de juistheid dezer opgave.

Van later dagteekening zijn twee handschriften, die door de firma Frederik Muller opgenomen werden in den catalogus der autographen, van Mr. J. H. van Swinden (April 1866). Het is in de eerste plaats het „brouillon avec les changements du poète” van het gedicht: „*Schout Bont op 't hondekot geseten*,” etc.; ik zal wel niet behoeven te betoogen, dat de bijvoeging „très curieux” hier zeer zeker van toepassing is. Een jaar later (1867) werd het weer op nieuw geveild, nu door Beyers te Utrecht. In wiens bezit het toen overgegaan is, schijnt, ondanks al mijn pogingen, niet meer te vinden te zijn. Het had oorspronkelijk behoord aan PH. VAN LIMBORGH, wiens verzameling in December 1862 bij Mart. Nyhoff onder den hamer was gekomen.

Het tweede handschrift is dat van het gedicht: *Hartebreecker*, dat in den catalogus van Swinden aldus onder N°. 944 beschreven was: „poème autographe, avec des changements de sa main, curieux.” Vroeger was het in het bezit geweest der heeren van Voorst.

Een geheimzinnig manuscript is het volgende: Den 30 Maart 1841 werd te Amsterdam in het Huis met de Hoofden een handschrift geveild, in den catalogus onder N°. 166 aldus geschreven: „J. VAN VONDEL, eigenhandig geschreven Vaers op de Titelpriint van L. AITZEMA'S Herstelde Leeuw.” Het werd met een „begravenisbriefje van den-zelve” voor 10 gl. aan Brondtgeest verkocht. In de uitgaven van VONDEL'S gedichten is dit vers niet opgenomen; ook in de uitgaven van AITZEMA, die ik raadpleegde, kon ik het niet terugvinden. Zoo deze opgaaf dus betrouwbaar is, hebben we hier te doen met een geheel onbekend gedicht van VONDEL. Evenzoo is het met een ander vers. In den catalogus der boeken en manuscripten van JAC. MARCUS (verkocht in September 1750) vond ik onder N°. 28 in de atdeeling handschriften beschreven een „Album amicorum GOSINII à NIENDAEL V. D. M. inter Remonstrantes, 1660, waar inne de Handschriften van VONDEL,

HUIGHENS, DECKER, VOS, SOET, etc. 2 vol." Het werd verkocht voor 12 gl. 10 st. Kort daarna meende ik het op het spoor te zijn in den in 1851 uitgegeven catalogus der handschriften van Jhr. J. G. Beeldsnijder van Voshol (N°. 14 der alba amicorum). Toen wij er echter naar zochten in de collectie handschriften, autographen, alba, enz. zooals die in 1882 aan het rijk was overgegaan, vonden we, helaas slechts één deel; ook dit manuscript is dus verdwenen. Van de in de omschrijving opgegeven gedichten zijn alleen die van JAN VOS en DE DECKER gedrukt; dat van VONDEL is niet te vinden in zijn werken.

Door K. Fuhri te 's Gravenhage werd in April 1851 de verzameling handschriften van den heer J. W. Verwey verkocht en daaronder was een „eigenhandig door VONDEL geschreven, laatste en onuitgegeven gedicht, zijnde een lykdicht op den admiraal DE RUYTER." Het werd, naar het schijnt door J. Tetroode gekocht en deze gaf in het *Zondagsblad* van 11 Mei 1851 dit achttienregelig gedicht uit, beginnende „So legt dan onse Admiraal." „Helt de Ruyter die by 't stael" enz. Daar ik noch het handschrift, noch het *Zondagsblad* onder de oogen heb kunnen krijgen, kan ik niets omtrent de echtheid zoowel van den autograaf als van het gedicht zeggen.

Behalve de hier genoemde handschriften heeft er nog een bestaan, dat reeds om zijn belangrijkheid meermalen¹⁹⁾ ter sprake werd gebracht en waarbij ik daarom niet langer behoef stil te staan. Het is het handschrift van TESSELSCHADE'S vertaling van *Jeruzalem verlost*. Het werd op de auctie van Damme (1764) door een zekeren Dubois voor 28 gl. 15 st. gekocht.

Het handschrift, dat aan den dichter JACOB SPECX vereerd en door hem bezongen werd²⁰⁾, is evenzeer onbekend. Uit dit gedicht blijkt, dat het „met een' styl zoo net," „de deugt van TROMP trompet." Welk der gedichten op de Trompen hier nu bedoeld kan zijn, blijkt verder niet uit het vers.

Voor de beide overige handschriften „ettelijke Tafreelen van Philostratus" en de „Hollandsche spreekwyzen" verwijs ik naar het op bl. 17 van dezen jaargang gezegde.

Ten slotte nog het een en ander over de ten onrechte aan VONDEL toegeschreven handschriften.

Daarbij komt het eerst in aanmerking dat van het gedicht „op de boeten betaelt door P. Schryver" (v. L. II bl. 322 Nal. bl. 25). Het wordt gevonden in het fraaie belangrijke album amicorum van PETRUS SCRIVERIUS, dat in de laatste jaren herhaaldelijk geveild is zonder dat er een definitieve koper voor opdaagde, totdat het eindelijk, zoo ik meen, naar Engeland verhuisde. VONDEL'S gedicht vindt men op bl. 259; het is onderteekend P(alamedes) V(an) K(eulen). Een vluchtige blik op dit handschrift doet ons reeds twijfelen of het van VONDEL is; „na nauwkeurige vergelijking met andere handschriften blijkt, het dat dit gedicht onmogelijk door VONDEL kan geschreven zijn."²¹⁾

Even spoedig valt het hem, die slechts eens een echt handschrift van VONDEL goed heeft gezien, bij het volgende op, dat voorkomt op plaat XIV N°. 42 van een album met facsimile's, in 1818 door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen uitgegeven, met toe-

¹⁹⁾ *Dietsche Warande*, X No. 4. ²⁰⁾ *Oud-Holland*, I bl. 137. ²¹⁾ *De Nederlandsche Spectator* van 1879, bl. 151 noot.

lichtingen van Jacobus Koning. Het is het gedicht, dat met den titel „*Op een medallje van Kornelis Tacitus*” in de uitgave van BRANDT²²⁾ van VONDEL'S *Poëzy* (1682) gevonden wordt. Door de onderteekening: I. VONDEL, die nergens anders voorkomt, kan men reeds gissen, dat het niet echt is.

Ook het handschrift van den brief „*Aan myn Heer de Dröst van Muyden*,” waarvan van Lennep (II bl. 162) een facsimile geeft, moet evenzeer onder de onechte gerangschikt worden. Ik wijs om dit aan te toonen slechts op de handteekening, die reeds dadelijk doet twifelen; verder is mij in VONDEL'S handschriften nergens een *P* bekend, als in vs. 28 gevonden wordt, ook de meeste *g*'s zijn verdacht. Van Lennep deelde het gedicht het eerst mede naar dit handschrift, dat hij ter inzage had gehad van „een minnaar van autografen.” Tot heden bleek mij niet, wie dat geweest was, evenmin, waar het handschrift zich thans bevindt.

Over de onechtheid der handschriften van de beide gedichten: *Op de afbeeldingen van den E. Heere K. Couvreche* en diens *Eeuwgety*, heb ik boven²³⁾ reeds gesproken, evenals over dat *op de afbeelding van Antonides*. Ik meen hier dus te kunnen volstaan met daarheen te verwijzen.

In den Nederlandschen Spectator²⁴⁾ van 1881 vermeldde Dr. J. van Vloten, dat hij in de Koninklijke Bibliotheek te Koppenhagen een handschrift van VONDEL gezien had van het gedicht: *Afscheit van Sophia Amalia*²⁵⁾. Gelukkig maakte DE VRIES juist een reis om de kunstschaten van het Noorden te bestudeeren, zoodat hij in de gelegenheid was die opgave te controleeren. Het bleek hem al spoedig, dat deze niet juist was en toen wij later zijn facsimile vergeleken met de echte handschriften, was het voor ons spoedig een uitgemaakte zaak, dat dit niet het eigenhandige schrift van VONDEL was.

Eindelijk nog een enkel woord over de „Vragen aan den Heere J. v. Vondel voorgesteld, hoe te noemen in goed Nederduitsch?” Deze vragen werden door den predikant ARNOLD MOONEN opgesteld en opgeschreven. Mr. J. van Lennep gaf ze volledig uit in het twaalfde deel zijner prachtnutgave en schijnt gemeend te hebben, dat VONDEL eigenhandig in dit handschrift de veranderingen en verbeteringen heeft aangebracht. Hij vergiste zich echter; nergens is ons eenig spoor gebleken van VONDEL'S zoo gemakkelijk te herkennen handschrift.

Slaan we na deze uitvoerige beschouwingen een blik op den uitslag van ons onderzoek, dan blijkt het, dat wij, waar van Lennep slechts een 22-tal echte handschriften van VONDEL gekend heeft, zestig handschriften kunnen aanwijzen, die ontwijfelbaar echt zijn, terwijl bovendien het bestaan opgegeven is van een twaalfstal, dat door ons niet werd teruggevonden. Ofschoon dit zeer zeker een gunstig resultaat mag genoemd worden, toch moet er nog oneindig meer voor den dag komen. De tot heden onbekend gebleven handschriften van onzen grooten dichter blijven dus een ieder dringend aanbevolen,

ROTTERDAM, December 1884.

²²⁾ Dl. I bl. 583. Bij v. L. II. bl. 335. ²³⁾ *Oud-Holland* II, bl. 122 en 132. ²⁴⁾ Aldaar bl. 231. ²⁵⁾ Van Lennep VII bl. 600.

BLADWIJZER

OVER DEN JAARGANG 1884.

A.

Ackerman (Pieter Jansz.) schepen..... 51
 Adelaer (Coert Sieuwertsz.) 80
 Admissie van boekverkoopers. 184, 196
 Adriaens (Adriana beter Maria)..... 41
 Adriaensz (Barend) boekverkooper..... 197
 Adriaensz (Egbert)..... 197
 Adriaensz (Pieter)..... 41
 Aecken (Joris van) Spaensche stoelmaker..... 136
 Aerentsz (Marretgen) 40, 53, seq. 59 seq.
 Aernts (Ghysland)..... 174
 Aernts (Ymme)..... 176
 Aerts (Jan) binnenlandsvaarder. 202
 Afslager van de schepen..... 48
 Alberdingk Thym (Prof. J. A.) 6
 10, 36, 303
 Alberdingk Thym (Vondelverzameling van J. A.)..... 227, 232
 Alberts (Jurijnke)..... 237, 253
 Albertsz (Gerbrand)..... 202
 Albertsz (Hendrik) Boekverkooper. 178, 179, 181, 185, 189, seq.
 Albertsz (Kinderen van Hendrik)..... 190
 Alofzen (Jacob)..... 112
 Album Amicorum van Heyblock..... 28 seq.
 Album Amicorum van G. à Nien-dael..... 307
 Amsterdam (boekdruckers en boekverk. te)..... 70 seq.
Anatomie (l') gedicht van Huygens..... 305
 Andriesz (Adriaen)..... 41
 Andriesz (Jan) Schilder, zie Daudry.
 Andriesz (Lambert)..... 299
 Angeli ni (Franciscus) Pr.. 303
 Anseel (Christina)..... 61
 Anslo (R.)..... 29
 Anslo's poesie (R.)..... 18, 19
 Anthonisz (Cornelis) schilder 177
 Antonides van der Goes (Johannes)..... 125, 229, 231
Apollo's Harp..... 130
 Aremborg (galerij)..... 278
 Ariaens (Meynsen)..... 203
 Ariaens (Nyesgen)..... 203
 Ariaens (Diepentien)..... 239
 Arrivey (Pierre de l') zijn *Tromperies*..... 146

Asperen (Otto van) tinnegieter 244, 245
 Asselijn genaamd Krabbetje (schilderij van)..... 118
 Asselijn (Thomas) dichter 29, 99 113
 Atlas van Amsterdam..... 6
 Auxbrebis (Hans)..... 64

B.

Baan (J. de) schilder..... 231
 baar te plaatsen voor sterfhuis (gewoonte om)..... 237
 Baccamude (Daniel)..... 228
 Baek..... 296
 Baen (Hugo)..... 266
 Bailly (David)..... 133
 Baldinger (A.), etser..... 247
 Balen (Matthijs)..... 267
 Bardesius (Willem Dirksz) schout..... 190
 Barend de schilder..... 80
 Barendrecht (Alida van) 261, 271
 Barendsz (Adriaen) boekverkooper..... 196
 Barendsz (David) goudsmid.. 189
 Barendsz (Hendrik)..... 202
 Barlaeus (Casp.)..... 29, 296
 Barneveldt..... 126
 Bartholomeusz (Jacob) boekbinder te Hoorn..... 181, 189
 Bartholomeus (Marie)..... 189
 Bary (Hendrik) graveur..... 5
 Bas Hendriksz (Claes)..... 40
 Bas (Elisabeth Jacobs),..... 82
 Bas (Jacob)..... 38
 Bassano (schilderij van)..... 115
 Bassen (Warner Ernst van) 300, 301
 Becker (Herman)..... 90 seq.
 Beeck (Abraham van der) boekbinder..... 200
 Beeckmans..... 285
 Béelaerts (verzameling P. M.) 255
 Beeldsnijder van Voshol (handschriften-verzameling van Jhr. J. G.)..... 131, 301, 307
 Been (Goorsen van)..... 238
 Beerestraaten (Jan) schilderijen van..... 51
 Beest (Dr. Franco van)..... 140
 Beets (Jacob Jansz van der) 166
 Begrafeniskosten..... 80
 Bel (Bartholomeus de)..... 265
 Benning (Trijn)..... 50

Bentivoglio..... 126
 Berchem (Nicolaas)..... 275, 277
 Berg (Matthys van den).... 168
 Berk (Judith)..... 262
 Berk Jansz (Matthys) 262, 263, 268
 Berck Matthysz (Pompeus).. 268
 Besseling (Andries)..... 208
 Beuningen (Geurt Dirksz. van)..... 50
 Beuningen (Jan Dirksz van) 50
 Beurs..... 47, 48
 Beveren (Adriana van).... 260
 Beveren (Alida van)..... 260
 Beveren geb. Schaap (Cornelia van)..... 261
 Beveren (Cornelis van).... 261
 Beveren Jacobsz (Cornelis van)..... 261, 271
 Beveren (Jacob van)..... 268
 Beveren (Reynsburg van) 261, 271
 Beveren (Sophia van) 260, 261, 271
 Beveren (Willem van)..... 261
 Beverwijk (Cornelia van)... 273
 Beverwijk (Dr. Johan van) 248, 262
 Beverwijk Heer Philips dr. (Katharina van)..... 268
 Beverwijk (Willem van) 262, 273
 Beijeren (Abraham van) schilder..... 135, 137
 Beijeren (Hendrik Gilleszv.) 135
 Beijers (I. L.)..... 300
 Beyma (Coert Lambertus van)..... 211
 Bicker (Alida)..... 39
 Bicker van Swieten (Maria) 85
 Bicker Gerritse (Mr. Pieter) 38
 Bie (Cornelis de)..... 162
 Biederlack (H. J.)..... 303
 Bilt (Bartholomeus van der) 216
 Bilt (van der) zie Biltsius
 Biltsius (Jacob) schilder... 6, 216
 Binger (H.)..... 8
 Binger (Vondel-verz. van H.)... 231
 Blaeden (Cornelis van) wijnkooper..... 216
 Blaeu (Willem)..... 100
 Blanc (Charles)..... 233
 Blasius (Johannes Leonardus)..... 29, 134
 Blessen (Jan van)..... 120
 Bleyenburgh Laurensz (Willem van)..... 268
 Block (Agnes) 17, 19, 121, 225, 226, 229, 293, 305
 Block (Arend)..... 229

- Block (Cornelia)..... 229
 Block (Gerrit Jansz.)..... 49
 Block (Ida)..... 225
 Block (Mr. Jacob)..... 147, 159
 Block (Pieter Adriaensz)... 229
 Bloemaert (Abraham) schilder 242
 Bloemaert (schilderij van).... 217
 Blommert (Frederik)..... 37
 Blooteling (Abraham) graveur 231
 Bode (Wilhelm) .. 34, 89, 167, 215
 Bode-ambt van de Weeskamer... 50
 Boebou (Johannes) schilder. 218
 Boeken in 't midden van de XVIe eeuw (prijzen van)..... 193
 Boeken (placaten op 't verspreiden van)..... 74
 Boeken (keur tegen verboden).... 75
 Boekdruckers en boekverkoopers te Amst..... 68, seq., 170
 Boekdruckers (Examen van).... 188
 Boekdrukunst (geschiedenis der). 71
 Boekerijen..... 191, 193
 Boekerij van den Pensionaris van Hoegaerden..... 191 seq.
 Boekerij van Mr. Jacob Joosten 193
 Boeksloten..... 72
 Boekverkooper en boekbinder (gebruik van de woorden)..... 174
 Boekverkoopers (admissie van)... 184
 Boekverkoopers het gild verliezen (hoe)..... 184
 Boekzakken..... 72
 Boelens (Andries) boekenverzamelaar..... 73
 Boelens dr. (Nelle Claes) 38, 39
 Boelens (over de genealogie) 36, 37
 Bogaert (Eva Briels wed. Nic.)..... 140
 Bolck (Sybrandt)..... 32
 Bolswert (Schelte van) graveur..... 163
 Boltens (Bolte)..... 238
 Bon (Maria)..... 216
 Bontius (Dr. R.)..... 141
 Boonhoff (Anthony) Goudsmid. 64
 Bordels (Margaretha)..... 268
 Borne (Cornelia van)..... 274
 Borne (François van)... 265, 274
 Borne (Nicolaas van)..... 274
 Bos (Lambert van den) schilder..... 112, 113, 114, 118
 Boschman (Cornelia) 262, 270, 274
 Boschman (Johannes)..... 262
 Bosman (Cornelia)..... 83
 Bossche (Daniel van den)... 217
 Bossu (Graaf van)..... 187
 Boterbeurs te Dordr..... 265
 Both (J.) Schilder..... 83, 275
 Both (schilderij van)..... 117
 Bouwensz in de Cat (Claes)... 50
 Braam (Pieter v.) boekhandelaar..... 283
 Braber (Arent Cornelisz)... 136
 Brande (Johannes van den) schilder..... 217
 Brandelaer (Maria van) 270, 273
 Branden (F. Jos. van den)... 162
 Brandt (Anthonie)..... 128
 Brandt (Cornelia)..... 128
 Brandt (Geraerd of Gerrit) de oude, horlogemaker en regent v. d. schouwburg..... 128, 159
 Brandt (Gerard).... 15, 17, 18, 19
 124, 125, 129, 227, 305
 Brauwere (Adrien de)..... 162
 Bray (Jan de)..... 29
 Bray (Simon de)..... 165
 Brederode (graaf van)..... 187
 Breen (Daniel van)..... 26
 Breughel (Pieter) schilder... 163
Brieven der Heilige Maegden. 19
 Brieven-bestelling..... 48
 Broeck (Aernt van den).... 174
 Broeck (Hendrik van den).... 41
 Broekhof (Jan ten)..... 204
 Broekhuizen (Joan van).... 126
 Brouwer (Adriaan) schilder 161 seq
 Brouwer (Gerrit Dirksz).... 165
 Brouwerij het Jeruzalems Kruis.. 41
 Brugge (schilderij van ter).... 116
 Bruno (Hendrik)..... 25, 29, 31
 Bruyn (Goossen de)..... 263
 Bueren (Pieter van)..... 137
 Buers (Aeltjen)..... 112
 Bullart (Isaak)..... 162
 Burch (Johan van der)..... 268
 Burg (Jan Freriks van der) 299
 Buys (Paulus) advocaat..... 100
 Bijbeldrukken..... 78
 Byler (François van)..... 97
- C.**
- Campen (Joris van) boekverkooper..... 200
 Camphuyzen (Rafael) schilder. 252
 Capelle (Johannes van der) 29
 Carelsz (Adam) zie v. Germez
 Carelsz (Cornelis) boekverkooper..... 178, 184 seq. 196
 Carravagio..... 135
 Casteleyn (Mr. Jan Abraham) 165
 Caster (Matthys van)..... 92
 Cat zie Claes Bouwensz.... 50
 Cat (Jan Claesz)..... 50
 Cats (Jacob) Pensionaires.. 29, 243
 Cattenburgh (Dirk van).... 82
 Cattenburgh (Otto van).... 82
 Cattenburgh (genealogie).... 82
 Claes de prenter..... 74
 Claesz (Barend) Schilder. 183, 189
 Claesz (Geryt) in den gulden Poort. Subst. Schout..... 54
 Claesz (Jan) Metselaar..... 176
 Claes (Mary)..... 182
 Claeuw (J. de) zie Grief
 Clerc (Jeanle)..... 18
 Cloeck (Douwe Claesz).... 112
 Cock (Hendrik Hendricksz) 238
 Cock (Pieter Reyens)..... 238
 Coelers (L. B.)..... 287
 Codden buiten Amsterdam.... 45
 Codden (genealogie der R. C.).. 44
 Codde (over de genealogie).... 37
 Codde (Adriaen)..... 40
 Codde (Anna Pieters)..... 41
 Codde (Anna Scoters)..... 38
 Codde (Claes)..... 57
 Codde (Clara Jacobs) 46, 49, 63
 Codde (Clara Pieters dr.).... 56
 Codde (Cornelis)..... 38, 39, 40
 Codde (Dirk)..... 57
 Codde (Geertruyd)..... 38, 40
 Codde (Gerrit, Tiet en Pieter) 40
 Codde (Grietje Jacobs).... 46
 Codde (Hillegond)..... 45
 Codde (Jacob) schepen..... 51
 Codde (Jacobus)..... 42
 Codde (Jacob Pietersz) paalknecht..... 46, 47, 48, 49, 52, 57
 Codde (Jan Gerritsz)..... 45
 Codde (Jan Huybertsz)..... 45
 Codde (Jan Jacobsz)..... 50, 63
 Codde (Jannetje)..... 57
 Codde (Lijsbeth)..... 57, 63, 65
 Codde (Maria)..... 36
 Codde (Marten)..... 38, 39, 42
 Codde (Marten Jacobsz).... 40
 Codde (Dr. Petrus)..... 41
 Codde (Pieter) schilder. 34, seq. 45
 Codde (woonplaats van den schilder)..... 56, 57
 Codde (genealogie van den schilder)..... 67
 Codde (gedicht van Pieter)... 59
 Codde (Pieter) dichter..... 34 seq.
 Codde (Pieter)..... 38, 39, 40
 Codde (Pieter) Makelaar 60, 61, 62
 Codde van Enkhuizen (Capt. Pieter)..... 45
 Codde (Pieter Jacobsz).... 40
 Codde (Pieter Jansz)..... 49
 Codde (Roelof)..... 42, 43, 113
 Codt (Pieter Jansz)..... 51
 Coeckebacker (Neeltje Claes) 47
 Coelaert (Pieter)..... 108
 Coeschot (Emerentia)..... 112
 Colvius (Andreas) portret... 248
 Coning (Alexander de)..... 93
 Cooten (Aertken Cornelis van)..... 241, 256
 Cop (Gerrit Jansz)..... 50
 Coppenoll (Lieven Willemsz van)..... 28
 Cornelis natuurl. zoon v. J. Syversz..... 172
 Cornelisz (Christoffel) zie van Sichem.
 Cornelisz (Cornelis) boekhandelaar..... 201
 Cornelisz (Ewout) zie Muller.
 Cornelisz van Oossanen (Jacob) Schilder..... 77, 78, 79
 Corput (Adrianavanden) 262, 273
 Corput (Anna van den)..... 274
 Corput (Emerentia van den) 264, 265, 274
 Corput (Jacob van den) 262, 264, 273, 274
 Corput (Johan van de) 262, 263, 274
 Corput (Maria van den) 262, 274
 Cortoor (Albert Jansz)..... 188
 Corver (Simon) boekverkooper te Zwolle..... 173
 Corver (Willem)..... 173
 Coster (Dr. Marten Jansz)... 40
 Coster (Dr. Samuel)..... 295
 Courtsz (Anthonis) boekbinder 195
 Couvrechef (Pater Carel) 119
 121, 132
 Craagen (Pietergen)..... 143
 Craenlint (Geert Jans).... 238
 Craeyensteyn (Maria)..... 60
 Craeyensteyn (Simon Pietersz van)..... 60
 Cretser. Zie Kretzer.
 Cruydenier (Harick)..... 238

- Cruyssen (Adriaen Andriesz v. d.)..... 41
 Cupio (Jacobus)..... 250
 Cuyp (Familie)..... 235 seq.
 Cuyp (geslachtlijst der familie)... 238
 Cuyp (Abraham Gerritsz) 238, 239
 Cuyp (Aelbert) schilder 233, 243, 250, 256 seq.
 Cuyp (copiën van)..... 281
 Cuyp (genre van)..... 281
 Cuyp (handteekening van A.)... 268
 Cuyp (portret van A.)..... 274
 Cuyp (wapen van)..... 273
 Cuyp (Arendina)... 263, 270, 273
 Cuyp (Benjamin) schilder 233, 237, 238, 249, 252, 253, seq. 257
 Cuyp (Christiaan)..... 240
 Cuyp (Geertruid Isaacs)... 238
 Cuyp (Gerrit Gerritsz) glas-schrijver..... 235, 236, 253
 Cuyp (Gerrit Gerritsz II) glasschrijver..... 237, 238
 Cuyp de Jonge of III (Gerrit Gerritsz) glazenmaker 238, 239, 253
 Cuyp (G. J.)..... 240
 Cuyp (Isaac Gerritsz)..... 238
 Cuyp (Jacob Abrahamsz) 238, 239, 240
 Cuyp (Jacob Gerritsz) schil-der.... 233, 235, 238, 240 seq. 256
 Cuyp (Schilderijen enz. van Ja-cob Gerritsz) 242, 243, 247, 248, 249
- D.**
- Daalen (D. van) acteur..... 160
 Dalen (Gijsbert van).... 238, 239
 Dam (Wouter) schilder..... 274
 Dambrine (Maria)..... 98
 Damme (boekery van Mr. P. v.) 306, 307
 Damrak..... 179
 Danckers (Cornelis)..... 159
 Dassonville (Abraham).... 208
 Dassonville (Gerrit) schilder 208
 Dassonville (Maria)..... 208
 Daury (Jean) schilder te Tou-louse..... 64
 Decker (Jeremias de) dichter 14, 29, 30, 85, 86, 307
 Decker (Thomas) zijn *Pleasant Comedie of Old Fortunatus*... 157
 Delfos (A.) konsthedelaar 283, 285
 Dempwoede..... 10
 Despinoy (Verzameling van graaf) 247
 Deutz van Assendelft (Mr. Andries Adolf)..... 214
 Deyman of Dymants..... 299
 Deyman (Emerentia)..... 85
 Diakenen (benoeming van).... 264
 Dibbetz (Ds. Hendrik).... 273
 Dibbetz (Jan)..... 273
 Diederichs (auctie)..... 123
 Diepenbeek (Abraham van) schil-der..... 121, 122
 Dirksdr. (Claesgen)..... 40
 Dirks (Grietken)..... 256
 Dirks (Weyn)..... 180, 181
 Dobbesz (Leendert)..... 120
 Does (J. van der)..... 29
 Dommer (over de genealogie)... 37
 Dongen (Dionys van) schilder. 281
 Donne (gedichten van John)... 305
- Doodboeken te 's Gravenhage... 216
 Doopregister te Dordrecht (toe-stand van)..... 236
 Dordwijk, genaamd Torensteedje (huize)..... 270 seq.
 Dou (Gerard) schilderij van... 277
 Droste (verkoop Baron)..... 276
 Dubbels (P.)..... 29
 Dubois..... 307
 Dubordieu (Pieter) schilder.. 112
 Duck (A. J.) schilder..... 64
 Duck (Jacob) schilder..... 64
 Ducq (Jan le) schilder..... 64
 Dulken (Engel van)..... 112
 Dullaert (J.)..... 29
 Durer (schilderij van Albert).. 117
 Dusart (Abraham)..... 96
 Dusart (Christiaan) schilder 95 seq.
 Dusart (Isaak) schilder..... 96
 Dusart (Maria)..... 96
 Dusart (Johannes)..... 96
 Dussen (Aleida van der).... 140
 Duysentdaelders (Nicolaes) 82
 Duysentdaelders (Willem).. 82
 Dijk (Antonie van) schilder... 163
 Dijk (schilderij van Van)..... 118
 Dykmans (Zacharias) schilder. 253
- E.**
- Echteren (Hermia van).... 27
 Eckert (Hendrik) boekdrukker te Delft..... 172
 Eckius (Johannes)..... 78
 Eekhout (Gerbrand vanden) 29
 Eekhof (W.)..... 304
 Eelgis (Neel)..... 173
 Eenhoorn (Wouter van) pla-teelbakker..... 140
 Egbertz (Dr. Sebastiaan)... 141
 Eggert (College van de familie). 73
 Elbertsz (Arend) zie Schilt.
 Elbertsz (Barend)..... 179, 185
 Elbertsz (Hendrik) zie Albertsz.
 Elias (Schilderij van Nic.).... 144
 Ellertsz (Heerman)..... 60
 Elst zie Helst (van der)
 Engelbrecht (Symon)..... 159
 Engelenburg ('t huis).... 77, 187
 Es. Vader en zoon (van)..... 222
 Esel (schilderij van den).... 117
 Essen (Hans van) schilder... 64
 Essen (Hendrik van)..... 83
 Esterhazy (Collectie)..... 275
 Evaluatieboekjes..... 177
 Evertsdr. (Tiet Jan)..... 40
 Ewoutsz (Jan) boekdrukker en vormsnijder..... 176, seq. 203
 Eyck (Aelbert van der).... 66
 Eysden (Johannes van).... 264
- F.**
- Fabritius (schilder)..... 6
 Fabritius (schilderij van).... 118
 Feuter zie Fuyter
 Figuursnijders..... 78
 Flinck (Govert)..... 29
 Flinck's portret van Vondel.. 130
 Flines (Sybrand de).... 293, 305
 Florisz (Claes)..... 112
 Floris (Frans) schilderij van 116, 217
 Floris (Jacob)..... 203
 Focquenbroch (W. G.)..... 29
- Foelieslagersgang..... 108
Fons Gratiae Christus..... 144
Fons vitae Christus..... 144
 Fontanus zie Fonteyn
 Fonteyn (Anthony)..... 160
 Fonteyn (Dr. Bernard)... 141 seq.
 Fonteyn (Claes of Nicolaas) 41, 141
 Fonteyn (Tooneelstukken van) Nic)..... 143
 Fonteyn (Jan)..... 141
 Fonteyn (Dr. Johan).... 141, 142
 Fonteyn (Rombert) Apothecar 141
 Foppen (Huybert)..... 26
Fortunatus Beurs en wensch-hoedt..... 147 seq.
Fortunatus Soonen..... 152
Fortunatus zie ook Decker (Thomas) en Sacks (Hans)
 Fouquet (Pieter) kunsthedelaar 284
 Francius (P.)..... 29
 Francken (over de genealogie). 38
 Franszen (Abraham) apothecar 81
 83, 84, 90, 97, 99
 Franszen (Daniel) chirurgijn 83, 84
 Fuyter (Jacobus de)..... 114
 Fuyter (Leonard de) dichter. 114
- G.**
- Geel (Prof. J.)..... 18
De geest van Mattheus Gansneb Tegnagel..... 142, 143
 Geesteranus..... 299
 Germez (Adam Carelsz van) acteur..... 114, 299
 Gerrit boekbinder..... 174
 Gerrits (Anneke)..... 238
 Gerritsz (David) boekverkoop-er..... 202
 Gerrits (Elsje)..... 26
 Gerritsz (Gerrit) zie Cuyp.
 Gerritsz (Hessel) boekverkoo-per en graveur..... 166
 Gerrits (Hillegond)..... 184
 Gerritsz (Jacob)..... 255
 Gerritsz (Jan) boekbinder... 184
 Gerritsz (Simon)..... 62
 Gerwen (Duifje van)..... 304
Gesta Romanorum..... 148
 Getijde-boeken..... 72
 Geurtsz (Reyer) boekbinder... 174
 Ghesel (Pieter van).... 107, 109
 Ghysels zie Gysels..... 128
 Glimme (Anna)..... 207
 Godewyk (Margaretha).... 248
 Goltzius (prenten van)..... 207
 Gomar (Prof. Franciscus).. 262
 Gomar (Maria)..... 262
 Goodschalcksz (Barend).... 185
 Goodschalckx (Henrickgen) 179, 185
 Goodschalckx (Heyltje).... 185
 Goossens (Anna) zie Reecalf.
 Gorsius (Dr. Jacobus)..... 41
 Gouda (Dortsche, glazen in de kerk te)..... 236
 Goutappel (Lenaert Pieterz) 207
 Govertz zie Geurtsz..... 174
 Goyen (van) schilder..... 254, 257
 Goyen (J. van) verkoop 137, 247
 Goyen (Maria van)..... 247
 Graeff (Cornelis de)..... 302
 Graef (Cunira van de)..... 204

Graet (Barend) schilder.....	97
Grapheus (Cornelis).....	224
Grapheus (Briefwisseling van Plantijn met Alex).....	223
Graswinckel (Theod).....	29
Grebbe (Jacob de).....	207
Greeve (Anna).....	27
Grief (Jacques) alias Klauw, schilder.....	245, 247
Gronovius (Joannes Fre- dericus).....	29
Groot aan Vondel (Brief van H. de).....	294, 295
Grotius.....	126
Gijn (Mr. S. van).....	265
Gijsbertsz (Heer Claes) Priester	180
Gijsbertsz (Jan).....	38
Gijsbrechtszoon (Gerrit) glasschrijver.....	237
Gijsels (Jeroen Theunissen)	128
Gijsels (Neeltje Jeroens)...	128

H.

Haeck, schilder te Antw.....	64
Haen, Subst. schout zie Schilt.	
Haer (David ter) goudsmid...	207
Haes (Joan de).....	18
Hageveld (Bibl. Seminarium)..	134
Halbertsma.....	209
Haller (Jan).....	112
Hals (Dirck) schilder.....	165
Hals (Frans) schilder 162, 163,	165
Hamerode (Mr. Cornelis van) Notaris.....	189
Hans (Meester) boekbinder.....	182
Harding (Cent Jacobsz)....	217
Harding (Grietje).....	218
Hardy (Carel) schilder... 215 seq.	
Haren (Onno Zwier van) 209,	210 seq.
Haren (Willem van).....	209 seq.
Haren Nehra (de) zie Nehra.	
Harinck.....	51
Haringh (afslager).....	85
Harmen boekbinder.....	200
Hartkamp (A. Th.).....	304
Hartkamp (Vondelverzameiling van A. Th.).... 122, 123, 130,	226
Hasselt (Isaak van) schilder	245, 247
Havard (Henry).....	35, 36
Hectors (Claes) koekbakker	46, 63
Heem (schilderijen van de)...	118, 277
Heemskerk (M. van) schilder.	203
Heinsius (Daniel).....	29
<i>Helden Goden des Ouden Verbonds</i>	142
Helmont (Gilles van)....	264, 266
Helst (Bartholomeus van der) schilder.....	27, 113
Helst (Lodewijk van der)....	28
Hem (Brigitta van der).....	85
Hem (Neeltje Pieters).....	39
Hen (Catharinade) schilderesse	136
Hen (Lucas de) wijnkooper....	137
Hendrik in de Vles.....	183
Hendriksz (Boudewijn) goud- smid.....	207
Hendriksz (Gerbrand).....	202
Hendriksz van Deventer (Ger- rit) bakker.....	180
Hendriksz (Gerrit) krankbe- zoeker.....	108
Hendriksz (Hendrik) foelie- slager.....	108

Hendriksz (Jan) boekbinder..	182
Hendriksz (Pieter) boekver- kooper.....	76, 174, 202
Hendriksz (Weyer) boekver- kooper.....	183
Henricksz (Andries) zilversmid	64
Henricksz (Cornelis) boek- drukker te Delft.....	172
Henricksz (Reynier) boekdruk- ker te Antwerpen.....	172
Henricksz (Simon).....	40
Herckmans (Elias) gedicht aan Codde.....	58
Hermanius (Hano) Med. Doctor	190
Hermans (Maritje).....	299, 301
Hesters (Herman).....	175
Heulen (Grietje van).....	112
Heull (van der).....	140
Heusch (Abraham de) schilder	217
Heyblock (Barend Jacobsz) 26, 27, 29	
Heyblock (Jacob).....	26 seq.
Heyblock (Portretten van Jac.)	26, 29
Heyblock (Hillegonda)....	32
Heyden (J. H. van der).....	265
Heyn (Ael Ijsbrands)....	38, 39
Heyn (Frans Claes).....	50
Heyn (Tryn Jans).....	50
Hinlopen (Jacob).....	306
Hinlopen (Micheel).....	303
Hobbema (schilderij van).....	217
Hoegaerden (Mr. Floris van) pensionaris.....	191
Hoegaerden (Floris van) spekverkooper.....	191
Hoen (Dirck Jansz) koster van de N. Kerk.....	200
Hoeven (Alexander vander)	207
Hoeven (Emanuel van der)...	231
<i>Hollandtsche spreekwijzen.</i>	17, 18
Hondecoeter (schilderij van)...	43
Hondius (W.) graveur.....	166
Honthorst (Gerard) schilder	136, 138
Honthorst (schilderij van)....	116
Hooft-feesten.....	6
Hooft (Brigitta of Brechtje)	120
Hooft (Garbrecht).....	119, 120
Hooft (Jacob) solliciteur.....	216
Hooft (Jan Cornelisz).....	50
Hooft (Pieter Crynsz).....	120
Hooft (Pieter Cornelisz) 126,	128, 295, 296, 305
Hooge (van der).....	299
Hoogenbergh (verkoop)....	276
Hoogstraten (David van) 18,	19, 126, 226
Hoogstraten (Samuel van) schilder.....	7, 258, 267
Hoogstraten (Zebastiaan)....	32
Hoorn (van) zie Schilt van Hoorn.....	
Houbraken.....	161
Houbraecke (Joris).....	263
Houtloock (Geertruida)....	85
Hubert (Antonis de).....	301
Huis Absalon.....	190
Huis de vergulde Bijbel.....	180
Huis de Cat.....	50
Huis de Codde.....	41
Huis de twee Codden.....	40, 41
Huis de twee groene Kodden	45
Huis de drie Kodden.....	45
Huis Engelenburg.....	187, 188, 189

Huis de vier Heemskinderen	171, 181, 182
Huis de vette Henne.....	174, 175
Huis het hooge Huis.....	198
Huis de gulden Lelie.....	173
Huis St. Lucas.....	183
Huis het gulden Missael....	184, 196
Huis de Notemuscaet.....	142
Huis de drie oude Oost-Vriezen..	194
Huis de vergulde passer....	177, 179
Huis de vergulde toren.....	39, 40
Huis het Uyltgen.....	39
Hulft (Geraert) Direct. gen. v. Indie.....	129, 130
Hulstman (Pieter Gerritsz).	238
Huydecoper (Balthazar)....	229
Huygens (Chr.).....	132
Huygens (Constantijn) 23, 29,	32, 305, 306, 307
Huygensiana ter bibl. v. d. Kon.	
Acad. v. Wetensch.....	132
Huysum (Jan van) schilder....	260

I. J.

Jacob de boekbinder.....	173
Jacob knecht in de Bijbel.....	181
Jacobs (Tryn) wed. A. Ez. Schilt van Hoorn.	
Jacobsdr. (Tryn).....	54, 56
Jacobsz (Bartholomeus) boek- verkooper.....	180
Jacobsz (Dirk) boekdrukker...	188
Jacobs (Francis).....	232
Jacobsz (Jan) boekdrukker	172, 181
Jacobsz (Jan) van Monniken- dam).....	76
Jacobsz (Mattheus) boekver- kooper.....	201
Jacobsz (Willem) boekdrukker	77, 78, 79, 187
Jacobs-toren (St.).....	49
Jager (Dr. A. de).....	131
Jaegers (Hendrickie)....	81, 110
Jans (Aechjen) huisvr. v. Jan. Syversz.....	172
Jans (Jannetje).....	217
Jans (Maria).....	46, 49, 52
Jans (Ursul) wed. Willem Gerritsz.....	76
Jansz (Albert) schilder....	63, 64
Jansz (Claes) boekverkoop.	187, 195
Jansz (Cornelis) boekverkooper te Delft.....	174
Jansz (Cornelis).....	179
Jansz (Dirk) boekverkooper	187, 195
Jansz (Gilles).....	112
Jansz (Harmen) zie Muller.	
Jansz (Hendrik) snijder....	179
Jansz van Woerden (Huyg) boekdrukker.....	73, 74
Jansz (Jelis) boekbinder.....	200
Jansz (Mr. Luyt) chirurgijn...	79
Jansz (Pieter) boekdrukker te Amsterdam zie Thibout.	
Jansz (Pieter) boekdrukker te den Haag.....	76
Jansz (Pieter) boekdrukker te Leiden.....	76
Jansz (Mr. Wouter) houder van de stove.....	199
Jaspers (Barber).....	128
Jerversz (Jan) zie Syversz.	
<i>In liefde bloeiende (Kamer)...</i>	142, 144

In liefd' boven Al..... 165
 Joossen (Steven) boekdrukker
 te Kampen..... 184
 Joosten (Aert) paalknecht.... 47
 Joosten (Mr. Jacob) Pater St.
 Ursulen Convent..... 80, 193
 Joosten (Marretie)..... 207
 Joosting (Antonia)..... 4
 Jonckbloets oordeel over *Sal-*
moncus..... 128
 Jonge Jacobsstege..... 73
 Jongh (Hans) boekbinder.... 195
 Jordaens (Schilderij van)..... 115, 217
 Jordis, dichter..... 114
 Jorissen (Prof.)..... 4
Journal littéraire..... 18, 19
 Isbrandtsz (Geertje)..... 112
 Itz (N. G.) stads-architect te Dor-
 drecht..... 271
 Junius (Hadrianus)..... 29

K.

Kalbergen (Dirk) acteur..... 299
 Kalff (Willem) schilder 60, 217, 292
 Kalraat (Abraham van) schil-
 der..... 266
 Kalraat (Barent van) schilder
 266, 267
 Kamp (Hendrik Zeegers
 van de)..... 27
 Kappen (Nicolaas van der) 108
 Kat van Barendrecht (ver-
 kooping H. de)..... 247, 276, 289
 Kellen (I. Ph. van der)..... 5, 281
 Kemp (I.) acteur..... 160
 Kerkhoven (Elisabeth van
 den)..... 262
 Kerkhoven (Joh. Polyander a) 29
 Ketel (Cornelis) schilder.... 38
 Key (Schilderij van Willem).... 118
 Kielman..... 289
 Kladschilders..... 242, 246
 Klauw zie Grief
 Kleef (Schilderij van Van).... 117
Kloos kraam..... 123
 Kloos (W.)..... 3
 Kneppehout..... 28, 30
 Koenen (Mr. D. A.)..... 302
 Koning (Jacobus)..... 73, 78, 79
 Koningsloo (Hans)..... 112
 Kooker (Gillis de) pastoor.... 133
 Kool (Cornelis)..... 301
 Kool (Cornelis Diedriksz)
 boekverkooper..... 301
 Koot (H. de) acteur..... 160
 Kosters-ambt..... 79
 Kramm (Chr.)..... 274
 Kretzer (Alita)..... 112
 Kretzer (Anneken)..... 112
 Kretzer (Bartelt)..... 111, 112
 Kretzer (Bartholomeus).... 112
 Kretzer (Catharina)..... 112
 Kretzer (Catharyn)..... 112
 Kretzer (Christiaan)..... 112
 Kretzer (Christina)..... 112
 Kretzer (Elisabeth)..... 112
 Kretzer (Jan)..... 112
 Kretzer (Lysbeth)..... 112
 Kretzer (Marten)..... 43, 111 seq.
 Kretzer (Sara)..... 112
 Kriek (Elbert Huybertsz).... 45
 Kriek (Huybert Elbertsz).... 45
 Kroese (Gerard)..... 305

Krook (C. L.) acteur..... 160
 Kroon (Pieter Willemsz) paal-
 knecht..... 47
 Krul *eerlijke tijdskorting*..... 144
 Kuip zie Cuyp.

L.

Laer (schilderij van Van)..... 118
 Lambertsz (Jan)..... 207
 Lamme (A.) schilder en kunst-
 kooper..... 272
 Lange (Maria de)..... 27, 32
 Lange (Jan de)..... 27
 Lardinois (Julia)..... 136, 139
 Lastman (schilderij van) 87,
 115, 116, 130
 Latijnsche school..... 31
 Lavendel-bloem..... 26
 Lebreit (F.) schilder..... 272
 Ledeboer's (Dr.) proeve..... 205
 Leen (W. van)..... 288
 Leest (A. van) plaatsnijder.... 107
 Leest (Jacques van) kaarten-
 maker..... 107
 Leeuw (Bastiaan Govertsz
 v. d.) schilder..... 252, 257
 Leiden (schilderij van Lucas
 van)..... 115
 Leiden (teekeningen van Lucas
 van)..... 96, 97
 Lely (Sir Peter) schilder..... 219
 Lelyveld (Anna Dirks)..... 299
 Lelyveld (F. van)..... 229
 Lemmers (Jan) acteur..... 299
 Lennep (Mr. Cornelis van).... 228
 Lennep (Mr. Jacob van) 17,
 214
 Lennep (Mr. M. J. van)..... 17
 Lennep (Mr. W. W. van)..... 15
 Leone (Govert genaamd Ga-
 briel de) schilder..... 252
 Lethoor (Hans)..... 207
 Lent (Maria van)..... 82
 Leyden van Leeuwen (Dirk
 van)..... 271
 Leyden van Leeuwen (P. en
 F. A. van)..... 271
 Liefink (Hans) te Antwerpen. 203
 Liesveld (Jacob van) boek-
 drukker te Antwerpen..... 172
 Lievens (Vondels portret toe-
 geschreven aan)..... 130
 Lievens (Jan) portret van Cool 302
 Limborch (auctie F.)..... 123
 Limborch (verzameling Ph.
 van) 306
 Linde (v. d.) zie Slingeland
 Linnich (Jacob)..... 226
 Linschoten (Adriaen Cor-
 nelisz van) schilder..... 135, seq.
 Linschoten (werken van
 Adr. v.)..... 140
 Linschoten (Cornelis Adria-
 aensz) glazenmaker..... 135
 Loeffsz (Cornelis)..... 77
't Lof der Rijkmonst..... 142
 Loo (Jan Claesz)..... 165
 Loo (Magdalena van). 82, 97, 101
 Loon (Jan van)..... 112
 Loon (Sara van)..... 112, 114
 Lomenies (Louis de)..... 210
 St. Lucas (Confrerie van) te Dor-
 drecht..... 234, 245

St. Lucas gild te Dordrecht..... 245
 Ludick (Jacob van)..... 83
 Ludick (Lodewijk van) schil-
 der..... 83 seq.
 Luidewijck (Matthias) minder-
 broeder..... 303
 Lunden (Anneken)..... 206
 Lunden (Barend)..... 206
 Lunden (Janneken)..... 206
 Lust (Steven Teunisz van
 der)..... 165
 Lutzow (Carl von)..... 247
 Luyt (Mr.) koster Oude kerk 78 seq.
 Lydius (A.)..... 28
 Lydius (Martinus)..... 26, 29

M.

Maes (Abram)..... 266
 Maes (Gerard)..... 137
 Maes (Nicolaes) schilder..... 258
 Maestrick (Joan)..... 304
 Maetge of Matius (Claes)
 apothécar..... 193
 Malipart van Crayensteyn
 (J. v.)..... 266
 Marcus (auctie Jac.)..... 306
 Marees (Nicolaes de)..... 207
 Marseus (Otto) schilder.. 217, 291
 Maslesortanus (Heliseus)... 190
 Mathysdr. (Geerten)..... 235
Medea van Jan Vos..... 226
 Medemblik (Marytje of
 Neeltje van)..... 92
 Medemblik (Pieter Gerritsz
 van)..... 91, 92, 93
 Meekren (J.) tekenaar..... 27
 Meekeren (Job van) chirurgijn
 27, 29, 31
 Meerhuizen alias Jan Tam-
 boer (Jan Pietersz) acteur
 160, 299, 300
 Meerwyck (Jacob Ericsz van) 112
 Meinders (Harman)..... 112
 Metter (H. de) schilder..... 259
 Metsu (G.) schilder..... 6
 Meurant (Esaias)..... 29
 Meures (J.)..... 113, 114
 Meurs (J.)..... 114
 Meyer Jr. (D. C.)..... 9
 Middelhoeck (Pieter)..... 140
 Middelkoop (Janneken van) 216
 Mieris (Frans van) schilderij
 van..... 277
 Mine (Jacob de la) advocaat.. 100
 Mirabeau..... 209 seq.
 Mirabel (schilderij van)..... 118
 Misfan (Jan Aryensen) glas-
 schrijver..... 244, 245
 Moey (Abr. de)..... 265
 Mol zie Pieter Hendriksz.... 174
 Molenaer (Roelof)..... 82
 Molesteen (Juffr. A.) actrice... 160
 Molyn (schilderij van)..... 277
 Monincx (Cornelis (?) schil-
 der)..... 139
 Monogram van:
 boekverk. Adriaen Barendsz. 197
 boekdr. Jan Ewoutsz..... 177
 boekverk. Pieter Hendriksz. 175
 boekverk. Bartholomeus Ja-
 cobsz..... 180
 boekdr. Jan Jacobsz..... 182

boekdr. Harmen Jansz. Mul- ler.....	204
boekdr. Doen Pietersz.....	77
Montagne (Symon la) waard in de Keizerskroon.....	114
Montanus (Arnold).....	29
Montigny.....	209
Montijn (Antony de).....	140
Moonen (Arnold) pred... 302, 308	
Moor (Karel de) schilder.....	163
Mooyart (Claes) schilder.....	6
Moro (schilderij van).....	117
Morisson te Londen.....	23
Mostart.....	296
Muller (Mr. Adriaen) Lic. Jur. 204	
Muller (Cornelis) graveur....	203
Muller (Ewout Cornelisz) boekdrukker.....	203
Muller (Harmen Jansz) boek- drukker en figuursnijder... 200, 202	
Muller (Jan Harmensz) gra- veur.....	202
Muller (Mr. S.).....	1
Muntverzamelaars in de XVIe eeuw te Amsterdam.....	190
Musscher (Michiel van) schil- der.....	231
Muys van Holy Simonsz (Arend).....	268

N.

Naerden (Jan Jansz van)...	73
Naerden (Mr. Jan van) boe- kenverzamelaar.....	73
Namen (aannemen van).....	42
Natalis (Mevr. v. Harengb.) 213	
<i>Nazos Heldinnebrieven</i> 17, 19, seq.	
Neer (Aert van der) schilder 29, 252, 258	
Neer (A. v. d.) schilderij van... 277	
Neering (Elisabeth).....	112
Nehra (Henriette Amelie de).....	80, 209 seq.
Neurenburgh (Johan).....	266
Niendael (Alb. amic. van Gos- winus a) Rem. pred.....	307
Noortdyck (Cornelia).....	121
Noortdyck (Dina).....	121
Nootmans (P.).....	164, 166
Noyen (Philips van).....	251
Nozeman (J.) acteur.....	160

O.

Occo (Pompeius).....	78
Oever (H. ten).....	29
Olyblock (Jacob Dirksz)....	189
Olykan (Jacob).....	207
Onderwater (Abraham Hen- drik).....	272
Onderwater (Cornelis).....	273
Onderwater (Johanna).....	272
Onderwater (Mr. M. A. H.)... 273	
Onderwater (Pieter) 270, 271, 272, 273	
Onsta (Gerrit of Gijsbert Abelsz) oude boekverkooper.. 194	
Ormond (Hertogin van).....	219
Ornia (Gerbrand)..... 84, 85, 87	
Ornia (Joossen).....	85
Os (Godfried van) boekdrukker te Gouda.....	176
Os (Peter van) boekdrukker te Zwolle.....	176

Os (Thyman Pietersz van) boekdrukker te Zwolle en te Zutphen 176	
Oude brug (winkels op de).. 171, 184	
<i>Oud-Holland</i>	8
Oudaen (Joachim) 14, 15, 125	
130, 226, 228	
Overijcx (Johan) wijnkooper.. 137	
Oyens (Mr. I. C. de Marez)... 15	

P.

Paalhuisje..... 46, 47, 48, 51, 52	
Paalhuisje (winkel voor 't) 184, 195, 196, 198	
Paalkist.....	47
Paalknecht.....	46
Paats (Alida).....	271
Paats (Willem).....	261, 271
Pabts v. Bingerden (verzamel. v. d. baron v.).....	240
Paets (Pieter Jacobsz) boek- drukker.....	207
Papenbroeck (Gerard van).. 226	
Papenbroeck (Handschr. verza- meling) 17, 32, 33, 123, 125, 134, 294, 298	
Papier (handel in).....	180
Parker (Triael) acteur.....	299
Pouwels (Anna).....	185
Pelgrims (Bernaert).....	235
Pels (Artus) Burgem. v. Geer- truidenberg.....	137
Pelt (Anna).....	80
Pelt (Arnout).....	80
Pepinghen (Cornelis van) boekdrukker.....	73, 78
Perkins (Fred.).....	286
<i>Peroratio poetica</i> 142, 143, 160	
Persyn (Reyniervan) graveur 5, 250	
Petersz (Hendrick) boekver- kooper te Antwerpen.....	175
Petroleum.....	80
Pestdoctoresse.....	80
Phaliese (Pieter van den) muziekdrukker te Leuven....	201
Pier (lange) schilderij van.....	43
Pierson (Paulus) acteur.....	299
Pietersz (Claes) boekverkooper 201, 203	
Pietersz (Dodo of Doen) boek- drukker..... 77, 78, 79, 187	
Pietersz (Geertruyd).....	238
Pietersz (Hendrik).....	202
Pietersz (Jan) boekverkooper 76, 77, 183	
Pietersz (Pieter) boekverkooper zie Swertkens	
Pietersz (Thyman) boekbinder 198	
Pietersz (Thyman) zie Os (van)	
Pieters (Trijntje).....	238
Pinas (schilderij van).. 87, 116, 217	
Pire (Hester du).....	27
Plantijn (Cristoffel) 175, 221, seq.	
Plantijn (Margaretha).....	222
Plattegr. van Corn. Anthonisz. 185	
Pledtzer (familie).....	42
Pluym (Carel van der).....	93
Poelenburg (schilderij van)....	115
Pol (Joan van de).....	304
Pompe van Meerdervoort (Cornelis).....	260
Pompe van Meerdervoort (J. D.).....	260

Pompe van Meerdervoort (Michiel).....	260, 261
Pompe van Meerdervoort (verkoop).....	276, 289
Pompe van Slingelandt....	260
Pool (Joannes).....	60
Poot (Dichter).....	129
Porcellis (schilderij van)....	117
Potter (Paulus) schilderij van. 277	
Potter (Pieter) schilder.....	61
Pré (Johannes du) drukker te Parijs.....	78
Proost (Jan Pietersz).....	50
Putten (Arend van der) ge- schutgieter.....	251
Pijl (Kristina).....	261

Q.

Quakel.....	299
Questiers (Catharina) dich- teres.....	96, 300
Questiers (David).....	300

R.

Rademaecker (Jan).....	236
Raepsaet.....	162
Raey (Maarten).....	82
Raey (Maria).....	82
Raphelingius zie Ravelinghen.	
Ravelinghen (Frans van)....	222
Ravesteyn (schilderij van)....	117
Reber (Nic.).....	140
Reecalf (Anna Goossens) 38, 41	
Reecalf (Goossen Jansz)....	40
Reidt.....	126
Rembrandt. 7, 28, 81 seq. 247, 255	
Rembrandt (schilderij van) 115, 118	
wed. Admiraal Swartenhond. 82	
Jonathan en David.....	85
De verreen Christus en Maria Magdalena.....	86
De Karsnacht.....	87
De Besijdenis.....	87
De Aanbidding der koningen 87, 115	
Conterfeitsel van v. Ludick..	88
De Staalmeeesters.....	90
Voor 't Stadhuis.....	90
Juno.....	91
Rembrandt en Saskia (Por- tretten van).....	102
Rembrandt (Inventaris van) na zijn dood.....	103 seq.
Rembrandts huis op de Lau- riergracht.....	92, 94, 99
Rembrandts huis op de Rozen- gracht.....	106 seq.
Remmenzoonszoon (Corne- lis Cornelis) zie Corn. Cor- nelisz.	
Reyers (Fye).....	77
Reyger (Hans de) pasteibakker 63, 65	
Rhijn (Adriaen van).....	92
Rhijn (Cornelis Arents van)	92
Rhijn (Cornelia van).... 104, 110	
Rhijn (Titia van).....	97
Rhijn (Titus van) 82, 92, 93, 94, 95, 101	
Rhijn (Portret van Titus van).. 102	
Ribera (Spagnoletto)... 135, 139	
Robberts (Marretje).....	60
Rochusz (Jan) boormaker....	301
Rocque (de la) pestdoctoresse..	80

- Rodenborch (Dirk)..... 60
 Roelofs (Maria)..... 41
 Rogge (Dr. H. C.) bibliothecaris 75
 Rohan's *Mémoires*..... 126
Romilius en Pelagia..... 159
 Roos (C. J.) kunstmakelaar..... 287
 Rooses (Max) *Vie de Plantin* 202, 221, 222
 Root (Jan Harmensz)..... 26
 Roovere (Alid de)..... 262
 Roovere Heer Pompeus dr. (Alid de)..... 268
 Roovere van Hardinxveld (Pieter de).... 260, 261, 262, 271
 Roovere van Hardinxveld (Pompeus de)..... 260, 269
 Rooy (Dr. Abr. de)..... 132
 Rop (Ant. L. de)..... 15
 Rosendael (Mr. Jac. van).... 140
 Rössing (J. H.)..... 4, 15, 16
 Rothe (Christoffel)..... 83
 Rotty (Maria)..... 112
 Rubbens (P. P.)..... 163
 Rubbens (schilderij. van)..... 115
 Rutgers (Ida)..... 229
 Ruten (J.) kunstschilder..... 265
 Ruysch (Mr. Michiel)..... 191
 Ruysdael..... 275
 Ruysdael (Jacob van) schilderij van..... 277
 Ruysdael (Salomon van).... 277
 Ruyter (Engel de)..... 305
 Ruyter (Vondels lijdicht op Admiraal de)..... 307
 Ruyven (Harmen Pieterz v.) 140
 Ruyven (Pieter van) schilder. 139
 Ryck (Huich van)..... 140
 Rycken (Wyn)..... 175
 Rynders (Aetie)..... 208
 Rysort (Cornelis Pietersz van)..... 60
 Rysort (Hillegonde van).... 60
- S.**
 Sachs (Hans) zijn *Fortunatus mit dem Wunschseckel*..... 157
 Saftleven (Herman) schilder 123, 257, 266
 Salmasius..... 29
 Sandart (Joachim)..... 300
 Sarto (schilderij van Andrea del) 17
 Sasetten (schilderen van)..... 246
 Saulx (Abraham de la)..... 97
 Sautyn (Daniel)..... 206
 Savry (schilderij van R.)..... 43
 Savry (Salomon) graveur..... 248
 Savry (gravure van)..... 259
 Schaeck (Andries Jacobsz) schilder..... 162
 Schalken (G.) schilderij van.... 277
 Schellinx (W.)..... 29
 Scherpenzeel (Yda baronesse van)..... 40
 Schilders (kunst- tevens klad-) 242, 246
 Schilt van Hoorn (Aeltgen Arents)..... 60
 Schilt van Hoorn (Arend Elbertsz) alias Haen of Schout-Haen, subst. schout 40, 54 seq.
 Schilt van Hoorn (Marretje Arends) zie Aerents
 Schilt van Hoorn (genealogie) 55
 Schinkel (A. D.)..... 129
 Schippersbeuss..... 51
 Schlie (Dr. F.)..... 217, 291
 Schmidt (Dr. W.)..... 161
 Schoonhoven (Debora)..... 32
 Schotel (Dr. G. D. J.)..... 302
 Schout-ambt (substituut)..... 54
 Schouten (Jan)..... 299
 Schullenburgh (Hendrik).... 137
 Schurman (A. M. a.)..... 29
 Scoter (Louw)..... 38
 Scliverius (Petrus)..... 307
 Secco (Nicolo) zijn *gl' Inganni* 146
 Seep (Claes)..... 29
 Seeuw (Jan) kraanmeester.. 65, 66
 Segen (Jacob van)..... 77
 Seghveld (Joh. van)..... 140
 Sel (Emerentia van)..... 85
 Severi Claudus (Jacobus).... 173
 Sichein (Anna van)..... 208
 Sichein (Catharina van).... 206
 Sichein (Christoffel Cornelisz van)..... 178, 187
 Sichein II. (Christoffel van) graveur..... 206, 207
 Sichein III. (Christoffel van) graveur..... 208
 Sichein IV. (Christoffel van) graveur..... 208
 Sichein (C. van) portret van Spiegel..... 301
 Sichein (nagelaten goederen van Christoffel van)..... 206, 207
 Sichein (Gerrit van) Hopman. 185
 Sichein (Jannetje van) wed. Elias..... 208
 Sichein (Johannes Christoffelsz van) trompetter..... 208
 Sichein (geslachtlijst van).... 186
 Sichein (wapen van van)..... 206
 Sieraadschilderen..... 246
 Simonsz (Joost) rechtsgeleerde 190
 Six (Jan)..... 84, 85, 132, 133
 Six Jr. (Jan)..... 15
 Six (Jhr. J.)..... 279
 Six (Jhr. Dr. J. P.)..... 133, 279
 Six (Nicolaas)..... 163
 Six (Pieter)..... 82
 Six (Jhr. P. H.)..... 279
 Six (collectie)..... 293
 Six (Gallerij)..... 279
 Six van Chandelier (Joh.).. 29
 Slatius..... 126
 Slingelandt (H. van)..... 217
 Slingeland (verkoop van der Linde van) 249, 276, 277, 280, 283, 290
 Smees (Jan) schilder..... 83
 Smit (Anna Machiels)..... 208
 Soet zie Zoet..... 507
 Someren (Hendrik van)..... 97
 Someren (Magrietie van).... 208
 Somer (Jan Pietersz)..... 62
 Somer (Pieter)..... 190
 Snellaert (Dr. F. A.)..... 119
 Snellaert (Dr. J.)..... 132
 Snellinx (F.)..... 29
 Spangen (F. van)..... 217
 Spencer (schilderij-verzameling). 89
 Spex (Jacob)..... 129, 307
 Spruyt..... 288
 Stavermans (P.) schilder..... 166
 Steengracht van Duiven-voorde (collectie Jhr.)..... 279
 Steenhouwerij (Stads)..... 62
 Stockade (Nicolaas van Heldt) schilder..... 113
 Stoffels (Hendrickie) zie Jaegers.
 Stölker..... 133
 Stoop (Mr. Abram Adriaan). 272
 Stoop (Antonia Clara)..... 272
 Stoop Heer Jacobsz (Nicolaas) 268
 Stoppelaer (Joan de)..... 225
 Stove aan de Vesten..... 199
 Streep zie Striep
 Striep (Christiaan Jansz) schilder..... 217, seq., 291, 292
 Stry (Jacob van) schilder..... 281
 Strycker (Pieter) subst. schout 54
Mr. Sullemans Soete Vrijagie. 145
 Sybrandts (Mary)..... 64
 Sylvius (Hendrik)..... 202
 Symonsz (Jan) kaaskooper.... 199
 Sypesteyn (Jhr. C. A. van).... 210
 Syvers (Aeltgen)..... 172
 Syversz die Cropel (Jan) boekverkooper..... 73, 76, 171
 Swaan (Jan de)..... 41
 Swaen (hopman)..... 111
 Swanenburch (Henriette).... 27
 Swaneveldt (Herman van) schilder..... 83
 Swardt (Hendr. de) schilder 137, 138
 Swart (Huybert Thysz)..... 299
 Swertkens (Pieter Pietersz) boekverkooper..... 197
 Swinden (Mr. J. H. van).... 23, 123
 Swinden (Catal. der autografen van Mr. J. H. van)..... 306
- T.**
Taafreelen van Philostratus... 17
 Tak (Huibert)..... 263
 Tak (Willemina)..... 263
 Tegelberg (Corn.) schilder 245, 247
 Tegelberg (Pieter Dirksz).... 247
 Tegnagel (M. G.)..... 29
 Tesselschade..... 304
 Tesselschade's (vertaling van *Jerusalem Verlost*.)
 Tetroode..... 307
The black man..... 145
 Thibout (Pieter Jansz) boekdrukker..... 75 seq. 183
 Thierens (Jacob)..... 218
 Thierens (Paulus) apothecar... 218
 Thuanus..... 126
 Thymensz (Aeltje)..... 199
 Thymansz (Mr. Jan)..... 189
 Thymansz (Pieter) boekbinder. 182
 Tiellemans (Belijntje)..... 239
 Titiaen (schilderij van) 114, 117, 119
 Tol (Maerten van) schilder 244, 245
 Toll (Willem Cornelisz). 82, 83
 Tour (A. H. W. du)..... 212
 Toussain (Catelijn)..... 112
Tranquilli de Mont..... 145
 Triael, zie Parker.
 Triglandus (J.)..... 29
Triumphs trompet op 't veroveren van 's Hertogenbosch... 143
Trouw moet blijken..... 166
 Tye (Maurits van der)..... 303
 Tyrus Tooneelstuk..... 57
 Tulp (Margrita)..... 132
 Tulp (Dr. Nicolaas)..... 141

U.

Uffelen (Mattheus van).....	66
Uithangborden (schilderen van)...	246
Unger (J. H. W.).....	10
Uylenborch (Abraham) schil- der.....	219
Uylenborch (Anna).....	219
Uylenborch (Gerrit) schilder.	219
Uylenborch (Hendrik) schil- der.....	43, 113, 219
Uylenborch (Sara).....	219
Uylenborch (Saskiav.).....	81
Uylenborch (Susanna v.).....	219
Uytenbogaert.....	126
Uytenbroek (Mozes v.) schilder	138

V.

Valois (Jan).....	61
<i>Van den bloedigen slag van Pavijen</i>	164, 167
Vasthof (Anna Rokes).....	299
Vasthof (Jan Robertsz Rochusz?).....	299
Vasthof (Pieterella Rokes)	299
Vasthof (Rokes Jansz).....	299
Vecht (Clementia van de)...	229
Vecht (Jacob van de).....	229
Veegens (Mr. D.).....	211
Veelwaard (D.) graveur... 123,	231
Veerle (Van).....	121
Velde (Esaïas van de).....	165
Venne (A. van de) verkoopng.	137
Verhasselt (Merten) boekver- kooper te Leuven.....	174
Verkam (J.) acteur.....	160
Verkolje (Linschotens Aposte- len gegraveerd door).....	135
Verlman (Willem).....	265
Vermaes (Jac. Hinlopen)...	131
Vermeulen Cz. (A.) kunstschilder	255
Vermeulen (C.) kunstschilder..	255
Versen (Goessen van).....	241
<i>Verward Hof</i> van de Fuyter... 114	
Verwer (Abraham de) schilder	96
Verwer (Catharina de).....	96
Verwer Rijck (Geertruid)....	142
Verwey (autografen coll.).....	307
Vinkel (Gasper).....	159
<i>Violet Bloemen</i> te Antwerpen..	165
Visser (gesneden platen van Cornelis).....	114
Vlack (Adriaen).....	132
Vlasvat (Pieter Jansz) subst. schout.....	54
Vlegel (schilderij van).....	118
Vlieger (Simon de) schilder 257,	276
Vloten (Dr. J. van).....	212, 308
Vlijmen (B. R. F. van).....	15
Voet (P.).....	29
Voetius (G.).....	29
Vogel (J. C. de) schilder.....	271
Vogelpoot (Hendrik).....	114
Vollenhove.....	123
Voltaire.....	212
Vondel.....	14, 113, 142
Vondel (Clementia van den)	229
Vondel-bibliografie.....	16
Vondel-tentoonstelling.....	6, 16
Vondel's werken (verzameling van).....	16
Vondels leven door Brandt... 127	
Vondels aanmerkingen op Huy- gens <i>daghverck</i>	296 seq.
Vondels aantekeningen op zijn	

<i>Gebroeders</i>	299
Vondel aan Brandt (brieven van)	124
Vondels brief aan Hooft.....	298
Vondel aan Oudaen (Brief van)	227
Vondels gedicht op d'Atbeelding van Utrecht en 't facsimille....	123
Vondels lofdicht op Antonides <i>Ystroon</i>	231
Vondels gedichtje op 't beeld- houwwerk van Tuchthuis.....	131
Vondels gedicht op J. L. Bla- sius.....	134
Vondels gedicht op Ida Block	225
Vondels vers in Heyblock's album.....	29
Vondels gedicht op Jan Six..	132
Vondels gedichten op de Socie- teit van Jezus.....	122
Vondels gedicht <i>spore voor Chr.</i> <i>Huygens</i>	131
Vondels gedicht op een schilderij van Titiaan.....	119
Vondels gedicht op de atbeel- ding van Vossius.....	300
Vondels gedicht op P. de Wolffs verjaring.....	230
Vondels gedicht op de gebr. de Witt.....	231
Vondels handschrift aan Pater Couvrechef.....	121 seq.
Vondels handschrift aan Abr. v. Diepenbeek).....	122
Vondels handschrift van 't brui- loftsdicht de Flines-Blok... 293	
Vondels <i>Ovidius herschepping</i> (handschriften van).....	228
Vondels handschrift aan Gar- brecht Hooft.....	120
Vondels handschrift in 't album van Gerard Kroese.....	305
Vondels handschrift op <i>de ge- luckige regering van Leiden</i> ...	129
Vondels handschrift van de vrede wensch.....	294
Vondels handschrift aan Jo. Wandelman.....	133
Vondels handschrift op zijn por- tret door Flinck.....	129
Vondels kleinere handschriften 300 seq.	
Vondel (verdwenen handschriften van).....	306 seq.
Vondel toegeschreven (hand- schriften ten onrechte aan). 307,	308
Vondels <i>Constantijn</i> (over)...	294
Vondels <i>heerlijkheid der kerke</i> .	134
Vondels <i>Lucifer</i>	126, 127
Vondels <i>Salmoneus</i>	127
Vondels portretten.....	16
Vondels portret door G. Flinc	130
Vondels portret door M. v. Musscher.....	231
Voorst (autografen collectie van van D. C. en J. J. van).....	23
Vormsnijders.....	78
Vos (Izaak) acteur.....	299
Vos (Jacques de).....	47
Vos (Jan).... 14, 113, 226, 300,	307
Vosmaer (Mr. C.).....	28, 30
Vosmaer (Jacob) schilder.....	140
Vossius.....	29
Vroliek (W.).....	304
Vries (Mr. Abr. de).....	4, 13
Vries (Mr. A. D. de).....	1, seq.
Vries (Catharina Jacobs) 226,	303

Vries (Jeronimo de).....	211
Vrije (Adriaen Gerritsz de)...	236
Vugt (verkoopng van der)....	276

W.

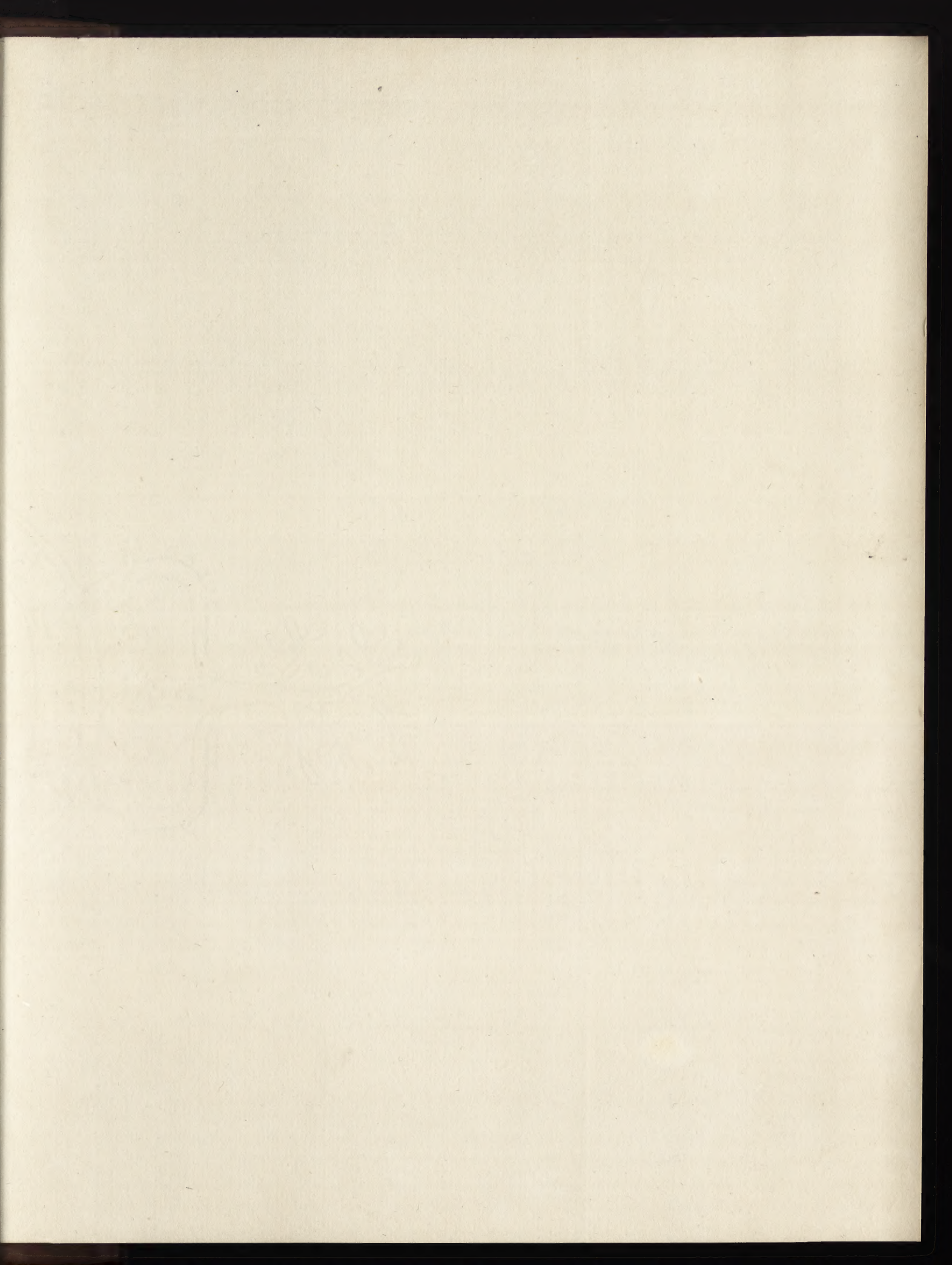
Wael (Balthazar).....	264
Walichsz (Hr. Jacob) pater van St. Claren Convent.....	80
Wall-Repelaer (Douairiere v. d.).....	272, 273
Wall van Puttershoek (Jhr. van de).....	272
Wandelman (Claes janssen) kistenmaker.....	133
Wandelman (Pastoor Joannes)	133
Warnarsz (Hendrik) snijder...	185
Waterloos (H. F.) dichter 29, 85,	86
Weenix (schilderij van).....	116
Wegenaerts (Ida).....	215
Wel (Aletta van der).....	140
Westerbaen (L.).....	29
Wieringen Gijsbertsz (Jan van).....	37
Willems (Barentje).....	65
Willemsz (Damiaen) boekver- kooper.....	199
Willemsz (Pieter) paalknecht..	47
Willigen (Dr. van der).....	162
Winter (papieren der familie van)	293
Wiquefort (Joachim van)....	25
Witsen (Aegje Jacobs).....	45
Witsen (Dr. Cornelis).....	90
Witsen (Burgem. Gerrit).....	45
Witt (gebr. Jan en Cornelis de)	268
Witt Jacobsdr. (Johanna de).	268
Witt (schilderij van de).....	117
Wittenoom (C. D.).....	29
Wolff (Anna de).....	229
Wolff (Hans de).....	226, 229
Wolff (Pieter de).....	229
Wonder (P. C.) kunstschilder...	252
Woutersz (Jan) Stads-secretaris	189
Wouwerman.....	286, 287
Wttewael (Paulus).....	222
Wubbels (Jan).....	287
Wurfbain (J. W.).....	129, 133
Wylant (Cornelis).....	96
Wylants (Anna).....	96
Wymer (Anna).....	132
Wynants (Jan).....	165
Wynants (Maria).....	96
Wijnkooperskapel of IJzerwaag te Dordrecht.....	265

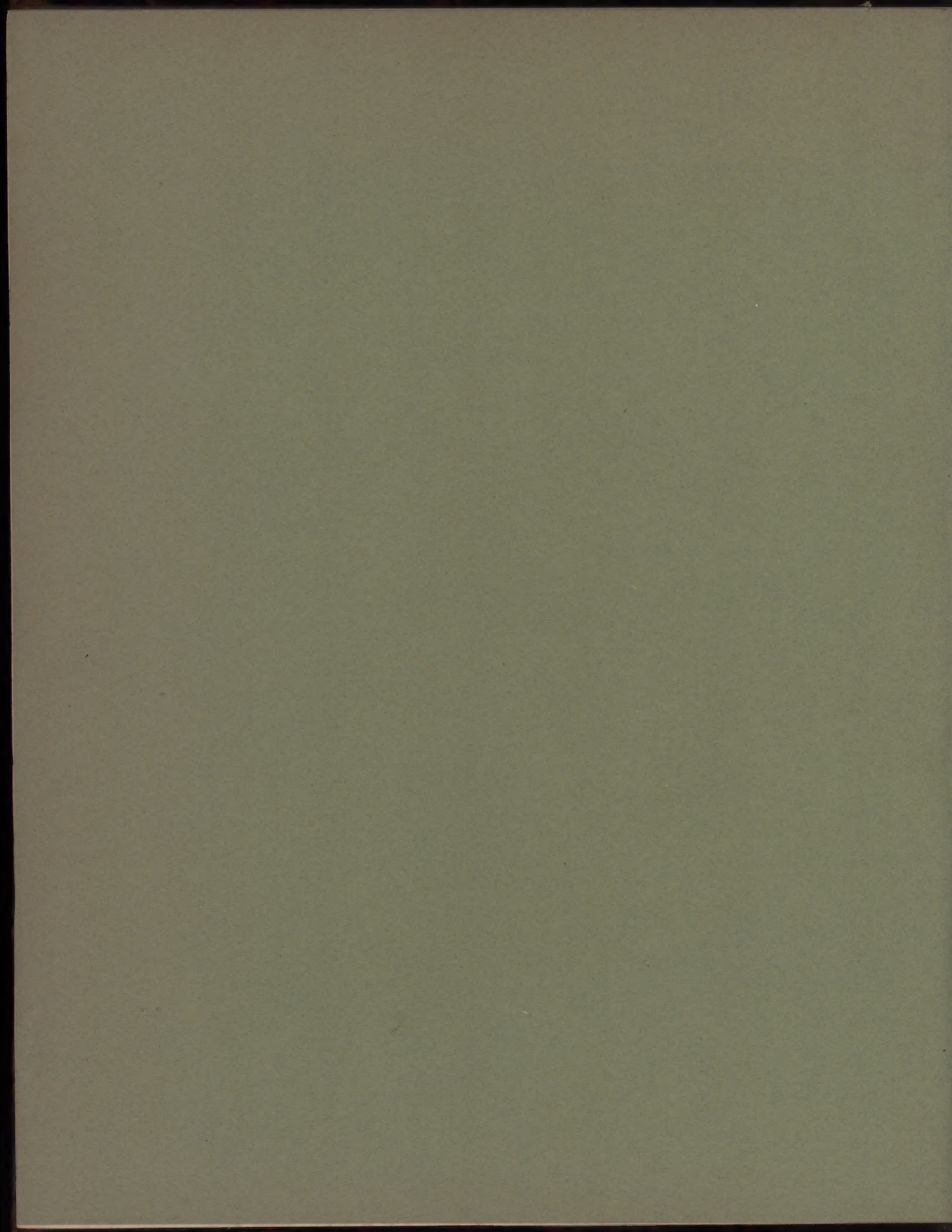
Y.

Ypensz (Aechjen).....	112
Ypesz (Isaak).....	112
Yver (P. en J.) konstkooper. 283,	286
Yzerwaag of Wijnkooperskapel te Dordrecht.....	265

Z.

Zaftleven zie Saftleven.	
Zeghers (Pieter).....	* 50
Zeeryps (Pieter van).....	299
Zichem (van) zie Sichem) ...	
Zilver-tentoonstelling.....	5
Zinnick (Margarita van)....	114
Zoet (Jan).....	29, 307
Zueria (Catharina).....	32
Zuiderzee (kaart van de).....	200
Zuytdorp (Jan Hendricksz)...	208
Zuytdorp (Leonora).....	208
Zwartenhondt (admiraal).....	82
Zwyn (Mr. Reinier) pensionaris.	191

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00610 7938

